

DATE DUE

SEP 1 1994

14

8

I

GAYLORD

PRINTED IN U.S.A.

GTU Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709
For renewals call (510) 649-2500
All items are subject to recall.

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HENRICUM FROWDE

PA
6445
I3
E8
1911
v. 1

OXONII
Excudebat Horatius Hart
Typographus academicus

Copyright 1911 by
Oxford University Press American Branch

ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM

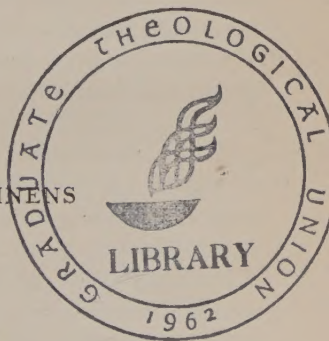
LIBRI XX

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

W. M. LINDSAY

IN VNIVERSITATE ANDREANA LITTERARVM HVMANIORVM PROFESSOR

TOMVS I
LIBROS I-X CONTINENS

OXONII

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

*This booke is a Scoolemaster to those that are wise,
But not to fond fooles that learning despise,
A Jewell it is, who liste it to reede,
Within it are Pearells precious in deede.*

(ex cod. Isid. Etym. in Bibl. Coll. S. Trin.
Cantabrig. 368, fol. 146 v.)

PRAEFATIO EDITORIS

Hic habes, lector benevole, Etymologiarum editionem inchoatam potius quam omnibus numeris absolutam, quam cur sic tibi offerre ausus sim, immo hercle coactus sim, paucis primum exponam. Scito igitur me ante aliquot annos dum, Grammatica Latina antiquissimisque scriptoribus Latinis occupatus, pleniorē notitiā de citationibus eorum apud Isidorum desidero, lectiones antiquiorum codicum undique congegisse eo animo ut congestas Kueblero editionem Etymologiarum paranti traderem; deinde paulatim rei amore captum plurimas lectiones ex aliis locis Etymologiarum addidisse, quae documento essent qualis fuisset *διασπορά* libri Isidoriani per monasteria Europae, et quibus insignibus diversae codicum familiae inter se essent discernendae. Denique, postquam Kueblerus consilium edendi libri abiecerat, forte fortuna contigit ut Ottonianam editionem cum codice Wolfenbuettelano accuratissime a Iosepho Klein collatam ex bibliopola antiquario emerem, certiorque factus brevi fore ut codex Toletanus publici iuris phototypice expressus fieret, ambitiosiora inii consilia, et nactus occasionem itineris palaeographicorum studiorum causa per plerasque bibliothecas Europae facti, codices Etymologiarum omnes, qui quidem octavi aut incipientis noni saeculi essent, inspexi et quot potui lectiones exscripsi. Nam in Etymologiarum codicibus adhibendis ille profecto laudandus est,

qui redit in fastos et virtutem aestimat annis,
cum antiquissimus quisque maxime interpolatoris manu careat.

Cum igitur satis compertum haberem codicum Isidorianorum

PRAEFATIO EDITORIS

tres, neque plures, esse familias, et plenum testimonium antiquissimi testis et e secunda et e tertia familia praesto haberem, sensi me oportere ea quae congesseram publici iuris facere, ut, si nihil aliud, viri docti haberent cur lectiones Arevalianas exciperent, contemnerent Ottonianas. Vnum defuit tam plenum primae familiae testimonium quam reliquarum. Quod mihi benevolentissime suppeditavit Kueblerus, qui codicum meliorum ex hac familia duorum mihi accuratam descriptionem in manus tradidit.

Maluissem sane hanc materiam aliis transferre, si qui iustam editionem, omnibus qui ubique sunt codicibus inspectis, indagatis Isidori fontibus, diligentissime perpensa doctrina Isidoriana, aut facere vellent aut promittere se facturos; sed veritus sum ne res ad Graecas Kalendas differretur, proverbii veteris non oblitus:

Ne tu aliis faciendam trade, factam si quam rem cupis. Et quamquam ad ipsa verba Isidori de rebus theologicis, mathematicis, ecclesiasticis, ceteris eiusmodi investiganda et tempus mihi omnino defuit et animus, visus sum mihi posse ex tribus illis archetypis formam libri Isidoriani illam saltem quae exeunte saeculo septimo divulgata est, satis fideliter coicere. Nec me quidem paenitet, cum non tantopere Isidorus ipse quam doctrina antiqua in Hispania tum temporis superstes momentum habere videatur; neque Frontonianae citationi (ap. Etym. XV. II. 46) alienae fortasse ab Isidoro, quippe quae nonnisi in tertiae familiae codicibus appareat, locum idcirco minus libenter praebeo. Subscribant igitur alii 'recensuimus'; ego potius 'emendavi ad archetypos codices III.'

Quorum archetyporum rationem sic habeto. Tres sunt familiae codicum, quarum primam, quia interpolationibus fere caret et e codicibus maximam partem in monasteriis Francorum adservatis constat, 'Francicam sive integram' nominavi; alteram, cuius codices Casini, Veronae, Bobii plerumque extitisse videntur, et multa praetermisisse, multa coartasse, 'Italicam' appellavi, sive 'contractam'; tertiam autem 'Hispa-

PRAEFATIO EDITORIS

nicam sive interpolatam.' Qui igitur codices ex tribus illis familiis adhibiti sint, nunc accipe :

α Familiae I (Francicae sive Integrae),

- A* Ambrosianus L 99 sup., saec. viii^o Bobii scriptus, habet partem primam Etymologiarum, i. e. libb. I–X. Saepe cum *K* (vide infra) conspirat, nonnumquam quia ambo antiqui sunt testes, saepius quia *A*, Bobii scriptus, aliquid ex altero Bobiensi codice mutuatus est.
- B* Bernensis 101, saec. ixⁱ–xiⁱ, olim fortasse Floriacensis (nam 'fuit Petri Danielis'), habet libb. I–XX. Huius codicis et sequentis lectiones Kuebleri acceptas refero.
- C* Leidensis Voss. lat. F. 74, saec. ixⁱ–xiⁱ, quem Gruterus ex Suffridi Sixtini libris comparasse videtur (cf. Molhuijsen 'De Navorscher,' 1899, pp. 587–591). Hic codex, duorum scribarum opus, quorum alter partem primam Etymologiarum, i. e. libb. I–X, alter partem secundam, i. e. libb. XI–XX, conscripsit, textum hic illic 'mixtum' exhibet, utpote, ni fallor, ex exemplari descriptus quod in quibusdam libris ex codice familiae tertiae, in quibusdam ex codice familiae secundae correctum erat. Ipse quoque correctorum manus, quas plerumque neglexi, passus est.
- D* Basileensis F. III. 15, saec. viii^o exeunte Fuldae scriptus, habet libros II–XIX. Corrector ex ipso exemplari hausisse videtur.
- E* Parisiensis lat. 13028, saec. viii^o exeunte Corbeiae scriptus, habet libros XVI–XX et in fine voluminis librum IV. Cum Basileense cognatus esse videtur.
- F* Weilburgensis, Gymn. bibl. 3, saec. ixⁱ, olim 'Sancti Florini Sconaugie,' habet partem alteram, i. e. libros XI–XX, amisso fine (XX. ix. 1 *Compositum est*–XX fin.). De hoc codice scripsit R. Gropius (progr. Weilburg. 1889, 1893).
- G* Sangallensis primus (231–232), saec. ixⁱ–xiⁱ, habet libros I–XX.

PRAEFATIO EDITORIS

- H* Harleianus (Mus. Brit., Harl. lat. 2686), saec. ixⁱ exeuntis, habet libros I–XX.
- I* Bruxellensis II. 4856, olim Andaginensis (Sancti Huberti in Arduenna), saec. viiiⁱ ex., habet libros I–X, amissa parte (VIII. xi. 45–IX. 1). Adhibui per lib. X. Ex aliis libris pauca mihi impertivit v. d. van den Gheyn.
- Bern.* Bernensis 263, saec. ixⁱ, habet in foll. 1–14^r lib. V Etymologiarum.
- Bern. extr.* Bern. 611, saec. viiiⁱ, habet quaedam ex Etymologiis extracta.
- Bern. frag.* Bern. AA 90 (23), folium unum, saec. viiiⁱ, habet XV. 1. 28–39.
- Col.* Coloniensis 83¹¹, saec. viiiⁱ ex., habet in foll. 215^v–217^v XVI. xxv–xxvii; etiam in foll. 15 sqq. Isidori librum de numeris, a libri IIIⁱ Etymologiarum parte non alienum (cf. Berl. Phil. Woch. 30, 1144).
- Eins. frag.* Einsidl. 365 (42), folium unum, saec. viiiⁱ, habet I. VII. 27–VIII. 3.
- Harl. extr.* Harleianus lat. 3034, saec. viiiⁱ, habet extracta ex libb. XV, XX, aliis.
- Mon.* Monacensis (olim Frisingensis) 6250, Frisingae, ni fallor, saec. ix^o scriptus, habet libros I–XX.
- Monac. frag.* Monac. 29051, continet fragmenta varia Etymologiarum, inter quae duo (XV. II. 45–IV. 7 et XI. 1. 134–II. 6 cum II. 36–37) saec. viiiⁱ sunt. Eorum primum semiuncialem scripturam Anglosaxonicam exhibet; ambo videntur S. Emmerami Ratisbonensis fuisse.
- Reg.* Coll. Reginae, Oxonii, 320, saec. ixⁱ ex., de quo Clarkius meus quaedam mihi impertivit. (Cf. Nettleship ‘Lectures and Essays’ 1, 359.)
- Rem.* Remensis 426, ‘liber ecclesiae sancti Theoderici,’ saec. ixⁱ ex., habet partem primam Etymologiarum, i. e. libros I–X.
- Sang. extr.* Sangallensis 913, saec. viiiⁱ–ixⁱ, habet in pp. 105–115 quaedam ex Etym. I. III–IV satis indiligenter extracta.

PRAEFATIO EDITORIS

Trin. Coll. S. Trinitatis, Cantabrigiae, 368, anno 833 litteris Anglosaxonicis minusculis scriptus, incipit a V. xxxiii. 1 *-mi non ex solis circulo*, desinit in IX. vii. 28 *genus esse deorum*.

Voss. 82 Leidensis Voss. lat. F. 82, saec. ixⁱ. Hic codex, quem non inspexi, perraro citatus est.

Praeterea inspexi, sed non adhibui hos codices: Bern. 36, saec. xi-xii; Caesenatem (Malatest.) XXI, 5, 'saec. ixⁱ'; Einsidl. 167, saec. xi; Escorial. L. III. 33, olim Gandensem, saec. xi, qui habet in fol. 72 excerpta ex lib. XIX 'de Navi-bus'; Leidens. 114, olim Remensem, saec. ix in., qui habet in foll. 1-8 IX. vi. 23-29; Mettens. 179, saec. x ex., qui libb. I-XX habet (desunt tamen I. 1-xxxix. 6 med.) et cum *DE* cognatus esse videtur; Schaffhusens. (Minist. bibl.) 42 et 43, saec. xi, quorum ille libb. I-X, hic libb. XII-XX continet; Wolfenbuettel. 473 (= Weissenburg. 2), saec. xii; Wolfenbuettel. Helmstedt. 455 (fol. 1), saec. ixⁱ, quod fragmentum V. xxxii-xxxiv continet. Vidi etiam Bern. 224, saec. x, qui cum *B* fere conspirat, et hic illic testem citavi.

Fragmentum libri I (III. 9-IX. 5), saec. viii^o, ut videtur, litteris insularibus scriptum, quod est in bibliotheca Fischeriana, benevolentissime mihi descripsit v. d. Samuel Brandt.

Primae familiae, cuius sunt modo non omnes quotquot extant codices, singulas adunationes investigare Herculeus labor est. Plurimos quidem libros ad recensionem Etymologiarum sub rege Recesvintho factam (cf. ad V fin.) redire docuit Mommsenus ('Chronica Minora,' pp. 411 sqq.). De ceteris expectemus donec Traubii discipulus, C. H. Beeson, ea publicaverit quae de dispersione codicum Isidorianorum per gentes Europae facta collegit.

β Familiae II (Italicae sive Contractae),

K Karolinus, quem dicunt, codex, olim Bobiensi nunc Wolfenbuettelanus (474 = Weissenburg. 64), scriptus saec. viii^o ineunte, ut videtur, vel saltem medio, minuscula illa

PRAEFATIO EDITORIS

scriptura quae in Italia septemtrionali in usu erat, habet libros I–XX. De quo codice cum Kueblerus (Herm. 25, 497) plenissime disputaverit, satis habeo unum illud monere, nequis correctionibus iis (v.g. ‘ut clemens’ I. VII. 25), quas per librum I adpersit manus saec. xi, quidquam momenti attribuat. Quae hic illic correctiones in reliquis libris apparent ex ipso exemplari haustae sunt.

L Vat. lat. 5763, eodem tempore ex eodem exemplari in eodem scriptorio¹ cum *K* scriptus, quod declarant folia eorundem librorum antiquorum palimpsesta in utroque codice adhibita, habet Etym. I. III. 9–V. xxx. 17.

M Cavensis 23, Casini, ut videtur, intra annos 778–797 scriptus², incipit a lib. I, cap. x *inde ergo dictum*, desinit in XX. II. 2 *confortetur*, quem locum sequuntur duo quaterniones, qui XVII. IX. 43 *idem et orchis*–XIX. XXI. 7 continent, errore huc translati. Deest pars libri VIIⁱ (II. 1–VIII). Aliena hic illic inculcata sunt, ut post III. LXV aliqua ex Plinii Nat. Hist. lib. II *Existunt stellae et in mari*, etc. (cf. ad VI. XVII. 5).

N Carolsruhensis (Aug. LVII), olim Augiensis, saec. viii^o in Italia septemtrionali, fortasse Veronae³ scriptus, habet XIII. VI. 2–XX. fin.

O Sangallensis alter (233), saec. ix^o in. in S. Galli scriptorio exaratus, habet libb. VI–VIII, XII–XX.

P Sangallensis tertius (235), eodem fere tempore in eodem scriptorio ortus, habet libb. XII–XX.

Par. extr. Parisiensis (lat. 7530), saec. viii^o ex. Casini vel Beneventi scriptus (cf. Loew l. c.), habet aliquot extracta ex libb. I et V Etymologiarum.

¹ Bobiensi, ni fallor. Nam quamquam Boniprandus quidam saeculo undecimo, id quod versus sui in fol. I codicis Vaticani testantur, ‘obtulit hunc librum . . . Columbae,’ facilius crediderim restitutum esse ab eo Bobiensem librum casu vel dolo abstractum quam alibi uspiam ortum fuisse hoc ‘par nobile fratrum.’

² Cf. Loew (‘Die ältesten Kalendarien aus Monte Cassino,’ 1908).

³ Cf. Holder (‘Mélanges Chatelain,’ pp. 634–643), qui codicis historiam et scribarum incertiam diligentissime indagavit.

PRAEFATIO EDITORIS

Phill. Berolinensis (Phillippsianus 1831), saec. viii^o–ix^o Veronae scriptus, habet inter alia partem lib. III et XIII.

Intra familiam secundam duae factiones esse videntur; nam cum *K* facit *L* (etiam *OP*?) contra *MN Par. extr. Phill.*

γ Familiae III (Hispanicae sive Interpolatae),

T Toletanus, qui dicitur, nunc Matritensis (Tol. 15. 8), nuper phototypice expressus Leidae (Sijthoff., 1909), cui saeculo (viii^o an ix^o?) sit referendus vix constat, nam de palaeographia Visigothica ‘adhuc sub iudice lis est.’ Habet libros I–XX.

U Escorialensis primus (T, olim Q, II. 24), ex exemplari anno 743 (vel 733) facto descriptus, ipse potius decimi saeculi aut exeuntis noni esse videtur. Habet libros I–XX.

V Escorialensis alter (& I. 14) antiquior est, sed caret I–III. xx. 12 *violenter emittit sonos* et parte libri VIIⁱ (VIII. 6 *sola*–xvi. 9 *principē*).

W Escorialensis tertius (P. I. 7), ‘Adefonsi principis liber,’ i. e. Adefonsi IIIⁱ (795–843), nisi quidem est Adefonsi IIIⁱ (866–910), habet libros I–XX.

X Sangallensis quartus (237), saec. ixⁱ–xiⁱ, habet libros I–XX. *Ovet. extr.* Codex Ovetensis, qui dicitur, Escorialensis R. II. 18, in parte ea quae minusculis litteris ante annum 779 scripta est, plurima sane ex libb. IX, XIV excerpserit, sed tam libere commutata et decurtata (v.g. IX. 11. 28 ‘Madai a quo medi existunt’) ut ad idonei testis partes rarius quam vellem accedat.

De familia tertia illud monendum, non deesse locos ubi codices *TW* hinc, *UV* illinc artius cohaerere videantur, v.g. I. iv. 17, ubi verba *potestatem autem natura dedit voluntas ordinem*, in summa margine exemplaris scripta, in mediam paragraphum 16 (post illud *habeatur*) inculcata sunt in *TW* (quae tamen etiam in proprio loco in *T* iterata apparent).

Denique de proarchetypo illo, unde tres archetypi codices

trium familiarum deducti sunt, pauca sunt disputanda. Fuit profecto, sicut ipse ille liber quem Isidorus Braulioni transmisit, 'codex inemendatus,' vitiis passim maculatus. Variarum enim lectionum vestigia plurima habemus, aut in margine positarum (v. g. VIII. v. 12) aut in ipso contextu (v. g. XVII. III. 18); necnon inchoatorum locorum, v. g. I. xv, ubi nil nisi titulus lemmatis DE LITTERIS APVD GRAMMATICOS extitisse videtur; necnon lacunarum, repetitionum, mille denique vitiorum. Saepissime igitur dubitatio oritur utrum confusio ea, quae in proarchetypo erat, Isidoro ipsi an scribae nesciocui sit attribuenda; v. g. in II. xxix. 11-12, ubi decimae speciei definitionis id exemplum appositum est, *ut si quaeratur quid sit triens*, etc., quod revera undecimae est, undecimae autem speciei exemplum illud quod revera est decimae. Equidem plerumque, citra legentium incommodum, Isidorum ipsum in errore fuisse credere malui, et citationes scriptorum (v. g. Terentii, ad II. xxx. 12; Lucretii, ad IX. v. 3) et locos ex auctoribus prave excerptos (v. g. II. xxiv. 12, ubi Cassiodorus scripserat *nihil generatur contra naturam in vita*, Isidorus autem haud scio an male intellexerit *invita*) inemendatos exhibui, quae vera sunt in apparatus criticum relegavi.

Orthographiam etiam Isidorianam semper posthabui legentium commodo neque saepius formas nimis inusitatas velut *sinixtra* (XI. 1. 68 'quasi sine dextra'), *externus* dies (V. xxx. 20 'quod sit extraneus'), *captus* pro cattus (XII. II. 38 'a captura'), *h* barbare omissum (v. g. *ostem* XV. VII. 4; *aeros* X. 2) vel adiectum (v. g. *honerosus* X. 117), *e* protheticum (v. g. *escarus* XII. VI. 30), *i* protheticum (v. g. *iscurra* X. 152), *e* pro i (v. g. *erundo* XII. VII. 70), *e* pro ae (v. g. *mestus* X. 174), *b* pro v (v. g. *cabare* XII. 1. 42), innumera alia eiusmodi in textum admisi nisi necessitate coactus, ut in nominibus morborum in lib. IV (v. g. *disinteria* VII. 36, 'dis enim divisio est'). Neque enim habeo cur credam Isidorum ipsum in hac re constantem fuisse, quippe qui ipsa verba fontium suorum (v. g. *Graii* XIV. VI. 19, ex Solino translatum) exscribere solitus

PRAEFATIO EDITORIS

sit. Spero quoque propediem et de orthographia et de grammatica nostri scriptoris fusius disputatum iri.

In rebus igitur orthographicis et grammaticis me in huiusmodi editionis apparatu critico non religiosius immoratum esse nemo vitio dabit; illud fortasse iure obicietur, quod fontes Isidori, quoniam mihi lex ea imposita est ut brevitati in apparatu summopere consulerem, nisi hic illic emendationis causa non indicaverim; quippe qui plurimi, non omnes (neque ipse omnes exploratos habeo), in editione Arevaliana adnotati sint. Tu igitur, lector benevole, cum Arevalianis adnotationibus hoc libro meo qualicumque utere feliciter. Nam ad Arevalianam editionem meam quantum potui adcommodavi; quin etiam hic illic (v. g. V. xxxi. 5-7) vitiosum paragraphorum ordinem relinquere malui quam citationes apud lexicographos magno cum virorum doctorum incommodo conturbare¹.

W. M. LINDSAY.

Dabam Andreapoli
die S. Andreae MCMX.

¹ Post haec scripta accuratius de tota ratione edendi libri Isidoriani alibi ('Class. Quart.' 5, 42) disputavi.

AVCTORES

- Arev.* = editio Arevaliana (revera ex Grialiana derivata) in
Mignii Patrologia Latina
- Otto* = editio Ottoniana in Lindemanni Corp. Gramm. Lat.
- Schwarz* = H. Schwarz 'Observationes criticae in Isid. Hisp.
Origines.' Hirschberg, 1895
- Dressel* = H. Dressel 'De Isidori Originum Fontibus.'
Turin, 1874
- Klussmann* = M. Klussmann 'Excerpta Tertullianea in Isid.
Hisp. Etymologiis.' Hamburg, 1892
- Sadée* = L. Sadée 'Ueber Freiburger Fragmente einer
Handschrift der Etymologiae des Isid. Hisp.'
Freiburg, 1883
- Schenk* = A. Schenk 'De Isid. Hisp. de Nat. Rer. libelli
fontibus.' Iena, 1909

SIGLA CODICVM

α = Familiae I codices

- A* = Ambrosianus L 99 sup., saec. viii
B = Bernensis 101, saec. ix-x
C = Leidensis (Voss. lat. F. 74), saec. ix-x
D = Basileensis F. III. 15, saec. viii ex.
E = Parisiensis lat. 13028, saec. viii ex.
F = Weilburgensis (Gymn. bibl. 3), saec. ix
G = Sangallensis primus (231-232), saec. ix-x
H = Harleianus lat. 2686, saec. ix ex.
I = Bruxellensis II. 4856, saec. viii ex.
Bern. = Bernensis 263, saec. ix
Bern. extr. = Bernensis 611, saec. viii
Bern. frag. = Bernensis AA 90 (23), saec. viii
Col. = Coloniensis 83^{II}, saec. viii ex.
Eins. frag. = Einsidlensis 365 (42), saec. viii
Harl. extr. = Harleianus lat. 3034, saec. viii
Mon. = Monacensis 6250, saec. ix
Monac. frag. = Monacensis 29051, saec. viii
Reg. = Coll. Reginae, Oxonii, 320, saec. ix ex.
Rem. = Remensis 426, saec. ix ex.
Sang. extr. = Sangallensis 913, saec. viii-ix
Trin. = Coll. S. Trinitatis, Cantabrigiae, 368, saec. ix
Voss. 82 = Leidensis (Voss. lat. F. 82), saec. ix

β = Familiae II codices

- K* = Karolinus Wolfenbuettelanus (Weissenburg. 64),
 saec. viii in.
L = Vaticanus lat. 5763, saec. viii in.
M = Cavensis 23, saec. viii ex.
N = Carolsruhensis (Aug. LVII), saec. viii
O = Sangallensis alter (233), saec. ix in.
P = Sangallensis tertius (235), saec. ix in.
Par. extr. = Parisiensis lat. 7530, saec. viii ex.
Phill. = Berolinensis (Phillippsianus 1831), saec. viii-ix

γ = Familiae III codices

- T* = Toletanus Matritensis (Tol. 15. 8), saec. viii ex. (?)
U = Escorialensis primus (T. II. 24), saec. ix ex. (?)
V = Escorialensis alter (& I. 14), saec. ix (?)
W = Escorialensis tertius (P. I. 7), saec. ix in. (?)
X = Sangallensis quartus (237), saec. ix-x
Ovet. extr. = Ovetensis Escorialensis (R. II. 18), saec. viii

codd. = BCKT, quorum universas lectiones per totum
 opus (cf. ad init. libri XVII), quoties a textu
 discrepant, in apparatu exhibui

PRAEMISSA

EPISTOLAE

A

[In Christo domino et dilectissimo filio Braulioni archidiacono
Isidorus.

Dum a mihi litteras, karissime fili, suscipis, eas pro amico am-
5 plectere non moreris. Ipsa est enim secunda inter absentes conso-
latio ut, si non est praesens quod diligitur, pro eo litterae complexentur.
Direximus tibi anulum propter nostrum animum et pallium pro ami-
citiarum nostrarum amictu, unde antiquitus hoc traxit vocabulum.
Ora igitur pro me; inspiret tibi Dominus ut merear adhuc in hac
10 vita videre te, et, quem maestificasti abeundo, aliquando iterum
laetifices te praesentando. Quaternionem regularum per Mauren-
tionem primic[1]erium direximus. De cetero autem obto tuam sem-
per cognoscere salutem, dilectissime mihi domine et karissime fili.]

B

15 [In Christo karissimo et dilectissimo Braulioni archidiacono
Isidorus.

Quia non valeo te perfruere oculis carnis, perfruar saltem al-
loquiis, ut ipsa mihi sit consolatio incolomem litteris cognoscere
quem cupio videre. Vtrumque bonum esset si liceret; sed vel mente
20 de te reficiar, si corporali obtutu non valeo. Dum pariter essemus,
postulavi te ut mihi decada sextam sancti Augustini transmitteres.
Posco ut quoquo modo me cognitum eum facias. Misimus vobis
Synonimarum libellum, non pro id quod alicuius utilitatis sit, sed quia
eum volueras. Commendo autem hunc puerum; commendo et me-
25 met ipsum, ut ores pro me misero, quia valde langueo et infirmitatibus
carnis et culpa mentis. In utroque tuum praesidium posco, quia per
me nihil mereor. De cetero peto ut, dum vita comite portitori ad
nos regredi fuerit oportunitas, vestris nos iubeatis laetificare eloquiis.]

Epistolas A et B om. aß. Contuli TU 6 quod] qui U con-
plectentur T 11 letifice U¹; -ca U² 13 fili om. U 17 perfrui U
perfruer T (viv Isidorus) saltim T 18 sit mici U 22 eum] ei T

ISIDORI

I

Domno meo et Dei servo Braulioni Episcopo Isidorus.

Omni desiderio desideravi nunc videre faciem tuam, et utinam aliquando inpleret Deus votum meum, antequam moriar. Ad praesens autem deprecor ut commendes me Deo orationibus tuis, ut 5 et in hac vita spem meam inpleat et in futuro beatitudinis tuae consortium mihi concedat. Et manu sua. Ora pro nobis, beatissime domne et frater.

II

Domno meo et vere domino Christique electo Isidoro Episcoporum 10 summo Braulio servus inutilis sanctorum Dei.

O pie domne et virorum praestantissime, sera est inquisitio et tarde data mihi scribendi optio, quia peccatis meis ingruentibus non modo sterilitatis vel inopiae malo, verum etiam luis et hostilitatis, quominus inquirerem, horribili sum praepeditus incursu. Nunc au- 15 tem etsi mille necessitatibus, mille curis adstrictus post longum miseriae tempus veluti ab improbi soporis, ut ita dixerim, gravedine suscitatus istius meae suggestionis affatibus dependere praesumo salutis obsequium, et cordis et corporis humilitate prostratus, inprecans excellentissimam tuae beatitudinis potestatem, ut peculiarem famu- 20 lum, quem pio illo sacrae dignationis intuitu semper habuisti susceptum, usque in finem habere iubeas commendatum. Nam ego, Christus novit, gravi dolore discrucior, quod emenso tempore tam prolixo vel nunc vestrum non mereor videre conspectum. Sed spero in illum, qui non obliviscitur misereri, nec repellit in finem, quia 25 exaudiet precem pauperis et vestro me miserum repraesentataspectui. Suggesto sane et omnimoda supplicatione depono ut librum Ety-mologiarum, quem iam favente Domino audivimus consummatum, promissionis vestrae memores servo vestro dirigere iubeatis, quia, ut mihi conscius sum, magna ibi ex parte servi tui postulatione sudasti, 30 et ideo in me primum existe munificus, sic in sanctorum coetibus et felix habearis et primus. Gesta etiam synodi, in qua Sintharius

Epistolae I-IV *desunt in C* I-III ut accepi pittacium tuum *desunt in B*
 2 episcopo *om. T (non U)* 4 implere *K* 4-5 votum . . . Deo *om. U*
 5 me *om. K* ut et] ut *K* 6 futura *K* 10 meo *om. K* 11
 sanctorum] servorum *K* 12 ex tarde *U* 13 nunc modo *A* 16
 si mille] simile *K* 18 depreendere *T* 20 et ut p. tuum (*expunct.*)
 f. *K* 21 semper *om. U* 24 nunc *om. K* no mereor *K* 26
 exaudiat *T* 30 conscius sum *AK*: sum conscius *TU* 32 in quo *T*

EPISTOLAE I—IV

examinis vestri igne etsi non purificatus invenitur, tamen decoctus, quaeso ut vestro instinctu a filio vestro domino rege nobis dirigantur cito. Nam et nostra eius sic flagitavit gloriam suggestio, quia multum in concilio pro investiganda opus est veritate. De cetero [creatoris]
 5 altissimi pietatem efflagito, ut coronam beatitudinis vestrae pro integritate fidei et statu ecclesiae suae longo tempore praecipiat conservare, meque inter oblatrantia praesentis mundi varia et innumeralia discrimina munitum reddat tuae intercessionis gratia ac reconditum in gremium memoriae tuae tutum ab omni tempestate peccati
 10 oratu vestro efficiat trinitas sacratissima. Et manu sua. Ego servus Domini Braulio Isidoro in Domino fruar te lucerna ardens et non marcescens.

III

Domino [meo] et dei servo Braulioni Episcopo Isidorus.

15 Quia te incolomem cognovi, gratias Christo egi, et utinam cuius cognovi salutem, in hoc corpore aspicerem et visionem. Quid autem mihi evenit pro peccatis meis manifestabo, quia non fui dignus tua perlegere eloquia. Statim enim ut accepi pittacium tuum, puer regius ad me venit. Dedi cubiculario meo illum pittacium et confestim ambulavi ad principem, ut postea perlegerem et rescriberem. Reversus
 20 de palatio regis non solum scripta tua non inveni, sed etiam quidquid aliud in cartis fuit, periit. Et idcirco, scit Dominus, luxi meritum meum, quia non perlegi eloquium tuum. Sed rogo ut, quaecumque occasio venerit, rescribe mihi et gratiam verbi tui non auferas, ut,
 25 quod ex meo delicto perdididi, iterum gratia tua recipiam. Et manu sua. Ora pro nobis, beatissime domne.

IV

Domno meo et vere domino Christique electo Isidoro Episcoporum summo Braulio servus inutilis sanctorum Dei.

30 Solet repleti laetitia homo interior ac spiritalis, quum inquisitione fungitur amantis. Ob id velle meum est, mi domine reverentis-

1 exanimis <i>K</i> eius <i>om. T</i> discriminia <i>K</i> mini] domino <i>TU</i> 17 evenit mihi <i>A</i> per eli <i>K</i> <i>om. U</i>	2 i. et filio <i>K</i> gloria <i>KT (?)</i> 9 tutum] tuum <i>T¹</i> 14 meo <i>hab. TU : om. AK</i> 19 cubiculari <i>U</i> 25 dilecto <i>K</i> : delecto <i>B¹</i> 30 insitione <i>U¹</i>	dirigatur <i>K</i> 4 creatoris <i>hab. TU : om. AK</i> 10 sua] vestra <i>U</i> 16 Quid] quia <i>A</i> 21 etiam et q. <i>U</i> 26 domne beatissimae <i>K</i> : d.	3 nostrae <i>K</i> 8 11 Do- 23 perlegi]
---	---	---	--

sime, nisi culparum maceria [mearum] obsistat, et benigne te inquisitionem meam amplectere et querellarum calumniam patienter accipere. Vtrumque enim ago: et officium inquisitionis persolvo et tibi contra te causarum mearum necessitates dirigo. Quod ut benignissime auditui tuo admittas, [in] ingressu huius dictionis portuque 5 prostratus peto a culmine vestri apostolatus. Et quamquam vacillet calumniae obiectio ubi lacrimarum est intercessio, quum lacrimae non sint signa calumniae, tamen sint opto et lacrimabiles calumniae et calumniabiles lacrimae; sed utrumque pro licentiosa amoris praesumptione, non autem pro arrogantiae temeritate. Sed iam 10 causam exordiar. Septimum, ni fallor, annum tempora gyraunt, ex quo memini me libros a te conditos Originum postulasse, et vario diversoque modo et praesentem me frustratum esse et absenti nihil inde vos rescripsisse, sed subtili dilatione modo necdum esse perfectos, modo necdum esse scriptos, modo meas litteras intercidis- 15 aliaque multa opponens ad hanc usque diem pervenimus et sine petitionis effectu manemus. Ob hoc et ego vertam preces in querellam, ut, quod supplicatione nequivi, vel calumniis lacescendo valeam adipisci. Saepe namque solet mendico prodesse vociferatio. Quocirca cur, quaeso te, mi domine, non tribuas quod rogaris? Vnum 20 scias: non dimittam quasi fingens me nolle negata, sed quaeram et instanter quaeram, quousque aut accipiam aut eliciam, piissimo Redemptore iubente: 'Quaerite et invenietis,' et adiciente: 'Pulsate et aperietur vobis.' Quaesivi et quaero, etiam pulso; unde et clamo ut aperias. Nam huius me argumenti solatur inventio, quia 25 qui contempsisti postulantiem, exaudias forte calumniantem. Hinc et ego scientiae tuae ingero, nec stulti iactatione novi aliquid suggerere insipiens perfecto praesumo. Non tamen erubesco inperitus disertissimo loqui apostolici memor praecepti, quo praeciperis 'libenter sufferre insipientem.' Quamobrem accipe clamores calumniae. 30 Cur, rogo, talentorum distributionem et cibariorum dispensationem tibi creditam hucusque retentas? Iam solve manum, inpertire

1 mearum hab. TU: om. AK 2-17 patienter accipere... ego vertam preces desunt in B 5 in hab. TU: om. AK dictationis U 7 obiectio U: oblectio (-iec-?) T: abiectio AK 11 ni TU: nisi K 12 memini me A¹U: me memini K: me om. T 14 descripsisse T: discrepsisse U 15 n. scriptos K: n. esse scr. TU 18 supplicationem K lucescendo K 19 nam TU medico T 25 me post argumenti U (T n. l.) 27 scienti U (T n. l.) B¹ tua TU stulti KT: stulta BU novi] nobis U (T n. l.)

EPISTOLA IV

famulis, ne inopia pereant famis. Nosti quid creditor veniens reposcat
 a te. Non minuetur tibi, quidquid dederis nobis. Memor esto
 parvis panibus multitudinem satiatam et superasse reliquias frag-
 mentorum magnitudinem panum. An putas donum tibi conlatum
 5 pro te solummodo esse datum? Et vestrum est et nostrum; com-
 mune est, non privatum. Et quis dicere vel insanus praesumat ut
 privato tuo gaudeas, qui de commune tantum inculpabiliter gaudere
 scias? Nam quum tibi Deus oeconomiam thesauri sui et divitiarum,
 salutis, sapientiae et scientiae tenere concesserit, cur larga manu
 10 non effundis quod dando non minuis? An quum in membris superni
 capitis unusquisque quod non accepit, sic in altero possideat ut
 alteri, quod habet, possidendum sciat, tu forsitan ideo nobis parvus
 existis, quia quod mutue a nobis resumas, non invenis? Sed si
 'habenti das,' tantillae mercedis fructum reportas. Sin vero 'non
 15 habenti tribuisti,' praeceptis evangelicis satisfacis, ut 'reddatur tibi
 in retributione iustorum.' Proinde [et] ego remordeor conscientia eo
 quod in me nihil communicabile boni sentiam, quoniam iubemur 'per
 caritatem servire invicem' et 'unusquisque quam accepit gratiam
 in alterutrum illam administrare, sicut boni dispensatores multi-
 20 formis gratiae Dei,' atque 'unuique sicut divisit Deus mensuram
 fidei in una compage membrorum,' debet eam ceteris partibus com-
 municare, quia 'haec omnia operatur unus atque idem Spiritus,
 dividens singulis, prout vult.' Sed ad unum ac peculiare subsidium,
 quod praemisi, recurro, ad inopportunitatem scilicet, amicam amicitia
 25 destitutis ac nulla membrorum honestorum gratia decoratis. Id-
 circo audi vocem meam, tot interiacentibus terris: 'redde, redde,
 quod debes.' Nam servus es, servus Christi et Christianorum, ut
 illic sis maior omnium nostrorum, et quam nostri causa tibi conla-
 tam praesentis, gratiam sitientibus animis scientiaeque fame cruciatis
 30 inpertire non dedigneris. Non sum saltim pes, qui ad iniuncta dis-

1 famulis *K*: familiis *BTU* 2 minetur *B*¹: minuitur *K* 4
 magnitudine *K* 5 vestrum (*om.* Et) *U* 8 oeconomiam] hec
 omnia *T* divinarum *K* 9 sapientiam et scientiam *U* 10 minues
*B*¹ membri *K* superni] summi *T* (*non U*) 11 accipit *B*¹*K*
 12 possedendo *K*¹ 13 quia] que *K*¹ 14 tantillae tantum ille mercedis
K: tantillae tantum inde mercedis *A*: tantilli mercedis *U* si vero *TU*
 15 tribuis *BTU*: tribuisti *AK* reddat *K* 16 perinde *U* et
 ego *TUB*: ego *KA* remordo *U* 17 eo quo *B*¹ bonis *BU*
 sententiam *K* 21 eam] cum *K* 24 promisi *T* inopportuni-
 tatem *K* amicitiae *K* 27 servus *alt. om. A* 30 iniuncta]
 iuncta *T* (*non U*)

currens possim alvo ecclesiae, membrorum scilicet iudici, obedientiae discursu parere, nec principatui capitis imperanti obsequendo placere. Quin etsi de inhonestioribus membris me esse sciam, sufficiat quia, quae [te] constat a capite percepisse, per me est dignum egerere, nec te me non egere quamvis minimum, Christi tamen san- 5 guine redemptum. Nam 'nec dicit caput pedibus, non estis mihi necessarii,' quoniam 'quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt, et quae putantur ignobilia esse, his honorem abundantiore circumdamus, et quae inhonestiora sunt nostra maiorem honestatem habent.' Sic itaque creator noster ac dispensator 10 cuncta moderatur, ut, quum in altero alteri dona divina, quae in se non percipit, possidenda tribuuntur, caritas cumuletur. Denique tunc bene multiformis gratia dispensatur, quando acceptum donum et eius, qui hoc non habet, creditur, quando propter eum, cui inpenditur, datum putatur. Hoc Apostoli capitulum a nobis in parte prae- 15 missum, obtime novit prudentia sanctitatis vestrae huic rei congruere totum. Et quidquid summatim tetigit, ea procul dubio nosse melius latet nullum. Itaque hoc solum superest, quod et magno opere peto, ut praestes postulata, et si non pro me, saltem pro ipsa caritate divinitus inpertita, pro qua iubemur et nosse et praestare omnia, et sine 20 qua nihil sunt omnia. Sed et si qua superflua, si qua negligenter, si qua minus humiliter aut inutiliter potius effudi quam dixi, cuncta quaeso benigne suscipias, cuncta ignoscas, cuncta ores ut Deus ignoscat. Ergo et hoc notesco, libros Etymologiarum, quos a te, domino meo, posco, etsi detruncatos conrososque iam [a] multis haberi. 25 Inde rogo ut eos mihi transcriptos, integros, emendatos et bene coaptatos dignemini mittere, ne, raptus aviditate in perversum, cogar vitia pro virtutibus ab aliis mereri. Ego autem opto, quamvis nullius egeas et ultroneae dicantur putere mercedes, ut dignatio vestrae benignitatis imperet nobis in id quod possumus et valemus, tantum 30 ut obsequio nostro utaris, immo caritate, quae Deus est, perfruaris. His igitur expletis erant mihi quaestiones de sacris divinisque paginis, quarum mihi expositionem cordis vestri lumen aperiret, si tamen

1 scilicet et iud. T 2 principatu K 3 sufficiat ex -am K
4 te hab. BTU: om. AK 5 nec . . . egere om. T (non U) 9 qui
inh. K 14 eius . . . habet TU: eis . . . habent AK: ei . . . habet B
15 promissum KT (non U) 22 aut utiliter U: om. T¹ effundi K
dixi] debui B 24 aethimoliarum T 25 iam a TU: om. B¹:
iam AK haberi] habere comperimus A 28 mereri AK: sumere
(-mm-) BTU 29 putere BTU: turpere (i. e. torp-) K 33 lumet K

EPISTOLAE IV, V

et nobis iubes resplendere et divinae legis obscura reserare. Nec,
 si ista, quae peto, percepero, de illis silebo; sed viam reseras ca-
 piendae fiduciae quum in hac prima fronte non me confodieris sti-
 mulis verecundiae et ignaviae meae locum dederis veniae, quodque
 5 diligebas quamlibet inmerito non iusseris reprobare; quia ignominio-
 sum valde videtur ac vile, si necdum satius quis caritate ab eo,
 quem amabat, invenitur recedere. Obsequio autem meae servitutis
 dependo iura salutis, et quaeso pietatem sanctissimae vestrae po-
 testatis ut pro me orare digneris, quatenus cotidie fluctuantem ani-
 10 mam malis tuo intercessu lucreris et ad portum aeternae tranquilli-
 tatis deducas, erutam a miseriis et ab scandalis. Dulce mihi fuit diu
 ad te loqui, quasi coram positus vultum viderem tuae faciei. Ideo
 nec verbositatem carui et temeritatem fortassis incurri. Sed aut hoc,
 aut aliud agere debui, tantum ut, quod noluisti per humilitatem,
 15 saltim tribuas per tumultuantem improbitatem. Ecce quantum au-
 daciae dedit mihi gratia vestrae benevolentiae. Et ideo, si quid in
 hoc displicuerit, sibi inputet, quae tantum amat ut timorem tollat.
 Nam ‘perfecta caritas foris mittit timorem.’ Speciali quoque gratia
 fretus speciali domino, in quo vires sanctae ecclesiae consistunt, sug-
 20 gero ut, quia Eusebius, metropolitanus noster, decessit, habeas
 misericordiae curam, et hoc filio tuo, nostro domino, suggeras, ut
 illum illi loco praeficiat, cuius doctrina et sanctitas ceteris sit vitae
 forma. Hunc autem filium praesentem beatissimae potestati vestrae
 per omnia commendo, et tam de his, quae hic suggessimus, quam
 25 etiam de his, quae supra questi fuimus, eloquio vestro per eum in-
 lustrari mereamur.

V

Domino meo et Dei servo Braulioni Episcopo Isidorus.

Tuae sanctitatis epistolae me in urbe Toletana invenerunt.

30 Nam permotus fueram causa concilii. Sed quamvis iussio prin-

1 leges <i>K</i>	2 si tista <i>K</i>	via <i>A</i>	capiendo <i>U</i>	3 con-
foderis <i>A</i>	4 ignavia mea <i>U</i>	7 autem <i>om.</i> <i>B</i> ¹	8 depende <i>K</i>	
10 malis <i>U</i> : a malis <i>T</i> ² : in malis <i>B</i> : alis <i>AT</i> ¹ : aliis <i>K</i>	11 et scandalis			
(<i>om.</i> , <i>ab</i>) <i>TU</i>	13 carui <i>AK</i> : caui <i>B</i> ¹ : cabui (<i>i. e.</i> cavui) <i>TU</i> (<i>fort.</i>			
<i>recte</i>)	14 aliud <i>BTU</i> : illud <i>K</i>	tantum <i>TU</i> : tamen <i>BK</i>	quia	
noluisti <i>B</i> ¹	17 qui tantum <i>U</i>	21 ut illum] ut utilem <i>TU</i>	22 doc-	
trinae s. <i>U</i>	26 mereamur. AMEN DEO GRATIAS <i>K</i>	29 urbem		
toletanam <i>TU</i> : urbe tolettana <i>A</i> : urbe tolletaena <i>K</i>	30 q. me iussio			
... rem. adm. <i>B</i> ¹				

ISIDORI

cipis in itinere positum remeare me admonuisset, ego tamen, quia propinquior eram praesentiae ipsius quam regressionis, malui potius cursum itineris non intercludere. Veni ad praesentiam principis; inveni praesentem diaconem tuum; per eum eloquia tua suscipiens amplexus sum et legi, et de salute tua Deo gratias egi 5 desiderio omni desiderans, quamvis debilis atque fessus, fiduciam tamen habere per Christum in hac vita visendi te, quia 'spes non confundit per caritatem, quae diffusa est in cordibus nostris.' Codicem Etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi, et, licet inemendatum prae valitudine, tamen tibi modo ad emen- 10 dandum studueram offerre, si ad destinatum concilii locum pervenissem. De constituendo autem episcopo Terraconensi non eam, quam petistis, sensi sententiam regis. Sed tamen et ipse adhuc ubi certius convertat animum, illi manet incertum. Peto autem ut pro meis peccatis apud Dominum existere intercessor digneris, ut im- 15 petratu tuo deleantur delicta mea et remittantur facinora. Item manu sua. Ora pro nobis, beatissime domne et frater.

VI

Domino et filio Sisebuto Isidorus.

En tibi, sicut pollicitus sum, misi opus de origine quarundam 20 rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis adnotatum, sicut extat conscriptum stilo maiorum.

1 in it.] in om. U 3 excludere K 4 diaconem presentem TU
5 sum] suum B¹ deo de salute tua B 6 desiderio omni K quam-
vis] quam K 7 videndi B¹C 11 statueram C 12 autem
om. K 13 petistis ABCK: petitis TU 16-17 Item . . . frater om. C¹K
17 domine et frater B: domine et egregie frater U: domine frater T:
domne frater H 18 Epistolam om. C 19 Domino et filio sisebuto
isidorus A: Domino meo et dei servo braulioni episcopo isidorus HTU.
Tit. om. BK; sed in B praecedunt haec, Incipiunt libri isidori iunioris spalensis episcopi ad braulionem episcopum missi; *in K haec*, Incipiunt libri isidori epalensis episcopi ad braulium caesaraugustanum episcopum velud (*pro* vel ad) sisebutum suum scilicet dominum et filium scribitis. *In A epistola bis occurrit, primum post hanc praefationem*, Incipiunt libri isidori spalensis episcopi ad braulionem caesaraugustanum episcopum scripti, *deinde post titulum iam memoratum. In H sequuntur epistolam haec*, Incipit liber isidori iunioris spalensis episcopi ad braulionem caesaraugustanum episcopum vel ad sisebutum regem 20 tibi] vobis K
quarundarum r. T 22 constructum B

〈INDEX LIBRORVM〉

[Vt valeas quae requiris cito in hoc corpore invenire, haec tibi, lector, pagina monstrat de quibus rebus in libris singulis conditor huius codicis disputavit, id est in libro :

- I. De Grammatica et Partibus eius.
- II. De Rhetorica et Dialectica.
- III. De Mathematica, cuius partes sunt Arithmetica, Musica, Geometrica et Astronomia.
- IV. De Medicina.
- V. De Legibus vel Instrumentis Iudicum ac de Temporibus.
- VI. De Ordine Scripturarum, de Cyclis et Canonibus, de Festivitatibus et Officiis.
- VII. De Deo et Angelis, de Nominibus Praesagis, de Nominibus Sanctorum Patrum, de Martyribus, Clericis, Monachis, et ceteris Nominibus.
- VIII. De Ecclesia et Synagoga, de Religione et Fide, de Haeresibus, de Philosophis, Poetis, Sibyllis, Magis, Paganis ac Dis Gentium.
- IX. De Linguis Gentium, de Regum, Militum Civiumque Vocabulis vel Affinitatibus.
- X. [De] Qua(e)dam Nomina per Alphabetum Distincta.
- XI. De Homine et Partibus eius, de Aetatibus Hominum, de Portentis et Transformatis.
- XII. De Quadrupedibus, Reptilibus, Piscibus ac Volat(ili)bus.
- XIII. De Elementis, id est de Caelo et Aere, de Aquis, de Mare, [de] Fluminibus ac Diluviis.
- XIV. De Terra et Paradiso et [de] Provinciis totius Orbis, de Insulis, Montibus ceterisque Locorum Vocabulis ac de Inferioribus Terrae.
- XV. De Civitatibus, de Aedificiis Vrbis et Rusticis, de Agris, de Finibus et Mensuris Agrorum, de Itineribus.
- XVI. De Glebis ex Terra vel Aquis, de omni genere Gemmarum et Lapidum pretiosorum et vilium, de Ebore quoque inter Marmora notato, de Vitro, de Metallis omnibus, de Ponderibus et Mensuris.

Indicem om. K (B n. l, C n. l.) id est in libro primo pars prima 1 T (qui tantummodo 'partis primae,' i. e. libb. I-X, indicem hic exhibet). Partem alteram ex Mon. Reg. hausi

ISIDORI

- XVII. De Culturis Agrorum, de Frugibus universi generis, de Vitibus et Arboribus omnis generis, de Herbis et Holeribus universis.
- XVIII. De Bellis et Triumphis ac Instrumentis Bellicis, de Foro, de Spectaculis, Alea et Pila.
- XIX. De Navibus, Funibus et Retibus, de Fabris Ferrariis et Fabricis Parietum et cunctis Instrumentis Aedificiorum, de Lanificiis quoque, Ornamentis et Vestibus universis.
- XX. De Mensis et Escis et Potibus et Vasculis eorum, de Vasis Vinariis, Aquariis et Oleariis, Cocorum, Pistorum, et Luminariorum, de Lectis, Sellis et Vehiculis, Rusticis et Hortorum, siue de Instrumentis Equorum.]

〈CAPITVLA LIBRORVM〉

- I
- i. De disciplina et arte.
 - ii. De septem liberalibus disciplinis.
 - iii. De grammatica.
 - iv. De partibus orationis.
 - v. De voce et litteris.
 - vi. De syllabis.
 - vii. De pedibus.
 - viii. De accentibus.
 - ix. De posituris.
 - x. De notis sententiarum.
 - [De notis vulgaribus et aliarum rerum.]

- xi. De orthographia.
- xii. De analogia.
- xiii. De etymologia.
- xiv. De glossis.
- xv. De differentiis.
- xvi. De barbarismo.
- xvii. De soloecismo.
- xviii. De ceteris vitiis.
- xix. De metaplasms.
- xx. De schematibus.
- xxi. De tropis.
- xxii. De prosa.
- xxiii. De metris.
- xxiv. De fabula.
- xxv. De historia.

Haec capitula librorum quae huc congeSSI apparent in codd. in initio sui quodque libri vel partis libri I ii. disciplinis *BCT*: artibus *K* iii-iv. iii. De gramm. De part. orat. iv. De vo. et litt. *K* x. De not. vulg. et al. rer. hab. *BC*: om. *KT* xiii. om. *K*¹ xxv. xxvi. De vocabulo historiae. xxvii. De primis auctoribus historiarum. xxviii. De utilitate historiae. xxix. De generibus historiae *C*

CAPITVLA LIBRORVM

II A

- i. De rhetorica eiusque nomine.
- ii. De inventoribus rhetoricae artis.
- iii. De nomine oratoris et partibus rhetoricae.
- iv. De tribus generibus causarum.
- v. De gemino statu causarum.
- vi. Detripertita controversia.
- vii. De quattuor partibus orationis.
- viii. De quinque modis causarum.
- ix. De syllogismis rhetoricis.
- x. De lege.
- xi. De sententia.
- xii. De catasceua et anasceua.
- xiii. De prosopopoeia.
- xiv. De ethopoeia.
- xv. De generibus quaestionum.
- xvi. De elocutione.
- xvii. De trimodo genere dicendi.
- xviii. De colo et commate et periodis.
- xix. De vitiis litterarum et verborum et sententiarum cavendis.
- xx. De iuncturis verborum.

- xxi. De figuris verborum et sententiarum.

II B

- i. De dialectica.
- ii. De differentia dialecticae et rhetoricae artis.
- iii. De definitione philosophiae.
- iv. De isagogis Porphyrii.
- v. De categoriis Aristotelis.
- vi. De perihermeniiis Aristotelis.
- vii. De formulis syllogismorum.
- viii. De divisionibus definitio-
num.
- ix. De topicis.
- x. De oppositis.

III A

- i. De vocabulo arithmeticae disciplinae.
- ii. De auctoribus eius.
- iii. Quid sit numerus.
- iv. Vnde numeri dicti.
- v. Quid praestent numeri.
- vi. De prima divisione parium et imparium.
- vii. De secunda divisione totius numeri.
- viii. De tertia divisione totius numeri.

II A i. et eius *K* ii. artis *om. K* iii. oratoris *om. K* ix. De soloe-
cismis (*om. rhet.*) *K* xviii. cola et commata (coma-) *BCT*: cola
comma *K* xix. cavendis *om. K* II B vi. De per. Arist. vii.
Prevatio (*s. e. Praefatio*) periermeniarum *T* vii. viii. De sillogismis
dialecticis. ix. De modis sillogismorum *T*: xxviii. De formis sill.
xxix. De modis sill. ipotheticorum *C* viii. x. De divisione sillo-
gismorum *T*

ISIDORI

- ix. De differentia arithmeticae et geometricae et musicae artis.
- x. Quot numeri infiniti existunt.

III B

- i. De inventoribus geometriae et vocabulo eius.
- ii. De quadripartita divisione geometriae.
- iii. De figuris geometriae.

III C

- i. De nomine musicae.
- ii. De inventoribus eius.
- iii. Quid possit musica.
- iv. De tribus partibus musicae.
- v. De triforme musicae divisione.
- vi. De prima divisione musicae quae harmonia dicitur.
- vii. De secunda divisione quae organica vocatur.
- viii. De tertia quae rhythmica nuncupatur.
- ix. De numeris musicis.

III D

- i. De astronomiae nomine.
- ii. De inventoribus astronomiae.
- iii. De institutoribus astronomiae.

- iv. De differentia astronomiae et astrologiae.

- v. De astronomiae ratione.

- vi. De mundo et nomine eius.

- vii. De forma mundi.

- viii. De caelo eiusque nomine.

- ix. De caelestis sphaerae situ.

- x. De septem planetis caeli.

- xi. De eiusdem sphaerae motu.

- xii. De eiusdem sphaerae cursu.

- xiii. De celeritate caeli.

- xiv. De axe caeli.

- xv. De caelestibus polis.

- xvi. De cardinibus caeli.

- xvii. De convexis caeli, id est artubus.

- xviii. De [duabus] ianuis caeli.

- xix. De gemina facie caeli.

- xx. De quattuor partibus caeli.

- xxi. De hemisphaeriis.

- xxii. De quinque circulis caeli.

- xxiii. De zodiaco circulo.

- xxiv. De candido circulo.

- xxv. De magnitudine solis.

- xxvi. De magnitudine lunae.

- xxvii. De natura solis.

- xxviii. De cursu solis.

- xxix. De effectu solis.

- xxx. De itinere solis; [id est locis] in quibus currit.

III B *om. BK* iii. geom. *om. C* III C iv. trib. part.] part. huius *T*
vii. voc.] nuncupatur *C* viii. rhythm.] arithmetica *T* III D i. De
astronomia *C* iii. institutibus *T*¹: scriptoribus *BC* x. *om. CK*
xvii. connexionibus *T*¹ (conve- *T*²) id est art. (*pro arc-?*) *om. K* xviii. duo-
bus (*sic*) *hab. BK*: *om. CT* xix. cae. fac. *CT* xxii. ciceli *K* (*pro*
cycli?) xxix. De defectu so. *K* xxx. id est locis *hab. CT*: *om. BK*

CAPITVLA LIBRORVM

- xxx. De lumine lunae.
- xxxii. De formis lunae.
- xxxiii. De interlunio lunae.
- xxxiv. De cursu lunae.
- xxxv. De vicinitate lunae ad terras.
- xxxvi. De eclipsi solis.
- xxxvii. De eclipsi lunae.
- xxxviii. De differentia stellarum, siderum atque astrorum.
- xxxix. De lumine stellarum.
- xl. De stellarum situ.
- xli. De stellarum cursu.
- xl. De stellarum cursu.
- xlii. De variocursu stellarum.
- xl. De stellarum intervallis.
- xliv. De circulari numero stellarum [et quod quaedam sidera solis radiis praepedita anomala fiunt, aut retrograda aut stationaria].
- xl. De stellis planetis.
- xlvi. De praecedentia et antegradatione stellarum.
- xl. De remotione et retrogradatione stellarum.
- xl. De statu stellarum.
- xl. De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt, id est sol, luna, stellae, sidera, signa, Arctos, Arcto-

phylax, Arcturus, Orion, Hyades, Pleiades, Canicula, cometae, Lucifer, Vesperus et reliqua.

IV

- i. De medicina.
- ii. De nomine eius.
- iii. De inventoribus eius.
- iv. De tribus haeresibus medicorum.
- v. De quattuor umoribus corporis.
- vi. De acutis morbis.
- vii. De chronicis morbis.
- viii. De morbis qui in superficie cutis videntur.
- ix. De remediis et medicamentis.
- x. De libris medicinalibus.
- xi. De instrumentis medicorum.
- xii. De odoribus et unguentis.
- xiii. De initio medicinae.

V A

- i. De auctoribus legum.
- ii. De legibus divinis et humanis.
- iii. Quid differunt inter se ius, leges et mores.
- iv. Quid sit ius naturale.

xxxviii. sid. . . . astr. *om.* *T* siderumque *B* xliii. intervallo *T*
 xliv. et quod . . . stat. *hab.* *CT* : *om.* *BK* rad. . . . fiunt *om.* *C* xlvi.
 precedentis *T* stell.] et retro *K* xlvii. stell. quibus ex causis
 nomen acceperunt *T* xlix. id est . . . reliqua *om.* *K* Arctos *om.* *T*
 cometes *CT* Lucifer *om.* *T* IV iii. eius *om.* *B* v. corporibus
K : *om.* *B* : corporum *C* viii. De alopecia *B* ix. et med. *om.* *B*
 xi. med. *om.* *B* xii. et ung. *om.* *B* xiii. De medicina *K* V A iii.
 Quod *K*

ISIDORI

- v. Quid sit ius civile.
- vi. Quid sit ius gentium.
- vii. Quid sit ius militare.
- viii. Quid sit ius publicum.
- ix. Quid sit ius Quiritum.
- x. Quid [sit] lex.
- xi. Quid scita plebium.
- xii. Quid senatus consultum.
- xiii. Quid constitutio et edictum.
- xiv. Quid responsa prudentium.
- xv. De legibus consularibus et tribuniciiis.
- xvi. De lege satura.
- xvii. De legibus Rhodiis.
- xviii. De privilegiis.
- xix. Quid possit lex.
- xx. Quare facta est lex.
- xxi. Qualis debeat fieri lex.
- xxii. De causis.
- xxiii. De testibus.
- xxiv. De instrumentis legalibus.
- xxv. De rebus.
- xxvi. De criminibus in lege conscriptis.
- xxvii. De poenis in legibus constitutis.

V B

- i. De chronicae vocabulo.
- ii. De momentis et horis.

- iii. De diebus.
- iv. De nocte.
- v. De hebdomada.
- vi. De mensibus.
- vii. De solstitiis et aequinoctiis.
- viii. De temporibus anni.
- ix. De annis.
- x. De Olympiadibus et lustris et iubileis.
- xi. De saeculis et aetatibus.
- xii. De discriptione temporum.

VI

- i. De Novo et Veteri Testamento.
- ii. De scriptoribus et vocabulis sanctorum librorum.
- iii. De bibliothecis.
- iv. De interpretibus.
- v. Qui primum Romam libros advexerint.
- vi. Qui apud nos bibliothecas instituerint.
- vii. Qui multa scripserunt.
- viii. De generibus opusculorum.
- ix. De ceris, cartis et pergamenis.

vi. *ante v. K* vii. *militiae K* x. *sit hab. BK: om. CT* xii. Quid sit sen. *K* xvii. *rodis (-iis) BCT: rudibus K* xxi. *debet T* xxiv. *strumentibus K* xxvii. *De penibus in le. constitis T* V B viii. *anni om. T* xi. *De seculi etatibus T* xii. *discretionem B* VI ii. *sacrorum K* iv-viii. *om. T* v. *adduxerunt K* vi. *instituerunt C: invenerunt instituerunt K* ix. *ceris om. CT* ix. *De caeris.* x. *De cartis.* xi. *De cartis.* xi. *De pergamenis B* ix. *De car. et per.* x. *De ceris.* xi. *De cartis.* xii. *De pergamenis C*

CAPITVLA LIBRORVM

- x. De libris conficiendis et
illorum vocabulis.
- xi. De canonibus evangelio-
rum.
- xii. De canonibus concilio-
rum.
- xiii. De cyclo paschali.
- xiv. De reliquis festiuitatibus.
- xv. De officiis.

VII

- i. De Deo.
- ii. De Filio Dei.
- iii. De Spiritu Sancto.
- iv. De eadem Trinitate.
- v. De angelis.
- vi. De hominibus qui quodam
praesagio nomina ac-
ceperunt.
- vii. De patriarchis.
- viii. De prophetis.
- ix. De apostolis.
- x. De reliquis in Evangelio
nominibus.
- xi. De martyribus.
- xii. De clericis.
- xiii. De monachis.
- xiv. De ceteris fidelium no-
minibus.

VIII A

- i. De ecclesia et synagoga.
- ii. De religione et fide.
- iii. De haeresi et schisma.
- iv. De haeresibus Iudaeorum.

- v. De haeresibus Christia-
norum.

VIII B

- i. De philosophis gentium.
- ii. De poetis.
- iii. De Sibyllis.
- iv. De magis.
- v. De paganis.
- vi. De dis gentium.

IX

- i. De linguis gentium.
- ii. De gentium vocabulis.
- iii. De regnis militiaeque vo-
cabulis.
- iv. De civibus.
- v. De adfinitatibus et gradi-
bus.
- vi. De agnatis et cognatis.
- vii. De coniugiis.
- viii. De reliquis nomi-
nibus. <X>

XI

- i. De homine et partibus
eius.
- ii. De aetatibus hominis.
- iii. De portentis.
- iv. De transformatis.

<XII>

- v. De pecoribus et iumentis.
- vi. De bestiis.
- vii. De minutis animantibus.
- viii. De serpentibus.
- ix. De vermibus.

x. *om. T*: xii. De lib. conf. xiii. De librorum voc. xiv. De librariis et
eorum instrumentis *BC* VII vi. nomen *K* xiii. *om. K* IX i. vii.
De ling. gent. viii. Cuius modi lingua Deus in principio sit locutus vel
in futuro *K* viii. *om. BC. Et est reuera lib. X* XI (XII) vii. ani-
malibus *K*

- x. De piscibus.
- xi. De avibus.
- xii. De minutis volatilibus.

XIII

- i. De mundo.
- ii. De atomis.
- iii. De elementis.
- iv. De caelo.
- v. De aere et nube.
- vi. De tonitruo.
- vii. De fulminibus.
- viii. De arcu et nubium effectibus.
- ix. De ventis.
- x. De aquarum diversitate et mari.
- xi. De fluminibus.
- xii. De diluviis.

XIV

- i. De terra.
- ii. De orbe.
- iii. De Asia et partibus eius.
- iv. De Europa et partibus eius.
- v. De Libya et eius partibus.
- vi. De insulis et promontoriis.
- [vii. De promontoriis.]
- viii. De montibus ceterisque locorum vocabulis.
- ix. De inferioribus terrae.

XV

- i. De civitatibus.
- ii. De aedificiis publicis.
- iii. De habitaculis.
- iv. De aedificiis sacris.
- v. De repositoriis.
- vi. De operariis.
- vii. De aditibus.
- viii. De partibus aedificiorum.
- ix. De munitionibus.
- x. De tentoriis.
- xi. De sepulchris.
- xii. De aedificiis rusticis.
- xiii. De agris.
- xiv. De finibus agrorum.
- xv. De mensuris agrorum.
- xvi. De itineribus.

XVI

- i. De pulveribus et glebis terrae.
- ii. De glebis ex aquis.
- iii. De lapidibus vulgaribus.
- iv. De lapidibus insignioribus.
- v. De marmoribus.
- vi. De gemmis.
- vii. De viridioribus gemmis.
- viii. De rubris gemmis.
- ix. De purpureis.
- x. De candidis.
- xi. De nigris.

XIII iii-iv. *om. K* iv. De caelo capitula. *III. B, Ea sic apparent in T, De caelo, De partibus caeli, De aere* v. *om. T (sed cf. iv)* viii. De arcu. De pluviis *T* x-xii. Liber XIII. 1 De aquis. 2 De diversitate aquarum. 3 De maris nomina. 4 De oceano. 5 De mediterraneo mare. 6 De sinibus maris. 7 De aestibus et fretis. 8 De lacis et stagnis. 9 De abisso et reliquis aquarum nominibus. 10 De flum. 11 De di. *T* x. et mari *om. B* XIV vii. *hab. BK: om. CT* viii. locorum] terrae *BK (cf. ad ix)* ix. terrae *om. BK* XVI iii. vulgaris *T* vii. viridibus *T* ix. De purp. gemmis *K* x. De cand. gemmis *K* xi. De nig. gemmis *K*

CAPITVLA LIBRORVM

- xii. De variis.
- xiii. De crystallinis.
- xiv. De aureis.
- xv. De vitro.
- xvi. De metallis.
- xvii. De auro.
- xviii. De argento.
- xix. De aere.
- xx. De ferro.
- xxi. De plumbo.
- xxii. De stanno.
- xxiii. De electro.
- xxiv. De ponderibus.
- xxv. De mensuris.
- xxvi. De signis ponderum.

XVII

- i. De auctoribus rerum rusticarum.
- ii. De cultura agrorum.
- iii. De frumentis.
- iv. De leguminibus.
- v. De vitibus.
- vi. De arboribus.
- vii. De propriis nominibus arborum.
- viii. De arboribus aromaticis.
- ix. De herbis aromaticis sive communibus.
- x. De oleribus.
- xi. De odoratis oleribus.

XVIII

- i. De bellis.
- ii. De instrumentis bellicis, capitula XII:

- 1. de signis.
- 2. de bucinis.
- 3. de armis.
- 4. de gladiis.
- 5. de hastis.
- 6. de sagittis.
- 7. de pharetris.
- 8. de fundis.
- 9. de ariete.
- 10. de clypeis.
- 11. de loriceis.
- 12. de galeis.
- iii. De foro.
- iv. De spectaculis, capitula X:
 - 1. de ludo gymnico.
 - 2. de generibus gymnico-rum.
 - 3. de saltu.
 - 4. de cursu.
 - 5. de iactu.
 - 6. de virtute.
 - 7. de luctatione.
 - 8. de palaestra.
 - 9. de agone.
 - 10. de generibus agonum.
- v. De ludo circensi, capitula XV:
 - 1. de ludis circensibus.
 - 2. de circo.
 - 3. de ornamentis circi.
 - 4. de metris.
 - 5. de obelisco.
 - 6. de carceribus.
 - 7. de aurigis.
 - 8. de quadrigis.

xii. De var. gemmis *K* xxi-xxv. *om. K* xxii. stagno *codd.*
 XVII *non contuli BC* i. rusticanorum *K* ii. culturis *T* XVIII i.
 De bellis et triumphis *K: i. De bellis.* ii. De triumphis *T* ii. cap.] era *T*
 (et ita in seq.) iii. *om. K* v. 3 ornamento *BK* 5 obolis *K*
 7 auguriis *B*

ISIDORI

9. de cursu.
10. de equis, quibus currunt.
11. de septem spatiis.
12. de equitibus.
13. de desultoribus.
14. de peditibus.
15. de coloribus equorum.
- vi. De ludo scenico, capitula X :
 1. de theatro.
 2. de scena.
 3. de orchestra.
 4. de tragoedis.
 5. de comoedis.
 6. de thymelicis.
 7. de histrionibus.
 8. de mimis.
 9. de saltatoribus.
 10. quid quo patrono agatur.
- vii. De ludo gladiatorio, capitula VIII :
 1. de amphitheatro.
 2. de ludo equestri.
 3. de retiariis.
 4. de secutoribus.
 5. de laqueatoribus.
 6. de velitibus.
 7. de ferali certamine.
 8. de horum execratione ludorum.
- viii. De alea, capitula IX :
 1. de tabula.

2. de pyrgis.
3. de calculis.
4. de tesseris.
5. de figuris aleae.
6. de vocabulis tessera-
rum.
7. de iactu tesserarum.
8. de calculorum motu.
9. de interdictione aleae.
- ix. De pila.

XIX

- i. De navibus, (capitula V) :
 1. de navibus.
 2. de partibus navium et armamentis.
 3. de velis.
 4. de funibus.
 5. de retibus.
- ii. De instrumentis fabrorum.
- iii. De fabricis parietum, capitula IX :
 1. de dispositione.
 2. de constructione.
 3. de venustate.
 4. de laqueariis.
 5. de crustis.
 6. de lithostrotis.
 7. de plastis.
 8. de pictura.
 9. de coloribus.
- iv. De instrumentis aedificiorum.
- v. De lignariis.

v. 10 Quiquis accurrunt *T* 13 sultoribus *K* vi. 10 patruo vocatur *C*
 vii. *Capitula. Deest C* 5 laqueatoris *T* 6 velitisus *T* 8 exer-
 citatione *T* viii. galea *C Capitula. Deest C* XIX i. De nav.
 ii. De part. nav. et armam., capitula IV, 1 de velis, etc. *BK: deest C*
 ii. De fabrorum fornace *BK* iii. 8 picturis *T* iv-v. om. *K*: De instr.
 aed. et lig., capitula II *B*

CAPITVLA LIBRORVM

vi. De lanificiis (capitula X):

1. de inventione lanificii.
2. de veste sacerdotali in lege.
3. de nominibus vestium ceterarum.
4. de vestibus quarundam gentium.
5. de palliis virorum.
6. de palliis feminarum.
7. de stratu et reliquis quae in usu habentur.
8. de lanis.
9. de coloribus vestium.
10. de instrumentis vestium.

vii. De ornamentis.

viii. De anulis.

ix. De cingulis.

x. De calciamentis.

XX

i. De mensis et escis.

ii. De potu.

iii. De vasis escariis.

iv. De vasis potatoriiis.

v. De vasis vinariis et aquariis.

vi. De vasis oleariis.

vii. De vasis coquinariis et pistoriis.

viii. De vasis repositoriis.

ix. De vasis luminariorum.

x. De lectis et sellis.

xi. De vehiculis.

xii. De reliquis quae in usu habentur.

xiii. De instrumentis rusticis.

xiv. De instrumentis horticorum.

xv. De instrumentis equorum.

vi. 2 in lege *om.* *T* 7 in usu] usui *T* 8 post 9 *BK*¹ vii-x, intra
capitulum vi (sub numeris 11-14) *includunt CKT* XX iv. potariis *C*
v. et aq. *om.* *K*: et aquae *C* vii. et pist. *om.* *K* ix. luminarium
K: luminum *C*

ETYMOLOGIAE I—X

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM LIBER I DE GRAMMATICA

DE DISCIPLINA ET ARTE. Disciplina a discendo nomen I
accepit : unde et scientia dici potest. Nam scire dictum a
discere, quia nemo nostrum scit, nisi qui discit. Aliter dicta
disciplina, quia discitur plena. Ars vero dicta est, quod artis 2
5 praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tra-
ctum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute, quam
scientiam vocaverunt. Inter artem et disciplinam Plato et 3
Aristoteles hanc differentiam esse voluerunt, dicentes artem
esse in his quae se et aliter habere possunt ; disciplina vero est,
10 quae de his agit quae aliter evenire non possunt. Nam quando
veris disputationibus aliquid disseritur, disciplina erit : quando
aliquid verisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit.

DE SEPTEM LIBERALIBVS DISCIPLINIS. Disciplinae libera- II
lium artium septem sunt. Prima grammatica, id est loquendi
15 peritia. Secunda rhetorica, quae propter nitorem et copiam
eloquentiae suae maxime in civilibus quaestionibus necessaria
existimatur. Tertia dialectica cognomento logica, quae dispu-
tationibus subtilissimis vera secernit a falsis. Quarta arithme- 2
tica, quae continet numerorum causas et divisiones. Quinta
20 musica, quae in carminibus cantibusque consistit. Sexta geo- 3

2 unde] ut *K*¹ dictum est a *K* 5 constat *T* 8 hanc esse
differentiam *T* 9 disciplina vero est *C*: disciplina vero esse *B*: dis-
ciplinam vero esse (*eras.*) *K*¹: disciplinam vero est *T* 11 aliquid veris
disputationibus *B* erit] est *T* 12 nomina *T* 20 carminibus et
cantibus *K*

metrica, quae mensuras terrae dimensionesque conplectitur. Septima astronomia, quae continet legem astrorum.

- III DE LITTERIS COMMVNIBVS. Primordia grammaticae artis litterae communes existunt, quas librarii et calculatores sequuntur. Quarum disciplina velut quaedam grammaticae artis 5 infantia est; unde et eam Varro litterationem vocat. Litterae autem sunt indices rerum, signa verborum, quibus tanta vis est, ut nobis dicta absentium sine voce loquantur. [Verba enim per 2 oculos non per aures introducunt.] Vsus litterarum repertus propter memoriam rerum. Nam ne oblivione fugiant, litteris 10 alligantur. In tanta enim rerum varietate nec disci audiendo 3 poterant omnia, nec memoria contineri. Litterae autem dictae quasi legiterae, quod iter legentibus praestent, vel quod in 4 legendo iterentur. Litterae Latinae et Graecae ab Hebraeis videntur exortae. Apud illos enim prius dictum est aleph, 15 deinde ex simili enuntiatione apud Graecos tractum est alpha, inde apud Latinos A. Translator enim ex simili sono alterius linguae litteram condidit, ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum et litterarum esse matrem. Sed Hebraei viginti duo elementa litterarum secundum Veteris Testamenti 20 libros utuntur; Graeci vero viginti quattuor. Latini enim inter utramque linguam progredientes viginti tria elementa habent. 5 Hebraeorum litteras a Lege coepisse per Moysen: Syrorum autem et Chaldaeorum per Abraham. Vnde et cum Hebraeis et numero et sono concordant, solis characteribus discrepant. 25 Aegyptiorum litteras Isis regina, Inachis filia, de Graecia veniens in Aegyptum, repperit et Aegyptiis tradidit. Apud Aegyptios autem alias habuisse litteras sacerdotes, alias vulgus; sacerdo-

1 terrae om. TA¹C 4 liberalii T; liberarii C¹ 8 Verba . . . introducunt hab. TUWX: om. ABCGK Sang. extr. 9 introducunt TW: introducuntur X: introeunt U 10 rerum est T (non W) 11 dici CTW audiendum K 12 retineri K 13 praestent] prevent U ut vid. (non W) 15 prius] primum suprascr. A²: primum primum Sang. extr. 16 ante enuntiatione 5-6 litt. eras. K 18 possemus B 19 et] ac C 20 duobus elementis T: duobus numeris U 21 enim] autem C Sang. extr. 27 et om. T

tales *ἱερὰς, πανδήμους* vulgares. Graecarum litterarum usum primi Phoenices invenerunt; unde et Lucanus (3, 220):

Phoenices primi, famae si creditur, ausi
mansuram rudibus vocem signare figuris.

5 Hinc est quod et Phoeniceo colore librorum capita scribun- 6
tur, quia ab ipsis litterae initium habuerunt. Cadmus Age-
noris filius Graecas litteras a Phoenice in Graeciam decem et
septem primus attulit; A.B.Γ.Δ.E.Z.I.K.Λ.M.N.O.Π.P.C.T.Φ.
His Palamedes Troiano bello tres adiecit H. X. Ω. Post
10 quem Simonides Melicus tres alias adiecit Ψ. Ξ. Θ. Y litteram 7
Pythagoras Samius ad exemplum vitae humanae primus for-
mavit; cuius virgula subterior primam aetatem significat, in-
certam quippe et quae adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit.
Bivium autem, quod superest, ab adolescentia incipit: cuius
15 dextra pars ardua est, sed ad beatam vitam tendens: sinistra
facilior, sed ad labem interitumque deducens. De qua sic
Persius ait (3, 56):

Et tibi qua Samios deduxit littera ramos,
surgentem dextro monstravit limite callem.

20 Quinque autem esse apud Graecos mysticas litteras. Prima Y, 8
quae humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda
Θ, quae mortem [significat]. Nam iudices eandem litteram Θ
adponebant ad eorum nomina, quos supplicio afficiebant. Et
dicitur Theta ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est a morte. Vnde et habet
25 per medium telum, id est mortis signum. De qua quidam:

O multum ante alias infelix littera theta.

Tertia T figuram demonstrans Dominicae crucis, unde et 9
Hebraice signum interpretatur. De qua dictum est in Eze-

1 *πανδήμους*] -os αβγ 2 invenerunt... Phoenices *om.* C¹ 3 primi
famae A: magni fama K: primi magni BCTUIW (ex magni (*suprascr.*
primi) in *archetypo*?) sic cr. U (non W) aut si T (non UIW) 5 in-
scribuntur C: ** scribuntur K: scribantur T *Sang. extr.* 7 a CK: e T:
et B¹ 9 His... Ω. *om.* B¹ H. X. Ω. ... adiecit *om.* T¹ Post quem
autem sim. B 10 Melicus *Arev.*: miles BCTUIW: *om.* A: in K 6 *litt.*
erasae adiecit AK¹ ut *vid.*: addidit (-ded-) BCUIW ψξθ CT: ξψθ B:
ξθψ K 13 se adhuc B 20 apud gregos K 22 mortem significat
TU: mortem ABCK 25 mortis] morsus C¹

chielo angelo (9, 4): 'Transi per medium Ierusalem, et signa
 thau in frontes virorum gementium et dolentium.' Reliquas
 vero duas summam et ultimam sibi vindicat Christus. Ipse
 enim principium, ipse finis, dicens 'Ego sum A et Ω.' Con-
 currentibus enim in se invicem A ad Ω usque devolvitur, et
 rursus Ω ad A replicatur, ut ostenderet in se Dominus et initii
 10 decursum ad finem et finis decursum ad initium. Omnes autem
 litterae apud Graecos et verba componunt et numeros faciunt.
 Nam Alpha littera apud eos vocatur in numeris unum. Vbi
 autem scribunt Beta, vocatur duo; ubi scribunt Gamma, voca- 10
 tur in numeris ipsorum tres; ubi scribunt Delta, vocatur in
 numeris ipsorum quattuor; et sic omnes litterae apud eos nu-
 11 meros habent. Latini autem numeros ad litteras non computant,
 sed sola verba componunt, excepto I et X littera, quae et figura
 crucem significat et in numero decem demonstrat. 15

IV DE LITTERIS LATINIS. Latinas litteras Carmentis nympha
 prima Italidis tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus
 futura canebat. Ceterum proprie vocata [est] Nicostrate.
 2 Litterae autem aut communes sunt aut liberales. Communes
 dictae, quia multi eas in commune utuntur, ut scribere et legere. 20
 Liberales, quia eas tantum illi noverunt, qui libros conscribunt
 3 recteque loquendi dictandique rationem noverunt. Litterarum
 duplex modus est: dividuntur enim principaliter in duas partes,
 in vocales et consonantes. Vocales sunt quae directo hiatu
 faucium sine ulla conlisione varie emittuntur. Et dictae vocales, 25
 quod per se vocem inpleant, et per se syllabam faciant nulla

1 angelo] per angelum C 2 frontibus KL: fontes C¹ virorum
 om. KL 10 duo gamma vocant KL 11 tres] tria TUW in
 numeris ipsorum om. K¹ 13 ad litteras] a literis K¹ 14 Pro ex-
 cepto (-is)... demonstrat haec sunt in TUW, excepto aliquae quae numeros
 figura demonstrant, ut C pro centum, D pro quingentis (-tos T), I pro
 uno, L pro quinquaginta, T pro mille, V pro quinque, et X (littera add.
 UW) quae in figura crucem significat et in numero decem demonstrat
 exceptis AK Mon.: -tas B¹: exapto C¹ (non Rem.) litteris AK:
 -ras B (non Rem. Mon.) quae et figuram A¹K: quae et in figura BC
 Rem. P: quae in figura γ (vid. supra) Mon.¹ 18 est hab. TU: om.
 ABCKLW Sang. extr. nicostrata W 19 autem om. T aut om. C¹
 20 quia] quod K¹ ut vid. L et om. K¹ 24 direpto C¹ 25 mittuntur T

adhaerente consonante. Consonantes sunt, quae diverso motu linguae vel inpressione labrorum efficiuntur. Et vocatae consonantes quia per se non sonant, sed iunctis vocalibus consonant. Haec in duabus partibus dividuntur: in semivocalibus et in 4
5 mutis. Semivocales dictas eo, quod quiddam semis de vocalibus habeant. Ab E quippe vocali incipiunt, et desinunt in naturalem sonum [ut F, L, M et ceterae]. Mutae autem dictae, quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum litterae 10
murmur sonabit [ut B, G, D et ceterae]. Vocales autem et semivocales et mutas a veteribus sonas et semisonas et insonas dictas. Inter vocales autem I et U apud Grammaticos varias 5
habent significationes. Nam modo vocales sunt, modo semi- 6
vocales, modo mediae sunt. Vocales ideo sunt, quia solae 15
positae syllabas faciunt et aliis consonantibus coniunguntur. Consonantes ideo habentur, quia interdum habent post se vocales in hisdem syllabis constitutas, ut 'Ianus,' 'vates,' et habentur pro consonantibus. Mediae [autem] idcirco dicuntur, 7
quoniam naturaliter solae medium sonum habent, ut 'illius,' 20
'unius.' Coniunctae aliis pinguius sonant, ut 'Ianus,' 'vanus.' Solae enim aliter sonant, aliter iunctae. I vero propterea interdum duplex dicitur, quia quotienscumque inter duas vocales invenitur, pro duabus consonantibus habetur, ut 'Troia.' Ge- 8
minatur enim ibi sonus eius. V quoque littera proinde inter- 8
25 dum nihil est, quia alicubi nec vocalis nec consonans est, ut quis. Vocalis enim non est, quia I sequitur; consonans non est, quia Q praecedit. Ideoque quando nec vocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadem et digammon a Graecis vocatur, quando sibimet aliisque vocalibus iungitur: quae ideo

2 labrorum BT: labiorum K¹C 3 quia] quod B iunctae C 5
dictas] dictae T quidam T¹ 7 ut f l m et ceterae hab. TU: om. ABCK
8 quia ex quod B 9 detraxerit B 10 ut b g d et ceterae hab. TU:
om. BCK 14 mediae (om. sunt) K¹L 17 iano KL et om. T
18 autem om. K¹L¹T: hab. ABC 19 illius unus AT: ilus unus BC
20 ut . . . sonant om. B¹ 21 enim om. K¹L¹ 24 ibi] sibi C 25 ut
quis V. e. n. est om. K¹: V. e. n. est q. I om. L¹ 27 quando] quia K¹
29 vocatur BCTU: appellatur KL

digammon dicitur, quia duplex est instar F litterae, quae duplicem Gammam habet, ad cuius similitudinem coniunctas vocales digammon appellari grammatici voluerunt, ut 'votum,' 'virgo.'

- 9 Inter semivocales autem quaedam liquidae dicuntur propterea, quia interdum in una syllaba postpositae aliis consonantibus 5 deficiunt et a metro excluduntur. Ex quibus duae apud Latinos liquescunt L et R, ut 'fragor,' 'flatus.' Reliquae M et N apud 10 Graecos liquescunt: ut 'Mnestheus.' Decem et septem autem Latinis litteris vetus scriptura constabat. Vnde et legitimae nominantur illa ratione, scilicet vel quod ab E vocali incipiunt 10 et in mutum sonum desinunt, ut sunt consonantes, vel quod a suo sono incipiunt et in vocalem E desinunt, ut sunt mutae [et 11 sunt A.B.C.D.E.F.G.I.L.M.N.O.P.R.S.T. et U]. H autem littera pro sola aspiratione adiecta postea est. Vnde et a plerisque aspiratio putatur esse, non littera, quae proinde aspi- 15 rationis nota dicitur, quia vocem elevat. Aspiratio enim est sonus uberius elatus, cuius contraria est prosodia, sonus aequa- 12 liter flexus. K litteram Salvius ludimagister pri[m]us Latinis adiecit, ut in sono discrimen faceret duarum litterarum C et Q; quae ideo supervacua dicitur, quia exceptis 'Kalendis' super- 20 flua iudicatur: per C enim universa exprimimus. Q litteram nec Graeci resonant, nec Hebraei. Exceptis enim Latinis hanc nulla alia lingua habet. Haec prius non erat. Vnde et ipsa supervacua est vocata quia per C cuncta veteres scripserunt. 14 X littera usque ad Augusti tempus nondum apud Latinos erat, 25

1 est ad instar *K ex corr. L* 3 votum *ex vocatum C* 4 dicuntur] ducuntur (-ant-?) *T* 5 positae *T* 6 apud latinos liquidae semper r et l *L*; apud (*deinde ras.*) r et l *K¹* 10 vel *om. U* quod] quia *K¹L* 11 ut sunt . . . desinunt *om. U* quod] quia *K¹L* 12 desinunt *CK*; desinant *BT* et sunt . . . et *U hab. TU: om. BCK* 13 autem *om. K¹L* 14 adiecta postea est *BC Sang. extr.*: adiecta posita est *T fort. recte*: posita est *K¹L* 15 adspiratio * * esse putatur *L*: adsp. putatur (*om. esse*) *K¹*: putatur aspiratio esse *B* 16 dicitur adspirationis nota *KL* 17 cuius] cui *AK¹L* 18 Salvius] salustius *recc.* prius *T*: postea *C* 19 ut in (*om. L¹*) sono du. l. discrimen (discretionem *L*) fac. *KL* c et g *T* 20 quae *om. C¹* supervacuae *K¹ ut vid. T* quia] quod *K¹L* 21 Nam et q nec *K¹ ut vid. L* nec greci nec ebrei resonant *T* 25 x litt. ad aug. temporis *T¹*

[et digne hoc tempore, quo Christi nomen innotuit, quod per
 eam, quae crucis signum figurat, scriptitatur,] sed pro ea C et
 S scribebant, unde et duplex vocatur, quia pro C et S ponitur,
 unde et ex eisdem litteris compositum nomen habet. A Graecis 15
 5 [autem] duas litteras mutuavit Latinitas, Y et Z, propter nomina
 scilicet Graeca, et haec apud Romanos usque ad Augusti tempus
 non scribebantur, sed pro Z duas S ponebant, ut 'hilarissat';
 pro Y vero I scribebant. Vnicuique autem litterae tria acci- 16
 dunt: nomen, quomodo vocetur; figura, quo caractere signetur;
 10 potestas, quae vocalis, quae consonans habeatur. A quibusdam
 et ordo adicitur, id est quae praecedit, quae sequitur, ut A prior
 sit, subsequens B. A autem in omnibus gentibus ideo prior est
 litterarum, pro eo quod ipsa prior nascentibus vocem aperiat.
 Nomina autem litterarum gentes ex sono propriae linguae de- 17
 15 derunt notatis oris sonis atque discretis. Nam postquam eas
 animadverterunt, et nomina illis et figuras inposuerunt: figuras
 autem partim ex placito, partim ex sono litterarum formaverunt:
 ut puta I et O, quarum uni sicut exilis sonus, ita tenuis virgula,
 alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. Potestatem autem
 20 natura dedit, voluntas ordinem et apicem. Inter figuras littera- 18
 rum et apicem veteres dixerunt, apicem dictum propter quod
 longe sit a pedibus, et in cacumine litterae adponatur. Est

1 et digne... scriptitatur (scriptatur *U*) hab. γ (= *TUX*): om. $\alpha\beta$ 2
 sed] dudum autem *TUX* et om. *B* (non Rem. Mon.) 4 eisdem *ex* eis *KL*
 5 autem *T*: om. *BCK¹L* duo *TU* (non *W*) literis duas *K* mut.
 Lat. om. *T¹* 7 hilarissat] vulgarissat *ex *****arissat KL* 8 i scribe-
 bant] scri. h (n *U*) et a *TU*: i ponebant *B*, (non Rem. Mon.). Quae in γ
apparent, ea licet huc referre, i scribebant (*i.e.* i scribebant) $\overline{KA}$ (*i.e.* capi-
 tulum, sc. novum) autem om. *KL* accedunt *K¹C¹* 9 quomodo] quo
K¹L vocatur *L* 10 qua v. qua c. *A* habeatur. A quibusdam
 (cf. *infra ad 19*) 11 ad. litterarum id est *T* precedet *T* 12 subse-
 quens *TB* (non *A*) A littera in *K¹L* prior] prima *K¹ ut*
vid. L 13 prior] prius *K¹L* 16 animadvertunt *ex* adverterunt *KL*
 figura in p. *K* 17 autem om. *K¹L* 18 unius *L* virgula] figura
KL: figura (*oblitter.*) virgula *C* 19 sicut et] sic et *L*: sicut *TC¹* pot.
 au. n. d. v. o. α (= A^2BC : pot. n. d. v. au. o. A^1): pot. n. v. au. o. d. β
 (= *KL*). Cum α consentit γ , sed turbae factae sunt (*de quibus vide Praefa-*
tionem) 20 figuram *W* 21 apices A^2 in *ras. BCKL*: apicem *TUW*
 distinxerunt *CB marg.* apicem om. *B¹* 22 adponitur *C*

enim linea iacens super litteram aequaliter ducta. [Figura autem, qua tota littera scribitur.]

- V DE GRAMMATICA. Grammatica est scientia recte loquendi, et origo et fundamentum liberalium litterarum. Haec in disciplinis post litteras communes inventa est, ut iam qui didicerant 5 litteras per eam recte loquendi rationem sciant. Grammatica autem a litteris nomen accepit. Γράμματα enim Graeci litteras 2 vocant. Ars vero dicta est, quod artis praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute, quam scientiam vocaverunt. 10 3 Oratio dicta quasi oris ratio. Nam orare est loqui et dicere. Est autem oratio contextus verborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio 4 autem plena est sensu, voce et littera. Divisiones autem grammaticae artis a quibusdam triginta dinumerantur, id est, 15 partes orationis octo: vox articulata, littera, syllaba, pedes, accentus, positurae, notae, orthographia, analogia, etymologia, glossae, differentiae, barbarismi, soloecismi, vitia, metaplasmī, schemata, tropi, prosa, metra, fabulae, historiae.

- VI DE PARTIBVS ORATIONIS. Partes orationis primus Aristo- 20 teles duas tradidit, nomen et verbum; deinde Donatus octo definivit. Sed omnes ad illa duo principalia revertuntur, id est, ad nomen et verbum, quae significant personam et actum. 2 Reliquae adpendices sunt et ex his originem trahunt. Nam pronomen ex nomine nascitur, cuius officio fungitur, ut 'orator 25 ille.' Adverbium de nomine nascitur, ut 'doctus, docte.' Participium de nomine et verbo, ut 'lego, legens.' Coniunctio vero et praepositio vel interiectio in complexu istarum cadunt. Ideo et nonnulli quinque partes definierunt, quia istae superfluae sunt.

30

1 Figura. . . scribitur hab. γ (= TUIVX) (adscribitur U) 5 didicerunt
K¹T 7 enim om. K¹ 11 dicta om. K quasi] quod sit K¹
14 voce sensu K¹ 15 triginta partes din. T: xxvii din. C 17
notae om. CK¹ etymologia om. T 18 metaplasmī scemata K 19
tropus C: tropus an tropis K¹ inc. hist. fab. KL 22 referuntur B¹
id est om. K¹ 29 Ideo et] et om. K (non L) partes orationis d.
AB² definiunt U

DE NOMINE. Nomen dictum quasi notamen, quod nobis VII
vocabulo suo res notas efficiat. Nisi enim nomen scieris, co-
gnitio rerum perit. Propria nomina dicta quia specialia sunt.
Vnius enim tantum personam significant. Species propriorum
5 nominum quattuor [sunt]: praenomen, nomen, cognomen,
agnomen. Praenomen dictum eo, quod nomini praeponitur, ut
'Lucius,' 'Quintus.' Nomen vocatum, quia notat genus, ut 2
'Cornelius.' Cornelii enim omnes in eo genere. Cognomen,
quia nomini coniungitur, ut 'Scipio.' Agnomen vero quasi
10 accedens nomen, ut 'Metellus Creticus,' quia Cretam subegit.
Extrinsecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomen-
tum autem vulgo dictum eo, quod nomini cognitionis causa
superadiciatur, sive quod cum nomine est. Appellativa nomina 3
inde vocantur, quia communia sunt et in multorum significa-
15 tione consistunt. Haec in viginti octo species dividuntur, ex qui-
bus corporalia dicta, quia vel videntur vel tanguntur, ut 'caelum,'
'terra.' Incorporalia, quia carent corpus; unde nec videri nec 4
tangi possunt, ut 'veritas,' 'iustitia.' Generalia, quia multarum 5
rerum sunt, ut 'animal.' Nam et homo et equus et avis ani-
20 mal sunt. Specialia, quia partem demonstrant, ut 'homo.' Species 6
enim animalium homo. Principalia, quia primam positionem ha- 7
bent, nec aliunde nascuntur, ut 'mons,' 'fons.' Derivativa eo, 8
quod ex alio nomine deducantur, ut a monte 'montanus.' Di- 9
minutiva, quia minuunt sensum, ut 'Graeculus,' 'scholasticulus.'
25 Sono diminutiva, quia sic sonant sicut diminutiva, sed intel- 10
lectu principalia sunt, ut 'tabula,' 'fabula.' Tota Graeca, quia 11
ex toto Graece declinantur, ut 'Callisto.' Sic enim [et] Graecus
et Latinus dicit. Tota Latina, quia ex toto in Latinum ver- 12
tuntur. Graecus dicit 'Odysseus,' Latinus 'Vlixes.' Media 13
30 dicta quia ex parte Graeca sunt, ex parte Latina. Eadem et

1 dictum est quasi *KC* ex corr. 2 faciat *K¹* ut vid. 5 sunt hab.
BC: om. *K¹T* praenomen . . . agnomen om. *K¹* 7 eo quod
notat *B* 10 qui cretam *T* 14 quod c. sint *K¹* 15 viginti et octo
B 17 corpore *BCK* 19 equus] pecus *T* animalia *K* 23 ex]
ab *K* 26 fabula tabula *K* 27 enim et gr. *CT* 28 in latino *K*:
latinum (om. in) *T* 29 dixit *K* (non *Par. extr.*) 30 sunt et ex p. *T*

notha, quia corrumpunt ultimas syllabas manentibus prioribus,
 ut apud Graecos 'Alexandros,' 'Menandros'; apud nos 'Alex-
 ander,' 'Menander.' Dicta autem notha, quemadmodum no-
 14 thus dicitur quisquis de dispari genere nascitur. Synonyma,
 hoc est plurinomia, eo quod sit in pluribus nominibus sig- 5
 nificatio una, ut 'terra,' 'humus,' 'tellus.' Idem enim sunt
 15 omnia. Homonyma, hoc est uninomia, eo quod sit in uno
 nomine significatio plurima, ut 'tumulus,' nunc mons brevis,
 nunc tumens tellus, nunc sepulchrum. Est enim in uno no-
 16 mine significatio diversa. Relativa dicta eo, quod ad aliam 10
 17 referantur personam, ut 'magister,' 'dominus,' 'pater.' Illa
 autem quae dicuntur ad aliquid qualiter se habentia, a con-
 traria significatione dicta sunt, ut 'dexter.' Dicit enim dexter
 18 non potest, nisi sinister fuerit. Porro qualitatis nomina ex eo
 dicta, quia per ea qualis quisque sit ostenditur, ut 'sapiens, 15
 19 'formosus,' 'dives.' Quantitatis, quia a mensura trahantur, ut
 20 'longus,' 'brevis.' Patronymica dicuntur eo, quod trahuntur
 a patribus, ut 'Tydides' Tydei filius, 'Aeneius' Aeneae filius,
 21 quamvis et a matribus et a maioribus ducantur. Ctetica, id
 22 est possessiva, a possessione, ut 'Evandrius ensis.' Epitheta, 20
 quae Latine adiectiva vel superposita appellantur, eo quod ad
 inplendam sui significationem nominibus adiciantur, ut 'ma-
 gnus,' 'doctus.' Adicis ea personis, ut 'magnus philosophus,'
 23 'doctus homo,' et plenus est sensus. Actualia ab actu descen-
 dunt, ut 'dux,' 'rex,' 'cursor,' 'nutrix,' 'orator.' Gentis a gente 25
 24 veniunt, ut 'Graecus,' 'Romanus.' Patriae a patria descendunt,
 ut 'Atheniensis,' 'Thebanus.' Loci a loco, ut 'suburbanus.'
 25 Verbialia dicuntur, quia de verbo nascuntur, ut 'lector.' Par-
 26 ticipalia, quae sic sonant sicut participia, ut 'legens.' Verbis

1 quia] quae K 4 de om. K¹ 6 idem enim α (= C : id enim B :
 idem A) γ (= T : id enim U) : idem ergo β (= K Par. extr.) 11 refe-
 runtur C 15 per ea BK : per eam CT 16 trahuntur K 19 et a
 maioribus om. K¹ Ctetica T² : Thetica BC : Thedica K : Tethica
 T¹ 24 discindunt ab actu K¹ 25 orator add. K²L² § 25 ante
 § 24 KL¹ ut vid. 28 quia] quae K 29 legens ABCK¹ ut vid.
 Par. extr. (L¹ n. l.) TUV : demens (clemens) dett. Verbi similia
 BK

similia, a verbi similitudine dicta, ut 'contemplator.' Nam et
 verbum est imperativi modi, futuri temporis, et nomen, quia
 conparationem recipit. Haec omnes species a nominum appel-
 latione descendunt. Secunda pars nominis conparatio. Con- 27
 5 paratio dicta quia ex alterius conparatione alterum praefert.
 Cuius gradus tres sunt: positivus, conparativus, [et] superla-
 tivus. Positivus dictus quia primus ponitur in conparationis
 gradu, ut 'doctus.' Conparativus ab eo, quod conparatus posi-
 tivo praefertur illi, ut 'doctior'; plus enim novit quam doctus.
 10 Superlativus eo, quod conparativo superferatur, ut 'doctissi-
 mus'; plus enim scit quam doctior. Genera dicta sunt quod 28
 generent, ut masculinum et femininum. Cetera nomina non
 sunt genera, sed hoc nominum ratio et auctoritas voluit. Neu-
 trum dictum quia nec hoc est nec illud, id est nec masculinum
 15 nec femininum. Commune dictum quia duobus generibus no-
 men unum communicat, ut 'hic' et 'haec canis.' Cui con- 29
 trarium est epicoenon, quia utrumque sexum sub uno genere
 enuntiat, ut 'hic piscis.' Est enim incerti sexus, quod nec
 natura nec oculis discernitur, sed sensus tantum peritia. Omne
 20 genus dictum, quia cunctis generibus servit: masculino et
 feminino, [et] neutro et communi et omni. Numerus vocatus 30
 quia per eum vel singularia vel pluralia nomina ostenduntur.
 Figura, quia vel simplicia vel composita sunt. Casus a cadendo 31
 dicti; per eos enim inflexa nomina variantur et cadunt. Nomi-
 5 nativus casus dictus quia per eum aliquid nominamus, ut 'hic
 magister.' Genetivus, quia per eum genus cuiuscumque quae-
 rimus, ut 'huius magistri filius,' vel quod rem significamus, ut

1 verbis *T* 3 recepit *KC*¹ 4 Conparatio *alt. om. K* 6 sunt tres *K*
 pos. comp. et sup. *B*¹: pos. comp. sup. *CK*: pos. sup. et comp. *T* 7
 primus] prius *T* 8 gradu] gradus *T* 9 illi *om. B* 12 generent
BCTU: generantur *AK* nom. *om. T* non... vol. *om. K*¹ 13 ho-
 minum *Arev.* rat. ut auct. *C*¹ 14 id est *om. K*¹ 15 nomen unum]
 nomen *K*¹*C* 16 communicat] significat *T* Cuius *T* 17 epic.
 epic. est quia *C*¹ sexum... genere *om. K*¹ 18 incertus *B* 21
 et n. et comm. *BT*: n. et comm. *C*: n. comm. *K* 23 Figura... sunt
post § 31 *K* 24 dictus *ut vid. K*¹: dicti sunt *C* cadent *K*¹ 27 vel
 quod... mag. liber *om. K*¹*A*¹

- 32 'huius magistri liber.' Dativus, quia per eum nos dare alicui aliquid demonstramus, ut 'da huic magistro.' Accusativus, quia per eum aliquem accusamus, ut 'accuso hunc magistrum.' Vocativus, quia per eum aliquem vocamus, ut 'o magister.' Ablativus, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam signifi- 5
- 33 camus, ut 'aufer a magistro.' Hexaptota nomina dicta eo, quod per sex casus varietates habent, ut est 'unus.' Pentaptota, quod tantum in quinque casibus variantur, ut 'doctus.' Te-
traptota, quod tantum in quattuor casibus declinentur, ut 'la-
teris.' Triptota, quod tantum in tribus, ut 'templum.' Diptota, 10
quod tantum in duobus, ut 'Iuppiter.' Monoptota, quod uno
tantum casu utuntur, ut 'frugi.'

VIII DE PRONOMINE. Pronomen dictum, quia pro vice no-
minis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsud dum iteratur.
Nam cum dicimus, 'Vergilius scripsit Bucolica,' addimus pro- 15
nomen, 'ipse scripsit Georgica'; sicque varietas significationis
2 et fastidium tollit et ornatum inducit. Pronomina autem aut
finita sunt, aut infinita. Finita pronomina dicta eo, quod
definiunt certam personam, ut 'ego'; me enim statim intelligis.
Infinita dicuntur, quia non sunt certae personae. De absen- 20
tibus enim dicitur et incertis, ut 'quis,' 'quae,' 'quod.' Minus
quam finita appellantur quia commemorationem faciunt notae
personae, ut 'ipse,' 'iste.' Certum est enim de quo dicitur.
3 Possessiva vocantur eo, quod aliquid nos possidere ostendunt.
Nam dum dico 'meus,' 'tuus,' definitio aliquid meum esse, vel 25
tuum. Relativa dicuntur, quia ad interrogationem referuntur,
ut 'quis est?' respondetur, 'is est.' Demonstrativa, eo quod

1 magistri liber TU: magistri BC eum nos aliquem C nos om.
B: 2 ut . . . magistro om. K¹ 9 declinentur CT: declinantur
B: om. K¹ 12 tantum uno casu K 15 bucolicam B¹T 16
georgicam B¹T 17 et fast. BC Eins. frag. T: et om. K¹ 19
def. ut ego me en. certam personam int. (om. statim) K¹: def. cert.
pers. ut ego me en. cert. pers. i. (om. statim) A 21 et incertis om.
TU quae quod om. K¹ 22 quia] quae K 24 eo om. K aliquid
nos TC: nos aliquid KB 25 dum om. K¹ meum] nomen C¹ 26
quia interrogatione K 27 responditur B¹C¹K¹: respondit T his
C¹K¹: hic T

habent demonstrandi significationem. Aliquem enim prae-
 sentem his demonstramus, ut 'hic,' 'haec,' 'hoc': quae tria
 et articuli nominantur. Articuli autem dicti, quod nominibus 4
 artantur, id est conligantur, cum dicimus 'hic orator.' Inter
 5 articulum autem et pronomen hoc interest, quod articulus tunc
 est, quum nomini coniungitur, ut 'hic sapiens.' Cum vero
 non coniungitur, demonstrativum pronomen est, ut 'hic et
 haec et hoc.' Omnia autem pronomina aut primogenia sunt 5
 aut deductiva. Primogenia dicta sunt quia aliunde originem
 10 non trahunt. Haec viginti et unum sunt. Finita tria: 'ego,'
 'tu,' 'ille.' Infinita septem: 'quis,' 'qualis,' 'talis,' 'quantus,'
 'tantus,' 'quotus,' 'totus.' Minus quam finita sex: 'iste,' 'ipse,'
 'hic,' 'is,' 'idem,' 'sui.' Possessiva quinque: 'meus,' 'tuus,'
 'suus,' 'noster,' 'vester.' Reliqua autem deductiva dicuntur,
 15 quia ex istis deducta atque composita existunt, ut 'quispiam,'
 'aliquis,' et reliqua.

DE VERBO. Verbum dictum eo, quod verberato aere sonat, IX
 vel quod haec pars frequenter in oratione versetur. Sunt autem
 verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas invicem
 20 loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat perso-
 nam, ita verbum factum dictumque personae. In persona verbi
 agentis et patientis significatio est. Nam 'scribo' personae
 factum est. Item 'scribor' personae factum indicat, sed eius
 a quo patitur. Verborum genera duo sunt: grammaticorum 2
 25 atque rhetorum. Grammaticorum in tria cadunt tempora:
 praeteritum, instans, futurum, ut 'fecit,' 'facit,' 'faciet.' Rhe-
 torum autem universa oratio verba dicuntur veluti, 'verbis bonis
 nos cepit,' 'verba bona habuit,' ubi non tantum verba, quae in
 tria cadunt tempora, sed universa oratio est. Verborum species

1 demonstrandi *K*¹ ut vid. *T*: demonstrantis *BC* 3 et om. *K*¹
 Art. . . . orator om. *U* 4 cum] sicut *T*¹ 5 autem om. *K* 6
 iungitur *BT* 7 non] nomini *T* pronomen] nomen *T*¹ hic
 haec hoc *K*¹ 8 sunt aut ded. *KC*: aut ded. sunt *TB* 10 non]
 nomine *T* 14 noster et vester *B* 17 sonet *B* 22 scribo agentis
 personae *T* 24 potitur *C*¹ 26 instans] praesens *T* 28 cepit] accipit
C non] nomen *T*

- sunt formae, modi, coniugationes, et genera [et tempora].
- 3 Formae verborum inde dictae eo, quod nos ad unamquamque rem informant. Per has enim ostendimus quid agamus. [Nam] Meditativa dicta est a meditantis sensu, ut 'lecturio,' id est legere volo. Inchoativa post meditationem ab inchoantis 5 indicio, ut 'calesco.' Frequentativa a saepius agendo, ut 'lectito,' 'clamito.' Formae enim sensum tenent, modi declinationem. Nam nescis quid sit declinatio, nisi prius didiceris
- 4 quid sit sensus. Modi dicti ab eo, quemadmodum sint in suis significationibus. Indicativus enim modus dicitur, quia signi- 10 ficationem habet indicantis, ut 'lego.' Imperativus, quia sonum habet imperantis, ut 'lege.' Optativus, quia per ipsum aliquid agere optamus, ut 'utinam legerem.' Coniunctivus, quia ei coniungitur aliquid, ut locutio plena sit. Nam quando dicis 'cum clamem,' pendet sensus; quod si dicam 'cum clamem, 15
- 5 quare putas quod taceam?' plenus est sensus. Infinitus [modus] dicitur eo, quod tempora definiens personam verbi non definit, ut 'clamare,' 'clamasse.' Cui si adiungas personam: 'clamare debeo, debes, debet,' fit quasi finitum. Impersonalis dicitur, quia indiget personam nominis vel pronominis, ut 'legitur': 20 addes personam 'a me,' 'a te,' 'ab illo,' et plene sentitur. Sed infinitus modus personam tantum verbi eget: impersonalis vero
- 6 vel pronominis personam vel nominis. Coniugatio dicitur eo, quod per eam ad unum sonum multa coniungantur. Docet enim in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per inperitiam 25 quis dicat 'legebo' pro 'legam.' Harum prima et secunda mittunt futurum tempus in 'bo' et in 'bor,' tertia in 'am'
- 7 et in 'ar.' Genera verborum ideo dicta, quia gignant. Nam

1 et genera <i>BCTU</i> : genera et tempora <i>AK</i>	2 inde <i>om. K</i>
unamquemque <i>CT</i>	3 quod ag. <i>U</i>
est <i>om. K</i> ¹	4 nam <i>hab. TU</i> : <i>om. BCK</i>
quod <i>B</i> ¹ : qui <i>K</i>	5 ab <i>om. K</i>
<i>K</i> : sign. hab. (<i>om. ind.</i>) <i>TU</i>	6 iudicio <i>K</i>
<i>T</i>	10 enim <i>om. B</i> ¹
15 dicam] dicat <i>B</i>	12 imperandi <i>B</i>
<i>om. BCTU</i>	14 quando] quum
17 personas <i>K</i>	16 Infinitivus <i>K</i>
19 finitus <i>K</i>	20 personam <i>K</i> :
21 addes <i>B</i> ¹ <i>T</i> : addis <i>CK</i>	24 multa <i>om.</i>
22 horum <i>C</i> ¹ <i>T</i>	27 mittunt <i>om. T</i>
	28 nam] nomina <i>T</i>

activo adicis R et gignit passivum ; rursum passivo adimis R et parit activum. Ipsa autem activa dicuntur quia agunt[ur], ut 'verbero,' [et] passiva, quia patiuntur, ut 'verberor' ; neutralia, quia nec agunt nec patiuntur, ut 'iaceo,' 'sedeo.' His si R litteram
 5 adicis, non sonant Latine. Communia dicuntur quia et agunt et patiuntur, ut 'amplector.' Haec similiter, deposita R littera, Latina non sunt. Deponentia vero dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium a significatione passiva, quod exit in 'dus,' ut 'gloriandus.'

10 DE ADVERBIO. Adverbium dictum est eo, quod verbis accedat, ut puta, 'bene lege.' 'Bene' adverbium est, 'lege' verbum. Inde ergo dictum adverbium, quod semper verbo iunctum adimpleatur. Verbum enim solum sensum inplet, ut 'scribo.' Adverbium autem sine verbo non habet plenam significationem,
 15 nem, ut 'hodie.' Adicis illi verbum, 'hodie scribo,' et iuncto verbo inplesti sensum.

DE PARTICIPIO. Participium dictum, quod nominis et XI verbi capiat partes, quasi participium. A nomine enim vindicat sibi genera et casus, a verbo tempora et significationes, ab
 20 utrisque numerum et figuram.

DE CONIUNCTIONE. Coniunctio dicta, quod sensus sententiasque coniungat. Haec enim per se nihil valet, sed in copulatione sermonum quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, ut 'Augustinus et Hieronymus' : aut verba,
 25 ut 'scribit et legit.' Vna autem vis omnium, sive copulent, sive disiungant. Copulativae autem coniunctiones dictae eo, 2 quod sensum vel personas coniungant, ut 'ego et tu eamus ad forum.' Ipsud 'et' sensum coniunxit. Disiunctivae dictae, quia disiungunt res aut personas, ut 'ego aut tu faciamus.'

I passivo om. K¹ demis B¹ 2 paret B¹ quia aguntur C¹T : ab actu B¹ : quia agunt K 3 et hab. CK : om. BT 5 latine K : latina BC¹T 7 non] nomina T vero om. K 10 eo om. K¹ accidat T 11 bene legi T : om. C legi CT 13 inplet] K¹n. l. 15 et iuncto] adiuncto K 17 quod] quia K 18 capit K¹ sibi vindicat T 20 utrisque BC : utroque K : utrique T 22 coniunget K¹ : coniungant T enim om. K¹ 24 sociant BC 26 dictae coni. K¹ 27 sensus K¹ ut ego] aut ego C

Subiunctivae dicuntur, quia subiunguntur, ut 'que.' Dicimus enim 'regique hominique Deoque'; non dicimus, 'que regi, 3 que homini.' Expletivae dictae, quia explent propositam rem, ut puta, 'si hoc non vis, saltem illud fac.' Communes nominantur, quia ubivis ponuntur [et subiunguntur], ut 'igitur hoc 5 4 faciam,' 'hoc igitur faciam.' Causales dicuntur a causa eo, quod aliquid cogitent facere, ut puta, 'occido illum, quia habet aurum'; causa est. Rationales dicuntur a ratione, qua quisque utitur in faciendo, ut 'quomodo eum occidam, ne agnoscar? veneno an ferro?' 10

XIII DE PRAEPOSITIONE. Praepositio dicta, quod nominibus praeponatur et verbis. Accusativae et ablativae praepositiones a casibus, quibus serviunt, dictae. Loquellares vero, quia loquellis, id est verbis semper cohaerent, nec aliquid valent solae positae, ut 'di,' 'dis.' Coniunctae vero verbis figuram faciunt, 15 ut 'diduco,' 'distraho.'

XIV DE INTERIECTIONE. Interiectio vocata, quia sermonibus interiecta, id est interposita, affectum commoti animi exprimit, sicut cum dicitur ab exultante 'vah,' a dolente 'heu,' ab irascente 'hem,' a timente 'ei.' Quae voces quarumcumque lingua- 20 rum propriae sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

XV DE LITTERIS APUD GRAMMATICOS. [Quot sint articulatae voces. Et dicta littera quasi legitima, eo quod legentibus iter praebeat vel in legendo iteretur.]

XVI DE SYLLABA. Syllaba Graece, Latine conceptio sive con- 25

1 quia subi. ut que *om.* K¹ 2 enim . . . dicimus *om.* T 3 post que homini *add.* que deo K²L² Expletivae . . . illud fac *om.* C¹ prepositum T 4 saltem] vel T nominantur ABCTU: vocantur K 5 ponuntur B¹K ut *vid.* TU: praeponuntur AC et sub. ACK: *om.* B¹TU ut . . . faciam *om.* K¹ 7 cogunt *Arev.* 8 quia quisque T 10 ferro an ven. C 11 d. eo quod K nom. . . . verbis *om.* K¹ 12 praeponantur C¹ acc. autem et K 13 vero *om.* T 16 distrao T: distraho B: distruo AKU 19 heu . . . Quae *om.* K¹ 21 sunt in aliam linguam non f. L (K¹ n. l.) 22-24 *om.* ACGKL: hab. TU: tit. solum hab. B: tit. et haec iam in principio huius operis disputatum est W 22 Quod TU sit U 23 vocis TU et T: ut U de voce et litteris iam hoc supra dixit T² marg. (cf. Praefationem) 25 complexio] conexio B¹

plexio dicitur. Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν τὰ
γράμματα, id est a conceptione litterarum. Συλλαμβάνειν enim
dicitur concipere. Vnde vera illa est syllaba, quae ex pluribus
nascitur litteris. Nam unam vocalem pro syllaba abusive, non
5 proprie dici, quae non tam syllaba dicenda est quam ratio
temporum. Syllabae autem aut breves sunt, aut longae, aut
communes. Breves vocatae, quia numquam produci possunt. 2
Longae, quia semper producuntur. Communes autem, quia
pro scribentis arbitrio cum necessitas cogit et producuntur et
10 corripiuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabae longae
brevesque dicuntur, quia per varias vocum moras aut dupla aut
simpla spatia temporis habere videntur. Diphthongae syllabae
Graeco nomine dictae, quod in eis binae vocales iunguntur.
Ex his apud nos veras esse quattuor: 'ae,' 'oe,' 'au,' 'eu.' 3
15 'Ei' vero apud maiores tantum celebrata fuit. Syllaba autem
apud metricos ideo semipes nominatur, quod sit dimidius pes.
Nam pes duabus constat syllabis. Cum ergo syllaba una est,
quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omnium
singulas formas aptissimas fecit, et ob id statua honoratus est.
20 DE PEDIBVS. Pedes sunt, qui certis syllabarum temporibus XVII
insistunt, nec a legitimo spatio umquam recedunt. Pedes
dicti eo, quod per ipsos metra ambulent. Nam sicut nos pedi-
bus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes
autem omnes centum viginti quattuor sunt: disyllabi quattuor,
25 trisyllabi octo, tetrasyllabi sedecim, pentasyllabi triginta duo,
hexasyllabi sexaginta quattuor. Vsque ad quattuor autem
syllabas pedes dicuntur, reliqui syzygiae vocantur. Ipsi autem 2
pedes habent speciales causas nominum, quare ita vocentur.

1 συλλαβεῖν (syllabin) TU 2 id est om. K¹ syllaba enim T
3 conc. dicitur K vere KC 6 autem om. K¹ 8 semper pro-
ducuntur CK: numquam corripri possunt BT. Huc fortasse referendum
illud quia numquam in xvii. 1 (inter quattuor et trisyllabi) in C 9 cogit
om. K¹ 11 quia] quod ut vid. K¹ 13 iungantur B 14 esse que quat-
tuor T 15 tantummodo cel. K 16 ideo s. n. quod ABTU: s. n. eo
quod K: ideo s. n. eo quod C 17 syllabis constat K 18 quasi om.
K¹ Lintius Isid.: Αἰνδιος Strabo, alii 26 ad qu. syll. (om. autem) C
27 vocantur . . . dicuntur K¹ ut vid. 28 vocantur B¹ K¹ ut vid.

Pyrrius dictus est, quia hic assidue vel in certamine, vel in ludo puerili saepius frequentabatur. Spondeus dicitur quia tractum sonat. Nam spondeus tractus quidam dicitur, id est sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantium. Vnde et hi, qui tibiae canebant in sacris gentiliis, spondiales nominabantur. Trochaeus vero ab eo dictus est, quod celerem conversionem faciat cantilenae, et quasi rota velociter currat in metris. Τροχός enim Graece rota dicitur. Iambus dictus est eo, quod ἱαμβόζειν Graeci detrahere dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes invectiones vel detractiones implere poetae sunt soliti. Dictum autem nomen ab eo, quod veluti venenum quodammodo maledicti aut livoris infundat. Tribrachys qui et chorius appellatur, dictus tribrachys, quia sit ex tribus brevibus. Molossus dictus a saltatione Molossorum, quam exercuerunt armati. Anapaestus. [Appellatur quia remissionibus et ludis hic pes magis dicatus est.] Dactylus a digito dictus, quod a longiori modo inchoans in duos desinit breves. Sic et iste pes iuncturam unam habet longam et duas breves. Vnde et manus oppansa palma dicitur, et pendentes digiti dactili. Amphibrachys, quod in utraque parte brevem habeat, longam in medio interiacentem. Βραχύς enim brevis dicitur. Amphimacrus, quod duae hinc inde longae habent in medio inclusam brevem. Μακρός enim longus dicitur. Bacchius appellatus est eo, quod eo pede Bacchia, id est Liberi sacra celebrabantur. Antibacchius vel Palimbacchius dictus quia iteratus a Bacchio est. Proceleumaticus, quod sit ad celeuma canentium aptus. Di-

2 lusu *K*¹ 5 tibiae *BT*: tubis *CK* spondiale *B*: σπονδαῖλαι *Olto*
 7 in metris currat *B* 8 est *om.* *K*¹ 9 iambozim (-in) *codd.*
 huius enim modi *K* 10 invectiones *B*: intentiones *T* (non *UIW*)
 11 au. hoc nomen *T* 12 maledicti aut aliquo liquoris *CK*¹ ut vid. (sed
 licquoris) 13 quia sit] quasi *K*¹ § 7 *om.* *K*¹: Anapaestus
solum hab. *A*¹*C*: Anap. appellatur (-tus) . . . dicatus est *hab.* *TUWX*:
 Anapaestus percussus interpretatur quia videlicet dactilo sono reciproco
 obloquitur. greci autem anapaestum percussione dicunt *B*. In *A marg.*
manu satis antiqua haec scripta sunt dictus a percussione. appellatur quia
 remissionibus et ludis hic pes magis dicatus est 19 pansa *K*¹ 21
 iacentem *K* 23 app. est grece eo *K*¹: dictus est eo *B* 24 cele-
 brabant *K* 26 celeumam *BT*

spondeus autem et ditrochaeus et diiambus dicti quod geminis
 constant iambis, spondeis vel trochaeis. Antispastus, quod sit **15**
 ex contrariis syllabis, ex brevi et longa, ex longa et brevi. Cho- **16**
 riambus vero, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptis-
5 simum sit. Ionici sane propter numerorum inaequalem sonum **17**
 dicti. Habent enim binas longas syllabas binasque correptas.
 Paeones dicti ab inventore. [Constant enim ipsi ex una longa **18**
 et tribus brevibus, quae longa iuxta nomina eorum variatim est
 constituta.] Epitriti vocati quod semper tres longas habeant **19**
10 syllabas et unam brevem. Syzygiae autem sunt pentasyllabi et **20**
 hexasyllabi pedes; et dictae apud Graecos *σζυγίαι* quasi quae-
 dam declinationes. Sed hi non sunt pedes, sed appellantur
 pentasyllabi et hexasyllabi, quia ultra quinque et sex syllabas non
 procedunt. Vnde non oportet in carmine has syllabas quod-
15 libet excedere nomen, ut 'Carthaginensium,' 'Hierosolymitano-
 rum,' et 'Constantinopolitanorum.' Accidunt unicuique pedi **21**
 arsis et thesis, id est elevatio et positio vocis. Neque enim iter
 pedes dirigere poterunt, nisi alterna vice leventur et ponantur,
 ut 'arma': 'ar' elevatio est, 'ma' positio. In his duobus per divi-
20 sionem pedes legitimi colliguntur. Aequa divisio est quotiens
 arsis et thesis aequali temporum divisione caeduntur. Dupla, **22**
 quotiens ex his unum alterum duplo vincit. Sescupla vero est,
 quotiens unum alterum sescuplo superat. In simpla enim eius
 parte unus plus invenitur: in dupla unus minus habetur. Se-
25 scum enim dimidium dicitur. Triplum est, quando maior pars
 ter continet totum minus, id est tria et unum. Epitritum est,
 quando minus continetur a maiore, <et> eius tertia pars. Cae-
 duntur vero pedum membra vel per aequalitatem vel per duplum
 vel per sescuplum vel per triplum vel per epitritum.

1 gemini *K* 3 ex longa *om. C* 5 numerum *T* 6 enim
om. K¹ longas binas *T* 7-9 constant... constituta *hab. γ (= TU)*:
om. α (= BC) β (= K) 9 habent *K* 10 et hexasyllabi *om. C¹* 11 et
 dictae] dictae *K¹* quasi *om. K¹* 13 qui ultra *K¹ (non B)* 14 non
om. B carmine has] carminibus *K¹* 18 potuerunt *BT* 22 altero *K¹*
 23 enim] est *C¹* 24 habeatur *T* sexcum *BK¹*: sesquum *T*:
 sexcuplum *C* 25 triplum enim est *T*

23 Partimus ergo in aequa hos :

Spondeum, --

Pyrrhichium, 〇〇

Dactylum, --|〇〇

Anapaestum, 〇〇|--

Dispondeum, --|--

Proceleumaticum, 〇〇|〇〇

Diiambum, 〇--|〇--

Ditrochaicum, --〇|--〇

5

Antispastum, 〇--|--〇

Choriambum, --〇|〇--

24 Item dupla partimus hos pedes :

Trochaicum, --|〇

Iambum, 〇|--

Molossus, --|--

Tribrachium, 〇|〇〇

Ionicum maiorem, --|〇〇

Ionicum minorem, 〇〇|-- 10

25 [Vnus vero est tantum qui tripla partitione dividitur, quae est maxima atque ideo minimis metris adest.]

Amphibrachys, 〇|--〇

26 Sescupli autem sunt hi :

Amphimacrus, --|〇--

Bacchius, 〇--|--

15

Antibacchius, --|--〇

Paeon primus, --|〇〇〇

Paeon secundus, 〇--|〇〇

Paeon tertius, 〇〇|--〇

Paeon quartus, 〇〇〇|--

27 Restant, quos epitrita partitione dividimus :

Epitritus primus, 〇--|--

Epitritus secundus, --〇|-- 20

Epitritus tertius, --|〇--

Epitritus quartus, --|--〇

Sunt igitur aequi [quidem] decem, dupli vero sex, triplus unus, sescupli septem, epitriti quattuor. Vnus vero tantum est qui tripla partitione dividitur, quae est maxima atque ideo minimis

28 metris adest. Numerus autem syllabarum in pedibus a duabus 25 usque ad sex protenditur ; ulterius enim non procedit, quia usque ad sex syllabas tenduntur pedes. Tempora in pedibus sunt, ut

7 Item] ita B 11 Vnus . . . adest hab. γ (= T) : om. a β (cf. ad § 27
infra) partione T 19 partione KT 22 sunt igitur equi
decim A : s. i. quindecim B : s. i. reliqui decem C : s. i. qui decem M :
s. quidem aequi decem K : sunt igitur aequi (eq.) quidem decem TU
23-25 unus vero . . . metris adest post quattuor γ (= TU) : unus vero . . .
dividitur post triplus unus et quae est . . . adest post septem a (= ABC)
B (= KM) 23 ep. quat. fiunt M qui] quia K (non M) 24 par-
tione K (non M) T (non U) dividetur TU minime dett.
25 Septemnumerus T (non U) (VII pro N) autem om. K¹ ped. ad
sex. ult. non K¹ duobus BT 26 protenduntur T proce-
dunt T

quanta unusquisque pes habeat. Resolutio est pedum, quando pro una longa duae breves ponuntur, aut pro duabus longis quattuor breves, ut (Virg. Aen. 2, 17):

Sectaque intexunt abiete costas.

5 'Abiete' nunc resolutio est spondei in proceleumatico, in qua resolutione semper synaloepham sequitur Vergilius. Ex una autem longa duae breves fiunt: ex duabus autem brevibus longa numquam fit. Findi enim solida possunt, solidari scissa non possunt. Figura est, cuius nota syllabae agnoscuntur. Vbi enim circuli partem inferiorem bis positam aspicias, pyrrhichius est, ∪ ∪; ubi I geminam iacentem, spondeus, — —. Nam nota brevis inferior semicirculus est; nota longa I iacens est. Metra in pedibus accidunt, ut a trochaeo trochaicum, a dactylo dactylicum, a iambo iambicum, de quibus paulo post dicendum est.

DE ACCENTIBVS. Accentus, qui Graece prosodia dicitur XVIII [ex Graeco nomen accepit]. Nam Graece πρὸς, Latine 'ad,' ὤδῃ Graece, Latine 'cantus' est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini autem habent et alia nomina. Nam accentus et tonos et tenores dicunt, quia ibi sonus crescit et desinit. Accentus autem dictus, quod iuxta cantum sit, sicut adverbium quia iuxta verbum est. Acutus accentus dictus, quod acuat et erigat syllabam, gravis, quod deprimat et deponat. Est enim contrarius acuto. Circumflexus, quia de acuto et gravi constat. Incipiens enim ab acuto in gravem desinit, atque ita dum ascendit et descendit, circumflexus efficitur. Acutus autem et circumflexus similes sunt. Nam uterque levant syllabam. Gravis contrarius videtur ambobus. Nam semper deprimit syllabas, cum illi levent, ut (Lucan. 1, 15):

Vnde venit Titan, et nox ibi sidera condit.

1 unusquis B 3 quattuor breves ponuntur a (= B: aut... ponuntur om. propter homoeotel. C) 11 I] unam K: om. T geminum K
12 semicirculus (om. est) K¹ 14 post om. B 16 Accentus qui om. K¹ 17 ex... accepit hab. BC: om. K¹ T πρὸς... Graece om. K ad... Latine om. T (non U) 18 cantus dicitur K
19 est expressum K 20 ubi K¹ 22 adv. iuxta verb. (om. quia et est) K¹ 25 et gravi... acuto om. T¹ 28 amb. vid. K¹
29 ut est unde T 30 ibi BK ut vid. T: ubi C

- 'Vnde' hic gravis est. Minus enim sonat quam acutus et circumflexus. Monosyllaba autem pars orationis si naturaliter brevis est, ut 'vir,' aut positione longa, ut 'ars,' acutum accentum habebit. Si vero naturaliter longa, ut 'res,' circumflexum. Disyllaba pars orationis si priorem naturaliter longam habet et ultimam brevem, circumflectitur, ut 'Musa'; aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis si mediam brevem habet, ut 'tibia,' tunc primam acuimus. Si vero naturaliter longam habet secundam et ultimam brevem, ut 'Metellus,' tunc mediam circumflectimus. Tetrasyllaba autem [pars orationis] et pentasyllaba ratione trisyllabarum retinentur. Gravis accentus cum uno accentu poni potest in dictione una, cum utrisque numquam; ut ['Catullus']. In composita dictione unus accentus est.
- Accentus autem reperti sunt vel propter distinctionem, ut (Virg. Aen. 8, 83): 'Viridique in litore conspicitur sus,' ne dicas 'ursus'; vel propter pronuntiationem, ne dicas 'meta' breviter et non producta <A> 'meta'; vel discernendae ambiguitatis causa, ut 'ergo.' Nam cum producitur 'go,' causam significat; cum corripitur, coniunctionem.

XIX DE FIGVRIS ACCENTVVM. Figurae accentuum decem sunt, quae a grammaticis pro verborum distinctionibus adponuntur.

- Ὁξεῖα, id est acutus accentus, linea a sinistra parte in dexteram partem sursum ducta, fit ita: ' Βαρεῖα, id est gravis, linea a summo sinistralae in dexteram deposita, fit ita: ' Περισπωμένη, id est circumflexus, linea de acuto et gravi facta, exprimitur ita: ^ Μακρός, id est longa, virgula iacens est ita: — Βραχύς, id est brevis, pars est circuli inferior, iacens ita: ∪ Ὑφέν, id est coniunctio, quia

1 enim] autem K 4 habebit] habet K 9 ut metellus tunc a (=BC: A¹ n. l.: ut Romanus tunc A²) β (=K¹): ut cethegus ut metellus tunc T media circumflectitur K (non A) 10 pars orationis hab. β (=KL²: L¹ om. tetr. . . . retinentur): om. α (=ABC) γ (=T) 11 retinetur K 12 utriusque C 13 ut α (=BC) β (=K): ut catulus γ (=TU²: catulus U¹) 16 vel pronuntiatione K 21 dictionibus K 22 id est] idem K 23 partem om. K¹ a su. sinistralae in dexteram B: a su. dexterae in sinistram α (=AC) γ (=TU): a dextera in sinistra K¹ (Isidori error subesse potest) 25 ita om. K 27 est prius om. K quia] qui K¹

duo verba conectit, subiecta virgula versui circumflexa, fit ita : $\int$
 Diastole, id est distinctio, quae e contrario separat, dextra pars 7
 circuli supposita versui, fit ita : $\int$ Apostrophus pars item cir- 8
 culi dextra et ad summam litteram adposita, fit ita : $\int$, qua
 5 nota deesse ostenditur in sermone ultima vocalis, ut ‘tribunal’
 pro ‘tribunale.’ $\Delta\alpha\sigma\epsilon\acute{\iota}\alpha$, quod interpretatur aspiratio, id est ubi 9
 H littera poni debet, tali figura notatur : $\vdash$ $\Psi\iota\lambda\acute{\eta}$, quod interpreta- 10
 tur siccitas, sive purum, id est, ubi H littera esse non debet, tali
 nota ostenditur : $\vdash$ Quorum duorum accentuum figuram Latini 11
 10 ex ipsa littera aspirationis fecerunt. Vnde si coniungas has,
 fecisti eandem aspirationis notam. Rursus si medium eius api-
 cem scindis, $\delta\alpha\sigma\epsilon\acute{\iota}\alpha\nu$ et $\psi\iota\lambda\acute{\eta}\nu$ facis.

DE POSITVRIS. Positura est figura ad distinguendos sen- XX
 sus per cola et commata et periodos, quae dum ordine suo
 15 adponitur, sensum nobis lectionis ostendit. Dictae autem
 positurae vel quia punctis positis adnotantur, vel quia ibi vox
 pro intervallo distinctionis deponitur. Has Graeci $\theta\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\iota\varsigma$ vocant,
 Latini posituras. Prima positura subdistinctio dicitur ; eadem 2
 et comma. Media distinctio sequens est ; ipsa et cola. Vltima
 20 distinctio, quae totam sententiam cludit, ipsa est periodus ; cuius,
 ut diximus, partes sunt cola et comma ; quarum diversitas punctis
 diverso loco positis demonstratur. Vbi enim initio pronuntia- 3
 tionis necdum plena pars sensui est, et tamen respirare oportet,
 fit comma, id est particula sensus, punctusque ad imam litteram
 25 ponitur ; et vocatur subdistinctio, ab eo quod punctum subtus,
 id est ad imam litteram, accipit. Vbi autem in sequentibus iam 4
 sententia sensum praestat, sed adhuc aliquid superest de sen-
 tentiae plenitudine, fit cola, mediamque litteram puncto notamus ;
 et mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam
 30 litteram ponimus. Vbi vero iam per gradus pronuntiando 5

1 fit ita om. K ¹	2 quae contraria separat K : quae contrario
s. B	5 deesse] de S ut vid. T
id est] sive B	6 quod] quoque K
media distinctio K	10 iungas B ¹
23 sensus BC	21 commata K
26 accepit B ¹ C ¹ K ¹	22 enim in initio K
om. K	28 punctum T
	30 vero

plenam sententiae clausulam facimus, fit periodus, punctumque ad caput litterae ponimus; et vocatur distinctio, id est disiunctio,

- 6 quia integram separavit sententiam. Hoc quidem apud oratores. Ceterum apud poetas ubi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, quia ibi post scansionem praecisio verbi facta 5 est. Vbi vero post duos pedes de parte orationis nihil superest, colon est. Totus autem versus periodus est.

- XXI DE NOTIS SENTENTIARVM. Praeterea quaedam scripturarum notae apud celeberrimos auctores fuerunt, quasque antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus et historiis adposue- 10 runt. Nota est figura propria in litterae modum posita, ad demonstrandam unamquamque verbi sententiarumque ac ver-
sum rationem. Notae autem versibus adponuntur numero
2 viginti et sex, quae sunt nominibus infra scriptis. * Asteriscus adponitur in his quae omissa sunt, ut inlucescant per eam 15 notam, quae deesse videntur. Stella enim ἀστήρ dicitur Graeco
3 sermone, a quo asteriscus est derivatus. — Obolus, id est, virgula iacens, adponitur in verbis vel sententiis superflue iteratis, sive in his locis, ubi lectio aliqua falsitate notata est, ut quasi sagitta iugulet supervacua atque falsa confodiat. Sagitta enim 20
4 Graece ὀβελός dicitur. ÷ Obolus superne adpunctus ponitur in hisdem, de quibus dubitatur utrum tolli debeant necne ad-
5 poni. [Falsitate notatum est.] ÷ Lemniscus, id est, virgula inter geminos punctos iacens, opponitur in his locis, quae sacrae Scripturae interpretes eodem sensu, sed diversis sermonibus 25
6 transtulerunt. Y Antigraphus cum puncto adponitur, ubi in
7 translationibus diversus sensus habetur. *— Asteriscus cum obolo. Hanc proprie Aristarchus utebatur in his versibus, qui
8 non suo loco positi erant. ¶ Paragraphus ponitur ad separandas res a rebus, quae in conexu concurrunt, quemadmodum in 30

3 quidam T 4 versum BK¹ 4-6 syllaba . . . duos pedes
om. C 5 quia . . . facta est om. T 8 De his notarum formis, cf. Keil
'Gramm. Lat.' vii, p. 533 9 auctores om. B¹ antiqui om. B
10 distinctiones K 18 verb. vel in sent. K 19 quasi sagitte T
21 ὀβελός] obolus codd. punctus T 22 in his K adp. om.
Arev. 23 fals. not. est hab. γ (= T) : om. α (= BC) β (= KL)
26 opponitur T

Catalogo loca a locis et [regiones a] regionibus, in Agone prae-
mia a praemiis, certamina a diversis certaminibus separantur.

7 Positura est figura paragrapho contraria et ideo sic formata, 9
quia sicut ille principia notat, ita ista fines a principiis separat.

5 O Cryphia, circuli pars inferior cum puncto, ponitur in his locis, 10
ubi quaestio dura et obscura aperiri vel solvi non potuit.

⊃ Antisimma ponitur ad eos versus quorum ordo permutandus 11
est. Sic et in antiquis auctoribus positum invenitur. ⊃ Anti- 12

simma cum puncto ponitur in his locis ubi in eodem sensu
10 duplices versus sunt, et dubitatur qui potius eligendus sit.

> Diple. Hanc scriptores nostri adponunt in libris ecclesia- 13
sticorum virorum ad separanda vel [ad] demonstranda testimonia

sanctarum Scripturarum. > Diple *περὶ στίχων*. Hanc pri[m]us 14
Leogoras Syracusanus posuit Homericis versibus ad separationem

15 Olympi a caelo. > Diple *περιεστιγμένη*, id est cum geminis 15
punctis. Hanc antiqui in his opponebant quae Zenodotus

Ephesius non recte adiecerat, aut detraxerat, aut permutaverat.

In his et nostri ea usi sunt. > Diple *ὀβολισμένη* interponitur 16
ad separandos in comoediis vel tragoediis periodos. -2 Aversa 17

20 *ὀβολισμένη*, quotiens strophe et antistrophus infertur. < Adversa 18
cum obolo ad ea ponitur quae ad aliquid respiciunt, ut (Virg.

Aen. 10, 88):

Nosne tibi Phrygiae res vertere fundo

conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis

25 obiecit?

> Diple superne obolata ponitur ad conditiones locorum ac 19

1 regiones a hab. CK : om. BT 3 est ex et KL 4 illa T
5 ponunt C¹ 6 potest B § 11 om. B¹ 7 eos om. T perm- ex
prae- KL 8 invenimus K¹L¹ ut vid. (non A) 12 ad hab. KL¹ :
om. BCT 13 script. sanct. K (non A) *περὶ στίχων*] peri-
sticon T: persticon B¹: plecticon C: persticon ex praesticon (prest.)
KL: per(per?)sticon A: *περὶ στιγμῆν* Otto prius K¹L (non A)
15 peristigmenene codd. (perstigmen T: perstrigimene A) 16 appone-
bant CK (non A) 17 aut permutaverat om. T 18 obolismene codd.
(bol- A) 19 -2 T: < B (C¹ n. l., A¹ n. l.): 1 KL A² 20 < a
(-BCA²: A¹ n. l.) β (= KL): 2 T Adversa KL¹T: Aversa
ABC 23 tibi fluxas frigeres B 24 animiseros T

- 20 temporum personarumque mutatas. $\asymp$ Diple recta et adversa
 superne obolata ponitur finita loco suo monade, significatque
 21 similem sequentem quoque esse. ✱ Ceraunium ponitur quo-
 tiens multiversus inprobantur, nec per singulos obolatur; *κεραύνιον*
 22 enim fulmen dicitur. ✱ C(h)risimon. Haec sola ex voluntate 5
 23 uniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur. Ɀ Phi et Ro, id
 est *φροντίς*. Haec, ubi aliquid obscuritatis est, ob sollicitudinem
 24 ponitur. γ Anchora superior ponitur ubi aliqua res magna
 25 omnino est. λ Anchora inferior, ubi aliquid vilissime vel incon-
 26 venientius denuntiatur est. ~ Coronis nota tantum in fine 10
 27 libri adponitur. | Alogus nota [quae] ad mendas adhibetur.
 28 Fiunt et aliae notulae librorum pro agnoscendis his quae per
 extremitates paginarum exponuntur, ut, ubi lector in liminare
 huiusmodi signum invenerit, ad textum recurrens eiusdem ser-
 monis vel versiculi sciat esse expositionem, cuius similem super- 15
 iacentem notam invenerit.

XXII DE NOTIS VULGARIBVS. Vulgares notas Ennius primus
 mille et centum invenit. Notarum usus erat ut, quidquid pro
 con[ten]tione aut [in] iudiciis diceretur, librarii scriberent con-
 plures simul astantes, divisim inter se partibus, quot quisque 20
 verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro
 Ciceronis libertus commentus est notas, sed tantum praepo-
 2 sitionum. Post eum Vipsanius, Philargius, et Aquila libertus
 Maecenatis alius alias addiderunt. Deinde Seneca, contractu

1 personarumque mutatas *om.* K^1L^1 (*non A*) adversa KL : aversa
ABCT 2 apponitur B (*non A*) significante A 4 obo-
 lantur C^1 (*non A*) T (*non U*) ceraunium *codd.* 6 aliquod
 KL (*non A*) 9 omnino non est T^2 (T^1 *n. l.*) invenientius K^1 :
 invenientibus L^1 (*non A*) 10 ~ KL : ~ B (A^1 *n. l.*, C^1 *n. l.*): ~
 T : ~ A^2 11 ponitur A | A (*et ita fere KL*): 7 B : signum
deest in C: † T quae hab. KL : *om.* $ABCT$ 13 ut lector inl.
 cum hui. K^1L (*non A*) 14 recurrens] invenerit B (*non A*) 18
 pro contione *deft.* 19 aut iudicis T : aut in iudiciis (-iis) A^1BC : aput
 (-ud) iudices KL : apud in iudices A^2 librariis T 20 astantes
 A : adstantes CK : stantes BT quot] quod *codd.* 21 exciperent
 KL (*non A*) 22 commentus T : commentatus $ABCK$ preposi-
 tionem K^1L^1 (*non A*) 23 vipsanius (*amn an ann incert.*) T : virsanius
 U : vipsamnius A^1B : vipsamnius C : vir samnius KLA^2 filargius
codd. (*etiam A*) 24 alius *om.* K^1 contractu $ABCT$: contractus
 K^1 : contractos L

omnium digestoque et aucto numero, opus efficit in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent et ad notitiam legentium revocent; quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur.

5 DE NOTIS IVRIDICIS. Quaedam autem litterae in libris XXIII iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebatur enim verbi gratia per B et F 'bonum factum,' per S et C 'senatus consultum,' per R et P 'respublica,' per P et R 'populus Romanus,' per D et T 'dumtaxat,' per
10 supinam W litteram 'mulier,' per P secundum naturam 'pupillus,' per ¶ verso capite 'pupilla,' per unum K 'caput,' per duo KK iuncta 'calumniae causa,' per I et E 'iudex esto,' per D et M 'dolum malum.' Cuius generis plurimas consimiles notas 2
15 ratores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per haec callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrarent.

DE NOTIS MILITARIBVS. In breviculis quoque, quibus mili- XXIV
20 tum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, qua inspiceretur quanti ex militibus superessent quantique in bello cecidissent. T Tau nota in capite versiculi posita superstitem designabat; Θ Theta vero ad uniuscuiusque defuncti nomen

1 efficit AKTU: effecit BC 3 notent BCTU: notant AKL¹
et TUB: ut KL¹C: ut et A 6 iuris om. K¹(non A) quod in-
scriptio KL ante corr. (non A): quos scriptio T(non U) brevisque K¹L
(non A) 7 enim] autem KL(non A) per b et per f T 8
consultus ACT 10 sup. W litt. T: sup. M litt. ABCKL. Sed post
mulier est W in KL(non in A) secundum naturam om. K¹L¹(non A)
11 per A(vel a) verso codd. (sed per p a verso B) 12 KK] Kappa (ca-)
a(=ABC) γ(=TU) iuncta] vincta C(non A): om. β(=KL) esto]
est A 14 invenimus KL: inveniuntur ABCT has] huius T: idus C¹
15 abolenda T qua T in multos C¹ per has KL 16 callide
(-dae) KLA¹ 17 conscribendas T 18 demonstrarent A β
(=K: -ret L): demonstrant BCT 20 propria... veteres post in-
spiceretur K: add. in marg. L² 22 cecidissent] occisi essent KL
(non A) Tau om. K(non L) in capite] incipiente KL ante
corr. versiculo KL ante corr. 23 nomina ponebatur T: nomen
ponebatur KL(non A)

apponebatur. Vnde et habet per medium telum, id est mortis signum. De qua Persius ait (4, 13):

Et potis est nigrum vitio praefigere theta.

- 2 Cum autem inperitiam significare vellent, Labda littera usi sunt, sicut mortem significabant, cum ponebant Theta ad caput. In 5 stipendiorum quoque largitione propriae erant notae.

XXV DE NOTIS LITTERARVM. Notas etiam litterarum inter se veteres faciebant, ut quidquid occulte invicem per scripturas significare vellent, mutue scriberent. Testis est Brutus, qui in his litteris ea quae acturus erat notabat, ignorantibus aliis 10 2 quid sibi vellent haec litterae. Caesar quoque Augustus ad filium, 'quoniam,' inquit, 'innumerabilia accidunt assidue quae scribi alterutro oporteat et esse secreta, habeamus inter nos notas si vis tales ut, cum aliquid notis scribendum erit, pro unaquaque littera scribamus sequentem hoc modo, pro a b pro 15 b c et deinceps eadem ratione ceteras; pro z autem littera redeundum erit ad duplex a a.' Quidam etiam versis verbis scribunt.

XXVI DE NOTIS DIGITORVM. Sunt quaedam et digitorum notae, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur. Sicut mos est militaris, ut quotiens consentit exer- 20 citus, quia voce non potest, manu promittat. Alii, quia voce 2 non possunt, gladiatorum motu salutant. Ennius de quadam impudica (Naev. Com. 75):

— Quasi in choro pila

ludens da[ta]tim dat sese et communem facit.

25

Alium tenet, alii adnutat, alibi manus

est occupata, alii pervellit pedem,

4 inper. LK (-a K) B Rem.: inpuritiam UC¹: inpueritiam T Mon.¹
 Quae ad inperitiam (u suprascr.) refero lauda KL: lauta B 5 signi-
 fificant KL 8 scriptura K 9 qui in his l. T: quibus in l. K:
 quibus in his A¹BC¹ 12 quoniam] quot K incidunt ABC
 13 alterutrum codd.: ad al. dett. et om. K nos om. T 14 notas]
 nostras A¹ si vis] sibi T notis] nobis K 15 hoc modo om.
 K 17 scribebant K 19 tacito T 22 votu sic ludunt
 K (pro salutant) quodam K 25 datatim L: datim M Rem.¹
 (fort. recte) (non Mon.) data U 26 alii adnotat α (= ABC¹): alium
 adnotat β (= KL¹: aum notat M): alii adnutat γ (= TU: alii nutat V) Mon.:
 alii adnotat ex ali adnutat Rem. manum T 27 pervellet A Rem.¹

alii dat anulum [ex]spectandum, a labris
 alium invocat, cum alio cantat; adtamen
 aliis dat digito litteras.

Et Salomon (Proverb. 6, 13): 'Annuet oculo, terit pede, digito
 5 loquitur.'

DE ORTHOGRAPHIA. Orthographia Graece, Latine recta XXVII
 scriptura interpretatur. [Orto enim recte, graphia scriptura di-
 citur.] Haec disciplina docet quemadmodum scribere debeamus.
 Nam sicut ars tractat de partium declinatione, ita ortho-
 10 graphia de scribendi peritia, utputa 'ad,' cum est praepositio,
 D litteram; cum est coniunctio, T litteram accipit. 'Haud,' 2
 quando adverbium est negandi, D littera terminatur et aspiratur
 in capite; quando autem coniunctio [disiunctiva] est, per T lit-
 teram sine aspiratione scribitur. 'Apud' praepositio per D 3
 15 scribitur, sicut 'ad patrem,' quoniam veteres saepe 'apud' pro
 'ad' usi sunt [duabus ex eis mediis litteris subtractis]. Inter- 4
 dum autem aliae litterae in locum aliarum litterarum rite ponun-
 tur. B et P litteris quaedam cognatio est. Nam pro 'Burro'
 dicimus 'Pyrrhum.' C et G [litterae] quandam cognationem
 20 habent. Nam dum dicimus 'centum,' [et] 'trecentos,' postea
 dicimus 'quadringentos,' G ponentes pro C. C et Q similiter
 cognatio est. Nam 'huiusce' per C, 'cuiusque' per Q scribimus.
 'Cum' autem praepositio per C scribenda est; si autem adver-
 bium fuerit, per Q. Dicimus enim 'quum lego.' 'Deus' per
 25 E solam: 'daemon' per AE diphthonga est notandus. 'Equus,' 5
 quod est animal, per E solam scribendum. 'Aequus,' quod est

1 anolum KL (non M): anullum ex am nullum ut vid. A ex-
 spectandum a (=AB: sp. C) β (=KL ex corr. M): spectandum γ
 (=TUW) 2 adtamen BM γ (=TUW) 3 alii TU (non W):
 alis A¹ 4 annuet K teret C¹KTW: terret A 7 inter-
 pretatur] dicitur U orto... dicitur hab. B (recta) TU: om. CK¹
 9 sicut om. K¹ 12 est om. T 13 disiunctiva hab. K: om. B
 et (cum est) C: ras. in A: ua ut vid. T 15 sicut ad pa. T: sicut
 apud (-t) pa. BCK apud pro ad B: apud pro adverbio CKT 16
 duabus... subtr. om. K¹ 18 burro T: byrro B: birro AC: birrum K
 19 litterae hab. K: om. ABCT 20 dum om. K et hab. BC:
 om. KT 21 quadringentos K: quadragentos A 25 diptongon
 C: -go ut vid. K¹ (etiam in sequentibus paragraphis) 26 sola BT
 scribendus K

iustus, per AE dipthonga scribendum. 'Exsul' addito S debet scribi, quia exsul dicitur qui extra solum est. 'Exultat' melius sine S littera scribitur. Nam cum ipsa X ex C et S constat, 6 quomodo, cum in ea sit, rursus ei additur alia? 'Aequor' per 7 dipthonga scribendum, quia ab aqua est nomen factum. 'For- 5 sitan' per N scribendum in fine, quia integrum eius est 'si forte 8 tandem.' 'Fodus,' quod est deformis, per E solam scribendum [est]: 'foedus' quod est pactum, cum O et E dipthonga scriben- 9 dum. 'Formosus' sine N scribitur, quia a forma vocatur. [Sive etiam a formo, id est calido; calor enim sanguinis efficit pul- 10 critudinem.] 'Gnatus,' quod est filius, per G scribendum, quia 10 facit generatus. H, quae aspirationis littera est, in Latino tantum vocalibus iungitur: ut 'honor,' 'homo,' 'humus' [humilitas]. Aspiratur autem et consonantibus, sed in Graecis et Hebraeis nominibus. 'Heus' autem et 'heu' interiectiones per H scri- 15 bendae. I littera inter duas vocales constituta, bis scribi quidam existimabant, ut in 'Troia' et 'Maia.' Hoc ratio non permittit. Numquam enim tres vocales in una syllaba scribuntur. Sed I littera inter duas vocales constituta pro duplici habetur. 12 'Id' pronomen neutri generis per D scribitur, ab eo quod est 'is, 20 ea, id,' quia facit 'idem.' Quod si verbum est tertiae personae, 13 per T notabitur, ab eo quod est 'eo, is, it,' [quia facit] 'itur.' K litteram antiqui praeponerant quotiens A sequebatur, ut 'kaput,' 'kanna,' 'kalamus.' Nunc autem 'Karthago' et 'kalendae' per eandem tantum scribuntur. Omnia autem Graeca nomina qua- 25 14 licumque sequente vocali per K sunt scribenda. 'Laetus' per

1 addita K	3 constet cum in ea sit cur rursus K	5 scribitur
K	6 si om. KC (non A ¹)	7 sola BKT
est scribendum A ² : scribendum BT	8 cum oe BC	scribendum est CK:
9 scribitur a (= ABC) γ (= TUW): scribendum M: scribendum est K		
Sive... pulcr. hab. γ (= TU): om. a (= BC) β (= KM)		10 color TU
12 fecit B ¹	generatur T (i.e. -tor?)	H quoque asp. nota est K
13 humilitas hab. T: om. BCK	14 autem om. K	15 nominis T
16 litteram et constitutam CT	quidam scribi T	17 ut troia
et m. K: ut in troia m. T	18 unam syllabam K	21 faciunt
idem T	22 notabimus C	quia facit itur ABC: om. T: quia facit
om. K	24 et om. T	25 omnia... scribenda om. T
om. K	Laetus... facit post sumpsit calamitas KL	26 sunt

dipthonga scribitur, quia laetitia a latitudine vocata est, cuius e
 contrario est tristitia, quae angustiam facit. L autem litteram
 interdum pro D littera utimur, ut 'latum' pro 'datum' et 'calami-
 tatem' pro 'cadamitatem'; a cadendo enim nomen sumpsit cala-
 5 mitas. 'Maxumus' an 'maximus,' et si qua similia sunt qualiter 15
 scribi debeant quaesitum est. Varro tradit Caesarem per I eius-
 modi verba enuntiare solitum esse et scribere. Inde propter
 auctoritatem tanti viri consuetudinem factam, ut 'maximus,'
 'optimus,' 'pessimus' scribatur. 'Malo' per unum L scriben- 16
 10 dum, quia est 'magis volo.' 'Malle' per duo LL, quia est 'magis
 velle.' 'Nolo' quoque per unum L; [et] 'nolle' per duo.
 'Nolo' enim 'ne volo' est; 'nolle,' 'ne velle.' 'Os' si vultum aut 17
 ossum significat per O solam scribendum est; si personam, H
 praeponenda est. 'Ora' finium per O; 'hora' dierum per H 18
 15 scribendum. 'Onus,' si de onere venit, O sola scribendum; si
 de honore, cum H aspiratione. 'Praepositio' et 'praeterea' 19
 per dipthonga scribendum. 'Pene' vero, quod est coniunctio,
 per E; 'poena,' quod est supplicium, per OE. Q littera tunc 20
 recte ponitur, cum illi statim U littera sequitur, et alia quaelibet
 20 una pluresve vocales iunguntur, ita ut una syllaba fiat. Cetera
 per C scribuntur. 'Quae' pronomen cum A scribendum; 21
 'que' coniunctio sine A. 'Quid' per D litteram scribitur, cum
 pronomen est; per T, cum verbum: cuius positio est prima

1 Laetus vel laetitia a latitudine vocatur et ideo per diptongo scribendum
 cui contraria tr. quae angustam f. β (= KL: contr. est tr. L ex corr.)
 2 est om. A¹ autem om. KLT (non UW) li. interdum
 utimur pro d KL 3 fort. lautum pro dautum 5 Ma. enim an
 ma. A et ... sunt om. K 6 debeat K tradit CKT: tradidit
 AB 7 verbum K scribi K inde om. B 9 per unam
 litteram l quod est (om. scribendum) K 10 malle ... velle om. K
 duas ll T 11 unam l velle et nolle K: unum l et nolle T: unum l nolle
 ABC 12 nec volo ... nec velle K aut os sign. A¹K 13
 sola codd. (-lam C) est om. K personam ... scribendum si
 om. KL¹ (non M) 15 per o sola T (non UW) scribendum est
 si T (non UW) 16 aspiratione om. KLM 17 scribendum] om.
 C (non A) scribendum est si de onore (hon- m. 2) quod est con-
 iunctio T 18 poena vero quod K per o et e scribendum est T
 19 illa K (non A) subsequitur KC (non A) quamlibet T 21
 per c littera scribuntur K scribitur K 23 prima est K

- ‘queo, quis, quit,’ et in compositione ‘nequeo, nequis, nequit.’
22 ‘Quod,’ quando pronomen est, per D [est] scribendum; quando
 numerus, per T, quia ‘totidem’ per T scribitur. ‘Quotidie’ per
23 Q scribendum, non per C, ut sit ‘quot diebus.’ R littera com-
 munionem habet cum S littera. Itaque apud anticos ‘honos,’
24 ‘labos,’ ‘arbos’ dicebatur, nunc ‘honor,’ ‘labor,’ ‘arbor.’ ‘Sat’
 per T scribi oportet, quia integrum eius facit ‘satis.’ ‘Sed’ per
 D oportet scribi. Apud anticos enim sed ‘sedum’ dicebatur;
25 nos finales duas litteras abscidimus. ‘Tamtus,’ sicut et ‘quam-
 tus’ in medio M habebant. ‘Quam’ enim et ‘tam,’ unde et
26 ‘quamtitas,’ ‘quamtuſ,’ ‘tamtus.’ ‘Vae’ interiectio cum A scri-
27 bendum; ‘ve’ coniunctio sine A. Xp̄s, quia Graecum est, per
28 X scribendum. Ita et ‘Xrisma.’ Y et Z litteris sola Graeca no-
 mina scribuntur. Nam cum ‘iustitia’ sonum Z littera expri-
 mat, tamen, quia Latinum est, per T scribendum est. Sic
29 ‘militia,’ ‘malitia,’ ‘nequitia,’ et cetera similia. In dubiis quoque
 verbis consuetudo veterum erat ut, cum eadem littera alium
 intellectum correpta, alium producta haberet, longae syllabae
 apicem adponebant; utputa ‘populus’ arborem significaret, an
 hominum multitudinem, apice distinguebatur. Sic et ubi lit-
 terae consonantes geminabantur, sicilicum superponebant, ut
 ‘cella,’ ‘serra,’ ‘asserres.’ Veteres enim non duplicabant litteras,
 sed supra sicilicos adponebant; qua nota admonebatur lector
 geminandam esse litteram.

XXVIII DE ANALOGIA. Analogia Graece, Latine similium compa-
 ratio sive proportio nominatur. Cuius haec vis est ut, quod
 dubium est, ad aliquid simile, quod non est dubium, refera-

1 et in . . . nequit *om. K* 2 est *hab. KL: om. BCT* quando
 numerus *A¹BCTU*: quando adverbium numeri *KL* 3 quia . . .
 scribitur *om. KL* 4 communem *T* 5 cum *om. B* cum s idemque
 apud latinos *K* 6 arbos labos *K* arbor labor *K* 10 m] n *T*
 de qua enim et tam veniunt *T*: quam et tam (*om. enim*) *K* 11
 quantitas et quantus et tantus *T* scribendum *A*: scribenda
BCT: scribitur *K* 12 *i.e.* Christus 13 scribendum est *T*
 litteris *om. K* 14 z litterae *B* exprimitur *T* 15 sic *BCT*:
 sicut *K* 16 malitia *om. T¹* nequitia *om. K* 17 cum] hec *K* 22 litteras *om. T* 24 geminatam *K* 26 pro-
 portio *B¹*: propositio *K¹* ut *vid. T*: praepositio *C* 27 dubium non
 est *ref. K*

tur, et incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio
 analogiae colligitur: id est qualitate, comparatione, genere, nu-
 mero, figura, casu, extremitatibus similium syllabarum, et simili-
 tudine temporum. Si quid de iis unum defuerit, iam non est 2
 analogia, id est similitudo, sed est anomalia, id est extra regulam,
 ut 'lepus' et 'lupus.' Totum convenit, sed dissentiunt casu;
 facit enim 'lupi,' 'leporis.' Nam regulariter est, dum quaeris
 utrum 'trames' masculinum sit an femininum, similis est illi in
 omni declinatione 'limes,' et erit masculinum. Item 'funis' si 3
 incerti generis esse credis, similis est illi 'panis' in declinatione,
 et erit masculinum. Item ex comparatione positivorum, ut si
 dicas 'doctus,' 'magnus': positivi sunt et sui similes. Fit et
 per diminutionem, utputa 'funem' masculinum esse funiculus
 ostendit, sicut 'marmor' neutri esse generis marmusculum in-
 dicat. Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in 4
 diminutione. Sed hoc non semper, ut 'pistrinum,' 'pistrilla.'
 Sed quia scire debemus ex positione [id est primitivo] decli-
 nationem, ex diminutione genus colligere.

DE ETYMOLOGIA. Etymologia est origo vocabulorum, cum XXIX
 vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Ari-
 stoteles *σίμβολον*, Cicero adnotationem nominavit, quia no-
 mina et verba rerum nota facit exemplo posito; utputa 'flumen,'
 quia fluendo crevit, a fluendo dictum. Cuius cognitio saepe 2
 usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam dum vi-
 deris unde ortum est nomen, citius vim eius intellegis. Omnis
 enim rei inspectio etymologia cognita planior est. Non autem
 omnia nomina a veteribus secundum naturam inposita sunt, sed
 quaedam et secundum placitum, sicut et nos servis et posses-
 sionibus interdum secundum quod placet nostrae voluntati
 nomina damus. Hinc est quod omnium nominum etymologiae 3

6 casus *K*¹ 8 illi *om.* *B*¹ 9-II Item . . . masculinum *om.* *B*¹
 9 funis inc. gen. si esse *ut vid.* *K*¹ 10 sim. illi est *KC* 12 sunt
 ut sui *KC* fit per *T* 13 funiculum *T*: finiculus *C* 15 est
om. *K*¹ 16 non] nomen *T* 17 id est primitivo *hab. K: om.*
BCT 20 vis *om.* *T* 22 proposito *K*¹ 23 dictus *C*¹ *T*
 24 in *om.* *K* 26 rei *om.* *T* 27 sec.] per *KP* (*non A*)
 28 quaedam secundum (*om.* et) *K*

non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiae nominum aut ex causa datae, ut 'reges' a [regendo et] recte agendo, aut ex origine, ut 'homo,' quia sit ex humo, aut ex contrariis ut a lavando 'lutum,' 5 dum lutum non sit mundum, et 'lucus,' quia umbra opacus 4 parum luceat. Quaedam etiam facta sunt ex nominum derivatione, ut a prudentia 'prudens'; quaedam etiam ex vocibus, ut a garrulitate 'garrulus'; quaedam ex Graeca etymologia orta et 5 declinata sunt in Latinum, ut 'silva,' 'domus.' Alia quoque ex 10 nominibus locorum, urbium, [vel] fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diversarum gentium sermone vocantur. Vnde et origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina et incognita Latinis et Graecis.

XXX DE GLOSSIS. Glossa Graeca interpretatione linguae sortitur 15 nomen. Hanc philosophi adverb[i]um dicunt, quia vocem illam, de cuius requiritur, uno et singulari verbo designat. Quid enim illud sit in uno verbo positum declarat, ut: 'conticescere est 2 tacere.' Item (Virg. Aen. 10, 314):

Latus haurit apertum.

'haurit, percutit.' Item cum 'terminum' dicimus 'finem,' aut 'populatas' interpretamur esse 'vastatas,' et omnino cum unius verbi rem uno verbo manifestamus. 20

XXXI DE DIFFERENTIIS. Differentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem et de altero nominant. 25 Haec enim duo quadam inter se communione confusa, coniecta differentia secernuntur, per quam quid sit utrumque cognoscitur; ut cum quaeritur quid inter regem sit et tyrannum,

2 sed arbitrio K¹ 3 nomina ut ex T 4 regendo et hab. T:
om. BCK 5 lotus dum lotum BC: lotum dum lotus K¹: lot— dum
lutum T 9 gragulus garrulus B: graculus Arev. 10 de. in T
latino K ut] et B silva] sillaba C¹ 11 vel om. CT: hab.
BK 12 ex B: e K: et T: et de C ge. om. T 16 hoc K
17 de qua Arev. 20 aurit codd. 22 populatus et vastatus T
omnino] omnium C¹ 25 altero] alio T 26 quadam ex quadam
A: quaedam C: quidem K confusus C¹ 27 secernuntur BC:
secernitur KT 28 et tyrannum ... sit om. C¹

adiecta differentia, quid uterque sit definitur, ut 'rex modestus et temperatus, tyrannus vero crudelis.' Inter haec enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit utrumque cognoscitur. Sic et cetera.

DE BARBARISMO. Barbarismus est verbum corrupta littera xxxii vel sono enuntiatum. Littera, ut 'floriet,' dum 'florebit' dicere oporteat; sono, si pro media syllaba prima producat, ut 'latebrae,' 'tenebrae.' Appellatus autem barbarismus a barbaris gentibus, dum latinae orationis integritatem nescirent. Vnaquaque enim gens facta Romanorum cum opibus suis vitia quoque et verborum et morum Roman transmissit. Inter barbarismum 2 autem et barbarolexim hoc interest, quod barbarismus in verbo latino fit, dum corrumpitur; quando autem barbara verba latinis eloquiis inferuntur, barbarolexis dicitur. Item quando in 5 prosa vitium fit sermonis, barbarismus vocatur; quando in metro, metaplasmus dicitur. Barbarismus autem fit scripto et pronuntiatione. Scripto quattuor modis: si quis in verbo litteram vel syllabam adiciat, mutet, transmutet, vel minuat. Pronuntiatione autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus et reliquis quae sequuntur. Per tempora quippe fit barbarismus, si pro 4 longa syllaba brevis ponatur, aut pro brevi longa. Per tonos, si accentus in alia syllaba commutetur. Per aspirationem, si adiciatur H littera ubi non debet, aut detrahatur ubi esse oportet. Per hiatum, quotiens in pronuntiatione scinditur ver- 5 sus antequam conpleatur, sive quotiens vocalis vocalem sequitur, ut 'Musae Aonides.' Fit barbarismus et per motacismos, [iotacismos] et labdacismos. Motacismus est, quotiens M litte- 6 ram vocalis sequitur, ut 'bonum aurum,' 'iustum amicum'; sed

2 crudelis interpretetur B	enim om. K ¹ C	3 fuerint T
sit inter utrumque T	4 sic et cetera om. C	6 dici B
8 appellatur K	10 Romanorum] romanis subdita T	operibus K
11 Romam] romani T	12 autem om. K	13 fit] sit K ¹ autem]
vero T	14 inseruntur CT	barbarolexis est (seq. ras.) K ¹
16 autem om. K	18 minuet T	19 autem fit om. K ¹
nibus] adnuntiationibus T	20 quippe] quidem K	23 adiciatur]
addatur K	24 in om. K ¹	27 iotacismos (et iot. B ²) hab. B:
om. CKT		

hoc vitium aut suspensione M litterae, aut detractioe vitamus.

- 7 Iotacismus est, quotiens in iota littera duplicatur sonus, ut 'Troia,'
 'Maia'; ubi earum litterarum adeo exilis erit pronuntiatio, ut
 8 unum iota, non duo sonare videantur. Labdacismus est, si pro
 una L duo pronuntientur, ut Afri faciunt, sicut 'colloquium' 5
 pro 'conloquium'; vel quotiens unam L exilius, duo largius pro-
 ferimus. Quod contra est; nam unum largius, duo exilius pro-
 9 ferre debemus. Conlisio est, quotiens novissimae syllabae finis
 in alterius principio est, ut 'matertera.'

XXXIII DE SOLOECISMIS. Soloecismus est plurimorum verborum
 inter se inconveniens compositio, sicut barbarismus unius verbi
 corruptio. Verba enim non recta lege coniuncta soloecismus
 est, ut si quis dicat 'inter nobis' pro 'inter nos,' aut 'date ve-
 2 niam sceleratorum' pro 'sceleratis.' Dictus autem soloecismus
 a Cilicibus, qui ex urbe Solo(e), quae nunc Pompeiopolis appella-
 tur, profecti, cum apud alios commorantes suam et illorum lin-
 guam vitiose inconsequenterque confunderent, soloecismo nomen
 dederunt. Vnde et similiter loquentes soloecismos facere dicun-
 3 tur. Soloecismus autem apud poetas schema dicitur, quotiens
 in versu necessitate metri factus invenitur. Cum autem non 20
 4 invenitur necessitas, permanet soloecismi culpa. Soloecismus
 fit duobus modis: aut per partes orationis, aut per accidentia.
 Per partes orationis, si alteram partem pro altera ponamus, ut-
 puta si praepositiones adverbii adplicemus. Per accidentia fit,
 id est per ea quae accidunt partibus, utputa per qualitates, 25
 per genera et numeros, figuras et casus. Per ista igitur omnia
 5 fiunt soloecismi, sicut Donatus exposuit. Fiunt praeterea ex
 plurimis modis. Nam Lucilius centum genera soloecismorum

2 sonus om. T	ut Troia] vero ia C ¹	3 arum (i. e. harum) T
adeo om. K ¹	4 videatur BC	si] quotiens T
BC pronuntiantur T	6 pro conloquio BCT	5 uno
7 quod] quia K	10 primorum K	unum 1 BC
civilibus B	16 propheti T	15 Cilicibus]
22 per accidentia partibus orationis per par. or. A	17 -que confunderent om. T	24 propositiones
adverbia T	25 accidunt AT: accedunt (-cid-) BCK	partibus
orationis utputa CK (non A)	qual. gen. (om. per) BC	26 gen. nu-
merum (om. et) K	27 ex CK: ut T: om. B	28 lucius T

dixit, quos omnes vitare potius quam sequi debet qui regulam recte loquendi tenere studet.

DE VITIIS. Vitia apud Grammaticos illa dicuntur, quae XXXIV in eloquio cavere debemus. Sunt autem haec: barbarismus, soloecismus, acyrologia, cacemphaton, et reliqua. Barbarismus 2 est corruptio verbi unius. [Vt si tertiam syllabam quis producat in 'ignoscere.'] Soloecismus compositio vitiosa verborum. 3 [Vt si aliquis dicat 'inter hominibus' pro 'inter homines.'] Acyrologia non propria dictio, ut (Lucan 2, 15): 4

Liceat sperare timenti.

Proprium est autem timenti formidare, non sperare; et (Virg. Aen. 5, 287):

Gramineo in campo.

Proprium est 'graminosum' dicere campum, non 'gramineum.'

5 Cacemphaton dictio obscena vel inconposite sonans. Obscena, 5 ut (Virg. Aen. 1, 579):

His animum arrecti dictis.

Inconposita, ut (Virg. Aen. 2, 27):

Iuvat ire et Dorica castra.

0 Mala enim fuit compositio ab ea syllaba incipere, qua superior finierat. Pleonasmus adiectio unius verbi supervacua, ut (Virg. 6 Georg. 2, 1):

Hactenus arborum cultus et sidera caeli.

Neque enim alibi nisi in caelo sunt sidera. Perissologia adie- 7 ctio plurimorum verborum supervacua, ut (Deuteron. 33, 6): 'vivat Ruben et non moriatur': dum non sit aliud vivere quam non mori. Macrologia longiloquium, res non necessarias con- 8 prehensens, ut (Liv. frag. 64 M.): 'Legati non inpetrata pace retro unde venerant domum reversi sunt.' Tautologia, idem- 9 loquium ut (Virg. Aen. 1, 546):

1 debemus (*om.* qui... studet) *K* 2 student *B* 3 cap. 34-37
om. β (= *KLM*: non *P*). *Contuli ABCT* 6 ut si... ignoscere *hab.* γ
 (= *TUW*): *om.* α (= *ABC*) 8 ut si... homines *hab.* γ (= *TUW*): *om.*
 α (= *ABC*) pro *W*: propter *TU* 9 *Ac.* est inpropria *B* 17
 recti *T* (non *UW*) 19 et videre *dor.* *A* 21 finiebat *T* (non *UW*)
 24 enim *om.* *A* 25 verborum *om.* *A*¹ 26 sit] sonet *C* 29 venerunt
CW idemloquium γ (= *TUW*) *C*¹: idem eloquium α (= *ABC*²)

Si fata virum servant, si vescitur aura
aetherea, neque adhuc crudelibus occubat umbris.

Totum enim quod repetitur una res est, sed crebro sermone
10 adnuntiata. Eclipsis est defectus dictionis, in quo necessaria
verba desunt, ut (Virg. Aen. 4, 138):

Cui pharetra ex auro:

11 deest enim 'erat.' Tapinosis est humilitas, statum rei magnae
dictis infirmans, ut (Virg. Aen. 1, 118):

Apparent rari nantes in gurgite vasto.

12 'Gurgitem' posuit pro 'mare.' Cacosyntheton, vitiosa conpo-
sitio verborum, ut (Virg. Aen. 9, 609):

— Versaque iuvenum
terga fatigamus hasta.

13 Amphibolia, ambigua dictio, quae fit aut per casum accusativum,
ut illud responsum Apollinis ad Pyrrhum (Enn. Ann. 179):

Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse.

In quo non est certum, quem in ipso versu monstraverit esse
14 victorem. Fit et per incertam distinctionem, ut (Virg. Aen. 1,
263):

Bellum ingens geret Italia.

Incerta distinctio, utrum 'bellum ingens,' an 'ingens Italia.'

15 Fit et per commune verbum, ut: 'Deprecatur Cato, calumnia-
tur Cicero, praestolatur Brutus, dedignatur Antonius'; nec osten-
ditur in hac ambiguitate utrum ipsi alios, an alii ipsos deprecati

16 sunt aut calumniati. Fit et per homonyma, quo uno nomine
multa significantur, ut 'acies,' et non addas aut ferri, aut oculo-
rum, aut militum.

XXXV DE METAPLASMIS. Metaplasmus Graeca lingua, Latine
transformatio dicitur. Qui fit in uno verbo propter metri neces-
2 sitatem et licentiam poetarum; cuius species istae sunt. Pro-
thesis adpositio in principio verbi, ut ['gnato' pro 'nato' et

1 virorum B	8 dictus T	14 aut om. T	16 eacida U: acida
B ¹ : eacidam AT: eacide C ¹			18 distinctionem] definitionem T
24 an alii ipsos om. T	25 sint AT (non U)		omonyma B: -mam
AC: -mum T	26 ut f. T	31 gnato . . . tulit om. C ¹ : et tet. pro	
tu, om. AC ²			

‘tetulit’ pro ‘tulit’]. Epenthesis adpositio in medium, ut (Virg. Aen. 3, 409):

[Maneant in religione nepotes,
pro ‘religione’] [‘relliquias’ pro ‘reliquias,’ ‘induperator’ pro
5 ‘inperator’]. Paragoge adpositio in finem, ut [‘admittier’ pro 3
‘admitti’] [‘magis’ pro ‘mage’ et ‘potestur’ pro ‘potest’].
Aphaeresis abscisio de principio, ut ‘temno’ pro ‘contemno.’
Syncope abscisio de medio, ut ‘forsan’ pro ‘forsitan.’ Apocope
abscisio de fine, ut ‘sat’ pro ‘satis.’ Ectasis, productio contra 4
10 naturam, ut [(Virg. Aen. 1, 499): ‘exercet Diana choros’].
[(Virg. Aen. 1, 2): ‘Italiam fato,’ quum ‘Italiam’ correpte dici
debeat]. Systole correptio contra naturam, ut [(Virg. Aen. 6,
773): ‘urbemque Fidenam,’ cum prima syllaba produci debet].
[Vt quum dicimus ‘Orion’ correpte, dum producte dici oportet.]
15 Diaeresis discissio syllabae in duas, ut [(Virg. Aen. 9, 26): ‘dives
pictai vestis,’ pro ‘pictae’] [(Enn. Ann. 33): ‘Albai longai,’
pro ‘Albae longae’]. Episyndoloepe conglutinatio duarum [sylla- 5
barum] in unam, ut [‘Phaethon’ pro ‘Phaëthon’] [‘Neri’ pro
‘Nerei,’ ‘aeripedem’ pro ‘aëripedem’]. Syndoloepe conlisio
20 vocalium adiuncta vocalibus, ut [(Virg. Aen. 9, 1):

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur].

Ec(th)lipsis conlisio consonantium cum vocalibus, ut [(Virg. Aen. 6
1, 3):

Multum ille et terris iactatus et alto].

1 ut (om. cett.) C¹: ut maneant in rellegione nepotes pro religione AB:
ut relliquias pro reliquias induperator pro inperator T 5 ut (om. cett.)
C¹: ut admittier pro admitti B (A fere): ut magis pro maie et potestur
(ex pro-) pro potest T 7 Auferens T 8 S. est abs. AB
10 ut (om. cett.) C¹: ut exercet (-tur B) diana choros (co-) AB: ut italiam
fato quum italiam correptam dici debeat T 12, 13 Syst. ... debet om. C¹
ut urbemque fidenam cum prima syllaba produci debet (-beat B) AB:
ut quum dicimus orion correpte dum producte dici oportet—T 15 ut
(om. cett.) C¹: ut dives pictai vestis pro pictae A: ut albai longai pro
pictae B: ut albai longai pro albe longe T 17 Ep. est congl. A syl-
labarum hab. AC: om. BT 18 ut (om. cett.) C¹: ut foeton A: ut
f||eton pro faeton B: ut feton pro faeton meri pro nerei eripide pro
euripide T Cf. Donat. p. 396 K. 20 vocalium] vocabulum T
ut (om. cett.) C¹: ut atque ea diversa penitus et reliqua A: ut atque
aeque ea diversa penitus et cetera B: ut atque ea diversa penitus dum
parte geruntur T 22 Ellipsis est conl. A ut (om. cett.) C¹: ut
multum ille terris iactatus et alto AB: ut multum ille et terris T

Antithesis contrapositio litterae pro alia littera, ut [‘inpete’ pro ‘impetu’] [‘olli’ pro ‘illi’]. Metathesis transpositio litterae, ut 7 [‘Thymbre’ pro ‘Thymber’] [‘Evandre’ pro ‘Evander’]. Inter barbarismum et figuras, hoc est Latinam et perfectam elocutionem, metaplasmum esse, qui in uno sermone fit oratione vitiosus. 5 Item inter soloecismum et schema, id est perfectam sermonum conexionem, figura est, quae fit contextu sermonum oratione vitiosa. Ergo metaplasmata [et] schemata media sunt et discernuntur peritia et inperitia. Fiunt autem ad ornatum.

XXXVI DE SCHEMATIBVS. Schemata ex Graeco in Latinum elo- 10
quium figurae interpretantur, quae fiunt in verbis vel sententiis per varias dictionum formas propter eloquii ornamentum. Haec 10
2 dum multae sint apud Grammaticos, istae inveniuntur. Prolepsis est praesumptio, ubi ea, quae sequi debent, anteponuntur, ut (Virg. Aen. 12, 161):

15

Interea reges ingenti mole Latinus.

Debuit enim sic dicere: ‘Interea reges ingenti mole,’ et statim adicere, quod sequitur: ‘procedunt castris,’ deinde dicere: ‘Latinus,’ etc.; sed facta est pro ornamento praesumptio rei, et qui sequi debuerunt reges interpositi sunt in septem versibus, et 20
postea additum est: ‘Procedunt castris.’ Inde et praesumptio, 3
quia anteposita sunt quae sequi debuerunt. Zeugma est clausula, quum plures sensus uno verbo clauduntur, quae fit tribus modis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut in medio id verbum ponitur, quod sententias iungit. In primo, ut (Lucil. 25
139):

Vertitur oenophoris fundus, sententia nobis.

1 pro alia . . . litterae *om.* C ut inpete pro impetu A: ut olli pro illi
TUG: ut inpete pro impetu et olli pro illi B Bern. 224 2 ut (*om. cett.*)
C¹: ut timbre pro timber AB: ut ebandre pro evander et timbre pro timber
T 4 hoc interest A 5 sit rat. vitiorum A: fit ratione vitiosus BC
7 ratione ABC 8 metaplasmata (-ma B) et schemata (sce-) ABC:
metaplasmata schemata T sunt que et A¹ 9 et inperitia *om.* C¹
12 distinctionum T (*non U*) BC (*non A*) 13 sunt TU 16 Latinus *om.* C
Latinus . . . ingenti mole *om.* T (*non U*) 17 interea . . . mole *om.* A
19 et ceteri A¹ CT: et ceteras B¹: et cetera A² orn. carminis pr. T
20 debuerat A 21 inde et BCU: inde A¹: proinde et T 22
quia debuerunt (*om.* sequi) A

In medio [ut] (Enn. Ann. 329):

Graecia Sulpicio sorti data, Gallia Cottae.

In postremo, [ut] (Ter. Andr. 68):

Namque hoc tempore

5 obsequium amicos, veritas odium parit.

Hypozeuxis est figura superiori contraria, ubi in singulis sensibus 4
propria unicuique clausula est, ut (Virg. Aen. 10, 149):

Regem adit et regi memorat nomenque genusque.

Syllepsis est in dissimilibus clausulis aut pluralis dictio singulari 5
10 verbo finita, ut (Virg. Aen. 1, 553):

Sociis et rege recepto,

aut singularis dictio plurali verbo expleta, ut (Virg. Ecl. 1, 81):

Sunt nobis mitia poma,

et pressi copia lactis.

15 Supra enim 'sunt' dixit. Hic debuit dicere: 'est et pressi copia
lactis.' Fit autem Syllepsis non solum per partes orationis, 6
sed et per accidentia partibus. Nam ubi et pro multis unus et
pro uno multi ponuntur, Syllepsis est. Pro multis unus, ut est
illud (Virg. Aen. 2, 20):

20 Vterumque armato milite complent,

cum non uno, sed multis militibus. Item pro uno multi, ut in
Evangelio (Matth. 27, 44): 'Latrones qui crucifixi erant cum eo
improperabant,' ubi pro uno uterque inducitur blasphemasse.

Anadiplosis est, quando ab eodem verbo quo prior versus finivit, 7

25 sequens versus incipit, ut est illud (Virg. Ecl. 8, 55):

Certent et cygnis ululae, sit Tityrus Orpheus,

Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.

Anaphora est repetitio eiusdem verbi per principia versuum pluri- 8
morum, ut (Virg. Aen. 3, 157):

30 Nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
nos tumidum sub te permensi classibus aequor.

1 in medio ut *T*: in medio *ABC* 2 sortita *A*¹: sorte data *TU*
3 in postremo ut *T*: in postremo *AB*: in postrema ut *C* 8 adiit
*A*¹ ut vid. *BT* 11 socii sed *T* 12 pl. v. expl.] singulari verbo finita
T 18 ut pro multis *A*¹ ut vid. *C*¹ 20 armatum *A*¹ 21 ut] et *C*¹
22 cum eo cr. er. *AB*: cr. er. cum eo *CT* 26 cigni *A*¹*B* ignis
ulule si tirus orfeus in silvis *T* 30 incesa aque *C*¹
1182 F

ISIDORI

9 Epanaphora est in uno versu per principia sensuum eiusdem verbi repetitio, ut (Virg. Aen. 7, 759):

Te nemus Anguitiae, vitrea te Focinus unda,
te liquidi flevire lacus.

10 Epizeuxis in uno sensu congemminatio verbi, ut (Virg. Aen. 4, 660): 5
Sic sic iuvat ire per umbras.

11 Epanalempsis est sermonis in principio versus positi eiusdem in fine replicatio, ut est illud (Juven. 14, 139):

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

12 Paronomasia est in significatione diversa dictiopeneipsa, ut illud: 10
'Abire an obire te convenit?' id est exulem fieri, an mori.

13 Schesis onomaton multitudo nominum coniunctorum quodam ambitu copulata, ut:

Nubila, nix, grando, procellae, fulmina, venti.

14 Paromoeon est multitudo verborum ex una littera inchoantium, 15
quale est apud Ennium (Ann. 109):

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Sed bene hoc temperat Virgilius, dum non toto versu utitur hanc figuram, ut Ennius, sed nunc in principio versus tantum, ut est illud (Aen. 1, 295):

20

Saeva sedens super arma;

nunc autem in fine, ut (Aen. 3, 183):

Sola mihi tales casus Cassandra canebat.

15 Homoeoptoton est, quum plurima nomina per unum casum denuntiantur, ut illud (Virg. Aen. 12, 903):

25

Sed neque currentem, sed nec cognoscit euntem,
tollentemque manu saxumque inmane moventem.

16 Homoeon teleuton est, quum uno modo verba plurima finiuntur,

17 ut (Cic. Catil. 2, 1): 'abiit, abcessit, evasit, erupit.' Polypoton est, cum diversis casibus sententia variatur, ut (Pers. 3, 84): 30

Ex nihilo nihilum, ad nihilum nil posse reverti.

3 te vitrea C 4 fluere T 5 Epizeuxis est in A 7 Epanalempsis A 10 Paronomasia B: Paronomasia C¹: Paronomasia T 17 Tati] tate BTU 27 manu T: in manus A: in manu B: manus C¹
28 plurima om. A 31 reverti] redire T

et (Pers. 5, 79):

Marci Dama. — Papae! — Marco spondente, recusas?

Marcus dixit. — Ita est. — Adsigna, Marce, tabellas.

Hirmos est sententia continuatae orationis tenorem suum usque 18
5 ad ultimum servans, ut (Virg. Aen. 1, 159):

Est in secessu longo locus, insula portum,
et reliqua. Hinc enim in longum vadit sensus usque ad illud
(Virg. Aen. 1, 165):

Horrentique atrum nemus inminet umbris.

10 Polysyntheton est dictio multis concatenata coniunctionibus, ut 19
(Virg. Georg. 3, 344):

Tectumque, laremque,
armaque, Amicleumque canem.

Dialyton vel asyntheton est figura, quae e contrario sine con- 20
15 iunctionibussolute ac simpliciter effertur, ut: 'Venimus, vidimus,
placuit.' Antitheton, ubi contraria contrariis opponuntur et 21
sententiae pulchritudinem reddunt, ut illud (Ovid, Met. 1, 19):

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis:
mollia cum duris: sine pondere habentia pondus.

20 Hypallage, quotienscumque per contrarium verba intelleguntur, 22
ut (Virg. Aen. 3, 61):

Dare classibus Austros,
cum ventis naves demus, non navibus ventos.

DE TROPIS. Tropos Graeco nomine Grammatici vocant, XXXVII
25 qui Latine modi locutionum interpretantur. Fiunt autem a pro-
pria significatione ad non propriam similitudinem. Quorum
omnium nomina difficillimum est adnotare, sed ex omnibus
Donatus tredecim usui tradenda conscripsit. Metaphora est 2
verbi alicuius usurpata translatio, sicut cum dicimus 'fluctuare
30 segetes,' 'gemmae vites,' dum in his rebus fluctus et gemmas
non invenimus, in quibus haec verba aliunde transferuntur. Sed

2 Dama] damia C	recurras CT	3 aut signa T	9 orren-
tique... umbris AB:	horrentique... umbrae C:	orren-tique... umbra T	
12 remque T	14 D. valesindeton T	e om. A	23 navem T
25 a om. T	26 ad non] et non ad A	27 omnia nom. C	28
tradens A			

hae atque aliae tropicae locutiones ad ea, quae intellegenda sunt, propterea figuratis amictibus obteguntur, ut sensus legentis exerceant, et ne nuda atque in promptu vilescant. Fiunt autem metaphorae modis quattuor : ab animali ad animale, ut :

Aligeros conscendit equos.

5

Metaphorice loquens miscuit quadrupedi alas avis, et (Virg. Ecl. 6, 80):

Quo cursu deserta petiverit;

miscuit volatili cursum quadrupedis. Ab inanimati ad inanimale, ut

10

Pontum pinus arat, sulcum premit alta carina.

Miscuit usum terrae aquis, dum arare et sulcum premere ad terram pertineat, non ad mare. Ab inanimati ad animale, ut 'floridam iuventutem': miscuit flores inanimales iuventuti, quae animam habet. Ab animali ad inanimale, ut :

15

Tu, Neptune pater, cui tempora cana crepanti
cincta salo resonant, magnus cui perpete mento
profuit Oceanus, et flumina crinibus errant.

Mentum enim, tempora et crines non ad Oceanum pertinent, sed ad homines. Sic et alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decentissime decoris gratia transferuntur, ut oratio perornetur. Metaphora autem aut partis unius est, ut 'fluctuare segetes' (non potes dicere 'segetare fluctus'), aut antistrophica est, id est reciproca, ut 'remigium alarum.' Nam et alae navium et alarum remigia dicuntur. Catachresis est alienae rei nomen adpositum. Haec et a metaphora differt, quod illa vocabulum habenti largitur, haec, quia non habet proprium, alieno utitur, ut (Virg. Georg. 2, 131):

Faciemque simillima lauro;

1 ad ea quae] atque ad T	2 sensum C	4 ab animalia T
5 aligos T	6 quadrupedes alas avi A	11 arat C: erat A ¹ BT
12 miscunt A	arare] mare T	13 ab inanimalia T
14 qui BT	15 habeat T	ab inanimati ad animale T
17 perpete C: perpeti ABTU	18 floruit oceanum A	criminibus TU
20 Sicut al. T	in alium A	22 partis om. A ¹
23 potest T	24 nam et alas . . . dicunt A	25 aliena T
26 haec eo A: et eo BC: hec et T	defertur A	29 simillimam AB

et (Virg. Aen. 5, 157) :

Centaurus ; nunc una ambae iunctisque feruntur
frontibus, et longa sulcant vada salsa carina ;

dum facies et frons tantundem animalium et hominum sit.

5 Quod nomen si poeta navi non adposuisset, quod proprium
eidem parti diceret, non haberet. Metalempsis est tropus a prae- 7
cedente quod sequitur, ut (Pers. 3, 11) :

Quaeve manus cartae nodosaeque venit arundo.

Nam per manum verba, per arundinem litterae significatae sunt.

10 Metonymia, transnominatio ab alia significatione ad aliam 8
proximitatem translata. Fit autem multis modis. Aut enim
per id, quod continet, id, quod continetur, ostendit, ut ' theatra
plaudunt,' 'prata mugiunt,' dum illic homines plaudunt, hic boves
mugiant ; aut contra per id, quod continetur, id, quod continet,

15 ut (Virg. Aen. 2, 311) :

Iam proximus ardet

Vcalegon ;

dum non ille, sed domus eius arderet. Item per inventorem id, 9
quod inventum est, ut (Ter. Eun. 732) :

20 Sine Cerere et Libero friget Venus ;

et (Virg. Aen. 9, 76) :

Connixtam Vulcanus mittit ad astra favillam.

Vult enim per Cererem frumenti inventricem intellegere panem,
per Liberum inventorem vitis vinum, per Venerem libidinem,

25 per Vulcanum ignem. At contra per inventum inventorem de-
monstrat, ut (Plaut. frag. 159) :

Vinum precamur,

pro Libero, qui vinum apud Graecos invenit. Item per efficien- 10
tem, id quod efficitur, sicut ' pigrum frigus,' quod pigros homines

30 faciat, et ' timor pallidus,' eo quod pallidos homines reddat. At
contra per id quod efficitur, efficiens, ut (Virg. Aen. 5, 817) :

2 unam <i>A</i> ¹ ut vid. <i>T</i>	iunctique <i>T</i>	3 saxa <i>A</i> ¹ ut vid. <i>BT</i>
5 quod . . . adp. <i>om.</i> <i>C</i>	quid pr. <i>C</i>	6 est <i>om.</i> <i>B</i>
<i>om.</i> <i>A</i>	8 quave <i>T</i>	7 ut
transmutatio <i>A</i>	cartae] oraste <i>T</i>	10 Metono. est trans. <i>T</i>
12 quod continetur post ost. <i>T</i>	13 hom. plau-	
dant <i>B</i>	18 eius ardet <i>A</i>	29 hom. pigros <i>B</i>

Iungit equos auri genitor spumantiaque addit
frena feris.

- ‘Spumantia frena’ dixit, cum utique non ipsa faciant spumas,
11 sed equus, qui ea gerit, spumis conspargat infusis. Antono-
masia est pro nomine, id est vice nominis posita, ut ‘Maia 5
genitus’ pro Mercurio. Qui tropus fit modis tribus : ab animo,
ut (Virg. Aen. 5, 407) :

Magnanimusque Anchisiades ;

a corpore, ut (Virg. Aen. 3, 619) :

Ipsa arduus ;

10

extrinsecus, ut (Virg. Aen. 1, 475) :

Infelix puer atque impar congressus Achilli.

- 12 Epitheton, supra nomen. Praeponitur enim proprio nomini, ut
‘alma Ceres,’ (Virg. Georg. 1, 470) :

Obscenique canes, infortunaeque volucres.

15

Inter antonomasiam autem et epitheton hoc differt, quod an-
tonomasia pro vice nominis ponitur, epitheton autem numquam
est sine nomine. Quibus duobus tropis vel vituperamus ali-

- 13 quem, vel ostendimus, vel laudamus. Synecdoche est conceptio,
cum a parte totum, vel a toto pars intellegitur. Eo enim et per 20
speciem genus, et per genus species demonstratur [sed species
pars est, genus autem totum]. A toto enim pars intellegitur, ut
(Virg. Aen. 6, 311) :

Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
pontum fugat.

25

Non enim totus annus frigidus est, sed pars anni, id est hiems.

At contra a parte totum, ut (Virg. Aen. 2, 256) :

Flammas cum regia puppis
extulerat.

- Vbi non solum puppis, sed navis, et non navis, sed qui in ea, et 30
14 non omnes, sed unus flammas extulit. Onomatopoeia est no-

1 auri genitor *BCGTM* *Mon.* : auri (*seq. ras.*) *A*¹ : aurigator *U* addidit *T*
5 maie (male ?) *A*¹ *T* 13 Ep. est supra *T* : Ep. supraposito *A*¹ (-tum
*A*²) proponitur *T* 20 vel toto *T* 21 sed . . . totum *om. T*
22 a *om. C* 24 annus *om. A*¹ 26 frig. sed pars an. hiemps *A*
29 extulerat] et exsul erat *T* 30 p. et navis *T*

men adfectum ad imitandum sonum vocis confusae, ut 'stridor valvarum,' 'hinnitus equorum,' 'mugitus boum,' 'balatus ovium.' Periphrasis est circumloquium, dum res una plurimis verbis 15 significatur, ut (Virg. Aen. 1, 387):

5 Auras vitales carpit.

Significavit enim per copulationem verborum unam rem, hoc est vivit. Hic autem tropus geminus est. Nam aut veritatem splendide producit, aut foeditatem circuitu evitat. Veritatem splendide producit, sicut (Virg. Aen. 4, 584; 9, 459):

10 Et iam prima novo spargebat lumine terras

Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Vult enim dicere: 'iam luciscebatur,' aut: 'dies ortus erat.' Foeditatem circuitu devitat, sicut (Virg. Aen. 8, 405):

Placitumque petivit

15 coniugis infusus gremio.

Hoc enim circuitu evitat obscenitatem et decenter ostendit concubitum. Hyperbaton transcensio, cum verbum aut sententia 16 ordine commutatur. Huius species quinque: anastrophe, hysteron proteron, parenthesis, tmesis, synthesis. Anastrophe 20 est verborum ordo praeposterus, ut: 'litora circum,' pro circum litora.' Hysteron proteron sententia ordine mutata ut 17 (Virg. Aen. 3, 662):

Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit.

Antea enim ad aequora venit, et sic tetigit fluctus. Parenthesis, 18 25 ubi interponimus sententiam nostram, qua ex medio remota integer sermo perdurat, ut (Virg. Aen. 1, 643):

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
passus amor) rapidum ad naves praemittit Achaten.

[Est enim ordo: Aeneas rapidum praemittit Achaten.] Nam 30 illud in medio parenthesis est. Tmesis est sectio unius nominis 19 per interpositionem verborum, ut (Virg. Aen. 1, 412):

4, 5 significatur . . . carpit *om.* A¹ 8 circuit T 14 placidumque
CT 15 gremio per membra soporem hoc A 17 est transcensio T
18 cuius sp. q. sunt T 19 proteron *om.* T 20 est *om.* BC
21 prot. est sent. T 24 antea . . . venit *om.* T venit ad aequora A
29 est enim . . . Achaten hab. B: *om.* AC¹TU 31 pro inter-
positione B

Multum nebulae circum dea fudit amictum,
 20 pro 'circumfudit.' Synthesis[est], ubi ex omni parte confusa sunt
 verba, ut illud (Virg. Aen. 2, 348) :

Iuvenes, fortissima frustra
 pectora, si vobis audendi extrema cupido est 5
 certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis.
 Excessere omnes aditis arisque relictis
 dii, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 incensae; moriamur et in media arma ruamus. 10

Ordo talis est: 'Iuvenes fortissima pectora, frustra succurritis 10
 urbi incensae, quia excesserunt dii. Vnde si vobis cupido
 certa est me sequi audentem extrema, ruamus in media arma
 21 et moriamur.' Hyperbole est excelsitas fidem excedens ultra
 quam credendum est, ut (Virg. Aen. 3, 423) :

Sidera verberat unda; 15
 et (Virg. Aen. 1, 107) :

Terram inter fluctus aperit.

Hoc enim modo ultra fidem aliquid augetur, nec tamen a tramite
 significandae veritatis erratur, quamvis verba quae indicantur
 excedant, ut voluntas loquentis, non fallentis appareat. Quo 20
 tropo non solum augetur aliquid, sed et minuitur: augetur, ut
 'velocior Euro': minuitur, ut 'mollior pluma,' 'durius saxo.'
 22 Allegoria est alieniloquium. Aliud enim sonat, et aliud intel-
 legitur, ut (Virg. Aen. 1, 184) :

Tres litore cervos 25
 conspicit errantes.

Vbi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significantur.
 Et in Bucolicis (3, 71) :

Aurea mala decem misi,
 id est ad Augustum decem eglogas pastorum. Huius tropi 30

1 fundit *BT* amictu *A* 2 est *om. BC* 5 audiendi *T*
 7 exerescere *T* ad. aurisque *T*: ad. aditisque *B*: aditisque *A*¹ 11 dii
 quibus hoc imperium steterat unde *B* 12 audientem *T* 15 undas
*TC*¹ 18 aug. ali. *B* 19 qua indicatur *B*¹*C* 21 sed et minuit
*A*¹ 22 euro *ABC* (*ex auro a*): aura *T* 27 significantur *ante*
 vel *T*

plures sunt species, ex quibus eminent septem: ironia, antiphrasis,
 aenigma, charientismos, paroemia, sarcasmos, astysmos. Ironia 23
 est sententia per pronuntiationem contrarium habens intel-
 lectum. Hoc enim tropo callide aut per accusationem, aut per
 5 insultationem aliquid dicitur, ut est illud (Virg. Aen. 1, 140):
 Vestras, Eure, domos; illa se iacet in aula
 Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
 Et quomodo aula, si carcer est? Solvitur enim pronuntiatione.
 Nam carcer pronuntiatio est: iacet et aula ironia est; et totum
 10 per contrariam pronuntiationem adnuntiatur per ironiae speciem,
 quae laudando deridet. Antiphrasis est sermo e contrario in- 24
 tellegendus, ut 'lucus,' quia caret lucem per nimiam nemorum
 umbram; et 'manes,' id est mites (quum sint inmites) et modesti,
 cum sint terribiles et inmanes; et 'Parcas' et 'Eumenides,'
 15 Furiae quod nulli parcant vel beneficiant. Hoc tropo et nani
 Athlantes et caecividentes et vulgo Aethiopes argentei appellantur.
 Inter ironiam autem et antiphrasim hoc distat, quod ironia pro- 25
 nuntiatione sola indicat quod intellegi vult, sicut cum dicimus
 omnia agenti male: 'Bonum est, quod facis'; antiphrasis vero
 20 non voce pronuntiantis significat contrarium, sed suis tantum
 verbis, quorum origo contraria est. Aenigma est quaestio ob- 26
 scura quae difficile intellegitur, nisi aperiatur, ut est illud
 (Iudic. 14, 14): 'De comedente exivit cibus, et de forte egressa est
 dulcedo,' significans ex ore leonis favum extractum. Inter allego-
 25 riam autem et aenigma hoc interest, quod allegoriae vis gemina
 est et sub res alias aliud figuraliter indicat; aenigma vero sen-
 sus tantum obscurus est, et per quasdam imagines adumbratus.
 Charientismos est tropus, quo dura dictu gratius proferuntur, uti 27
 cum interrogantibus, 'numquid nos quaesierit aliquis?' respon-
 30 detur: 'Bona Fortuna.' Vnde intellegitur neminem nos quaesisse.

6 Eure] eruere T	domus A ¹ B	11 An. sermo (om. est) A
12 per] pre (i. e. prae) T	13 quum sint inmites om. (propter homoco-	
tel. ?) a (= ABC)	14 parcaes C	16 eziopes T ap-
pellantur ABC: vocantur T	19 omnia T: homini ABC	20 sign.]
vocat T	21 Enigma qu. (om. est) A ¹	25 allegoriae Arev.:
-ria codd.	vis] vel bis	geminata A
adumbratur T	28 uti AT: veluti C: ut B	27 obumbratus A:
		29 respondentur T

- 28 Paroemia est rebus et temporibus adcommodatum proverbium. Rebus, ut: 'Contra stimulum calces,' dum significatur adversis resistendum. Temporibus, ut: 'Lupus in fabula.' Aiunt enim rustici vocem hominem perdere, si eum lupus prior viderit. Vnde et subito tacenti dicitur istud proverbium: 'Lupus in 5
29 fabula.' Sarcasmos est hostilis inrisio cum amaritudine, ut (Virg. Aen. 2, 547):
- Referes ergo haec, et nuntius ibis
Pelidae genitoris; illi mea tristitia facta
degeneremque Neoptolemum narrare memento. 10
- 30 Huic contrarius est Astysmos, urbanitas sine iracundia, ut illud (Virg. Ecl. 3, 90):
- Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maeui,
atque idem iungat vulpes et mulgeat hircos.
- Id est: qui Bavium non odit, pro poenae ei contingat ut diligit Mae- 15
vium. Fuerunt autem Maeuius et Bavius poetae pessimi, et inimici Vergilii. Qui hos ergo diligit, faciat quae contra naturam sunt,
- 31 id est, iungat vulpes et mulgeat hircos. Homoeosis est, quae Latine interpretatur similitudo, per quam minus notae rei per similitudinem eius, quae magis nota est, panditur demonstratio. 20
Huius species sunt tres: icon, parabola, paradigma, id est
- 32 imago, comparatio, exemplum. Icon est imago, cum figuram rei ex simili genere conamur exprimere, ut (Virg. Aen. 4, 558):
- Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
et crines flavos et membra decora iuventa. 25
- Congrua enim est similitudo de specie, cuius persona inducitur.
- 33 Parabola comparatio ex dissimilibus rebus, ut (Lucan. 1, 205):
- Qualis in arvis
aestiferae Libyae visus leo comminus hostem
consedit; 30
- ubi leoni Caesarem comparavit, non ex suo, sed ex alio genere

1 est <i>om. B</i>	2 ut <i>om. T</i> : aut <i>C</i>	4 viderit prior <i>A</i>	6
iurisio <i>T</i>	9 tristitia <i>T</i>	10 de genereque <i>T</i>	11 ut est
illud <i>A</i>	18 hoc est <i>B</i>	et <i>om. A</i>	23 ut per omnia <i>B</i>
28 qualibus <i>T</i>	arvis .1 ² : armis <i>A</i> ¹ <i>BCT</i>		29 est fere
libiae <i>B</i>	31 alieno <i>B</i>		

similitudinem faciens. Paradigma vero est exemplum dicti vel 34
facti alicuius aut ex simili aut ex dissimili genere conveniens
eius, quam proponimus, rei, ita: 'Tam fortiter periit apud
Hipponem Scipio quam Uticae Cato.' Similitudo autem tribus 35
modis fit: a pari, a maiore, a minore. A pari (Virg. Aen. 1, 148):

Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio;

a maiore ad minus (Lucan. 1, 151):

Qualiter expressum ventis per nubila fulmen;

a minore ad maius (Virg. Aen. 6, 119):

Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus,

Threicia fretus cithara fidibusque canoris;

quasi dicat, re parva et brevi, id est, si ille cithara fretus, ego
pietate.

DE PROSA. Prosa est producta oratio et a lege metri so- XXXVIII
luta. Prosum enim antiqui productum dicebant et rectum. Vnde
ait Varro apud Plautum 'prosis lectis' significari rectis; unde
etiam quae non est perflexa numero, sed recta, prosa oratio dici-
tur, in rectum producendo. Alii prosam aiunt dictam ab eo,
quod sit profusa, vel ab eo, quod spatiosius proruat et excurrat,
nullo sibi termino praefinito. Praeterea tam apud Graecos 2
quam apud Latinos longe antiquiorem curam fuisse carminum
quam prosae. Omnia enim prius versibus condebantur; prosae
autem studium sero viguit. Primus apud Graecos Pherecydes
Syrus soluta oratione scripsit; apud Romanos autem Appius
Caecus adversus Pyrrhum solutam orationem primus exercuit.
Iam exhinc et ceteri prosae eloquentia contenderunt.

DE METRIS. Metra vocata, quia certis pedum mensuris XXXIX
atque spatiis terminantur, neque ultra dimensionem temporum
constitutam procedunt. Mensura enim Graece μέτρον dicitur.

1 est vero B 2 conveniens] ita (in ras.) veniens T² 3 quem
CA¹ ut vid. ut ita BC ex corr. 4 scipium que (corr. qua) mutice T
6 ac] haec C¹ 13 illa T cap. 38. Aliorum codicum lectiones reperies
apud Wilmanns 'de Varronis lib. gramm.,' p. 204 16 unde etiam
ait K 17 significare K¹ 18 perplexa T 19 om. prosam A
20 profusam T 22 anteriorem K 25 Syrus] suus T solutam
orationem T 27 eloquentia (-am m. 2) condiderunt K 28 Metrica B

- 2 Versus dicti ab eo, quod pedibus in ordine suo dispositi certo finemoderantur per articulos, quae caesa et membra nominantur. Qui ne longius provolverentur quam iudicium posset sustinere, modum statuit ratio unde reverteretur ; et ab eo ipsum versum 3 vocatum, quod revertitur. Huic adhaeret rythmus, qui non est certo fine moderatus, sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit ; qui Latine nihil aliud quam numerus dicitur, de quo est illud (Virg. Ecl. 9, 45) :
- Numeros memini, si verba tenerem.
- 4 Carmen vocatur quidquid pedibus continetur : cui datum nomen existimant seu quod carptim pronuntietur, unde hodie lanam, quam purgantes discerpunt, ‘carminare’ dicimus : seu 5 quod qui illa canerent carere mentem existimabantur. Metra vel a pedibus nuncupata, vel a rebus quae scribuntur, vel ab inventoribus, vel a frequentatoribus, vel a numero syllabarum. 1
- 6 A pedibus metra vocata, ut dactylica, iambica, trochaica. A trochaeo enim trochaicum metrum nascitur, a dactylo dactylicum ; sic et alia a suis pedibus. A numero, ut hexametrum, pentametrum, trimetrum. Nam senarios versus nos ex numero pedum vocamus. Hos Graeci, quia geminos feriunt, trimetros 20 dicunt. Hexametros autem Latinos primum fecisse Ennius 7 traditur ; eosque ‘longos’ vocant. Ab inventoribus metra appellata dicuntur, ut Anacreonticum, Sapphicum, Archilochium. Nam Anacreontica metra Anacreon composuit ; Sapphica Sappho mulier edidit ; Archilochios Archilochus quidam scripsit ; 25 Colophonios Colophonius quidam exercuit. Sotadeorum quoque repertor est Sotades genere Cretensis. Simonidia quoque

2 moderantur *ABCT* : metiantur *K* 3 possit *B* 4 rev.] *K*¹ *n. l.*
 ipsum *K*¹ *T* : ipso *BC* 5 vocatum dicunt quod *B* rev.] *K*¹ *n. l.*
 6 certo *om. K*¹ 7 est] et *B* 9 numeros] numerum *K*¹ 11 seu
om. K pronuntietur *K* : pronuntiatur *T* : pronuntiaretur *BC* 13
 existimantur *K*¹ 17 a dact. dact. *om. K*¹ *L*¹ 18 alia suis *K*¹
 20 feriunt *T* : ferunt *BCK* 21 dicunt] vocat *C* (*non A*) autem
 apud lat. *T* 22 vocant *A*¹ *CKL* : vocat *TUB* 24 Anacreon] ana-
 creonticus *K* 25 arcilogios arcilocus q. *T* : arcilocius arcilocus q. *C*¹
 (*B*¹ *n. l.*) : archilocus q. archiloica *K*¹ ut vid. 26 colofonios colofonius
 q. *T* : colofoni** colofonius q. *B* : celofonius celofonica q. *C*¹ : colofinicus
 q. colofonica *K* sotadicorum *B*

metra Simonides poeta lyricus composuit. A frequentatoribus, 8
 ut Asclepiadia. Non enim ea Asclepius invenit, sed proinde
 ita vocata quod ea idem elegantissime [et frequentissime] usus
 sit. A rebus quae scribuntur, ut heroicum, elegiacum, buco- 9
 licum. Heroicum enim carmen dictum, quod eo virorum
 fortium res et facta narrantur. Nam heroes appellantur viri
 quasi aerii et caelo digni propter sapientiam et fortitudinem.
 Quod metrum auctoritate cetera metra praecedat ; unus ex omni-
 bus tam maximis operibus aptus quam parvis, suavitatis et
 dulcedinis aequae capax. Quibus virtutibus nomen solus obti- 10
 nuit, ut heroicum vocaretur ad memorandas scilicet eorum res.
 Nam et prae ceteros simplicissimus habetur constatque duobus
 [pedibus], dactylo et spondeo, ac saepe pene vel ex hoc vel ex
 illo ; nisi quod temperantissimus fit utriusque mixtura quam si
 instruat a singulis. Omnibus quoque metris prior est. Hunc 11
 primum Moyses in cantico Deuteronomii longe ante Pherecyden
 et Homerum cecinisse probatur. Vnde apparet antiquiorem
 fuisse apud Hebraeos studium carminum quam apud gentiles,
 siquidem et Iob Moysi temporibus adaequatus hexametro versu,
 dactylo spondeoque, decurrit. Hunc apud Graecos Achatesius 12
 Milesius fertur primus composuisse, vel, ut alii putant, Phere-
 cydes Syrus. Quod metrum ante Homerum Pythium dictum
 est, post Homerum heroicum nominatum. Pythium autem 13
 vocatum volunt eo, quod hoc genere metri oracula Apollinis
 sint edita. Nam cum in Parnaso Pythonem serpentem in vin-
 dictam matris sagittis insequeretur, accolae Delphici hoc illum
 metro hortati sunt, dicentes, ut ait Terentianus (1591 K.),

2 enim om. K¹ asclepidius B 3 vocata esse quod K
 ea idem ACT : eadem BK elegantissime A¹ : diligentissime K et
 frequentissime hab. TB : om. ACK 8 unum T 9 tam max. oper.
 om. T suavitates T : suavitates K¹ 10 dulcissime K¹ 11
 eorum] eroum B 12 ceteros B¹ T : ceteris CK 13 pedibus hab.
 BT : om. CK¹ 14 temperantissimus fit KB : temperantissime fuit T
 quasi instruantur T 16 deuteronomium C¹ T longe autem ante
 C¹ K¹ ut vid. 19 extra metro versus T : exámetro versum B 20
 Ach.] Hecataeus Arev. (ex Strabone) 21 Milesius om. K¹ 24 volunt
 om. K¹ hoc om. K¹ 25 vindicta K : victoriam T 26 ille K
 27 orati BK¹ ut vid.

- 14 [ἰὴ παιάν, ἰὴ παιάν, ἰὴ παιάν]. Elegiacus autem dictus eo, quod
modulatio eiusdem carminis conveniat miseris. Terentianus
hos elegos dicere solet, quod clausula talis tristibus, ut tradunt,
15 aptior esset modis. Hic autem vix omnino constat a quo sit
inventus, nisi quia apud nos Ennius eum prior usus est. Nam 5
apud Graecos sic adhuc lis Grammaticorum pendet, ut sub iu-
dice res relegata sit. Nam quidam eorum Colophonium quen-
dam, quidam Archilochum auctorem atque inventorem volunt.
16 Bucolicum, id est pastorale carmen, plerique Syracusis primum
compositum a pastoribus opinantur, nonnulli Lacedaemone. 10
Namque transeunte in Thraciam Xerxe rege Persarum, cum
Spartanae virgines sub hostili metu neque egredi urbem neque
pompa chorumque agrestem Dianae de more exercerent, turba
pastorum, ne religio praeteriret, eundem inconditis cantibus
celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum de maiori parte, 15
quamvis opilionum caprariorumque sermones in eis et cantica
17 inserantur. Hymnos primum David prophetam in laudem Dei
conposuisse ac cecinisse manifestum est. Deinde apud gentiles
prima Memmia Timothoe fecit in Apollinem et Musas, quae
fuit temporibus Ennii longe post David. Hymni autem ex 20
18 Graeco in Latinum laudes interpretantur. Epithalamia sunt
carmina nubentium, quae decantantur ab scholasticis in hono-
rem sponsi et sponsae. Haec primum Salomon edidit in lau-
dem Ecclesiae et Christi. Ex quo gentiles sibi epithalamium
vindicarunt, et istius generis carmen adsumptum est. Quod 25
genus primum a gentilibus in scenis celebrabatur, postea tan-
tum in nuptiis haesit. Vocatum autem epithalamium eo, quod
19 in thalamis decantetur. Threnos, quod Latine lamentum voca-
mus, primus versu Ieremias composuit super urbem Hierusalem

1 *Graeca hab.* T: om. BCK 4 esse BC (cf. Ter. 1799): est T Hoc
K: Hinc T 5 eo pr. us. sit K 6 lis CT: lex BK 7 religate T
quendam om. K¹ 8 quidam om. T 9 carmen om. K 10 a laced. T
11 nam K¹ 13 quorumcumque T 16 quam viso T et om. K
19 timothee BC: timotae K: timothe T 20 autem om. T¹ 26
cenis C¹ celebratur B¹K: celebrabantur T 27 haesit] erit K
29 versus T orbem C¹: om. K

[quando subversa est] et populum [Israel] quando [subversus
 est et] captivus ductus est. Post hunc apud Graecos Simonides
 poeta lyricus. Adhibebantur autem funeribus atque lamentis :
 similiter et nunc. Epitaphium Graece, Latine supra tumulum. 20
 Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit, qui
 iam defuncti sunt. Scribitur enim ibi vita, mores et aetas eo-
 rum. Poesis dicitur Graeco nomine opus multorum librorum, 21
 poema unius, idyllion paucorum versuum, distichon duorum,
 monostichon unius. Epigramma est titulus, quod in Latinum 22
 superscriptio interpretatur; ἐπί enim super, γράμμα littera vel
 scriptio dicitur. Epodon in poemate clausula brevis est. Di- 23
 ctum autem epodon, quod adcinatur ad speciem elegiaci, ubi
 praemisso uno longiore, alter brevior conponitur, atque in sin-
 gulis quibusque maioribus sequentes minores quasi clausulae
 5 recinunt. Clausulas autem lyrici appellant quasi praecisos 24
 versus integris subiectos, ut est apud Horatium (Epod. 2, 1) :

Beatus ille, qui procul negotiis,

deinde sequitur praecisus :

Vt prisca gens mortalium ;

sic et deinceps alterni, quibus aliqua pars deest, et ipsi praece-
 dentibus similes, sed minores. Centones apud Grammaticos 25
 vocari solent, qui de carminibus Homeri seu Vergilii ad propria
 opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum
 sarcinunt corpus, ad facultatem cuiusque materiae. Denique 26
 Proba, uxor Adelphi, centonem ex Vergilio de Fabrica mundi
 et Evangeliiis plenissime expressit, materia composita secun-
 dum versus, et versibus secundum materiam concinnatis. Sic
 quoque et quidam Pomponius ex eodem poeta inter cetera stili

1 quando subv. est . . . Israel . . . subv. est et hab. T : om. BCK 4
 super K 5 quidam def. C¹ 7 multorum librorum] tumolorum K
 10 vel inscriptio T 11 poemata T : poematae C est om. K
 dictum . . . quod om. K 12 adcinatur BCA¹ ut vid. T : adsimilatur
 autem K elegiacam quibus pr. K 14 quos clausula K 15
 retinunt T 20 sic deinceps T 23 centonario K¹ : cente-
 nario BCT 24 corpus . . . materiae om. C¹ a facultate K
 25 uxor . . . plenissime om. K¹ : uxor . . . Evangeliiis om. A¹ 27 con-
 cinnantis T 28 pompinus T

sui otia Tityrum in Christi honorem composuit : similiter et de Aeneidos.

- XL DE FABVLA. Fabulas poetae a fando nominaverunt, quia non sunt res factae, sed tantum loquendo fictae. Quae ideo sunt inductae, ut fictorum mutorum animalium inter se conlo- 5 quio imago quaedam vitae hominum nosceretur. Has primus invenisse traditur Alcmeon Crotoniensis, appellanturque Aesop- 2 piae, quia is apud Phrygas in hac re polluit. Sunt autem fabulae aut Aesopicae, aut Libysticae. Aesopicae sunt, cum animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quae animam non 10 habent, ut urbes, arbores, montes, petrae, flumina. Libysticae autem, dum hominum cum bestiis, aut bestiarum cum hominibus 3 fingitur vocis esse commercium. Fabulas poetae quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturam rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa 15 fictas, ut eas, quas vulgo dicunt, vel quales Plautus et Terentius conposuerunt. Ad naturam rerum fabulas fingunt, ut 'Vulcanus claudus,' quia per naturam numquam rectus est ignis, ut illa triformis bestia (Lucret. 5, 903) :

- Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimaera : 20 id est caprea, aetates hominum per eam volentes distinguere ; quarum ferox et horrens prima adolescentia, ut leo ; dimidium vitae tempus lucidissimum, ut caprea, eo quod acutissime vi- 5 deat ; tunc fit senectus casibus inflexis, draco. Sic et Hippocentauri fabulam esse confictam, id est hominem equo mixtum, 25 ad exprimendam humanae vitae velocitatem, quia equum constat esse velocissimum. Ad mores, ut apud Horatium mus loquitur muri et mustela vulpeculae, ut per narrationem fictam ad id quod agitur verax significatio referatur. Vnde et Aesopi tales sunt

1 titirem (tyt-) <i>codd.</i> (<i>K</i> ¹ <i>n. l.</i>)	honore <i>BK</i>	de <i>om. C</i>	4 res
<i>om. K</i> ¹	5 victorum <i>C</i> ¹ : vict <i>K</i> ¹	multorum <i>C</i> ¹ : a multorum <i>K</i> ¹ :	
mutorumque <i>T</i>	se <i>om. K</i> ¹	inter se conl. <i>om. T</i>	7 alcimon <i>CT</i> :
alcimon <i>K</i> ¹ : al**mon <i>B</i>	appellaturque <i>KT</i> :	quae appellantur <i>B</i>	
isopiae (hys-, -ie) <i>BKT</i> : hesopicae <i>C</i>	8 his <i>BCT</i>	9 isopiae (<i>bis</i>) <i>K</i>	
16 ficta sunt eas <i>T</i>	17 fing. fab. <i>C</i>	18 ut illud <i>T</i>	20 ipsa <i>om. T</i>
21 capra <i>K</i>	23 tempus vitae <i>K</i>	ut <i>om. C</i> ¹	capra <i>K</i>
inflexis casibus <i>T</i>	ut draco <i>B</i>	26 ad] unde <i>T</i>	28 vulpice <i>T</i>

fabulae ad morum finem relatae, vel sicut in libro Iudicum (9, 8) ligna sibi regem requirunt et loquuntur ad oleam et ad ficum et ad vitem et ad rubum; quod totum utique ad mores fingitur ut ad rem, quae intenditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione veniatur. Sic et Demosthenes orator fabulam usus est 7 adversus Philippum, qui cum ab Atheniensibus postularet ut sibi decem oratores darentur, et discederet, finxit ille [hanc] fabulam qua dissuaderet, dicens lupos aliquando pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse ut in amicitiam convenirent, ea tamen condicione, ut si canes, in quibus erat causa iurgiorum, iure illis traderentur: adnuisse pastores et in spem securitatis dedisse canes, quos ovium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi, adempta omni formidine, omne quod in gregibus illis erat, non pro satietate tantum, 15 verum etiam pro libidine laceraverunt. Philippum quoque principes populi postulare, quo facilius possit opprimere spoliata custodibus urbem.

DE HISTORIA. Historia est narratio rei gestae, per quam XLI ea, quae in praeterito facta sunt, dinoscuntur. Dicta autem Graece historia ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, id est a videre vel cognoscere. Apud veteres enim nemo conscribebat historiam, nisi is qui interfuisset, et ea quae conscribenda essent vidisset. Melius enim oculis quae fiunt deprehendimus, quam quae auditione colligimus. Quae enim videntur, sine mendacio proferuntur. 2 Haec disciplina ad Grammaticam pertinet, quia quidquid dignum memoria est litteris mandatur. Historiae autem ideo monumenta dicuntur, eo quod memoriam tribuant rerum gestarum. Series autem dicta per translationem a sertis florum invicem comprehensarum.

3 vitem ad rubum T 4 quam int. K f. quadam ratione T
5 est et adv. K 6 adversum BT¹ ut vid. 7 ut desceret K
hanc hab. B: om. KT: hinc (om. fab.) C¹ 8 qua dissuaderent T:
quam desuaderet K: qua suaderet B 11 et om. T: ut K 12 in
spe sec. dedissent K 13 fortitudine T 14 sagacitate K 16
quod fac. BC premere K¹ 18 est om. K¹ 19 praeteritum
BCT gesta BK¹ ut vid.: facta CT dinuscantur K 22 quae
scribenda erant K 24 colligimus BK 25 quia quod dignum
memoriae li. comendatur K 29 comprehensorum T

- XLII DE PRIMIS AVCTORIBVS HISTORIARVM. Historiam autem apud nos primus Moyses de initio mundi conscripsit. Apud gentiles vero primus Dares Phrygius de Graecis et Troianis historiam edidit, quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt. Post Daretem autem in Graecia Herodotus historiam primus habitus est. Post quem Pherecydes claruit his temporibus quibus Esdras legem scripsit.
- XLIII DE VTILITATE HISTORIAE. Historiae gentium non inediunt legentibus in his quae utilia dixerunt. Multi enim sapientes praeterita hominum gesta ad institutionem praesentium historiis indiderunt, siquidem et per historiam summa retro temporum annorumque supputatio comprehenditur, et per consulum regumque successum multa necessaria perscrutantur.
- XLIV DE GENERIBVS HISTORIAE. Genus historiae triplex est. Ephemeris namque appellatur unius diei gestio. Hoc apud nos diarium vocatur. Nam quod Latini diurnum, Graeci ephemerida dicunt. Kalendaria appellantur, quae in menses singulos digeruntur. Annales sunt res singulorum annorum. Quaequae enim digna memoriae domi militiaeque, mari ac terrae per annos in commentariis acta sunt, ab anniversariis gestis annales nominaverunt. Historia autem multorum annorum vel temporum est, cuius diligentia annui commentarii in libris delati sunt. Inter historiam autem et annales hoc interest, quod historia est eorum temporum quae vidimus, annales vero sunt eorum annorum quos aetas nostra non novit. Vnde Sallustius ex historia, Livius, Eusebius et Hieronymus ex annalibus et historia constant. Item inter historiam et argumentum et fabulam interesse. Nam historiae sunt res verae quae factae sunt; argumenta sunt quae etsi facta non sunt, fieri tamen possunt; fabulae vero sunt quae nec factae sunt nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

2 primum *T* 5 fe. es. *K* autem *om.* *T* historicus *Aren.* 7 qu. *om.* *K*¹ 11 in storiis *T* 13 praescrutantur *C*¹ 14 Nam genus *K* 15 namque] enim *K* 16 dia. greci autem e. *K* (*mediis om.*) 17 singulis *T* diriguntur *AK* 18 quaeque *BC*: quaeque *KT* 19 digne *T* ac] et *TK*¹ ut vid. 21 Storie *T*¹ 22 est] et *T* diligentiam *BT* 24 videmus *BK* 26 hist. Liv.] historialibus *codd.*: *corr.* *Dressel.* (*ex Serv. ad Aen.* 1, 373) 28 interesse *BT*: interest *CK* historia est *K*: storiæ est *C*¹ facta *T* 29 argumentum *K*

LIBER II

DE RHETORICA ET DIALECTICA

DE RHETORICA EIVSQVE NOMINE. Rhetorica est bene I
dicendi scientia in civilibus quaestionibus, [eloquentia copia] ad
persuadendum iusta et bona. Dicta autem Rhetorica Graeca
appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id est a copia locutionis. Ῥῆσις
enim apud Graecos locutio dicitur, ῥήτωρ orator. Coniuncta 2
est autem Grammaticae arti Rhetorica. In Grammatica enim
scientiam recte loquendi discimus; in Rhetorica vero percipimus
qualiter ea, quae didicimus, proferamus.

DE INVENTORIBVS RHETORICAE ARTIS. Haec autem disci- II
plina a Graecis inventa est, a Gorgia, Aristotele, Hermagora,
et translata in Latinum a Tullio videlicet et Quintiliano [et
Titiano], sed ita copiose, ita varie, ut eam lectori admirari in
promptu sit, comprehendere impossibile. Nam membranis reten- 2
tis quasi adhaerescit memoriae series dictionis, ac mox repositis
recordatio omnis elabitur. Huius disciplinae perfecta cognitio
oratorem facit.

DE NOMINE ORATORIS ET PARTIBVS RHETORICAE. Orator III
est igitur vir bonus, dicendi peritus. Vir bonus consistit natura,
moribus, artibus. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia,
quae constat partibus quinque: inventione, dispositione, elocu-
tione, memoria, pronuntiatione, et fine officii, quod est aliquid
persuadere. Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit: 2
natura, doctrina, usu. Natura ingenio, doctrina scientia, usus

2 scientia] sententia *KM* eloquentia copia *hab. TU: om. BCKM*
3 iusta] ius *M: iustitia K* bona dicta dicta au. *K (non M):* bona in
rerum personarumque negotia^s e causa (*pro negotio et c.*) dicta au. *B*
4 vel ā. τ. ῥητορεύειν: apoturetoresin (-rhe-, -reth-) *BCTU:* apo to
rethores *K* 6 autem] enim *B* artis *BT:* arte *C¹* enim *om. K*
11 et Titiano *hab. BC Rem.¹ H (tat-): om. KMTU Mon.¹* 13 promptu]
-tum *KTU* 14 adheriscet memoriis *K* repositi *K* 19 el. con-
sistit quinque partibus *K* 22 dicendi *ABCT:* loquendi *K* 23 usu . . .
doctrina *om. C¹* usu ads. *BCT*

adsiduitate. Haec sunt enim quae non solum in oratore, sed in unoquoque homine artifice expectantur, ut aliquid efficiat.

- IV DE TRIBVS GENERIBVS CAVSARVM. Genera causarum tria sunt, deliberativum, demonstrativum, iudiciale. Deliberativum genus est, in quo de quibuslibet utilitatibus vitae, quid aut debeat aut non debeat fieri, tractatur. Demonstrativum, in quo laudabilis persona aut reprehensibilis ostenditur. Iudiciale, in quo de ipsius personae facto aut poenae aut praemii sententia datur. Dictum autem iudiciale eo, quod iudicet hominem, et sententia sua ostendat utrum laudabilis praemio dignus sit, aut certe reus 10
3 condemnari liberarique supplicio. Deliberativum genus vocatur eo, quod de unaquaque re in eo deliberatur. Huius genus duplex est, suasio et dissuasio, id est de expetendo et fugiendo, id est 4 de faciendo et non faciendo. Suasoria autem in tribus locis dividitur: honesto, utili, et possibili. Haec differt aliquid a deliberativa, quia suasoria eget alteram personam, deliberativa interdum et apud se agit. In suasoria autem duae sunt quae 5 plus valent: spes et metus. Demonstrativum dictum, quod unamquamque rem aut laudando aut vituperando demonstrat. Quod genus duas habet species: laudem et vituperationem. 20
Laudis ordo tribus temporibus distinguitur: ante ipsum, in ipsum, 6 post ipsum. Ante ipsum, ut (Virg. Aen. I, 605):

Quae te tam laeta tulerunt

saecula?

In ipsum, ut (Virg. Aen. I, 597):

O sola infandos Troiae miserata labores.

Post ipsum, ut (Virg. Aen. I, 607):

In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
lustrabunt,

semper honos nomenque tuum laudesque manebunt. 30

1 enim sunt K 3 Modi c. tres s. K 5 est om. C¹ debet
a. n. debet K: debet a. n. debeat A 7 in quo de ipsius] eo quod ei
prius K: in quo ei prius A 8 premiis sent. T 9 iudices K
11 liberarive dett.: deliberaturque K 12 unaquaque T 13 sua. est K
de om. K expetendo T: expectando ABK: spectando C id est
de fac. om. K 14 divitur K 15 possessibili T 17 int. apud C
21 ante hominem in homine post hominem B 22 Ante hominem B
25 in homine B 26 troia K 27 post hominem B 28 umbra T

Pari ordine e contrario et in vituperatione hominis haec forma 7
servanda est, ante hominem, in hominem, post hominem. Locus
communis ad demonstrativum vituperationis genus pertinet.
Quod tamen ab eo in aliquo differt. Nam vituperatio, quae
5 contraria est laudis, specialiter in certam facientis personam
adhibetur. Communis vero locus generaliter in facti crimen 8
praeponitur. Vnde et communis locus dicitur, quia absente
persona non tam in hominem, quantum in ipsum crimen ex-
ponitur. Omne enim vitium non in uno tantum, sed etiam
o commune in plurimis invenitur.

DE GEMINO STATV CAVSARVM. Status apud Rhetores V
dicitur ea res, in qua causa consistit, id est constitutio. Graeci
autem statum a contentione *στάσις* dicunt. Latini autem non
solum a pugna, per quam expugnent propositionem adversarii,
5 sed quod in eo pars utraque consistat. Fit autem ex intentione
et depulsione. Status autem causarum sunt duo: rationalis et 2
legalis. De rationali oriuntur coniectura, finis, qualitas, trans-
latio. De fine iudicialis et negotialis. De iudiciali absoluta et
adsumptiva. De adsumptiva concessio, remotio criminis, relatio
o criminis, compensatio. De concessione purgatio et deprecatio.
Coniecturalis status est cum factum, quod alio obicitur, ab alio 3
pernegatur. Definitivus status est, cum id, quod obicitur, non
hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis definitionibus
adprobatur. Qualitas est, dum qualis res sit quaeritur: et
5 quia de vi et genere negotii controversia agitur, constitutio
generalis appellatur. Translatio est cum causa ex eo pendet, 4
quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non apud

1 vituperationem *T* hominum *K* 2 ante ipsum in ipso post
ipsum *B* 4 in aliquod *BCT* (*i. e.* in aliquot?) 5 in certam *ABC*:
interdum *K*: ad incertam *T* persona *K* 6 crimine *delt.* 7 qui
T: quod *K* absentem personam *K* 8 non tantum *BC*: non tamen
(*tñ*) *A*: tantum *K*: notam *T* in hom.] in unum *B* quantum]
quam *T* 10 pluribus *K* 12 dicitur *om. C* ea] et *K*
constet *K* 14 adversariis quod in corpora *K* 15 consistit *K*
17 legalis (-les) *ABCT*: causalis *K* coniunctura *T* 18 absoluta
et adsumptiva *K* 19 criminis relatio *om. K* 21 est *om. K* alii *K*
22 quum id obicitur non hoc esse quod dicitur sed *T* 25 genera *K*
27 op. (aut non cum eo qui op.) *Cassiod.* aut non ap. qu.] aut quis *K*

quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oporteat. Translativa constitutio, quod actio translationis et commutationis indigere videtur. Iudicialis est, in qua aequi et recti natura et praemia aut poenae ratio quaeritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex civili more et aequitate sit consideratur. 5 Adsumptiva est, quae ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, 6 [foris autem aliquid defensionis adsumit]. Concessio est, cum reus non ad id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat. Quod nos ad poenitentes probavimus pertinere. Remotio criminis est cum id crimen, quod infertur ab se et ab 10 sua culpa, vi et potestate in alium reus demovere conatur. 7 Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria lacesitus sit. Comparatio est, cum aliud aliquod alterius factum honestum aut utile contenditur, quod ut fieret, 8 illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. Purgatio est, 15 cum factum quidem conceditur, sed culpa removetur. Haec partes habet tres: inprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse et consultu peccasse reus confitetur, et tamen ut ignoscatur postulat. Quod genus perraro potest 9 accidere. Item ex legali statu haec oriuntur, id est scriptum 20 et voluntas, leges contrariae, ambiguitas, collectio sive ratio- cinatio et definitio legalis. Scriptum et voluntas est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. Legis contrariae status est, quando inter se duae leges aut plures discrepare noscuntur. Ambiguitas est, cum id, quod scriptum est, 25 duas aut plures res significare videtur. Collectio vel ratiocinatio est, quando ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non

2 const. dicitur quod *T* et commodationis *K*: *om. C*¹ 3 videatur *K*
 quo *K* 4 et] aut *K* praemii *K* pena *T* 5 qua *om. K* et]
 ex *K* 7 foris...ads. *hab. TUB*: *om. KC*¹ adsumit *TU*: adsu-
 munt *B* 8 reus non ad id quod f. est *T*: reus non id quod f. est *BCU*:
 alio aliquid f. non est *K* 11 demovere *BCTU*: transferre *K* 13
 iniuriam *K* 14 quo ut *C* 15 dicitur *om. T*¹ 18 cum pecc. *K*
 20 scr. est et vol. *A*: scr. et vol. est *BC* 21 legi *K* contraria
K: *om. A* 22 scr. est ut vol. q. *K* 23 videtur c. s. scriptor *K*
 desiderare *A*: discidere *K* 25 q. est scriptum *K* 26 duas aut
 ... scriptum est *om. B* (*non Bern. 224*) videntur *T* 27 scr.
 aliud *K*

scriptum est, invenitur. Definitio legalis est, cum vis quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quaeritur. Status ergo 10
 tam rationales quam legales a quibusdam certius decem et octo
 connumerati sunt. Ceterum secundum Rhetoricos Tullii decem
 et novem reperiuntur propterea, quia translationem inter ra-
 tionales principaliter adfixit status. Inde se ipse etiam Cicero
 reprehendens translationem legalibus statubus adplicavit.

DE TRIPERTITA CONTROVERSIA. Tripertita controversia iuxta VI
 Ciceronem aut simplex est, aut iuncta. Et si iuncta erit, conside-
 randum est utrum ex pluribus quaestionibus iuncta sit, an ex
 aliqua conparatione. Controversia simplex est, quae absolutam
 continet unam quaestionem hoc modo: Corinthiis bellum indica-
 mus, an non? Iuncta est ex pluribus quaestionibus, in qua 2
 plura quaeruntur hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an
 Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur? Ex con-
 paratione, utrum potius, aut quid potissimum quaeritur, ad hunc
 modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum
 mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam
 maximae contra Hannibalem copiae sint?

DE QUATTVOR PARTIBVS ORATIONIS. Partes orationis in VII
 Rhetorica arte quattuor sunt: exordium, narratio, argumentatio,
 conclusio. Harum prima auditoris animum provocat, secunda
 res gestas explicat, tertia fidem adsertionibus facit, quarta finem
 totius orationis complectitur. Inchoandum est itaque taliter, 2
 ut benivolum, docilem, vel adtentum auditorem faciamus: beni-
 volum precando, docilem instruendo, adtentum excitandó.
 Narrandum est ita, ut breviter atque aperte loquamur; argu-
 mentandum est ita, ut primum nostra firmemus, dehinc adversa

1 legalis est aliud quoque quod non scriptum est cum vis B cum vis
 quasi] cum quis K 2 qua BCT 3 connumerati xviii certum sec. K
 6 principalem adf. statum K adfixit B 7 statutibus (pro -tu- su-
 prascr. ti) C¹T: statum huius K 13 Iuxta A 14 diruatur C:
 dirivatur BKT 15 an ea col. ded. C¹: an in col. diducatur K
 16 utr. potius an potissimum qu. K ad hunc . . . mittatur om. C¹
 18 sociis sit] successit K ut] aut K 19 c. sinit B: copia sit K 21
 sunt id est ex. T 23 fidem om. K finis K 24 complectit T
 25 docebilem K adtentum om. K auditore K aud. . . . instruendo
 om. C¹ 27 ita brev. T aperte] a parte C¹

confringamus ; concludendum ita, ut concitemus animos audientis implere quae dicimus.

- VIII DE QVINQVE MODIS CAVSARVM. Species causarum sunt quinque : [id est] honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causae genus est, cui statim sine oratione nostra favet animus auditoris. Admirabile, a quo est alienatus animus eorum, qui audituri sunt. Humile est, quod negligitur
 2 ab auditore. Anceps est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa honestatis et turpitudinis particeps, ut benivolentiam pariat et offensam. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut 10 difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa cernitur implicata.
- IX DE SYLLOGISMIS. Syllogismus Graece, Latine argumentatio appellatur. Argumentatio autem dicta est, quasi argutae mentis oratio, qua inventum probabile exequimur. Syllogismus 15 igitur est propositionis et adsumptionis confirmationisque extrema conclusio aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia
 2 conprobantis. Constat enim tribus partibus : propositione, adsumptione, conclusionem. Propositione, ut puta, 'quod bonum est, turpem usum habere non potest.' Consensit audiens ; adsumpsit ille 'pecunia turpem usum habet.' Concluditur, 'ergo
 3 pecunia bonum non est.' Syllogismis autem non solum rhetores, sed maxime dialectici utuntur, licet Apostolus saepe proponat, adsumat, confirmet atque concludat : quae, ut diximus, propriae
 4 artis Dialecticae et Rhetoricae sunt. Syllogismorum apud rhetores principalia genera duo sunt : inductio et ratiocinatio. In-

1 concl. est ita K animum K 3 quinque sunt K 4 id est hab. BT: om. CK 6 a quo est CT: eo quod est BK Bern. 224
 alienatus] adtentus B ante corr. C¹ ut vid. 7 nec legitur CKT
 8 dubia est om. K 9 benivolentia pariat offesam T: benivole pariet
 offensa K: benivolentiam pariat offensam C¹ 10 in qua aut B¹K: aut in
 quo T 11 cognoscendam B¹C¹ negotii BC¹: -tium KT 13 Soloe-
 cismus K 14 app. BCT: dicitur K arg. men. or.] argumenti ratio C¹
 15 quia K exequitur T 18 ads. concl. prop. K: om. C 19
 Propositione om. K 20 turpe usu K 21 turpe usum KT
 concl. enim pec. bo. nomen esse K: concl. enim pec. bo. est C ante corr.
 23 maximi K 24 propria dett.

ductionis membra sunt tria : prima propositio, secunda inlatio,
 quae et adsumptio dicitur, tertia conclusio. Inductio est, quae 5
 rebus non dubiis captat adsensionem eius, cum instituta est, sive
 inter philosophos, sive inter rhetores, sive inter sermocinantes.
 5 Propositio inductionis est, quae similitudines concedendae rei
 necessario unius inducit aut plurium. Inlatio inductionis est, 6
 quae et adsumptio dicitur, quae rem, de qua contenditur, et cuius
 causa similitudines habitae sunt, introducit. Conclusio indu-
 ctionis est, quae aut concessionem inlationis confirmat, aut quid
 0 ex ea conficiatur declarat. Ratiocinatio est oratio, qua id, de
 quo est quaestio, conprobatur. Ratiocinationis modi sunt duo. 7
 Primus enthymema, qui est imperfectus syllogismus atque rhe-
 toricus. Secundus epichirema, qui est inrhetoricus et latior
 syllogismus. Enthymema igitur Latine interpretatur mentis 8
 5 conceptio, quem imperfectum syllogismum solent artigraphi
 nuncupare. Nam in duabus partibus eius argumenti forma
 consistit, quando id, quod ad fidem pertinet faciendam, utitur,
 syllogismorum lege praeterita, ut est illud : ‘ Si tempestas vitanda
 est, non est igitur navigandum.’ Ex sola enim propositione et
 0 conclusione constat esse perfectum, unde magis rhetoribus
 quam dialecticis convenire iudicatum est. Enthymematis mem- 9
 bra sunt quinque : primum convincibile, secundum ostentabile,
 tertium sententiale, quartum exemplabile, quintum collectivum.
 Convincibile est, quod evidenti ratione convincitur, sicut fecit 10
 5 Cicero pro Milone (79) : ‘ Eius igitur mortis sedetis ultores,
 cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis.’ Ostenta- 11
 bile est, quod certa rei demonstratione constringit, sicut Cicero

2 quae ads. *T* : quae et sumptio *K* 3 captis *K* cum quo inst. *Cassiod.*
 4 sive *tert.*] et *K* 6 unus *T* : unum *K* plurimum *KT* : -marum
Cassiod. 8 cause *T* habitae . . . inductionis *om. K* 9 ut quid *K*
 10 Ratioc. . . . conprobatur *om. T*¹ (*non U*) § 7 *om. A* : post § 8 *BCD*
KTU 12 primum *om. D* 13 in rethoricis *CK* latior] latinus *T*
 14 latine *om. K* 15 quem *BCDU* : quae (*pro quem suprascr. a?*) *KT*
 15 improfecto solocismon *K* 16 nuncupari *B* eius *om. K*
 18 preterit *K* 19 et conclusione *hab. K* : *om. BC Bern.* 224 *T*
 20 consistat *T* mag. de r. *K* 21 Enthimemagi *K* : Enthymema
 magis *B* 22 primum *om. C*¹ 25 s. ultorem *K* : sedet stultores *T*
 26 noletis *K* (*i. e. nolletis?*) 27 constringitur *K*

in Catilina (1, 2): 'Hic tamen vivit, immo etiam in senatum venit.' Sententiale est, quod sententia generalis adducit, ut apud Terentium (Andr. 68):

Obsequium amicos, veritas odium parit.

- 12 Exemplabile est, quod alicuius exempli conparatione eventum 5 simile conminatur, sicut Cicero in Philippicis (2, 1): 'Te miror, Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non pertimescere.' Collectivum est, cum in unum quae argumentata sunt colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone (41): 'Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querella. Quem iure, 10 quem loco, quem tempore non est ausus: hunc iniuria, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere.' Praeterea secundum Victorinum enthymematis est altera definitio ex sola propositione, sicut iam dictum est, quae ita constat: Si tempestas 15 vitanda est, non est navigatio requirenda. Ex sola adsumptione, ut est illud: Si inimicus est, occidit; inimicus autem [est]. Et 16 quia illi deest conclusio, enthymema vocatur. Sequitur epichirema, descendens de ratiocinatione latior et executior rhetoricis syllogismis, latitudine distans et productione sermonis a dialecticis syllogismis, propter quod rhetoribus datur. Hic autem constat modis tribus. Primus modus triperditus est, secundus quadriperditus, tertius quinqueperditus. Triperditus epichirematicus syllogismus est, qui constat membris tribus, id est propositione, adsumptione, conclusione. Quadriperditus est, qui constat ex membris quattuor: prima propositione, secunda adsumptione 25 et una propositionis sive adsumptionis coniuncta, tertia probatione et conclusione. Quinquepartitus itaque est, qui constat ex membris quinque, id est prima propositione, secunda eius pro-

1 vivit vivit immo B ¹ : vi. vi. etiam Bern. 224	senatu BKT
2 adducit T: addicit BC: adicit T	4 parat K
7 quor. ex. imit.] quare mea exempla meditaris K	6 similem CT
argumenta K: argumentati T	8 unum] um K
9 colligitur T	quae ig. C ¹
10 aliquibus quer. C ¹	14 prepositione T
dictus est qui K	16
inimicos occ. (om. est) K (non M)	est hab. BCT: om. AK
18 de ratione B ¹	latior ut B
la. executio rhetorici syllogismi Halm (ex Cassiod.)	21 trip. sec. (om. est) C
quadr. est tert. quinq. est T	23 qui] quod K
prop.] praep- C ¹ (ter)	25 primo positione T
26 prop. vel ads. adiuncta K: propositione sive ads. et iuncta A	28
sec. prob. (om. eius) K	

batione, tertia adsumptione, quarta eius probatione, quinta conclusionem. Hunc Cicero ita facit in arte Rhetorica (de Inv. I, 12): ' Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari. Eadem enim res
5 alii genus, alii pars esse potest; eidem genus et pars non potest, vel cetera, quousque syllogismi huius membra claudantur.

DE LEGE. Lex est constitutio populi, quam maiores natu X cum plebibus sancierunt. Nam quod Rex vel Imperator edicit, constitutio vel edictum vocatur. Institutio aequitatis duplex est,
10 nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autem et mores hoc interest, quod lex scripta est, mos vero est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est, de moribus 2 tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. Porro si ratione lex consistat, lex erit omne iam quod 3 ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu. Omnis autem lex aut permittit 4 aliquid, ut ' vir fortis petat praemium': aut vetat, ut ' sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat': aut punit, ut ' qui caedem fecerit, capite plectatur.' Factae sunt autem leges, ut earum 5 metu humana coherceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim praemio aut poena vita moderatur

3 si] sive C¹ 4 recta K caus. alic. gen. K 5 ali genus T:
alii generis C¹ eidem . . . non potest om. C¹ idem BK 6 vel
BCT: et K membra] verba B (non Bern. 224) Cap. x edidit
Kuebler (Herm. 25, 505 sqq.), q. v. 8 edicit BCT: ededit K 10
autem om. K (non A) 11 quod] quia B mos vero vet. K 13
quia] quae K: qua C¹ 14 tracta tan.] tractadem T eius quodam K
15 per legem suscepitur K defecit lex non defert scr. A: defecerit
lex non defecit scr. K 16 commendat CT 17 Porro rationem T
constat BC 18 dumtaxat aut vitat quod KC¹ (cf. § 4) 20 quia]
quod K communis T autem ABCTU: enim KM promittit
KM 21 vetat] vitat K 22 punit C¹ 23 autem] hoc K
earum] erum T¹ 24 coherceretur K 25 ut et ips. K 26
Legis . . . humana in finem § 4 transponit Kuebler (cf. V. XIX)

6 humana. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta. 5

XI DE SENTENTIA. Sententia est dictum impersonale, ut (Ter. Andr. 68) :

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Huic si persona fuerit adiecta, chria erit, ita : 'offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo,' 'Metrophanes promeruit gratiam 10

2 Mithridatis obsequendo.' Nam inter chrian et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona numquam dicitur. Vnde si sententiae persona adiciatur, fit chria ; si detrahatur, fit sententia.

XII DE CATASCEVA ET ANASCEVA. Catasceua est confirma- 15
tio propositae rei. Anasceua autem contraria superiori est. Revincit enim non fuisse, aut non esse, quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur ; ut si quis Chimaeram neget fuisse,
2 aut fuisse confirmet. Inter haec et thesin hoc interesse, quod
thesis, quamvis et ipsa habeat disputationem in utramque par- 20
tem, tamen incertae rei quasi quaedam deliberatio vel cohortatio est. Catasceua autem et anasceua in his rebus, quae verisimiles
3 non sunt, sed pro veris proponuntur, plerumque versantur. Ana-
sceuae prima divisio est inconveniens et mendacium. Incon-
venientis species sunt, quod inhonestum est et quod inutile. Item 25
inhonestum tractatur aut in dictis aut in factis. In dictis, ut
si qui indecora et non respondentia auctoritati dixisse dicatur ;
velut si aliqui infamet Catonem illum Censorium, iuventutem
4 illum ad nequitiam et luxuriam cohortatum. In factis, ut si qui

2 pro consuetudinem *K* 4 captione *K* nullo probato *C*¹ 8
parat *K* 9 chrian *BCK* : criminum *T* 10 agamemnon *T* 11
obsequendum *K* chrian (*ter*) *codd.* 13 sententia *p. B* : *p.* sententia *T*
15 confirmatiopposite *T*¹ 19 aut fuisse *om.* *KC*¹ inter est *K*
21 incerta rei quos quadam *K* liberatio *Arev.* quoartatio (*co.*) *BC*¹ *T*
22 q. similes *K* 23 versis *K* ponuntur *BK* 24 inconvenientes
sp. *C*¹ *T* 27 auctoritate *BC* 28 infament *T* iuvenem *T*
29 illam *BC* courtatum *K* : coartatum *BT*

abhorrens aliquid a sanctimonia et nomine suo fecisse dicatur ;
 ut est fabula de adulterio Martis et Veneris. Mendacium tres
 habet species : incredibile, quod factum non esse credatur, ut
 adolescentem, qui de Siculo litore ingredientiæ Africam classes
 5 viderit. Impossibile est ut Clodius insidias Miloni fecerit et 5
 idem occisus sit a Milone. Contrarium est ; nam si insidias
 fecit, occidit. Occisus est ; non fecit insidias. Haec distributio
 in contrarium reformata catasceua prodeerit. [Vt gradus omnes
 constituamus, honestum, utile, verisimile, possibile, consenta-
 10 neum, vel ex diverso inhonestum, inutile, parum verisimile, in-
 possibile, contrarium.] Oportebit tamen principia sic ordinare,
 ut aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non
 habendam esse dicamus. Et ad id postremum in anasceua re- 6
 quiramus, ne quid aliud significare voluerint, qui ista finxerunt :
 15 ut Scyllam non marinam, sed maritimam feminam, nec succin-
 ctam canibus, sed rapacem aliquam et inhospitalem venientibus
 extitisse.

DE PROSOPOEIA. Prosopoeia est, cum inanimalium et per- XIII
 sona et sermo fingitur. Cicero in Catilina (I, 27) : ' Etenim si
 20 mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est carior, loquere-
 tur, dicens,' et cetera. Sic et montes et flumina vel arbores lo- 2
 quentes inducimus, personam inponentes rei quae non habet
 naturam loquendi ; quod et tragoedis usitatum et in orationibus
 frequentissime invenitur.

DE ETHOPOEIA. Ethopoeiam vero illam vocamus, in qua XIV
 hominis personam fingimus pro exprimendis affectibus aetatis,
 studii, fortunae, laetitiae, sexus, maeroris, audaciae. Nam cum
 piratae persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio :

2 adterio K 3 non est esse K 4 egred. *Arev.* classem T
 5 viderit BK : videret CT fecerit eodem occisus est K 7 occisus
 est . . . insidias om. T 8-11 ut gradus . . . contrarium hab. TU (impossibile
 om. U) : om. BCKM 11 tam. et pr. K ordinari B 12 utrum
 A : utrum K auctoritate AK : -tem C fidem om. K 13 id
 om. K 14 voluerit BK : voluerunt C 16 sed rap. T : sit rap.
 C¹ : seu rap. B : sive rap. K : severa pacem A aliquem T
 18 inan. pers. K 20 mul. et car. T 21 vel] et K 23 quod]
 quam B us. est et B rationibus T 25 in quam BCT 26
 effectibus T 28 percipitur C¹

ISIDORI

cum feminae sermo simulatur, sexui convenire debet oratio :
iam vero adolescentis et senis, et militis et imperatoris, et parasiti
2 et rustici et philosophi diversa oratio dicenda est. Aliter enim
loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictio-
nis illa sunt maxime cogitanda, quis loquatur et apud quem, de 5
quo et ubi et quo tempore : quid egerit, quid acturus sit, aut quid
pati possit, si haec consulta neclexerit.

XV DE GENERIBVS QVAESTIONVM. Genera quaestionum duo
sunt, quorum unum est finitum, alterum infinitum. Finitum
ὑπόθεσις Graece, Latine causa dicitur, ubi cum certa persona con- 10
2 troversia est. Infinitum, quod Graece *θέσις*, Latine propositum
nominatur. Hoc personam non habet certam, nec inest [in] aliqua
certa circumstantia, id est, nec locus, nec tempus. In causa
vero certa omnia sunt, unde quasi pars causae est propositum.

XVI DE ELOCUTIONE. Iam vero in elocutionibus illud uti oportet 15
tebit, ut res, locus, tempus, persona audientis efflagitat, ne
profana religiosis, ne inverecunda castis, ne levia gravibus, ne
lasciva seriis, ne ridicula tristibus misceantur. Latine autem et
2 perspicue loquendum. Latine autem loquitur, qui verba rerum
vera et naturalia persequitur, nec a sermone atque cultu prae- 20
sentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat,
nisi id quoque aperte et suaviter dicere ; ne id quidem tantum,
nisi id quod dicat et facere.

XVII DE TRIMODO DICENDI GENERE. Dicenda sunt quoque sum-
missa leniter, incitata graviter, inflexa moderate. Hoc est enim 25
illud trimodum genus dicendi : humile, medium, grandiloquum.
Cum enim magna dicimus, granditer proferenda sunt ; cum parva
2 dicimus, subtiliter ; cum mediocria, temperate. Nam in parvis

2 imp. paras. K	3 diversa om. C ¹	ratio BC	5 quem vel
de quo et quo temp. K	6 qui digere A : quid erit K		qui dicturus B
9 alterum inf. om. C ¹	finitum om. K	10 Graece om. K	12
certam non habet T	nec in eis aliquam certam circumstantiam K		
14 undique si T	positum B	15 in om. KC ¹	uti oportet vel
oportebit K	16 flagitet K	17 religioni K	20 a om. K
presenti K	21 temporibus B	huic BT: hinc CK	videri B
22 tantum dicere n. T	23 ni A	et fecerit K : et facete Arev.	
24 summa K	25 hoc enim illud T: hoc est illud K		

causis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum. In causis autem maioribus, ubi de Deo vel hominum salute referimus, plus magnificentiae et fulgoris est exhibendum. In temperatis vero causis, ubi nihil
 5 agitur ut agat, sed tantummodo ut delectetur auditor, inter utrumque moderate dicendum est: sed et quamvis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper granditer docere debet, sed summis, cum docet; temperate, cum aliquid laudat vel vituperat; granditer, cum ad conversionem aversos animos pro-
 10 vocat. Utenda tamen verba in summisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia.

DE COLO, COMMATE, ET PERIODIS. Conponitur autem in- XVIII
 struiturque omnis oratio verbis, comma et colo et periodo. Comma particula est sententiae. Colon membrum. Periodos
 5 ambitus vel circuitus. Fit autem ex coniunctione verborum comma, ex commate colon, ex colo periodos. Comma est iun- 2
 cturae finitio, utputa (Cic. Mil. 1): 'Etsi vereor, iudices,' ecce unum comma; sequitur et aliud comma: 'ne turpe sit pro fortissimo viro dicere,' et factum est colon, id est membrum, quod
 10 intellectum sensui praestat; sed adhuc pendet oratio, sicque deinde ex pluribus membris fit periodos, id est extrema sententiae clausula: 'ita veterem iudiciorum morem requirunt.' Periodos autem longior esse non debet quam ut uno spiritu proferatur.

DE VITIIS LITTERARVM ET VERBORVM ET SENTENTIARVM XIX
 5 CAVENDIS. Praeterea purum et honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitiis tam in litteris, quam in verbis, quam etiam in sententiis. In litteris, ut iunctura apta et conveniens 2
 sit; et sic observandum, ne praecedentis verbi extrema vocalis

1 lenia ped. <i>T</i>	2 autem <i>om. K</i>	3 magnificentia et f. <i>A</i> :
magnificentia f. <i>K</i>	4 excellendum <i>K</i>	7 docere] dicere <i>K</i>
doceat <i>T</i>	9 conversationem <i>T</i>	conv. utenda adversos <i>K</i>
10 tamen] tantum <i>K</i>	12 et instruitur <i>B</i>	13 ratio <i>T</i> comma
cola periodis <i>K</i> : comma et colon periodon <i>C</i>	14 in periodos amb.	
<i>TC</i> ¹	17 etsi] et re <i>K</i> : si <i>B</i>	18 seq. ... comma <i>om. K</i>
intellectum est sensum <i>K</i>	21 id <i>om. K</i>	est <i>om. C</i> ¹
clausa <i>T</i>	mortem <i>C</i> ¹	23 non <i>om. K</i>
28 sic] sit <i>KT</i>		25 oratori <i>K</i>

in eandem vocalem primam incidat verbi sequentis, ut 'feminae Aegyptiae.' Quae structura melior fit, si consonantes vocalibus adplicantur. Trium quoque consonantium, quae in se incidentes stridere et quasi rixare videntur, vitanda iunctura est, id est, R, S, X, ut: 'ars studiorum,' 'rex Xerxes,' 'error Romuli.'⁵ Fugienda est et consonans M inlisa vocalibus, ut 'verum enim.'

- XX DE IVNCTVRIS VERBORVM. In verbis quoque cavenda sunt vitia, ut non inpropria verba ponantur, quae Graeci Acyrologian vocant. Amanda est ergo proprietas, sic tamen ut aliquando propter humilitatem sordidi aut spurci vocabuli translatis nomi-¹⁰ nibus sit utendum, non tamen longe accitis, sed ut veris proxima² et cognata videantur. Fugienda etiam Hyperbata longiora, quae fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt. Ambiguitas quoque et vitium illud cavendum, cum quidam iactatione eloquentiae ducti, quod uno aut duobus verbis significare poterant,¹⁵ interpositis inanibus vocibus longa et circumflexa ambage concludunt: quod vitium Perissologia[n] vocatur. Cui contrarium criminis vitium est et brevitatis studio etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoque, sicut in litteris et verbis, ita et in sententiis vitia, quae inter prima Grammaticorum studia²⁰ cognoscuntur. Sunt autem Cacemphaton, Tautologia, Ellipsis, Acyrologia, Macrologia, Perissologia, Pleonasmos et his similia. At contra orationem extollit et exornat †energia tum† Emphasis, quae plus quiddam quam dixerit intellegi facit; ut si dicas: 'Ad gloriam Scipionis ascendit,' et Vergilius (Aen. 2, 262):²⁵
- Demissum lapsi per funem.

1 prima K ut om. T¹ 2 structura DU²: instructura ABCGIK: instructuram TU¹ ut vid. melior . . . consonantium quae (que) BDGITU: menantium quae (que) AK: consonantium C¹ Versus quadraginta fere litterarum in archetypo exciderat 3 in se incidentes DGTU: se incidentes B: insidentes AC¹K 5 studiosorum K 6 vocabilibus C¹ 9 ut non aliq. BK 10 sorditis aut sporcis vocalibus K: sordidis aut porci vocabuli A: sordidis aut spurcis vocabulis C 11 vires B 12 cognita T 14 quoque vit. T 15 dicti K uno aut CK: unius aut B: unius vel T 16 circumplexa B 17 vocantur K¹T (pro vocatur corr. vocant) 18 est crim. vit. B et brev. studium KC¹: ut brev. studium B: brev. studio T 19 fugiendum est K (non A) ita in sent. vit. atque int. T: ita et in sent. vitaeque int. A 21 noscuntur C (non A) ellemsis (cle-, -mpsis) codd. (enilimsis A) 23 rationem K (non A) inergia tamen fasis BCK: i. t. facit T: energia tu men fassis A 25 vel ascendet 26 dimissum l. A: demissu lapsi K

Cum enim dicit lapsi, altitudinis imaginem suggerit. Huic contraria virtus est, verbis minuere quae natura sua magna sunt.

DE FIGVRIS VERBORVM ET SENTENTIARVM. Augetur et XXI
ornatur oratio etiam figuris verborum ac sententiarum. Nam
5 quia directa et perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam
dicendi quam audiendi creat, flectenda est et in alias versanda
formas, ut et dicentem reficiat, et ornatio fiat, et iudicem diverso
vultu audituque deflectat. E quibus plurimae superius a Do-
nato in schematibus artis Grammaticae adnotatae sunt. Vnde 2
10 tantum illa hic interponi oportuit, quae in poemate aut num-
quam aut difficulter fiunt, in oratione autem libere. [Anadi- 3
plosis est congemination verborum, ut (Cic. Catil. 1, 2): 'hic
tamen vivit, vivit, etiam in senatum venit.' Climax est gradatio, 4
cum ab eo, quo sensus superior terminatur, inferior incipit, ac
15 dehinc quasi per gradus dicendi ordo servatur, ut est illud
Africani: 'ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor,
ex honore imperium, ex imperio libertas.' Hanc figuram non-
nulli catenam appellant, propter quod aliud in alio quasi nectitur
nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur.
20 Fit autem hoc schema non solum in singulis verbis, sed etiam
in contexione verborum, ut apud Gracchum: 'pueritia tua adu-
lescentiae tuae inhonestamentum fuit, adolescentia senectuti
dedecoramentum, senectus reipublicae flagitium.' Sic et apud
Scipionem: 'vi atque ingratis coactus cum illo sponsonem feci,
25 facta sponsione ad iudicem adduxi, adductum primo coetu
damnavi, damnatum ex voluntate dimisi.' Antitheta, quae 5
Latine contraposita appellantur: quae, dum ex adverso ponun-
tur, sententiae pulchritudinem faciunt, et in ornamento locu-

1 altitudinis imaginem *K*: altitudinem imaginis *ABCT* suggeret *A*:
suggereret *C*¹ 4 etiam *om. K* 5 et] ac *K* 6 dicendi quam
audiendi *BK*: dicenti quam audienti *C*: dicendi quam audienti *T*
plectenda *T* 7 ut dic. *T* ornatio *A* 9 Vnde et t. *T* 10
q. autem po. *C*¹ §§ 3-48 *om. AC*¹ *Rem.*¹ *Mon.*¹ *KM*: hab. *BC*² *DGTU*.
*Contuli BC*² *DT* 11 Item anad. *BC*² *D*: Anad. *TU* 13 vivit (*alt.*) *om.*
*BC*² *H Bern.* 224 senatu *TU*: senatura *BDH Bern.* 224 18 propter
quam *B* aliud *om. C*² quasi *om. C*² 21 adul. . . . fuit *om. D*
22 senectutis *B* 23 decoramentum *T* senectutis *B* 24 ingratis
Arev.: gratis *codd.* (*etiam U*)

tionis decentissima existunt, ut Cicero (Catil. 2, 25): 'ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudine; hinc continentia, illinc libido; hinc denique aequitas, temperantia, 5 fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignavia, temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate; bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.' In huiusmodi certamine ac praelio, huiusmodi locutionis orna- 10 mento liber Ecclesiasticus usus est, dicens (33, 15): 'contra malum bonum, et contra mortem vita: sic contra pium peccator: et sic intueri in omnia opera altissimi, bina et bina, unum contra 6 unum.' Synonymia est, quotiens in conexa oratione pluribus verbis unam rem significamus, ut ait Cicero (Catil. 1, 8): 'nihil agis, 15 nihil moliris, nihil cogitas.' Et item (Catil. 1, 10): 'non feram, 7 non patiar, non sinam.' Epanodos, quam regressionem nostri vocant (Cic. Ligar. 19): 'principium dignitas erat pene par; non 8 par fortasse eorum, quae sequebantur.' Antapodosis, quotiens media primis et ultimis conveniunt [ut est] (Cic. c. cont. Metell. 20 frag. 5): 'vestrum iam hoc factum reprehendo, patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum: verum, ut dixi, 9 non meum, sed vestrum.' Paradiastole est, quotiens id, quod dicimus, interpretatione discernimus (cf. Rutil. Lup. 1, 4): 'cum te pro astuto sapientem appellas, pro inconsiderato fortem, pro 25 10 inliberali diligentem.' Antanacsis est, quae eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio, cum mortem suam expectaret, respondente: 'non expecto, immo 11 peto, inquit, ut expectes.' Antimetabole est conversio verborum, quae ordine mutato contrarium efficit sensum: 'non ut edam vivo, 30

7 luxuriac *T*¹: luxuria cum *T*² . . . 9 confl. huiusm. *T* 11 usus
est om. *T* 12 vitam *BDT* 13 omni *B* 16 et om. *C*² 18 digni-
tatis *D* (*non H*) 19 inpar *T* sequebatur *T* 20 ut est hab. *T*: om.
*BC*²*D* 21 vestrum] usum (usu) *BD* (*pro usm*, i. e. vestrum) 22 non
eum *BCD* ac] a *B* quidum (-am?) *T* 23 vestrum] usum *D*
id] hic *T* 29 est om. *D* (*non H*)

sed ut vivam edo.' Et illud (Cic. Phil. 4, 8) : 'si consul Antonius, Brutus hostis : si conservator reipublicae Brutus, hostis Antonius.' Exoche (Cic. Mil. 59) : 'Quis eos appellavit? Appius. 12 Quis produxit? Appius.' Nunc figuras sententiarum, quas operae pretium sit cognoscere, persequamur. Sententia est dictum 14 impersonale, ut (Ter. Andr. 68) :

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Huic si persona fuerit adiecta, Chria erit, ita : 'offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo.' 'Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo.' Nam inter chriam et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona numquam dicitur. Vnde si sententiae persona adiciatur, fit chria ; si detrahatur, fit sententia. Sententiarum species mul- 15 tae. Aliae enim sunt indicativae, aliae sunt pronuntiativae, ut (Virg. Aen. 4, 373) :

Nusquam tuta fides ;

aliae imperativae, ut (Virg. Aen. 4, 223) :

Vade, age, nate, voca Zephyros, et labere pinnis.

Aliae admirativae (Virg. Aen. 1, 11) :

Tantaene animis caelestibus irae?

Aliae comparativae (Lucil. iv. frag. ?) : 16

Si vinco et pereo, quid ibi me vincere praestat?

Aliae superlativae, quae cum aliquo motu animi et indignatione promuntur (Virg. Aen. 3, 57) :

Quid non mortalia pectora coges,
auri sacra fames !

Aliae interrogativae [ut] (Virg. Aen. 8, 113) : 17

Iuvenes, quae causa subegit

ignotas temptare vias?

Quid genus, unde domum? Pacemne huc fertis, an arma?

§ 13 om. H (supposito titulo DE FIGVRIS VERBORVM ET SENTENTIARVM)
5 pr. est D persequamur T: persequemur BC²D 9 agamemnon T
11 numquam sine persona C² 13 multae sunt BC² 18 lebare T
23 que cum vel quo motu T 27 ut hab. T: om. BC²D 28 iube
neque cau. T causas obegit D 30 domus C²

ISIDORI

18 Aliae responsivae, ut 'illinc,' 'istinc.' Aliae deprecativae, ut (Virg. Aen. 6, 365):

Eripe me his, invicte, malis!

Aliae promissivae, ut (Virg. Aen. 1, 257):

Parce metu, manent inmota tuorum.

Aliae concessivae quae impulsione prohibeant, ut (Virg. Aen. 4, 381):

I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.

Quae tamen ne non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua quae vetent latenter, ut 'ventis,' 'per undas.'

Aliae demonstrativae, ut: 'en,' 'ecce.' Aliae optativae, ut (Virg. Aen. 8, 560):

O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos.

19 Aliae derogativae, ut: 'nequaquam.' Aliae, quae cum exclamatione proferuntur, ut (Petron. 68):

Quis furor, o cives, pacem convertit in arma?

Et Cicero (Cat. 1, 9): 'O dii immortales, ubinam gentium sumus?' Aliae exhortativae, cum ad sententiam provocamus, ut (Virg. Aen. 8, 364):

Aude, hospes, contemnere opes.

21 Aliae dehortativae, cum a contrario vitio peccatoque reduci-

22 mus. Sunt et adfirmativae, ut: 'quidni,' 'quippe.' Praeceptivae, ut (cf. Virg. Georg. 1, 299):

Nudus ara, sere nudus, et habebis frigore messes.

23 Vetativae, ut (Virg. Georg. 2, 299):

Neve inter vites corylum sere, neve flagella
summa pete.

24 Negativae, ut: 'non,' 'minime.' Sunt et mirativae, ut (Hieronym. epist. ad Rust. 4, 6) 'Papae! vivere non licet, et fornicare libet?'

25 Dolentis, [ut] (cf. Ovid, Heroid. 5, 149):

Ei mihi, quod nullus amor est sanabilis herbis.

5 inmeta DT 10 vix ut ven. pete regna per (p. r. per in archetypo)
14 denegativae D (non H) 17 ubinam] ubi iam T 20 audeo
ospes T: aut spes BD 21 a contrario a vitio D: a contrariis a
vitio T 26 corallum B 28 miserative T 29 vincere D 30 ut
om. BC²T ante corr.: hab. DT ex corr. 31 nullis dett. est om. D
servis (ex -vus) D

Flentis [ut]. Similitudinis, sic (Virg. Aen. 5, 588) :

Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta.

Admonentis [ut]. Inridentis [ut]. Gementis [ut]. Exhortativae [ut]. Consolativae [ut]. Commiserantis [ut]. Quorum quot sunt figurae, tot et in pronuntiando voces. Sunt et Amphidoxae, 26 quarum pars honesta est, pars inhonesta, ut (Ovid, Met. 2, 53) :

Non est tua tuta voluntas :

magna petis, Phaëthon.

Sunt et aliae, procatalempsis, cum id, quod nobis obici poterat, 27 ante praesumimus ad diluendum, ut (Cic. Div. in Caec. 1) :

‘Si quis vestrum iudices, aut eorum, qui adsunt, forte mirantur.’

Sunt et aporiae, dubitatio simulantis nescire se quae scit, aut quomodo dicatur. Koeno(no)sis autem dicitur communicatio 28 consilii cum iudicibus aut adversariis, ut si dicas : ‘Vos consulo,

iudices, aut vos adversarii, quid me facere convenerit, aut quid vos facturi fuissetis.’ Paradoxon est, cum dicimus inopinatum 29 aliquid accidisse, ut Flacco Cicero (cf. Flacc. 1) : ‘Cuius laudis

praedicator esse debuerit, eius periculi deprecatores esse factum.’ Epitrope, id est permissio, cum aliqua ipsis iudi- 30 cibus aut adversariis permittimus aestimanda, ut Calvus in Vati[ci]nio : ‘Perfrica frontem, et dic te digniorem qui praetor

fieres quam Catonem.’ Parrhesia est oratio libertatis et fiducia 31 plena (Cic. Mil. 72) : ‘occidi non Spurium Maelium,’ et cetera.

Qua figura caute utendum est, ut Cicero : praemisit enim factio- nem. Ethopoeia est, cum sermonem ex aliena persona in- 32 ducimus, ut pro Caelio Tullius facit Appium Caecum cum Clo-

dia loquentem. Energia est rerum gestarum aut quasi gesta- 33 rum sub oculis inductio, de qua locuti iam sumus. Metathesis 34

1 flentis ut sim. *T*: ut *om.* BC^2D 2 laberintus *BDT* 3-4 ut
(sexies) hab. *T*: *om.* BC^2D 7 tua tua vol. *D* 8 macina C^2
11 nostrum *T*: usum *BD* miratur C^2 13 Qui non osis *codd.*
communicatione *D* 15 iudices BC^2D : reges *T* aut] ut *T*
convenit TC^2 16 fustis C^2 18 depredicatore *D*: predicatore *T*
19 ipsius *T* 20 aut] ut *B* 21 vaticinio (*pro* Vatinio) *codd.*
(etiam *U*) dicta dig. *T* 22 fieret *T* fiducia *T* 24 permisit *T*
rationem *D* (*non H*) 25 ex] et *T* 26 cum clodio *T* 27
Enargia *Halm* 28 inductionem *T*

- est, quae mittit animos iudicum in res praeteritas aut futuras, hoc modo : ‘ Revocate mentis ad spectaculum expugnatae miserae civitatis, et videre vos credite incendia, caedes, rapinas, direptiones, liberorum corporum iniurias, captivitates matronarum, trucidationes senum.’ In futurum autem anticipatio eorum, 5 quae dicturus est adversarius, ut Tullio pro Milone, cum mittit animos iudicum in eum reipublicae statum, <qui> futurus est, 35 etiamsi occiso Milone Clodius viveret. Aposiopesis est, cum id, quod dicturi videbamus, silentio intercipimus (Virg. Aen. 1, 135) : Quos ego, sed motos praestat componere fluctus. 10 36 Epanalempsis est digressio : ‘ Tulit calor me dicendi et dignitas rerum paulo longius quam volebam, sed redeo ad causam.’ 37 Anamnesis est commemoratio eius rei, quod oblitos fuisse nos 38 fingimus. †Aparisis† est, cum id, quod in animos iudicum quasi 39 deposueramus, opportune reposcimus. Aetiologia est, cum pro- 15 40 ponimus aliquid, eiusque causam et rationem reddimus. Characterismus, descriptio figurae alicuius expressa, ut (Virg. Aen. 4, 558) :

Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
et crines flavos et membra decora iuventa. 20

- Ἀθροισμός, cum plures sensus breviter expeditos in unum locum coacervant, et cum quadam festinatione decurrit, ut Cicero (Cic. Catil. 3, 1) : ‘ Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrorum, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros,’ et cetera. 41 Ironia est, cum per simulationem diversum quam dicit intellegi 25 cupit. Fit autem aut cum laudamus eum quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Vtriusque exemplum erit, si dicas amatorem reipublicae Catilinam, hostem 42 reipublicae Scipionem. Diasyrmos ea, quae magna sunt, verbis

1 futuras om. T¹ : futurum ut vid. T²

6 tullio B : tullium DT : tullius C²

f. esset si Arev.

12 ad om. D

Aparasis T : Apaetesis edd.

20 iuventae C²

mos codd.

22 coacervat C² DH

usum horum (ex orum) D : vestrum C²

27 aut vit. . . volumus om. D

2 misera T (non U) : miseri B

7 amicos D qui hab. C²

13 quam D (non H)

21 Ἀθροισμός] Litris-

23 vitam quem T nostrorum T :

24 vestros D² (D¹ n. l.) : tuos T

vituperemus T

minuit, aut minima extollit. †Efon† est, quotiens in eodem sensu 43
 diutius immoramur: 'Cui tandem pepercit? cuius amicitiae
 fidem custodivit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut
 accusavit aliquem, aut verberavit, aut prodidit?' Epangelia est 44
 5 promissio, qua iudicem adtentum facimus, pollicentes nos aliqua
 magna aut minima dicturos. Prosopopoeia est, cum inanimalium 45
 et persona et sermo fingitur. Cicero in Catilina (I, 27): 'etenim
 si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est carior,
 loqueretur dicens,' et cetera. Parathesis est, cum quasi deponi 46
 10 mus aliquid imperfectum apud memoriam iudicem, repetituros
 nos dicentes, cum opportunum fuerit. Peusis, id est soliloquium, 47
 cum ad interrogata ipsi nobis respondemus. Synaeresis est, cum 48
 differimus aliquid, petentes ut aliud interim nos permittant
 dicere].

15 DE DIALECTICA. Dialectica est disciplina ad disserendas XXII
 rerum causas inventa. Ipsa est philosophiae species, quae Logica
 dicitur, id est rationalis definiendi, quaerendi et disserendi po-
 tens. Docet enim in pluribus generibus quaestionum quemad-
 modum disputando vera et falsa diiudicentur. Hanc quidam 2
 20 primi philosophi in suis dictionibus habuerunt; non tamen ad
 artis rede gere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam
 huius doctrinae argumenta perduxit, et Dialecticam nuncupavit,
 pro eo quod in ea de dictis disputatur. Nam λεκτόν dictio dicitur.
 Ideo autem post Rhetoricam disciplinam Dialectica sequitur,
 25 quia in multis utraque communia existunt.

DE DIFFERENTIA DIALECTICAE ET RHETORICAE ARTIS. XXIII
 Dialecticam et Rhetoricam Varro in novem disciplinarum libris

1 extollet DT Efon . . . immoramur] ut est illud T Epimone
 Arev.: Hyphe Otto 2 emoratur BD cui tamen pep. B
 amihitie T 4 prodit T 6 dicturos BC²D (ex-rus): dicentes T
 7 catilinam C² 9 Paratissis codd.: Paraetesis Eckstein 11 id om.
 C²DH soliloquii D 12 respondimus DT Sinerosis codd. 13
 nos] non B 14 post dicere add. inter figuras sententiarum BG 16 est
 a phil. K 18 enim que in T 19 diiudicentur (dei-) ABCT: iudi-
 cemus K quidam KT: quidem BC 20 habuerint T 21 redigere
 codd. 22 argumenta] auctenta K 23 ea de BC ex corr. T: eadem
 KC ante corr. nam . . . dicitur om. T 24 ideo] in eo T 25 quia
 BCT: quod K in multis BC ex imultis) T: multis K utrique dell.

- tali similitudine definivit : 'Dialectica et Rhetorica est quod in manu hominis pugnus adstrictus et palma distensa : illa verba
 2 contrahens, ista distendens.' Dialectica siquidem ad disserendas res acutior : Rhetorica ad illa quae nititur docenda facundior. Illa ad scholas nonnumquam venit : ista iugiter procedit in forum. 5 Illa requirit rarissimos studiosos : haec frequenter et populos.
 3 Solent autem Philosophi antequam ad isagogen veniant exponendam, definitionem Philosophiae ostendere, quo facilius ea, quae ad eam pertinent, demonstrantur.

- XXIV DE DEFINITIONE PHILOSOPHIAE. Philosophia est rerum 10 humanarum divinarumque cognitio cum studio bene vivendi coniuncta. Haec duabus ex rebus constare videtur, scientia et
 2 opinatione. Scientia est, cum res aliqua certa ratione percipitur ; opinatio autem, cum adhuc incerta res latet et nulla ratione firma videtur, utputa sol utrumne tantus quantus videtur, an maior sit 15 quam omnis terra : item luna globosa sit an concava, et stellae utrumne adhaereant caelo, an per aerem libero cursu ferantur : caelum ipsum qua magnitudine, qua materia constat : utrum quietum sit et immobile, an incredibili celeritate volvatur : quanta sit terrae crassitudo, aut quibus fundamentis librata et suspensa 20
 3 permaneat. Ipsud autem nomen Latine interpretatum amorem sapientiae profitetur. Nam Graeci φιλο- amorem, σοφίαν sapien- tiam dicunt. Philosophiae species tripartita est : una naturalis, quae Graece Physica appellatur, in qua de naturae inquisitione disseritur : altera moralis, quae Graece Ethica dicitur, in qua de 25 moribus agitur : tertia rationalis, quae Graeco vocabulo Logica appellatur, in qua disputatur quemadmodum in rerum causis vel
 4 vitae moribus veritas ipsa quaeratur. In Physica igitur causa quaerendi, in Ethica ordo vivendi, in Logica ratio intellegendi

2 illa . . . distendens *om. T* 3 ita *C*¹ 4 illa *ABCT* : ea *K*
 5 ista] ita *C*¹ *T*¹ 7 exponendum *B* 9 ad eadem *B* demon-
 strarentur *K* 11 divinarumque *om. K* cum studio *om. K* bene
 vivendi *om. T* 12 contrare *C* 14 firmata *K* 16 terra sol
 item *K* 18 quam mag. *KT* qua *om. K* : quam *T* constet *BC*
 19 queta *K* 20 quibus] quis *T* : in quibus *C* 21 interpretaetur
 amor *K* 22 profitetur] interpretatur *T* 28 vita mores *T* quae-
 ritur *A*

versatur. Physicam apud Graecos primus perscrutatus est
 Thales Milesius, unus ex septem illis sapientibus. Hic enim ante
 alios caeli causas atque vim rerum naturalium contemplata ra-
 tione suspexit, quam postmodum Plato in quattuor definitiones
 5 distribuit, id est Arithmeticam, Geometricam, Musicam, Astrono-
 miam. Ethicam Socrates primus ad corrigendos componendos- 5
 que mores instituit, atque omne studium eius ad bene vivendi
 disputationem perduxit, dividens eam in quattuor virtutibus
 animae, id est prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam.
 0 Prudentia est in rebus, qua discernuntur a bonis mala. Forti- 6
 tudo, qua adversa aequanimiter tolerantur. Temperantia, qua
 libido concupiscentiaque rerum frenatur. Iustitia, qua recte
 iudicando sua cuique distribuunt. Logicam, quae rationalis 7
 vocatur, Plato subiunxit, per quam, discussis rerum morumque
 5 causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, dividens eam
 in Dialecticam et Rhetoricam. Dicta autem Logica, id est
 rationalis. Λόγος enim apud Graecos et sermonem significat et
 rationem. In his quippe tribus generibus Philosophiae etiam 8
 eloquia divina consistunt. Nam aut de natura disputare solent,
 10 ut in Genesi et in Ecclesiaste: aut de moribus, ut in Proverbiis
 et in omnibus sparsim libris: aut de Logica, pro qua nostri
 Theoreticam sibi vindicant, ut in Cantico canticorum, et
 Evangeliiis. Item aliqui doctorum Philosophiam in nomine et 9
 partibus suis ita definierunt: Philosophia est divinarum humana-
 5 rumque rerum, in quantum homini possibile est, probabilis
 scientia. Aliter: Philosophia est ars artium et disciplina disci-
 plinarum. Rursus: Philosophia est meditatio mortis, quod ma-
 gis convenit Christianis qui, saeculi ambitione calcata, conver-
 satione disciplinabili, similitudine futurae patriae vivunt. Philo-

1 est om. C¹ 3 alias K vim] viam K rerum om. T cont.
 rat.] contemplatione T 6 ad corrigendosque mores T 7 eius om. K
 10 est om. K a qua T: quae K 11 qua prius] quia T: quam K
 12 concupiscentieque T¹: concupiscentiae atque K qua] quia TC¹
 20 et eccl. K 21 pro quam C (non A): quam K 22 theologicam
 AK canticis cant. TB 23 philosophorum K 25 proba-
 bilibus T

- sophia dividitur in duas partes : prima inspectiva ; secunda
 10 actualis. Alii definierunt Philosophiae rationem in duabus con-
 sistere partibus, quarum prima inspectiva est, secunda actualis.
 Inspectiva dividitur in tribus modis, id est prima in naturalem ;
 secunda in doctrinalem ; tertia in divinam. Doctrinalis dividitur 5
 in quattuor, id est, prima in Arithmetica, secunda Musicam,
 11 tertia Geometria, quarta Astronomiam. Actualis dividitur in
 tribus, id est, prima in moralem, secunda dispensativam, tertia
 civilem. Inspectiva dicitur, qua supergressi visibilia, de divinis
 aliquid et caelestibus contemplamur, eaque mente solummodo 10
 12 inspicimus, quoniam corporeum supergrediuntur obtutum. Na-
 turalis dicitur, ubi uniuscuiusque rei natura discutitur, quia nihil
 generatur in vita : sed unumquodque his usibus deputatur, in
 quibus a creatore definitum est, nisi forte cum voluntate Dei
 13 aliquod miraculum provenire monstratur. Divinalis dicitur, 15
 quando aut ineffabilem naturam Dei, aut spiritales creaturas ex
 14 aliqua parte, profundissima qualitate disserimus. Doctrinalis dici-
 tur scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta
 enim quantitas dicitur, quam intellectu a materia separantes,
 vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar, vel ab huiuscemodi, 20
 in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quattuor :
 15 Arithmetica, Geometrica, Musica, Astronomia. Arithmetica est
 disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Geometrica est
 disciplina magnitudinis immobilis et formarum. Musica est disci-
 plina quae de numeris loquitur qui ad aliquid sunt, his qui 25
 inveniuntur in sonis. Astronomia est disciplina, quae cursus

1 prima inspectiva secunda actualis *T* : prima in spectivam secunda in
 actualem *BC* : primam inspectivam secundam actualem *K* 3 est
om. K 4 primam . . . secundam . . . tertiam *T* 5 sec. doct.
 item tert. *BC* divinalem *K* 6 sec. in mus. tert. in geom. quar. in
 astr. *T* 8 mortalem *B* dispensationem *B* : in dispensativam *T*
 tertiam civilem *C* 9 inspectiva d. quia supergressibilia *T* de
 dis *A* : divinis *K* 10 ex cael. *A* : excellentibus *K* 13 cf. *Praef.*
 15 dic. *ABCT* : est *K* 16 q. vel ineff. *K* 17 Doctrinaliter *T* 18 abs.
 autem quant. *K* 19 sperantes *C*¹ : separatur *B* 20 vel *pr.*] ne *K*
 vel alia hu. *Cass.* 21 tractamur *C*¹ 23 q. n. s. s. *om. B* est *om. T*
 24 disciplina *om. K* magn. inm. et form. *ABCT* : cuius magnitudinis
 in modis et in formis *K* 25 de *om. K* qui *T* : quae *BCK*
 26 sonibus *T*

caelestium siderumque figuras contemplatur omnes, et habitu-
 dines stellarum circa se et circa terram indagabili ratione per-
 currit. Porro actualis dicitur, quae res propositas operationi- 16
 bus suis explicat. Cuius partes sunt tres, moralis, dispensativa
 5 et civilis. Moralis dicitur, per quam mos vivendi honestus adpeti-
 tur, et instituta ad virtutem tendentia praeparantur. Dispensa-
 tiva dicitur, cum domesticarum rerum sapienter ordo disponitur.
 Civilis dicitur, per quam totius civitatis utilitas administratur.

DE ISAGOGIS PORPHYRII. Post Philosophiae definitiones, XXV
 10 in quibus generaliter omnia continentur, nunc Isagogas Porphyrii
 expediamus. Isagoga quippe Graece, Latine introductio dicitur,
 eorum scilicet qui Philosophiam incipiunt: continens in se
 demonstrationem primarum rationum de qualibet re quid sit,
 suaeque certa ac substantiali definitione declaretur. Nam posito 2
 15 primo genere, deinde species et alia, quae vicina esse possunt,
 subiungimus ac discretis communionibus separamus, tamdiu
 interponentes differentias, quousque ad proprium eius de quo
 quaerimus signata eius expressione perveniamus, ut puta: Homo
 est animal rationale, mortale, terrenum, bipes, risu capax. Genus 3
 20 animal cum dictum est, substantia hominis declarata est. Est
 enim ad hominem genus animal, sed quia late patebat, adiecta
 est species, terrenum: iam exclusum est id quod aut aethereum
 aut humidum [suspiciabatur]. Differentia vero, ut bipes, quae
 propter animalia posita est quae multis pedibus innituntur.
 25 Item rationale, propter illa quae ratione egeant: mortale autem

1 siderum atque fig. T: siderum fig. K om. sed T 2 indaga-
 vilis K 3 quae res . . . dicitur om. (propter homocotel.) AKL: hab.
 BCDTU proposita superationibus T (non U) 4 explicat BC:
 explicare contendit DU: explicare contenditur T 10 nunc . . . exp.
 om. L¹ 13 quod sit K 14 sua quae BC ac] hanc C¹ defini-
 tione ABCT: ratione K declaratur CK: -rans Schwarz nam posito
 usque ad xxvi. 3 eius definitionem post xxvi. 10 posita sunt K posito]
 prepositio T 15 alia quae] aliquae A 16 communionibus BCT:
 communionibus A: communibus K 17 propriam ut vid. T: propria K
 18 signata eius exp. AB: signata exp. C: signa eius exp. T: signa exp. K
 19 risu CK An. c. d. e. A: Genus c. d. e. an. T: An. c. d. e. esse K
 20 subsistentia K 21 hominum K 22 aereum K 23 suspi-
 catur hab. T: om. BCK bip. quod B 24 positum T quod
 mul. B 25 illa quod B

4 propter id quod angelus [non] est. Postea discretis atque seclulis
 adiectum est proprium in parte postrema [risus capax]: est enim
 solum hominis, quod ridet. Sic perfecta est omni ex parte
 definitio ad hominem declarandum. Cuius disciplinae defi-
 nitionem plenam existimaverunt Aristoteles et Tullius ex genere 5
 5 et differentiis consistere. Quidam postea pleniores in docendo
 eius perfectam substantialem definitionem in quinque partibus,
 veluti membris suis, dividerunt. Quarum prima est de genere,
 secunda de specie, tertia de differentia, quarta de proprio, quinta
 6 de accidenti. Genus, ut animal. Est enim vocabulum generale 10
 et commune omnium animam habentium. Species, ut homo.
 Est enim specialitas, qua separatur a ceteris animantibus. Dif-
 ferentia, ut rationale, mortale. His enim duobus differt homo a
 7 ceteris. Cum enim dicitur rationale, discernitur ab inrationa-
 libus mutis, quae non habent rationem. Cum [dicitur] mortale, 15
 discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, ut risibile.
 Homo est enim quod ridet, et hoc praeter hominem nullius ani-
 malis est. Accidens, ut color in corpore, doctrina in animo.
 8 Haec enim temporum varietate et accidunt et mutantur: et est
 ex omnibus his quinque partibus oratio plenae sententiae, ita: 20
 Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax.
 Sic etiam in omni oratione substantiali tamdiu interponere debe-
 mus species et differentias, quam diu seclulis omnibus, quae hoc
 idem esse possunt, ad id perveniatur, ut proprietas iam certa
 9 teneatur. Isagogas autem ex Graeco in Latinum transtulit 25
 Victorinus orator, commentumque eius quinque libris Boetius
 edidit.

XXVI DE CATEGORIIS ARISTOTELIS. Sequuntur Aristotelis cate-
 goriae, quae Latine praedicamenta dicuntur: quibus per varias

1 propter id quod angelus non est *T*: propter id quod angelus est
AC: propter id quod non angelus est *B*: propter angelos *K* 2 pro-
 prium] primum *K* risus capax hab. *K*: om. *ABCT* 3 quo *K* omni
K: omnis *BCT* 8 velut in membr. *BC* 10 accidentia *T* 12
 quae sep. *K* 13 a ceteris om. *B* 14 rationale mortale *B*
 15 mut. qui *TC*¹ dicitur hab. *T*: om. *ABCK* 17 enim om. *K*
 pr. hom. hoc *K* ullius *C*¹ 18 ut om. *K* 20 his om. *K*
 22 ratione substantiae *K* 24 idem *BCT*: item *K* 26 commen-
 tumque om. *K* 29 quae] quod *B* quibus] cuius *C*

significationes omnis sermo conclusus est. Instrumenta cate- 2
 goriarum sunt tria, id est prima aequivoca; secunda univoca;
 tertia denominativa. Aequivoca sunt, quando multarum rerum
 nomen unum est, sed non eadem definitio, ut leo. Nam quan-
 5 tum ad nomen pertinet, et verus et pictus et caelestis leo dicitur;
 quantum ad definitionem pertinet, aliter verus definitur, aliter
 pictus, aliter caelestis. Univoca sunt, quando duarum aut pluri- 3
 marum rerum unum nomen est et definitio, ut vestis. Nam et
 birrus et tunica et nomen vestis possunt accipere et eius de-
 10 finitionem. Ergo hoc univocum in generibus esse intellegitur,
 quia et nomen et definitionem dat formis suis. Denominativa, 4
 id est derivativa, dicuntur quaecumque ab aliquo solo differen-
 tia casu secundum nomen habent appellationem, ut a bonitate
 bonus, et a malitia malus. Categoriarum autem species decem 5
 15 sunt, id est substantia, quantitas, qualitas, relatio, situs, locus,
 tempus, habitus, agere et pati. Substantia est, quae proprie 6
 et principaliter dicitur, quae neque de subiecto praedicatur,
 neque in subiecto est, ut aliqui homo vel aliqui equus. Se-
 cundae autem substantiae dicuntur, in quibus speciebus illae,
 20 quae principaliter substantiae primo dictae sunt, insunt atque
 clauduntur, ut in homine Cicero. Quantitas est mensura, per 7
 quam aliquid vel magnum vel minus ostenditur, ut longus, brevis.
 Qualitas est, ut qualis sit, orator an rusticus, niger aut candidus.
 Relatio est, quae refertur ad aliquid. Cum enim dicitur filius,
 25 demonstratur et pater. Haec relativa simul incipiunt. Namque
 servus ac dominus uno tempore exordium nominis sumunt, nec
 aliquando invenitur dominus prior servo, nec servus domino.
 Alterum enim alteri praeesse non potest. Locus est ubi sit, in 8

2 id est <i>om. K</i>	equivoca est <i>T</i>	3 rerum <i>om. T</i>	5 nomina
pert. <i>T</i>	ver. pict. et cel. ut leo <i>T</i>	7 du. hinc aut <i>C¹</i>	plurimum
<i>T</i> : plurium <i>B</i>	8 ut] et <i>C¹</i>	10 esse] est <i>K</i>	11 dant <i>BCT</i>
der. <i>om. K</i>	differentias <i>K</i>	13 casu] ca <i>C¹</i> : <i>om. K</i>	17 de
subiecto <i>BCT</i> : subiectio <i>K</i>	18 in <i>om. K</i>	aliqui homo <i>BCT</i> :	12 id est
aliquis <i>K</i>	vel] ve <i>K</i>	19 speciebus illae quae <i>BCT</i> : species	21 Quant. ad
illae <i>K</i>	20 primo] pro modo <i>K</i>	insunt <i>om. T</i>	23 qual. est qual.
mensuram <i>K</i>	22 magnum <i>ABCT</i> : maius <i>K</i>	23 qual. est qual.	28 alterum <i>BCT</i> : alter <i>K</i>
sit or. aut rust. <i>K</i>	25 haec et relativus <i>BC</i>		

foro, in platea. Loci autem motus partes sex habet, dextram
et sinistram, ante et retro, sursum atque deorsum. Partes quo-
que istae sex duo habent [id est, situm et tempus. Situm, ut]
longe et prope. Tempus, ut: heri, hodie. Porro situs a posi-
9 tione dictus, ut quis aut stet, aut sedeat, aut iaceat. Habitus ab 5
habendo aliquid dictus, ut habere scientiam in mente, virtutem
in corpore, circa corpus vestimentum, et cetera, quae ad habendi
10 modum, designato a doctoribus numero, comprehenditur. Iam
vero agere et pati ab agentis et patientis significatione consistunt.
Nam scribo vocis actum habet, quoniam facientis rem indicat. 10
Scribor patientis est, quoniam pati se ostendit. In his enim
novem generibus, quorum exempli gratia quaedam posita sunt,
vel in ipso substantiae genere, quod est οὐσία, innumerabilia
reperiuntur. Nam et ea quae intellectu capimus, id ad alter-
utrum horum decem praedicamentorum sermone vulgamus. 15
11 Plena enim sententia de his ita est: Augustinus, magnus orator,
filius illius, stans in templo, hodie, infulatus, disputando fatigatur.
Usia autem substantia est, id est proprium, quae ceteris subia-
cet; reliqua novem accidentia sunt. Substantia autem dicitur
ab eo, quod omnis res ad se ipsam subsistit. Corpus enim 20
12 subsistit, et ideo substantia est. Illa vero accidentia, quae in
subsistente atque subiecto sunt, substantiae non sunt, quia non
13 subsistunt, sed mutantur; sicut color vel forma. De subiecto
autem et in subiecto quasi de ipso et in ipso. Vbi enim
dicitur de subiecto, substantia est, quasi dicatur de substantia. 25
Vbi autem dicitur in subiecto, accidentia sunt, id est, quae
accidunt in substantia; ut quantitas, qualitas, vel figura. De
subiecto igitur genera et species, in subiecto accidentia sunt.

1 sex partes T 3 sex om. K id est . . . situm ut hab.
T: om. ABCK 4 tempus . . . hodie om. K hodie eri C: odie et
eri T 8 a doctoribus ABCT: ab auctoribus K 10, 11 quoniam . . .
quoniam BCT: quoniam . . . quando K: quando . . . quoniam A
12 novem] vocis K 13 in om. T ipsa subst. genera K 14
ad om. K alterutrum AK: alterum BCT 16 Plena . . . ita est
om. K: add. in marg. A: hab. BCTU 17 inflatus T 18 id est
om. K: id et C¹ subiaceat K: subiacent C¹ 20 ad ipsa K
corp. en. subs. om. K 22 subiecta K quia non] quae K
25 substantiae quasi K 27 et quant. et qual. K 28 igitur] autem T

Ex his novem accidentibus tria intra usiam sunt, quantitas [et],
 qualitas et situs. Haec enim sine usia esse non possunt. Extra
 usiam vero sunt locus, tempus et habitus; intra et extra usiam
 sunt relatio, facere et pati. Appellatas autem categorias con- 14
 5 stat, quia non possunt nisi ex subiectis agnosci. Quis enim
 quid sit homo possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi
 ponat ante oculos, quasi subiectum nomini? Hoc opus Aristo- 15
 telis intellegendum est, quando, sicut dictum est, quidquid homo
 loquitur, inter decem ista praedicamenta habentur. Proficiet
 10 etiam ad libros intellegendos, qui sive Rhetoribus sive Dialecticis
 adplicantur.

DE PERIHERMENIIS. Sequitur dehinc liber Perihermenias XXVII
 subtilissimus nimis, et per varias formas iterationesque cau-
 tissimus, de quo dicitur: Aristoteles, quando Perihermenias
 15 scriptitabat, calamum in mente tinguebat. Praefatio Perihermeniarum. Omnis quippe res, quae una est et uno significatur
 sermone, aut per nomen significatur, aut per verbum: quae
 duae partes orationis interpretantur totum, quidquid conceperit
 mens ad loquendum. Omnis enim elocutio conceptae rei
 20 mentis interpres est. Hanc Aristoteles, vir in rerum expres- 3
 sione et faciendis sermonibus peritissimus, Perihermeniam
 nominat, quam interpretationem nos appellamus; scilicet quod
 res mente conceptas prolatis sermonibus interpretetur per cata-
 phasin et apophasin, id est adfirmationem et negationem. Per
 25 adfirmationem, ut homo currit; per negationem, ut homo non
 currit. In his itaque Perihermenias supra dictus philosophus 4
 de septem speciebus tractat, id est de nomine, de verbo, de
 oratione, de enuntiatione, de adfirmatione, de negatione, de
 contradictione. Nomen est vox significativa secundum placi- 5

1 tria om. T et hab. BCT: om. K 3 us. relatio T 4 facere
 ABCT: agere K autem om. K 5 enim om. K 7 nomini]
 homini T 8 sicquando T: quoniam A 9 habetur dett.: om. K pro-
 ficiat AK 10 qui] quod K 11 adponuntur B 16 et] ut T
 18 duae] ductae C¹ concepit BC 19 eloquendum BC 20 mente C
 vir in] vim K 22 qua nos interp. T quod] qui T 23 concepta T
 probatis K interpretentur T: interpretantur K 24 et apophasin
 om. T Per om. T 28 ratione T

tum, sine tempore, cuius nulla pars est significativa separata, ut Socrates. Verbum est, quod significat tempus, cuius pars nihil extra significat, sed semper eorum, quae de altero dicuntur, nota[t], ut cogitat, disputat. Oratio est vox significativa, cuius partium aliquid separatum significativum est, ut Socrates dis- 5 putat. Enuntiativa oratio est vox significativa de eo quod est 6 aliquid vel non est, ut Socrates est, Socrates non est. Adfirmatio est enuntiatio alicuius de aliquo, ut Socrates est. Negatio est alicuius ab aliquo, ut Socrates non est. Contradictio est adfirmationis et negationis oppositio, ut Socrates disputat, 10 7 Socrates non disputat. [Haec omnia in libro Perihermeniarum minutissime divisa et subdivisa tractantur, quarum rerum definitiones hic breviter sufficiat intimasse, quando in ipso competens explanatio reperitur. Vtilitas] Perihermeniarum haec est, quod ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Vnde et analytica 15 pertractantur.

XXVIII DE SYLLOGISMIS DIALECTICIS. Sequuntur dehinc Dialectici syllogismi, ubi totius eius artis utilitas et virtus ostenditur; quorum conclusio plurimum lectorem adiuvat ad veritatem investigandam tantum, ut absit ille error decipiendi adversa- 20 2 rium per sophismata falsarum conclusionum. Formulae categoricorum, id est praedicativorum syllogismorum, sunt tres. 3 Primae formulae modi sunt novem. Primus modus est, qui conducit, id est, qui colligit ex universalibus dedicativis dedicativum universale directim, ut: 'Omne iustum honestum: 25 4 omne honestum bonum: omne igitur iustum bonum.' Secundus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativis et abdicativis abdicativum universale directim, ut: 'Omne iustum

3 extra significativa sed *K* dicitur *K* 4 nota est ut *Arev.*
 5 sign. sep. est *K*: sep. significatum est *T* 7 ut Socr. . . non est
om. K Adf. est adnuntiatio *K* 8 de] ab *K* ut Socrates neg. *K*
 11-14 Haec . . . Vtilitas hab. *TU*: *om. ABCK* 13 sufficit *U* 14
 explanatio *T*: clamatio *U* hoc est quod *A* 15 analetica *BKT*: ana-
 lectica *C* 16 pertractatur *B* 17 Sequitur *K* 18 tot. dialectice
 artis utilitatis et *T* 19 qu. clusio primum *K* 21 sofismatas *KT*
 24 conducit] concludit *Cassiodorus* (et *Isid.*?) 25 directum *CK* (*non A*)
 ut omne iustum ut omne iustum *K* 26 omne ig. ius. bo. *om. K* 27
 dedicativa et abdicativa *Cassiod.* (et *Isid.*?) 28 directum *codd.*

honestum : nullum honestum turpe : nullum igitur iustum turpe.
 Tertius modus est, qui conducit ex dedicativis particulari et 5
 universali dedicativum particulare directim, ut : ' Quoddam
 iustum honestum : omne honestum utile : quoddam igitur
 5 iustum utile.' Quartus modus est, qui conducit ex particulari 6
 dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare
 directim, ut : ' Quoddam iustum honestum : nullum honestum
 turpe : quoddam igitur iustum non est turpe.' Quintus modus 7
 est, qui conducit ex universalibus dedicativis particulare dedi-
 10 cativum per reflexionem, ut : ' Omne iustum honestum : omne
 honestum bonum : quoddam igitur bonum iustum.' Sextus 8
 modus est, qui conducit ex universali dedicativa et universali
 abdicativa abdicativum universale per reflexionem, ut : ' Omne
 iustum honestum : nullum honestum turpe : nullum igitur turpe
 15 iustum.' Septimus modus est, qui conducit ex particulari et 9
 universali dedicativo dedicativum particulare per reflexionem,
 ut : ' Quoddam iustum honestum : omne honestum utile : quod-
 dam igitur utile iustum.' Octavus modus est, qui conducit ex 10
 universalibus abdicativa et dedicativa particulare abdicativum
 20 per reflexionem, ut : ' Nullum turpe honestum : omne honestum
 iustum : quoddam igitur turpe non est iustum.' Nonus modus 11
 est, qui conducit ex universali abdicativa et particulari dedi-
 cativa abdicativum particulare per reflexionem, ut : ' Nullum
 turpe honestum : quoddam honestum iustum : quoddam igitur
 25 iustum non est turpe.' Formulae secundae modi sunt quattuor : 12
 Primus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativa et
 abdicativa abdicativum universale directim, ut : ' Omne iustum
 honestum : nullum turpe honestum : nullum igitur turpe iustum.'

1 null. hon. tur. *om. K* 3 (et 7) directum *CK* 4 qu. ig. ius. ut. *om. K*
 5 quod cond. *T* 6 abd. ded. *codd.* 8 ig. turpe ius. n. e. t. *T* 9 qui
 ducet *K* (*non A*) diductivum per *K* 10 ut *om. K* In fine § 7 de
 abdicativo universale ex reflexione ut omne iustum honestum omne
 honestum bonum quoddam igitur bonum iustum *add. KL* 12 et in un. *K*
 13 abdic. univ. *om. K* om. ius. omne hon. *T* 14 ig. iustum turpe *T*
 15 et] ad *AC¹K* 16 dedicativum *om. K* 20 honestum (*prius*)
om. K 21 Nonus igitur *ino. K* 22 est *om. A* 23 ded. *codd.* 25 se-
 cundi *CK* 26 est *om. K* 27 directum *codd.* 28 null. tur. hon. *om. K*

- 13 Secundus modus est, qui conducit ex universalibus abdicativa et dedicativa abdicativum universale directim, ut : 'Nullum turpe honestum : omne iustum honestum : nullum igitur turpe iustum.' Tertius modus est, qui conducit ex particulari dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare directim, 5 ut : 'Quoddam iustum honestum : nullum turpe honestum : quoddam igitur iustum non est turpe.' Quartus modus est, qui conducit ex particulari abdicativa et universali dedicativa abdicativum particulare directim, ut : 'Quoddam iustum non est turpe : omne malum turpe : quoddam igitur iustum non est 10 malum.' Formulæ tertiæ modi sunt sex. Primus modus est, qui conducit ex dedicativis universalibus dedicativum particulare tam directim quam reflexim, ut : 'Omne iustum honestum : omne honestum iustum : omne iustum bonum : quoddam igitur honestum bonum, quoddam bonum honestum.' Secundus modus 15 est, qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum ex particulari directim, ut : 'Quoddam iustum honestum : omne iustum bonum : quoddam igitur honestum bonum.' Tertius modus est, [qui conducit] ex dedicativis universali et particulari dedicativum particulare directim, ut : 'Omne iustum 20 honestum : quoddam iustum bonum : quoddam igitur honestum bonum.' Quartus modus est, qui conducit ex universali dedicativa et [particulari] abdicativa abdicativum particulare directim, ut : 'Omne iustum honestum : nullum iustum malum : quoddam igitur honestum non est malum.' Quintus modus 25 est, qui conducit ex dedicativa particulari et abdicativa universali abdicativum particulare directim, ut : 'Quoddam iustum honestum : nullum iustum malum : quoddam igitur honestum

2 directum *K* 5 abd. part. dir. *om. K* directum *AC* 6 quiddam *C¹KT* 7 quiddam *CKT* turpe non est iustum *K* 8 part. dedicativa et un. abd. ded. part. *codd.* 9 directum *CK* ut *om. T*
quoddam *T* 10 quoddam *T* 11 tertii *CK* 12 conduxit *B* univ. ded. *K* 13 directum *KT* reflexum *KT* 16 est *om. K* 17 ex particulari *T* : et particulare *C* (*non A*) : particulare *Arev.* (*ex Cassiodoro*)
directum *K* (*non A*) honestum . . . igitur *om. AK* 19 qui conducit *hab. T* : *om. BCK* 20 ded.] abdicativum *T* directum *codd.* 22 est *om. K* 23 et] ut *C* : ex *K* particula abd. abd. *K* : particulatim abdicativum *T* 24 (*cl 27*) directum *K* 28 ig. iustum non *codd.*

non est malum.' Sextus modus est, qui conducit ex dedicativa **21**
 universali et abdicativa particulari abdicativum particulare
 directim, ut: 'Omne iustum honestum: quoddam iustum non
 est malum: quoddam igitur honestum non est malum.' Has **22**
 5 formulas categoricorum syllogismorum qui plene nosse desiderat,
 librum legat qui inscribitur Perihermenias Apulei, et quae sub-
 tilius sunt tractata cognoscet. Distincta enim atque considerata
 ad magnas intellegentiae vias lectorem, praestante Domino,
 utiliter introducunt. Nunc ad Hypotheticos syllogismos ordine
 10 sequenti veniamus. Modi syllogismorum Hypotheticorum, qui **23**
 fiunt cum aliqua conclusione, sunt septem. Primus modus est:
 'Si dies est, lucet: est autem dies: lucet igitur.' Secundus
 modus est: 'Si dies est, lucet: non lucet: non est igitur dies.'
 Tertius modus est ita: 'Non et dies est et non lucet: atqui dies
 15 est: lucet igitur.' Quartus modus est ita: 'Aut dies est, aut **24**
 nox: atqui dies est: nox igitur non est.' Quintus modus est
 ita: 'Aut dies est, aut nox: atqui nox non est: dies igitur est.'
 Sextus modus est ita: 'Non et dies est et non lucet: dies autem
 [est]: nox igitur non est.' Septimus modus est ita: 'Non dies **25**
 20 et nox: atqui nox non est: dies igitur est.' Modos autem
 Hypotheticorum syllogismorum si quis plenius nosse desiderat,
 librum legat Marii Victorini qui inscribitur de Syllogismis
 Hypotheticis. Hinc ad Dialecticas definitionum species acce- **26**
 damus, quae tanta dignitate praecellunt ut possint indiciorum
 25 aperte manifestationes et quaedam indicia dictionum ostendere.

DE DIVISIONE DEFINITIONVM EX MARIi VICTORINI LIBRO XXIX

2 particulatim dir. *T* 3 directum *K* ut o. i. h. q. igitur i. n. c. m.
 (*om. vell.*) *A* non est . . . honestum *om. K* 4 non est malum *om. C¹*
 7 enim] autem *T* 8 magnam intelligentiae (*ex -am*) viam *K*
 10 sequenti *BCT*: requirendi *K*: currente *Cassiod.* Hypotheticorum
om. AK 11 pr. mo. si *K* 12 sec. est *K* 13 non ig. dies *C¹*
 14 mod. ita *K* non est dies est et *BCT*: non dies dies est et *K*: non
 dies est dies est et *A* luceat *A* atqui . . . lucet *om. A* etqui
C¹K: atque *T* 15 Quart. mod. ita aut dies aut nox *C* 16 autqui *K*:
 atque *C¹T* quint. mod. ita *K* 17 autqui *K*: atque *C¹*: at quia (*ex*
 adqui) *T* dies ig. (*om. est*) *B* 18 sext. mod. ita *CK* non est
 dies est et *codd.* 19 est *hab. CT*: *om. B¹K* Sept. mod. ita *K*
 non dies est nox *K* 20 atque *C¹T* (*ex adque*) 22 syllogismis et
 epytheticis *K* 24 possent *T* 25 aperi *B¹* (-ire *B²*)

ABBREVIATA. Definitio est Philosophorum, quae in rebus exprimendis explicat quid res ipsa sit, qualis sit, et quemadmodum membris suis constare debeat. Est enim oratio brevis uniuscuiusque rei naturam a communione divisam propria significatione concludens. Divisio definitionum in partes quin- 5
2 decim habetur. Prima species definitionis est οὐσιώδης, id est substantialis, quae proprie et vere dicitur definitio, ut est : 'Homo animal rationale, mortale, sensus disciplinaeque capax.' Haec enim definitio per species et differentias descendens venit 3
ad proprium, et designat plenissime quid sit homo. Secunda 10 species definitionis est, quae Graece ἐννοηματική dicitur, Latine notio nuncupatur, quam notionem communi, non proprio nomine possumus dicere. Haec isto modo semper efficitur : 'Homo est, quod rationali conceptione (et) exercitio praeest animalibus cunctis.' Non enim dixit quid est homo, sed quid 15
agat, quasi quodam signo in notitiam devocato. In ista enim et in reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur ; et quia illa substantialis est, definitionum omnium 4
obtinet principatum. Tertia species definitionis est, quae Graece ποιότης dicitur, Latine qualiativa vocatur : quia ex 20
qualitate nomen accepit pro eo quod quid, quale sit id, quod sit, evidenter ostendit. Cuius exemplum tale est : 'Homo est, qui ingenio valet, artibus pollet et cognitione rerum, aut quod agere debet eligit, aut animadversione quod inutile sit contemnit.' His enim qualitatibus expressus ac definitus homo 25
5 est. Quarta species definitionis est, quae Graece ὑπογραφική, Latine a Tullio descriptio nominatur, quae adhibita circuitione dictorum factorumque rem, quae sit, descriptione declarat.

2 qualis sit *om. K* et *om. T* 3 in memb. *K* 4 commune div. proprie *T* 5 partibus *K* 7 ut *om. K* 8 rat. et mort. *K* 12 notitia *T*
14 conc. et ex. *Cassiod.* 15 non dixit quidem homo *K* 16 quasi summus (sumus) quodam *BK* signum ad notitia advocato *K* in ista *T* : ista *BCK* 17 explic. decl. post subst. est *K* : *om. A* 18 et *om. KA* est *om. B* 19 diffinitionum *K* 20 qualitat.] qualitas *KT* (*non A*) 21 pro eo quicquid qua. *B* : pro eo quod quis qualis *K* : quid *om. T* 23 pollet cogn. *T* aut quod] atque *B*¹ 24 adversione *K* utile *T* 25 expressis *T* finitus *K* est homo *K* 27 quod adh. *B* 28 discrepatione decl. *K*

Quaeritur enim quid avarus sit, quid crudelis, quid luxuriosus,
 et universa luxuriosi, avari, crudelis natura describitur; ut, si
 luxuriosum volumus definire, dicimus: Luxuriosus est victus
 non necessarii, sed sumptuosi et onerosi appetens, in deliciis
 5 adfluens, in libidine promptus. Haec et alia definiunt luxuriosum,
 sed per descriptionem definiunt. Quae species definitionis
 oratoribus magis apta est quam Dialecticis, quia latitudines
 habet, quae similitudo in bonis rebus ponitur et in malis.
 Quinta species definitionis est, quam Graece κατὰ [ἀντί]λεξιν, 6
 10 Latine adverb[i]um dicimus. Haec vocem illam, de cuius re
 quaeritur, alio sermone designat, uno ac singulari; et quodam-
 modo quid illud sit in uno verbo positum, uno verbo alio
 declarat, ut: 'Conticescere est tacere.' Item cum terminum
 dicimus finem, aut populas interpretatur esse vastatas. Sexta 7
 15 species definitionis est, quam Graeci κατὰ διαφοράν, nos per
 differentiam dicimus. Scriptores vero artium de eodem et de
 altero nominant, ut cum quaeritur quid intersit inter regem et
 tyrannum, adiecta differentia, quid uterque sit definitur; id est,
 rex est modestus et temperans, tyrannus vero inpius et inmitis.
 20 Septima species definitionis est, quam Graeci κατὰ μεταφοράν, 8
 Latini per translationem dicunt, ut Cicero in Topicis (32):
 'Litus est, qua fluctus eludit.' Hoc varie tractari potest. Modo
 enim ut moneat, modo ut designet, modo ut vituperet aut laudet.
 Vt moneat: 'Nobilitas est virtutis maiorum apud posteros
 25 sarcina.' Vt designet: 'Apex est arx corporis.' Vt laudet:
 'Adulescentia est flos aetatis.' Vt vituperet: 'Divitiae sunt
 brevis vitae longum viaticum.' Octava species definitionis est, 9
 quam Graeci κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου, Latini per privantiam

1 enim om. K 2 et univ. lux. om. AK universi C¹ 4 sed om. K
 onerosia T: honoris K: honores B 5 et talia T: talia B¹ 6 per distri-
 ctionem T: per discriptionem K 7 latitudinem T 8 simili modo in
 Cassiodorus 9 catatelexin K 10 dicitur T de qua requi. Cass.
 13 cont. tac. T¹ 14 populatus . . . vastatus T interpretamur BC
 15 est om. B¹ nos diff. K 19 temperatus K 22 qua] quo B
 elidet K pot. modo enim ut des. mo. ut vit. aut lau. aut moneat nobil. K
 23 signet A 24 virtus K (non A) modorum codd.: corr. dell.
 25 apex] caput Arev. (ex Cass.) arax T: arum C¹ 26 aut vitup. C¹
 27 definitio (om. est) K: est def. B 28 quam ex quod A: quem C¹

contrarii eius, quod definitur, dicunt : ‘ Bonum est, quod malum non est. Iustum est, quod iniustum non est,’ et his similia. Hoc autem genere definitionis uti debemus, cum contrarium notum est, ut : ‘ Si bonum est quod prodest cum honestate, id
10 quod tale non est malum est.’ Nona species definitionis est, 5 quam Graeci κατὰ ὑποτύπωσιν, Latini per quandam imaginationem dicunt, ut : ‘ Acneas est Veneris et Anchisae filius.’ Haec semper in individuis versatur, quae Graeci ἄτομα appel-
11 lant. Decima species definitionis est, quam Graeci κατὰ ἀναλογίαν, Latini iuxta rationem dicunt ; ut si quaeratur quid sit 10 animal, respondeatur : ‘ Vt homo.’ Rem enim quaesitam praedictum declarabit exemplum. Hoc est autem proprium defini-
12 tionis, quid sit illud quod quaeritur declarare. Undecima species definitionis est, quam Graeci κατ’ ἐλλειπὲς ὁλοκλήρου ὁμοίον γένους, Latini per indigentiam pleni ex eodem genere 15 dicunt. Vt si quaeratur quid sit triens, respondeaturque : ‘ Cui bessis deest ut sit assis.’ Duodecima species definitionis est, quam Graeci κατὰ ἔπαινον, id est, per laudem, ut Tullius pro Cluentio (146) : ‘ Lex est mens et animus et consilium et sententia civitatis.’ Et aliter (Cic. Phil. 2, 113) : ‘ Pax est tranquilla 20 libertas.’ Fit et per vituperationem, quam Graeci ψόγον vocant, ut (ibid.) : ‘ Servitus est postremum malorum omnium, non
14 modo bello, sed morte quoque repellenda.’ Tertiadecima species definitionis est, quam Graeci κατὰ τὸ πρὸς τι, Latini ad aliquid vocant, ut est illud : ‘ Pater est, cui est filius.’ ‘ Dominus est, cui 25
15 est servus.’ Quartadecima species definitionis est κατὰ τὸν ὅρον, ut Cicero in Rhetoricis (Inv. 1, 42) : ‘ Genus est, quod plures am-
16 plectitur partes.’ Item ‘ Pars [est], quae subest generi.’ Quinta-

1 quo def. T 1-2 malum . . . quod om. K 2 et hec sunt similia K
4 ut] et T prode est T: est prodest K 6 quondam B 8 dividuis T
9-17 de turbato ordine in codd. vid. Praef. 10 vocant lat. iustam rationalem di. K 12 vel declaravit 14 oloclerii homo genus (sim.) codd.
16 triens] tresis C Mon.¹: thesis B Rem. (non ADM) 17 vel bes: versis M: bis CW Mon.¹: bilis T: vis BD: his AK arsis ABDKTH
(non M Rem.¹ Mon.¹) 23 repellenda est B def. spec. K
25 pater cui K (non M.: p. cuius B filius om. K 26 est def. K
catatontus K: catatonrus BC: cathatonfus T: corr. dett. 28 est hab.
BT: om. CK

decima species definitionis est, quam Graeci κατὰ αἰτιολογίαν, Latini secundum rei rationem vocant, ut : ‘Dies est sol supra terras, nox est sol sub terris.’ Scire autem debemus praedictas species definitionum Topicis merito esse sociatas, quoniam inter
 5 quaedam argumenta sunt positae, et nonnullis locis commemorantur in Topicis. Nunc ad Topica veniamus, quae sunt argumentorum sedes, fontes sensuum et origines dictionum.

DE TOPICIS. Topica est disciplina inveniendorum argumen- XXX
 torum. Divisio Topicorum, sive locorum ex quibus argumenta
 10 dicuntur, triplex est. Nam alia in eo ipso, de quo agitur, haerent; alia, quae dicuntur effecta, quae quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur; alia, quae adsumuntur extrinsecus. Argumenta, quae in eo ipso, de quo agitur, haerent, in tribus divisa sunt. Prima, a toto; secunda, a parte; tertia, a nota. Argumentum a toto, 2
 15 cum definitio adhibetur ad id, quod quaeritur, sicut ait Cicero (Marcell. 26): ‘Gloria est laus recte factorum magnorumque in republica fama meritorum.’ A partibus est argumentum, cum 3
 is, qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse iure defendit. A nota est argumentum, cum ex vi nominis argu- 4
 20 mentum aliquod eligatur, ut Cicero (Pis. 19): ‘Consulem, inquam, quaerebam, quem in isto maiiali invenire non poteram.’ Effecta argumenta sunt, quae quodammodo ex rebus aliis tracta 5
 noscuntur. Sunt autem numero quattuordecim; id est, primum a coniugatis argumentum est, cum declinatur a nomine et fit
 25 verbum, ut Cicero Verrem dicit everrisse provinciam; vel nomen a verbo, cum latrocinari dicitur latro. Nomen est a nomine; Terentius (Andr. 218):

Interceptio est amentium, haud amantium;

1 est om. C¹ 2 rei om. K dies sol AK supra BCK: super
 A: per T 5 comm. topicis K 10 ducuntur C² 11 eff. quodam-
 modo T 12 al. q. adsum. om. K 14 a partibus Cassiod. (?) 18 defendi
 abnegat aut factum esse K iure dett.: in re ABKT: in se C¹ 19 ex
 sui BKT 20 eligatur AB ex corr. K: eligitur B ante corr. T: dicitur
 C: elicitur dett. 21 mali T 22 Et facta K: Affecta Arev. (ex Cassiod.)
 23 tredecim Cassiod. primum coniugationis K 24 et om. T
 25 dicit] dictae C¹ averisse T: eversisse BK: evertisse C omen
 a ver. K: nomina verborum T 26 cum a latr. K a nomine] a verbo K
 28 interceptio codd. (etiam A) aut codd. (etiam A)

dummodo distet unius appellationis postremitas, in alia vocis
6 declinatione formata. Secundum argumentum a genere est,
cum de eodem genere sententia dicitur, ut Vergilius (Aen. 4,
569):

Varium et mutabile genus.

5

7 Tertium ab specie argumentum est, cum generali quaestioni
fidem species facit, ut (Virg. Aen. 7, 363):

Non sic Phrygiis penetrat Lacedaemona pastor.

A simili argumentum est, quando rebus aliquibus similia pro-
feruntur (Virg. Aen. 10, 333):

10

Suggere tela mihi: non ullum dextera frustra
torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis.

8 A differentia argumentum est, quando per differentiam aliqua
separantur, ut Vergilius (Aen. 10, 581):

15

Non Diomedis equos, nec curram cernis Achillis.

A contrariis argumentum dicitur, quando res discrepantes
sibimet opponuntur, ut Vergilius (Aen. 9, 95):

Mortaline manu factae immortale carinae
fas habeant, certusque incerta pericula lustres,
Aeneas?

20

9 A consequentibus argumentum dicitur, quando positam rem
aliquid inevitabiliter consequitur, ut Vergilius (Aen. 1, 529):

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.

Ab antecedentibus argumentum est, quando aliqua ex his, 25
quae prius gesta sunt, conprobantur, ut Cicero pro Milone
(44): 'Cum non dubitaverit aperire quid cogitaverit, vos

10 potestis dubitare quid fecerit?' A repugnantibus argumentum
est, quando illud, quod obicitur, aliqua contrarietate destruitur,
ut Cicero (Deiot. 15): 'Is igitur non modo de tali periculo 30

1 distat K appellatione K 2 est et cum K 7 ut om. T
8 sicut AK frigus K 9 aliquid sim. K 11 non nullum ABCT:
nullum K 12 quae om. T 19 immortali car. T: immortalis car. K
20 lustris K: lustret C² 24 nonne habis an. T anima C¹ ne K
victus K 27 debitaberit T aper. . . . cog. om. AKL quid C: id
quod T: id BD 28 potentis KL ferit AKL (non D) 29 obiecit
A: abicitur C¹ alia C

liberatus, sed honore amplissimo ditatus, domi te interficere voluisset.' A coniugatis argumentum est, cum contra proba- 11
biliter ostenditur quid sit ex re quaque venturum, ut Vergilius
(Aen. 8, 147):

5 Nos si pellant, nihil adfore credunt,
 quis omnem Hesperiam [penitus] sua sub iuga mittant.
A causis argumentum est, quando consuetudine communi res 12
quaque tractatur, ut Terentius (Andr. 582):

 Ego nonnihil veritus sum dudum abs te cavere, ne faceres
10 quod vulgus servorum solet, dolis ut me deluderet.
Ab effectis argumentum est, cum [ex] his, quae facta sunt,
aliquid adprobatur, ut Vergilius (Aen. 4, 13):

 Degeneres animos timor arguit.

A conparatione argumentum est, quando per conlationem perso- 13
15 narum sive causarum sententiae ratio sub inputatione formatur,
ut Vergilius (Aen. 10, 81):

 Tu potes Aenean manibus subducere Graium,
 nos aliquid contra Rutulos iuvisse nefandum est?

Item argumenta quae ducuntur extrinsecus, quae Graece 14
20 ἀτέχνους, id est artis expertes vocant, ut est testimonium. Testi-
monium vero constat re. Haec dividitur [in] quinque modis: 15
id est, primo ex persona, secundo ex naturae auctoritate, tertio
ex temporibus auctoritatum, quarto ex dictis factisque maiorum,
quinto ex tormentis. Tertius ergo superior modus, qui est ex
25 temporibus, in octo species derivatur. Prima ingenio, secunda
opibus, tertia aetate, quarta fortuna, quinta arte, sexta usu,

1 liberatur K 2 controbabiliter (-pab-) ABT 3 quae sit K
5 pellunt K adfore C¹: afore C² 6 quin dett. penitus hab. K:
om. BCT mittat K 7 consuetudini T: consuetudinis K com-
munionis quoque tractantur K 8 quae B¹ 9 nihil om. K (non A)
du K: dum A 10 solet et doles ut me diluderis K et me B
11 ex hab. CT: om. BK 14 arg. a comp. K conlocationem BCK:
conloquutionem A 15 firmatur T 17 aeneas K gaium T
18 iuves sine fandum K: invisere fandum B 19 dicuntur C¹K quos
T 20 atecnos (-chn-) KT: tecnos (-gn-) BC testimonio vestro K
21 constat re CT: constare BK in hab. K: om. BCT 22 naturae
auctoritatem C: natura auctoritatem T: natura aut auctoritate K 23 au-
ctoritatem T 24 modus superior K: superius est M ex om. C¹

- septima necessitate, octava concursione fortuitorum. Testimonium omne est, quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona non qualiscumque est quae testimonii pondus habet ad faciendam fidem, sed morum probitate
16 debet esse laudabilis. Naturae auctoritas est quae maxime 5 virtute consistit. Testimonia multa sunt quae adferant auctoritatem: id est, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas et concursio rerum fortuitarum. A dictis factisque maiorum petitur fides, cum priscorum dicta factaque memorantur. A tormentis fides praebetur, post quae nemo creditur velle mentiri. **10**
17 Ea vero quae tractantur in tempore, quia suis nominibus plana sunt, definitionem non indigent. Memoriae quoque condendum est Topica oratoribus, Dialecticis, poetis et iurisperitis communiter quidem argumenta praestare; sed quando aliquid specialiter probant, ad Rhetores, poetas, iurisperitosque perti- **15** nent; quando vero generaliter disputant, ad philosophos attinere
18 manifestum est. Mirabile plane genus operis, in unum potuisse colligi, quidquid mobilitas ac varietas humanae mentis in sensibus exquirendis per diversas causas poterat invenire, conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocumque se **20** verterit, quascumque cogitationes intraverit, in aliquid eorum, quae praedicta sunt, necesse est cadat ingenium.

XXXI DE OPPOSITIS. Contrariorum genera quattuor sunt, quae Aristoteles ἀντικείμενα, id est opposita vocat, propter quod sibi velut ex adverso videntur obsistere, ut contraria; nec tamen **25** omnia quae opponuntur sibi contraria sunt, sed omnia a contrario opposita sunt. Primum genus est contrariorum, quod iuxta Ciceronem diversum vocatur, pro eo quod tantum con-

1 concursi *M*; concursio *BCK* 2 ab] ex *KM* (*non A*) 3 persona
 ad fac. fid. *om. KL* (*non M*) 5 Natura *KL* est quae] quae sunt
B maxima *CKLT* 6 consistat *C*¹ 10 quae homo *A*: honorem *KL*
 dicitur *KL* (*non A*) vel m. *KL* (*non A*): esse m. *T* 11 vero *om. KL*
 tractant *A* quae suis *A*: quibus vis *KL* 14 et quando aliqui *C*¹
 15 rectores *T* 16 disputantur *K* 19 poterant *T* conclusum *KL*:
 conclusio *BCT* 21 averterit *T* intraverint *K* 23 sunt quattuor
T 24 composita *KL* (-np-) 25 existere *KL* (exs-) 28 diversim
KL sibi contrarie *T*

trarie sibi opponuntur, ut non eorum sint quibus opponuntur,
 ut sapientia stultitia. Quod genus in tres species dividitur. **2**
 Nam sunt quaedam eius quae medium habent; et sunt quae-
 dam quae sine medio sunt; et quaedam sunt quae habent
5 medium et tamen sine nomine sunt, nisi utrumque ei vocabu-
 lum creet. Candidum et nigrum medium habent, quia inter
 eos saepe color pallidus vel fuscus invenitur. Sine medio sunt, **3**
 quotiens unum de duobus accidit, ut sanitas vel infirmitas.
 Horum nihil est medium. Ea autem quorum media sine
10 nomine sunt, ut felix infelix, medium habent non felix. Secun-
 dum genus est relativorum, quae ita sibi opponuntur ut ad se
 conferantur, sicut duplum simplum. Hoc solum oppositorum **4**
 genus ad se refertur. Non est enim maius, nisi ad minus
 referatur; et simplum, nisi ad duplum. Nam relativum relativo
15 ita opponitur ut hoc ipsum, quod opponitur, aut eius sit, cui
 opponitur, (aut ad id) quocumque modo referatur. Dimidium
 enim opponitur duplo, eiusque dupli medium est, sed ita illi
 opponitur ut eius sit, cui opponitur. Sic et parvum opponitur **5**
 magno, ita ut ipsud parvum ad magnum, cui opponitur, sit
20 parvum. Nam superiora quae dicuntur contraria ita sibi
 opponuntur ut eorum non sint, quibus opponuntur, nec ad ea
 quocumque modo referantur; siquidem iniquitas iustitiae ita

2 stultitiae *T* **3** quae medium quae sine medio sunt *T* hab. et
 quaedam sunt *K* **5** ei] uno *T* **6** creet et *K*: daret et *C*¹
7 fuscus] fagus *K* **8** unum *om.* *T* *e* *K* san. et inf. *B*
10 infelix felix *K* **12** simplum *om.* *A* Hoc *om.* *K* **13** fertur
K: referuntur *T* est enim *CT*: enim est *B*: est *A*: enim *K* minus]
 simplum *K* **14** rel. ipsi rel. *K* **15** quodquod (*corr.* quotquot)
 opponitur (*seq. ras. sex litt.*) *T* aut eius . . . opponitur *om.* *K*: aut
 eius quod opp. *AC*: aut est quod opp. *B*: aut eius cui opp. *D*: aut
 contra (*pro* eius) cui opp. quod opp. *H* **16** aut ad id *om.* *codd.*
 quodcumque *TB* (*non DH*: quaecumque *A* **18** parum (*ter*) *CDT*
 Sit et si parvum parvum ad magnum cui opponitur sit parvum opponitur
 et magno ita ut ipsud *A*: Sic etsi parvum parvum ad magno ita ut
 ipsum parum ad magnum cui opponitur sit parum *B*: Sic et si parvum
 opponitur magno et si magnum ita ut parvum ad magnum cui opponitur
 sit parvum *K*: Sic et si parvum ipsum opponitur et magno ita ut ipsum
 parvum ad magnum ad magnum cui opponitur sit parvum *H* (*non D*)
21 sint] sit *K* quibus] que *T* nec ad . . . referantur *om.* *T* nec]
 non *K*

contraria est ut non eiusdem iustitiae iniquitas sit, aut ad illam
 6 sit iniquitas. Tertium genus est oppositorum habitus vel orbatio.
 Quod genus Cicero privationem vocat, qua ostendit aliquid
 quempiam habuisse, unde privatus est. Cuius species sunt
 tres : quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tem- 5
 pore congruo. In re, ut caecitas visio. In loco, ut caecitatis
 et visionis in oculis locus est. In tempore congruo, ut infan-
 tem non dicere sine dentibus eum, cui dentes adhuc aetas parva
 negavit. Non enim est privatus dentibus, quos nondum habuit.
 7 Quartum vero genus ex confirmatione et negatione opponitur, 10
 ut Socrates disputat, Socrates non disputat. Haec a superiori-
 bus ideo differt, quod illa singillatim dici possunt, haec nisi
 conexe dici non possunt. Quod genus quartum apud Dialecticos
 multum habet conflictum, et appellatur ab eis valde oppositum,
 8 siquidem et tertium non recipit. Nam ex illis quaedam habere 15
 tertium possunt, ut in contrariis candidum et nigrum. Tertium
 eius nec candidum nec nigrum, sed fuscum vel pallidum. In
 relativis quoque, ut multa et pauca. Tertium eius nec multa
 nec pauca, sed mediocria. In habitu vel orbatione, ut visio et
 caecitas. Tertium eius, nec caecitas nec visio, sed lippitudo. 20
 Hic ergo legit, non legit : tertium nihil habet.

1 ad *om.* *T* 3 qua. ost. al. *om.* *AK* qua] quia *T* ostendet *CT*
 4 quempiam] quiddam *K* : quidam *A* habuisset *A* 6 in re ut cecitas
 et visionis in clusis locus est (*rell. om.*) *K* (*non A*) caecitas . . . loco ut
om. *C*¹ in loco cecitatis *B* 7 et vis. *om.* *B*¹ in oc.] oc. *A* : *om.* *B*¹
 8 dent. cum eum *K* adhuc *om.* *K* 9 enim *om.* *K* 10 ex] et
*C*¹ : est ex *T* 11 Socr. non disp. *om.* *K* (*non A*) 12 ideo] id *T*
 13 conexa *K* 14 habeat conflictum *K* ab eius *K* 15 quidam *BT*
 16 tertiam *K* cand. et nigr. est *T* : candidum nigro *K* 17 vel] et *B*
 18 et multa *BK* 20 lippido *K* 21 leget (*his*) *ABCT* nihil] nunc *A*

LIBER III

DE MATHEMATICA

MATHEMATICA Latine dicitur doctrinalis scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu a materia separantes vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar, vel ab aliis huiusmodi in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quattuor: id est Arithmetica, Musica, Geometria et Astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Musica est disciplina quae de numeris loquitur, qui inveniuntur in sonis. Geometria est disciplina magnitudinis et formarum. Astronomia est disciplina quae cursus caelestium siderum atque figuras contem-
 10 platur omnes atque habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicamus, ut earum causae competenter possint ostendi.

DE VOCABULO ARITHMETICAE DISCIPLINAE. Arithmetica I
 15 est disciplina numerorum. Graeci enim numerum ἀριθμόν dicunt. Quam scriptores saecularium litterarum inter disciplinas mathematicas ideo primam esse voluerunt, quoniam ipsa ut sit nullam aliam indiget disciplinam. Musica autem et Geometria 2
 et Astronomia, quae sequuntur, ut sint atque subsistant istius
 20 egent auxilium.

DE AVCTORIBVS EIVS. Numeri disciplinam apud Graecos II
 primum Pythagoram autumant conscripsisse, ac deinde a Nicomacho diffusius esse dispositam; quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boetius transtulerunt.

2 considerat] significat *B* 3 sep. aut ab *K* 4 par et imp. vel in
 al. *K* 6 arithmetica disc. quantitas (*ex quantas*) *K* 8 geometrica
 disc. *K* 9 magn.] similitudinis *C Vercellensis* 202 11 at. omn. *BCT*
 et habitudinis st. qui disc. *K* 15 dicunt *ABT*: vocant *CK* 16 qua
 scr. lit. saec. *K* 18 indicat *K* 21 Numeros vel num. disc. *K*
 22 aucupant *T*: nuncupant *C ante corr.* 23 diffusus *T*

III QUID SIT NUMERVS. Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta. Nam unum semen numeri esse, non numerum. Numero nummus nomen dedit, et a sui frequentatione vocabulum indidit. Vnus a Graeco nomen trahit; Graeci enim unum 2 *ἓνα* dicunt: sic duo et tres, quos illi *δύο* et *τρία* appellant. Quatuor vero a figura quadrata nomen sumpserunt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex 3 autem et septem a Graeco veniunt. In multis enim nominibus quae in Graeco aspirationem habent, nos pro aspiratione S ponimus. Inde est pro *ξ* sex, [et] pro *επτά* septem, sicut pro herpillo herba serpillum. Octo vero per translationem, sicut illi 4 et nos: ita illi *ἐννέα*, nos novem: illi *δέκα*, nos decem. Dicti autem decem a Graeca etymologia, eo quod ligent et coniungant infra iacentes numeros. Nam *δεσμός* coniungere vel ligare apud 15 eos dicitur. Porro viginti dicti quod sint decem bis geniti, U pro B littera posita. Triginta, quod a ternario denario gignantur: sic usque ad nonaginta. Centum vero vocati a cantho, quod est circulum; ducenti a duo centum. Sic et reliqui usque ad mille. Mille autem a multitudine, unde et militia, quasi 20 multitia: inde et milia, quae Graeci mutata littera myriada vocant.

IV QUID PRAESTENT NUMERI. Ratio numerorum contemnenda non est. In multis enim sanctarum scripturarum locis quantum mysterium habent elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est (Sap. 11, 21): 'Omnia in mensura et 2 numero et pondere fecisti.' Senarius namque [numerus] qui

2 nam unum numerum (*om. vell.*) KL semen numeri CDB¹ ut vid. T¹ ut vid.: semel numeri AB²: semel numerum T² non numeri T: numerum B 3 nummus] numerus K sua T 4 unum mono di. K 5 quos] quod B *δύο*] dia *codd.* 6 vero fig. B 11 inde est] id est T² (*om. T*) et hab. K: *om. BCT* 13 *ἐννέα*] nea *codd.* 14 et] er C¹ 15 inf. iac. num. *om. K*: num. *om. A* 17 a ternarius T: ternario K gignatur T 18 vocatum T canto C: cantu BKT Col. 19 circulus B (*non Col.*) reliquis T: reliqua B 21 milia] militia K quae *om. K* myriada K: -des BT: -das Col.: miridia C¹ 22 vocantur T 23 numeri C continenda AK 24 sacrarum K 25 habent licet enim K 26 *om. mens. K* 27 numerus hab. K: *om. BCT*

partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri
 [sui] significatione declarat. Similiter et quadraginta dies, qui-
 bus Moyses et Helias et ipse Dominus ieiunaverunt, sine nu-
 merorum cognitione non intelleguntur. Sic et alii in scripturis 3
 5 sacris numeri existunt, quorum figuras nonnisi noti huius artis
 scientiae solvere possunt. Datum est etiam nobis ex aliqua
 parte sub numerorum consistere disciplina, quando horas per
 eam dicimus, quando de mensuum curriculo disputamus,
 quando spatium anni redeuntis agnoscimus. Per numerum 4
 10 siquidem ne confundamur instruimur. Tolle numerum in
 rebus omnibus, et omnia pereunt. Adime saeculo conputum,
 et cuncta ignorantia caeca complectitur, nec differri potest a
 ceteris animalibus, qui calculi nesciunt rationem.

DE PRIMA DIVISIONE PARIVM ET INPARIVM. Numerus V
 15 dividitur in [his] paribus et imparibus. Par numerus dividitur
 in his: pariter par, pariter impar, et impariter par. Inpar nu-
 merus dividitur in his: primum et simplum, secundum et con-
 positum, tertium mediocrem; qui quodammodo primus et in-
 compositus est, alio vero modo secundus et compositus est.
 20 Par numerus est, qui in duabus aequis partibus dividi potest, 2
 ut II, IV et VIII. Inpar vero numerus est, qui dividi aequis par-
 tibus nequit, uno medio vel deficiente vel superante, ut III, V,
 VII, IX et reliqui. Pariter par numerus est, qui secundum 3
 parem numerum pariter dividitur, quousque ad indivisibilem
 25 perveniat unitatem; ut puta LXIV habet medietate xxxii, hic
 autem xvi, xvi vero viii, octonarius iv, quaternarius ii, binarius
 unum, qui singularis indivisibilis est. Pariter impar est, qui 4

2 sui hab. BT: om. CK 5 fig. numeri sine notitia h. a. sc. so. non
 po. K (non A Col.) 6 aliqua] magna T (non Col.) 8 dicimus K:
 discimus BCT q. m. curricula supputamus T curricula K (et fort.
 Isid.): curculis B 10 confundantur K 11 adimes calculo K
 (non A) 13 nescit T 15 his hab. KLA: om. BCDTU paribus
 ... in his] om. A partibus KL et in imparibus BU ut vid. 16 pari-
 ter par om. KL par pariter om. T (non U) par. Inpar om. KLA
 17 pr. simp. sec. comp. tert. med. T secundum inconpositum C¹
 18 inconp. alio T: compositus alio K: comp. est alio BC 19 est om. K
 22 med. ut def. K 23 Pariter om. K 25 perveniant K: pervenit T
 sex. et quatt. T: sex. quatt. BC: LXIII K habent K trig. et duos BC
 26 octo et octonarius BC 27 singulis AK inpar] par K

- in partes aequas recipit sectionem, sed partes eius mox indissecabiles permanent, ut VI, X et XXXVIII, L. Mox enim hunc numerum divideris, incurris in numerum quem secare non possis. Inpariter par numerus est, cuius partes etiam dividi possunt, sed usque ad unitatem non perveniunt, ut XXIV. Hi enim in medietatem divisi XII faciunt rursumque in aliam medietatem VI, deinde in aliam tres; et ultra divisionem non recipit sectio illa, sed ante unitatem invenitur terminus, quem secare non possis. Inpariter inpar est, qui ab impari numero inpariter mensuratur, ut XXV, XLIX; qui dum sint impares numeri, ab imparibus etiam partibus dividuntur, ut septies-septeni XLIX et quinquies quini XXV. Inparium numerorum alii simplices sunt, alii compositi, alii mediocres. Simples sunt, qui nullam aliam partem habent nisi solam unitatem, ut ternarius solam tertiam, et quinarium solam quintam, et septenarius solam septimam. His enim una pars sola est. Compositi sunt, qui non solum unitate metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur, ut novem, XV et XXI. Dicimus enim ter terni, et septies terni, ter quini, et quinquies quini. Mediocres numeri sunt, qui quodammodo simplices et inconpositi esse videntur, alio vero modo et compositi; [ut] verbi gratia, novem ad XXV dum comparatus fuerit, primus est et inconpositus, quia non habet communem numerum nisi solum monadicum: ad quindecim vero si comparatus fuerit, secundus est et compositus, quoniam inest illi communis numerus praeter monadicum, id est ternarius numerus; qui novem mensurat ter terni, et quindecim ter quini.
- Item parium numerorum alii sunt superflui, alii diminutivi, alii perfecti. Superflui sunt, quorum partes simul ductae pleni-

1 partem eius *T* indissecabiles *BCT*: indissectabiles *K* 2 enim
ut *T*² hunc] unum *T* 3 incurres *C* num. alium q. *T*² quae *K*
secare] dividere *B* 4 poteris *T* 5 hic e. in medietate divisus *K*
9 quia ab *K* (non *A*) 11 et sept. *K*: usepties *T* septem *codd.*:
corr. Schwarz quadraginta novem *T ex corr.*: quadragies est nonus *K*:
quadraes nonus *BC* 12 viginti quinque *T ex corr.*: xxv *K*: vies quinque
(-qui) *BC* 17 alieno] ab alio *K* 18 et om. *K* 21 *K*: vig. unus
B: vig. et uno *C*¹ *T* 19 sunt numeri *T*: numerus est *K* 21 ut
hab. BT: om. *CK* 22 est et] erum *T*¹ quia] quod *K* 24 est et]
est om. *T*¹: et om. *K* 25 propter *K* 26 qui *codd.*

tudinem suam excedunt, ut puta duodenarius. Habet enim
 partes quinque: duodecimam, quod est unum; sextam, quod duo;
 quartam, quod tria; tertiam, quod quattuor; dimidiam, quod
 sex. Vnum enim et duo, et tria, et quattuor, et sex simul ducta
 5 xvi faciunt et longe a duodenario excedunt: sic et alii similes
 plurimi, ut duodevicesimus, et multi tales. Diminutivi numeri 10
 sunt, qui partibus suis computati minorem summam efficiunt,
 ut puta denarius, cuius partes sunt tres: decima, quod est unum;
 quinta, quod duo; dimidia, quod quinque. Vnum enim et
 10 duo et quinque simul ducta octonarium faciunt, longe a denario
 minorem. Similis est huic octonarius, vel alii plurimi qui in
 partes redacti infra consistunt. Perfectus numerus est, qui suis 11
 partibus adinpletur, ut senarius; habet enim tres partes, sextam,
 tertiam, [et] dimidiam: sexta eius unum est, tertia duo, dimidia
 15 tres. Haec partes in summam ductae, id est unum et duo et
 tria simul eundem consummant perficiuntque senarium. Sunt
 autem perfecti numeri intra denarium vi, intra centenarium
 xxviii, intra millenarium cccxcvi.

DE SECVNDA DIVISIONE TOTIVS NVMERI. Omnis numerus VI
 20 (1) aut secundum se consideratur, (2) aut ad aliquid. (1) Iste
 dividitur sic: alii enim sunt aequales, alii inaequales. (2) Iste
 dividitur sic: alii sunt maiores, alii sunt minores. Maiores
 dividuntur sic: multiplices, superparticulares, superpartientes,
 multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Mi-
 25 nores dividuntur sic: submultiplices, subsuperparticulares, sub-
 superpartientes, submultiplices subsuperparticulares, submulti-
 plices subsuperpartientes. Per se numerus est, qui sine relatione 2
 aliqua dicitur, ut iii. iv. v. vi, et ceteri similes. Ad aliquid

2 quod est primum s. q. est secundam quarta quod est tertia tert. q. est
 quarta quod est sexta K 4 sex] sextam B¹: sexta B² 6 plurimi
 similes T Diminutivi BC: Diminuti KT 7 summam om. T 8 unum]
 prima K 9 quod sunt duo K 12 infra] in summa K 13 partes
 tres K 14 et hab. BC: om. KT unum sunt T 16 perficiuntque
 numerum senarium K 20 ad aliquid . . . aequales om. AKL 21 iste
 (alt.)] sed T (non U) 22 alii minores B 25 subsuperparticulares
 (prius)] subparticulares T: superparticulares B 27 subsuperpartientes
 (alt.)] superpartientes B

- numerus est, qui relative ad alios comparatur ; ut verbi gratia IV ad II dum comparatus fuerit, duplex dicitur [et multiplex], VI ad III, VIII ad IV, X ad V ; et iterum III ad unum triplex, VI ad
- 3** II, IX ad III et ceteri. Aequales numeri dicuntur, qui secundum quantitatem aequales sunt, ut verbi gratia II ad II, III ad III, X ad X, C ad C. Inaequales numeri sunt, qui ad invicem comparati inaequalitatem demonstrant, ut III ad II, IV ad III, V ad IV, X ad VI ; et universaliter maior minori aut minor maiori
- 4** huiusmodi dum comparatus fuerit, inaequalis dicitur. Maior numerus est, qui habet in se illum minorem numerum, ad quem comparatur, et aliquid plus ; ut verbi gratia quinarium numerus trinario numero fortior est, eo quod habet quinarium numerum in se trinarium numerum et alias partes eius duas, et reliqui tales.
- 5** [Minor numerus est, qui continetur a maiori, ad quem comparatur, cum aliqua parte sui, ut ternarius ad quinarium. Continetur enim ab eo cum duabus partibus suis.] Multiplex numerus est, qui habet in se minorem numerum bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter ; ut verbi gratia II ad unum dum comparati fuerint, duplex est ; III ad unum, triplex ; IV quadru-
- 6** plex, et reliqui. Econtra submultiplex numerus est, qui intra multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter ; ut verbi gratia unus a II bis continetur, a III ter, a IV quater, a
- 7** V quinquies, et ab aliis multipliciter. Superparticularis numerus est, dum fortior continet intra se inferiorem numerum, circa quem comparatur, similiter et unam partem eius ; ut verbi gratia III ad II dum comparati fuerint, continent intra se II et alium unum, qui media pars est duorum ; IV ad III dum comparati fuerint, continent in se III, et alium unum, qui est tertia pars

2 et multiplex hab. CKTU: om. B 5 II ad II om. K 6 qui
 invicem K 7 V ad IV om. K 8 maior minoris K at minor
 maiori T: om. K (non A) 9 dum om. AK 11 comparatur (-rat A)
 ad aliquid KA 12 numero om. K (non A) in se quin. num. C
 numerus om. D 13 numerum om. CD partes om. K (non A)
 14 Minor numerus . . . partibus suis hab. BCTU: om. ADKL 16 enim
 hab. TU: om. BC 17 in se illum min. B numerum om. K
 18 et multiplic. et ver. K 21 cont. ut bis K 24 inter se B inf.
 num. cont. int. se K 25 comparantur B simpliciter Col. 26 duo
 et . . . in se om. C¹ 27 ad III] aut tres B 28 continet B

trium. Iterum v ad iv dum comparati fuerint, habent in se quaternarium numerum, et alium unum, qui quarta pars esse dicitur quaternarii numeri, et ceteri tales. Superpartiens numerus est, qui in se inferiorem numerum totum continet, et super hoc alteras partes eius ii, aut iii, aut iv, aut v, aut alias ; ut verbi gratia v ad iii dum comparati fuerint, habent in se quaternarius numerus trinarium, et super hoc alias partes eius ii ; vii ad iv dum comparati fuerint, habent in se iv, et alias iii partes eius ; ix ad v dum comparati fuerint, habent in se v, et alias iv partes eius. Subsuperpartiens numerus est, qui continetur in numero superpartienti cum aliquibus partibus suis duabus aut tribus aut pluribus ; [ut] verbi gratia iii continentur a v cum aliis ii partibus suis ; v a ix cum iv partibus suis. Subsuperparticularis numerus est minor, qui continetur in fortiori numero cum alia una parte sua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta ; ut verbi gratia ii ad iii, iii ad iv, iv ad v, et ceteri. Multiplex superparticularis numerus est, qui, dum comparatus ad inferiorem sibi numerum fuerit, continet in se totum inferiorem numerum multipliciter cum aliqua parte eius ; ut verbi gratia v ad ii dum comparati fuerint, continent in se bis ii, iv, et unam partem eius ; ix ad iv dum comparati fuerint, continent in se bis iv, viii, et unam partem eius. [Submultiplex [sub]superparticularis numerus est qui, dum ad fortiorem sibi numerum comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum alia una parte sua ; ut verbi gratia ii ad v dum comparati fuerint, continentur ab eo bis cum una parte sua.] Multiplex superpartionalis numerus est, qui dum comparatus ad

4 qui se *T* 5 alia sunt ver. *T* 6 fuer. compar. *K* habet *BCT*
ex corr. 7 quin. num. *om.* *K* ternarium numerum et *K* 8 compari
T alias partes (*om.* iii) *T* 9 ix] viii *K* 10 alias iii (*om.* partes
eius) *K* : alias partes eius quattuor *T* Superpartiens *T* 11 suis
om. *K* 12 ut hab. *K* : *om.* *BCT* 13 quinque ad viii *K* : v ad viii *C*
14 suis (*ult.*) *om.* *K* § 10 post § 7 *TU et fort. Isid. (non Col.)* 17 ceteris
K Submultiplex particularis *BCDK (non U)* 18 comparatur *CDK*
20 ut verbi . . . § 12 partibus eius *om.* *KL* ut *om.* *B* 11] iii (tres)
BCTU 21 ix ad iv . . . *cap.* vii, § 1 discreti sunt *om.* *U*¹ 22 viii
om. *BC*¹ Submultiplex subs. . . parte sua hab. *T* : *om.* *BCDK*
24 continet eum *T* : *correxi ex Cassiod.* 27 Submultiplex superparticu-
laris *CD* : Multiplex superpartiens *B fort. recte* comparatur *T*

inferiorem sibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus eius; ut verbi gratia VIII ad III dum comparati fuerint, continent in se bis III, cum aliis II partibus eius; XIV ad VI dum comparati fuerint, continent intra se bis VI cum aliis II partibus eius; [XVI ad VII dum comparati fuerint, continent eum bis cum aliis II partibus eius; XXI ad IX dum comparati fuerint, continent intra se bis IX cum aliis III partibus eius]. Submultiplex superpartionalis numerus est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum aliquibus partibus suis; ut verbi gratia III ad VIII continentur bis cum II partibus suis; IV ad XI continentur bis cum III partibus suis.

VII DE TERTIA DIVISIONE TOTIVS NVMERI. Numeri (1) aut discreti sunt, (2) aut continentes. Iste dividitur sic: (1) lineales, (2) superficiosi, (3) solidi. Discretus numerus est, qui a discretis monadibus continetur, ut verbi gratia III. IV. V. VI. et reliqui. Continens numerus est, qui coniunctis monadibus continetur; [ut] verbi gratia ternarius numerus in magnitudine intellegatur, id est in linea, aut spatium aut solidum dicitur continens: similiter quaternarius et quinarium numeri. Linealis numerus est, qui inchoans a monade linealiter scribitur usque ad infinitum. Vnde alpha ponitur pro designatione linearum, quoniam haec littera unum significat apud Graecos (sequitur figura). Superficialis numerus est, qui non solum longitudine, sed et latitudine continetur, ut trigonus, quadratus,

1 eum] cum D	2 VIII ad III BC	4 ad VI] ad VII K ¹ : ad XVI
BCDT	5 XVI ad . . . duabus partibus eius om. AL: XVI ad . . . tribus	
partibus eius om. K ¹	XVI] XXVI K ²	ad VII C: ad VIII K ² : ad III
BDT	continent continent eum intra se bis octo cum D: continent	
intra se bis octo cum K ²	6 duabus partibus . . . cum aliis om. K ²	XXI
ad IX] XII ad VIII B: XXII (viginti duo) ad VIII ACDL: XXII ad VII T		
continent om. T	7 bis IX] bis octo BCDT	III om. D
8 super-		
rationalis K: supraproportionalis T (non Col.)	10 part. eius ut K	11 contin-
ententur (prius) om. K	13 aut (prius)] divisiones T	16 III ad
III V ad VI CK (ad pro a) (non Col.)	17 qui] quia (qui a) CT	18 ut
hab. K: om. BCT	num. si in T	19 id est in l. T Col.: id est l.
BC: id linea K	20 numerus B	§§ 3-6 figurarum varietates in
codd. persequi nolo	22 finitum K	23 quoniam] quam (vel quum) T
24 est] et T	25 altitudine K	

quinqueangulus vel circulatus numeri, et ceteri, qui semper in
 plano pede, id est superficie continentur. Trigonus numerus
 est ita (*seq. figura*). Quadratus numerus est ita (*seq. figura*).
 Quinqueangulus ita (*seq. figura*). Circularis numerus est ita, 5
 5 qui dum similiter multiplicatus fuerit, a se inchoans ad se con-
 vertitur, ut verbi gratia quinquies quini xxv, ita (*seq. figura*).
 Solidus numerus est, qui longitudine et latitudine vel altitudine
 continetur, ut sunt pyramides, qui in modum flammae consur-
 gunt, ita (*seq. figura*). Cubus, ut sunt tesserae, ita (*seq. figura*). 6
 10 Sphaerae, quibus est aequalis undique rotunditas, ita (*seq.*
figura). Sphaericus autem numerus est, qui a circulato numero
 multiplicatus a se inchoat et in se convertitur. Quinquies
 quini xxv. Hic circulus dum in se ipsum multiplicatus fuerit,
 facit sphaeram, id est quinquies xxv cxxv.
 15 DE DIFFERENTIA ARITHMETICAE, GEOMETRIAE ET MUSI- VIII
 CAE. Inter Arithmetica[m] [autem] et Geometria[m] et Musica[m]
 hoc interest, ut media invenias. In Arithmetica primo sic
 quaeris. Coniungis extrema, et dividis, et facis medium:
 utputa fac extrema esse vi et xii, simul iungis et faciunt x et
 20 viii; partiris media et facis ix, quod est analogicum arithme-
 ticae, ut medius quot monadibus superat primum, his superetur
 ab extremo. Superant enim ix vi tribus monadibus, his supe-
 ratur a xii. Secundum geometriam vero ita quaeris. Extrema 2
 multiplicata tantum faciunt, quantum et media duplicata, ut-
 25 puta vi et xii multiplicata facient septuagies dipondius, media
 viii et ix multiplicata tantundem faciunt. Secundum musi- 3

1 quinqueangolis K: quinqueangularis T et cetera K 2 conti-
 netur K trigonius numerus ita T 4 quinqueangulis T: quinque-
 angulatus CK 5 simili T revertitur K 6 xxv] vices quin-
 quies K: vices quinquis B: vices quinquies C: sexies (pro vices) quinquis T
 et est ita K: et ita T 7 et lat. vel alt. Cassiodorus: et lat. K: et alt.
 BCT Col. 10 quibus aeq. K equali undique runderitas C 12 et ad
 se revertitur K 13 xxv (prius)] vices quinquies K: vices quinquis
 BC: vices quinquis T 16 autem hab. BT: om. CK 17 mediam T
 invenies BT primum K si qu. B 18 facies med. K 19 insi-
 mul K x viii K 20 mediam et faciunt K analogiaticum (ex
 anag-) K: analogium BC¹ 21 monadibus] monadies BT: nonadies
 C¹: monadae K primus codd. 24 tantum . . . multiplicata om. C¹
 dupl.] multiplicata dett. 25 faciunt K: faciet BC: faciunt T depondies
 K 26 viii et viii T

cam ita : Qua parte superat medius primum, eadem parte superatur medius ab extremo. Vtputa VI et VIII ; duabus partibus superant, quae duae partes tertia media, VII[I], superatur ab ultima nona.

IX QVOT NVMERI INFINITI EXISTVNT. Numeros autem infinitos esse certissimum est, quoniam in quocumque numero finem faciendum putaveris, idem ipse non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, et quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicumque alteri possit. Ergo et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt.

X DE INVENTORIBVS GEOMETRIAE ET VOCABVLO EIVS. Geometriae disciplina primum ab Aegyptiis reperta dicitur, quod, inundante Nilo et omnium possessionibus limo obductis, initium terrae dividendae per lineas et mensuras nomen arti dedit. Quae deinde longius acumine sapientium profecta et maris et caeli et aeris spatia metiuntur. Nam provocati studio sic coeperunt post terrae dimensionem et caeli spatia quaerere : quanto intervallo luna a terris, a luna sol ipse distaret, et usque ad verticem caeli quanta se mensura distenderet, sicque intervalla ipsa caeli orbisque ambitum per numerum stadiorum ratione probabili distinxerunt. Sed quia ex terrae dimensione haec disciplina coepit, ex initio sui et nomen servavit. Nam geome-

i ita qua] itaque *codd.* (etiam A) : itaque qua *deff.* parte C : partes
 ABT : partem K primam C¹ 2 media ad extrema K (non A)
 3 superantur B (A n. l.) VII] VIII (octo) AB : et octo C : octus T :
 octabus K superantur K 5 Numerus ATU ; Numerum K (non D)
 autem] hoc K infinitum K : -tus A 7 idem *om.* C¹ non dico]
 nomodico T¹ ut vid. 8 ingenti multitudine K 9 in *om.* K numerum
 K 11 propria aetatibus B 13 divisi T singulari C¹ 15 Geo-
 metricae C : Geometrica A : Geometrica est K 16 d. quae pr. K
 17 undante ABC omnibus K positionibus A 18 dividuntur B
 nomen arti] numeri K (non A) 19 perfecta C¹ : *om.* K (non A) :
 vel propecta 20 sic *om.* K 21 et *om.* K 24 studiorum T
 25 quae A 26 accepit K : accipit A nam] tam K

tria de terra et de mensura nuncupata est. Terra enim Graece γῆ vocatur, μέτρα mensura. Huius disciplinae ars continet in se lineamenta, intervalla, magnitudines et figuras, et in figuris dimensiones et numeros.

5 DE QVADRIPERTITA DIVISIONE GEOMETRIAE. Geometriae XI quadripertita divisio est, in planum, in magnitudinem numerabilem, in magnitudinem rationalem, et in figuras solidas. Planae 2 figurae sunt, quae longitudine et latitudine continentur, quae sunt iuxta Platonem numero quinque. Numerabilis magnitudo 10 est, quae numeris arithmeticae dividi potest. Magnitudines 3 rationales sunt, quorum mensuram scire possumus, inrationales vero, quorum mensurae quantitas cognita non habetur.

DE FIGVRIS GEOMETRIAE. Figurae solidae sunt, quae lon- XII gitudine, latitudine et altitudine continentur, ut est cubus, cuius 15 species quinque in plano. Quarum prima circulus est figura plana, quae vocatur circumducta; cuius in medio punctus est, quo cuncta convergunt, quod centrum geometriae vocant, Latini punctum circuli nuncupant (*sequitur figura*). Quadrilatera 2 figura est in plano quadrata; quae sub quattuor rectis lineis 20 iacet, ita (*seq. figura*). Dianatheton grammon figura plana, [ita] (*seq. figura*). Orthogonium, id est rectiangulum figura plana. Est enim triangulum et habet angulum rectum (*seq. figura*). Isopleuros figura plana, recta et subter constituta (*seq. figura*). Sphaera est figura in rotundum formata, partibus cun- 3 25 ctis aequalis (*seq. figura*). Cubus est figura propria solida, quae

1 de terra om. K (non A) nuncupata ABCT: vocata K enim om. K
2 disciplina K 3 magnitudinis BK figura et in figuras K 5 Geom.
om. C 7 rationabilem K 8 quae et l. K: qui ex l. M 11 men-
suram . . . quorum om. T inrationabilis K 12 cognita om. K
13 long. et lat. cont. B 14 huius T 15 q. plano (ex prima plano)
pede prima circ. est fig. ita (*seq. fig.*) circulus est figura plana K 17 qui
cu. convergent K geometrici K 18 circulum punctum T nunc.
plano pede DK: nunc pl. pe. ita B 20 iacet plano pede T gr.
plano pede fig. pl. K (non M): gr. fig. pl. plano pede T 21 ita hab.
BK: om. CMT rectianguli T figura . . . enim triangulum om. M
fig. vel triangulum pl. K 23 const. plano pede T (non U) 24 est
om. K 25 equalis in solidum T (non U): aequalibus C propria
om. T (non U)

4 longitudine, latitudine et altitudine continetur (*seq. figura*). Cylindrus est figura quadrata, habens superius semicirculum (*seq. figura*). Conon, figura quae ab amplo in angustum finit, sicut 5 orthogonium (*seq. figura*). Pyramis est figura, quae in modum ignis ab amplo in acumen consurgit; ignis enim apud Graecos 5 $\pi\upsilon\rho$ appellatur (*seq. figura*). Sicut autem infra X omnis est numerus, ita intra hunc circulum omnium figurarum concluditur ambitus (*seq. figura*). Prima autem figura huius artis punctus est, cuius pars nulla est. Secunda linea, praeter latitudinem longitudo. Recta linea est, quae ex aequo in suis punctis 10 iacet. Superficies vero, quod longitudo et latitudines solas habet. Superficie verò fines lineae sunt, quorum formae ideo in superioribus decem figuris positae non sunt, quia inter eas inveniuntur.

XIII DE NUMERIS GEOMETRIAE. Numeros autem secundum 15 Geometriam ita quaeris. Extrema quippe eius multiplicata tantum faciunt, quantum et media duplicata: utputa VI et XII multiplicata faciunt septuagies dipondius, media VIII et IX multiplicata tantundem faciunt.

[XIV] EXPOSITIO FIGURARVM INFRA SCRIPTARVM. Alia ratio in 20 motu stellarum similiter octo figuris colligitur: aut quod diametra sint aut quadrata aut trigona aut hexagona aut asyndeta aut simul aut circumferens, id est superferens aut superfertur. Diametra sunt quando quinque signa intersunt. Tetragona, quando duo. Hexagona, quando unum. Asyndeton, quando 25 nullum. Simul, quando in eadem particula sunt. Superferens, quando supervenit aut actum facit. Superfertur quando ante- 2 cedit. Trigona, quando tria media. Item secundum rationem aliam sunt octo differentiae, id est: signum, partes, fines, con-

1 latitudine om. T (non U) cont. in solibum in solidum CT (non U)
 5 in amplo B surgit AT enim om. K (non A) 6 $\pi\upsilon\rho$] pirum
 (ex prum) T: pirum A: phirin C: pirin B: phyrin K 7 intra uno
 circulo B¹C¹ (non A) 8 punctus cuius C¹ 10 que per ex equo (ex
 quo) T 11 quod] quae B 12 superficiei] superficies codd. (etiam A)
 13 intra BC 17 multiplicata K (non A) cap. xiv hab. (cum figuris)
 γ : om. aB 20 scripturarum] scripturarum T 23 superferens aut
 superl.] sufferens (ut vid.) aut circumfertur T vel superfertor 29 alia
 T finesqueventu (ut vid.) retrogradus T

Hexagona

Asyndeton

Trigona

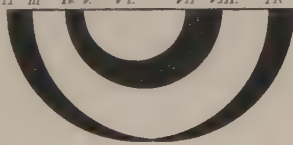
Diametra

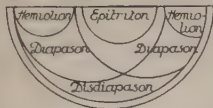
Tetragona

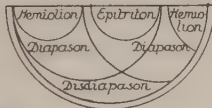
I II III IV V VI VII VIII IX

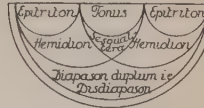
VI VII XII XVII

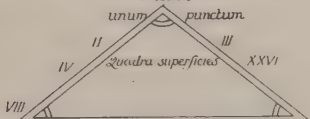
IV VI VIII XII

VI VIII IX XI

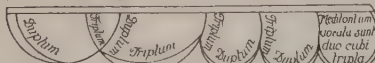

I MONAS

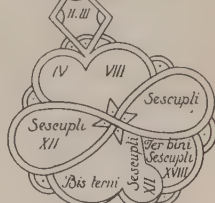
Secundum Porphyrium et Platonem ita haec formula exponitur

I II III IV IX IX XXVI

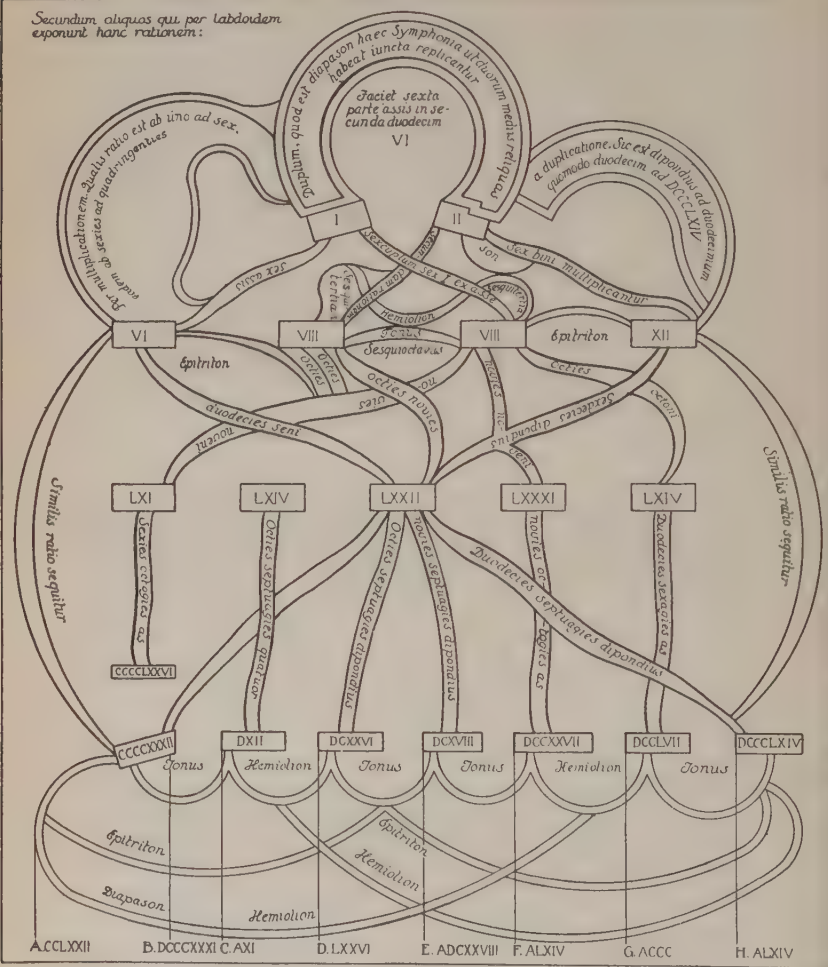

In planopede sic medium, ut extrema tangantur ad numerum XXVIII

Monas

Secundum aliquos qui per labdoidem
exponunt hanc rationem:

ventu, retrogradu an recto itinere, latitudo et longitudo. Ratio 3
interioris formae. Posset huius loci talis quaestio nasci. Cum
in ordine numeri prius VIII sint, hic prius IX posuit, quoniam
in ratione arithmeticae vel geometriae plus sunt VIII quam IX.
5 VIII enim cubus est vel solidum, id est corpus quod plus inve-
nire non potest. IX vero superficies sunt, id est res quae plena
non est, sed indigeat perfectionem. Hic duo cubi, id est duae 4
soliditates, hoc modo inveniuntur. Senarius primus perfectus
est; dividitur enim paribus numeris sic: sexta per as; in tertia
10 per dupondios; ter bini, sex; in dimidium, id est bis terni, sex.
Aliud quod ita dividas per pares numeros invenies, quod a pro-
posito conveniens sit. Inter primum in ordine, id est x, qui 5
propter primum perfectum numerum cum primo versu multi-
plicans sexies noveni, LIV; novies seni, LIV. †Facitque materia
15 tot partes habuisse cognoscitur non inmerito duobus,† (e) quibus
habet unum in tali ordine: I, II, III, IV, IX, VIII, alios simul
xxvii.]

DE MVSICA

DE MVSICA ET EIVS NOMINE. Musica est peritia modu- XV
20 lationis sono cantuque consistens. Et dicta Musica per de-
rivationem a Musis. Musae autem appellatae ἀπὸ τοῦ μάσαι,
id est a quaerendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis
carminum et vocis modulatio quaereretur. Quarum sonus, 2
quia sensibilis res est, et praeterfluit in praeteritum tempus in-
25 primiturque memoriae. Inde a poetis Iovis et Memoriae filias
Musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria
teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

3 hic prius *U*: hinc p. *T* 7 hic duo cubi] *fort.* hi duo cubi 9 per
as] per has *T* 11 a proposito] *fort.* ad propositum 16 alius simul *T*
Figuras quemadmodum in T exhibentur reddidit Arevalus, coll. 869-72
19 peritia *om. K non A*) 20 dicta] inde *K*: dicta *ex* deleta *A*
21 μάσαι] maso *CT*: mason *ABK*: muson *Col.*: μᾶσθαι *Arev. (ex Plat. Cratyl. 406 A)*
22 vel quod *T* 23 quaeritur *K*: quaeretur *C*
24 so. ex sensibili re est pr. *K (non A)* 25 memoria *K* filia
musica esse *K* 26 hominis *T ex corr.* memoriae *K*

XVI DE INVENTORIBVS EIVS. Moyses dicit repertorem musicae artis fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Cain ante diluvium. Graeci vero Pythagoram dicunt huius artis invenisse primordia ex malleorum sonitu et cordarum extensione percussa. Alii Linum Thebaeum et Zetum et Amphion in musica arte primos claruisse 5
 2 ferunt. Post quos paulatim directa est praecipue haec disciplina et aucta multis modis, eratque tam turpe Musicam nescire quam litteras. Interponebatur autem non modo sacris, sed et omnibus sollemnibus, omnibusque laetis vel tristioribus rebus.
 3 Vt enim in veneratione divina hymni, ita in nuptiis Hymenaei, 10 et in funeribus threni, et lamenta ad tibias canebantur. In conviviiis vero lyra vel cithara circumferebatur, et accubantibus singulis ordinabatur conviviale genus canticorum.

XVII QUID POSSIT MUSICA. Itaque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta, nihil enim sine illa. Nam et ipse mun- 15
 dus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, et caelum ipsud sub harmoniae modulatione revolvitur. Musica movet af-
 2 fectus, provocat in diversum habitum sensus. In proeliis quoque tubae concentus pugnantes accendit, et quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit ad certamen animus fortior. Siquidem 20
 et remiges cantus hortatur, ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, et singulorum operum fatigationem modulatio
 3 vocis solatur. Excitos quoque animos musica sedat, sicut de David legitur, qui ab spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnon et serpentes, volucres 25
 atque delphinas ad auditum suae modulationis musica provocat. Sed et quidquid loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus

1 dixit *K* 3 vero *om. T* 4 extensarum percussura *K*
 9 sollemniis omnibus l. *K*: sollemnibusque l. *T* 10 enim] vero *T*
 11 threna *K* lam. a tibiis vero ly. (can. in con. *om.*) *K*: lam. ad tibi
 vivis vero l. *A* 13 ordinabantur *K*: ornabatur *A* 14 nulla *om. K*
 (*non A*) 16 sonorum *om. K (non A)* 17 ipsum compositum sub *K*
 (*non A*) armonia *T* 17 effectus *B* 19 concentus dat quantum
 veh. *K (non A)* 20 tantum *K (non A)* animus] miles *K (non A)*
 siq. rimiges milites ca. hortantur *K* 21 quosque *K* 22 mulcet
 . *ABCT*: tollit *K* modulatione *K* 23 solvitur *C*¹ Excitatos *B*
 24 quia ab *C* 26 ad audiendum *T* musica *om. K* 27 et *om. T*
 cursibus *K*

commovemur, per musicos rythmos harmoniae virtutibus probatur esse sociatum.

DE TRIBVS PARTIBVS MVSICAE. Musicae partes sunt tres, XVIII
id est, harmonica, rythmica, metrica. Harmonica est, quae
5 decernit in sonis acutum et gravem. Rythmica est, quae requirit incursionem verborum, utrum bene sonus an male cohaereat. Metrica est, quae mensuram diversorum metrorum 2
probabili ratione cognoscit, ut verbi gratia heroicon, iambicon, elegiacon, et cetera.

10 DE TRIFORMI MVSICAE DIVISIONE. Ad omnem autem XIX
sonum, quae materies cantilenarum est, triformem constat esse naturam. Prima est harmonica, quae ex vocum cantibus constat. Secunda organica, quae ex flatu consistit. Tertia rythmica, quae pulsu digitorum numeros recipit. Nam aut voce 2
15 editur sonus, sicut per fauces, aut flatu, sicut per tubam vel tibia, aut pulsu, sicut per citharam, aut per quodlibet aliud, quod percutiendo canorum est.

DE PRIMA DIVISIONE MVSICAE QVAE HARMONICA DICITVR, XX
Prima divisio Musicae, quae harmonica dicitur, id est, modulatio
20 vocis, pertinet ad comoedos, tragoedos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Haec ex animo et corpore motum facit, et ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quae in homine vox appellatur. Vox est aer spiritu verberatus, unde et verba sunt 2
nuncupata. Proprie autem vox hominum est, seu irrationabilium animantium. Nam in aliis abusive non proprie sonitum
25 vocem vocari, ut 'vox tubae infremuit', (Virg. Aen. 3, 556):

Fractasque a litore voces.

1 probatur *om.* C¹ 4 qua decernunt K 5 requiritur K 6 incursionem K: in concursione *Cassiod. (et Isid.?)* 7 est *om.* C mensura K 8 eroico iambico vel elegiaco K 11 qui K 12 cantibus] canticum K 13 consistit] constat K rithmetica K: arithmetica C¹ 14 quae ex p. d. sonum recepit K (*non A*) Nam aut a voce K: Nam a voce A 15 aut a flatu K: aut flatu AT tubam] tubula T vel tibia *om.* AK 17 quod] quid K (*non A*) 20 tragoedos choros K 21 fac. ex mo. K 23 aer per spiritum T 24 propriae au. vocis hom. sunt seu K (*non A*) rationabilium K: irationalium BC¹ 25 animantium BC (*ex -atium*) T: vel animalium K: animum vel animantium A 27 a litore C¹: ab litore T: ad littore B: litore K

Nam proprium est ut litorei sonent scopuli, et (Virg. Aen. 9, 503):

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro.

Harmonica est modulatio vocis et concordantia plurimorum
 3 sonorum, vel coaptatio. Symphonia est modulationis tempera- 5
 mentum ex gravi et acuto concordantibus sonis, sive in voce,
 sive in flatu, sive in pulsu. Per hanc quippe voces acutiores
 gravioresque concordant, ita ut quisquis ab ea dissonuerit, sen-
 sum auditus offendat. Cuius contraria est diaphonia, id est
 4 voces discrepantes vel dissonae. Euphonia est suavitas vocis. 10
 5 Haec et melos a suavitate et melle dicta. Diastema est vocis
 6 spatium ex duobus vel pluribus sonis aptatum. Diesis est
 spatia quaedam et deductiones modulandi atque vergentes de
 7 uno in altero sono. Tonus est acuta enuntiatio vocis. Est enim
 harmoniae differentia et quantitas, quae in vocis accentu vel tenore 15
 consistit: cuius genera in quindecim partibus musici dividerunt,
 ex quibus hyperlydius novissimus et acutissimus, hypodorius
 8 omnium gravissimus. Cantus est inflexio vocis, nam sonus
 9 directus est; praecedat autem sonus cantum. Arsis est vocis
 elevatio, hoc est initium. Thesis vocis positio, hoc est finis. 20
 10 Suaves voces sunt subtiles et spissae, clarae atque acutae. Per-
 spicuae voces sunt, quae longius protrahuntur, ita ut omnem
 11 inpleant continuo locum, sicut clangor tubarum. Subtiles voces
 sunt, quibus non est spiritus, qualis est infantium, vel mulierum,
 vel aegrotantium, sicut in nervis. Quae enim subtilissimae cor- 25
 12 dae sunt, subtiles ac tenues sonos emittunt. Pingues sunt voces,

1 sonum <i>K</i>	litore sonant <i>B</i> ¹ : litorie sonant <i>C</i> ¹ : litorei sonant <i>T</i> :	
litora sonant <i>K</i>	3 ad tubam <i>C</i> ¹ : adtulit <i>T</i> : om. <i>K</i>	sonum <i>K</i> cano
<i>K</i> : sanorum <i>C</i> ¹	5 coaptatio] quod apta in <i>K</i>	modulationis om. <i>K</i>
7 flatu vel pulsu <i>K</i>	per . . . grav.] lyraeque	propter voces agutiam
graviumque <i>K</i> (non <i>A</i>)	9 cuius <i>BCT</i> : cui <i>K</i>	12 ablata <i>K</i> (non <i>A</i>)
13 fort. did. atque] aut <i>K</i>	15 voce acc. <i>C</i> ¹	16 musicae (-ce) <i>BCT</i>
17 et agutissus <i>A</i> : om. <i>K</i>	18 gratissimus <i>B</i>	19 vocis (alt.) om.
<i>K</i> (non <i>A</i>)	20 hoc est finis om. <i>K</i> (non <i>A</i>)	21 subtiles . . . voces
sunt om. <i>KLA</i>	clarac <i>BCT</i> : hilarae (corr. -res) <i>D</i>	22 ita tonnem <i>K</i>
23 continuo <i>K</i> : continuum <i>BCT</i>	24 inf. mul. vel egr. <i>K</i> (non <i>A</i>):	
inf. vel mul. egr. <i>T</i> (non <i>U</i>)	25 verbis <i>K</i>	enim] inter <i>K</i> : om. <i>A</i> ¹
conditae <i>A</i>	26 sunt om. <i>K</i>	

quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. Acuta vox tenuis, alta, sicut in cordis videmus. Dura vox est, quae violenter emittit sonos, sicut tonitruum, sicut incudis sonos, quotiens in durum malleus percutitur ferrum. Aspera vox est **13**
5 rauca, et quae dispergitur per minutos et indissimiles pulsus. Caeca vox est, quae, mox emissa fuerit, conticescit, atque suffocata nequaquam longius producit, sicut est in fictilibus. Vinnola est vox mollis atque flexibilis. Et vinnola dicta a vinno, hoc est cincinno molliter flexo. Perfecta autem vox est alta, **14**
10 suavis et clara : alta, ut in sublime sufficiat ; clara, ut aures adimpleat ; suavis, ut animos audientium blandiat. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non est.

DE SECUNDA DIVISIONE, QVAE ORGANICA DICITVR. Secunda **XXI**
 est divisio organica in his, quae spiritu reflante completa in
15 sonum vocis animantur, ut sunt tubae, calami, fistulae, organa, pandoria, et his similia instrumenta. Organum vocabulum est **2**
 generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem, cui folles adhibentur, alio Graeci nomine appellant. Vt autem organum dicatur, magis ea vulgaris est Graecorum consuetudo. Tuba **3**
20 primum a Tyrrhenis inventa, de quibus Vergilius (Aen. 8, 526) :

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.

Adhibebatur autem non solum in proeliis, sed in omnibus festis diebus propter laudis vel gaudii claritatem. Vnde et in Psalterio dicitur (81, 4) : ‘ Canite in initio mensis tuba, in die insignis
25 sollemnitatis vestrae.’ Praeceptum enim fuerat Iudaeis ut in initio novae lunae tuba clangerent, quod etiam et hucusque faciunt. Tibias excogitatas in Phrygia ferunt : has diu **4**

2 vox est ten. K	3 sonum quotiens K: sonos sicut quotiens C
4 malleis K	5 pauca TV
vinnolata BK	dissimiles K
8 vox vox K	7 vinnola ACT:
iuno C	vinnola ABCT: vinnolata K
9 hec est T: id est K	est om. K
sufficiat A: ut in sublime efficiat K	10 ut sublimis
11 inpleat T	animum K:
-mus A	12 est KT: erit ABC
13 con-	14 con-
plecta A	18 adh.] debentur B
21 tyrrenesque tu. K	aera TUV (non W)
B ¹ C ¹	22 adhibeatur (-dib-)
23 laudes K	psalmo K (non A)
24 dicitur om. C	
25 nostre T	enim om. C
K: tube T	ut initium K: ut initio B
et] ad K: om. T	26 tubam
27 excogitasse B	

quidem funeribus tantum adhibitas, mox et sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis cruribusque hinnulorum fierent, deinde per abusionem ita coeptas vocari etiam quae non de cruribus ossibusque essent.

- 5 Hinc et tibicen, quasi tibiarum cantus. Calamus nomen est 5 proprium arboris a calendo, id est fundendo voces vocatus.
6 Fistulam quidam putant a Mercurio inventam, alii a Fauno, quem Graeci vocant Pan. Nonnulli eam ab Idi pastore Agri- gentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quod vocem emittat.
7 Nam *φός* Graece vox, *στόλια* missa appellatur. Sambuca in 10 musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fra-
8 gilis, unde tibiae componuntur. Pandorius ab inventore vo- catus. De quo Vergilius (Ecl. 2, 32) :

Pan primus calamos cera coniungere plures
instituit, Pan curat ovis oviumque magistros. 15

Fuit enim apud gentiles deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptavit, et studiosa arte conposuit.

- XXII DE TERTIA DIVISIONE, QVAE RYTHMICA NVNCVPATVR.
'Tertia est divisio rythmica, pertinens ad nervos et pulsum, cui dantur species cithararum diversarum, tympanum quoque, cym- 20 balum, sistrum, acetabula aenea et argentea, vel alia quae me- tallico rigore percussa reddunt cum suavitate tinnitum et cetera
2 huiusmodi. Citharae ac psalterii repertor Tubal, ut prae- dictum est, perhibetur. Iuxta opinionem autem Graecorum citharae usus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma 25 citharae initio similis fuisse traditur pectori humano, quo uti vox a pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellatamque eadem

3 fierent] fuerint *K* per] post *B* 5 hic *T*: hec *K* cantor *delt.*
Cal. autem no. *T* 6 canendo *T* 8 pan vo. *K* ab Idi *om. K*:
abii a *M*: avi *A* pastores *T* (*non U*) 9 exicilicia *U* quod]
quae *B* emicat *B* 10 fos grece vox stolia missa greci appellantur
T: grece fyx oris fistola appellatur latine musa *K*: grece fos vox istolia
lisa appellatur *A*: fos grece vox stolia missa grece appellatur *C* 11 est
(*prius*) *om. K* afrigalis *K* (*non A*) 12 un. et tib. *K* (*non A*)
15 magister *BC¹K* (*etiam T¹?*) 16 en. gentilis de. *K* 17 cal. cantus
apt. *K* 19 pulsus *BK* 20 citharum (cy-, cita-) *CKT* 21 quae
metallico] atque alia quo *K* (*non A*) 22 repercussa *B* 25 post
creditur *sequuntur* (*LXXI. 39-40*) sed et gentilium . . . merito perculerunt
KL (*non A*) 26 quo *BCT*: qua *K*

de causa. Nam pectus Dorica lingua *κιθάρα* vocari. Paulatim 3
autem plures eius species extiterunt, ut psalteria, lyrae, barbitae,
phoenices et pectides, et quae dicuntur Indicae, et feriuntur a
duobus simul. Item aliae atque aliae, et quadrata forma vel
5 trigonali. Chordarum etiam numerus multiplicatus, et conmu- 4
tatum genus. Veteres autem citharam fidiculam vel fidicem
nominaverunt, quia tam concinunt inter se chordae eius, quam
bene conveniat inter quos fides sit. Antiqua autem cithara
septemchordis erat. Vnde et Vergilius (Aen. 6, 646):

Septem discrimina vocum.

Discrimina autem ideo, quod nulla chorda vicinae chor- 5
dae similem sonum reddat. Sed ideo septem chordae, vel
quia totam vocem implent, vel quia septem motibus sonat
caelum. Chordas autem dictas a corde, quia sicut pulsus est 6
15 cordis in pectore, ita pulsus chordae in cithara. Has primus
Mercurius excogitavit, idemque prior in nervos sonum strinxit.
Psalterium, quod vulgo canticum dicitur, a psallendo nomina- 7
tum, quod ad eius vocem chorus consonando respondeat. Est
autem similitudo citharae barbaricae in modum Δ literae; sed
20 psalterii et citharae haec differentia est, quod psalterium lignum
illud concavum, unde sonus redditur, superius habet et deorsum
feriuntur chordae, et desuper sonant. Cithara vero concavita-
tem ligni inferius habet. Psalterium autem Hebraei decachor-
don usi sunt propter numerum Decalogi legis. Lyra dicta 8
25 ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, id est a varietate vocum, quod diversos sonos
efficiat. Lyram primum a Mercurio inventam fuisse dicunt, hoc
modo. Cum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis
reliquisset animalia, relictia etiam testudo est. Quae cum putre-
facta esset, et nervi eius remansissent extenti intra corium, per-

1 de causa] decus KB ex corr. κιθάρα] citaram B: citharam CT:
cythara K 5 multiplicati sunt et co. B: multiplicatus est non mutatum
K 6 autem om. T 8 fide B¹ sit] desit T in ras. aput antiquos
cith. K (non A) 11 Discrimen K 12 simili sonu K vel (prius) om. T
13 quod totam voce impletur K modis B 16 in nervis so. extrinexit K
17 quod om. KA 18 consonandum T 21 illum K ante corr. T (T²?)
23 autem] vero K (non A) 24 decalogum BCK 25 ληρεῖν] lirin
codd. (cf. VIII. vii. 4) 28 quae] qui K 29 extenti] extedit T

ISIDORI

cussa a Mercurio sonitum dedit ; ad cuius speciem Mercurius
 lyram fecit et Orpheo tradidit, qui eius rei maxime erat studio-
 9 sus. Vnde existimatur eadem arte non feras tantum, sed et
 saxa atque silvas cantus modulatione adplicuisse. Hanc musici
 propter studii amorem et carminis laudem etiam inter sidera 5
 suarum fabularum conmentis conlocatam esse finxerunt. Tympanum
 est pellis vel corium ligno ex una parte extentum. Est
 10 enim pars media symphoniae in similitudinem cribri. Tympanum
 autem dictum quod medium est, unde et margaritum
 medium tympanum dicitur ; et ipsud, ut symphonia, ad virgulam 10
 11 percutitur. Cymbala acitabula quaedam sunt, quae percussa
 invicem se tangunt et faciunt sonum. Dicta autem cymbala, quia
 cum ballematia simul percutiuntur ; cum enim Graeci dicunt σύν,
 12 βαλά ballematia. Sistrum ab inventrice vocatum. Isis enim regina
 Aegyptiorum id genus invenisse probatur. Iuvenalis (13, 93) : 15
 Isis et irato feriat mea lumina sistro.
 Inde et hoc mulieres percutiunt, quia inventrix huius generis
 mulier. Vnde et apud Amazonas sistro ad bellum feminarum
 13 exercitus vocabatur. Tintinabulum de sono vocis nomen habet,
 14 sicut [et] plausus manuum, stridor valvarum. Symphonia vulgo 20
 appellatur lignum cavum ex utraque parte pelle extenta, quam
 virgulis hinc et inde musici feriunt, fitque in ea ex concordia
 gravis et acuti suavissimus cantus.

XXIII DE NVMERIS MVSICIS. Numeros autem secundum musi-
 cam ita quaeris. Positis extremis, utputa VI et decas dipon- 25
 dius, vides quot monadibus superetur VI a XII, et est VI

3 existimatur (*ex extim-*) *T*: et estimatur *BC*: et existimatur *K*
 eandem artem *K* 4 sillabas *T* ca. et modolatio *K* 5 studium
T 6 continentis *T* conlocatum *K* 7 extentum *BCT*:
 tectum *K* 8 enim *om. C*¹ 10 et ipsa sym. *K* § 11 *om. K (non A)*
 13 cum ballematia *ACHTU Bern. 224*: ciballa ematica *B*: cum ballematiis
V ut vid. simul . . . ballematia *om. A* percutiunt *H* ci enim *B*
 grecus dicitur *H* σύν, βαλα] cimbala *codd.*: cum balle **** alii *V*:
 cimbale *Rem.*¹ (*pro συμβαλεῖν?*) perc. Gr. en. cimbala ball. dicunt *D*
 16 visis et ir. fe. mea limena *K* 17 unde *B* 18 mul. extetit
 un. *KC* et *om. K* 19 vocabitur *B*¹ 20 et hab. *BCT*: *om.*
K 21 lignum est cavum *K* quam virgula *K*: quod vergilius *B*
 23 gravi et acuti *T*: gravi et aguto *K* 24 Num. au. musicae *K (non A)*
 25 positi *K* 26 sex ad duodecim *T*

monadibus: ducis per quadratum, sexies seni faciunt xxxvi.
 Coniungis extrema illa prima, vi ad xii, simul efficiunt xviii.
 Partiris tricies sexies per decas octo, efficit dipondius. Hos
 iungis cum summa minore, id est sexies, erunt viii et erit
 15 medium inter vi et xii. Quapropter viii superant vi duabus
 monadibus, id est tertia de vi, et superantur viii a xii quattuor
 monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem
 superatur. Sed haec ratio quemadmodum in mundo est ex 2
 volubilitate circularum, ita et in microcosmo in tantum praeter
 10 vocem valet, ut sine ipsius perfectione etiam homo symphoniis
 carens non constet. Eiusdem musicae perfectione etiam metra
 consistunt in arsi et thesi, id est elevatione et positione.

DE ASTRONOMIA

DE ASTRONOMIAE NOMINE. Astronomia est astrorum lex, xxiv
 15 quae cursus siderum et figuras et habitudines stellarum circa se
 et circa terram indagabili ratione percurrit.

DE INVENTORIBVS EIVS. Astronomiam primi Aegyptii xxv
 invenerunt. Astrologiam vero et nativitatis observantiam
 Chaldaei primi docuerunt. Abraham autem instituisse Aegyptios
 20 Astrologiam Iosephus auctor adseverat. Graeci autem dicunt
 hanc artem ab Atlante prius excogitatam, ideoque dictus est
 sustinuisse caelum. Quisquis autem ille fuit, motu caeli et 2
 ratione animi excitatus per temporum vices, per astrorum ratos
 definitosque cursus, per intervallorum spatia moderata, con-
 25 sideravit dimensiones quasdam et numeros, quae definiendo
 ac secernendo in ordinem nectens Astrologiam repperit.

2 vi et xii K 3 decus octo K; decus octus BCT efficit
 depondius C: efficiunt dipondium K 4 summam minorum T id
 est om. K (non A) sexies (-xis) erunt ABCT: sex et sunt K
 erunt med. K 6 de vi K: de sexis BCT superantur C: superant
 BT: superat K 7 eadem] ea K 8 Sed ad hec K est om. B
 10 vo. velut sine K 11 consistat eius mus. B 12 in arsis et thesis
 (te-) codd. 15 sid. ac fig. C 20 adseverat BCT: edisserit K 25 et
 om. BC 26 ac secernendo om. KL (non A)

- XXVI DE INSTITVTORIBVS EIVS. In utraque autem lingua
diversorum quidem sunt de astronomia scripta volumina, inter
quos tamen Ptolemaeus rex Alexandriae apud Graecos prae-
cipuus habetur: hic etiam et canones instituit, quibus cursus
astrorum inveniatur. 5
- XXVII DE DIFFERENTIA ASTRONOMIAE ET ASTROLOGIAE. Inter
Astronomiam autem et Astrologiam aliquid differt. Nam
Astronomia caeli conversionem, ortus, obitus motusque siderum
continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia vero partim
2 naturalis, partim superstitiosa est. Naturalis, dum exequitur 10
solis et lunae cursus, vel stellarum certas temporum stationes.
Superstitiosa vero est illa quam mathematici sequuntur, qui in
stellis auguriantur, quique etiam duodecim caeli signa per
singula animae vel corporis membra disponunt, siderumque
cursu nativitates hominum et mores praedicare conantur. 15
- XXVIII DE ASTRONOMIAE RATIONE. Astronomiae ratio modis
plurimis constat. Definit enim quid sit mundus, quid [sit]
caelum, quid sphaerae situs et cursus, quid axis caeli et poli,
quae sint climata caeli, qui cursus solis et lunae atque astrorum,
et cetera. 20
- XXIX DE MVNDO ET EIVS NOMINE. Mundus est is qui con-
stat ex caelo, [et] terra et mare cunctisque sideribus. Qui ideo
mundus est appellatus, quia semper in motu est; nulla enim
requies eius elementis concessa est.
- XXX DE FORMA MVNDI. Forma mundi ita demonstratur. 25
Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem
- 1 In . . . sunt *om. B* autem *om. A* 3 tamen *om. K Phill. 1831 :*
add. A² in ras. 4 etiam] et *K (non A)* 5 invenitur *A* 7 autem
om. KL (non A) 8 conversio est or. subitus *K* 9 vocetur *K :*
vocantur *A* vero *om. K (non A)* 10 sup. est] plurastitiosa *A*
11 temporumque *C (non A)* 12 qui] quibus *T* 13 caeli *om. T*
14 singule *T* 15 praedicere *B (non A)* 16 modibus pluribus *K :*
modis pluribus *Phill. 1831 (non A)* 17 sit *hab. AK Phill. 1831 : om.*
BCT 18 axes caeli *B : axecelii T* et poli *om. T* 19 quid
sint *AT :* quae sunt *C* qui] quid *KA* atque *om. A* 21 is *om.*
KA : his *T :* hic *BC* 22 et *hab. T : om. ABCK* ideo *BCT :*
idcirco *KA* 23 inmotus *B (non A)* 24 elementa *C : elementi*
K (non A) 25 Forma *KT :* Formatio *BC :* Forma vero *A* mon-
stratur *KA* 26 erigitur] est *K Phill. 1831 (non A)*

plagam, ita declinatur in australem. Caput autem eius et quasi facies orientalis regio est, ultima pars septentrionalis est.

DE CAELO ET EIVS NOMINE. Caelum philosophi rotundum, volubile atque ardens esse dixerunt; vocatumque hoc nomine, eo quod tamquam vas caelatum inpressa signa habeat stellarum. Distinxit enim eum Deus claris luminibus, et inplevit sole scilicet et lunae orbe fulgenti, et astrorum micantium splendentibus signis adornavit. Hoc autem Graece οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est a videndo, eo quod aer per-
spicuus sit et ad speculandum prior.

DE SPHAERAE CAELESTIS SITV. Sphaera caeli est species quaedam in rotundo formata, cuius centrum terra est ex omnibus partibus aequaliter conclusa. Hanc sphaeram nec principium habere dicunt nec terminum, ideo quod in rotundum, quasi circulus, unde incipiat vel ubi desinat non facile comprehendatur. Philosophi autem mundi septem caelos, id est planetas, globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus conexas memorant omnia, quos sibi innexos et velut insertos versari retro, et [e] contrario ceteris motu ferri arbitrantur.

DE EIVSDEM SPHAERAE MOTV. Sphaerae motus duobus axibus volvitur, quorum unus est septentrionalis, qui numquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui numquam videtur, et Austronotius dicitur. His duobus polis moveri sphaeram caeli dicunt, et cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente usque ad occidentem circuire, septentrionibus breviores gyros iuxta cardinem peragentibus.

1 et om. *K Phill.* 1831 (*non A*) 2 pars ultima *K Phill.* 1831 (*non A*)
4 voc. . . . quod om. *K Phill.* 1831 (*non A*) 5 eo] et *T* 6 eum
om. *K Phill.* 1831 (*non A*) nominibus *A* et inplevit om. *K Phill.*
1831: et om. *A* 7 solis *TK Phill.* 1831 (*non A*) scil. lun. *A*
8 hic *ABT* 9 a om. *K* (*non A*) eo] et *B* (*non A*) persp. sit]
praescussit *A* 14 ideo] id est *C* (*non A*) quod om. *B*¹ (*non A*)
15 quasi . . . incipiat om. *A* 16 conpraehenditur *B* (*non A*) autem
om. *K* (*non A*) 17 glob. . . . introd.] dixerunt *A* 18 commemorant *T*
quae ibi innexa vel inserta *K* (*non A*) 19 e om. *ACK*: hab. *BT*
certis *T* motus *ABC*¹: motibus *KT* 23 occidit . . . numquam om. *A*
app. Bor. om. *K Phill.* 1831 25 commotu *BA*: ob motu *K* 26 usque
occidente *K* (*non A*)

- XXXIV DE EIVSDEM SPHAERAE CVRSV. Sphaera caeli ab oriente et occidente semel in die et nocte vertitur viginti quattuor horarum spatiis, quibus sol cursum suum super terras et sub terras sua volubilitate concludit.
- XXXV DE CELERITATE CAELI. Tanta celeritate sphaera caeli 5 dicitur currere ut, nisi adversus praecipitem eius cursum astra current, qui eam remorarent, mundi ruinam faceret.
- XXXVI DE AXE CAELI. Axis est septentrionis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit; et dicta axis quod in ea sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est. 10
- XXXVII DE CAELESTIBVS POLIS. Poli sunt circuli, qui currunt per axem. Horum alter est Septentrionalis, qui numquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui numquam videtur, et Austronotius dicitur; et dicti poli quod sint axium cycli ex usu plaustrorum, a poliando scilicet nominati; sed polus 15 Boreus semper videtur, Austronotius numquam, quia dextra caeli altiora sunt, pressa Austri.
- XXXVIII DE CARDINIBVS CAELI. Cardines caeli extremae partes sunt axis. Et dictae cardines eo, quod per eos vertitur caelum, vel quia sicut cor volvuntur. 20
- XXXIX DE CONVEXIS CAELI. Convexa autem caeli extrema eius sunt, a curvitate dicta, ut est illud:
Convexum quotiens cludit nox humida caelum.
Convexum enim curvum est, quasi conversum seu inclinatum, et in modum circuli flexum. 25
- XL DE IANVIS CAELI. Ianuae caeli duae sunt, oriens et occasus. Nam una porta sol procedit, alia se recipit.

1 or. ad occidentem *A* 2 et in nocte *KA* 3 suum *om. T* super *AKT*: supra *BC* terra *K*: -am *A* subter *C* (*non A*) 4 terra *K*: -am *A* 6 currere *ABCK Col.*: volbi (-ui) *TUV* astra current *om. K Phill. 1831 (non A)* 8 Axis caeli est *A* -onis *AC*: -onalis *BKT* quae *om. A* 11 per axis medium *K* (*non A*) 14 et (*alt.*) *om. K* (*non A*) 15 cycli *ABC*: caeli (ce-) *KT* 17 pressa *om. K Phill. 1831 (non A)* 18 extremas *p. C*: extrema parte *K* (*non A*) 19 dicti *KA* 20 cor *BCT*: cardo *K*: currum *A* 22 unde est *T*: ut (*om. est*) *C* (*non A*) 24 enim *om. K Phill. 1831 (non A)* 25 circuli *T*: circum *ABCK Phill. 1831* 26 oriens (hor-) *BCT*: ortus *AK Phill. 1831* 27 alia *ABCT*: altera *K Phill. 1831*

DE GEMINA FACIE CAELI. Facies caeli vel caput orientalis XLI regio, ultima septentrionalis. De qua Lucanus (4, 106):

Sic mundi pars ima iacet, quam Zona nivalis
perpetuaeque premunt hiemes.

5 DE QVATTVOR PARTIBVS CAELI. Climata caeli, id est XLII plagae vel partes, quattuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, unde aliquae stellae oriuntur. Secunda occidentalis, ubi nobis aliquae stellae occidunt. Tertia septentrionalis, ubi sol pervenit in diebus maioribus. Quarta australis, ubi sol per-
10 venit noctibus maioribus. Oriens autem ab exortu solis est 2 nuncupatus. Occidens, quod diem faciat occidere atque interire. Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit. Septentrio autem a septem stellis axis vocatus, quae in ipso revolutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur eo
15 quod vertitur. Meridies autem vocata, vel quia ibi sol facit 3 medium diem quasi medidies, vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur. Sunt et alia septem climata 4 caeli, quasi septem lineae ab oriente in occidentem, sub quibus et mores hominum dispares atque animalia specialiter diversa
20 nascuntur, quae vocata sunt a locis quibusdam famosis; quorum primum est Merois, secundum Syene, tertium Catachoras, id est Africa, quartum Rhodus, quintum Hellespontus, sextum Mesopontum, septimum Borusthenes.

DE HEMISPHAERIIS. Hemisphaeria dimidia pars sphaerae XLIII

1 Facies caeli vel *om.* *K Phill.* 1831 (*non A*) 3 quam] quia *A* zona] sola *ABTV*: sole *Phill.* 1831: solae *K*: solae *C*¹ 4 hiemis
BK: yems *T* 5 Cardines cae. *A* 7 occ. est ubi *T* 8 occident *A*
9 qu. autem aust. *T* 10 noctibus] in occidentibus *K Phill.* 1831 (*non A*)
minoribus *K* (*non A*): maioribus (*ai in ras.*) *Phill.* 1831
autem *om.* *K Phill.* 1831 (*non A*) 11 dies *K Phill.* 1831 (*non A*)
12 mundus *K* (*non A*) 13 septentrion *A*: septentrionalis *K Phill.* 1831
vocatur *K* (*non A*) qui *B*: quaeque *A* 14 eo quod vert. *om.*
K Phill. 1831 (*non A*) 15 vocatur quia *K*: vocatus qui *Phill.* 1831
16 diem *om.* *C* (*non A*) 17 enim] autem *K* (*non A*) parum d. *C*¹:
d. pu. *A* 19 specialia *K Phill.* 1831 (*non A*) 20 vocitata sunt
Cassiodorus: vocantur *K Phill.* 1831 (*non A*) 21 Merois] aeris *K*
Phill. 1831: erois *A* Syene] soynis *T*: soni *K Phill.* 1831: soinis *C*:
sonis *B*: sonis *A* catagoras *K*: catacoras *B*: cathogoras *C*: catho-
coras *T* 23 mesopontum *om.* *K Phill.* 1831 (*non A*) brusten^{us}
ABKT Phill. 1831: brutenus *C*

est. Hemisphaerion supra terra est ea pars caeli quae a nobis tota videtur; Hemisphaerion sub terra est quae videri non potest, quam diu sub terra fuerit.

XLIV DE QVINQVE CIRCVLIS CAELI. Zonae caeli quinque sunt, quarum distinctionibus quaedam partes temperie sua incoluntur, 5 quaedam inmanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quae ideo zonae vel circuli appellantur, eo quod in circumdu-
2 ctione sphaerae existunt. Quorum primus circulus ideo ἀρκτικός appellatur, eo quod intra eum Arctorum signa inclusa prospiciuntur. Secundus circulus, θερινός qui τροπικός dicitur, quia 10 in eo circulo sol Aquilonis finibus aestatem faciens ultra eum circulum non transit, sed statim reuertitur; et inde τροπικός
3 appellatur. Tertius circulus ἡμερινός, qui a Latinis ideo aequinoctialis appellatur, eo quod sol, cum ad eum orbem pervenerit, aequinoctium facit. Ἡμερινός enim Latine dies dicitur atque 15 nox, quo circulo dimidia sphaerae pars constituta respicitur. Quartus autem circulus ἀνταρκτικός vocatus eo quod contrarius
4 sit circulo, quem ἀρκτικὸν nominamus. Quintus circulus χειμερινός τροπικός, qui a Latinis hiemalis sive brumalis appellatur, ideo quia sol cum ad eum circulum pervenerit, hiemem his, 20 qui ad Aquilonem sunt, facit, et aestatem his, qui in Austri partibus conmorantur.

XLV DE ZODIACO CIRCULO. Zodiacus [autem] circulus [est], qui ex linearum quinque angulis, [et] ex una linea constat.

XLVI DE CANDIDO CIRCULO. Lacteus circulus via est, quae in 25 sphaera videtur, a candore dicta, quia alba est. Quam aliqui

1 est (prius) om. K terra KT: terras BC 3 fuerit] est 7
XLIV (cf. XIII. vi) 5 includuntur C¹ 7 id. sonum circ. KC¹
9 arctorum (-rt-) BC: arcturi KT 10 ex eo terinos tropicos B¹ T:
terinus (-nos C qui tropicus C¹ K 11 circulo] circiens BC fort. recte:
circuens K faciens] facit et BCK fort. recte 13 ἡμ.] emerinus (mer.)
A Col.: him. C: imerinos T: intrinsecus B: isimerinos (i.e. ἰσημερινός)
K fort. recte 14 appellatur] est dictus K Phill. 1831 (non A)
17 qu. autem circ. A ἀντ. . . (§ 4) Quintus circulus om. KL Phill.¹
1831 C¹ 19 quia latini T 20 circulum] locum in ras. T 21 fac.
aes. autem B ad austri partes B 23 autem hab. ABU: om.
CKMT Phill. 1831 est hab. ABTU: om. CKM Phill. 1831 24 et
hab. K: om. BC¹ TUM Phill. 1831 25 vias sunt C¹ 26 quam] quia K
aliquid dicuntur C¹

dicunt viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

DE MAGNITVDINE SOLIS. Magnitudo solis fortior terrae XLVII est, unde et eodem momento, quum oritur, et orienti simul et 5 occidenti aequaliter apparet. Quod vero tamquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet quantum sol distat a terris, quae longitudo facit ut parvus videatur a nobis.

DE MAGNITVDINE LVNAE. Magnitudo quoque lunae minor XLVIII fertur esse quam solis. Nam dum sol superior sit a luna, et 10 tamen a nobis maior quam luna videtur, iam si prope nos accessisset, multo maior quam luna conspiceretur. Sicut autem sol fortior est terrae, ita terra fortior [est] lunae per aliquam quantitatem.

DE NATVRA SOLIS. Sol dum igneus sit, prae nimio motu XLIX 15 conversionis suae amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis et caloris accipere. Vnde videmus eum saepius madidum atque rorantem.

DE CVRSV SOLIS. Solem per se ipsum moveri, non cum L 20 mundo verti. Nam si fixus caelo maneret, omnes dies et noctes aequales existerent; sed quoniam alio loco cras occasurum, alio occidisse hesterno videmus, apparet eum per se ipsum moveri, non cum mundo verti. Spatiis enim inaequalibus orbes annuos conficit propter temporum mutationes. Oriens diem facit, 25 occidens noctem inducit. Nam vadens longius ad meridiem 2

1 qua] quae K: que C¹ splendoribus K Phill. 1831: his splendoribus C¹ 3 est terrae K Phill. 1831 C¹ (non A) 4 quum oritur et om. K Phill. 1831 (non A): oritur et om. C¹ 6 nobis om. K Phill. 1831 C¹ (non A) quantum ABT: qñm (i.e. quoniam) K: qm̄ (i.e. quoniam) C¹: quam Phill.¹ 1831 sol om. K Phill. 1831 C¹ 8 quoque om. K Phill. 1831 C (non A) 9 solis] sol TC¹ dum ABT: cum CK et om. K Phill. 1831 C 10 tamen] non A iam BT: nam KC¹ nos BT: nobis KC 11 autem om. KC¹ 12 est om. B¹ terrae BT: terra ACK ita fort. (om. terra) C: ita et t. fort. B est hab. CK: om. ABT lunae BT: luna ACK 17 atque BT: ac CK 18 rotantem C 19 se om. C¹ 21 quoniam BT: cum CK 22 occidisse om. CK esterno K: externo BCT eum] enim B 24 conficeret C¹ oriens . . . inducit om. T (non V Col.) 25 vadendo longe a (corr. ad) meridiem C

hiemem facit, ut hibernis humoribus ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem aestatem reddit, ut fruges maturitate durentur, et quae sunt in humidis incocta, fervefacta mitescant.

LI DE EFFECTV SOLIS. Sol oriens diem facit, occidens noctem 5 inducit; nam dies est sol super terras, nox est sol sub terras. Ex ipso enim sunt horae: ex ipso dies, cum ascenderit: ex ipso etiam nox, cum occiderit: ex ipso menses et anni nume- 2 rantur; ex ipso vicissitudines temporum fiunt. Quando autem per meridiem currit, vicinior terrae est; quando vero iuxta 10 septentrionem, sublimis attollitur. [Cui ideo Deus diversa cursus instituit loca et tempora, ne, dum semper in isdem moraretur locis, cottidiano vapore eius consumeret; sed ut Clemens ait: 'Cursus diversos accipit, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensatur, et ordo vicissitudinum per- 15 mutationumque servatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat: ubi ad summum venerit, aestivos accendit calores: decedens rursus autumnii temperiem reddit. Vbi vero ad inferiorem redit circulum, ex glaciali conpage caeli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.'] (*sequitur figura circularis,* 20 *quae in medio habet medium [est] mundi, circa autem stationes solis sic inscriptas:* hic ortus solis in natale Domini; sexta hora diei; occasus in natale Domini; occasus in aequinoctio; occasus solis in natale Iohannis; semper media nox; ortus solis in natale Iohannis; hic ortus solis in aequinoctio.) 25

LII DE ITINERE SOLIS. Sol oriens per meridiem iter habet. Qui postquam ad occasum venerit et Oceano se tinxerit,

1 et C¹ hiberni CKL humoribus ABCT: geloribus KL 2 pro-
prius codd. statem B reddat C¹ 6 supra B sub terra K
7 enim om. T asc. et ex C 8 ip. enim m. T enum. K 11 cui
ideo . . . derel. (*Isid. Nat. 17, 3*) hab. CHKM Phill. 1831: om. B¹DTU
diversos codd. 12 constituit H isdem oraretur C¹: his demoraretur
KM Phill. 1831: hisdem moraretur H 15 post rationem t. dispensatum
C vicissitudinem C¹ 16 servatur] accepit (-cip-) CK: accipitur H
ad om. C¹ (non H) ascenderit H 17 ubi autem ad sumum caeli ve.
H 20 hiberni CH: hiemis K figuram om. CT (non A) 21 est
om. K (non A) 27 ad occ. ven. om. C¹ tinxerit BDT Mon. Rem.²:
trinxerit U: inmerserit CG²K Phill. 1831: in ex (seq. spat.) A: intinxerit
G¹ Rem.¹

per incognitas sub terra vias vadit et rursus ad orientem recurrit.

DE LVMINE LVNAE. Lunam quidam philosophi dicunt LIII
 proprium lumen habere, globique eius unam partem esse luci-
 5 fluam, aliam vero obscuram, [ita : (*sequitur figura*)] et paulatim
 se vertendo diversas formas efficere. Alii e contra aiunt lunam 2
 non suum lumen habere, sed solis radiis inluminari. Vnde et
 eclipsim patitur, si inter ipsam et solem umbra terrae inter-
 veniat. [Sol enim illi loco superior est. Hinc evenit ut, quando
 10 sub illo est, parte superiore luceat, inferiore vero, quam habet
 ad terras, obscura sit.]

DE FORMIS LVNAE. Prima figura lunae bicornis est, ita LIV
 (*sequitur figura*). Secunda sectilis [habet, ita] (*seq. figura*).
 Tertia dimidia [habet ita] (*seq. figura*). Quarta plena [ita] (*seq.*
 15 *figura*). Quinta iterum dimidia [ex maiore] [ita] (*seq. figura*).
 Sexta iterum sectilis [ita] (*seq. figura*). Septima bicornis [ita]
 (*seq. figura*). Septima autem semis et vicesima secunda semis 2
 in suo orbe mediae sunt (*seq. figura*). Ceterae [autem] pro
 portione sunt.

20 DE INTERLVNIO LVNAE. Interlunium lunae est tempus LV
 illud inter deficientem et nascentem lunam. Est autem trige-
 sima dies, quo luna non lucet. Quae ideo tunc videri non
 potest, quia soli coniuncta obscuratur; sed eodem momento
 renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

1 terras *K Phill. 1831* 3 quidam *CKT Phill. 1831*: quidem *AB*
 4 esse] est est *C¹* 5 figuram hab. *A* (post ita) *K* (ante hinc evenit, § 2):
om. BCT pau. revertendo *C¹* 6 e contra *BT*: e contrario *K*:
 contrario *C* 8 ecl. si intus pat. *C¹* interveniat] se interponat *TV*
 9 sol . . . sit (*Isid. Nat. 18, 3*) hab. *CHK*: *om. B¹T*: sol enim . . . est bis
scripsit K¹ illi] illo *C* 13 habet ita hab. *ACK*: *om. BTU*
 14 media *K* (non *C*) habet ita hab. *CK*: *om. BTU* ita hab.
CK: *om. BTU* 15 demedia *K* ex maiore hab. *ABTU*: *om.*
CK ita hab. *CK*: *om. BTU* 16 ita hab. *CK*: *om. BTU*
 ita hab. *CK*: *om. BTU* 17 autem *ABCK*: iterum *TU* semis
 . . . secunda *om. T*: et duodecima *U* semis *om. U* 18 sui *B*
 orbe *TUB*: ordine *CK* autem hab. *CK*: *om. TUB* propor-
 tionales *U*: portiones *T*: proportionibus *B*: praepositiones *C* 20 est
 (*prins*) *om. C¹* 21 autem *BT*: enim *CK* 22 quo *BKT*: qua *C*
 ideo nec vid. pot. *C* 23 eodem *ABT*: dinuo de *K*: denuo de *Phill.*
 1831: ideo de *C¹*

- LVI DE CVRSV LVNAE. Luna amissi ac recepti luminis vicibus menstrua spatia moderat. Quae ideo obliquo incedit cursu et non recto, ut sol, scilicet ne incidat in centrum terrae et frequenter patiatur eclipsim. Vicinus est enim eius circulus terrae. Crescens autem orientem cornibus spectat, decrescens occidentem: merito, quia occasura et amissura est lumen.
- LVII DE VICINITATE LVNAE AD TERRAS. Luna vicinior est terris quam sol. Inde et breviori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter, quod sol in diebus trecentis sexaginta quinque peragit, ista per triginta dies percurrit. Vnde et antiqui menses in luna, annos autem in solis cursum posuerunt.
- LVIII DE ECLIPSI SOLIS. Eclipsis solis est, quotiens luna trigesima ad eandem lineam, qua sol vehitur, pervenit, eique se obiiiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum illi orbis lunae opponitur.
- LIX DE ECLIPSI LVNAE. Eclipsis lunae est, quotiens in umbram terrae luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed a sole inluminari putatur, unde et defectum patitur si inter ipsam et solem umbra terrae interveniat. Patitur autem hoc quinta decima luna eo usque, quam diu centrum atque umbram obstantis terrae exeat videatque solem, vel a sole videatur.
- IX DE DIFFERENTIA STELLARVM, SIDERVM, ET ASTRORVM. Stellae et sidera et astra inter se differunt. Nam stella est quaelibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis facta, ut Hyades, Pleiades. Astra autem stellae grandes, ut Orion, Bootes. Sed haec nomina scriptores confundunt, et astra pro stellis et stellas pro sideribus ponunt.

2 mens. in centrum spa. C¹K moderat AB¹DTU: moderata K: moderatur C quae ideo . . . centrum om. C¹KL Phill. 1831 obl. inc. cu. et non rec. BDTU: non recto incedat cursu A 4 patitur C¹K enim est A: enim C¹K 5 autem AB¹T: que K: quae C¹ spectat K: expectat BCT 7 vic. est ter. T ante corr. 8 unde AT brevior ABC 9 sol ante iter T: post quinque B 10 precurrit T 11 annos AB¹T: non K: nona C¹ 12 lu. tr. AB¹T: tr. lu. CK 13 qua] que T s.v.] solvitur C¹ 14 solem om. T dum illi om. C¹ 16 est AB¹T: om. C¹: fit K 17 occurrit K (non C) sed a so. inl. om. T 19 autem AB¹T: enim CK quarta CK 20 eo] et C umbra obstanti K 21 vel] ve K 24 ut om. CK 25 au. sunt st. T (non V) 27 stellas] stellis B: stillis K: stella C

DE LVMINE STELLARVM. Stellas non habere proprium LXI
lumen, sed a sole inluminari dicuntur, sicut et luna.

DE STELLARVM SITV. Stellae immobiles sunt et cum caelo LXII
fixae perpetuo motu feruntur, neque cadunt per diem, sed solis
5 splendore obscurantur.

DE STELLARVM CVRSV. Sidera aut feruntur, aut moventur. LXIII
Feruntur, quae caelo fixa sunt et cum caelo volvuntur. Moven-
turo vero quaedam [sicut] planetae, id est erraticae, quae cursus suos
vagos certa tamen definitione conficiunt.

DE VARIO CVRSV STELLARVM. Stellae pro eo, quod per LXIV
diversos orbes caelestium planetarum feruntur, quaedam cele-
rius exortae serius occidunt: quaedam tardius exortae citius
ad occasum perveniunt: aliae pariter oriuntur et non simul
occidunt: omnes autem suo tempore ad cursum proprium re-
15 vertuntur.

DE STELLARVM INTERVALLIS. Stellae inter se diversis inter- LXV
vallis distant a terra, propterea dispari claritate magis minusve
nostris oculis apparent. Nam multae maiores sunt his quas
videmus conspicuas, sed longius positae parvae videntur a nobis.

DE CIRCVLARI NVMERO STELLARVM. Numerus circularis LXVI
stellarum est, per quod cognosci dicitur in quanto tempore
circulum suum unaquaeque stella percurrat, sive per longitu-
dinem, sive per latitudinem. Nam Luna totannis fertur explere 2
circulum suum, Mercurius annis xx, Lucifer annis ix, Sol annis
25 XIX, Vesper [annis] xv, Phaethon annis xii, Saturnus [annis]
xxx. Quibus peractis ad reversionem circuli sui isdem signis
et partibus revertuntur. Quedam sidera radiis solis praepedita 3
anomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria, iuxta quod et
poeta meminit dicens (Lucan. 10, 201):

4 feriuntur T 8 sicut T: s̄ (i.e. sunt) B: om. CK: fort. scilicet
terradyce K 9 vagos om. T c. t.] certamen B¹: certam C¹
conficiuntur B 10 que C¹ per om. T 12 cito CK (non A)
13 alia CK 17 a terra om. C¹K (non A) minusve] minus suae C¹
19 positas (corr. -ta) minores vid. C 21 est om. C¹K per quod B:
per quid T: per quem CHK cognosci dicitur BHT: cognoscitur
(-nus-) CK 22 seu . . . seu CK 23 totannis] quotannis B²: octo
an. dett. 25 annis hab. CK: om. BT Phaethontis (fere) codd.
saturni CK annis hab. KT: om. BC 28 aut . . . aut] ad . . . ad C¹

ISIDORI

Sol tempora dividit aevi :

mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
ire vetat, cursusque vagos ratione moratur.

LXVII DE STELLIS PLANETIS. Quaedam stellae ideo planetae dicuntur, id est errantes, quia per totum mundum vario motu 5 discurrunt. Vnde pro eo, quod errant, retrograda dicuntur, vel anomala efficiuntur, id est, quando particulas addunt et detrahunt. Ceterum quando tantum detrahunt, retrograda dicuntur ; stationem autem faciunt, quando stant.

LXVIII DE PRAECEDENTIA ET ANTEGRADATIONE STELLARVM. Prae- 10 cedentia vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum agere videtur, et aliquid praeter consuetudinem praecedit.

LXIX DE REMOTIONE VEL RETROGRADATIONE STELLARVM. Re- 15 motio vel retrogradatio stellarum est, in quo stella, dum motum suum agat, simul et retrorsum moveri videtur.

LXX DE STATV STELLARVM. Status stellarum est, qua dum stella semper movetur, tamen in aliquibus locis stare videntur.

LXXI DE NOMINIBVS STELLARVM, QVIBVS EX CAVSIS NOMINA 20 ACCEPERVNT. Sol appellatus eo quod solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus. Luna dicta quasi Lucina, ablata media syllaba. De qua Vergilius (Ecl. 4, 10) :

Casta fave Lucina.

Sumpsit autem nomen per derivationem a solis luce, eo quod 3 ab eo lumen accipiat, acceptum reddat. Stellae dictae a stando, quia fixae stant semper in caelo nec cadunt. Nam quod 25 videmus [e] caelo stellas quasi labi, non sunt stellae, sed igniculi ab aethere lapsi ; qui fiunt, dum ventus altiora petens aethereum

1 dividit . . . diem *om.* C¹KM 2 noctem diem *T*: noctem *B*
5 motu *BT*: modo *CK* 6 retr. dic.] retrogradantur *BT*: retrograta
dicunt *K* 7 anomala *C* 8 retrogra *C* 9 rationem *C*¹ autem *om.*
C¹*K* (*non A*) 11 motum *BT*: cursum *CK* suum *K*: consuetum
T: suum consuetum *BC* 12 videatur *C*¹ 14 stellarum *om.* *CK*
dum *om.* *T* modum *BC* 15 agit *B* 16 qua *T*: qui *K*: quae *C*¹:
quia *B* 17 stellas *K* movetur (*mob.*) *BT*: moveri (*mob.*) videtur
C¹*K* videtur *B* 19 eo] et *T* 24 ab ipso lu. *K* (*non A*)
acceptum reddat *om.* *K* (*non A*) 25 quia *ABT*: quod *K*: eo quod *C*
stant *ABT*: sint *CK* 26 e (ae) *hab.* *BT*: *om.* *ACK* 27 aethere]
vestere *C*¹ ventus *om.* *K* (*non A*)

ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellae cadere non possunt : immobiles enim, ut praedictum est, sunt, et cum caelo fixae feruntur. Sidera dicta, quod ea 4 navigantes considerando dirigunt ad cursum consilium, ne fallacibus undis aut ventis alibi deducantur. Quaedam autem stellae idcirco signa dicuntur, quia ea nautae observant in gubernandis remigiis, contemplantes aciem fulgoremque eorum, quibus rebus status caeli futurus ostenditur. Sed et omnes homines ea 5 intendunt ad praevidendas aeris qualitates per aestatem et hiemem vernalemque temperiem. Ortu enim vel occasu suo certis stationibus temporum qualitatem significant. Signorum 6 primus Arcton, qui in axe fixus septem stellis in se revolutis rotatur. Nomen est Graecum, quod Latine dicitur ursa ; quae quia in modum plaustrum vertitur, nostri eam Septentrionem dixerunt. Triones enim proprie sunt boves aratorii, dicti eo quod 7 terram terant, quasi teriones. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit, quia in eo sunt. Arctophylax dictus, quod 8 Arcton, id est Helicem Vrsam, sequitur. Eundem et Booten dixerunt, eo quod plastro haeret : signum multis spectabile 9 stellis, inter quas Arcturus est. Arcturus sidus est post caudam maioris ursae posita in signo Bootae. Vnde Arcturus dictus est, quasi ἄρκτου οὐρά, quia Bootis praecordiis conlocata est. Oritur autem autumnali tempore. Orion austro ante Tauri 10 vestigia fulget, et dictus Orion ab urina, id est ab inundatione

1 secum ignem *K* (non *A*) tactu *K* (non *A*) suo imitatur] solvitur
K : suo solvitur *C*¹ (non *A*) 2 stillae cad. *K* sunt ut pr. est *T* :
ut praediximus sunt *K* (non *A*) 3 cum om. *CK* (non *A*) nav. ea
CK (non *A*) 4 cons. iter dirigunt *KC* (-gant) 7 earum *K* 8 ost.
fut. *CK* (non *A*) et om. *CK* 9 praevidendum *K* : praevidas *C*¹
qualitatem *K* qu. significant prestantem et iemen vern. *T* 10 verna-
lique temperiae *K* suo vel occ. *CK* 11 qualitate *K* : -tes *B* 12 axem
fixas *K* fort. -tus 13 quae *C*¹ quae quia *ABT* : quique *K* : quae-
que *C*¹ 14 nostri] nomini *C*¹ 15 arctorii *C*¹ : arcturi *K* (non *A*)
17 vicinitate *C*¹ dictus *BT*² : dicitur *T*¹ : dicitur *CK* 18 lincem
*C*¹*K* eundem] unde *T* : eadem *C*¹ 19 plastris *K* haberet *C*¹*K*
pectabiles *C*¹ 20 inter] in *C*¹ Arcturus (*alt.*) om. *C*¹*K* situs *C*¹
21 unde et arct. *CK* dictus est *T* : dicta est *AB* : dicitur *CK* 22 pr.
socia conl. *K* 23 au. arcturus au. *AB* austro scripsi : austrum *C*¹ :
austru *K* : austri *BT* : astrum *dett.* 24 inviatione *C*¹

aquarum. Tempore enim hiemis obortus mare et terras aquis
 11 ac tempestatibus turbat. Hunc Latini Iugulam vocant, quod
 sit armatus, ut gladius, et stellarum luce terribilis atque claris-
 simus; in quo si haec fulgent omnia, serenitas portenditur, si
 12 obscuratur his acies, tempestas cernitur imminere. Hyades 5
 dictae ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est a suco et pluviis. Nam pluviae Graece
 ὑετός dicitur. Ortu quippe suo efficiunt pluvias. Vnde et eas
 Latini suculas appellaverunt, quia, quando nascuntur, pluviarum
 signa monstrantur. De quibus Vergilius (Aen. 1, 744):

Arcturum pluviasque Hyadas.

10

Sunt autem septem in fronte Tauri, et oriuntur tempore vernali.

13 Pliades a pluralitate dictae, quia pluralitatem Graeci ἀπὸ τοῦ
 πλείστον appellant. Sunt enim stellae septem ante genua Tauri;
 ex quibus sex videntur, nam latet una. Has Latini Vergilias
 dicunt a temporis significatione, quod est ver, quando exo- 15
 riuntur. Nam occasu suo hiemem, ortu aestatem, primaeque
 14 navigationis tempus ostendunt. Canicula stella, quae et Sirius
 dicitur, aestivis mensibus in medio centro caeli est: et dum sol
 ad eam ascenderit, coniuncta cum sole duplicatur calor ipsius,
 et dissolvuntur corpora et vaporantur. Vnde et ex ipsa stella 20
 dies caniculares dicuntur, quando et molestae sunt purgationes.
 15 Canis autem vocatur propter quod corpora morbo afficiat, vel
 propter flammae candorem, quod eiusmodi sit ut prae ceteris
 lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoscerent, Sirion
 16 appellasse. Cometes stella est dicta eo quod comas luminis ex 25
 se fundat. Quod genus sideris quando apparuerit, aut pesti-
 17 lentiam, aut famem, aut bella significat. Cometae autem Latine

1 abortus C¹ 4 haec
 fulgeant B: effulgent T serena CK si obsc. his BT: obscuratis
 his C¹K 5 tempestate C¹: tempestatis T² 6 ἀπὸ τοῦ ὕειν om.
 C¹K et a pl. CK nam pluvia K 7 dicitur KT: dicuntur BC
 8 siculas T pluvia sig. C¹ 12 a] ad K quia] qua T app.
 d. τ. π. CK 13 ianuam C¹K 15 quod est quando C¹: quod verc B
 oriuntur CK 16 que om. C¹K 17 st. est quae K 18 caeli est]
 celesti T dum] cum K 19 conscenderit C calore B 20 ex
 om. T 21 dicitur C¹: om. T 22 mor. cor. CK (non A) vel CK:
 sive B: aut T: Sirius Arev. 23 quod eiusmodi sit BT: quod eiusmodi
 A: quem emittit CK 24 eam] et C¹ 25 dicta om. CK (non A)

crinitae appellantur, quia in modum crinium flammās spargunt ;
 quas Stoici dicunt esse ultra triginta, quarum nomina et effectus
 quidam Astrologi scripserunt. Lucifer dictus eo quod inter 18
 omnia sidera plus lucem ferat ; est autem unus ex planetis.
 5 Hic proprie et iubar dicitur eo quod iubar lucis effundat, sed
 et splendor solis ac lunae et stellarum iubar vocatur, quod in mo-
 dum iubae radii ipsorum extendantur. Vesperus stella [est] occi- 19
 dentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero Hispaniae
 rege. Est autem et ipsa ex quinque stellis planetis, noctem du-
 10 cens et solem sequens. Fertur autem quod haec stella oriens luci-
 ferum, occidens vesperum facit. De qua Statius (Theb. 6, 241):
 Et alterno dependitur unus in ortu.

Planetae stellae sunt quae non sunt fixae in caelo, ut reliquae, 20
 sed in aere feruntur. Dictae autem planetae ἀπὸ τῆς πλάνης, id
 15 est ab errore. Nam interdum in austrum, interdum in septen-
 trionem, plerumque contra mundum, nonnumquam cum mundo
 feruntur. Quarum nomina Graeca sunt Phaethon, Phaenon,
 Pyrion, Hesperus, Stilbon. Has Romani nominibus deorum 21
 suorum, id est Iovis, Saturni, Martis, Veneris, atque Mercurii
 20 sacrauerunt. Decepti enim et decipere volentes in eorum adula-
 tionem, qui sibi aliquid secundum amorem praestitissent, sidera
 ostendebant in caelo, dicentes quod Iovis esset illud sidus et
 illud Mercurii : et concepta est opinio vanitatis. Hanc opinio-
 nem erroris diabolus confirmavit, Christus evertit. Iam vero 22
 25 illa, quae ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus et animan-
 tium imago de stellis formatur, ut Arcton, [ut] Aries, Taurus,
 Libra et huiusmodi alia ; hi, qui sidera perviderunt, in nume-

2 et om. T 3 quidem K 4 lucem ferat ABT: lucis habeat K:
 lucis habet C est . . . proprie om. CK (non A) 5 et (prim.) om.
 B (non A) effundit B¹ 6 vocantur BT in om. C¹ K 7 iubar T
 extenduntur B est hab. CK ; om. BT 8 ab espere C¹: ave-
 sperae K: avespero BT 9 autem BT: om. C¹: enim K 10 solem]
 noctem T haec om. T 11 de quo K 12 -perd- B: -prend- Stat.
 15 in aus. . . ple. om. C¹ 17 phenonta BCT: fenonta K 18 phiriona
 BCT: firiona K nom.] in omnibus C¹ 19 atque BT: et CK
 21 sibi] in T secus C¹ 22 quod om. T 23 unitatis C¹ hanc] ac T
 24 formavit K: formabit C¹ 26 ut hab. BT: om. CK 27 eius
 modi T praeviderunt K

rum stellarum speciem corporis superstitiosa vanitate permoti
finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum et imagines
23 et nomina conformantes. Nam Arietem primum signum, cui,
ut Librae, mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem
Iovem ideo vocaverunt, in cuius capite, qui simulacra faciunt, 5
24 arietis cornua fingunt. Quod signum gentiles ideo inter signa
primum constituerunt, quia in Martio mense, qui est anni prin-
cipium, solem in eo signo cursum suum agere dicunt. Sed et
Taurum inter sidera conlocant, et ipsum in honorem Iovis, eo
quod in bovem sit fabulose conversus, quando Europam trans- 10
25 vexit. Castorem quoque et Pollucem post mortem inter notis-
26 sima sidera constituere: quod signum Gemini dicunt. Cancrum
quoque inde dixerunt, eo quod cum ad id signum mense Iunio
sol venerit, retrograditur in modum cancri, brevioresque dies
facit. Hoc enim animal incertam habet primam partem, deni- 15
que ad utramque partem gressum dirigit, ita ut prior pars sit
27 posterior et posterior prior. Leonem in Graecia ingentem Her-
cules occidit, et propter virtutem suam hunc inter duodecim
signa constituit. Hoc signum sol cum adtigerit, nimium calorem
28 mundo reddit, et annuos flatus Etesias facit. Virginis etiam 20
signum idcirco intra astra conlocaverunt, propter quod isdem
diebus, in quibus per eum sol decurrit, terra exusta solis ardore
29 nihil pariat. Est enim hoc tempus canicularium dierum. Libram
autem vocaverunt ab aequalitate mensis ipsius, quia VIII kal.
Octobres sol per illud signum currens aequinoctium facit. Vnde 25
et Lucanus (4, 58):

Ad iustae pondera librae.

2 ex] et C ¹ K	deorum suorum suorum imagines T	3 confirman-
tes T	sig. iobi cui T	4 ut lib. BC: et lib. KT
iobis C ¹ : proptere amore is K	8 solem om. C ¹ K	pr. amonem
om. B	suum om. T	dicuntur T
constituerunt BT	geminum C ¹ K	10 qu. et europ. T
ad eum BT	iulio sol dum ve. T	13 inde om. B
hi C ¹	16 dirigat C ¹	14 breviterque C ¹ K
C ¹	et vestias C ¹	18 hunc] inc T
exhausta B	24 qui ab C ¹ K	25 sol per] super T
signum aequinoctii C ¹ K (non A)	27 pondere T	22 exausta K: currens

Scorpionum quoque et Sagittarium propter fulgura mensis ipsius 30
 appellaverunt. Sagittarius vir equinis cruribus deformatus, cuius
 sagittam et arcum adiungunt, ut ex eo mensis ipsius fulmina
 demonstrarentur. Vnde et sagittarius est vocatus. Capricorni 31
 5 figuram ideo inter sidera finxerunt, propter capr[e]am Iovis nutri-
 cem; cuius posteriorem partem corporis in effigiem piscis ideo
 formaverunt, ut pluvias eiusdem temporis designarent, quas
 solet idem mensis plerumque in extremis habere. Porro Aqua- 32
 rium et Piscem ab imbribus temporum vocaverunt, quod hieme,
 10 quando in his signis sol vehitur, maiores pluviae profunduntur.
 Et miranda dementia gentilium, qui non solum pisces, sed
 etiam arietes et hircos et tauros, ursas et canes et cancos et
 scorpiones in caelum transtulerunt. Nam et aquilam et cignum
 propter Iovis fabulas inter caeli astra eius memoriae causa
 15 conlocaverunt. Perseum quoque et uxorem eius Andromedam, 33
 posteaquam sunt mortui, in caelum receptos esse crediderunt;
 ita ut imagines eorum stellis designarent, eorumque appellare
 nominibus non erubescerent. Aurigam etiam Erichonium in 34
 caeli astra conlocaverunt, propter quod vidissent eum primum
 20 quadrigas iunxisse. Mirati sunt enim ingenium eius ad imita-
 tionem Solis accessisse, et propter hoc nomēn eius post mortem
 inter sidera posuerunt. Sic Callisto, Lycaonis regis filia, dum 35
 a Iove compressa et fabulose a Iunone in ursae fuisset speciem
 versa, quae Graece ἄρκτος appellatur, post interfectionem ipsius
 25 nomen eius Iovis cum filio in stellis Septentrionalibus transtulit,
 eamque Arcton, filium autem eius Arctophylax appellavit. Sic 36

1 Scorpionum *T* prae fulgore *C¹K* (*non A*) ipsum *T* 2 defor-
 matur *CK*: formatus *T* 3 adiungunt] decurrunt *T* ipsius *om.*
C¹K (*non A*) fulmine *C¹* 4 demonstrentur *AB* 5 fixerunt *C*
 6 figiem *T* 7 deformaverunt *C* temporibus *C¹* quem so. isdem
 (hi-) *C¹K* 8 in *om.* *C¹K* 9 pisces *C* yema *T* 10 in hisdem
 signis *T*: insignis *A* sol vehitur *A*: sol vertitur *BDHT*: sol veitur
corr. solvitur *K*: solvitur *C¹* perfunduntur *C¹* 13 nam aq. *CK*
 14 Io. pr. *C* (*non DH*) *K* ei. mem. cau. *om.* *C¹K* (*non A*) 15 locaverunt
C¹ Perseum] per eum *T* 16 postquam *C¹K* 17 eorum appellarent
C¹ 19 conlocarent *C¹K* 20 quadricam *K* ad] ut aut *C¹*
 23 comprehessa *T* fabulose *om.* *C¹* arse *C¹* fu. sp. ver.
ABT: sp. fu. versam (-sa) *CK* 24 gr. arcton dicitur *C¹K* 25 eius
om. *C¹K* 26 arct. fil. au. eius *om.* *T* filio *C¹*

Lyra pro Mercurio in caelum locata; sic Centaurus Chiron, propter quod nutrierit Aesculapium et Achillem, inter astra
 37 dinumeratus est. Sed quolibet modo superstitionis haec ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sidera quae Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinavit. 5
 38 Horum igitur signorum observationes, vel geneses, vel cetera superstitiosa, quae se ad cognitionem siderum coniungunt, id est ad notitiam fatorum, et fidei nostrae sine dubitatione contraria sunt, sic ignorari debent a Christianis, ut nec scripta esse
 39 videantur. Sed nonnulli siderum pulcritudine et claritate per- 10 lecti in lapsus stellarum caecatis mentibus conruerunt, ita ut per subputationes noxias, quae mathesis dicitur, eventus rerum praescire posse conentur: quos non solum Christianae religionis doctores, sed etiam gentilium Plato, Aristoteles, atque alii rerum veritate commoti concordi sententia damnaverunt, dicentes con- 15
 40 fusionem rerum potius de tali persuasione generari. Nam sicut genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premerentur, cur aut laudem mereantur boni aut mali legum percipiant ultionem? Et quamvis ipsi non fuerint caelesti sapientiae dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum merito percu- 20
 41 lerunt. Ordo autem iste septem saecularium disciplinarum ideo a Philosophis usque ad astra perductus est, scilicet ut animos saeculari sapientia implicatos a terrenis rebus abducerent, et in superna contemplatione conlocarent.

1 pro] post C¹ 2 inter] in K 3 quodlibet T 4 nuncupantur ACK
 5 ac certo motu ABT: hec (haec C¹) ergo motu (-ta C¹) certo C¹K tempore C¹ 6 geneses ABT: generes C¹: genera K vel ce. sup.] vel ceteras res superstitiosas C¹: et ctas (cetas m. 2) res supraestitiosas K 7 se om. C¹ cognitionem] coiunctionem K: iunctionem C¹ 9 debet K a om. T nec] ne K 11 lapsu BK: laudem C cecati T 12 per om. C¹K dicuntur K eventum CK 13 nescire T: praecipere C conantur C¹ 14 aristotelesque (-lique K) CK 15 varietate T concordi] cordis C¹ 16 sicut] si C² (non DH): sicut dicunt T (pro si, ut dicunt) 17 genus (gens C¹) hominum CK var. hiactos T premitur T: promoverentur (-mob-) C¹K 18 cur autem C¹ percipiunt T 22 perductus est] pervenit T 23 ad- ducerent T: abduceret BC: abducat K 24 conlocaret ABC: attollat K Phill. 1831

LIBER IV

DE MEDICINA

DE MEDICINA. Medicina est quae corporis vel tuetur vel I
restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis et vulne-
ribus. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum quae ars eorum 2
exhibet, qui proprie Medici nominantur, sed etiam cibus et
5 potus, tegmen et tegumen. Defensio denique omnis atque
munitio, qua [sanum] nostrum corpus adversus externos ictus
casusque servatur.

DE NOMINE EIVS. Nomen autem Medicinae a modo, II
id est temperamento, inpositum aestimatur, ut non satis, sed
10 paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, medio-
criter autem gaudet. Vnde et qui pigmenta et antidota satis
vel assidue biberint, vexantur. Inmoderatio enim omnis non
salutem, sed periculum affert.

DE INVENTORIBVS MEDICINAE. Medicinae autem artis III
15 auctor ac repertor apud Graecos perhibetur Apollo. Hanc
filius eius Aesculapius laude vel opere ampliavit. Sed postquam 2
fulminis ictu Aesculapius interiit, interdicta fertur medendi cura;
et ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos pene
quingentos usque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc
20 eam revocavit in lucem Hippocrates Asclepio patre genitus in
insula Coo.

DE TRIBVS HAERESIBVS MEDICORVM. Hi itaque tres viri IV
totidem haereses invenerunt. Prima Methodica inventa est ab
Apolline, quae remedia sectatur et carmina. Secunda Enpirica,

I quae] vel *K* 2 moribus *C*¹ (*non DH*) vulnera *BCDT* (*non H*)
fort. in morbos et vulnera 5 tegimen et tegumen *T*: tigen et
tegumen *K*: tegmen et *H* (*non D*) 6 monitio (-cio) *HK* q. sanum
corpus nostrum *C*: q. nostrorum corpus *B*: q. sanum corpus *K*: q. no-
strum corpus *TD Vercellensis* 202: quantum corpus *H* 7 cursusque *K*
servetur *T* 9 est a temp. *C* ut... adhib. *om.* *T*¹ 10 in multum
BC natura *om.* *K* mediocri *B*¹ 13 effert *K* 15 ac repertor
repp-) *BCDHT*: aut inventor *K* hac *C*¹: ac *T* 18 pene *om.* *T*:
ferc *Vercellensis* 202

id est experientissima, inventa est ab Aesculapio, quae non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia Logica, 2 id est rationalis, inventa ab Hippocrate. Iste enim discussis aetatum, regionum, vel aegritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est, infirmitatum per quam causas 5 ratione adhibita perscrutetur, [curam rationabiliter perscrutatus est]. Enpirici enim experientiam solam sectantur: Logici experientiae rationem adiungunt: Methodici nec elementorum rationem observant, nec tempora, nec aetates, nec causas, sed solas morborum substantias. 10

V DE QUATTVOR HVMORIBVS CORPORIS. Sanitas est integritas corporis et temperantia naturae ex calido et humido, quod est 2 sanguis; unde et sanitas dicta est, quasi sanguinis status. Morbi generali vocabulo omnes passionες corporis continentur; quod inde veteres morbum nominaverunt, ut ipsa appellatione mortis 15 vim, quae ex eo nascitur, demonstrarent. Inter sanitatem autem et morbum media est curatio, quae nisi morbo congruat, non 3 perducit ad sanitatem. Morbi omnes ex quattuor nascuntur humoribus, id est ex sanguine et felle, melancholia et phlegmate. [Ex ipsis enim reguntur sani, ex ipsis laeduntur infirmi. Dum 20 enim amplius extra cursum naturae creverint, aegritudines faciunt.] Sicut autem quattuor sunt elementa, sic et quattuor humores, et unusquisque humor suum elementum imitatur: sanguis aerem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma aquam. Et sunt quattuor humores, sicut quattuor elementa, 25 4 quae conservant corpora nostra. Sanguis ex Graeca etymologia vocabulum sumpsit, quod vegetetur et sustentetur et vivat. Choleram Graeci vocaverunt, quod unius diei spatio terminetur; unde et cholera, id est fellicula, nominata est, hoc est, fellis

1 experimentissima BDHK: experimentis simul T 3 His etenim T
4 regionum om. K qualitatibus om. K 5 prescrutatus TUC¹
infirm. . . . perscr. est om. BCDH inf. p. q. c. TUV: p. q. c. inf. K
6 prescrutetur TU curam rationabiliter prescrutatus est hab. UV:
om. KT (a n. l.) 9 nec causas om. T (sed solas in ras.) 14 quod]
quo Schwarz 16 quac] quod K 20 ex ipsis . . . faciunt (ex § 7) hab.
BCDH: om. KMTU sa. et ex C 22 sic quat. T 25 et sunt] haec
sunt C hum. sic. quat. om. C 27 qui viget et sustinet K 28 col.
enim gr. T 29 hoc est] hec K

effusio. Graeci enim fel *χολήν* dicunt. Melancholia dicta eo 5
 quod sit ex nigri sanguinis faece admixta abundantia fellis.
 Graeci enim *μέλαν* nigrum vocant, fel autem *χολήν* appellant.
 Sanguis Latine vocatus quod suavis sit, unde et homines, quibus 6
 5 dominatur sanguis, dulces et blandi sunt. Phlegma autem dixe- 7
 runt quod sit frigida. Graeci enim rigorem *φλεγμονήν* appellant.
 Ex his quattuor humoribus reguntur sani, ex ipsis laeduntur
 infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturae creverint,
 aegritudines faciunt. Ex sanguine autem et felle acutae passio-
 10 nes nascuntur, quas Graeci *ῥεῖα* vocant. Ex phlegmate vero et
 melancholia veteres causae procedunt, quas Graeci *χρόνια* dicunt.

DE ACUTIS MORBIS. *Ὁξεῖα* est acutus morbus qui aut cito VI
 transit aut celerius interficit, ut pleurisis, phrenesis. *Ὁξύ* enim
 acutum apud Graecos et velocem significat. *Χρόνια* est prolixus
 15 corporis morbus qui multis temporibus remoratur, ut podagra,
 pthisis. *Χρόνος* enim apud Graecos tempus dicitur. Quaedam
 autem passiones ex propriis causis nomen acceperunt. Febris 2
 a fervore dicta; est enim abundantia caloris. Frenesis appel- 3
 lata sive ab impedimento mentis; Graeci enim mentem *φρένας*
 20 vocant; seu quod dentibus infrendant. Nam frendere est
 dentes concutere. Est autem perturbatio cum exagitatione et
 dementia ex cholericā vi effecta. Cardia(ca) vocabulum a corde 4
 sumpsit, dum ex aliquo timore aut dolore afficitur. Cor enim
 Graeci *καρδίαν* vocant. Est enim cordis passio cum formidabili
 25 metu. Lethargia a somno vocata. Est enim oppressio cerebri 5
 cum oblivione et somno iugi, veluti stertentis. Synanchis a con- 6
 tinentia spiritus et praefocatione dicta. Graeci enim *συνάγγχειν*
 continere dicunt. Qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium
 praefocantur. Fleumon est fervor stomachi cum extensione 7

2 adm. et habund. K 4 vocatus BT: vocatur CK 5 du, ac bl. B
 6 frigorem C 9 autem] enim B 11 veterē ausae B¹ 12 qui] quae K
 15 podagra tisis BCT: podagricis K 16 post dicitur seq. § 7 in BCDH
 18 app. ab inp. K 19 gr. enim men. KT: quia gr. men. BC 22 Cardian
 K 23 dum BCT: cum K 27 *συνάγγχειν*] sinancis (-nac-) codd.:
συνέχειν Cael. Aureliani edd. § 7 et post dicitur (§ 1) et hoc loco in BCDH,
 sed priore loco ita Fleumon est (om. H) inquietum (qu. D) cum rubore
 (ro- DH) et dolore et tensione (-nt- II) et durtia et vastitate. Nam cum
 coepcrit fieri fleumone et inquietudo febris consequitur. Vnde... accepit

- atque dolore [sive φλεγμονή est inquietudo cum rubore et dolore et tensione et duritia et vastitate]. Quae cum coeperit fieri, et febris consequitur. Vnde et dicta est φλεγμονή, ἀπὸ φλέγει, id est inflammans. Sic enim sentitur et inde nomen accepit.
- 8 Pleurisis est dolor lateris acutus cum febre et sputo sanguinolento. Latus enim Graece πλευρά dicitur, unde [et] pleuritica 5 passio nomen accepit. Peripleumonia est pulmonis vitium cum dolore vehementi et suspirio. Graeci enim pulmonem πλείμωνα 9 vocant, unde et aegritudo dicta est. Apoplexia est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod 10 ex letali percussu repentinus casus fiat. Graeci enim percus- 11 sionem ἀπόπληξιν vocant. Spasmus Latine contractio subita partium aut nervorum cum dolore vehementi. Quam passionem a corde nominatam dixerunt, qui in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletione, aut ex 15 12 inanitione. Tetanus maior est contractio nervorum a cervice 13 ad dorsum. Telum lateris dolor est. Dictum autem ita a 14 medicis, quod dolore corpus transverberet, quasi gladius. Ileos dolor intestinalum. Vnde et ilia dicta sunt. Graece enim †ilios† obvolvere dicitur, quod se intestinae prae dolore in- 20 volvant. Hi et turminosi dicuntur, ab intestinalum tormento. 15 Ὑδροφοβία, id est aquae metus. Graeci enim ὕδωρ aquam, φόβον timorem dicunt, unde et Latini hunc morbum ab aquae metu lymphaticum vocant. Fit autem [aut] ex canis rabidi morsu, aut ex aeris spuma in terra proiecta, quam si homo 25 vel bestia tetigerit, aut dementia repletur aut in rabiem vertitur. 16 Carbunculus dictus, quod in ortu suo rubens sit, ut ignis, postea 17 niger, ut carbo extinctus. Pestilentia est contagium, quod dum

1 sive . . . vast. om. codd. (cf. supra) 3 φλέγει] flegi CKT: fleci B
 5 Fleoresis K: Fleoris M 6 et hab. BK: om. CTU pleorica K
 7 accipit C 10 qua] quia TC¹ 14 qui CK: quia B: que T
 15 au. ex du. B mo. et repl. C¹ 16 a om. T 18 Yleos BC:
 Hyleos T: Ilius K 19 enim om. B 20 ilea subvolvere K: εἰλύνει
 obv. Otto: εἰλεῖν obv. Arrov.: εἰλίσσειν obv. alii 22 ὕδωρ] ydro (idro)
 CKT 23 φόβον] fobis KT: fobi B: fobin C unde . . . vocant om.
 T (non V) ob aque motum B 24 aut hab. BC: om. KT 25 fuma K
 28 et tinctus T

unum adprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur enim ex corrupto aere, et in visceribus penetrando innititur. Hoc etsi plerumque per aerias potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fit. Dicta autem pestilentia, quasi 18
5 pastulentia, quod veluti incendium depascit, ut (Virg. Aen. 5, 683):

Toto descendit corpore pestis.

Idem et contagium a contingendo, quia quemquem tetigerit, polluit. Ipsa et inguina ab inguinum percussione. Eadem et 19
10 lues a labe et luctu vocata, quae tanto acuta est ut non habeat spatium temporis quo aut vita speretur aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit.

DE CHRONICIS MORBIS. Chronia est prolixus morbus qui VII multis temporibus remoratur, ut podagra, pthisis. *Χρόνος* enim 15
15 apud Graecos tempus dicitur. Cephalea ex causa vocabulum 2 habet. Capitis enim passio est, et Graeci caput *κεφαλήν* vocant. Scothomia ab accidenti nomen sumpsit, quod repentinas tenebras 3 ingerat oculis cum vertigine capitis. Vertigo autem est quotienscumque ventus consurgit, et terram in circuitum mittit.
20 Sic et in vertice hominis arteriae et venae ventositatem ex 4 resoluta humectatione gignunt, et in oculis gyrum faciunt. Vnde et vertigo nuncupata est. Epilemsia vocabulum sumpsit, 5 quod mentem adpendens pariter etiam corpus possideat. Graeci enim adpensionem *ἐπιληψίαν* appellant. Fit autem ex melan-
25 cholico humore, quotiens exuberaverit et ad cerebrum conversus fuerit. Haec passio et caduca vocatur, eo quod cadens aeger spasmos patiatur. Hos etiam vulgus lunaticos vocant, quod 6 per lunae cursum comitetur eos insidia daemonum. Item et

1 enim *KT*: autem *BC* 4 omnino *om. K* non *om. C¹* qu.
postulentia *C¹*: qu. postulantia *B* 8 idem *BT*: ideo *C¹K* conti-
nendo *K* quemquem *K*: quemque *CT*: quem *B* 9 ead. lues *B*
10 labe *BCT*: leue *T* tantum *K* 13 Cronica *K* prolixius *T*
14 pod. tisis *BCT*: podagrisis *K* *χρόνος*] *cronon codd.* 16 et ...
vocat *om. K* 17 accedente *K*: accidendo *T* 18 autem *om. T¹*
21 gignent *K* 23 adprehendens ... adprehensionem *dett.* 26 pas.
cad. *K* voc.] dicitur *C* 27 patitur *K* 28 insidia *BCD*: insidiae
H: insania *T*: insandia *K* item *CK*: idem *BT*

larvatici. Ipse est et morbus comitialis, id est maior et divinus,
quo caduci tenentur. Cui tanta vis est ut homo valens concidat
7 spumetque. Comitialis autem dictus, quod apud gentiles cum
comitiorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat
autem apud Romanos comitiorum dies sollennis in kalendis 5
8 Ianuarii. Mania ab insania vel furore vocata. Nam Graecorum
vetustas furorem *μανικὴν* appellabant, sive ab iniquitate, quam
Graeci †manie† vocaverunt, sive a divinatione, quia divinare
9 Graece *μανεῖν* dicitur. Melancholia dicta est a nigro felle.
Graeci enim nigrum *μέλαν* vocant, fel autem *χολήν* appellant. 10
Epilemsia autem in phantasia fit; melancholia in ratione;
10 mania in memoria. Typi sunt frigidae febres, qui abusive tipi
appellantur ab herba quae in aqua nascitur. Latine forma atque
status dicitur. Est enim accessionum vel recessionum revolutio
11 per statuta temporum intervalla. Reuma Graece, Latine eruptio 15
sive fluor appellatur. Catarrhus est fluor reumae iugis ex naribus,
quae dum ad fauces venerit, *βράγχος* vocatur; dum ad thoracem
12 vel pulmonem, *πτύσις* dicitur. Coryza est quotiens infusio
capitis in ossa venerit narium, et provocationem fecerit cum
13 sternutatione; unde et coryza nomen accepit. Branchos est 20
praefocatio faucium a frigido humore. Graeci enim guttur
βράγχος dicunt, circa quem fauces sunt, quas nos corrupte
14 brancias dicimus. Raucedo amputatio vocis. Haec et arteriasis
vocatur, eo quod vocem raucam et clausam reddat ab arteriarum
iniuria. Suspirium nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas 25
15 est, quam Graeci *δύσπνοϊαν* dicunt, id est praefocationem. Peri-
pleumonia a pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis
16 tumor cum spumarum sanguinearum effusione. Haemoptois

1 barbatici ipse C¹: larvaticipse K: larvatio ipse B: barbatio ipse T
idem Arev. diutinus CT 2 quod T 3 dicitur C 4 accedisset
codd. 5 comitialis K 111 Kal. Arev. 6 greci K 7 *μανικὴν* Arev.:
μανίαν Otto (cum Cael. Aureliani edd.) appellant K ab inanitate
Arev. 9 an *μανὴν* voc.? 11 irrationale T 12 ma, in me. om. T¹
Typi C: Tipi BKT 13 appellabantur BC forme T 18 *πτύσις*
Arev.: tisis codd. (i.e. φθίσις) 19 praefocationem dett. (non DH) 21 enim]
autem T 22 qua nos T 23 dicitur C¹ vo. est hanc et TV
24 ab art. ini. om. T 25 spirationis T 26 disnoan (-am?) T: dissonam
C¹K (B¹ n. l.): disnam Bern. 224 vocant K 27 enim om. C¹

emissio sanguinis per ora, unde et nomen accepit. *Αἷμα* enim
 sanguis dicitur. Tisis est ulceratio et tumor in pulmonibus, **17**
 qui in iuvenibus facilius venire solet. *Φθίσις* autem apud
 Graecos dicta, quod sit consumptio totius corporis. Tussis **18**
5 Graece ab altitudine vocatur, quod a profundo pectoris veniat.
 Cuius contraria est superior in faucibus, ubi uva titillat. *Απο-* **19**
στομα a collectione nomen accepit. Nam collectiones Graeci
 apostomas vocant. Enpiis dicta ab apostoma intrinsecus vel **20**
 in latere vel in stomacho cum dolore et febribus et tussi et
10 abundantibus spumis et purulentis. Hepaticus morbus e **21**
 iecoris passione nomen accepit. Graeci enim iecur *ἥπαρ* vocant.
 Lienosis ab splene vocabulum sumpsit. Graeci enim *σπλῆν* **22**
 lien dicunt. Hydropis nomen sumpsit ab aquoso humore cutis. **23**
 Nam Graeci *ἵδωρ* aquam vocaverunt. Est enim humor subcu-
15 taneus cum inflatione turgente et anhelitu foetido. Nefresis **24**
 a renum languore nomen accepit. Renes enim Graeci *νεφροὺς*
 dicunt. Paralesis dicta a corporis impensatione, facta ex multa **25**
 infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte. Cacexia nomen **26**
 sumpsit a corporis iniuria [vel habitu]. *Καχεξίαν* enim malam
20 vexationem Graeci vocaverunt. Fit autem haec passio intem-
 perantia aegrotantis, vel curatione mala medicaminis; aut post
 aegritudinem tarda resumptio. Atrofia nomen accepit a dimi- **27**
 nutione corporis. Nam Graeci nutrimenti cessationem *ἀτροφία*
 dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus et
25 paulatim convalescentibus. Sarcia est superfluum carnis incre- **28**
 mentum, quo ultra modum corpora saginantur. Graeci enim

1 per ora] pectorum *K* accepit] sumpsit *T* emath (-at) *codd.*
3 *φθίσις*] tisis *codd.* 4 consummatio *KT* 6 superius *K* titillat
BCK: distillat *T* Apostuma *K* 8 apostumas *K*: ἀποστήματα *edd.*
 apostuma *K* vel lat. *K* 9 vel stom. *B* 10 spumis] sputis
Areu. purulentis *T*: putulentis *K* Ipaticus *T*: Ypaticus *BCK*
11 *ἥπαρ*] ipaten (-em) *codd.* 13 dicunt] vocant *C* 14 nam . . . voc.
om. K *ἵδωρ*] ydros (id-) *BCTU* est enim] nam est *K* 15 inflam-
 matione *K* 16 languore] dolore *K* *νεφροὺς*] nefretin *codd.*
17 Par. . . . facta *om. K* impesione *T* 19 iniuria *CT*: habitu *K*:
 iniuria vel habitu *BC*²: in. alambitu *D*: in. ambitu *H* 21 cur. male *T*:
 mala curatione *C* 22 egritudinis *C* tarda] danda *K* 24 in-
 tentibus *T* 25 Sarcian *BCK*: Sarcina *T*

- 29 carnem σάρκα vocant. Sciasis vocata a parte corporis, quam vexat. Nam vertebrorum ossa, quorum summitas iliorum initio terminatur, Graeci ἰσχία vocant. Fit autem de phlegma quotiens
 30 descenderit in recta ossa, et efficitur ibi glutinatio. Podagram Graeci a retentione pedum dicunt nominatam, et a ferali dolore. 5
 Siquidem omne, quod inmite fuerit, abusive agreste vocamus.
 31 Artriticus morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.
 32 Cauculus petra est quae in vesica fit, unde et nomen accepit.
 33 Gignitur autem ex materia phlegmatica. Stranguria dicta est,
 34 eo quod stringat urinarum difficultatem. Satiriasis iuge deside- 10
 rium Veneris cum extensione naturalium locorum. Dicta passio
 35, 36 a Satyris. Diarria iugis ventris cursus sine vomitu. Disinteria est divisio continuationis, id est ulceratio intestini. Dis enim divisio est, intera intestina. Fit autem antecedente fluore, quem
 37 Graeci διάρροιαν vocant. Lienteria dicta, quod cibum tamquam 15
 38 per lenia intestinae nullis obstantibus faciat prolabi. Colica passio nomen sumpsit ab intestino, quem Graeci κῶλον appel-
 39 lant. Ragadiae dicuntur, eo quod fissurae sint rugis collectae circa orificium. Haec et emorroidae a sanguinis fluore dictae. Graeci enim sanguinem αἷμα dicunt.

20

- VIII DE MORBIS QUI IN SUPERFICIE CORPORIS VIDENTVR. Alo-
 picia est capillorum fluor circumscriptis pilis fulvis, aeris quali-
 tatem habentibus: vocata hoc nomine a similitudine animalis
 2 vulpeculae, quam Graeci ἀλώπεκα vocant. Parotidae sunt
 duritiae vel collectiones, quae ex febribus aut ex aliquo alio 25
 nascuntur in aurium vicinitates, unde et παρωτίδες sunt appel-

1 σάρκα] sarcian BT: sargian K: sarcinan C 2 verteblorum C¹:
 vertebulorum T quorum] quam C¹ 3 ἰσχία] scia BC: socian T:
 ascia K 4 ibi om. K 5 retentatione C et fer. C 7 Artericus
 BCT: Artiticus K 8 accepit] sumpsit T 10 eo om. K
 distingat C § 34 quae hic in familia tertia codicum inserta sunt requirere
 ad IX. II. 88 12 veneris K currus C¹: fluxus TV Dis.
 div. K 13 intestinis BT 14 intera B: intra T: terra C¹: enteria K:
 έντερα edd. 15 dic. est qu. K 16 lenia BCET: lineam K intestinae
 BCK: intestina T: intestini E obrestantibus ut vid. K 20 αἷμα]
 emat (-ath) codd. 22 circumscriptus C fulvis] fulvi falvi B 23 ani-
 malium T 24 ἀλώπεκα] alopiciam (-cium B, -giam T) codd. 25 ali-
 quo alio C: alio aliquo K: aliquid aliud BE: aliquid aut T 26 vicinitate
 K παρ.] parotidas BCE: -da T: -de K sunt app.] appellatur K

latae. Ὠτα enim Graece auricula dicitur. Lentigo est vestigia 3
 macularum parvula in rotunditatem formata, ab specie lenti-
 culae dicta. Erisipela est quem Latini sacrum ignem appellant, 4
 id est execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie
 5 rubore flammeo cutes rubescunt. Tunc mutuo rubore quasi ab
 igni vicina invaduntur loca, ita ut etiam febris excitetur. Ser- 5
 pedo est rubor cutis cum pustularum extantia, et nomen sumpsit
 a serpendo, eo quod serpiat membra. Inpetigo est sicca 6
 scabies prominens a corpore cum asperitate et rotunditate
 10 formae. Hanc vulgus sarnam appellant. Prurigo vocata est 7
 a perurendo et ardendo. Nyctalmos est passio, quae per diem 8
 visus patentibus oculis denegatur et nocturnis inruentibus tene-
 bris redhibetur, aut versa vice, ut plerique volunt, die redditur,
 nocte negatur. Verrucae aliud sunt: satiriasis aliud. Verru- 9
 15 cae singulatim sunt, satiriasis vero una fortior, et circa ipsam
 plures inveniuntur. Scabies et lepra. Vtraque passio asperitas 10
 cutis cum pruritu et squamatione, sed scabies tenuis asperitas
 et squamatio est. Hinc denique nomen accepit, quae ita veluti
 purgamenta amittat. Nam scabies quasi squamies. Lepra 11
 20 vero asperitas cutis squamosa lepidae herbae similis, unde et
 nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem vertitur, nunc
 in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra
 dinoscitur: si variatim inter sanas cutis partes color diversus
 appareat, aut si ita se ubique diffundat, ut omnia unius coloris
 25 quamvis adulteri faciat. Elefantiacus morbus dicitur ex simili- 12
 tudine elephanti, cuius naturaliter dura pellis et aspera nomen
 morbo in hominibus dedit; quia corporis superficiem similem
 facit elephantorum cuti, sive quia ingens passio est, sicut animal

3 dicte *T* quam *K* 5 rubor flammeus cutes *BD*: ruborem
 flammeus cute *C*¹: rubor flammeus cute *T*: rubor flammam eius cutes *H*
 mutuo] motu *C*¹*K*: moto *C*²*T*: multo *B* 7 stantia *C*¹ 8 serpat
 per membra *C* 10 sarnam *BCET*: sarnam *KM* appellat *EK*
 11 pereundo *B* qua *C* 12 visu *T*: visum *B*: visibus *K* dene-
 gat *B* 13 redibitur (ret-) *C*¹*KT* 14 Ver. alia s. *C* 19 amittit *K*:
 admittat *BT* scamies (-ani-) *BCT* 20 sutis *C*¹ i.e. lepidi (-dii):
 alepide *T*: lapide *C*¹ 23 varietatem *K* div. col. *K* 24 aut si] ut *T*
 25 adulterini dett. 26 elefantis *CT* 27 in omnibus *T* quia] quam *K*
 similem om. *K*

- 13 ipsud ex quo derivatum ducit nomen. Hicteris Graeci appellant a cuiusdam animalis nomine, quod sit coloris fellei. Hunc morbum Latini arcuatum dicunt, a similitudine caelestis arcus. Auriginem vero Varro appellari ait a colore auri. Regium autem morbum inde aestimant dictum, quod vino bono et 5
14 regalibus cibis facilius curetur. Cancer a similitudine maritimi animalis vocatum. Vulnus sicut medici dicunt nullis medicamentis sanabile. At ergo praecidi solet a corpore membrum, ubi nascitur, ut aliquantum diutius vivat: tamen inde mortem, 15
15 quamlibet tardius, adfuturam. Furunculus est tumor in acutum 10 surgens, dictus quod fervet, quasi fervunculus; unde et Graece
16 ἀνθραξ dicitur, quod sit ignitus. Ordeolus est parvissima ac purulenta collectio in pilis palpebrarum constituta, in medio lata et ex utroque conducta, hordei granum similans: unde et
17 nomen accepit. Oscedo est qua infantum ora exulcerantur, 15
18 dicta ex languore oscitantium. Frenusculi ulcera circa rictum oris, similia his quae fiunt iumentis asperitate frenorum.
19 Vlcus putredo ipsa; vulnus, quod ferro fit, quasi vi. Et ulcus,
20 quod olet, quasi olcus, unde et ulcera. Pustula est in superficiei corporis turgida veluti collectio. Papula est parvissima 20
22 pupula. Syringio. Sanies dicta, quia ex sanguine nascitur. Excitato enim calore vulneris sanguis in saniem vertitur. Nam sanies non fit in quocumque loco, nisi ubi sanguis advenerit; quia omne, quod putrescit, nisi calidum et humidum fuerit, 25
quod est sanguis, putrefieri non potest. Sanies autem et tabes sibi differunt. Fluere enim sanie vivorum est, tabe mortuorum.

1 derivatur C nomen om. T 2 a om. K 3 dicunt om. K
4 auriconem K: auriginem B appellare K a om. B calore C¹
5 existimant T 6 regali K 8 at K: aut BCT 9 ut] aut T
diutius om. B 11 dicitur K ferveat BC ferinculus T
graeci T § 16 post § 7 K: ante § 15 BCDH 13 pilis CK: capillis BT
palpebrarum C 14 utraque T similis K 16 c. ictum T: c. ictu BD:
circuitu H 17 qui T 18 Vulnus putrido K sit B vim K
19 dolet K Pust. . . corp. om. B Bern. 224 20 turgit C Bern. 224:
turgit B 21 et ideo . . . pupula om. B Bern. 224 22 Sirimpio BT
Rem. Mon.: om. CK: corr. Schwarz quia] quod C 25 fuerit]
fieret ex fierit K ut vid.

Cicatrix est obductio vulneris, naturalem colorem partibus **23**
servans : dicta quod obducat vulnera atque obcaecat.

DE REMEDIIS ET MEDICAMINIBVS. Medicinae curatio **IX**
spernenda non est. Meminimus enim et Esaiam Ezechiae
5 languenti aliquid medicinale mandasse, et Paulus apostolus
Timotheo modicum vinum prode esse dixit. Curatio autem **2**
morborum tribus generibus constat : Pharmacia, quam Latini
medicamina vocant : Chirurgia, quam Latini manuum opera-
tionem appellant ; manus enim apud Graecos χείρ vocatur :
10 Diaeta, quam Latini regulam nuncupant ; est enim observatio
legis et vitae. Sunt autem omni curationi species tres : primum
genus diaeticum, secundum pharmaceuticum, tertium chirurgi-
cum. Diaeta est observatio legis et vitae. Pharmacia est **3**
medicamentorum curatio. Chirurgia ferramentorum incisio ;
15 nam ferro exciduntur quae medicamentorum non senserint
medicinam. Antiquior autem medicina herbis tantum et sucis **4**
erat. Talis enim medendi usus coepit, deinde ferro et ceteris
medicamentis. Omnis autem curatio aut ex contrariis aut ex **5**
similibus adhibetur. Ex contrariis, ut frigidum calido, vel
20 humido siccum ; sicut et in homine superbia sanari non potest,
nisi humilitate sanetur. Ex similibus vero, sicut ligamentum **6**
vulneri rotundo rotundum, vel oblongo oblongum adponitur.
Ligatura enim ipsa non eadem membris et vulneribus omnibus,
sed similis simili coaptatur, quae duo etiam ipsa adiutoria
25 nominibus suis significant. Nam antidotum Graece, Latine **7**
ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinae
ratione curantur. At contra ex simili, ut πικρὰ, quae interpre-

2 obducet *K* : abducat *BC*¹ obsecat *B* 4 enim *om.* *T* eze-
chiel *B* 6 dixerunt *C*¹ 7 latinae med. *K* 9 manus . . . voc.
om. *K* χείρ] ciros (cy-) *BCETU* vocantur *B* 10 dictam *CKT*
11 omnes curationes *K* 13 legis acutae *K* 14 ferr.] medicamen-
torum *K* 15 exciditur *T* 16 medicinam *BCET* : disciplinam *K*
§ 4 post § 11 *K* 18 contrario *K* aut . . . contrariis *om.* *K* ex his
milibus *C*¹ 19 frigida calidis *T* 20 sanare *BC*¹ 21 sanet *C*¹
Ex similitudinis vero *T* 22 vulneri rotundo *K* : vel rotundo *T* : vel
rotundo vulneri (-re *H* : -rum *C*¹) *BCHV* : vulnere *D* 23 edem *T* :
eadem de *K* 25 Graece *om.* *C*¹*K*¹ : quod gr. *TK*² 27 ratione
om. *K* similibus *B*

- tatur amara, quia gustus eius amarus est. Ex convenienti enim nomen accepit, quia amaritudo morbi amaritudine solvi solet.
- 8 Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. Hiera enim dicta quasi divina. Arteriaca, quod apta sint gutturis meatui, et tumores faucium et arteriarum leniant. 5 Tiriaca est antidotum serpentinum quo venena pelluntur, ut pestis peste solvatur. Catartica Graece, Latine purgatoria 9 dicuntur. Catapotia, eo quod modicum potetur, seu inglutiat. Diamoron a suco morae nomen sumpsit, ex quo conficitur; sicut diacodion, quia ex codia, id est ex papavere fit; 10 sicut diaspermaton, quia ex seminibus componitur. Electuarium vocatum eo quod molle sorbeatur. Trociscos dictus quia in modum rotulae deformatur; τροχὸς enim Graece rota dicitur. Collyria Latinum sonat, quod vitia oculorum detergant. Epitima, eo quod superponatur aliis adiutoriis praecedentibus. 15 11 Cataplasma, eo quod inductio sola sit. Inplastrum, eo quod inducatur. Malagma, quod sine igne maceretur et comprehendatur. Enema Graece, Latine relaxatio dicitur. Pessaria 12 dicta quod intus iniciantur. Medicinam iumentorum Chiron quidam Graecus invenit. Inde pingitur dimidia parte homo, 20 dimidia equus. Dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρίζεσθαι, 13 quia chirurgus fuit. Creticos dies medici vocant, quibus, credo, ex iudicio infirmitatis hoc nomen inpositum est, quod quasi iudicent hominem, et sententia sua aut puniant aut liberent.

25

X DE LIBRIS MEDICINALIBVS. Aforismus est sermo brevis, 2 integrum sensum propositae rei scribens. Prognostica praevisio aegritudinum, vocata a praenoscendo. Oportet enim

1 gurdus C¹: gurtus ut vid. K¹ eius] est K 2 qui C¹ morbi
om. B 4 Hiera] Gera BCK et ipse Isid.: Genera T diurna T
acta C¹ sit KT 5 liniat K 6 serpentium B quo] quae BC¹
8 dicunt B 9 ex quo vinum conf. K: eo quod conf. T 10 qui ex
co. K 11 similibus (ev simli-) K 12 trociscus est d. K dictos
BCT 13 deformantur BCT 15 precentibus ut T 19 inleciantur
K: imitiantur B 20 pingitur om. K 21 dicta C¹ χερ.]
cirzeite BCET: cyrize id est K 22 fuisset B: fuit dicitur appellatus
K i. e. Criticos: Credicos K 24 puniat B

medicum et praeterita agnoscere, et praesentia scire, et futura
 praevidere. Dinamidia, potestas herbarum, id est vis et pos- 3
 sibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa *δύναμις* dicitur;
 unde et dinamidia nuncupatur, ubi eorum medicinae scri- 4
 5 buntur. Butanicum herbarum dicitur quod ibi herbae
 notentur.

DE INSTRUMENTIS MEDICORVM. Enchiridion dictum quod XI
 manu adstringatur, dum plurima contineat ferramenta; *χείρ* enim
 Graece manus vocatur. Phlebotomum ab incisione vocatum; 2
 10 nam incisio Graece *τομή* dicitur. Similaria. Angistrum. 3
 Spatomele. Guva, quae a Latinis a similitudine cucurbita,
 a suspirio ventosa vocatur. Denique animata spiritu per igni-
 culum, dehinc praeciso corpori superposita omne, quod intra
 cutem vel altius aestuat, sive humorem, sive sanguinem,
 15 evocat in superficiem. Clistere. Pila a pisendis seminibus, 4
 id est terendis. Hinc et pigmenta, eo quod in pila et pilo
 aguntur, quasi pilimenta. Est enim pila vas concavum et
 medicorum aptum usui, in quo proprie ptisanæ fieri et pig-
 menta concidi solent. Varro autem refert Pilumn[i]um quendam 5
 20 in Italia fuisse, qui pinsendis praefuit arvis, unde [et] pilumni
 et pistores. Ab hoc igitur pilum et pilam inventam, quibus
 far pinsitur, et ex eius nomine ita appellata. Pilum autem est
 unde contunditur quidquid in pila mittitur. Mortarium, quod 6
 ibi iam semina in pulverem redacta et mortua condiantur.

1 cognoscere *B* 2 Dinamedia *codd.* pot. est herb. *C* id
 est] idem *B* 3 earum *Schwarz* 4 dinamedia *BCK* 5 But. autem
 h. *T* erbarium *C* 8 contineant *B* *χείρ*] ciron *ET*:
 chiron *K*: cyro *B*: cyron *C* 9 vocatur *BCET*: dicitur *K* Fle-
 botomum *B*: Fleuthomum *C*¹: Fleothomum *K*: Fleotomum *T* 10 *τομή*]
 tomum (tho-) *codd.* 11 spatomele *B*: spatumele *C*: spathumele *K*:
 sapatomele *T* guva *BET*: gura *C*¹: cura *K* cocurbite *K* 12 anima
K 13 prociso *K* corporis *C*¹ 14 aestuat] aest *K*¹ 15 vocat
B: evacuat *T* clisterem *T* pisendi *K* 17 qu. pilamenta *T*
 enim *BCET*: autem *K* 18 abtu *T* qua *BCE* et om. *K*
 20 pensendis *BC*¹*E*: pisendi *K*: pinsandis *T* et hab. *BCE*: om. *KT*
 21 pila inventa est quis *K* 22 far pisetur *K*: far pinsatur *T*: per-
 pensitur *E* appellatur *T* est om. *K* 23 quidquid] quod *K*
 24 seminum *T* condiantur *BCT*: conterantur *K*

7 Coticula est in qua circumducta collyria resolvuntur. Erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quam resolvi collyrium facit.

XII DE ODORIBVS ET VNGVENTIS. Odor vocatus ab aere.

2 Thymiana lingua Graeca vocatur, quod sit odorabile. Nam 5 thymum dicitur flos qui odorem refert. De quo Vergilius (Georg. 4, 169):

Redolentque thymo.

3 Incensum dictum quia igne consumitur, dum offertur. Te-

4 traidos formulae incensi in longitudinem porrectae, quae 10 fiunt ex quattuor pigmentis. Quattuor enim Graece τέτταρα,

5 formula εἶδος dicitur. Stacten est incensum quod ex pressura manat, dictum a Graecis παρὰ τὸ στάζειν στακτῇ, id est obtritum.

6 Mirobalanum, quia fit ex glande odorata. De quo Horatius (C. 3, 29, 4):

Et

15

Pressa tuis balanūs capillis.

Oleum est purum nullique rei admixtum. Vnguentum vero est omne quod ex communi oleo confectum aliarum specierum conmixtione augetur, odoris iucunditatem sumens et longius 20

7 redolens. Vnguenta autem quaedam dicuntur a locis, ut telinum, cuius Iulius Caesar meminit, dicens:

Corpusque suavi telino unguimus.

Hoc conficiebatur in insula Telo, quae est una ex Cycladibus.

8 Sunt et quaedam ab inventorum nomine, ut amaracinum. 25

Nam quidam tradunt regium quendam puerum Amaracum nomine complura unguentorum genera ferentem casu pro-

1 Coticula K: Citicula BCT circumdata K 2 frangit B
3 fit D (non E) 5 odorabilis B (non DE) 6 thimum K: timo
BDET: thymo C de quo . . . thymo om. K (non DE) 11 τέτταρα]
tetra codd. 12 forma idos T: idos formula K 13 obtritum TUV:
obtimum (opt-) BCDEK 16 et pressa] expressa T 17 tui BC: ui T
§§ 7-10 post XIII. 5 CDE Rem.¹ (non Mon.) 21 au. et qu. K (non DE)
dicantur C¹ 23 suabi MTUV: suatita B teli non U (non VX)
unguemus K (non L): unguinus M 24 hoc ex ho T: haec DE con-
ficiebatur K: conficiebantur DETUV in insula om. KL telo
BCDETUV: tela KL ex cicladibus insulis K (non DE) 26 quidam]
quaedam DE

lapsum esse, et maiorem ex commixtione odorem creasse.
 Vnde nunc optima unguenta amaracina dicuntur : sunt autem
 ex genere florum. Item alia quae [a] materiae suae quali- 9
 tate dicuntur, ut rosaceum a rosa, quiprinum a flore quipro ;
 5 unde et propriae materiae odorem referunt. Ex his quae- 10
 dam simplicia unguenta sunt, quae ex una tantum specie
 existunt, unde et sui nominis referunt odoratum, ut anetinum :
 est enim sincerum ex oleo et aneto tantum. Composita
 autem sunt quae pluribus admixtis fiunt ; unde et nominis
 10 sui odorem non habent, quia obtinentibus aliis, quae ad-
 miscentur, incertum odorem ducunt. Cerotum. Calasticum.
 Marciatum.

DE INITIO MEDICINAE. Quaeritur a quibusdam quare XIII
 inter ceteras liberales disciplinas Medicinae ars non contineatur.
 15 Propterea, quia illae singulares continent causas, ista vero
 omnium. Nam et Grammaticam medicus scire debet, ut
 intellegere vel exponere possit quae legit. Similiter et Rhe- 2
 toricam, ut veracibus argumentis valeat definire quae tractat.
 Necnon et Dialecticam propter infirmitatum causas ratione
 20 adhibita perscrutandas atque curandas. Sic et Arithmeticam
 propter numerum horarum in accessionibus et periodis dierum.
 Non aliter et Geometriam propter qualitates regionum et 3
 locorum situs, in quibus doceat quid quisque observare opor-
 teat. Porro Musica incognita illi non erit, nam multa sunt
 25 quae in aegris hominibus per hanc disciplinam facta leguntur ;
 sicut de David legitur, qui ab spiritu immundo Saulem arte
 modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus phreneti-
 cum quendam per symphoniam pristinae sanitati restituit.
 Postremo et Astronomiam notam habebit, per quam contem- 4

2 s. au. gen. T : s. ex gen. B : sicut au. ex gen. C¹ 3 florum om. C¹
 a hab. BCE : om. KT qualitatis C¹T 4 i.e. cypro : quae propriae
 K 5 unde om. K 7 unde . . . odoratum om. T 8 ol. anetum K
 9 admixti K 10 quia] qui C 11 dicunt C¹ cirotum C¹K clasti-
 cum K 12 martiacum K : martiatum BC 16 debetur B¹ : iubetur C
 17 leget K 21 numer. hor.] numerorum B 22 pr. numerum qual.
 T et] vel K 23 oporteat BCT : debeat K 25 quae] qui B
 29 habet K contemplatur C

pletur rationem astrorum et mutationem temporum. Nam
 sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitatibus et
 5 nostra corpora commutantur. Hinc est quod Medicina se-
 cunda Philosophia dicitur. Vtraque enim disciplina totum
 hominem sibi vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per 5
 hanc corpus curatur.

1 mutationes *BC* nam . . . medicorum *om. T* 4 totum *BCK*;
 doctum *TV* 6 hanc *BCDET*: ista *K*

LIBER V

DE LEGIBVS ET TEMPORIBVS

DE AVCTORIBVS LEGVM. Moyses gentis Hebraicae primus 1
 omnium divinas leges sacris litteris explicavit. Phoroneus rex
 Graecis primus leges iudiciaque constituit. Mercurius Trime- 2
 gistus primus leges Aegyptiis tradidit. Solon p̄imus leges
 5 Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedaemoniis iura ex
 Apollinis auctoritate confinxit. Numa Pompilius, qui Romulo 3
 successit in regno, primus leges Romanis edidit; deinde cum
 populus seditiosos magistratus ferre non posset, Decemviros
 legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in Latinum
 10 sermonem translatas duodecim tabulis exposuerunt. Fuerunt 4
 autem hi: Appius Claudius, Genucius, Veterius, Iulius, Manlius,
 Sulpicius, Sextius, Curatius, Romilius, Postumius. Hi Decem-
 viri legum conscribendarum electi sunt. Leges autem redigere 5
 in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non
 15 perseveravit obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit [id]
 facere, sed ante interfectus est. Paulatim autem antiquae leges 6
 vetustate atque incuria exoleverunt, quarum etsi nullus iam usus
 est, notitia tamen necessaria videtur. Novae a Constantino 7
 Caesare coeperunt et reliquis succedentibus, erantque per-

1-xxviii *De fontibus et verbis Isidori in hac parte libri cf. Kuebler (Herm.*
 25, pp. 505 sqq.) 1 hebraicae C: aebraicae K: hebraeae B: ebreae T
 2 legis KM 3 iudiciaque (-iti-) BTU Bern.: iudicia KM: iudicavit C
 4 legem At. B 5 atheniensium C¹ lac. ABT: lacedemonibus CKM
 ex] legum regis KM (non A) 6 appollonis B: apollonii K (non M)
 7 Rom. le. CKM (non A Bern.) dedit K (non AM) 8 populos A:
 populis T: se populus (-pul-) KM seditiosus B possit BKM
 9 creavit (-bit) AB ante corr. T: decrevit (-bit) B ex corr. CMK (ex decrea-
 vit ut vid.) Solonis] salomonis T 11 vicerius KM: Veturius
 edd. Iul. Cur. Rom. Post. Man. Sulp. Sex. CKM manilius BCT
 12 sectius B: sextus CKM curatus CM: curacus K: Curiatius edd.
 romelius BM: rumelius CK (non UV) potamius C¹K: putamius M
 13 autem om. C¹KM 14 constituere C 15 id B: ita T: om. CKM
 17 exsoluerunt CKT¹ et fort. Isid. 18 videt K Novem C¹ 19 erant
 queppe (qui-) mixtae KM: erant quippe perm. C¹

mixtae et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani codicem factum constitutionum a Constantini temporibus sub proprio cuiusque imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

5

II DE LEGIBVS DIVINIS ET HVMANIS. Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant; ideoque haec discrepant, quoniam aliae
2 aliis gentibus placent. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

10

III QVID DIFFERVNT INTER SE IVS, LEGES ET MORES. Ius generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum [est]. Omne autem ius legibus et moribus
2 constat. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo
3 vocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio
4 commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam
20 quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

IV QVID SIT IVS NATVRALE. Ius autem naturale [est], aut civile, aut gentium. Ius naturale [est] commune omnium
25

2 factarum *Schwarz* 3 proprio] priori *C*¹ 4 deposuit *C*¹*M*
6 autem] enim *KM* (*non A*) 7 divina n. *B* naturae *KM* humanis
B 8 constat *B* 9 est *post* Fas *CKM* (*non A*) 10 aliena *M*: aliam
*C*¹*K* (*non A*) fas ius *K* (*non AM*) 11 Ius gen. nom. est *om. B*
12 ius] iustum *K* (*non M*) autem] ad *C*¹ 13 est *hab. CKM*: *om.*
BT § 2 (*cf. II. x. 1*) 15 sive] vel *KM* (*non A*: *C*¹ n. l.) 16 vocata
*om. C*¹*KM* (*non A Bern.*) § 3 (*cf. II. x. 2*) 17 moribus *C*¹ tractata
T tandem *C*¹ quoddam] que *Bern.*: quod *om. C*¹ 18 defecit
CKM 19 ratione] ratio *C*¹ 20 commendat *CKM* § 4 (*cf. II. x. 3*)
21 quid disc. *T* 23 quia *BT Bern.*: quod *CKM* 24 autem] ad *C*¹:
aut *AKMUY*: *om. D*: autem aut *Bern.* est *hab. B Bern. TUX*:
om. ACKM 25 naturale] naturae (-re) *CM* est *hab A*¹ *Bern.*
*CKT*²: *om. A*²*BDT*¹*M* com. om. nat. *BDI Bern. TUX*: com. om.
rationum *A ut vid. Rem.*: communi ratione *C*¹*KM*, fort. recte: com-
munium (*ut vid.*) rationum *Mon.*¹

nationum, et quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur; ut viri et feminae coniunctio, liberorum successio et educatio, communis omnium possessio, et omnium una libertas, adquisitio eorum quae caelo, terra marique
 5 capiuntur. Item depositae rei vel commendatae pecuniae 2 restitutio, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut si quid huic simile est, numquam iniustum [est], sed naturale aequumque habetur.

QVID SIT IVS CIVILE. Ius civile est quod quisque populus V
 10 vel civitas sibi proprium humana divinaque causa constituit.

QVID SIT IVS GENTIVM. Ius gentium est sedium occu- VI
 patio, aedificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, foedera pacis, indutiae, legatorum non violandorum religio, conubia inter alienigenas prohibita. Et inde ius
 15 gentium, quia eo iure omnes fere gentes utuntur.

QVID SIT IVS MILITARE. Ius militare est belli inferendi VII
 sollemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio; item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur; item stipendiorum mo-
 20 dus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur. Item praedae decisio, et [pro] personarum 2
 qualitibus et labori iusta divisio; item principis portio.

QVID SIT IVS PVBLICVM. Ius publicum est in sacris et VIII
 sacerdotibus, in magistratibus.

1 et quod ITU: atque Bern.: eo quod BCDKMX instinctu naturae
 (-re) BDITUX: instinctum naturale est C¹K: instructu naturales M:
 institutum natura Bern. non con. om. C¹KM (non A Bern. DI Rem.)
 2 aliaque (-ae) habetur (hau-) C¹KM: naturam aliquam habet Bern.
 aut vi. aut fe. M iunctio K (non AM) succ. educ. KM: susceptio
 et educ. Arev. 4 qui CKM 5 capiunt K: cupiunt M (non A Bern.)
 Item] id C¹ 6 pervenire pulsio M hoc BT: haec (hec) C¹KM 7 est
 hab. CKM: om. BT ae quacumque M 9 quo (corr. quod) quique
 populus (corr. -lus) T 10 sibi] sive C¹ 11 occupatum C¹ 12 servi-
 tutes om. T 13 paces T 14 convivia (-via) C¹KM 15 quia BT:
 quod CKM 17 fatiendi K: patiendi C¹: spatiendi M signo
 dato (prius) om. CKM 18 vel in commissio iter C¹M praeceptio
 CKM iter C¹ flagelli BCK: flagellis M (non D) 20 honorum
 uti KM: honorum utique C¹ 21 pro hab. T: om. BCK 22 qualitas
 B ex corr. labori T: laboris BCK item BT: aut CK 23 sacr.
 sace. K 24 in BTV: et CK

- IX QUID SIT IUS QUIRITVM. Ius Quiritum est proprie Romanorum, quo nulli tenentur nisi Quirites, id est Romani, tamquam de legitimis hereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de usucapionibus; quae iura apud alium nullum populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum et in eosdem solos
2 constituta. Constat autem ius Quiritum ex legibus et plebiscitis, constitutionibus principum et edictis, sive prudentium responsis.
- X QUID SIT LEX. Lex est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt. 10
- XI QUID SCITA PLEBIVM. Scita sunt quae plebes tantum constituunt; et vocata scita quod ea plebs sciat, vel quod sciscitatur et rogatur ut fiat.
- XII QUID SENATVSCONSVLTVM. Senatusconsultum, quod tantum senatores populis consulendo decernunt. 15
- XIII QUID CONSTITVTIO ET EDICTVM. Constitutio vel edictum, quod rex vel imperator constituit vel edicit.
- XIV QUID RESPONSA PRVDENTVM. Responsa sunt quae iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus; unde et responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes et
20 arbitri aequitatis, qui institutiones civilis iuris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.
- XV DE LEGIBVS CONSVLARIBVS ET TRIBVNITIIS. Quaedam etiam leges dicuntur ab his qui condiderunt, ut consulares, tribuniciae, Iuliae, Corneliae. Nam [et] sub Octaviano 25

2 quo n. tenentur *T*: quo n. teneantur *V*: quod (quae *C*¹) nulli tenent *BCHKD* (*seq. spat.*) tamquam *TH*: quam *ABD*: qui *C*¹ *Bern.*: *om.* *K*
3 creditionibus *C*¹ *K* (*non Bern.*) 4 alium *om.* *A*: *post* nullum *B* (*non Bern.*) *TUV* 6 constitutum *T* plebis (-vis) scitis *BUV*: plebium scitis *M*: plebibus scitis *T*: plebibus sanctis *K*: plebibus sicut *C*¹: plebibus *Bern.*: plebiscitis senatusconsultis *Kuebler* (*ex Gai. Inst.* 1, 2, 9 qua] quo *KT*: qui *B* 10 nati *K* 12 et voc. *ABT*: vocataque *CK* quod . . . quod] que . . . que *C*¹ 13 sciscitat (-ssi-) *BT* rogatur fiat *C*¹ *K*: rogat ut f. *BDT*: *corr.* *Kuebler.* 15 consolendum *K*: consolendam *C*¹ decernunt *BDTUV*: decerunt *A* *ut vid.*: dedicarunt decernunt *K*: dederunt decernunt *C* 16 ed. est quae *C* 17 constituet et vel edicet *T* 19 unde . . . dicta *om.* *CKM* (*non ADU*) 21 arbitrii *T*: arbitres *C*¹ *K* veritatis *K* iure *C*¹ *K* reddiderunt *C*¹ 22 desidentium *C*¹ *K* sopirentur *CK* 24 consules *B* 25 et hab. *BT*: *om.* *CK* octavio (-bio) *B*¹ *C*¹ *ut vid.* *T*

Caesare suffecti consules Papius et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia Poppaea, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque ² imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus ⁵ [in] extraneis testamento legaret quam ut quarta pars superesset heredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque [legem condidit, quae hactenus Aquilia nuncupatur.]

DE LEGE SATVRA. Satura vero lex est quae de pluribus ^{XVI} simul rebus eloquitur, dicta a copia rerum et quasi a saturitate; unde et saturas scribere est poemata varia condere, ut Horatii, Iuvenalis et Persii. Lex novella.

DE LEGIBVS RHODIIS. Rhodiae leges navalium conmer- ^{XVII} ciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus ¹⁵ mercatorum usus fuit.

DE PRIVILEGIIS. Privilegia autem sunt leges privatorum, ^{XVIII} quasi privatae leges. Nam privilegium inde dictum, quod in privato feratur.

QVID POSSIT LEX. Omnis autem lex aut permittit aliquid, ^{XIX} ²⁰ ut: 'Vir fortis petat praemium,' aut vetat, ut: 'Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat,' aut punit, ut: 'Qui caedem fecerit, capite plectatur.' Eius enim praemio aut poena vita moderatur humana.

QVARE FACTA EST LEX. Factae sunt autem leges ut ^{XX} ²⁵ earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis iniis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas.

¹ appius C Poppaeus] pompeius *codd.* ² Poppaea] pompeia
CK ³ patrum K ⁵ in hab. BT Bern.: om. C¹K ⁶ Falcidia]
placida T ⁷ Aq. qu. . . nuncup. Bern. Rem.: Aq. qu. varia . . . persii
(ex xvi) TUV: alii (aliqui C) qu. caria . . . pe. CKL: om. AB¹D Mon.¹
⁹ est om. T (non U) ¹⁰ et qu. om. C¹K: et quos Bern. a om. B
¹¹ u. et satura ser. BCT: u. trahitur (ex tratur) scripta Bern. ut . . .
novella om. K (non AD Bern.) ¹⁵ fuit] est CT ut vid. ¹⁷ quod]
quae C¹ xix (cf. II. x. 4) ¹⁹ premitit T (non U): promittit KM
²¹ aut (ult.) BCTU: et KM ²³ moderetur T xx (cf. II. x. 5)
²⁵ coaceretur BT tutaque] tantaque C¹K ²⁶ probos dett. iniis]
improbis BCT

- XXI QVALIS DEBEAT FIERI LEX. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium 5 utilitate conscripta.
- XXII DE CAVSIS. Πρᾶγμα Graecum est, quod Latine dicitur causa, unde et pragmatica negotia dicuntur, et actor causarum et negotiorum pragmaticus nuncupatur.
- XXIII DE TESTIBVS. Testes [sunt quibus veritas quaeritur in iudicio]. Hos quisque ante iudicium sibi placitis alligat, ne cui sit postea liberum aut dissimulare aut subtrahere se; unde et alligati appellantur. Item testes dicti quod testamento adhiberi solent; sicut signatores, quod testamentum signant.
- XXIV DE INSTRVMENTIS LEGALIBVS. Voluntas generale nomen 15 omnium legalium instrumentorum; quae quia non vi, sed 2 voluntate procedit, ideo tale nomen accepit. Testamentum vocatum quia, nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest nec sciri quid in eo scriptum sit, quia clausum et obsignatum est; et inde dictum testamentum, quia non valet 20 nisi post testatoris monumentum, unde et Apostolus (Hebr. 9, 17), 'Testamentum,' inquit, 'in mortuis confirmatur.' 3 Testamentum sane in Scripturis sanctis non hoc solum dicitur, quod non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum et placitum testamentum vocabant. Nam Laban et Iacob testa- 25 mentum fecerunt, quod utique etiam inter vivos valeret, et in Psalmis legitur (82, 6): 'Adversum te testamentum disposue-

xxi (cf. II. x. 6) 5 contingat *K* nullo ex nullu *K*: nulli *B* communi] omni *K* xxiii post xxiii *T*¹ 7 quod] quae *C*¹ 8 pragmatia *T*: pragmata *C*¹ *K* neg. et caus. *K* 10 Testes (-tis) quisque *AB*¹ *DH*: Hos quisque *TU*: Testes (-te *M*) sunt... iudicio (-cium *C*) hos quisque *CKM* 11 sibi] sive *M* placidis *K* (non *M*) alligant *T* (non *U*) 12 insimulare *T*: insimula *U* detrahare *C*¹ 13-14 testes... sig.] (cf. X. 265) 14 adhibere *C* testamenta *T* 16 quae om. *CK* 18 quia (*prim.*)] quod *K*: que *C*¹ 20 dict. est test. *B* 21 post] per *C* 24 quod] quae *C*¹ 25 vocabant *ABT*: vocatur *CK* nam et Lab. et *K* (non *A*) 26 quod] quae *C*¹ valeret *CKT*: valuerit *AB* 27 adversum *BT*: -sus *ACK* te om. *ACK* test. tuum disp. *K*

runt,' hoc est, pactum; et innumerabilia talia. Tabulae 4
testamenti ideo appellatae sunt, quia ante chartae et membra-
narum usum in dolatis tabulis non solum testamenta, sed
etiam epistolarum alloquia scribebantur; unde et portitores
5 earum tabellarii vocabantur. Testamentum iuris civilis est 5
quinque testium subscriptione firmatum. Testamentum iuris 6
praetorii est septem testium signis signatum: sed illud apud
cives fit, inde civile; istud apud praetores, inde iuris praetorii.
Testamentum autem signare notare est, id est ut notum sit
10 quod scriptum est. Holographum testamentum est manu 7
auctoris totum conscriptum atque subscriptum; unde et
nomen accepit. Graeci enim ὅλον totum, γραφήν litteram
dicunt. Inritum testamentum est, si is qui testavit capite 8
diminutus est, aut si non rite factum sit. Inofficiosum testa- 9
15 mentum est, quod frustra liberis exheredatis sine officio
naturalis pietatis in extraneas personas redactum est. Ruptum 10
testamentum inde vocatur, eo quod nascente postumo, neque
exheredato nominatim, neque herede instituto, disrumpitur.
Suppressum testamentum est, quod in fraude heredum vel 11
20 legatariorum seu libertorum non est palam prolatum: quod si
non latet, tamen si praedictis personis non proferatur, suppressi
tamen videtur. Nuncupatio est, quam in tabulis cerisque 12
testator recitat, dicens: 'Haec ut in his tabulis cerisque
scripta sunt, ita dico, ita lego: itaque vos, cives Romani,
25 testimonium mihi perhibete,' et hoc dicitur nuncupatio:
nuncupare est enim palam nominare et confirmare. Ius 13
liberorum est coniugum sine liberis invicem pro loco pignorum
hereditatis alterna conscriptio. Codicillum, ut veteres aiunt, 14

2 ideo CKT: inde B 3 testamentum C 4 scribebantur ABCT:
habebantur K 5 tabularii AC (non D): tabularios H vocantur
ABD: vocabantur II civile T 9 id est om. B 10 quod] quae C¹
12 enim om. T ὅλον] ὅλο codd. 13 qui testatus est aut (om. cap.
dim.) C¹ 14 recte K²: recta C¹ factus K 15 quae fr. lilucris C¹
exhereditatis K 16 reductum T 17 vocatum B 18 exhereditato
C¹K 21 non feratur (-er?) subpraemit non videtur C¹ 23 reci-
tat . . . cerisque om. B¹ in om. CK non DH) 24 dico] do Gaius
Inst. 2, 104 25 praebete CK 27 coniugium K 28 Codice
illum est ut C¹

sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nullam indigens sollemnitatem verborum, sed solam testatoris voluntatem qualicumque scripturae significatione expressam. Cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui scribit titulum eiusdem scripturae codicillum vocet. Sicut autem codicillus fit vice testamenti, **15** ita epistola vice codicillorum. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut **10** finito tempore cretionis excluditur, nec liberum illi est ultra **16** capiendae hereditatis. Cretio autem appellata quasi decretio, id est decernere vel constituere, ut puta: 'ille heres mihi esto': additurque, 'cernitoque infra dies tot.' Adeundarum autem hereditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset **15** **17** cretio addita. Fideicommissum dictum, ut fiat quod a defuncto committitur. Nam fides dicta eo quod fiat; quod tamen non in directis verbis, sed precativis exposcitur. **18** Pactum dicitur inter partes ex pace conveniens scriptura, legibus ac moribus conprobata; et dictum pactum quasi ex **20** **19** pace factum, ab eo quod est paco, unde et pepigit. Placitum quoque similiter ab eo, quod placeat. Alii dicunt pactum esse quod volens quisque facit; placitum vero etiam nolens compellitur, veluti quando quisque paratus sit in iudicio ad respondendum; quod nemo potest dicere pactum, sed placi- **25** **20** tum. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio

1 qui] quia C¹K 2 nulla ind. sollemnitate CK 4 sign.] pronun-
tiatione C expressa (-prae-) BCK 7 ita autem et qui T
scribet tit. CT: scribit et tit. B scripturae om. T 10 adit] ad C¹K
11 secluditur A illic K¹: illis K² (non A): fort. illi ius 12 quasi]
id est K 13 id est] quasi K mihi om. T 14 auditorque C intra
edd. 15 statutis C¹ 16 quod] quae C¹ a] ad T¹ 17 nam . . .
exposcitur om. C¹L 18 in om. T 19 Pactum C¹ (non L) 21 paco
BT: pago D: pango CKL pepigit foedus CKL (non D) Placitum K
(non L) 22 quoque om. CKL qu. pl. CKL: quod placet B: quo
placet T 23 quisque CKLT: quis B vero om. CKL 25 quod]
quae C¹ (non L) 26 quod] quae C¹ (non L) commisso om.
CKL (non A)

alter alteri manum dabat. Ratum vero, quasi rationabile et **21**
 rectum, unde et qui pollicetur dicit: 'Ratum esse profiteor',
 hoc est, firmum atque perpetuum. Rite autem esse non recte, **22**
 sed ex more. Chirographum. Cautio. Emtio et venditio **23**
5 est rerum commutatio atque contractus ex convenientia veniens.
 Emtio autem dicta, quod a me tibi sit: venditio quasi venun- **24**
 datio, id est a nundinis. Donatio est cuiuslibet rei transactio. **25**
 Dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et
 dotem quasi do item. Praecedente enim in nuptiis donatione,
10 dos sequitur. Nam antiquus nuptiarum erat ritus quo se **26**
 maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla,
 sicut habemus in iure. Inde est quod praecedente donatione
 viri sequitur dos uxoris. Donatio usufructuaria ideo dicitur, **27**
 quod donator ex ea usum fructum adhuc retinet, servato cui
15 donatum est iure. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et **28**
 iure et usu statim transit in alterum, nec ultra aliquid inde ad
 ius donatoris retorquetur. Condiciones proprie testium sunt, **29**
 et dictae condiciones a condicendo, quasi condiciones, quia
 non ibi testis unus iurat, sed duo vel plures. Non enim in
20 unius ore, sed in duorum aut trium testium stat omne verbum.
 Item condiciones, quod inter se conveniat sermo testium, quasi
 conditiones. Stipulatio est promissio vel sponsio; unde et **30**
 promissores stipulatores vocantur. Dicta autem stipulatio ab
 stipula. Veteres enim, quando sibi aliquid promittebant,
25 stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsio-
 nes suas agnoscebant [sive quod stipulum iuxta Paulum iuridi-

2 qui] que *T* ra. me esse *LK* 3 est enim fir. *C¹* (*non L*)
 recte] certe *T* 4 mo.] more captio *C¹* (*pro m. Cautio, § 23*) (*non L*)
 Cautio hab. *ABKTUV Bern.*: om. *DLC* (*sed vide supra*) 6 ve-
 nundinatio *B* 7 cui libet *BT* actio *T* 9 praecedentem *B*
10 antiquitus *C¹KL* 11 mar. inv. et ux. *CKL* 12 sicut] sed *B*
 in om. *L* quod] quae *C¹* (*non L*) don.] done *L* 14 servat *L*
15 recta *C¹KL* 18 qu. condiciones *T* (*i.e. condiciones?*): qu.
 conditiones *K²*: qu. condiciones *B¹C¹K¹* 19 sed vel duo vel *CT* en.
 un. *C* 20 sed du. *K* aut] ad *C¹* 21 quod] quae *C¹* qu. condi-
 tiones *BC* 22 vel sponsio om. *K* (*non A*) 23 promissores *ABTU*:
 sponsores *CK* voc.] dicuntur *K* 26 sive . . . app. add. in marg.
BT: om. *D* quod] per *C* stipulam *CKU* (*non M*) iuxta
 Paulum om. *T* (*non U*) Paulum om. *K* (*non M*) Ioricum *C*

31 cum firmum appellaverunt]. Sacramentum est pignus sponsio-
nis; vocatum autem sacramentum, quia violare quod quisque
promittit perfidiae est.

XXV DE REBUS. Hereditas est res quae morte alicuius ad
quempiam pervenit, vel legata testamento, vel possessione 5
retenta. Dicta autem hereditas a rebus aditis, sive ab aere,
2 quia qui possidet agrum et censum solvit; †inde et res.† Res
sunt quae in nostro iure consistunt. Iura autem sunt quae
3 a nobis iuste possidentur nec aliena sunt. Dicta autem res
a recte habendo, ius a iuste possidendo. Hoc enim iure possi- 10
detur quod iuste, hoc iuste quod bene. Quod autem male
possidetur, alienum est. Male autem possidet qui vel sua
male utitur vel aliena praesumit. Possidet autem iuste qui
non inretitur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur,
4 possessus est, non possessor. Bona sunt honestorum seu 15
nobilium, quae proinde bona dicuntur, ut non habeant turpem
5 usum, sed ea homines ad res bonas utantur. Peculium pro-
prie minorum est personarum sive servorum. Nam peculium
est quod pater vel dominus filium suum vel servum pro suo
tractare patitur. Peculium autem a pecudibus dictum, in 20
6 quibus veterum constabat universa substantia. Bonorum
possessio est ius possessionis, certo ordine certoque titulo
7 adquisita. Intestata hereditas est quae testamento scripta non
8 est, aut, si scripta sit, iure tamen nequaquam est adita. Caduca
9 inde dicitur, quia eius heredes ceciderunt. Familia herciscunda 25
est divisio hereditatis inter heredes. Herciscunda enim apud
10 veteres divisio nuncupabatur. Communi dividendo est inter
eos quibus communis res est, quae actio iubet postulanti-
11 bus his arbitrum dari, cuius arbitrato res dividatur. Finium

4 more C¹ 5 quodpiam C¹ legato *codit.* possessiones et
emta C¹ 6 additis K ab aere] habere CT 7 inde et heres
Arv. Res om. K 9 iuste] iure K (*etiam A¹?*) (*non D*) Res au.
dic. K (*non A*) 11 iuste . . . iuste] recte . . . recte BCD 18 servorum]
servum C¹ 19 suo iure tr. CK 20 pec. alium au. T 24 sit] est T
adita K (*teste Kuebler*): edita BCT 25 dicuntur BCT heres K
Familiae K herciscunde CT: heriscundae K 26 erciscunde BCT:
heriscundae K 27 nuncupatur T 28 iubat C¹ 29 arbitrium CT²

regundorum actio dicta eo quod per eam regantur fines utrique,
 ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco
 ea controversia sit. Locatio est res ad usum data cum defini- 12
 tione mercedis. Conductio est res in usum accepta cum con- 13
 5 stituta mercede. Res credita est quae in obligationem ita 14
 deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam
 deberi. Vsura est incrementum fenoris, ab usu aeris crediti 15
 nuncupata. Commod(at)um est id quod nostri iuris est et ad 16
 alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quam-
 10 diu apud eum sit, unde et commod(at)um dictum est. Precarium 17
 est dum prece creditor rogatus permittit debitorem in posses-
 sione fundi sibi obligati demorari, et ex eo fructus capere. Et
 dictum precarium quia prece aditur, quasi precadium, R pro D
 littera commutata. Mutuum appellatum est quia id, quod 18
 15 a me tibi datur, ex meo tuum fit. Depositum est pignus com- 19
 mendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem
 quis videtur, cum aliquid metu furti, incendii, naufragii, apud
 alium custodiae causa deponit. Interest autem in loquendi 20
 usu inter pignus et arram. Nam pignus est quod datur propter
 20 rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra
 vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta, ex
 parte datur, et postea completur. Est enim arra complenda, 21
 non auferenda; unde qui habet arram non reddit sicut pignus,
 sed desiderat plenitudinem; et dicta arra a re, pro qua traditur.
 25 Item inter pignus, fiduciam et hypothecam hoc interest.
 Pignus enim est quod propter rem creditam obligatur, cuius rei 22
 possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Ceterum

1 regundorum *ex* regum duorum *T* regnantur *K* utriusque
T 5 obligatione *BCK* 6 eam d. *Arev.*: eam (ea teste *Kuebler*o,
 debere *K*: eas deferre (*i.e.* differre?) *BCDT*: eam deferri *A* 7 cris
 credita *T*: crescere *K* (*non A*) 8 Commodum *codd.*: *corr. Arev.*
 est id est quod *A*: est quod *K* nostre *T* 9 alterum *CKT*: alios
ABDH com modo (commodo) *CT* (*A ex corr. ?*: commodum *ABK*
 quamdiu *T* 10 commodum *codd.* 12 et (*alt.*) *om. C* 13 quia] quod
K audiatur *K* preceadium *BCT*: praecadium *K* 14 quia]
 quando *K* 18 causae *C*¹ loquendo *T ante corr.* 20 quod dum *K*
 21 bono *T* 23 reddet *C ex corr. T* (*i.e.* -dit?) 24 a re pro qua
 re tr. *T* 25 pig. et fid. *B* 26 enim *om. K*

- 23 dominium penes debitorem est. Fiducia est, cum res aliqua
sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure
24 ceditur. Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione
25 pignoris, pacto vel cautione sola interveniente. Momentum
dictum a temporis brevitate, ut [quam cito] quam statim salvo 5
negotio reformatur, nec in ullam moram produci debeat quod
repetitur; sicut nec ullum spatium est momenti, cuius tam
brevis est temporis punctus ut in aliquam moram nullo modo
26 producatur. Instrumentum est unde aliquid construimus, ut
27 cultrus, calamus, ascia. Instructum, quod per instrumentum 10
28 efficitur, ut baculus, codex, tabula. Vsus, quem in re instructa
utimur, ut in baculo innitere, in codice legere, in tabula ludere;
sed et ipse fructus agrorum, quia eo utimur, usus vocatur. Haec
29 sunt illa tria. Vsusfructus autem vocatus quia solo usu habe-
30 tur eius fructus, manente apud alium iure. Vsucapio est adeptio 15
dominii per continuationem iustae possessionis, vel biennii aut
31 alicuius temporis. Mancipatio dicta est quia manu res capitur.
Vnde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id
32 ipsum, quod ei mancipio datur. Cessio est propriae rei con-
cessio, sicut est illud: 'Cedo iure propinquitatis.' Cedere enim 20
dicimus quasi concedere, id est, quae propria sunt; nam aliena
restituimus, non cedimus. Nam cedere proprie dicitur, qui
contra veritatem alteri consentit, ut Cicero (Ligar. 7, 22): 'Cessit'
33 inquit 'amplissimi viri auctoritati, vel potius paruit.' Inter-
dictum est quod a iudice non in perpetuum, sed pro reformando 25
momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis
34 eius. Pretium vocatum eo quod prius eum damus, ut pro eius

1 debitores *K* 3 creditur *CDK* commendatur *C¹T* 5 quam
cito hab. *BDHKT*: om. *C* salvo] solo *K* 6 in nullam *KT* 7 nec
nullum *KT* huius *K* 10 cultrus etiam *M* arcia *C¹* 11 quem
B: que *T*: quod *K*: qua *C* 13 quia in eo *B*: ex quo *K* vocatur
KT 15 adeptio (-mt-) domini *codd.* 17 quia manus *T*: quae manus
K 18 unde et op. *T* mancipium *BK* accepit *K* id om. *C¹*
19 e manc. *C* 20 propinq.] proprietatis *Schwarz* 21 concedere] con-
dere *T¹* id quae pr. s. nam *C¹*: idque proprie nam *T¹* nam si al.
CK 22 quia *B* 23 alter *K* 24 auctoritate *BKT* Int. enim
est *A* ex corr. 25 quod *ABKT*: quia *C* pro om. *K* (non *A*)
27 vocatum om. *T*

vice rem, quam adpetimus, possidere debeamus. **Commercium** 35
dictum a mercibus, quo nomine res venales appellamus. Vnde
mercatus dicitur coetus multorum hominum, qui res vendere
vel emere solent. Integri restitutio est causae vel rei reparatio. 36
5 Causa redintegratur, quae vi potestatis expleta non est. Res 37
redintegratur, quae vi potestatis ablata atque extorta est.

DE CRIMINIBVS IN LEGE CONSCRIPTIS. Crimen a carendo **XXVI**
nomen: ut furtum, falsitas et cetera, quae non occidunt, sed
infamant. Facinus dictum a faciendo malum, quod noceat 2
10 alteri. Flagitium a flagitando corruptelam libidinis, qua noceat 3
sibi. Haec sunt duo genera omnium peccatorum. Vis est 4
virtus potestatis, per quam causa sive res vel aufertur vel ex-
torquetur. Vis privata est, si quisque ante iudicium armatis 5
hominibus quemquam a suo deiecerit vel expugnaverit. Vis 6
15 publica est, si quis civem ante populum vel iudicem vel regem
appellanti necaverit, aut torserit sive verberaverit vel vinxerit.
Dolus est mentis calliditas, ab eo quod deludat. Aliud enim 7
agit, et aliud simulat. Petronius aliter existimat dicens: 'Quid
est, iudices, dolus? Nimirum ubi aliquid factum est quod legi
20 dolet. Habetis dolum, accipite nunc malum.' Calumnia est 8
iurgium alienae litis, a calvendo, id est decipiendo dicta. Fal- 9
sitas appellata a fando aliud quam verum est. Iniuria est 10
iniustitia. Hinc est apud Comicos (? Plaut. Mil. 436): 'Iniuria's';
qui audet aliquid contra ordinem iuris. Seditio dicitur dis- 11
25 sensio civium, quod seorsum alii ad alios eunt. Nam hi
maximeurbatione rerum et tumultu gaudent. Sacrilegium 12
proprie est sacrarum rerum furtum. Postea et in idolorum

2 unde et merc. C 3 coitus T em. vel vend. B 4 Integris B
5-6 vi (bis) om. B¹ res (eras.) redintegrantur T 6 exhorta C¹:
exorta BK 9 ad faciendum B 12 sive] si vi B 13 quisque] quis
B¹ 16 negaverit K aut torserit om. T¹: add. in fine T² aut vinx. K
17 est om. B eludat K alia enim K ex corr. 18 existimans dicit K
19 lege B 20 nunc] non K 21 est a decipiendo K 22 alium quam
verum est T 23 iniuria's] iniurias AC¹TUV Rem. Mon.¹: iniurias
iniustitia Bern.: iniuria est BDKM: iniurius I codd. Servii ad Aen. 9, 107
24 audit AM Bern.: tudit D ordinis D (non A Bern.) 25 eunt] se
aiunt B 27 est ABCT: esse K sacrum T idol. cul. om. K (non A)

- 13 cultu haesit hoc nomen. Adulterium est inlusio alieni coniugii, quod, quia alterius torum commaculavit, adulterii nomen accepit. Stuprum. Raptus proprie est inlicitus coitus, a conrum-
 14 pendo dictus; unde et qui 'rpto potitur,' stupro fruitur. Homicidii vocabulum conpositum est ex homine et caede. Qui enim 5 caedem in hominem fecisse conpertus erat, homicidam veteres
 16 appellabant. Parricidii actio non solum in eum dabatur qui parentem, id est vel patrem vel matrem interemisset, sed et in eum qui fratrem occiderat; et dictum parricidium quasi paren-
 17 tis caedem. Internecivum iudicium in eum dabatur qui falsum 10 testamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur. Internecivi autem significatio est, quasi quaedam hominis enectio. Nam praepositionem inter pro e ponebant. Naevius (trag. 52): 'Mare interbibere'; et Plautus (frag. 87): 'Interluere mare': id est, 15
 18 ebibere et eluere. Furtum est rei alienae clandestina contractatio, a furvo, id est fusco vocatum, quia in obscuro fit. Furtum autem capitale crimen apud maiores fuit ante poenam
 19 quadrupli. Pervasio est rei alienae manifesta praesumptio. Furtum autem earum rerum fit, quae de loco in locum trans- 20 ferri possunt: pervasio autem et earum quae transferuntur et
 20 earum quae immobilia sunt. Infitiatio est negatio debita rei, cum a creditore deposcitur. Idem et abiuratio, id est rei cre-
 21 ditae abnegatio. Ambitus iudicium in eum est, qui largitione honorem capit et ambit, amissurus dignitatem, quam munere 25

1 inhesit *K*: cultum esset *A*: cultaesisit *C*¹ 2 adulterii]-rium *K* (-rii teste Kueblero) nomen] non *C* 3 Stuprum. Lenocinium. Raptus *T* (non *UV*) est om. *T* inlicitus ex -tis *T*: -ti *BK* 4 dictum *K* petitur *BT* 5 ex nomine *T* 8 id est vel pa. vel ma. *T*: vel pa. vel ma. *K*: id est qui pa. *A*: id est qui pa. vel ma. *BD*: id est qui parentem aut ma. *C* 9 fratrem] parentem *A* 10 Internecivum *K*: -civi *BT*: -cii *C* codd. *Pauli Fest.* 114, 8 partim internecivum test., partim internecivum test. praebent 11 testimonium *B* (non *D*) 12 bonorum operum seq. *C*¹ *K* internecivum *CK* 13 enectio *T*: enecatio (-ega-) *C*¹ ut vid. *K*: necatio *B Bern.* 14 in. praeponabant *BC*¹ *K* neus *T*: ne huius *K* 16 contractio *K* 17 furvo] furum *T* furco *C*¹ sit *K* 19 Prevasio *T* al. rei *K* (non *A*) 20 earundem (-md-) rer. fit *ABC*: om. *K* 21 prevasio *T* autem ear. *A*: vero et ear. *K* 22 immobiles *A* 23 cum] quam *C*¹ item *B* id est] idem *K* 24 Ab- bitus *T*¹ qui a larg. *B* 25 ambita amissuris *T* quam om. *K*

invadit. Peculatus iudicium in eos datur qui fraudem aerario **22**
 faciunt, pecuniamque publicam intervertunt. Nam a pecunia
 peculatum esse dictum. Non autem sic iudicatur furtum rei
 publicae, sicut rei privatae. Nam ille sic iudicatur ut sacrilegus,
 5 quia fur est sacrorum. Repetundarum accusatur, qui pecunias **23**
 a sociis cepit. In hoc iudicio reus si ante moriatur, in bona
 eius iudicium redditur. Incesti iudicium in virgines sacratas vel **24**
 propinquas sanguine constitutum est. Qui enim talibus mi-
 scuntur incesti, id est incasti habentur. Maiestatis reatu tenentur **25**
 10 hi qui regiam maiestatem laeserunt vel violaverunt, vel qui
 rempublicam prodiderunt vel cum hostibus consenserunt. Piacu- **26**
 lum dictum pro eo quod expiari potest; commissa sunt enim
 quae erant quoquo ordine expianda.

DE POENIS IN LEGIBVS CONSTITVTIS. Dupliciter malum **XXVII**
 15 appellatur: unum, quod homo facit, alterum, quod patitur.
 Quod facit, peccatum est; quod patitur, poena. Malum autem
 tunc plenum est, cum et praeteritum est et inpendet, ut sit et
 dolor et metus. Poena dicta quod puniat. Est autem epithetum **2**
 nomen, et sine adiectione non habet plenum sensum: adicis
 20 poena carceris, poena exilii, poena mortis, et inplens sensum.
 Supplicium proprie dictum non qui quoquo modo punitur, sed **3**
 ita damnatur ut bona eius consecrentur et in publico redigantur.
 Nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dici-
 tur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo; unde et sup-
 25 plicare. Octo genera poenarum in legibus contineri Tullius **4**
 scribit: id est damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam,
 exilium, servitutem et mortem. His namque poenis vindicatur
 omne perpetratum peccatum. Damnum a diminutione rei voca- **5**

1 eo <i>K</i> ¹	eratio <i>T</i>	2 a om. <i>T</i> ¹ <i>K</i> (non <i>A</i>)	3 pec. est <i>ABT</i> :
puplica pec. est <i>K</i>	dicta <i>K</i> : dictum iudicium <i>A</i>		rei publ. . . .
iudicatur <i>add. in marg. T</i>	5 pecuniam <i>K</i>		6 in hoc om. <i>C</i> ¹
oriatur <i>T</i> ¹	10 vel voluerunt <i>K</i>	qui om. <i>K</i>	12 commissa
om. <i>K</i> (non <i>A</i>)	enim om. <i>T</i>	13 expiandi <i>K</i> (non <i>A</i>)	17 plenum
quum <i>T</i>	sit dolor et <i>B</i> ¹ ; sit hodorem <i>U</i> ut <i>vid.</i>		19 adice <i>K</i>
20 p. mortis om. <i>K</i> (teste <i>Kueblero</i>)	inplensensum <i>T</i>		21 dicitur <i>T</i>
quomodo <i>BKT</i> ante <i>corr.</i>	punitur] patitur <i>C</i> ¹		22 redicantur <i>K</i>
23 supplicitor cuius damnatio <i>K</i> (non <i>A</i>)	24 Deo] de eo <i>TK</i> (non		
<i>A</i>)	25 continere <i>K</i>	28 a om. <i>T</i>	

- 6 tum. Vincula a vinciendo, id est artando dicta, eo quod con-
 7 stringant atque retineant; vel quia vi ligant. Conpedes dicti
 8 quia continent pedes. Peducaae sunt laquei quibus pedes in-
 9 laqueantur, dictae a pedibus capiendis. Catenae autem, quod
 capiendo teneant utraque vestigia, ne progrediantur. Item 5
 10 catenae, quod se capiendo teneant plurimis nodis. Manicae
 sunt vincula quibus manus capiuntur; licet et manicae tuni-
 11, 12 carum sunt. Nervi. Boia est torques damnatorum, quasi iugum
 13 in bove ex genere vinculorum est. Carcer, in quo custodiuntur
 noxii. Et dictus carcer quod eo homines coerceantur inclu- 10
 danturque, quasi arcer, ab arcendo scilicet. Locum autem in
 quo servantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari;
 unde vero emittuntur quadrigae, carceres vocamus numero tan-
 14 tum plurali. Verbera dicta, quia cum agitantur, aerem ver-
 berant. Hinc flagra et plagae et flagella, quia cum flatu et 15
 strepitu in corpore sonant. Nam plagae, quasi flagae; sed
 plagae et flagra primae positionis sunt, flagella autem per diminu-
 15 tionem dicta. Anguilla est qua coercentur in scholis pueri,
 16 quae vulgo scotica dicitur. Fustes sunt quibus iuvenes pro
 criminibus feriuntur, appellati quod praefixi in fossis stent; 20
 17 quos palos rustici vocant. Vectes dicti quod manibus vecten-
 tur, unde ostia saxaque velluntur; sed hi ad poenas legum non
 18 pertinent. Virgae sunt summitates frondium arborumque, dictae
 quod virides sint, vel quod vim habeant arguendi; quae si lenis
 fuerit, virga est; si certe nodosa vel aculeata, scorpio rectissimo 25
 19 nomine, quia arcuato vulnere in corpus infigitur. Ictus proprie

1 vincendo <i>K</i>	constringat <i>B</i>	2 quia vigilant vel sciunt <i>K</i>
dictae <i>C</i>	3 Peduces <i>BCK</i>	4 Catena . . . teneat <i>C</i>
ces <i>BC</i>	7 manus] manicae <i>K</i>	6 Mani-
sive nervicula est <i>C</i>	iugus <i>BTV</i> ¹ : iuga <i>C</i>	8 Nervi <i>om. C</i>
quo . . . carcer <i>om. K (non A)</i>	10 quo eo <i>T</i>	9 est <i>om. K</i>
<i>K (non A)</i> si licet <i>T</i>	12 diximus <i>B</i>	11 arcer] a carcere
sing. <i>B</i>	14 agitur <i>C</i> ¹	tant. num. sing. <i>T</i> : num.
17 sed plage <i>T</i> ² : set flage <i>ut vid. T</i> ¹	per dirivationem <i>K</i>	15 plage <i>corr. in ras. T</i>
<i>K</i>	19 inscotica <i>C</i> ¹	20 ascent <i>C</i>
ostea (ho-) vectea <i>KM (non A)</i> , unde <i>Kueblerus versum fingit</i>	ostea vecte	22 ostea <i>CT</i> : et ostea <i>U</i> :
Saxaque velluntur	hi <i>om. T</i>	24 viride <i>T</i>
habent <i>T</i>	urguendi <i>Schwarz</i>	qui si <i>B</i>
<i>BCT</i> : autem <i>K</i>	26 acuato <i>K</i>	25 urga <i>T</i>
		sunt <i>B</i>
		certe

flagellorum sunt, ab agitando vocati. Vngulae dictae quod 20
effodiant. Haec et fidiculae, quia his rei in eculeo torquentur,
ut fides inveniatur. Eculeus autem dictus quod extendat. Tor- 21, 22
menta vero, quod torquendo mentem invenient. Est et latomia 23
5 supplicii genus ad verberandum aptum, inventum a Tarquinio
Superbo ad poenam sceleratorum. Iste enim prior latomias,
tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit, et ipse prior
regibus exilium meruit. Talio est similitudo vindictae, ut tali- 24
ter quis patiatur ut fecit. Hoc enim et natura et lege est insti-
10 tutum, ut 'laedentem similis vindicta sequatur.' Vnde et illud
est legis (Matth. 5. 38) : 'Oculum pro oculo, dentem pro dente.'
Talio autem non solum ad iniuriam referendam, sed etiam pro
beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et
iniuriae et beneficentiae. Ignominium, eo quod desinat habere 25
15 honestatis nomen is qui in aliquo crimine deprehenditur. Di-
ctum est autem ignominium quasi sine nomine, sicut ignarus sine
scientia, sicut ignobilis sine nobilitate. Hoc quoque et in- 26
famium, quasi sine bona fama. Fama autem dicta quia fando,
id est loquendo, pervagatur per traduces linguarum et aurium
20 serpens. Est autem nomen et bonarum rerum et malarum.
Nam fama felicitatis interdum est, ut illud, 'inlustris fama,'
quod laus est : malarum, ut Vergilius (Aen. 4, 174) :

Fama, malum qua non aliud velocius ullum.

Fama autem nomen certilocum non habet, quia plurimum men- 27
25 dax est, adiciens multa vel demutans de veritate : quae tamdiu
vivit, quamdiu non probat. At ubi probaveris, esse cessat, et

1 vocata <i>T ante corr.</i>	2 ficulae <i>C¹</i>	aculeo <i>BK</i>	3 au-
tem <i>om. K</i>	4 inveniatur <i>K</i>	La. est sup. <i>K</i>	lautumnum <i>BKT</i> :
lautumium <i>C</i> : latumnum <i>A</i>	6 poenas <i>BC</i>	lautumnas <i>CK</i> : latu-	
mnas <i>T</i> : lautumna <i>B</i>	7 met. fus. <i>K</i>	prior regibus <i>ABT</i> ; prior	
ex regibus <i>C</i> : prior regum <i>K fort. recte</i>	9 et naturae lege <i>K (teste</i>		
<i>Kneblero)</i>	10 unde ill. <i>T</i>	11 legis <i>om. K</i>	12 autem <i>om. K</i>
14 Ign. dictum eo <i>T</i>	15 aliquo crimen <i>KT</i> : aliquod crimen <i>BC</i>		
17 sci. et sicut <i>T</i>	et <i>om. T</i>	18 b. fame <i>C¹</i>	19 provocatur <i>B</i>
21 nam fame <i>T</i>	felicitatis <i>K² (K¹ n. l. ; sed felicius teste Kneblero)</i>		
22 malorum et virg. <i>K</i>	23 quo <i>B</i> : quia <i>T</i>	illum <i>T</i> : illud <i>C¹</i>	
24 Fama <i>K</i> : Famae (-me) <i>BCT</i>	Fama, nomen incerti, locum non		
habet <i>Tertull. Apolog. 7</i>	26 ubi probavit, cessat esse <i>Tertull.</i>		

- 28 exinde res nominatur, non fama. Exilium dictum quasi extra
solum. Nam exul dicitur qui extra solum est. Vnde postli-
minium redeuntibus, hoc est de exilio reducendis, qui sunt eieci
in iniuria, id est extra limen patriae. Dividitur autem exilium in
29 relegatis et deportatis. Relegatus est, quem bona sua sequun- 5
30 tur : deportatus, quem non sequuntur. Proscriptio exilii procul
damnatio, quasi porro scriptio. Item proscriptus, quia palam
31 scriptus. Metallum est ubi exules depo(r)tantur ad eruendam
32 venam marmoraque secanda in crustis. Servitus a servando
vocata. Apud antiquos enim qui in bello a morte servabantur, 10
servi vocabantur. Haec est sola malorum omnium postrema,
quae liberis omni supplicio gravior est ; nam ubi libertas periit,
33 una ibi perierunt et omnia. Mortium vero diversi casus, ex
quibus crux vel patibulum, in quo homines adpensi cruciantur
34 vel patiuntur ; unde et nomina habent. Patibulum enim vulgo 15
furca dicitur, quasi ferens caput. Suspensum enim et strangui-
latum ex eo exanimat ; sed patibuli minor poena quam crucis.
Nam patibulum adpensos statim exanimat, crux autem subfixos
diu cruciat ; unde et in Evangelio latronibus, ut morerentur
et de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt, 20
35 quia ligno suspensi cito mori non poterant. In ipso quoque
genere necis differt. Crudelius est enim in aqua spiritum tor-
quentes extinguere, ignibus uri, frigore et fame necari, canibus et
bestiis exponi. Nam ferro mori aetas quoque maior optavit.
Gladius enim sine graviore cruciatu conpendiosa morte vitam 25
36 finire novit. Culleum est parricidale vasculum ab occulendo,

1 Ex. autem dic. K 2 sol. est nam K ante corr. qui] quia C
postliminio BT 3 reducentibus K (non A) sint T eiectis
T ante corr. 4 in iniuriam B (non A) : iniuria C¹ 6 dep. . .
seq. om. C¹ exilio C 7 qu. por. scr. om. T scripto K
quia] quasi C 8 depotantur K : deputantur BCT : corr. dett.
9 Ser. a vocando K ante corr. 11 servi voc. om. T sola om. T¹ ;
summa K (non A) 13 pereunt omnia C div. sunt ca. C in q.
CK (ex ex q.) 14 omnes T 16 str. ex eo K : str. haec ex eo BD :
instr. et ex eo C¹ : str. eo T 17 examinat C¹ T 18 examinat C¹ T¹
22 spiritu (spū. B : ipsum C torquente Arev. 23 negari C¹ K
24 aetas] et has T aptavit K : optaverit Tertull. Apol. 9 25 graviore
(-ri) BCK : maiore T 26 masculinum ut vid. T

id est claudendo dictum. Est autem uter ex corio factus, in quo parricidae cum simio et gallo et serpente inclusi in mare praecipitantur. Omnium autem istarum mortium genus animadversio nominatur. Animadversio enim est, quando iudex 37
5 reum punit; et dicitur animadvertere, id est animum illuc advertere, intendere utique ad puniendum reum, quia iudex est. Ideo 38
autem Romani aquam et ignem interdicebant quibusdam damnatis, quia aer et aqua cunctis patent et omnibus data sunt; ut illi non fruerentur quod omnibus per naturam concessum est.

10 DE CHRONICAE VOCABULO. Chronica Graece dicitur quae XXVIII
Latine temporum series appellatur, qualem apud Graecos Eusebius Caesariensis episcopus edidit, et Hieronymus presbyter in Latinam linguam convertit. *Χρόνος* enim Graece, Latine tempus interpretatur.

15 DE MOMENTIS ET HORIS. Tempora autem momentis, horis, XXIX
diebus, mensibus, annis, lustris, saeculis, aetatibus dividuntur. Momentum est minimum atque angustissimum tempus, a motu siderum dictum. Est enim extremitas horae in brevibus inter- 2
vallis, cum aliquid sibi cedit atque succedit. Hora Graecum
20 nomen est, et tamen Latinum sonat. Hora enim finis est temporis, sicut et ora sunt finis maris, fluviorum, vestimentorum.

DE DIEBUS. Dies est praesentia solis, sive sol supra terras, XXX
sicut nox sol sub terris. Vt enim dies aut nox sit, causa est aut supra terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti quattuor
25 horarum, usque dum dies et nox spatia sui cursus ab oriente usque ad alium orientalem solem caeli volubilitate concludat. Abusive autem dies unus est spatium ab oriente sole usque ad occidentem. Sunt autem diei spatia duo, interdianum atque 2

4 est (*prius*) *om.* *T* 6 ad *om.* *T* 7 aquam et ignem *C¹K²*:
aqua et ignem *K¹*: aqua et igni *BT* quibus *dam.* *B* 8 et *om.* *C¹*
patet *BCT* data est *BT* 10 quae *ABKT*: quia *C¹*: *om.* *L*
17 minimum *C¹K* a *mo.* *si.* *dic.* *om.* *KL* (*non A* 21 ora] orae
dett. finis *BKL*: fines *CT* 22 prescientia *T* supra] super
(*corr. ex sup?*) *T* 23 *si.* *non* *sol C*: *si.* *nox B¹T* 24 legimus *T¹*:
legitimus est *B* 25 *hor.* *est* *us.* *K* 26 orientalem *ex* orientem *K*
vol. *concl.*] volentem *K¹* (*L n. l.*) 27 abusive . . . sole *om.* *K¹* (*non*
AD) (*L n. l.*)

nocturnum; et est dies quidem horarum viginti quattuor, spa-
3 tium autem horarum duodecim. Vocatus autem dies a parte
 meliore. Vnde et in usu est ut sine commemoratione noctis
 numerum dicamus dierum, sicut et in lege divina scriptum est
4 (Genes. 1, 5): 'Factum est vespere et mane dies unus.' Dies **5**
 secundum Aegyptios inchoat ab occasu solis: secundum Persas
 ab ortu solis: secundum Athenienses a sexta hora diei; secun-
 dum Romanos a media nocte. Vnde et tunc gallicinium est,
 quorum vox diei ostendit praeconium, quando et mesonyctius
5 afflatus fit. Dies dicti a diis, quorum nomina Romani quibusdam **10**
 sideribus sacraverunt. Primum enim diem a Sole appellaverunt,
 qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est
6 cunctorum dierum. Secundum a Luna, quae Soli et splendore
 et magnitudine proxima est, et ex eo mutuatur lumen. Tertium
 ab stella Martis, quae Vesper vocatur. Quartum ab stella **15**
7 Mercurii, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum
 ab stella Iovis, quam Phaethontem aiunt. Sextum a Veneris
 stella, quam Luciferum asserunt, quae inter omnia sidera plus
 lucis habet. Septimus ab stella Saturni, quae sexto caelo locata
8 triginta annis fertur explere cursum suum. Proinde autem ex **20**
 his septem stellis nomina dierum gentiles dederunt, eo quod
 per eosdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes habere a
 Sole spiritum, a Luna corpus, a Mercurio ingenium et linguam,
 a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Iove temperantiam,
 a Saturno humorem. Talis quippe extitit gentilium stultitia, **25**
9 qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta. Apud Hebraeos
 autem dies prima una sabbati dicitur, qui apud nos dies domini-
 cus est, quem gentiles Soli dicaverunt. Secunda sabbati se-

1 spatium] spatia K 5 factum est om. T¹ 8 tunc om. K
 9 quando . . . fit om. K 10 sit BV §§ 5-7 iterum in fine lib. xv hab. D
 quib. Rom. T 12 quia Isid. nat. rer. 3, 2 cap. cunct. K 13 soli et
 CK: solis et B: solis est T 15 Vesper] vespa T 16 quidam] quam B
 19 septimum BC sexto] septimo dett. 20 fertur] ferunt K (L n. l.)
 suum om. K (L n. l.) 21 dierum BCT: diebus K (L n. l.) 22 ali-
 quid om. K (L n. l.) a sole habere B 24 a Mar. sang. ante
 a Merc. K 27 dicibatur K (non D) 28 quem . . . dic. om. KL
 quam T ut vid. (non U) secunda feria om. K (non L)

cunda feria, quem saeculares diem Lunae vocant. Tertia
 sabbati tertia feria, quem diem illi Martis vocant. Quarta
 sabbati quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis. Quinta
 sabbati quinta feria est, id est quintus a die dominico, qui apud **10**
5 gentiles Iovis vocatur. Sexta sabbati sexta feria dicitur, qui
 apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum autem
 septimus a dominico dies est, quem gentiles Saturno dicaverunt
 et Saturni nominaverunt. Sabbatum autem ex Hebraeo in
 Latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo quiesceret
10 ab omnibus operibus suis. Melius autem in vocabulis dierum **11**
 de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. Tamen
 si quem forte consuetudo traxerit, ut illud exeat ex ore quod
 inprobat corde, intellegat illos omnes, de quorum nominibus
 appellati sunt hi dies, homines fuisse: et propter beneficia quae-
15 dam mortalia, quia plurimum potuerunt et eminuerunt in hoc
 saeculo, delati sunt eis ab amatoribus suis divini honores et in
 diebus et in sideribus; sed primum a nominibus hominum
 sidera nuncupata, et a sideribus dies sunt appellati. A fando **12**
 autem feriae nuncupatae sunt, quod sit in eis nobis tempus
20 dictionis, id est in divino vel humano officio fari. Sed ex his
 festos dies hominum causa institutos, feriatos divinorum sacro-
 rum. Partes diei tres sunt: mane, meridies et suprema. Mane **13, 14**
 lux matura et plena, nec iam crepusculum. Et dictum mane
 a mano; manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim
25 melius luce? Alii mane aestimant vocari a Manibus, quorum
 conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia

1 quem . . . vocant *om.* *KL* dies *A* (*non D*) tertia . . . (§ 10)
 nuncupatur] sic tertia quarta et (*om.* *L*) quinta et sexta sabbati
 sexta feria *KL* 3 qui mercuris *T*: quemorcoris *U*: qui mercuris
B: qui mercores *A* dicitur *om.* *A* (*non D*) 6 Sabbatus
K (*non L*) 7 dies est *CU*: die est *ABDT*: id est *KL* quem . . .
 autem] a primo qui *KL* quam *C* 8 et Sat. nom. *om.* *T* saturnis
ABCDU 9 Deus *om.* *K* 13 de quorum] decorum *B* 14 propter
 beneficia *CK*: per ben. *D*: pro ben. *T* (*et fort. Isid.*): pro beneficiis *B*
 15 eminuerunt *BCDT*: invenerunt *K* 16 ei *K* divino honore sed in
T 17 a nom.] hominibus *K* 18 app.] nuncupati *K* 19 appellatae
K eos *T* 21 causas *K* 24 mano] manu *codd.* 25 aestimant *K*:
 exstiment (*ext-*) *B¹T*: existimant *C* 26 conversio *B* a terra *B*
 ab ea re *K*: habere *C¹T*

15 manus, id est rarus, est atque perspicuus. Meridies dicta quasi
 medidies, hoc est medius dies; vel quia tunc purior dies est.
 Merum enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarius
 meridie, quando sol de medio caelo rutilat et omnem orbem
 16 pari claritate inlustrat. Suprema est postrema pars diei, quando 5
 sol cursum suum in occasum vertit: dicta quod superest ad
 17 partem ultimam diei. Serum vocatum a clausis seris, quando
 18 iam nox venit, ut unusquisque somno tutior sit. Hodie quasi
 19 hoc die; et quotidie, non cotidie, ut sit quot diebus. Cras quod
 20 est postea. Hesternum est pridie; et dictum hesternum ab 10
 eo quod iam dies ipse sit a nobis extraneus et praetereundo
 21, 22 alienus. Pridie autem quasi priori die. Perendie, id est per
 ante diem, vel in antecessum, id est prius.

XXXI DE NOCTE. Nox a nocendo dicta, eo quod oculis noceat.
 Quae idcirco lunae ac siderum lucem habet, ne indecora esset, 15
 et ut consolaretur omnes nocte operantes, et ut quibusdam
 animantibus, quae lucem solis ferre non possunt, ad sufficien-
 2 tiam temperaretur. Noctis autem et diei alternatio propter
 vicissitudinem dormiendi vigilandique effecta est, et ut operis
 3 diurni laborem noctis requies temperet. Noctem autem fieri, 20
 aut quia longo itinere lassatur sol, et cum ad ultimum caeli
 spatium pervenit, elanguescit ac tabefactus efflat suos ignes;
 aut quia eadem vi sub terras cogitur qua super terras pertulit
 lumen, et sic umbra terrae noctem facit. Vnde et Vergilius
 (Aen. 2, 250):

25

Ruit Oceano nox,

involvens umbra magna terramque polumque.

4 Noctis partes septem sunt, id est vesper, crepusculum, conti-

1 *vel μᾶνός* rarus BT: clarus CK 2 hoc . . . dies om. K (non A)
 purius K: prior T est om. B 4 de medio KT: medio B: in
 medio C et . . . inl. om. K (non A) 6 a parte ultima T
 7 clausis ex claris K 8 ut] et T Hodie] Die T 9 non cot.
 om. T sit om. C¹ 10 postera Arev. (cf. Aug. loc. hept. 3, 12.
 p. 572, 29) Externum codd. (cf. Isid.) externum (-no) ABCT: sternum
 K 13 in om. B 14 eo om. T 15 inde contra T 16 con-
 solarentur CK 20 temperaret CK 21 lassatus C 22 per-
 venerit C²K: pervenient C¹ labefactus dett.: labefactus Arev. (ex
 Lucr. 5, 651) 23 qui C¹ vis K quia C¹: qui T protulit K

cinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum. Ve- 5
 sperum ab stella occidentali vocatum, quae solem occiduum
 sequitur et tenebras sequentes praecedit. De qua Vergilius
 (Aen. 1, 374):

Ante diem clauso conponit vesper Olympo.

Tenebras autem dictas, quod teneant umbras. Crepusculum 6, 7
 est dubia lux. Nam creperum dubium dicimus, hoc est
 inter lucem et tenebras. Conticinium est quando omnes 8
 silent. Conticescere enim silere est. Intempestum est medium 9
 et inactuosum noctis tempus, quando agi nihil potest et omnia
 sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intellegitur, nisi per
 actus humanos. Medium autem noctis actum caret. Ergo intem- 10
 pesta inactuosa, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem
 dinoscitur tempus; unde est: 'Intempestive venisti.' Ergo intem-
 15 pesta dicitur quia caret tempora, id est actum. Gallicinium pro- 11
 pter gallos lucis praenuntios dictum. Matutinum est inter absces- 12
 sum tenebrarum et aurorae adventum; et dictum matutinum
 quod hoc tempus inchoante mane sit. Diluculum quasi iam inci- 13
 piens parva diei lux. Haec et aurora, quae solem praecedit.
 20 Est autem aurora diei clarescentis exordium et primus splendor 14
 aeris, qui Graece ἠώς dicitur; quam nos per derivationem auroram
 vocamus, quasi eororum. Vnde est illud (Virg. Aen. 2, 417):

et laetus Eoos

Eurus equis.

25 et (Virg. Aen. 1, 489):

Eoasque acies.

DE HEBDOMADA. Hebdomada dicta a numero septem XXXII
 dierum, quorum repetitione et menses et anni et saecula pera-

2 quae] quod B 3 sequuntur B 5 clausum K conponet Virg.
 (et Isid.?) § 7 ante § 5 BTD (et Isid.) 8 omnia C 9 silet C¹
 10 o. sapore C¹: omni opere A 11 nisi act. B¹ 12 caret actum K
 (non A) intempestas C: tempestas B 13 haec est B 14 intem-
 pestiva K¹ ergo . . . actum om. K in tempestate T 15 quia]
 quae A tempore B Gallicinius . . . dictus K 16 est om. K
 accessum T 17 aurorae] lucis K (non A) 18 in quo ante C maniscit
 K 19 precidit T 21 quam] quem CK 22 qu. eorum K
 23 eoos BT¹: eoos KT²: eoos C 24 eusus C¹ 25 et] et iterum
 CK: om. BDT

guntur; ἐπτα enim Graeci septem dicunt. Hanc nos septimanam vocamus, quasi septem luces. Nam mane lux est. Octavus autem dies idem primus est, ad quem reditur et a quo rursus hebdomadae series orditur.

- XXXIII DE MENSIBVS. Mensis nomen est Graecum de lunae 5 nomine tractum. Luna enim μήνη Graeco sermone vocatur; unde et apud Hebraeos menses legitimi non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, quod est de nova ad novam.
- 2 Aegyptii autem primi propter lunae velociorem cursum, et ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu 10 diem mensis adinvenerunt; quoniam tardior solis motus facilius poterat apprehendi.
- 3 Ianuarius mensis a Iano dictus, cuius fuit a gentilibus consecratus; vel quia limes et ianua sit anni. Vnde et bifrons idem Ianus pingitur, ut introitus anni et exitus
- 4 demonstraretur. Februarius nuncupatur a Februo, id est Plu- 15 tone, cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarius diis superis, Februarium diis Manibus Romani consecraverunt. Ergo Februarius a Februo, id est Plutone, non a febre, id est aegritudine
- 5 nominatus. Martius appellatus propter Martem Romanae gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia agantur ad 20 marem et ad concumbendi voluptatem. Idem appellatur et mensis novorum, quia anni initium mensis est Martius. Idem et novum ver ab indicibus scilicet germinum, quia in eo viridan-
- 7 tibus fructibus novis transactorum probatur occasus. Aprilis pro Venere dicitur, quasi Aphrodis; Graece enim Ἀφροδίτη Venus 25 dicitur; vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem, quasi
- 8 Aperilis. Maius dictus a Maia matre Mercurii; vel a maioribus

1 enim om. K grece s. dicitur T 3 oct. . . . ord. om. C prim.
ad K 4 ebdomadis T 5 gr. no. est C: no. gr. A de . . . trac.
om. T 6 grece C 7 circulos C¹ 8 numerantur K qui est dett.
11 dies K: duodecim Schwarz 12 cui CK 13 gentibus K (non A)
14 biformis K (non A) et om. T 15 demonstraretur BT a februa
codd. (etiam Trin.) 16 cui neominiae sacrificabantur K 17 februarius
K cons. Rom. K 18 a februa codd. (etiam Trin.) febre egr. T
20 actorem T 21 marem] martem C¹ concumbendi KT 22 initio
K 23 novum ver T²: november BDT A (ex-bris) Trin.: primum (ex-us
C ver CK 24 praebetur K 25 afrodis CK: afrondis ABT greci
K enim om. A Ἀφροδίτη] afrodis codd. 26 hoc in mense K (non
A) aperientur K (non A), 27 a moribus maioris na, K (non A)

natu, qui erant principes reipublicae. Nam hunc mensem maioribus, sequentem vero minoribus Romani consecraverunt. Vnde et Iunius dicitur. Antea enim populus in centurias 9 seniorum et iuniorum divisus erat. Iulius vero et Augustus 10 de honoribus hominum, Iulii et Augusti Caesarum, nuncupati sunt. Nam prius Quintilis et Sextilis vocabantur: Quintilis, quia quintus erat a Martio, quem principem anni testantur esse Romani; Sextilis similiter, quod sextus. September nomen 11 habet a numero et imbre, quia septimus est a Martio et imbres 10 habet. Sic et October, November atque December ex numero et imbris acceperunt vocabula; quem numerum decurrentem December finit, pro eo quod denarius numerus praecedentes numeros claudit. Kalendas autem, Nonas et Idus propter festos 12 dies Romani instituerunt; vel propter officia magistratuum. In 15 his enim diebus conveniebatur in urbibus. Quidam autem 13 Kalendas a colendo appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensuum principia colebantur, sicut et apud Hebraeos. Idus autem plerique Latinorum ab edendo dictum putant, quod hi dies apud veteres epularum essent. Nonae a nundinis 14 20 vocatae. Nundinae enim sunt publicae conventiones sive mercimonia.

DE SOLSTITIIS ET AEQVINOCTIIS. Solstitium dictum quasi XXXIV solis statio, quod tunc sole stante crescant dies vel noctes. Aequinoctium appellatum quod tunc dies et nox horarum 25 spatio aequali consistunt. Duo sunt autem solstitia: unum 2 aestivum, viii Kal. Iul., de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos; aliud hiemale, viii Kal. Ian., quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde hiemalis solstitii dies minimus, sicut aestivi maximus invenitur. Item 3

3 ante CT ex corr.	centuria CKT	4 div. est K	et om.
C ¹ 8 romanis C ¹	quod sit se. K	9 et imb. ha. sic et om.	
K (non A)	11 decurrente decembre K	12 num. praec. om. T	
18 dictos K	19 apud] quod B	Nonas K: non (del.) ea (del.)	
nonae C	21 metcimonia C ¹	23 statum K	crescat C: crescunt K
24 nox] noctes KT ante corr.	25 spatia aequalia K		solicia K ¹
26 estuum C ¹ : est iunium T	de om. K	28 temp. alt. K	hiemales
... minores ... maiores inveniuntur K	29 solistiis T		

duo sunt aequinoctia, unum vernale et aliud autumnale, quae Graeci *ἰσημερινός* vocant. Sunt autem haec aequinoctia die VIII Kal. Apr. et VIII Kal. Oct., quia annus olim in duas tantum partes dividebatur, hoc est in aestivum et hiemale solstitium, et in duo hemisphaeria.

5

XXXV

DE TEMPORIBVS ANNI. Tempora anni quattuor sunt: ver, aestas, autumnus et hiems. Dicta sunt autem tempora a communionis temperamento, quod invicem se humore, siccitate, calore et frigore temperent. Haec et curricula dicuntur, quia non stant, sed currunt. Constat autem post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse divisa. Quorum temporum talem veteres faciunt discretionem, ut primo mense ver novum dicatur, secundo adultum, tertio praeceps. Sic [et] aestas in suis tribus mensibus, nova, adulta et praeceps. Sic [et] autumnus, novus, adultus et praeceps. Item hiems, nova, adulta et praeceps sive extrema. Vnde est illud (Virg. Georg. I, 340):

Extremae sub casu hiemis.

Ver autem dictum quod viret. Tunc enim post hiemem vestitur tellus herbis, et in florem cuncta rumpuntur. Aestas dicitur ab aestu, id est a calore; et aestas quasi usta, id est exusta et arida. Nam calor aridus est. Autumnus a tempestate vocatus quando et folia arborum cadunt et omnia maturescunt. Hiemem ratio hemisphaerii nuncupavit, quia tunc breviori sol volvitur circulo. Vnde et hoc tempus bruma dicitur, quasi *βραχύς*, id est brevis; vel a cibo, quod maior sit tunc vescendi appetitus. Edacitas enim Graece *βρῶμα* appellatur; unde et inbrumarii dicuntur

2 octabo kalendarum octubrium et octabo kalendarum aprilium T¹
3 tan. ol. in du. T 4 in hiem. BC 6 sunt qu. C 7 aut. hi. K
autem om. K 8 quod] quo K 11 fuisset T 12 tales K discr.
fac. B primum mensem K 13 secundum . . . tertium BK 14 et
hab. BK: om. ACT 15 et hab. BT: om. ACK adul. praec. K
(non A) item . . . praec. om. A 16 adul. praec. K unde et
illud A: unde et est illud B: om. K 18 caso K: casum C 19 vertitur
B 21 usta id est om. K: id est exusta om. T 22 Aut. autem a K
vocatur C 25 *βραχύς*] brachin C: braxin B: bracin K: brasin T
quasi *βραχὺν ἡμῶν* id est brevis dies Serv. ad Aen. 2, 472 27 *βρῶμα*
bruma (-mo C) codd. inbrumarii C¹: inbruniarii ut vid. T:
brumarii K: brumatici B: brumati Gloss.

quibus fastidium est ciborum. Hibernus autem inter hiemem 7
 et vernum est, quasi hievernus; qui plerumque a parte totum,
 hiemem, significat. Haec tempora singulis etiam caeli partibus
 adscribuntur. Ver quippe orienti datur, quia tunc ex terris 8
 5 omnia oriuntur; aestas vero meridiano, eo quod pars eius
 calore flagrantior sit; hiems septemtrioni, eo quod frigoribus
 et perpetuo gelu torpet; autumnus occiduo, propter quod graves
 morbos habet, unde et tunc omnis folia arborum defluit. Vt
 autem autumnus abundet morbis, facit hoc confinium frigoris
 10 et caloris, et conpugnancia inter se contrariorum aerum.

DE ANNIS. Annus est solis anfractus, cum peractis tre- XXXVI
 centis sexaginta quinque diebus ad eadem loca siderum redit.
 Annus autem dictus quia mensibus in se recurrentibus volvitur.
 Vnde et anulus [dicitur], quasi annuus, id est circulus, quod in
 15 se redeat; [ut] Vergilius (Georg. 2, 402):

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Sic enim apud Aegyptios indicabatur ante inventas litteras 2
 picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit.
 Alii annum dicunt ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est ab innova-
 20 tione; renovatur enim semper. Tria sunt autem genera an- 3
 norum. Aut enim lunaris annus est triginta dierum; aut
 solstitialis, qui duodecim continet menses; aut magnus, om-
 nibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post
 annos solstitiales plurimos. Aera singulorum annorum est con- 4
 25 stituta a Caesare Augusto, quando primum censu exagitato
 Romanum orbem descripsit. Dicta autem aera ex eo, quod
 omnis orbis aes reddere professus est reipublicae.

DE OLYMPIADIBVS ET LVSTRIS ET IVBILEIS. Olympias XXXVII
 apud Graecos constituta apud Elidem Graeciae civitatem, Eliis

1 hieme et verno BT: hiemen et verno C¹: hiemem et verem K
 2 hibernus C tota K 5 mer. quod K 6 hiems . . . torpet in fine
 paragraphi T 8 omnes K folio T defluet KT 10 intra se B
 12 eandem KT sid. loca K 13 currentibus K 14 dicitur hab.
 BK: om. CT annus K: annus T 15 ut hab. CK: om. BT
 18 mordentem codd. quia] qui K 19 alii] illi K id est om. B
 a renovatione K 20 genera] tempora BC 26 romanorum urbem
 A dicta . . . reip. om. B¹ au. est era T ex om. A 29 apud]
 apoto K colys ag. K: elisagentibus C¹

agentibus agonem et quinquennale certamen, quattuor mediis annis vacantibus ; et ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadem vocaverunt, quadriennio in una olympiade supputato.

- 2** Lustrum vero est πεντετηρίς, id est quinquennium, quod quinto anno dicitur condi propter olympiadas a Romanis ; adhuc enim consules, adhuc aera nondum erat. Est enim quinquennale tempus. Ideo vero sic vocatum, eo quod censu per quinquennium in republica peracto urbs Roma lustrabatur. Iubileus interpretatur remissionis annus. Est enim Hebraicus et sermo et numerus, qui septenis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta novem annis textitur ; in quo clangebantur tubae, et ad omnes revertebatur antiqua possessio, debita absolvebantur, confirmabantur libertates. Hunc numerum etiam in diebus Pentecosten et ipsi celebramus post Domini resurrectionem, remissa culpa et totius debiti chirographo evacuato, ab omni nexu liberi suscipientes advenientem in nos gratiam Spiritus sancti.

XXXVIII

- DE SAECVLIS ET AETATIBVS. Saecula generationibus constant ; et inde saecula, quod se sequantur : abeuntibus enim aliis alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum dicunt, quem Hebraei iubileum vocant. Ob hanc causam et ille Hebraeus, qui propter uxorem et liberos amans dominum suum aure pertusa servitio subiugatus, servire iubetur in saeculum, hoc est usque ad annum quinquagesimum. Aetas plerumque dicitur et pro uno anno, ut in annalibus, et pro septem, ut hominis, et pro centum, et pro quovis tempore. Vnde et aetas tempus, quod de multis saeculis instruitur. Et dicta

2 eolydum *K* : Eliorum *Schwarz* 4 πεντετηρίς] pentecin *CK* : penteteresin *BT* 6 nondum] non *T* 7 sic *om. K* censum . . . peractum *K* 8 orbis *C*¹ : urbis *KT* 9 sermone et numero *K* 11 textitur *om. K* (*non A*) 12 omnem hominem rev. *K* adsolvebantur *T* : solvebantur *B* 13 libertas *C* etiam *om. K* 14 pentecostes *dett.* cebramus *K* Domini *om. T* 15 cyrografum deb. evacuatum *K* xxxviii-ix *Pleniorum apparatus in editione Mommseniana chronicorum Isidori invenies* 19 se *om. BT* 20 aliis alii *BC* : ali *T* 23 a serv. subiugatis *C* : *om. K* (*non A*) 24 hoc est id est us. *K* 25 et *om. K* (*non A*) in *om. B* amnalibus *C*¹ : animalibus *K* : annualibus *T* 26 certum *C*¹ unde etas *T*

aetas, quasi aevitas, id est similitudo aevi. Nam aevum est 4
 aetas perpetua, cuius neque initium neque extremum noscitur,
 quod Graeci vocant αἰῶνας; quod aliquando apud eos pro
 saeculo, aliquando pro aeterno ponitur. Vnde et apud Latinos
 5 est derivatum. Aetas autem proprie duobus modis dicitur: 5
 aut enim hominis, sicut infantia, iuventus, senectus: aut mundi,
 cuius prima aetas est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe
 usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta
 a David usque ad transmigrationem Iuda in Babyloniam; quinta
 10 deinde [a transmigratione Babylonis] usque ad adventum Sal-
 vatoris in carne; sexta, quae nunc agitur, usque quo mundus
 iste finiatur. Quarum decursus per generationes et regna ita 6
 inspicitur.

DE DESCRIPTIONE TEMPORVM. Prima aetas in exordio sui XXXIX
 15 continet creationem mundi. Primo enim die Deus [in] lucis
 nomine condidit angelos; secundo in firmamenti appellatione
 caelos; tertio in discretionis vocabulo speciem aquarum et
 terrae; quarto luminaria caeli; quinto animantia ex aquis;
 sexto animantia ex terra et hominem, quem appellavit Adam.

20 **Prima aetas.** Adam ann. ccxxx genuit Seth, a quo filii 2
 Dei. [ccxxx]. Seth ann. ccv genuit Enos, qui coepit invo-
 care nomen Domini. [ccccxxxv]. Enos ann. cxc genuit Cai-
 nan. [dcxxv]. Cainan ann. clxx genuit Malalehel. [dccxcv].
 Malalehel ann. clxv genuit Iareth. [dcccclx]. Iareth ann. 3
 25 clxii genuit Enoc, qui translatus est. [mcxxii]. Enoc ann.
 clxv genuit Matusalam. [mccclxxxvii]. Matusalam ann. 4
 clxvii genuit Lamech. [mccccliv]. Lamech ann. clxxxviii
 genuit Noe. Arca aedificatur. [mdcxlii]. Noe autem ann.

9 Iuda in om. K (non A) babillonis K (non A) 10 deinde om.
 K a transm. Bab. hab. K: om. ABCT Salv. ABCT: Christi K
 11 in carne om. K (non A) agitur om. K¹ 14 aet. est in C¹
 15 rationem mun. K in hab. K: om. B¹CT § 2 sqq. Numeros
 annorum mundi hab. (inter textum) ATU: om. BCK. Eos dedi inter
 textum uncinis inclusos, neglecta in apparatu critico discrepantia codicum
 20 ccxxx] cxxx C 22 clxxx] cxl K: clxv T 25 Enoch autem
 a. K 26 clxv] clxvi C 28 arca aed. om. K Noe autem . . .
 diluvium BTU: Noe vero . . . catacl. an. iimccxlii CK

de factum est diluvium. [IIMCCXLII]. [Noe vero d cum esset annorum genuit tres filios, Sem, Cham et Iaphet. Cuius sexcentesimo vitae anno factum est diluvium. Sunt autem ab Adam usque ad cataclismum anni IIMCCLII]. **Secunda aetas.**

- 5 Sem [cum esset annorum c] ann. II post diluvium genuit 5 Arfaxat, a quo Chaldaei. [IIMCCXLIV]. Arfaxat ann. cxxxv genuit Sala, a quo Samaritae et Indi. [IIMCCCLXXIX]. Sala 6 ann. cxxx genuit Heber, a quo Hebraei. [IIMDIX]. Heber ann. cxxxiv genuit Falec. Turris aedificatur [hoc tempore divisae sunt linguae et per orbem terrae facta est dispersio in 10 aedificatione turris]. [IIMDCXLIH]. Falec ann. cxxx genuit Ragau. Dii primum adorantur. [IIMDCCLXXIII]. Ragau ann. cxxxii genuit Seruc. Regnum inchoat Scytharum. [IIMDCCCV]. 7 Seruc ann. cxxx genuit Nachor. Regnum Aegyptiorum nascitur. [IIMXXXV]. Nachor ann. LXXIX genuit Thara. Regnum 15 Assyriorum et Siciniorum exoritur. [IIMCXIV]. Thara ann. LXX genuit Abraham. Zoroastres magicam repperit. [IIMCLXXXIV]. 8 **Tertia aetas.** Abraham ann. c genuit Isaac et Ismahel, a quo Ismahelitae. [IIMCCLXXXIV]. Isaac ann. LX genuit Iacob. Argi- 20 vorum regnum inchoat. [IIMCCCXLIV]. Iacob ann. xc genuit Ioseph. Phoroneus Graeciae leges dedit. [IIMCCCCXXXIV]. 9 Ioseph ann. cx. Graecia segetes habere coepit. [IIMDXLIV]. Hebraeorum [in Aegypto] servitus ann. cXLIV. Athlans astrologiam invenit. [IIMDCLXXXVIII]. Moyses ann. XL. Hebraei 10 litteras habere coeperunt. [IIMDCCXXVIII]. Iosue ann. XXVII. 25 Ericthonius in Troia [primus] quadrigam iunxit. [IIMDCCLV]. Gothoni hel ann. XL. Catmus litteras Graecis dedit. [IIMDCCXCV].

5 cum es. an. c hab. CK: om. BTU post dil. om. T (non U)
7 Sala] cainan K a quo . . . Indi om. B: cainan cum esset annorum
cxxx genuit salam a quo . . . Indi K 9 turr. aed. BCU: tunc turr. aed.
T: hoc temp. . . in aed. turr. K 11 Falec autem an. B 12 tunc
primum dii adorantur K² (om. K¹) Ragau . . . Scyth. om. K¹ 13 cxxxv
K² reg. tunc inc. CK² inchoatus citharum C¹ 14 Ser. . . .
nasc. om. K¹ nascitur] inchoat T ante corr. 17 Zor. artem mag. K
18 quo et Ism. C 19 Arg. reg. in. om. AK (non Bern. extr.) 20 xc]
LXL U: XL T: LXV CK 22 cx] cviii K capit C¹ 23 in Aeg. hab.
KU: om. BCT servitutis C 24 XL rexit populum Hebr. Bern. extr.
non AU) 25 xxvii] xcvii K 26 primus hab. CK: om. BT

- Aoth ann. lxxx. Fabulae fictae [sunt]. [IIMDCCCLXXV].
 Debbora ann. xl. Apollo [medicinae artem invenit] citharam
 repperit. [IIMDCCCCXV]. Gedeon ann. xl. Mercurius lyram **II**
 condidit. [IIMDCCCCLV]. Abimelech ann. iii. Chorus in
 5 Graecia inventus. [IIMDCCCCLVIII]. Tola ann. xxiii. Priamus
 regnavit in Troia. [IIMDCCCCLXXXI]. Iair ann. xxii. Car-
 mentis Latinas litteras repperit. [IVMIII]. Iepte ann. vi.
 Hercules flammis se iniecit. [IVMIX]. Abessa ann. vii. Alex-
 ander Helenam rapuit. [IVMXVI]. Abdon ann. viii. Troia **12**
 10 capta est. [IVMXXIV]. Samson ann. xx. Ascanius Albam
 condidit. [IVMXLIV]. Eli [sacerdos] ann. xl. Arca testamenti
 capitur. [IVMLXXXIV]. Samuhel et Saul ann. xl. Homerus
 fuisse putatur. [IVMCXXIV]. **Quarta aetas.** David ann. xl. **13**
 Carthago a Didone conditur. [Gad, Nathan et Asaph pro-
 15 phetaverunt.] [IVMCLXIV]. Salomon ann. xl. Templum
 Hierosolymis aedificatur. [IVMCCIV]. Roboam ann. xvii. **14**
 Regnum Israhel et Iuda dividitur. [IVMCCXXI]. Abia ann. iii.
 Sub quo Abimelech pontifex fuit. [IVMCCXXIV]. Asab ann.
 xli. Achias, Amos, Ieu, Iohel [et Azarias] prophetaverunt.
 20 [IVMCCLXV]. Iosaphat ann. xxv. Prophetavit Helias, Abdias **15**
 et Micheas. [IVMCCXC]. Ioram ann. viii. Prophetavit Helias
 et Heliseus. [IVMCCXCVIII]. Ochozias ann. i. Helias rapi-
 tur. [IVMCCXCIX]. Athalia ann. vii. Ionadab sacerdos claruit.
 [IVMCCCVI]. Ioas ann. xl. Heliseus moritur. [IVMCCCXLVI]. Ama- **16**
 25 sias ann. xxix. Carthago condita. [IVMCCCLXXV]. Ozias ann.
 lii. Olympias a Graecis instituitur. [IVMCCCCXXVII]. Ioathan
 ann. xvi. Romulus nascitur. [IVMCCCCXLIH]. Acas ann. xvi. **17**

I sunt hab. CKU: om. BT 2 medic. art. inv. hab. B: om. C¹KTU
 (Ap. . . . Gedeon ann. xl om. Bern. extr.) 3 libram T¹ 5 xxiii]
 xxii B 6 regnavit BCT: regnat KU 7 vi] vii K 8 abessa
 KT: esebon BC 9 Labdon B 11 sacerdos hab. BC: om. KTU
 12 et Saul om. KU 14 Gad . . . proph. hab. BC: om. KT prophe-
 tabant B 15 xl om. K 17 Israhel] roboam T 19 xli] xlii T
 et Az. hab. B (ante proph.) C (post proph.): om. KTU 20 xxv] xxvi
 T prophetaverunt K Prophetavit . . . Ioram ann. viii om. T¹
 (non U) 21 Ioram] Ioas K Helias prophetavit et Heliseus K
 (non U) 23 Atalia T: Otholia K: Gotolia BC 24 Ioas] Iosias
 K (non U)

- Roma conditur. [IVMCCCCLIX]. Ezechias ann. xxix. Senatus Romae fit. [IVMCCCCLXXXVIII]. Manasses ann. lv. Sibylla Samia claruit. [IVMDXLIH]. Amon ann. xii. Census primum
 18 agitur. [IVMDLV]. Iosias ann. xxxii. Thales philosophus agnoscitur. [IVMDLXXXVII]. Ioachim ann. xi. Nabuchodonosor Iudaeam capit. [IVMDXCVIII]. Sedechias ann. xi. Templum Hierosolymis incensum est. [IVMDCIX]. **Quinta aetas.**
 19 Hebraeorum captivitas ann lxx. Iudith historia conscribitur. [IVMDCLXXIX]. Darius ann. xxxiv. Iudaeorum captivitas solvitur. [IVMDCCXIII]. Xerxes ann. xx. Sophocles et Euripides tragoedi celebrantur [celeberrimi ac insignes habentur].
 20 [IVMDCCXXXIII]. Artaxerxes ann. xl. Esdras incensam legem renovat. [IVMDCCCLXXIII]. Darius [qui et Nothus] ann. xix. Haec aetas habuit Platonem [IVMDCCXCII]. Artaxerxes ann.
 21 xl. Hester historia expletur. [IVMDCCCXXXII]. Artaxerxes [qui et Ochus] ann. xxvi. Demosthenes et Aristoteles praedicantur. [IVMDCCCLVIII]. Xerxes [Ochi filius] ann. iv. Xenocrates inlustris habetur. [IVMDCCCLXII]. Darius [Arsami filius] ann. vi. Alexander Hierosolymam cepit. [IVMDCCCLXVIII].
 22 Alexander [Macedo] ann. v. [Alexander] Asiam obtinuit. [IVMDCCCLXXIII]. Ptolomaeus ann. xl. Macchabaeorum liber inchoat primus. [IVMDCCCCXIII]. Philadelphus ann. xxxviii. Septuaginta interpretes agnoscuntur. [IVMDCCCCLI]. Euergetes ann. xxvi. Iesus Sapientiae librum componit.
 23 [IVMDCCCCLXXVII]. Philopater ann. xvii. Macchabaeorum secundi libri historia. [IVMDCCCCXCIV]. Epiphanes ann.

i Roma cond.] senatus rome fit *T* Ez. a. xxix om. *T*¹: add. *T*²
 4 Iosias] Ioas *B* 6 cepit *T* 8 conscripsit *T* (non *U*) 9 xxxiii] xxxvii *CK* 11 celebrantur *BCT*: celebratur *U*: celeberrimi . . . habent. *K* 13 renovavit (ex renno-) *C*: renovat ex revocat *A* qui et No. hab. *KU* (est): om. *BCT* 16 qui et Och. hab. *B* (ante Art.) *K*: om. *CTU Bern. extr.* qui . . . Xerxes om. *A* xxvi] xxxvi *Bern. extr.* 17 Xerxes] Arsas *K* Ochi fil. hab. *K*: om. *BCTU Bern. 611* 18 Ars. fil. hab. *K*: om. *ABCTU Bern. extr.* 20 Macedo hab. *C* (ex-dos) *KU*: om. *BT Bern. extr.* Alexander hab. *CTU Bern. extr.*: om. *B*: qui et *K* obt. Deinc alexandrie (-lax-) reges incipiunt Photlomeus (Ptol-) *UT marg.* 23 agnoscuntur] habentur *T* (non *U*) 24 xxvi] xxvii *CT*¹ 26 secundus liber scribitur *K*: secundi libri storiā *T*: secundi libri storia (hist-) componitur *BC*: secundi libri storia scribitur *U*

- xxiv. Romani Graecos obtinuerunt. [VMXVIII]. Philometer
ann. xxxv. Scipio Africam vicit. [VMLIII]. Euergetes ann. 24
xxix. Brutus Hispaniam subegit. [VMLXXXII]. Soter ann. xvii.
Thracas Romanis subiciuntur. [VMXCIX]. Alexander ann. x.
5 Syria [a] Romanis subiecta est. [VMCIX]. Ptolomaeus ann. 25
viii. Rhetorica ars Romae coepit. [VMCXVII]. Dionysius ann.
xxx. Pompeius Iudaeam capit. [VMCXLVII]. Cleopatra ann.
ii. Aegyptus Romanis subditur. [VMCXLIX]. Iulius [Caesar]
ann. v. Hic prior monarchiam tenuit. [VMCLIV]. **Sexta aetas.**
10 Octavianus ann. lvi. Christus nascitur. [VMCCX]. Tiberius 26
ann. xxiii. Christus cruci figitur. [VMCCXXXIII]. Gaius Caligula
ann. iv. Matthaeus Evangelium [suum] scripsit. [VMCCXXXVII].
Claudius ann. xiv. Marcus Evangelium edidit. [VMCCLI]. Nero 27
ann. xiv. Petrus et Paulus necantur. [VMCCLXV]. Vespasia-
15 nus ann. x. Hierosolyma a Tito subvertitur. [VMCCLXXV].
Titus ann. ii. Hic facundus et pius fuit. [VMCCLXXVII]. 28
Domitianus ann. xvi. Iohannes in Pathmos relegatur.
[VMCCXCIII]. Nerva ann. i. Iohannes Ephesum redit.
[VMCCXCIV]. Traianus ann. xix. Iohannes apostolus requiescit.
20 [VMCCXCIII]. Hadrianus ann. xxi. Aquila interpret habetur. 29
[VMCCXXXIV]. Antoninus [Pius] ann. xxii. Valentinus et
Marcion agnoscuntur. [VMCCCLVI]. Antoninus [Verus] ann.
xix. Cataphrygarum haeresis oritur. [VMCCCLXXV]. Commo- 30
dus ann. xiii. Theodotion interpret habetur. [VMCCCLXXXVIII].
25 Helius Pertinax ann. i. Nihil habet historiae. [VMCCCLXXXIX].
Severus ann. xviii. Symmachus interpret habetur. [VMCCCCVII].
Antoninus ann. vii. Quinta editio Hierosolymis invenitur. 31

2 africanus C¹ 3 xxix] xviii C 4 traces ex siriisa T sub-
iecta est T 5 siriis T a hab. CT: om. BK 6 romam cepit T
8 Caesar hab. BK: om. CT 9 v] vi K prior BKTU: primus C
10 lvi] lii ex lv K 12 Ev. suum scr. K (non A) scribit B
13 marcus christum evangelizat U 18 rediit KT 19 xix] xviii K
apostolus om. U requiebit T 21 antonius KTU Pius
hab. CKT²: om. BT¹U 22 agnoscitur KT (non U) Ant. . . .
oritur om. T¹ antonius CKUT² Verus hab. K: om. BCU:
minor T² 23 xviii T² (cum Isid. Chronic. codd.) 27 Antonius
KTU Ant. sueri T² edictio C¹ iherosolimis sim. TU:
in hierosolimis K

- [VMCCCCXIV]. Macrinus ann. i. Huius brevis vitae nihil gestorum habet. [VMCCCCXV]. Aurelius ann. III. Sabellius oritur. [VMCCCCXVIII]. Alexander ann. XIII. Origenes insignis habetur. [VMCCCCXXXI]. Maximus ann. III. Iste Germanos vicit. [VMCCCCXXXIV]. Gordianus ann. VII. Hic de Parthis et Persis triumphavit. [VMCCCCXLI]. Philippus ann. VII. Hic primus Christianus imperator fuit. [VMCCCCXLVIII]. Decius ann. i. Antonius monachus claruit. [VMCCCCXLIX]. Gallus ann. II. Novatus haeresim condidit. [VMCCCCLI]. Valerianus ann. XV. Cyprianus martyrio coronatur. [VMCCCCCLXVI]. Claudius ann. II. Iste Gothos ab Illyrico expulit. [VMCCCCCLXVIII]. Aurelianus ann. V. Iste Christianos persequitur. [VMCCCCCLXXXIII]. Tacitus ann. i. [Nihil memorabile egit.] [VMCCCCCLXXXIV]. Probus ann. VI. Manichaeorum haeresis orta est. [VMCCCCCLXXX]. Carus ann. II. Iste de Persis triumphat. [VMCCCCCLXXXII]. Diocletianus ann. XX. Iste divinis libris adustus, martyria facit. [VMDII]. Galerius ann. II. [Nihil dignum historiae contulit]. [VMDIV]. Constantinus ann. XXX. Nicaena synodus congregatur. [VMDXXXIV]. Constantius ann. XXIV. Anthropomorphitarum haeresis oritur. [VMDLVIII]. Iulianus ann. II. Hic ex Christiano paganus efficitur. [VMDLX]. Iovianus ann. i. Iste iterum Christianus effectus est. [VMDLXI]. Valentinianus ann. XIV. Gothi haeretici efficiuntur. [VMDLXXV]. Gratianus ann. VI. Priscillianus agnoscitur. [VMDLXXXI]. Valentinianus ann. IX. Hieronymus in Bethlehem praedicatur. [VMDXC]. Theodosius ann. III. Iohannes Anachoreta claruit. [VMDXCIII]. Arcadius ann. XIII. Iohannes Chrysostomus floruit. [VMDCVI]. Honorius ann. XV. Augustinus Episcopus claruit. [VMDCXXI].

2 gestorum habet] habet storie *T* (*non U*) Aurelius aurelianus *B*
 (*non A*) III] III *B* 3 orig. alexandrie insig. *U* 5 VII] VI *B*
 8 Antoninus *B* Gallerius *T* (*non U*) 9 condit *B* 12 V] VI *K*
 13 nihil memorabile egit *CK*: huius vitae brevis prenotatione (-notione)
 caret *T*²*U*: haec vita brevis natal (*i. e.* natalis) prenotat *H*: *om.* *ABT*¹
 14 VI] VII *K* 16 XX] XXV *K* 17 nihil . . . cont. *CU*: nil historiae
 gessit *K*: *om.* *ABT* 20 ann. II] secundus *B* 21 ex] et *C*¹
 22 Valens (-les) *KU* 24 VI ambrosius mediolanus et martinus turo-
 nensis insignis habetur priscill. *B* Valentinus *K* (*non U*) 25 IX]
 VII *BC* 26 III] ex III ut vid. *K* 27 floruit] claruit *K* (*non U*).

Theodosius ann. xxvii. Nestorius haeresiarches extitit.
 [VMDCLVIII]. Marcianus ann. vi. Chalcedonensis synodus 39
 agitur. [VMDCLIV]. Leo maior ann. xvi. Aegyptus errore
 Dioscori latrat. [VMDCLXX]. Zenon ann. xvii. Acephalorum
 5 haeresis orta est. [VMDCLXXXVII]. Anastasius ann. xxvii. Ful- 40
 gentius Episcopus praedicatur. [VMDCCXIV]. Iustinus ann. viii.
 Acephalorum haeresis abdicatur. [VMDCCXXII]. Iustinianus
 ann. xxxix. Vandali Africa extinguntur. [VMDCCXXI]. Iustinus
 ann. xi. Armeni fidem Christi suscipiunt. [VMDCCXXII].
 10 Tiberius ann. vii. Langobardi Italiam capiunt. [VMDCCXXIX]. 41
 Mauricius ann. xxi. Gothi catholici efficiuntur. [VMDCCC].
 Phocas ann. vii. Romani caeduntur a Persis [VMDCCCVII].
 Heraclius septimum decimum agit annum. [VMDCCCXXIV]. [Huius 42
 quinto et quarto religiosissimi principis Sisebuti] Iudaei [in] Hi-
 15 spania Christiani efficiuntur. [Colligitur omne tempus ab exordio
 mundi usque in praesentem gloriosissimi Recesvinti principis
 annum x, qui est aera DCXCVI, ann. VMDCCCLVII]. Residuum
 sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum.

1 xxvii] iii K (non U) haer.] arce K¹: heresis arce K² existit
 B 5 xxvii] xxviii K 6 Episcopus om. K (non AU) Iustinus . . .
 abd. om. K Iustinus maior U (non A) 7 Aceph. haer. abd. hab.
 BCTW: om. U 8 xxix T (cum Isid. Chronic. codd. parte) extinguitur
 T (non IV) 11 effecti sunt C 12 vii] viii T (non W) 13 Er.
 xvii ann. agit K: Er. ann. xvii MX Par. extr.: Er. xvii nunc agit imperii
 annum V: Er. septimum decimum nunc agit annum U: Er. xvii decimum
 agit (-it) annum TW Bern. extr.: Er. xxvii (ann. xxvii) BCD Trin.:
 Er. ann. xxii G: Er. xiiii (ut vid.) annum agit imperii sui A: Er. annus
 xviii agit H huius . . . Sisebuti hab. CDGHIX Trin.: om. AKM Bern.
 extr. TUVW: huius (cetera huius libri desunt) B: huius imperii xiiii anno
 Par. extr. 14 in hab. AGTVWX Trin.: om. CDHIKMU ispania
 (sp-) iudei CDI: iudes hispania H: iudaei ab ispanis Par. extr.: iudaeam
 hispania Bern. extr. 15 Christ. effic.] baptizantur CDGIX Trin. Colli-
 gitur omne etc. hab. C (marg.) DH: om. AGIKM Par. extr. Bern. extr.
 Trin. TUVWX 16 glor. . . qui] diem seculi secessu temporum
 annorum quae D: annum recessu in thin prin annus x qui H 17 ae.
 DCXCVI] ae. DCLXVI annus C marg.: ae. DCLXVI D: eracli xviii H
 18 soli] solio Bern. extr. cogn. est XH (non I Trin.): est cogn.
 hav initio mundi usque ad septimo decimo eraclii annum sunt ann.
 v. DCCCXIII M

LIBER VI

DE LIBRIS ET OFFICIIS ECCLESIASTICIS

1 DE VETERI ET NOVO TESTAMENTO. Vetus Testamentum
 ideo dicitur, quia veniente Novo cessavit. De quo Apostolus
 meminit dicens (Corinth. ii. 5, 17): 'vetera transierunt, et ecce
2 facta sunt nova.' Testamentum [autem] Novum ideo nuncu-
 patur, quia innovat. Non enim illud discunt nisi homines **5**
 renovati ex vetustate per gratiam, et pertinentes iam ad Testa-
3 mentum Novum, quod est regnum caelorum. Hebraei autem
 Vetus Testamentum, Esdra auctore, iuxta numerum litterarum
 suarum in viginti duos libros accipiunt, dividentes eos in tres
4 ordines: Legisscilicet, Prophetarum et Hagiographorum. Primus **10**
 ordo Legis in quinque libris accipitur, quorum primus est
 Bresith, quod est Genesis; secundus Veelle Semoth, quod est
 Exodus; tertius Vaiicra, quod est Leviticum; quartus Vaie-
 dabber, quod est Numerus; quintus Elleaddebarim, quod est
5 Deuteronomium. Hi sunt quinque libri Moysi, quos Hebraei **15**
 Thora, Latini Legem appellant. Proprie autem Lex appellatur,
6 quae per Moysen data est. Secundus ordo est prophetarum,
 in quo continentur libri octo, quorum primus Iosuae Benun:
 qui latine Iesu Nave dicitur; secundus Sophtim, quod est
 Iudicum; tertius Samuel, qui est Regum primus; quartus **20**
 Malachim, qui est Regum secundus; quintus Esaias; sextus
 Ieremias; septimus Ezechiel; octavus Thereazar, qui dicitur
 Duodecim Prophetarum, qui libri, quia sibi pro brevitate adiuncti

3 et om. C K (non A) 11 accipiuntur K ellesmoth C: hellesmoth K vagreca T K: bagetaber T 16 torat B: thora C: thorat K: torath AT hiesunave K 21 malachim BK: malacim C ¹ T taresra C ¹ T: thareara K: Sene asar Schwarz sibi C ¹ K: quasi T	4 autem hab. CKW: om. BT eos scilicet in K (non A) 12 bresith BCK: bresit T leviticus K 14 elladabarim BT: elladaberin C: addabarim K sobtim BC: sopthim K: soptim T ¹ : sophtim T ² 22 taresta ex tarisra ut vid. B: 23 quia sibi AB:	9 xx duobus libris 10 le. vidilicet K (non A) elesmoth BT: 13 vaiegra B: baiegra C ¹ : vagegra K: vaiaetaber B: baietaber C ¹ : vaiedaber C ¹ : vaiedaber 19 dic. 23 quia sibi AB:
---	--	---

sunt, pro uno accipiuntur. Tertius [est] ordo Hagiographorum, 7
 id est sancta scribentium, in quo sunt libri novem, quorum
 primus Iob ; secundus Psalterium ; tertius Masloth, quod est
 Proverbia Salomonis ; quartus Coheleth, quod est Ecclesiastes ;
 5 quintus Sir hassirim, quod est Canticum canticorum ; sextus
 Daniel ; septimus Dibre haiamim, quod est verba dierum, hoc
 est Paralipomenon ; octavus Esdras ; nonus Hester ; qui simul
 omnes quinque, octo et novem fiunt viginti duo, sicut superius
 comprehensi sunt. Quidam autem Ruth et Cinoth, quod Latine 8
 10 dicitur Lamentatio Ieremiae, Hagiographis adiciunt, et viginti
 quattuor volumina Testamenti Veteris faciunt, iuxta viginti quat-
 tuor seniores qui ante conspectum Dei adsistunt. Quartus est 9
 apud nos ordo Veteris Testamenti eorum librorum qui in canone
 Hebraico non sunt. Quorum primus Sapientiae liber est ;
 15 secundus Ecclesiasticus ; tertius Thobias ; quartus Iudith ; quin-
 tus et sextus Macchabaeorum ; quos licet Iudaei inter apocrypha
 separant, ecclesia tamen Christi inter divinos libros et honorat
 et praedicat. In Novo autem Testamento duo sunt ordines. 10
 Primus evangelicus, in quo sunt Matthaeus, Marcus, Lucas et
 20 Iohannes. Secundus apostolicus, in quo sunt Paulus in quat-
 tuordecim Epistolis, Petrus in duabus, Iohannes in tribus,
 Iacobus et Iudas in singulis, Actus Apostolorum, et Apocalypsin
 Iohannis. Summa autem utriusque Testamenti trifarie di- 11
 stinguitur : id est in historia, in moribus, in allegoria. Rursus
 25 ista tria multifarie dividuntur : id est quid a Deo, quid ab angelis,
 vel ab hominibus gestum dictumque sit ; quid a prophetis
 nuntiatum de Christo et corpore eius ; quid de diabolo et mem-

1 sunt ideoque pro *K* (*non A*) accipitur *T*¹ est hab. *BC* :
om. KTU 3 post secundus *add.* saphertallim id est *T*² masloth
BCK : maloth *T* quod] id *K* 4 adcoeleth *BKT*¹ : adceolet *C*¹ :
 adcoheleth *T*² 5 sirasirin *BCT* : sirasirim *K* cantica cant. *BC*
 6 dabraeiamin *B* : dabreiamin *CT* : dabriiamin *K* 7 Paral. qui et
 Chronicon oct. *B* 9 cinoth *BCT* : cynoth *K* quod] qui *B*
 14 non sunt hebr. *K* 15 tobi *codd.* 16 quo scilicet *DT* : quos scilicet
*C*¹ : quo licet *B* : quos etiam *H* (*non Trin.*) 17 separent *K* Christi
om. K (*non A*) 19 Luc. Ioh. *T* 22 Apost. Apoc. *CK* 23 Iohan-
 nis *om. BC* 24 mor. et in all. *K* 25 ista tria] historia *K* ad deo
*B*¹ ad ang. *C*¹ 26 vel] quit *T* (*i. e.* quid) dictum sit *T* 27 nunt.]
 pronuntiantur *T*

bris ipsius ; quid de veteri et novo populo ; quid de praesenti saeculo et futuro regno atque iudicio.

- II DE SCRIPTORIBVS ET VOCABVLIS SANCTORVM LIBRORVM.
- Veteris Testamenti secundum Hebraeorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus Moyses divinae historiae cosmo- 5 graphiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentaticum 2 nominatur. Pentateuchus autem a quinque voluminibus dicitur ; πέντε enim Graece quinque, τεῦχος volumen vocatur. 3 Genesis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi et 4 generatio saeculi in eo contineatur. Exodus vero exitum ab 10 Aegypto, vel egressum populi Israelis digerit, et ex ea causa 5 nomen accepit. Leviticus appellatus eo quod Levitarum ministeria et diversitatem victimarum exequitur, totusque in eo ordo 6 Leviticus adnotatur. Numerorum liber vocatur eo quod in eo egressae de Aegypto tribus dinumerantur, et quadraginta dua- 15 rum per cretum mansionum in eo descriptio continetur. Deuteronomium Graeco sermone appellatur, quod Latine interpretatur secunda lex, id est repetitio et evangelicae legis praefiguratio : quae sic ea habet quae priora sunt, ut tamen nova sint omnia 8 quae in eo replicantur. Iosue liber nomen accepit a Iesu filio 20 Nave, cuius historiam continet ; scriptorem vero eius eundem Iosue Hebraei adseverant ; in cuius textu post Iordanis transitum regna hostium subvertuntur, terra populo dividitur et per singulas urbes, viculos, montes atque confinia Ecclesiae caelestisque Hierusalem spiritalia regna praefigurantur. Iudicum 25 nominatur a principibus populi, qui praefuerunt in Israel post Moysen et Iosue, antequam David et ceteri reges existerent. Hunc librum edidisse creditur Samuel. Liber Samuel eiusdem Samuelis nativitatem et sacerdotium et gesta describit ; idcirco 10 et ab eo nomen accepit. Et quamvis hic liber Saul et David 30

2 regno] rego *T ante corr. : om. K* 4 Hebr. trad. *ABCT* : hebreos *K* 5 probentur *B* 7 Pent. . . . vocatur *ABCT* (*om. a*) *U* : penta enim grece a quinque voluminibus vocatur *K* 10 cont.] coronatur *C*¹ 11 regressum *K* 12 appellatur *K* (*T incert.*) 14 levitici adn. *C*¹ 18 et *om. T* 19 quae sic *B* : qui sic *CK* : qui sic in *T* 21 eius eundem] eiusdem *B* 22 adscrunt *B* textum *B* 24 viculos *av* vicos *T* 29 describit *K* : descripsit *T*

historiam contineat, utrique tamen ad Samuel referuntur, quia
 ipse unxit Saul in regnum, ipse David in regem futurum.
 Cuius libri primam partem conscripsit idem Samuel, sequentia
 vero eius usque ad calcem scripsit David. Malachim liber **11**
 5 proinde appellatur, eo quod reges Iudae et Israeliticae gentis
 gestaue eorum per ordinem digerat temporum. Melachim
 enim Hebraice, Latine Regum interpretatur. Hunc librum
 Ieremias primus in unum volumen coegit. Nam antea sparsus
 erat per singulorum regum historias. Paralipomenon Graece **12**
 10 dicitur, quod nos praetermissorum vel reliquorum dicere possu-
 mus, quia ea, quae in lege vel regum libris vel omissa vel non
 plene relata sunt, in isto summatim ac breviter explicantur.
 Librum Iob quidam Moysen scripsisse arbitrantur, alii unum ex **13**
 prophetis, nonnulli vero eundem Iob post plagam suae passionis
 15 scriptorem fuisse existimant, arbitantes ut, qui certamina spiritualis
 pugnae sustinuit, ipse narraret quas victorias expedivit. Principia **14**
 autem et fines libri Iob apud Hebraeos prosa oratione contexta
 sunt, media autem ipsius ab eo loco, quo ait (3, 3): 'pereat
 dies in qua natus sum,' usque ad eum locum (42, 6): 'idcirco
 20 ego me reprehendo et ago poenitentiam,' omnia heroico metro
 discurrunt. Psalmorum liber Graece psalterium, Hebraice naba, **15**
 Latine organum dicitur. Vocatus autem Psalmorum [liber] quod,
 uno propheta canente ad psalterium, chorus consonando respon-
 deret. Titulus autem in psalmis Hebraicus ita est, Sepher The-
 25 hilim, quod interpretatur volumen hymnorum. Auctores autem **16**
 psalmorum qui ponuntur in titulis: Moyses scilicet et David et
 Salomon, Asaph, Ethan et Idithun et filii Core, Eman, Ezraithae
 et reliquorum, quos Esdras uno volumine comprehendit. Omnes **17**

4 usque calcem *T* librum *K* 6 malat *B*: malac *C*: malach
K: malacie *T* 8 primum *K* ante *K* 9 storias regnum (*corr.*
 regn. stor.) *T* 15 exstiment *T*: extimant *B*¹ 16 narret *K*
 17 finis *K* texta sunt *BC*: contexta est *K* (*non A*) 18 quo] ubi
K 19 qua] quo *C* eum] eundem *K* 21 librum *K* (*non A*)
 naba] safartallim *T*² (*non W*) 22 vocatur *K* liber hab. *ABC*:
om. KTW 23 una *B* chorus (*co-, -ros*) *ABCTW*: cantus *K*
 24 ebraicis *T* isphirthallim *BCW*: isphirtallim *K*: isphirthaillim *T*
 25 autem] vero *K* 27 et asaph et editiun *K* ezrahelitae (*-ael-*)
BT: ezrahlite *C*¹: ezdra *K* 28 uno *om. B*¹

- autem psalmi apud Hebraeos metrico carmine constant esse compositi. Nam in more Romani Flacci et Graeci Pindari, nunc alii iambo currunt, nunc Alcaico personant, nunc Sapphico
18 nitent trimetro, vel tetrametro pede incedentes. Salomon, filius David, rex Israel iuxta numerum vocabulorum suorum tria ⁵ volumina edidit, quorum primus est Masloth: quem Graeci Parabolae, Latini Proverbiorum nominant, eo quod in ipso sub comparativa similitudine figuras verborum et imagines veritatis
19 ostenderit. Ipsam autem veritatem ad intellegendum legentibus reservavit. Secundum librum Coheleth vocavit, qui Graece ¹⁰ Ecclesiastes dicitur, Latine Contionator, eo quod sermo eius non specialiter ad unum, sicut in Proverbiis, sed ad universos generaliter dirigatur, docens omnia, quae in mundo cernimus,
20 caduca esse et brevia, et ob hoc minime adpetenda. Tertium librum Sir hassirim praenotavit, qui in Latinam linguam vertitur ¹⁵ Canticum canticorum, ubi per epithalamium carmen coniunctionem Christi et Ecclesiae mystice canit. Dictum autem Canticum canticorum, eo quod omnibus canticis praeferatur, quae in Scripturis sacris habentur, sicut quaedam in lege dicuntur sancta,
21 quibus maiora sunt sancta sanctorum. Horum autem trium ²⁰ librorum carmina hexametris et pentametris versibus apud suos composita perhibentur, ut Iosippus Hieronymusque scribunt.
22 Esaias, evangelista potius quam propheta, edidit librum suum, cuius omne textum eloquentiae prosa incedit. Canticum vero
23 hexametro et pentametro versu discurrit. Hieremias similiter ²⁵ edidit librum suum cum threnis eius, quos nos Lamenta vocamus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur; in quibus quadruplicem diverso metro composuit alphabetum,

2 et om. B 3 alcaico] alco A: eroico K 4 incedentes T
 5 rex in Isr. K: regis Isr. ABC 6 masloth codd. 8 comp. ut
 simil. C¹ 9 ostenderet B 10 coeleth ABKT: coelet C¹ voc.
 om. K¹ 12 ad un. spec. K (non A) 14 menime K: menine C¹:
 nomine B 15 sirasirim BCK: sisarim T vert. cantica C
 18 quae] qui C 19 sacris] sanctis K 20 autem] igitur T 21 suos]
 hebreos K 24 tex. vel eloq. T eloq. suae inc. C verum T
 25 discurrunt C 26 eius et quos C: sed quos B¹: eius quas K (non A):
 nos om. K (non A) 27 tristioribus C 28 quadrupla cum C¹:
 quatruplex K

quorum duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt, quia tres versiculos, qui sibi nexi sunt et ab una tantum littera incipiunt, heroicum comma concludit. Tertium alphabetum trimetro 24 scriptum est, et a ternis litteris iidem terni versus incipiunt.

5 Quartum alphabetum simile primo et secundo habetur. Eze- 25 chiel et Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur, quorum Ezechiel principia et fines multis habet obscuritatibus involuta. Daniel vero claro sermone regna orbis pronuntiat et tempus adventus Christi manifestissima praedicatione

10 adnotat. Hi sunt quattuor prophetae qui Maiores vocantur, 26 quia prolixa volumina condiderunt. Libri duodecim prophetarum auctorum suorum nominibus praenotantur; qui propterea dicuntur Minores, quia sermones eorum breves sunt. Vnde et 27 conexi sibimet invicem in uno volumine continentur, quorum

15 nomina sunt: Osee, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias et Malachias. Esdra liber auctoris sui titulo praenotatur, in cuius textu eius- 28 dem Esdrae Nehemiaeque sermones pariter continentur. Nec quemquam moveat quod unus Esdrae dicitur liber, quia secun-

20 dus, tertius et quartus non habentur apud Hebraeos, sed inter apocryphos deputantur. Hester librum Esdras creditur con- 29 scripsisse. In quo eadem regina sub figura Ecclesiae Dei populum a servitute et morte eripuisse scribitur, atque, interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in posteros

25 mittitur. Liber Sapientiae apud Hebraeos nusquam est, unde 30 et ipse titulus Graecam magis eloquentiam redolet. Hunc Iudaei Philonis esse adfirmant, qui proinde Sapientiae nominatur, quia in eo Christi adventus, qui est sapientia Patris, et passio eius evidenter exprimitur. Librum autem Ecclesiasticum 31

30 certissime Iesus filius Sirach, Hierosolymita, nepos Iesu sacer-

2 tantum] tamen *K* (non *A*) 3 eroici *B* concludit *K* (non *A*)
4 litt. item tamen ver. *K* 9 praedicatione *Schwarz* 11 liber
codd. 12 praenotatur (pre-) *CT* 14 sibi *AK* inv. . . . vol
om. *K* qu. no. sunt om. *T* 17 Ezdrae *K* 19 movet *B*
23 describitur *K* int. hoste aman *K* 26 greca ma. eloquentia *K*
29 autem om. *K*

- dotis magni, composuit, de quo meminit et Zacharias, qui liber apud Latinos propter eloquii similitudinem Salomonis titulo
32 prae-notatur. Dictus autem Ecclesiasticus eo quod de totius Ecclesiae disciplina religiosae conversationis magna cura et ratione sit editus. Hic et apud Hebraeos reperitur, sed inter **5**
33 apocryphos habetur. Iudith vero et Tobiae, sive Machabaeorum libri quibus auctoribus scripti sunt minime constat. Habent autem vocabula ex eorum nominibus, quorum gesta scri-
34 bunt. Quattuor libros Evangeliorum quattuor Evangelistae singu-
35 lariter conscripserunt. Primus Matthaeus conscripsit Evangelium **10** litteris Hebraicis et sermonibus in Iudaea initians evangelizare ab humana Christi nativitate dicens (1, 1): 'Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham': significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum
36 erat in prophetis per Spiritum sanctum. Secundus Marcus **15** plenus sancto Spiritu scripsit Evangelium Christi eloquio Graeco in Italia, secutus Petrum ut discipulus. Is initium ab spiritu prophetali fecit dicens (1, 3): 'Vox clamantis in deserto, parate viam Domino': ut ostenderet Christum post adsumptionem carnis Evangelium praedicasse in mundo. Ipse enim **20** Christus et propheta dictus est, sicut scriptum est (Ierem. 1, 5):
37 'Et prophetam in gentibus posui te.' Tertius Lucas, inter omnes evangelistas Graeci sermonis eruditissimus, quippe ut medicus in Graecia, Evangelium scripsit Theophilo Episcopo, initians a sacerdotali spiritu dicens (1, 5): 'Fuit in diebus Herodis regis **25** Iudaeae sacerdos Zacharias,' ut manifestaret Christum post nativitatem carnis et praedicationem Evangelii hostiam fuisse
38 effectum pro salute mundi. Ipse est sacerdos de quo dictum

1 et om. K	3 de om. K	6 apocr.] agiographus K	tobi
codd. sive] sibi B	7 lib. a qu. T ²	scripta T	sint BC
constant T	habet T: habemus K	8 exorum C	scribuntur
T (ex corr. ?) Trin.	11 ebreis K	Iudaea] dea T ¹	14 exeminae
15 erat] est K	16 eloquio] sermone K (non A)	17 sequens	
K non A)	is om. K (non A)	19 par. vi. dom. om. K (non A)	
osteret T ¹	20 carn. et evang. B ¹ C	in om. K	enim ipse T
23 ut] et K	24 greciam T	initians BC ¹ : initians evangelium T	
a om. K	26 iudae BC	sac. quidam nomine za. C	27 praedi-
ctionem C ¹	28 est] enim B: est enim C		

est in Psalmis (110, 4) : 'Tu es sacerdos in aeternum secundum
ordinem Melchisedech.' Vbi enim Christus advenit, sacerdo-
tium Iudaeorum obmutuit, lex et prophetia cessavit. Quartus 39
Iohannes scripsit Evangelium ultimus in Asia, incipiens a Verbo,
5 ut ostenderet eundem Salvatorem, qui pro nobis dignatus est
nasci et pati, ipsum ante saecula Dei Verbum esse, ipsum a
caelo venisse, et post mortem ad caelum iterum remeasse. Hi 40
sunt quattuor Evangelistae, quos per Ezechielem Spiritus sanctus
significavit in quattuor animalibus. Propterea autem quattuor
10 animalia, quia per quattuor mundi partes fides Christianae re-
ligionis eorum praedicatione disseminata est. Animalia autem 41
dicta sunt quoniam propter animam hominis praedicatur
Evangelium Christi. Nam et oculis plena erant intus et foris,
quoniam praevident Evangelia quae dicta sunt a prophetis, et
15 quae promiserit in priori. Crura autem eorum recta, quia nihil 42
pravum in Evangeliiis est ; et alas senas, tegentes crura et facies
suas ; revelata sunt enim quae tegebantur in adventum Christi.
Evangelium autem interpretatur bona adnuntiatio. Graece 43
enim εὐ̃ bonum, ἀγγελία adnuntiatio dicitur. Vnde et angelus
20 nuntius interpretatur. Paulus Apostolus suas scripsit Epistolas 44
quattuordecim, e quibus novem septem ecclesiis scripsit, reliquas
discipulis suis Timotheo, Tito et Philemoni. Ad Hebraeos 45
autem Epistola plerisque Latinis eius esse incerta est propter
dissonantiam sermonis, eandemque alii Barnaban conscripsisse,
25 alii a Clemente scriptam fuisse suspicantur. Petrus scripsit 46
duas nominis sui Epistolas, quae Catholicae ideo nominantur,
quia non uni tantum populo vel civitati, sed universis gentibus

2 sacerdotum C 3 propheta BK 4 a om. C¹ 5 est et nas.
et T 6 a] e B 7 evenisse T et post mortem] ipsum K (non A)
9 propt. au. qu. an. om. K : quattuor om. A 10 partibus K Christi
fides in rel. K 11 eorum praed. eorum C ante corr. 12 quoniam]
quia K 13 erant] sunt K : er C¹ 14 pervident T : praevisunt K
Evangelia om. K 15 promiserunt (ex -iss-) C 17 velatas C¹ : velate
T quae om. K (non A) 18 autem om. K Graece . . . interp.
om. K (non A) : Graece . . . dicitur om. B¹ 19 ἀγγελία] angelium *codd.*
21 quatt. om. K (*etiam A ut vid.*) novem et septem T 23 a pl.
lat. K : pl. a lat. BC (ex pl. ex) 24 scripsisse K 26 nom. sui ep.
om. K (A n. l.) 27 unius T civitatis C¹ sed univ. om. C¹

47 generaliter scriptae sunt. Iacobus et Iohannes et Iudas suas
 48 scripserunt Epistolas. Actus Apostolorum primordia fidei
 Christianae in gentibus et nascentis Ecclesiae historiam digerit.
 Actuum Apostolorum scriptorem Lucam esse evangelistam, in
 quo opere nascentis Ecclesiae infantia textitur; et apostolorum 5
 49 historia retinetur. Vnde et Actus Apostolorum dicitur. Apo-
 calypsin librum Iohannes evangelista scripsit eo tempore, quo
 ob evangelii praedicationem in insulam Pathmon traditur rele-
 gatus. Apocalypsin autem ex Graeco in Latinum revelatio in- 10
 terpretatur. Revelatio enim dicitur manifestatio eorum quae
 abscondita erant, iuxta quod et ipse Iohannes dicit (1, 1): 'Apo-
 calypsin Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis
 50 suis.' Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui per Spiritum
 sanctum loquentes ad eruditionem nostram et praecepta vivendi
 51 et credendi regulam conscripserunt. Praeter haec alia volu- 15
 mina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est
 secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta
 origo nec patet Patribus, a quibus usque ad nos auctoritas vera-
 cium scripturarum certissima et notissima successione pervenit.
 52 In iis apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter 20
 multa falsa nulla est in eis canonica auctoritas; quae recte a
 prudentibus iudicantur non esse eorum credenda, quibus ad-
 53 scribuntur. Nam multa et sub nominibus prophetarum, et
 recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferun-
 tur, quae omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica 25
 diligenti examinatione remota sunt.

III DE BIBLIOTHECIS. Bibliotheca a Graeco nomen accepit,
 eo quod ibi recondantur libri. Nam βιβλίον librorum,θήκη
 2 repositio interpretatur. Bibliothecam Veteris Testamenti Esdras

4 in quo opera nasc. ec. textit T	5 tegitur C ¹	6 unde act. C
8 ob om. BKO	praedicatione (pre-) KO	insula codd. pathmos
(-tm-) BCK	fort. in insula Pathmo	relegatus BC (-tas C ¹) T:
alligatus KO	11 ipsa C ¹	12 quem C ¹
14 ad om. K	15 credenti C ¹	17 earum BCK
18 patet] pat C ¹	a] e B	22 eorum om. T
om. B	24 rectiora K	26 exanimatione C ¹
C ¹ T	29 Bibl. om. K	28 recondeantur

scriba post incensam Legem a Chaldaeis, dum Iudaei regressi
 fuissent in Hierusalem, divino afflatus Spiritu reparavit, cuncta-
 que Legis ac Prophetarum volumina quae fuerant a gentibus
 corrupta correxit, totumque Vetus Testamentum in viginti duos
 5 libros constituit, ut tot libri essent in Lege quot habebantur et
 litterae. Apud Graecos autem bibliothecam primus instituisse 3
 Pisistratus creditur, Atheniensium tyrannus, quam deinceps ab
 Atheniensibus auctam Xerxes, incensis Athenis, evexit in Per-
 sas, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Grae-
 10 ciam rettulit. Hinc studium regibus urbibusque ceteris natum 4
 est comparandi volumina diversarum gentium, et per interpretes
 in Graecam linguam vertendi. Dehinc magnus Alexander vel 5
 successores eius instruendis omnium librorum bibliothecis ani-
 mum intenderunt; maxime Ptolomaeus cognomento Philadel-
 15 phus omnis litteraturae sagacissimus, cum studio bibliothecarum
 Pisistratum aemularetur, non solum gentium scripturas, sed
 etiam et divinas litteras in bibliothecam suam contulit. Nam
 septuaginta milia librorum huius temporibus Alexandriae inventa
 sunt.

20 DE INTERPRETIBVS. Hic etiam et ab Eleazaro pontifice IV
 petens Scripturas Veteris Testamenti, in Graecam vocem ex
 Hebraica lingua per septuaginta interpretes transferre curavit,
 quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidem singuli in 2
 singulis cellulis separati ita omnia per Spiritum sanctum inter-
 25 pretati sunt, ut nihil in alicuius eorum codice inventum esset
 quod in ceteris vel in verborum ordine discreparet. Fuerunt et 3

1 scriba] scribita C¹ 2 in] et T cunctamque legem K 4 totum
 vetus K 5 libros] volumina K (non A) in lege om. K habebatur
 B¹: habentur K (non A) 8 auct. Xer.] artaxerses C¹ 9 longo et B
 13 eius] eorum BCT instituendis K bibliothecas K 15 omnes litera-
 tores sagacissimos K 17 etiam div. K 18 temporis B 20 Hinc AB
 et om. C (non A) 22 transferre curavit BT: ferre curabit (-vit) C¹D:
 perferre curabit A ut vid.: ferre (ex perferre) curavit Trin.: procuravit K
 23 quas] quam AK in om. K singuli in om. T 24 cellulis T:
 celulis U 25 esset BCTU: est A: sit K 26 post discreparet add. in
 marg. sanctissimus ieronimus de LXX interpretes dicit et eos divisos fuisse
 negat (ex fu. neg. di.) et multa addisse vel ademisse refert T (etiam V,
 praefixo Aliter) (non U)

alii interpretes, qui ex Hebraea lingua in Graecum sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus et Theodotion, sicut etiam et vulgaris illa interpretatio, cuius auctor non apparet et ob hoc sine nomine interpretis Quinta Editio nuncupatur.

- 4 Praeterea sextam et septimam editionem Origenes miro labore 5
5 repperit, et cum ceteris editionibus conparavit. Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus ex Hebraeo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit. Cuius interpretatio merito ceteris antefertur; nam [est] et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior [atque, ut- 10
pote a Christiano, interpretatio verior].

- V DE EO QVI PRIMVM ROMAM LIBROS ADVEXIT. Romae primus librorum copiam advexit Aemilius Paulus, Perse Macedonum rege devicto; deinde Lucullus e Pontica praeda. Post hos Caesar dedit Marco Varroni negotium quam maximae 15
2 bibliothecae construendae. Primum autem Romae bibliothecas publicavit Pollio, Graecas simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio, quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.

- VI QVI APVD NOS BIBLIOTHECAS INSTITVERVNT. Apud nos 20
quoque Pamphilus martyr, cuius vitam Eusebius Caesariensis conscripsit, Pisistratum in sacrae bibliothecae studio primus adaequare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope tri-
2 ginta voluminum milia habuit. Hieronymus quoque atque Gennadius ecclesiasticos scriptores toto orbe quaerentes ordine 25
persecuti sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt.

- VII QVI MVLTÀ SCRIPSERVNT. Marcus Terentius Varro apud

1 grega *K* (i. e. Graecam) § 4 *om. K*¹: *add. in marg. K*² 6 cum
*om. K*² editionibus *om. T* 8 eandem *T* 9 est et *BC*: et
*KT*¹: est *T*² *U* 10 clarior est *KM* atque . . . verior *hab. TU*:
om. BCK ut postea *T* 13 macedonio *T*¹: -nium *T*² 15 quam
A: cum *B*: eum *C*: quam *an* quum *inc. T*: etiam *K* 16 instituendae
K (*non A*) 17 publiabit pollio hinc gr. *C*¹ greca *C*¹ *T* addedis
K 18 de] diis *K*² (*K*¹ *n. l.*) manibus *BKT* magnificentissime *K*
21 cuius] cui *BT* 22 pissistrarum in *A*: pisis orator *K* 23 enim]
autem *K* (*non A*) in *om. K* (*non A*) trecenta *K* 25 ecclesia-
sticus *C*¹

Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Graecos quoque Chalcenterus miris attollitur laudibus, quod tantos libros ediderit quantos quisque nostrum alienos scribere propria manu vix possit. De nostris quoque apud Graecos Origenes in scripturarum labore tam Graecos quam Latinos operum suorum numero superavit. Denique Hieronymus sex milia librorum eius legisse fatetur. Horum tamen omnium studia Augustinus ingenio vel scientia sui vicit. Nam tanta scripsit ut diebus ac noctibus non solum scribere libros eius quisquam, sed nec legere quidem occurrat.

DE GENERIBVS OPVSCVLORVM. Opusculorum genera esse tria. Primum genus excerpta sunt, quae Graece scholia nuncupantur; in quibus ea quae videntur obscura vel difficilia summatim ac breviter praestringuntur. Secundum genus homiliae sunt, quas Latini verbum appellant, quae proferuntur in populis. Tertium tomi, quos nos libros vel volumina nuncupamus. Homiliae autem ad vulgus loquuntur, tomi vero, id est libri, maiores sunt disputationes. Dialogus est conlatio duorum vel plurimorum, quem Latini sermonem dicunt. Nam quos Graeci dialogos vocant, nos sermones vocamus. Sermo autem dictus quia inter utrumque seritur. Vnde in Vergilio (Aen. 6, 160):

Multa inter se serebant.

Tractatus est * * .

Differt autem sermo, tractatus et verbum. Sermo enim alteram eget personam; tractatus specialiter ad se ipsum est; verbum autem ad omnes. Vnde et dicitur: 'Verbum fecit ad populum.' Commentaria dicta, quasi cum mente. Sunt enim in-

1 scripsit] scripserunt *K* 2 calciterus *BT*: calciteris *C*¹: calcidorus *K*
6 librorum eius *ABCT*: eius volumina *K* add. in marg. hos sex milia
librorum iheronimus in libris contra rufinum datos se negat legisse *V*
8 sua dett. 10 occurrant *K*: occurrunt *C*¹ 11 tria esse *C* 12 nuncupatur *T*
14 perstringuntur *CK* 15 verba dett. quae] qui *C*¹ 16 vel om. *T*
17 vulgas *C*¹ 18 maioris *BC* disputationis *BCT* vel in plur. *C*¹
19 sermones *K* quos om. *C*¹ grece *T* 21 quia] quod *K* 22 se]
se esse *T*² *U* 23 Tractatus est om. *C*: Tr. est unius (universae *T*²)
rei multiplex expositio eo quod trahat sensum in multa sentiendi con-
tractando secum *UT*²: Tr. est seq. trium versuum spatium *V* 27 quasi]
quia *K* commente *B*¹ *KT* enim om. *K*

- 6 terpretationes, ut commenta iuris, commenta Evangelii. Apo-
 logeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus
 respondere. In defensione enim aut negatione sola positum
 7 est; et est nomen Graecum. Panegyricum est licentiosum et
 lascivosum genus dicendi in laudibus regum, in cuius composi- 5
 tione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum a
 Graecis exortum est, quorum levitas instructa dicendi facultate
 et copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitavit.
 8 Fastorum libri sunt in quibus reges vel consules scribuntur, a
 fascibus dicti, id est potestatibus. Vnde et Ovidii libri Fasto- 10
 rum dicuntur, quia de regibus et consulibus editi sunt. Prooe-
 mium est initium dicendi. Sunt enim proemia principia libro-
 rum, quae ante causae narrationem ad instruendas audientium
 aures coaptantur. Cuius nomen plerique latinitatis periti sine
 translatione posuerunt. Hoc autem vocabulum apud nos inter- 15
 10 pretatum praefatio nuncupatur, quasi praelocutio. Praecepta
 sunt quae aut quid faciendum aut quid non faciendum docent.
 Quid faciendum, ut: 'Dilige [Dominum] Deum tuum,' et:
 'honora patrem tuum et matrem tuam.' Quid non faciendum,
 11 ut: 'Non moechaberis,' 'Non furtum facies.' Similiter et genti- 20
 lium praecepta vel iubent vel vetant. Iubent faciendum, ut
 (Virg. Georg. 1, 299):

Nudus ara, sere nudus.

Vetant, ut (Virg. Georg. 2, 299):

Neve inter vites corylum sere, neve flagella
 summa pete. 25

- 12 Primus autem praecepta apud Hebraeos Moyses scripsit; apud
 Latinos Marcius vates primus praecepta composuit. Ex quibus
 est illud (1):

Postremus dicas, primus taceas.

2 ad causantibus C¹ 3 enim om. C¹ 7 levitas] brevis B
 dictendi K 8 copio B suscitabit C¹: suscitant K 9 reges om.
 K¹ scribebantur T a om. K 10 unde ovidii K 13 causa K
 15 interpretatur K 16 nuncupatur om. K 17 quid (prius) supra
 lin. T fac. docet T: fac. sit docent C 18 diliges C Dominum
 hab. CK: om. BT 21 iubendi K vetandi K 24 vetent B:
 vetat K ut et neve C 25 corillum codd.

Parabolae et problemata nominibus suis indicant altius se per- 13
 scrutari oportere. Parabola quippe alicuius rei similitudinem
 prae se gerit. Quod licet sit vocabulum Graecum, iam tamen
 pro Latino usurpatur. Et notum est quod in parabolis quae
 5 dicuntur rerum similitudines rebus, de quibus agitur, con-
 parant. Problemata autem, quae Latine appellantur proposi- 14
 tiones, quaestiones sunt habentes aliquid quod disputatione
 solvendum sit. Quaestio autem est quaesitio, cum quaeritur 15
 an sit, quid sit, quale sit. Argumentum vero dictum quasi 16
 10 argutum, vel quod sit argute inventum ad conprobandas res.
 Epistolam proprie Graeci vocant, quod interpretatur Latine 17
 missa. Στόλα enim sive στόλοι missa vel missi. Ante cartae 18
 et membranarum usum in dedolatis ex ligno codicellis episto-
 larum alloquia scribebantur, unde et portitores earum tabellarios
 15 vocaverunt.

DE CERIS. Cerae litterarum materies, parvulorum nutrices, IX
 ipsae (Dracont. Satisf. 63):

Dant ingenium pueris, primordia sensus.

Quarum studium primi Graeci tradidisse produntur. Graeci
 20 autem et Tusci primum ferro in ceris scripserunt; postea
 Romani iusserunt ne graphium ferreum quis haberet. Vnde 2
 et apud scribas dicebatur: 'Ceram ferro ne caedito.' Postea
 institutum ut cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in Saturā
 dicens (12):

25 Vertamus vomerem
 in cera mucroneque aremus osseo.

3 prae (pre) BCU: per KT iam om. K 4 quae dic. quasi per
 rer. K 5 similitudinem B comp. ag. T (non U) 6 au. sunt
 qu. K quae om. B 7 sunt om. B 8 quaesitio om. K
 9 an sit an quid sit an quale sit BDKTU: an sit aut quid sit aut quale sit
 dett. 10 vel . . . argute om. TU acute K 11 Epistola BK
 grece vocatur KM 12 στόλα . . . missi scripsi (cf. VII. ix. 1): stila (stula)
 enim sive (vel H) stili missa vel missi CH Trin. TU: stili vel stili missa
 KMO: om. B Ante om. KO (non A): Arte C¹ 13 et ABCTU:
 vel KO usum (hu-) ABCTU: modo KO ex ligno B¹C: et
 ligni A: et igni T: et igno U: ex ligneis K: et ligneis O ep.
 alloquia (adl-) ABCTU: prius epistolae (-ule) KO 18 ingenia K
 19 creduntur K 22 caera ferro nec edita K 23 inst. est ut C
 ceram dett. 25 vomere K 26 cera (cae-) BCKO: ceram (cae-) TU
 Rem. mucronique Atta, ni fallor: mucronemque U: mucrone quae C

Graphium autem Graece, Latine scriptorium dicitur. Nam *γραφή* scriptura est.

- X DE CARTIS. Cartarum usum primum Aegyptus ministravit, coeptum apud Memphiticam urbem. Memphis enim civitas est Aegyptiorum, ubi cartae usus inventus est primum, sicut ait Lucanus (4, 135):

Conficitur bibula Memphitis carta papyro.

- 2 Bibulam autem papyrum dixit quod humorem bibat. Carta autem dicta quod carptim papyri tegmen decerptum glutinatur. Cuius genera quam plura sunt. Prima et praecipua Augustea 10 regia, maioris formae in honorem Octaviani Augusti appellata. 3 Secunda Libyana, ob honorem Libyae provinciae. Tertia hieratica dicta [eo] quod ad sacros libros eligebatur, similis 4 Augusteae, sed subcolorata. Quarta Taeneotica, a loco Alexandriae qui ita vocatur, ubi fiebat. Quinta Saitica, ab oppido 15 5 Sai. Sexta Corneliana, a Cornelio Gallo praefecto Aegypti primum confecta. Septima emporetica, quod ea merces involvuntur, cum sit scripturis minus idonea.
- XI DE PERGAMENIS. Pergameni reges cum carta indigerent, membrana primi excogitaverunt. Vnde et pergamenarum no- 20 men hucusque tradente sibi posteritate servatum est. Haec et membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur. 2 Fiebant autem primum coloris lutei, id est crocei, postea vero

2 *γραφή*] grafia (-via) *codd.* est *KTU*: dicitur *BC* 3 primus
BTU 4 ap. memphicani ur. *T* (non *U*) enim *om. K* 5 est *om.*
K primus *TU*: *om. C* 7 configit *C*¹ memphiticis *K*
8 papyrum] papa *C*¹ dicitur *K* 9 carptim *AB Trin.*: curtem *C*¹:
cortim *D*: cartim *TU*: coartet *KO* papiro *C*¹ glutinatur
ABCDTU: glutino *KO* 10 cui *BTU* plura a *ex corr.* *O* 11 reg.
et mai. *CU*: reg. et maior *T* octavii *T* augustea *C*¹ appellatur
K: appellati *D* 12 luiana *ex aluiana ut vid.* *T* (non *U*): liviana *M*
in honore *KM*: honorem (*om. praep.*) *A* livie *M* Liviana ob hon.
Liviae (*del. prov.*) *Arev.* hieratica (*hier., &c.*) *ABCTU*: sacratica *KO*
13 eo hab. *CK*: *om. BTU* liberos *B*¹*C*¹ 14 augustae *K*: aguste *U*
teneotica *codd.* 15 qui ita . . . sexta (§ 5. *om. B* qui] quae (que)
CT ubi *om. TU* saltica *CTU*: salatica *K* 16 salo *CKTU*
17 emporica *K* quod cam *TU*: qua *K* 18 scripturis *BCTU*:
scriptoribus *K* 19 Pergamene *K* 20 membranas *K* 21 tra-
dentes *K* 22 ex] a *K* 23 autem *om. C*¹ primi *T*: primie *K*¹
colores *B* id est] ideo *C*¹

Romae candida membrana reperta sunt ; quod apparuit inha-
 bile esse, quod et facile sordescant, aciemque legentium lae-
 dant ; cum peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda
 in bibliothecis putent neque pavimenta alia quam e Carysteo
 5 marmore, quod auri fulgor hebetat et Carystei viriditas reficiat
 oculos. Nam et qui nummulariam discunt, denariorum formis 3
 myrteos pannos subiciunt, et gemmarum sculptores scarabaeo-
 rum terga, quibus nihil est viridius, subinde respiciunt, et
 pictores [idem faciunt, ut laborem visus eorum viriditate re-
 10 creent]. Membrana autem aut candida aut lutea aut purpurea 4
 sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bico-
 lor est, quod a confectore una tinguitur parte, id est crocatur.
 De quo Persius (3, 10):

Iam liber et positus bicolor membrana capillis.

15 Purpurea vero inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum et 5
 argentum liquescens patescat in litteris.

DE LIBRIS CONFICIENDIS. Quaedam nomina librorum XII
 apud gentiles certis modulis conficiebantur. Breviori forma
 carmina atque epistolae. At vero historiae maiori modulo
 20 scribebantur, et non solum in carta vel membranis, sed etiam
 et in omentis elephantinis textilibusque malvarum foliis atque
 palmarum. Cuius generis Cinna sic meminit (11): 2

Haec tibi Arateis multum invigilata lucernis

carmina, quis ignis novimus aërios,

25 levis in aridulo malvae descripta libello

Prusiaca vexi munera navicula.

Circumcidi libros Siciliae primum increbuit. Nam initio pūmi- 3
 cabantur. Vnde et Catullus ait (1, 1):

1 Romae om. AK (non DH Trin.) 4 alia quam B: aliquam C¹T:
 aliaque A: aliqua quam K e Car.] eticharisteo K: eucharisteo
 (-ca-) ABC 5 habet C¹: rehabeat K (non A) et caristi (cha-)
 KT: eucaristi (eoch-) BC 6 et om. AK nummulariorum dicunt
 K (non A) fo. in m. AK: fo. in musteo B: fo. in musteos C¹ 7 subi-
 cere K (non A) 9 idem . . . recreent hab. C Trin. TU: om. BDHK
 visus] husus T (i. e. usus) 15 col. vero pu. T aur. argentumque K
 17 nomina BCK: genera TU 19 carmina om. B 23 tibi om. K
 (non A) aratis BC: areteis K invigulata K 24 quas K
 (non A) 25 descripta CKT 26 vexi] vix K 27 increpuit C¹K¹

Cui dono lepidum novum libellum
arido modo pumice expolitum?

XIII DE LIBRORVM VOCABVLIS. Codex multorum librorum est ;
liber unius voluminis. Et dictus codex per translationem a
codicibus arborum seu vitium, quasi caudex, quod ex se multi- 5
tudinem librorum quasi ramorum contineat. Volumen liber
est a volvendo dictus, sicut apud Hebraeos volumina Legis,
3 volumina Prophetarum. Liber est interior tunica corticis, quae
ligno cohaeret. De quo Vergilius sic (Ecl. 10, 67):

Alta liber haeret in ulmo.

10

Vnde et liber dicitur in quo scribimus, quia ante usum cartae
vel membranarum de libris arborum volumina fiebant, id est
conpaginabantur. Vnde et scriptores a libris arborum librariorum
vocaverunt.

XIV DE LIBRARIIS ET EORVM INSTRVMENTIS. Librarios antea 15
bibliopolas dictos. Librum enim Graeci βιβλον vocant. Li-
brarii autem iidem et antiquarii vocantur: sed librarii sunt
qui et nova scribunt et vetera; antiquarii, qui tantummodo
2 vetera, unde et nomen sumpserunt. Ab scribendo autem scriba
3 nomen accepit, officium exprimens vocabuli qualitate. Instru- 20
menta scribae calamus et pinna. Ex his enim verba paginis
infiguntur; sed calamus arboris est, pinna avis; cuius acumen
in dyade dividitur, in toto corpore unitate servata, credo propter
mysterium, ut in duobus apicibus Vetus et Novum Testa-
mentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum san- 25
guine Passionis effusum. Dictus autem calamus quod liquorem
4 ponat. Vnde et apud nautas calare ponere dicitur. Pinna
5

1 dono K inlepidum C¹ novo libello K 2 pomice K: pumici
B polito K (non A) 3 libr. est et dic. co. li. un. vol. per T
4 codex] quod ex C¹ 5 corticibus K vicitium C¹: fort. vitio. Certe
illud quod ex ad codex alludere videtur in se C: ex T multi-
tudine K 7 dictum C² 9 sic om. K¹ 10 alta] ait K 11 quia] qui B
12 fiebant] faciebant K 13 un. et et ser. K 15 Liber an. bibliopola
dictus K ante BC (non A) 16 librariis iid. C¹ 17 iidem om. K (non A
antiquarium C¹ 18 quae et C¹ quia tan. C¹ 19 Adscribendo C¹
autem] his ut vid. C¹ 21 calamum et pinnam K paginis om. B
22 ac.] eumen C¹ 23 diade BCT: duo K unitate K 25 sacr.
signaretur sang. T² 26 autem] his C¹ 27 Pi. his apud a C¹

autem a pendendo vocata, id est volando. Est enim, ut diximus, avium. Foliae autem librorum appellatae sive ex similitudine 6 foliorum arborum, seu quia ex follibus fiunt, id est ex pellibus, qui de occisis pecudibus detrahi solent; cuius partes paginae 5 dicuntur, eo quod sibi invicem conpingantur. Versus autem 7 vulgo vocati quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primum deducebant stilum, deinde convertebantur ab inferiore, et rursus ad dexteram versus; quos et hodieque rustici versus vocant. Scheda est quod adhuc 8 10 emendatur, et necdum in libris redactum est; et est nomen Graecum, sicut et tomus.

DE CANONIBVS EVANGELIORVM. Canones Evangeliorum XV Ammonius Alexandriae primus excogitavit, quem postea Eusebius Caesariensis secutus plenius composuit. Qui ideo facti 15 sunt, ut per eos invenire et scire possimus qui reliquorum Evangelistarum similia aut propria dixerunt. Sunt autem 2 numero decem, quorum primus continet numeros in quibus quattuor eadem dixerunt: Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes. Secundus, in quibus tres: Matthaeus, Marcus, Lucas. Tertius, 20 in quibus tres: Matthaeus, Lucas, Iohannes. Quartus, in quibus tres: Matthaeus, Marcus, Iohannes. Quintus, in 3 quibus duo: Matthaeus, Lucas. Sextus, in quibus duo: Matthaeus, Marcus. Septimus, in quibus duo: Matthaeus, Iohannes. Octavus, in quibus duo: Lucas, Marcus. Nonus, 25 in quibus duo: Lucas, Iohannes. Decimus, in quibus singuli 4 eorum propria quaedam dixerunt. Quorum expositio haec est. Per singulos enim Evangelistas numerus quidam capitulis adfixus adiacet, quibus numeris subdita est aera quaedam mineo notata, quae indicat in quoto canone positus sit numerus, cui

1	pendendo <i>T</i>	est enim . . . avium <i>add. in marg. T</i>	2	Folia <i>K</i>			
autem]	his <i>C</i> ¹	sim.] multitudine <i>T</i>	5	coniungantur <i>K</i> (<i>non A</i>)			
autem]	his <i>C</i> ¹	6	vocant <i>K</i>	7	primum primum <i>K</i>	8	ad inferiorem
<i>K</i> :	ad inferiora <i>T</i>	inf. rurs. <i>C</i>	q. et hodie <i>A</i>	quos sedocie <i>B</i>			
13	amnius <i>K</i>	15	possemus <i>C</i> : possumus <i>T</i>	16	simili autem pr. <i>T</i>		
25	in qui. sunt sing. <i>T</i>	singulorum (-gol-) <i>C</i> ¹ <i>K</i>	26	haec <i>om. C</i> ¹			
27	num. quadam <i>T</i>	28	iacet <i>T</i> ¹	quaedem in eo not. <i>C</i> ¹			

5 subiecta est aera. Verbi gratia: Si est aera .i., in primo
 canone; si secunda, in secundo; si tertia, in tertio; et sic per
 6 ordinem usque ad decimum perveniens. Si igitur, aperto quo-
 libet Evangelio, placuerit scire qui reliquorum Evangelistarum
 similia dixerunt, adsumes adiacentem numerum capituli, et 5
 requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique
 invenies quot et qui dixerint; et ita demum in corpore inquisita
 loca, quae ex ipsis numeris indicantur, per singula Evangelia
 de eisdem dixisse invenies.

XVI DE CANONIBVS CONCILIORVM. Canon autem Graece, 10
 Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta quod recte
 ducit, nec aliquando aliorum trahit. Alii dixerunt regulam
 dictam vel quod regat, vel quod normam recte vivendi prae-
 2 beat, vel quod distortum pravumque quid corrigat. Canones
 autem generalium conciliorum a temporibus Constantini coe- 15
 perunt. In praecedentibus namque annis, persecutione fervente,
 3 docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Chri-
 stianitas in diversas haereses scissa est, quia non erat licentia
 [episcopis] in unum convenire, nisi tempore supradicti impera-
 toris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregare. 20
 4 Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicaeno de omni orbe
 terrarum convenientes, iuxta fidem evangelicam et apostolicam,
 5 secundum post Apostolos symbolum tradiderunt. Inter cetera
 autem concilia quattuor esse venerabiles synodos, quae totam
 principaliter fidem complectunt, quasi quattuor evangelia, vel toti- 25
 6 dem paradisi flumina. Harum prior Nicaena synodus trecento-
 rum decem et octo episcoporum Constantino Augusto imperante
 peracta est. In qua Arianæ perfidiae blasphemia condemnata,
 quam de inaequalitate sanctae Trinitatis idem Arius adsere-

2 in sec. tert. *K* 3 pervenies *BT* 4 qui] quo *C*¹ 5 adsumens
T ad latentem *C*¹ 7 quod et qui *T*: qui et quid *BC*: qui quod *K*
 dixerunt *T* 9 eisdem] eis *B* 11 latina *C* recto *BT* 12 nec] ne
*T*¹ 14 quid *om. B* 15 a *om. T*¹ 18 quia] quae *A* 19 episcopis
ACT: Christianis *K*: *om. B* 21 hoc] eo *K* 24 quae] quo *T*
 25 quasi] quia si *C*¹ 26 prior *BT*: prima *CK* 28 blasphemiae damnata
T: blasphemia damnata *K*: condemnata (-mpn-) bl. *ABC* 29 inequi-
 tate *T*

bat ; consubstantialem Deo patri Deum filium †idem† sancta
 synodus per symbolum definivit. Secunda synodus centum 7
 quinquaginta Patrum sub Theodosio seniore Constantinopolim
 congregata est, quae Macedonium, sanctum Spiritum Deum esse
 5 negantem, condemnans, consubstantialem Patri et Filio sanctum
 Spiritum demonstravit, dans symboli formam quam tota Graeco-
 rum et Latinorum [confessio] in ecclesiis praedicat. Tertia 8
 synodus Ephesina prima ducentorum episcoporum sub iuniore
 Theodosio Augusto edita, quae Nestorium duas personas in
 10 Christo adserentem iusto anathemate condemnavit, ostendens
 manere in duabus naturis unam Domini [nostri] Iesu Christi
 personam. Quarta synodus Chalcedonensis sexcentorum tri- 9
 ginta sacerdotum sub Marciano principe habita est, in qua
 Eutychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei et carnis
 15 unam naturam pronuntiantem, et eius defensorem Dioscorum,
 quondam Alexandrinum Episcopum, et ipsum rursum Nestorium
 cum reliquis haereticis una Patrum sententia condemnavit ;
 praedicans eadem synodus Christum Dominum sic natum de
 Virgine, ut in eo substantiam et divinae et humanae con-
 20 fiteamur naturae. Haec sunt quattuor synodi principales, fidei 10
 doctrinam plenissime praedicantes ; sed et si qua sunt concilia
 quae sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum
 quattuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, quorum
 gesta in hoc opere condita continentur. Synodum autem ex 11
 25 Graeco interpretari comitatum vel coetum. Concilii vero nomen 12
 tractum ex more Romano. Tempore enim, quo causae age-
 bantur, conveniebant omnes in unum communique intentione

1 cons. vero deo *K* (*non A*) : cons. in deo *B* eadem *dett.* :
fort. item 3 Constantinopoli *dett.* 4 spir. sa. *A* 5 spir. sa. *A* :
 et sp. sa. *B* 6 symbolum *T* totam *C* 7 lat. conf. in eccl. pr.
BCD Trin. : lat. ecclesia praed. et confitetur *K* : lat. confessio praed.
AH : lat. in eglesiis praedicat *T* Tert. autem sin. *B* 9 quae]
 quem *T* duas personas . . . provenierit in alium (xvii. 19) *om. D*¹
 11 du. na.] duas naturas *BT* Dom. no. Ie. Chr. *B* : domini iesu christi
CT : domini nostri *A* : dei christi *K* 13 maximiano *K* abita *ex*
 abta *T* (*non V*) 14 euthicium (*ex eth-*) *K* 17 condemnavit *K* : prae-
 damnavit *BCT* 18 pedicans *T* sinodus eadem *K* Dominum] deum
BT 19 ut in eum *C* : et in eum *B*¹ : in eum *T* confitemur *K*
 21 doctissime *K* (*non A*) 22 ist.] ororum *T* 23 omnium *K*
 25 Concilium *K* 26 quo *om. T* (*non V*)

tractabant. Vnde et concilium a communi intentione dictum, quasi concilium. Nam cilia oculorum sunt. Vnde et consilium consilium, D in L litteram transeunte. Coetus vero conventus est vel congregatio, a coeundo, id est conveniendo in unum. Vnde et conventum est nuncupatum, sicut conventus coetus vel concilium, a societate multorum in unum.

XVII DE CYCLO PASCHALI. Paschalem cyclum Hippolytus episcopus temporibus Alexandri imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eusebius Caesariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus atque Victorius, amplificatis eiusdem festivitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt. Cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandriae urbis episcopus in nonaginta quinque annos per quinquies decem novies calculans, quoto Kal. vel luna debeat paschalis sollemnitas celebrari, summa brevitate notavit. Cyclum autem vocatum eo quod in orbe digestum sit, et quasi in circulo dispositum ordinem complectat annorum sine varietate et sine ulla arte. Vnde factum est ut cuiusque materiae carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc et laterculum dictum, quod ordinem habeat stratum annorum. CYCLVS PRIMVS DECEMNOVENALIS.

	Lunae
B. Com. an. II. Idus	April. xx.
C. VI. Kal.	April. xvi.
Em. xvi. Kal.	Mai. xvii.
C. VI. Idus	April. xx.

25

1 unde conc. C intemptatione M 2 comcilium] concilium MT: consilium U: consilium BCKV: communicilium Arev. considium consilium BCMK¹ ut vid. V: considium T: consilium consilium K² 5 si. a conventu coe. ita et conc. K (non A): si. conventus vel conc. CT: si. et con. coe. vel concilio V: fort. si. conventu coe. vel conc. 6 in unum om. K (non A) 11 victorinus BCK 13 alexandrinae urbis BC: alexandrinus K 14 quinquies] quies K (non A) 17 disposito K 18 cuique B: quique T: cuiuscumque CK 19 firmitate K cyclo (ci-) C¹K Hinc et usque ad Mai. xvi (xvii § 9 ad fin.) desunt in K (ubi folium unum excisum est) OC¹. In M aliena substituta sunt. §§ 5-9 Codicum discrepantias in tabulae Paschalis numeris neglexi. Tabulam secundum Arevalum dedi

	B.	C. ix. Kal.	April.	xv.
		E. ii. Idus	April.	xvi.
		C. ii. Non.	April.	xix.
		E. viii. Kal.	Mai.	xx.
5	B.	C. v. Idus	April.	xv.
		C. ii. Kal.	April.	xviii.
		E. xii. Kal.	Mai.	xix.
		C. Non.	April.	xv.
	B.	C. v. Kal.	April.	xvii.
10		E. xvi. Kal.	Mai.	xviii.
		C. vi. Idus	April.	xxi.
		C. ix. Kal.	April.	xvii.
	B.	E. xi. Idus	April.	xvii.
		C. ii. Non.	April.	xx.
15		E. viii. Kal.	Mai.	xxi.

SECUNDVS CYCLVS LVNAE.

6

		C. v. Idus	April.	xviii.
	B.	C. ii. Kal.	April.	xx.
		E. xii. Kal.	Mai.	xxi.
		C. Non.	April.	xviii.
20		C. v. Kal.	April.	xx.
	B.	E. xvi. Kal.	Mai.	xx.
		C. Kal.	April.	xvi.
		E. xi. Kal.	Mai.	xvii.
		C. Idus	April.	xx.
25	B.	C. v. Kal.	April.	xv.
		E. xv. Kal.	Mai.	xvi.
		C. v. Idus	April.	xix.
		C. viii. Kal.	April.	xv.
	B.	E. Idus	April.	xv.
30		C. Non.	April.	xviii.
		C. v. Kal.	April.	xxi.
		E. iv. Idus	April.	xv.
	B.	C. Kal.	April.	xvii.
35		E. xi. Kal.	Mai.	xviii.

ISIDORI

7

TERTIVS CYCLVS LVNAE.

	C. viii. Idus	April.	xv.	
	C. iv. Kal.	April.	xviii.	
B.	E. xv. Kal.	Mai.	xviii.	
	C. v. Idus	April.	xxi.	5
	C. viii. Kal.	April.	xvii.	
	E. xviii. Kal.	Mai.	xviii.	
B.	C. Non.	April.	xx.	
	E. vii. Kal.	Mai.	xvi.	
	C. iv. Idus	April.	xxii.	10
	C. vi. Non.	April.	xx.	
B.	E. xi. Kal.	Mai.	xx.	
	C. viii. Idus	April.	xvi.	
	C. iv. Kal.	April.	xix.	
	E. xiv. Kal.	Mai.	xx.	15
B.	C. iv. Non.	April.	xv.	
	C. viii. Kal.	April.	xviii.	
	E. xviii. Kal.	Mai.	xviii.	

8

QVARTVS CYCLVS LVNAE.

	C. iii. Kal.	April.	xix.	20
B.	E. xiv. Kal.	Mai.	xv.	
	C. ii. Idus	April.	xix.	
	C. vii. Kal.	April.	xv.	
	E. xvii. Kal.	Mai.	xvi.	
B.	C. viii. Idus	April.	xviii.	25
	C. iv. Kal.	April.	xxi.	
	E. iii. Idus	April.	xv.	
	C. iii. Non.	April.	xviii.	
B.	E. x. Kal.	Mai.	xviii.	
	C. xviii. Kal.	Mai.	xxi.	30
	C. iii. Kal.	April.	xvii.	
	E. xiii. Kal.	Mai.	xviii.	
B.	C. iv. Idus	April.	xx.	

	C. vii. Kal.	April.	xvi.
	E. xvii. Kal.	Mai.	xvi.
	C. vii. Idus	April.	xx.
5	B. C. xi. Kal.	April.	xv.
	E. iii. Idus	April.	xvi.
	C. iii. Non.	April.	xix.
	E. ix. Kal.	Mai.	xx.

QVINTVS CYCLVS LVNAE.

9

	B. C. vii. Idus	April.	xvi.
10	C. iii. Kal.	April.	xix.
	E. xiii. Kal.	Mai.	xx.
	C. ii. Non.	April.	xvi.
	B. C. vii. Kal.	April.	xviii.
	E. xviii. Kal.	Mai.	xix.
15	C. ii. Kal.	April.	xv.
	E. xii. Kal.	Mai.	xvi.
	B. C. iii. Idus	April.	xviii.
	C. iii. Non.	April.	xxi.
	E. xvi. Kal.	Mai.	xv.
20	C. vi. Idus	April.	xviii.
	B. C. iii. Kal.	April.	xx.
	E. xiii. Kal.	Mai.	xxi.
	C. ii. Non.	April.	xvii.
	C. vi. Kal.	April.	xx.
25	B. E. xvii. Kal.	Mai.	xx.
	C. ii. Kal.	April.	xvi.
	E. xii. Kal.	Mai.	xvi.

post cuius expletionem ad primum exordium recurrendum.

[A conditione mundi usque ad hunc novissimum cyclum con-
30 putantur anni.] Antiquitus Ecclesia pascha quarta decima luna 10

28 ad exord. est recurr. *K* (*non A Trin.*): ad primum recurr. *U*
29 a cond. . . anni hab. *C¹C²GKO Mon.* (*sed ante post cuius C²G*): a
constitutione . . . anni hab. (*ante post expletionem*) *H*: *om. ABTUW*
Rem. Trin. ciclum *K*: cycli (*ci*) annum *C¹C²GH Mon.* (*O?*) 30 anni]
anni *VMDECCXXI C¹*: anni *VMDECCXX GH Mon.*: anni *VMDECCXX C² (O?)*

- cum Iudaeis celebrabat, quocumque die occurreret. Quem ritum sancti Patres in Nicaena synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem et mensem inquirere, sed etiam et diem resurrectionis Dominicae observare; et ob hoc pascha a quarta decima luna usque ad vicesimam primam 5
- II extenderunt, ut dies Dominicus non omitteretur. Paschae autem vocabulum non Graecum, sed Hebraeum est; nec a passione, quoniam *πάσχειν* Graece dicitur pati, sed a transitu Hebraeo verbo pascha appellata est, eo quod tunc populus Dei ex Aegypto transierit. Vnde et in Evangelio (Ioann. 13, 1): 10 'Cum vidisset,' inquit, 'Iesus quia venit hora ut transiret de
- 12 mundo ad Patrem.' Cuius nox ideo pervigilia ducitur, propter adventum regis ac Dei nostri, ut tempus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilantes inveniat. Cuius noctis duplex ratio est: sive quod in ea et vitam tunc recepit, cum passus est: 15 sive quod postea eadem hora, qua resurrexit, ad iudicandum
- 13 venturus est. Eo autem modo agimus pascha, ut non solum mortem et resurrectionem Christi in memoriam revocemus, sed etiam cetera, quae circa eum adtestantur, ad sacramentorum
- 14 significationem inspiciamus. Propter initium enim novae vitae 20 et propter novum hominem, quem iubemur induere et exuere veterem, expurgantes vetus fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitae novitatem primus mensis novorum in mensibus anni celebrationi paschali mystice adtributus est. 25
- 15 Quod vero tertiae hebdomadae die pascha celebratur, id est qui dies occurrit a quarta decima in vicesimam primam, hoc

1 occurreret diem *K* (*non A*) quod ritum *BT*: quem primum *K*
5 ad *om. B* 8 pass. domini quam *K* (*non A*) 9 app. est] appellatur
K 10 ex *om. C* 11 hora eius ut *K* (*non A*) transisset *U* 12 vox
T perv. dicitur *BT*: pervigil adicitur *K*: pervigilio celebratur
Lactant. inst. 7, 19, 3 13 Dei] Domini *CK* eius *om. C* 15 ea et
ACTU: eadem *B*: ea *K* respicit *K* (*non A*) cum pas. est
om. K (*non A*) 16 seu *K non A*) eadem *om. B* 20 enim]
om. K: autem *C* 21 exure *T* 22 serventum *C*¹ nova] nonia *B*
24 vitae *om. K* in anni (-nis *T*) mensibus *CT* 26 celebrata *C*¹
27 occurreret *K* quinta *ABCTU* dec. luna in *C*

significat quia in toto tempore saeculi, quod septenario dierum
 numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentum aperuit.
 Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, 16
 tertium sub gratia; ubi iam manifestatum est sacramentum
 5 prius occultum in prophetico aenigmate: ideo et propter haec
 tria saeculi tempora resurrectio Domini triduana est. Quod 17
 vero a quarta decima luna usque ad vicesimam primam per
 dies septem paschalis dies quaeritur, propter ipsum numerum
 septenarium, quo universitatis significatio saepe figuratur; qui
 10 et ipsi Ecclesiae tribuitur propter instar universitatis, unde
 et Iohannes Apostolus in Apocalypsin ad septem scribit eccle-
 sias. Ecclesia vero adhuc in ista mortalitate carnis constituta 18
 propter ipsam mutabilitatem lunae nomine in Scripturis signi-
 ficatur. Varia autem observantia opinionum paschalis festivi 19
 15 tatis interdum errorem gignit. Latini namque a III Non. Mart.
 usque in III Non. Apr. primi mensis lunam inquirunt; et si
 quinta decima luna die Dominico provenerit, in alium Domini-
 cum pascha protrahunt. Graeci primi mensis lunam ab VIII 20
 Id. Mart. usque in diem Non. Apr. observant; et si decima
 20 quinta luna die Dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant.
 Huiusmodi ergo dissensio inter utrosque paschalem regulam
 turbat. Communis annus dicitur, qui duodecim tantum lunas, 21
 hoc est dies CCCLIV habet. Dictus autem communis quia
 saepe duo ita coniuncti incedunt ut invicem se in paschali
 25 sollemnitate sequantur. Nam embolismus annus semper solus
 est. Embolismus annus est qui tredecim menses lunares, id 22
 est CCCLXXXIV dies habere monstratur. Ipse est annus sancto
 Moysi divinitus revelatus, in quo iubentur hi, qui longius habi-

I quia BCKTU: quod A quod C: qui BKT: que U 2 numerum
 B temp. in sacramento K apparuit codd.: corr. dett. 3 temp.
 an. K 4 manifestum B¹ 8 qu. hoc fit prop. C 9 quo] quod B
 11 ad om. K 12 in ista adhuc K 15 latine T 17 quinta] quarta
 dett. alio dominico CKT: alio die dominico B 18 lunam om.
 C¹ 20 sanc. paschae K 22 dicitur] est K (ex est est) (non A)
 23 id est K 24 in om. T 25 nam embolismus annus solus est (om.
 semper) add. in marg. T² (om. T¹) 27 sancto] cum C¹K¹ 28 habi-
 tant K

- 23 tabant, in secundo mense pascha celebrare. Embolismus autem nomen Graecum est, quod interpretatur Latine supraaugmentum; eo quod expleat numerum annorum communium, quibus
- 24 undecim lunares dies deesse cernuntur. Embolismi autem anni et communes sic inveniuntur. Si enim a quarta decima 5 luna paschae praecedentis usque ad quartam decimam sequentis CCCLXXXIV dies fuerint, embolismus annus est; si CCCLIV, com-
- 25 munis [est]. Bissexthus est per annos quattuor unus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis. At ubi quarto anno assem conpleverit, bissextum unum facit. 10
- 26 Dictus autem bissextus quia bis sexies ductus assem facit, quod est unus dies; sicut et quadrantem propter quater ductum; quod est bissextus quem super dierum cursum in anno sol facit. [sive quod nequeat anno suo introduci, nisi bis sextum nonas Martias computaveris, hoc est et primo die sexto nonas 15 Martias et, addito bis sexto, alio die sexto nonas Martias itera-
- 27 veris.] A VI autem Non. Mart. usque in diem prid. Kal. Ian.,
- 28 in lunae cursu bissextus adponitur atque inde detrahitur. Intercalares autem dies idcirco vocantur, quia interponuntur ut ratio lunae solisque conveniat. Calare enim ponere dicitur, 20
- 29 intercalare interponere. Epactas Graeci vocant, Latini adiectiones annuas lunares, quae per undenarium numerum usque ad tricenarium in se revolvuntur. Quas ideo Aegyptii adiciunt,
- 30 ut lunaris emensio rationi solis aequetur. Luna enim iuxta cursum suum viginti novem semis dies lucere dinoscitur, et 25 fiunt in anno lunares dies CCCLIV; remanent ad cursum anni

2 superamento T¹ 4 Embolismus au. et comm. K 5 communis
 B dec. qu. K 7 dies fuerunt T: fuerint dies K non A) 8 est hab.
 CK: om. BT per] post C 9 adiectus est C¹: dictus K 10 unum
 CT: annum BK 11 sex dies K: sextus C 12 quod] quo T an pr.
 ter qu. ? dictum CK¹ 13 in annum BCTU: in annos K 14 sive
 quod ... iteraveris hab. CTU: om. BD Trin. KM quod om. T intra-
 duci T (non U) sextum] sexto rodd. 15 computabis T (U? 16 et
 add. ... Martias (§ 27) om. U iteraveris om. T 17 nonas autem T
 18 trahitur C¹ 22 quae om. K duodenarium K 23 adici. ut]
 dicunt quod K 24 lun. et emen. C¹ rationem so. sequitur K
 enim om. C 25 cur. su.] cursuum T vig. no. enim sem. C¹
 26 in annum BC¹ T

solaris dies undecim, quos Aegyptii adiciunt. Vnde et adiectiones vocantur: absque his non inuenies luna quota sit in quolibet anno et mense et die. Istaepactae semper xi Kal. April. reperiuntur in eadem luna quae fuerit eo die. continentur autem circulo decemnouenali; sed cum ad viginti novem epactas pervenerint, qui est circulus nonus decimus, iam sequenti anno non addes super viginti novem undecim, ut decem adnunties detractis triginta, sed inde reverteris, ut undecim pronunties.

DE RELIQUIS FESTIVITATIBVS. Festivitas dicta a festis diebus, quasi festiditas, eo quod in eis sola res divina fit. Quibus contrarii sunt fasti, in quibus ius fatur, id est dicitur. Sollemnitas a sacris dicitur, ita suscepta ut mutari ob religionem non debeat, ab + solito +, id est firmo atque solido nominata. [vel ex eo, quod soleat fieri in anno.] Celebritas autem vocatur quod non ibi terrena, sed caelestia tantum agantur. Pascha festivitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius dictum est. Pentecoste, sicut et pascha, apud Hebraeos celebris dies erat, quod post quinque decadas paschae colebatur; unde et vocabulum sumpsit. Πέντε enim Graece quinque, in quo die secundum legem panes propositionis de novis frugibus offerebantur. Cuius figuram annus iubilaeus in Testamento Veteri gessit, qui nunc iterum per figuram repromissionis aeternam requiem praefigurat. Epiphania Graece, Latine apparitio [sive manifestatio] vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio Magis apparuit adorandus. Quod fuit figura

1 solis K Vnde adi. K 2 his] as T (i. e. has) lunam CT
4 qua BK eo die] odie T 5 decemnouennalis cum K 6 per-
veniunt C: pervenerit dett. 8 detractos BT 10 a om. B 11 qu.
festid. om. K (non A) 12 in om. T id est] om. B: vel ex eo quod
soleat fieri in anno C¹ 13 mutare K 14 ab sol.] absoluto BKT: a solo
dett. (cf. XI. i. 115): vix absollo vel ex . . . anno hab. CTUV: om. ABD
Trin. K 15 Caelebritas BK 16 quo T aguntur T 18 Pentecostes
T: Pentecosten BCK celeser K 19 quod] que T colebatur
CT: caelebratur (cel-) BD Trin.: celebrantur K 20 πέντε . . . quinque
om. K (non A) 21 quem diem K: quo dies T panis . . . offerebatur
K panes om. B 23 qui K: quae BCT per futuram BC
Trin. T 25 sive man. hab. BC Trin.: om. KT 26 indicia K

- 7 primitiae credentium gentium. Quo die [et] Dominici baptis-
 matis sacramentum et permutatae in vinum aquae, factorum
 8 per Dominum signorum principia extiterunt. Duae sunt autem
 epiphaniae: prima, in qua natus Christus [et] pastoribus Hebraeo-
 rum angelo nuntiante apparuit; secunda, in qua ex gentium 5
 populis stella indice praesepis cunabula Magos adoratu-
 9 hibuit. Scenopia sollemnitas Hebraeorum, de Graeco in
 Latinum tabernaculorum dedicatio interpretatur; quae celebra-
 batur a Iudaeis in memoriam expeditionis, cum ab Aegypto
 promoti in tabernaculis agebant, et ex eo scenopia. $\Sigma\kappa\eta\nu\eta$ 10
 enim Graece tabernaculum dicitur. Quae sollemnitas apud
 10 Hebraeos Septembri mense celebrabatur. Neomenia apud
 nos kalendae, apud Hebraeos autem, quia secundum lunarem
 cursum menses supputantur, et Graece $\mu\eta\nu\eta$ luna appellatur,
 11 inde neomenia, id est nova luna. Erant enim apud Hebraeos 15
 ipsi dies kalendarum ex legali institutione sollemnes, de quibus
 in Psalterio dicitur (81, 4): 'Canite initio mensis tuba, in die
 12 insigni sollemnitatis vestrae.' Encaenia est nova templi dedi-
 catio. Graece enim $\kappa\alpha\iota\nu\delta\omicron\nu$ dicitur novum. Quando enim
 aliquid novum dedicatur, encaenia dicitur. Hanc dedicationis 20
 13 templi sollemnitatem Iudaei Octobri mense celebrabant. Dies
 Palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus et Salvator noster,
 sicut Propheta cecinit, Hierusalem tendens asellum sedisse
 perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo
 plebium obviam ei clamaverunt (Ioann. 12, 13): 'Osanna, bene- 25
 14 dictus qui venit in nomine Domini rex Israel.' Vulgus autem
 ideo hunc diem Capitilavium vocant, quia [in eo] tunc moris

1 primitivae *K* die *K*: diem *T*: die et *BC* dominicae
 -ce) *BC*¹: dominico *K* 2 aquae in vino atque fac. *K* 3 au. sunt
K: sunt (*per compend.*) sunt au. *A* 4 na. est chr. pa. *T*: na. chr. pa.
BC 6 populo *CK* stellam indicem *K* magis adoraturis *dett.*
 7 Scenopia (-phi-, -fe-) *codd.* 9 cum] eius *B* 10 ex eo sc. dicta
K (*non A*) 12 celebratur *B*: celebrabantur *K* 13 nos] latinos *C*
 quia *om. K* 15 enim] autem *K* 16 ex] et *K* 17 initium *T*: in
 initio *C* 18 insignis *CK*: signis *B*¹ nostrae *T* est *om. K*
 dedicatio *K*: aedificatio (ed-) *BCT* 21 celebrant *B*: colebant *CT*
 25 oviam (*vix ovium*) *T* 26 autem *om. K* (*non A*) 27 hunc] eum
T in eo hab. *CK*: *om. BT* mos *CK*

est lavandi capita infantium, qui unguendi sunt ne observatione
quadragésimae sordidata ad unctionem accederent. Hoc autem 15
die symbolum competentibus traditur propter confinem Do-
minicae paschae sollemnitatem; ut qui iam ad Dei gratiam
5 percipiendam festinant, fidem, quam confiteantur, agnoscant.
Coena Dominica dicta est, eo quod in eo die Salvator pascha 16
cum suis discipulis fecerit, quod et hodieque, sicut est traditum,
celebratur, sanctumque in eo chrisma conficitur, atque initium
novi et veteris testamenti cessatio declaratur. Sabbatum ab 17
10 Hebraeis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur,
quod Deus in ipso, perfecto mundo, requievisset. Siquidem 18
et eo die requievit Dominus in sepulchro, ut quietis illius
mysterium confirmaret; quod Iudaeis observandum in umbra
futuri praeceptum est. Sed postquam Christus in sepultura
15 sua eius figuram adimplevit, observatio eius quievit. Dominicus 19
dies proinde vocatur, quia in eo resurrectionis Domini nostri
gaudium celebratur. Qui dies non Iudaeis, sed Christianis in
resurrectionem Domini declaratus est, et ex illo habere coepit
festivitatem suam. Illis enim solum celebrandum sabbatum 20
20 traditum est, quia erat antea requies mortuorum; resurrectio
autem nullius erat qui resurgens a mortuis non moreretur.
Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, 21
ut praeiret in capite Ecclesiae quod corpus Ecclesiae speraret
in finem, iam dies Dominicus, id est octavus, qui et primus,
25 celebrari coepit.

DE OFFICIIS. Officiorum plurima genera esse, sed prae- XIX

1 labanda B observationem C¹ K: ob observationem B 2 sordata
K 3 die om. K confitentibus K (non D Trin.) confinium B
Trin. T 7 et eo die quae C¹: et odie KT: hodieque B: et usque hodie
Trin. 8 sanct. . . . conf. post declaratur T: post agnoscant (§ 15) C¹
(non Trin.) atque . . . declar. om. BDH Trin.: atque om. C 9 cess.
test. CT 10 nuncupatur K 11 perfectum mundum K 12 et
om. K (non A) in eo K: hoc T 13 misterio K: ministerium
B confirmare quem T: confirmare et quem K: confirmet quem A:
confirmaret quem B 14 futurum C in sepulchro suo K (non A)
15 qui.] cessavit K (non A) 18 resurrectione BK dom. nostri iesu
christi K (non A) declaratum est K: declaratus T 19 fest. suam]
sollemnitatem K (non A) 20 est om. C¹ quia] qui K 23 quod
corp. eccl. om. T sper.] paret K

cippum illud quod in sacris divinisque rebus habetur. Officium
 autem ab efficiendo dictum, quasi effcium, propter decorem
 sermonis una mutata littera; vel certe ut quisque illa agat quae
 2 nulli officiant, sed prosint omnibus. Vespertinum officium est
 in noctis initio, vocatum ab stella Vespere, quae surgit oriente 5
 3 nocte. Matutinum vero officium est in lucis initio, ab stella
 Lucifero appellatum, quae oritur inchoante mane. Quorum
 duorum temporum significatione ostenditur ut die ac nocte
 4 semper Deus laudetur. Missa tempore sacrificii est, quando
 catechumeni foris mittuntur, clamante levita: 'Si quis catechu- 10
 menus remansit, exeat foras'; et inde missa, quia sacramentis
 altaris interesse non possunt qui nondum regenerati noscuntur.
 5 Chorus est multitudo in sacris collecta; et dictus chorus quod
 initio in modum coronae circum aras starent et ita psallerent.
 Alii chorum dixerunt a concordia, quae in caritate consistit; 15
 quia, si caritatem non habeat, respondere convenienter non po-
 6 test. Cum autem unus canit, Graece monodia, Latine sicinium
 dicitur; cum vero duo canunt, bicinium appellatur; cum multi,
 chorus. Nam chorea ludicrum cantilenae vel saltationes clas-
 7 sium sunt. Antiphona ex Graeco interpretatur vox reciproca: 20
 duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine commutato,
 sive de uno ad unum. Quod genus psallendi Graeci invenisse
 8 traduntur. Responsorios Itali tradiderunt. Quos inde respon-
 sorios cantus vocant, quod alio desinente id alter respondeat.
 Inter responsorios autem et antiphonam hoc differt, quod in re- 25
 sponsoriis unus versum dicit, in antiphonis autem versibus al-
 9 ternant chori. Lectio dicitur quia non cantatur, ut psalmus
 vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola

1 in om. T 3 quisquis K ante corr. 5 initium CT vocatis C¹
 nocte oriente C 6 est om. T initium codd. 10 foras K
 rem. cat. C: remanserit cat. T 11 sacramentum T² 13 collectus BT
 14 chorone in modo K 15 consistat K²: consistunt T² 16 quae si ca.
 non habet add. in marg. K non om. K 17 sincinia Paul. Fest.
 codd. p. 337 (cf. tamen Gell. 20, 3) 18 bic. dicitur K 19 coreas BCT:
 choreae dett. classium suspectum 20 ex Gr. int.] grece K (non A)
 22 sive] sed K (non A) grece C 24 id] it T: id
 est C¹: om. K 25 autem om. K antiphonas K 26 un. ver.
 dicitur T (pro unus versus dicitur?) 27 qui C¹ 28 tantum]

pronuntiatio quaeritur. Canticum est vox cantantis in laetitiam. 10
 Psalmus autem dicitur qui cantatur ad Psalterium, quod usum 11
 esse David prophetam in magno mysterio prodit historia. Haec
 autem duo in quibusdam Psalmorum titulis iuxta musicam
 5 artem alternatim sibi adponuntur. Nam canticum Psalmi est, 12
 cum id quod organum modulatur, vox postea cantantis eloquitur.
 Psalmus vero cantici, cum quod humana vox praeloquitur, ars
 organi modulantis imitatur. Psalmus autem a psalterio dicitur,
 unde nec mos est ex alio opere eum conponi. Tres autem 13
 10 gradus sunt in cantando: primus succentoris, secundus incen-
 toris, tertius accentoris. Diapsalma quidam Hebraeum verbum 14
 esse volunt, quo significatur semper; id est, quod illa, quibus
 hoc interponitur, sempiterna esse confirment. Quidam vero 15
 15 Graecum verbum existimant, quo significatur intervallum psal-
 lendi; ut psalma sit quod psallitur, diapsalma vero interpositum
 in psallendo silentium: ut quemadmodum synpsalma dicitur
 vocis copulatio in cantando, ita diapsalma disiunctio earum,
 ubi quaedam requies distincta continuationis ostenditur. Vnde 16
 20 illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo,
 ubi diapsalma interposita fuerit; quia ideo interponitur, ut con-
 versio sensuum vel personarum esse noscantur. Hymnus est 17
 canticum laudantium, quod de Graeco in Latinum laus interpre-
 tatur, pro eo quod sit carmen laetitiae et laudis. Proprie autem
 hymni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sit laus et non sit
 25 Dei, non est hymnus: si sit et laus et Dei laus, et non cantetur,
 non est hymnus. Si ergo et in laudem Dei dicitur et cantatur,
 tunc est hymnus. Cui contrarium est threnum, quod est car- 18
 men lamenti et funeris. Alleluia duorum verborum interpre- 19
 tatio est, hoc est laus Dei, et est Hebraeum. Ia enim unum est

1 laetitia *K* 2 ad] ut *C*¹ quod usu *K*: quo usum *T* 4 autem
om. *K* 7 cantici cum *dett.*: canticum *BKT*: cantici *C* proloquitur
B 9 mos] nos *C*¹ 10 gratus *K* pr. sec. inc. succ. *K* primus]
infimus T 11 hebraicorum *K* 12 quod *CK* 13 sempiternam *T*
 14 quod *BK* 15 interposito . . . silentio *K* 16 dicitur *post* cantando *K*
 (*non A*) 17 vocum *Aug. in Ps. 4* eorum *CK* 18 disiunctae *Aug.*
 continuatione *K* Vnde et ille *C*¹ 21 noscatur *BC* 24 non sit]
 non est *K* (*non A*)

- de decem nominibus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur.
- 20 Amen significat vere, sive fideliter, quod et ipsud Hebraeum est. Quae duo verba amen et alleluia nec Graecis nec Latinis nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre vel alia lingua adnuntiare. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctiorem tamen auctoritatem servata est ab Apostolis in his propriae linguae antiquitas. Tanto enim sacra sunt nomina ut etiam Iohannes in Apocalypsin referat se Spiritu revelante vidisse et audisse vocem caelestis exercitus tamquam vocem aquarum multarum et tonitruum validorum dicentium : amen et alleluia : ac per hoc sic oportet in terris utraque dici, sicut in caelo resonant. Osanna in alterius linguae interpretationem in toto transire non potest. Osi enim salvifica interpretatur ; anna interiectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu. Integre autem dicitur osianna, quod nos corrupta media vocali littera et elisa dicimus osanna, sicut fit in versibus cum scandimus. Littera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, et dicitur Hebraice osanna, quod interpretatur salvifica, subaudiendo vel : populum tuum, vel : totum mundum. Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. Fertum enim dicitur oblatio quae altari offertur et sacrificatur a pontificibus, a quo offertorium nominatum, quasi propter fertum.
25. 26 Oblatio vocatur quia offertur. Dona proprie divina dicuntur, munera hominum. Nam munera dicuntur obsequia, quae pauperes divitibus loco munerum solvunt. Itaque munus homini datur, donum Deo. Vnde etiam in templis donaria dicimus. Munera autem vocantur quia manibus vel accipiuntur vel dantur. Duo sunt autem quae offeruntur : donum et sacrificium.
- 29 Donum dicitur quidquid auro argentoque aut qualibet alia specie efficitur. Sacrificium autem est victima et quaecumque

2 quod ipsut ebreum que duo T	7 Tantum K	10 amen all. K
11 oportent CT	12 lingua B	13 totum K
15 affectum BCT	14 corrupte K	14 anime T
17 prioris ven. C	18 Hebraice add. K ²	16 vocabuli C
22 propter] prae K	19 fertur B	21 li. elisa K
B : dī (i. e. Dei) Trin., fort. recte	23 divina om. ADK : add. in marg.	21 altario K
25 locum KC ¹	24 hominum om. A	24 quae] quo T
27 vocatur K	qua C ¹	29 quelibet C ¹

in ara cremantur seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur,
aut dedicatur aut consecratur. Quod dedicatur, dicendo datur ;
unde et appellatur. Vnde errant qui consecrationem dedica-
tionem putant significari. Immolatio ab antiquis dicta eo quod **31**
5 in mole altaris posita victima caederetur. Vnde et mactatio
post immolationem est. Nunc autem immolatio panis et calicis
convenit, libatio autem tantummodo calicis oblatio est. Hinc **32**
est illud (Eccles. 50, 17) : ' Et libavit de sanguine uvae.' Sicut
et saecularium quidam poetarum (Virg. Aen. 7, 133) : ' Nunc,'
10 inquit, ' pateras libate Iovi.' Libare ergo proprie fundere est,
sumptumque nomen ex Libero quodam, qui in Graecia usum
repperit vitis. Hostiae apud veteres dicebantur sacrificia quae **33**
fiebant antequam ad hostem pergerent. Victimae vero sacrificia **34**
quae post victoriam, devictis hostibus, immolabant. Et erant
15 victimae maiora sacrificia quam hostiae. Alii victimam dictam
putaverunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vineta ad aras
ducebatur. Holocaustum illud est, ubi totum igne consumitur **35**
quod offertur. Antiqui enim cum maxima sacrificia admini-
strarent, solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma,
20 et ipsa erant holocaustomata. "Ολον enim Graece totum dicitur,
καύσις incensio, et holocaustum totum incensum. Caeri- **36**
moniae apud Latinos dicuntur sacra omnia quae apud Graecos
orgia vocantur. Proprie autem visum est doctoribus a carendo
appellari caerimonias, quasi carimonias ; eo quod ea quae in
25 sacris divinis offeruntur, in suo usu id carerent homines ; quod
nomen etiam in usu est litterarum sanctarum. Alii caerimonias **37**
proprie in observationibus Iudaeorum credunt ; abstinentiam
scilicet quarundam escarum secundum veterem legem, eo quod
observantes careant his rebus quibus se abstinerunt. Sacrificium **38**
30 dictum quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur in

3 erant BK ¹	dedicationem om. T	5 mola K, vix recte
7 labatio B	oblatio om. K	8 sicut] sic T
12 utis B	13 ad hostes K	10 iovis BT
17 ubi] ibi T	21 incensio holoc. K	15 sacrificiae BK
prium K	cerendo T	22 quae om. K
sacrarum K	25 id] his C	23 pro-
nuerint BC	cerimonia K	26 in usum (hu-) BCT
	30 qu. sacri K	29 car. in his K
		quia] quod K
		absti-
		consecratum B

- memoriam pro nobis Dominicae passionis ; unde hoc eo iubente corpus Christi et sanguinem dicimus. Quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur et fit sacramentum, operante invisibiliter Spiritu Dei ; cuius panis et calicis sacramentum Graeci Eucharistian dicunt, quod Latine bona gratia interpretatur. Et 5
- 39 quid melius sanguine et corpore Christi? Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita fit ut aliquid significare intellegatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta baptismum et chrisma, corpus et sanguis [Domini].
- 40 Quae ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur ; unde et a secretis virtutibus vel a 10
- 41 sacris sacramenta dicuntur. Quae ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea manens Spiritus eundem sacramentorum latenter operatur effectum. Vnde, seu per bonos seu 15
- 42 per malos ministros intra Dei ecclesiam dispensentur, tamen quia sanctus Spiritus mystice illa vivificat, qui quondam Apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur haec dona, nec malorum adtenuantur, quia (1 Cor. 3, 7): 'neque qui plantat est aliquid, neque qui 20
- 43 rigat, sed qui incrementum dat, Deus'; unde et Graece mysterium dicitur, quod secretam et reconditam habeat dispositionem. Baptismum Graece, Latine tinctio interpretatur; quae idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiae in melius inmutatur, et
- 44 longe aliud quam erat efficitur. Prius enim foedi eramus deformitate peccatorum, in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum ; unde et in Canticis scribitur canticorum (8,
- 45 5): 'Quae est ista quae ascendit dealbata?' Cuius mysterium

3 sacrificatur *T*: sanctificatus *B* 5 quod] que *C* 6 sanguine et corporis *B*: sanguini et corporis *T*: corpore et sanguine *K*
 7 fit] sit *K* sign. inte intell. *C*¹ 9 et chrisma *om.* *K* (*non A*):
 et *om.* *B* sanguis *BC*: sanguinis *T*: sanguis domini *K* (*non*
 14) 10 tegumen *B* 11 salute *K* cor. sacr. *sed.* Schwarz
 12 vel sacris *C* 16 dispensetur *TK* (*non A*) tamen] tunc *K* (*non*
 14) 18 visibiliter *K* 19 haec dona *om.* *B*¹ 20 neque plantat *C*¹
 neque rigat *T*¹ 22 dispositionem *A Trin.* *T*: dispensionem *B*: dispensationem *C*: dispensationem *D*: repositionem *K* 24 quia] qui *B*¹
 26 tinctio *T*: intinctione *B*

non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est Patris et Filii et Spiritus sancti, cognominatione conpletur, dicente Domino ad Apostolos (Matth. 28, 19): 'Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.' Sicut 46
 5 enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum divinorum. Quod autem 47
 per aquam baptismum datur, haec ratio est. Voluit enim Dominus ut res illa invisibilis per congruentem, sed profecto contractabilem et visibilem inpenderet elementum, super quem
 10 etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. Nam sicut aqua 48
 purgatur exterius corpus, ita latenter eius mysterio per Spiritum sanctum purificatur et animus. Cuius sanctificatio ita est. In- 49
 vocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de caelis, et medicatis aquis sanctificat eas de semetipso; et accipiunt vim purgationis,
 15 ut in eis et caro et anima delictis inquinata mundetur. Chrisma 50
 Graece, Latine unctio nominatur; ex cuius nomine et Christus dicitur, et homo post lavacrum sanctificatur. Nam sicut in ba- 51
 ptismo peccatorum remissio datur, ita per unctionem sanctificatio spiritus adhibetur; et hoc de pristina disciplina, qua ungui in
 20 sacerdotium et in regnum solebant, ex quo et Aaron a Moyse unctus est. Quae dum carnaliter fit, spiritaliter proficit; quo- 52
 modo et in ipsa baptismi gratia visibilis actus, quod in aqua mergimur, sed spiritalis effectus, quod delictis mundamur. Hoc 53
 25 et ea quae dicitur non fuisse peccatrix, super caput Iesu fudisse scribuntur. Manus inpositio ideo fit, ut per benedictionem ad- 54
 vocatus invitetur Spiritus sanctus. Tunc enim ille Paracletus

2 cognitione *K* (non *A*) 4 eas *K* 7 vol. deus ut *T* 8 congruentiam sed prof. contractabilem vis. *K*: congruens et prof. contractabile et vis. *C*¹ (non *Trin.*) contractibilem *B* 9 invisibilem *BT* inperitiretur *Schwarz* elemento *K* quem] quod *C* (non *D Trin.*): quod elementum *K* 11 misterium *K* 12 sanctum *om. C* et *om. T* anima *K* 13 de caelis *om. K*¹ 15 eis caro *B* 17 baptismum (-pt-) *BCT* 18 ita et per *B* 19 spiritalis *T* qua] quia *KT* 20 sacerdotio et in regno *K* et *om. K* 21 ictus *T* 23 mergitur *C*: merguntur *T* ex 22 et ip. ba. *K*: et in baptismo *T* 25 fu. scribitur *K*: fudisse corr. spiritaliter *K*¹ mundantur *K* 27 ille *om. K* (non *A*) describuntur *T* 26 ideo] inde *T*

post mundata et benedicta corpora libens a Patre descendit, et quasi super baptismi aquam tamquam super pristinam sedem recognoscens quiescit. Nam legitur quod in principio aquis
 55 superferebatur Spiritus sanctus. Exorcismus Graece, Latine con-
 iuratio, sive sermo increpationis est adversus diabolum, ut dis- 5
 cedat : sicut est illud in Zacharia (3, 1) : ‘ Et ostendit mihi Iesum
 sacerdotem magnum stantem coram angelo Dei, et Satan stabat a
 dextris eius, ut adversaretur ei; et dixit Dominus ad Satan: Incre-
 pet Dominus in te, Satan, et increpet in te Dominus, qui elegit
 56 Hierusalem.’ Hoc est exorcismus increpare et coniurare adver- 10
 sus diabolum; unde sciendum est quod non creatura Dei in in-
 fantibus exorcizatur aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes
 qui cum peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.
 57 Symbolum per linguam Graecam signum vel cognitio interpre-
 tatur. Discessuri enim Apostoli ad evangelizandum in gentibus 15
 58 hoc sibi praedicationis signum vel indicium posuerunt. Con-
 tinet autem confessionem Trinitatis et unitatem Ecclesiae et
 omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei
 et spei nostrae non scribitur in carta et atramento, sed in tabulis
 59 cordis carnalibus. Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, 20
 sicut exorare inpetrare. Constat autem oratio loco et tempore.
 Loco, quia non ubique, cum prohibeamur a Christo in publico,
 sed ubi opportunitas dederit aut necessitas inportaverit. Neque
 enim contra praeceptum reputatur ab Apostolis factum, quia in
 60 carcere audientibus custodibus orabant et caneabant Deo. De 25
 tempore vero dictum est (1 Thess. 5, 17) : ‘ Sine intermissione
 orate,’ sed hoc [in] singularibus. Nam est observatio quarun-
 dam horarum communium, quae diei interspatia signant, tertia,

1 descendet C¹ 2 per ba. T ta. prist. *Tertull. de bapt.* 8 3 se
 cognoscens T quiescet T 4 sp. sa. sup. K (non A) 7 dei] domini
 BC 9 Dom. in te] tibi dom. K Sat. et incr. om. B¹ Dom.
 in te BC 10 exorcismus CKT 11 sci. quod BT 13 est enim]
 et est K 14 vel] aut K (non A) cogn.] collatio *Arv.* 15 de-
 scensuri (di-) BCAT: discesserunt K 16 iudicium K Continent BT
 17 et in un. T 18 omnem BT fidei spei T 21 si. et exor. T
 autem om. K 22 in publicum BCT: in pulico orare K 24 quia]
 qui BC 25 Deo om. C 27 in om. B¹CK: ante hoc T est]
 et T 28 die KT signat K

sexta et nona ; similiter et noctis. Sed ideo haec orandi horae **61**
 divisae sunt, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsud nos
 ad officium tempus admoneat ; quae tempora in Scripturis inve-
 niuntur. Primum enim Spiritus sanctus congregatis discipulis **62**
 5 hora tertia infusus est. Petrus, qua die visionem communica-
 tionis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascen-
 derat. Idem etiam cum Iohanne hora nona templum adiit,
 quando paralyticum sanitati reformavit. Sed et Danielum legi- **63**
 mus haec tempora in oratione observasse, et utique ex Israelis
 10 disciplina, ut ne minus quam ter die adoremus. Debitores enim
 sumus trium, Patris et Filii et Spiritus sancti ; exceptis utique
 et aliis legitimis orationibus, quae sine ulla admonitione debentur,
 ingressus lucis ac noctis sive vigiliarum ; sed et cibum non **64**
 prius sumere quam interposita oratione. Priora enim habenda
 15 sunt spiritus refrigeria, quia priora caelestia quam terrena. Qui
 autem vult orationem suam volare ad Deum, faciat illi duas alas,
 ieiunium et eleemosynam, et ascendet celeriter et exaudietur.
 Ieiunium est parsimonia victus abstinenciaque ciborum, cui no- **65**
 men est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper et va-
 20 cua, quod vulgo ieiunum vocatur. Vnde ieiunii nomen creditur
 derivatum, quod sui inedia viscera vacua et exinanita existant.
 Ieiunium autem et statio dicitur. Statio autem de militari ex- **66**
 emplo nomen accepit, pro eo quod nulla laetitia obveniens ca-
 stris stationem militum rescindit. Nam laetitia libentius, tristitia
 25 sollicitius administrat disciplinam ; unde et milites numquam
 inmemores sacramenti magis stationibus parent. Discernunt **67**

1 sex. no. C¹ 2 aliquod T detempti C¹ : detempti (-npi?) T
 ipsud] id sud C¹ 4 Primus BCT (cf. Tertull. de orat. 25) enim
 om. T congregatis ex congratis T 8 paraclitum K¹ san.
 pristinae ref. K (A n. l.) 9 et utique ex BC Trin. : utique ex K : ut
 antiquae (i. e. -ae) T 10 disciplinam T ut ne] non K diei T :
 in die K 11 ut. al. T 13 ingressu Tertull. de orat. 25 14 prius]
 potius B interpositam orationem K 15 terrena] terrestria T
 16 deum BT : dominum CT facit B¹ illi] ei T 17 ascendit
 CK exauditur BCK 19 viscerum om. K (non A) semp.
 vac. C¹ 20 ieiunum] ieiunium BCT 21 existat K 22 stadio K
 23 lae. sive tristitia o. Arev. (ex Tertull. de orat. 19) castris T
 24 letia T tristitias C¹ 26 magis . . . inter ieiunium om. T

- autem quidam inter ieiunium et stationem. Nam ieiunium est indifferenter cuiuslibet diei abstinencia, non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem; statio autem est observatio 5
 68 statutorum dierum vel temporum. Dierum, ut quartae feriae et sextae feriae ieiunium ex veteri lege praeceptum: de qua statione 5
 in Evangelio dixit ille (Luc. 18, 12): 'Ieiuno bis in sabbato,' id
 69 est quarta et sexta sabbati. Temporum autem, quae legalibus ac propheticis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt, ut ieiunium quarti, quinti, septimi, ac decimi mensis; vel, sicut in Evangelio (Matth. 9, 15), dies illi in quibus ablati sunt sponsus; 10
 vel sicut observatio quadragesimae, quae in universo orbe institutione Apostolica observatur circa confinium Dominicae
 70 passionis. His tertium genus quidam adiciunt quam Xerophagiam dicunt, abstinenciam scilicet ciborum humentium. Vnde et nomen hoc datum, eo quod siccis quidam escis utantur. 15
 71 Poenitentia appellata, quasi punitentia, eo quod ipse homo in se poenitendo puniat quod male admisit. Nam nihil aliud agunt, quos veraciter poenitet, nisi ut id, quod male fecerunt, inpunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille parcit, cuius altum iustumque iudicium nullus contemptor evadit. 20
 72 Perfecta est autem poenitentia, praeterita deflere et futura non admittere. Haec secunda in similitudine fontis est, ut si forte inpugnante diabolo aliquod peccatum inreperit, huius satisfac-
 73 ctione purgetur. Satisfactio autem est causas peccatorum et
 74 suggestiones excludere et ultra peccatum non iterare. Recon- 25
 ciliatio vero est, quae post complementum poenitentiae adhibetur. Nam sicut conciliamur Deo, quando primum a gentilitate con-

1 nam *om.* K 2 secundum] per K (A n. l.) 3 sed sec. *om.* T: sed per K (A n. l.) 4 statutorum C¹: istorum T st. vel di. vel B et sex. fer. *om.* K¹ 5 ex *om.* T legem C¹ 6 au. quae] vel B 8 ac] et K 9 ac] et K mensis *om.* BT vel *om.* K 10 ille B 11 quae] qui T 12 apost.] evangelica K (non A) 13 tertium *om.* K¹ adiciunt] dicunt K¹ quam BT: quod CK scenophigia dicitur K 14 scil.] quidem K (non A) humectum K (A n. l.) 15 quidam siccis K fort. quidem: del. Schwarz utuntur ut vid. T 16 Penitentiam KT appellatam K punientia BK: paenitentia C¹ 17 punit BCT aliud *om.* T 18 poenitet] punit K 20 evadet K 23 peccato C¹ 24 purgentur C¹ 25 suggestionum a se excl. K § 74 *om.* KMO (non A Trin.) 26 vero] autem T 27 nam . . . regredimur *om.* T (non U Trin.)

vertimur, ita reconciliamur, quando post peccatum poenitendo
regredimur. Exomologesis Graeco vocabulo dicitur, quod Latine 75
confessio interpretatur, cuius nominis duplex significatio est.
Aut enim in laude intellegitur confessio, sicut est: 'Confitebor
5 tibi Domine Pater caeli et terrae': aut dum quisque confitetur
sua peccata ab eo indulgenda, cuius indeficiens est misericordia.
Ex hoc igitur Graeco vocabulo exprimitur et frequentatur exomo- 76
logesis, qua delictum nostrum Domino confitemur; non quidem
ut ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est; sed confessio
10 est rei scilicet eius quae ignoratur professio cognitio. Vitale 77
enim sibi ac iucundum quisquam esse existimaverat rapere,
adulterare, furari; sed ubi haec aeternae damnationi obnoxia
esse cognovit, cognitis his, confitetur errorem. Confessio autem 78
erroris professio est desinendi: desinendum ergo a peccatis est,
15 dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur.
Ceterum extra veniam est qui peccatum cognoscit nec cognitum
confitetur. Itaque exomologesis prosternendi et humiliificandi 79
hominis disciplina est, habitu atque victu, sacco et cinere incu-
bare, corpus sordibus obscurare, animum maeroribus deicere,
20 illa, quae peccant, tristi tractatione mutare. Litaniae autem 80
Graeco nomine appellantur, quae Latine dicuntur rogationes.
Inter litanias vero et exomologesin hoc differt, quod exomolo-
gesis pro sola confessione peccatorum agitur; litaniae vero,
quae indicuntur propter rogandum Deum et inpetrandam in
25 aliquo misericordiam eius. Sed nunc iam utrumque vocabulum 81

3 interpretatur . . . intellegitur *om. T* sign. aut *C* 4 confiteor
BC 6 indulgentia *B (non A)* 7 Graeco *om. K* frequenter *B*
exomologis *K* (? *i. e. ἐξομολογέις*) 8 qua] quia *CKT* 9 ut] non *C¹*:
om. K 11 quisquam (*ex* quisque) ignoratur professio cognitio quam *T*
(*cf. § 76*) 12 furare *BCT* hac *T* damnatione *C¹* noxia *C¹K*
13 esse *om. K* cognitus *K* 14 desinendo ergo *K* pecc. dum
C 15 antecedit *T* 17 humiliandi hominibus *K* 18 disciplin **
habitu *C¹* cineri *T* incurbare *T* 19 animo *C¹* erroribus *T*
dedere *K* (*non A*) 20 illi *K* peccanti *C¹K*: peccavit *C²* (*cum Tertull.*
de paenit. 9) tristitia tra. *C¹* autem *om. K* 21 Latine] letanie
T 22 exomologesis *B¹* ut *vid. K* exomologesin *BT* 23 pecc.
conf. *T* aguntur *BT* (? *pro* Inter. lit. ve. et exomologeses h. d. q.
exomologeses . . . aguntur) vero dicuntur *T¹*: vero inde dicuntur *T²*
24 inpetrandum *BC* 25 aliqua *C¹* iam] distat vulgo *T*

sub una designatione habetur, nec distat vulgo utrum litaniae an exomologesis dicantur. Supplicationis autem nomen quodam-
 82 modo nunc ex gentilitate retinetur. Nam feriae aut legitimae erant apud eos aut indictae. Indictae autem, quia paupertas antiqua Romanorum ex conlatione sacrificabat, aut certe de bonis 5 damnatorum. Vnde supplicia dicuntur supplicationes, quae fiebant de bonis passorum supplicia. Sacrae enim res de rebus execrandorum fiebant.

1 adsignatione *B* 2 exomologesin *B*²*CT*: omologesin *B*¹ indi-
 cantur *ut vid.* *B*¹ 3 fer. leg. *T* 5 sacrificabant *T* 6 unde a
 suppl. *K*: unde et suppl. *Serv. ad Aen.* 1, 632 7 passorum] possessorum
CK (non A) supplicia *om. K (non A)* sacra *B* res *om. KM*
 8 fiebat *C*¹ Sequitur *Hieronymi tractatus DE FESTIS DIEBUS IN VETERI*
LEGE (in una pagina) in T

LIBER VII

DE DEO, ANGELIS ET SANCTIS

DE DEO. Beatissimus Hieronymus, vir eruditissimus et 1
 multarum linguarum peritus, Hebraeorum nominum interpreta-
 tionem primus in Latinam linguam convertit. Ex quibus pro
 brevitate praetermissis multis quaedam huic operi adiectis
 5 interpretationibus interponenda studui. Vocabulorum enim 2
 expositio satis indicat quid velit intellegi. Habent enim quae-
 dam ex propriis causis nominum rationem. In principio autem
 decem nomina ponimus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur.
 Primum apud Hebraeos Dei nomen El dicitur; quod alii 3
 10 Deum, alii etymologiam eius exprimentes ἰσχυρὸς, id est fortem
 interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate opprimitur, sed
 fortis est et sufficiens ad omnia perpetranda. Secundum nomen 4
 Eloī. Tertium Eloē, quod utrumque in Latino Deus dicitur. 5
 Est autem nomen in Latinum ex Graeca appellatione transla-
 15 tum. Nam Deus Graece δέος, φόβος dicitur, id est timor, unde
 tractum est Deus, quod eum colentibus sit timor. Deus autem 6
 proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem et Filium et
 Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quae
 in Deo infra sunt posita vocabula referuntur. Quartum nomen 7
 20 Dei dicitur Sabaoth, quod vertitur in Latinum exercituum sive
 virtutum, de quo in Psalmo ab angelis dicitur (23, 10): 'Quis
 est iste rex gloriae? Dominus virtutum.' Sunt enim in huius 8
 mundi ordinatione virtutes multae, ut angeli, archangeli, princi-
 patus et potestates, cunctique caelestis militiae ordines, quorum
 25 tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt eiusque

1 Beatus K 5 studii T enim] autem CK (non A) 6 vellint
 (velint) ABC 9 eli B 10 deum et alii T 11 nulli de firmitate T
 12 est om. K perpetrata T 13 quod om. K (non A) latinum BCT
 14 nom. latinum C 15 δέος] theos codd. foebos CT: febos B: fibos
 A: om. K 16 est nomen deus K eum] enim B 18 ad quam] aliqua
 in K (non A) 20 dei dicitur BT: est K: est dei dicitur C¹ 21 quo]
 quod C¹ psalmis K qui es T¹ 22 huiusmodi K 23 ordinationes
 C¹: observatione K (non A) 24 et om. K (non A) 25 illi B est om C¹

- 9 dominatui subiacent. Quintum Elion, quod interpretatur in Latinum excelsus, quia supra caelos est, sicut scriptum est de eo (Ps. 113, 4): 'Excelsus Dominus; super caelos gloria eius.' Excelsus autem dictus pro valde celsus. Ex enim pro valde
 10 ponitur, sicut eximius, quasi valde eminens. Sextum Eie, id est, qui est. Deus enim solus, quia aeternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Hoc enim
 11 nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. Quarenti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere praecipiebat ad populum ex Aegypto liberandum, respondit (Exod. 3, 14): 10
 'Ego sum, qui sum: et dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos'; tamquam in eius conparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea, quae commutabilia, facta sunt quasi non
 12 sint. Quod enim dicitur fuit, non est: et quod dicitur erit, nondum est. Deus autem esse tantum novit, fuisse et futurum 15
 13 esse non novit. Solus enim Pater cum Filio et Spiritu sancto veraciter est. Cuius essentiae conparatum esse nostrum non esse est. Vnde et in conloquio dicimus: 'Vivit Deus,' quia
 14 essentia vita vivit, quam mors non habet. Septimum Adonai, quod generaliter interpretatur Dominus, quod dominetur crea- 20
 turae cunctae, vel quod creatura omnis dominatui eius deserviat. Dominus ergo et Deus, vel quod dominetur omnibus, vel quod
 15 timeatur a cunctis. Octavum Ia, quod in Deo tantum ponitur,
 16 quod etiam in alleluia in novissima syllaba sonat. Nonum Tetragrammaton, hoc est quattuor litterarum, quod proprie 25
 apud Hebraeos in Deo ponitur, iod, he, iod, he, id est, duabus ia, quae duplicata ineffabile illud et gloriosum Dei nomen

1 eloin B 3 super] supra BCK 5 ei ei K: ei B: ei ei ē (i. e. est) C: eifie A: ehie T¹: ei ei e T² 6 qui est] qui est qui est T²
 deus enim solus q. exord. (cett. om.) A quia om. K (non D Trin.)
 hoc est] et ob hoc C qui K (non D Trin.¹) 7 ess. enim nom.
 K tenebit K: retinet B: tenit D¹ 9 percipiebat T 11 dicis
 K 14 Qui B non est et om. K 15 deus] dum K (non A)
 tantum esse K (non A) 16 enim] autem K 18 dicitur K deus
 BT: dominus CK 19 quam] quod K 21 vel quo C dominatu
 T serviat K¹ (non A) 23 in deo] inde T 24 Novum B
 26 iod he iod he T: iode iode BC²: ioe ioe C¹K 27 quae] quod K:
 om. T

efficiunt. Dicitur autem ineffabilis, non quia dici non potest,
 sed quia finiri sensu et intellectu humano nullatenus potest; et
 ideo, quia de eo nihil digne dici potest, ineffabilis est. Deci- **17**
 mum Saddai, id est, omnipotens. Vocatus autem omnipotens
 5 eo quod omnia potest, sed a faciendo quod vult, non a pa-
 tiendo quod non vult. Quod si ei accideret, nequaquam esset
 omnipotens; facit enim quidquid vult, et inde omnipotens.
 Item omnipotens, quia ipsius sunt omnia quae ubique sunt; **18**
 solus enim totius mundi habet imperium. Dicuntur autem et
 10 alia quaedam in Deum substantialiter nomina, ut immortalis,
 incorruptibilis, incommutabilis, aeternus. Vnde et merito
 cunctae praeponitur creaturae. Immortalis, sicut de eo scri- **19**
 ptum est (1 Timoth. 6, 16): 'Qui solus habet immortalitatem':
 quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis muta-
 15 bilitas non inconvenienter mortalitas dicitur; secundum quam
 et anima dicitur mori, non quia in corpus vel in aliquam alte-
 ram substantiam mutatur et vertitur, sed in ipsa sua substantia
 quidquid alio modo nunc est aut fuit, secundum id quod
 destitit esse quod erat, mortalis utique deprehenditur; ac per
 20 hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.
 Incorruptibilis appellatur quia corrumpi et dissolvi non potest **20**
 nec dividi. Quidquid enim capit divisionem et interitum capit.
 Ille nec dividi potest nec interire; inde incorruptibilis est.
 Incommutabilis est quia semper manet et mutari nescit. Nec **21**
 25 proficit, quia perfectus est, nec deficit, quia aeternus est.
 Aeternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initium **22**

1 ineffabile C¹ 2 potest ideo quia (qui?) A 3 eo] deo C
 4 autem om. K (non A) 5 ad faciendum . . . ad patiendum K: ad
 faciendum . . . a patiendum A non a pat. . . vult om. B 6 quod
 non vult om. AK ei aliquid accederet A 7 quidquid] quod K
 (non A) inde] ideo K (non A) 8 Idem K omnia om. C (non
 A) 9 autem om. K (non A) 10 in deo qu. K (non A) 11 in-
 comm.] inconsummabilis T 13 solum C¹ 15 mortalitas CK:
 mortalis BT quam] quod K (non A) 16 aliqua altera substantia
 K 17 sed in ipsa sua subst. quidquid (~~deletum~~) mutatur et vertitur sed
 ipsa sua substantia quidquid alio K (non A) 18 alium modo B aut]
 ac Schwarz 20 deus solus K incomm. est K 21 appellatur
 om. K (non A) 22 nec dividi om. C quidquid] quid C¹ 23 inde]
 unde K est om. K¹

- neque finem. Hinc et sempiternus, eo quod sit semper aeternus. A quibusdam autem aeternus ab aethere creditur dictus, quoniam caelum sedes eius habetur. Vnde est illud (Ps. 114, 16): 'Caelum caeli Domino': et haec ista quattuor unum significant, nam una eademque res dicitur, sive dicatur aeternus 5 Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis.
- 23 Invisibilis, quia numquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectae creaturae eademque corporeae. Nam nemo potest ipsam manifestationem essentiae Dei videre et vivere, sicut et dictum est Moysi; unde 10 et Dominus in Evangelio dicit (Ioann. 1, 18): 'Deum nemo vidit umquam.' Res est enim invisibilis, ideoque non oculo,
- 24 sed corde quaerendus est. Inpassibilis, quia nullis perturbationibus afficitur, quibus fragilitas humana subcumbit. Non enim adtingunt eum ullae passiones, ut libido, iracundia, cupiditas, 15 timor, maeror, invidia, et cetera quibus mens humana turbatur.
- 25 Sed cum dicitur Deum irasci aut zelare aut dolere, nostro usu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem
- 26 tranquillitas summa est. Simplex autem dicitur sive non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse et aliud 20 quod in ipso est, sicut in homine, cuius aliud [est] esse, [et] aliud
- 27 sapere. Nam et esse potest, et sapiens non esse; Deus autem habet essentiam, habet et sapientiam; sed quae habet, hoc et est, et omnia unus est; ac proinde simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed et quod est, et quod in ipso est, 25 essentialiter est, excepto quod relative ad quaecumque per-

1 hic et C: hinc est et A 2 ab aethere] habere AK creditur
om. B 3 habetur] est K (non A) 4 caelum om. AK Domino]
deo vel domino K haec om. K (non A) 5 unam eandemque B
6 inmut.] incommutabilis T (non V) 7 per] secundum K 8 trinitatis
T (non V) eiusdemque dett. 10 sicut dic. T (non V) 11 dixit T
(non V) 12 res enim K non om. B¹ oculos C¹ 14 sub-
cumbit ex-bat T 16 maeror] memoria T (non V) 17 zelari B¹
dolore B¹ nostro] non K (non A): in C¹ 18 enim om. K (non A)
nulla pert. nulla C¹ quem om. B¹ 19 autem] enim T (non V)
20 quia] qui A 21 quod ipso T (non V) est hab. CKV: om. BT
et hab. CTV: om. BK 22 Nam esse T (non V) 23 habet sapientiam
(-ia) B¹K sed om. K (non A) quod dett. hab. hoc et est om.
K (non A) 26 quaecumque C¹TV

sonam est. Summe bonus, quia incommutabilis est. Creatura 28
 vero bonum, sed non summum est, quia mutabilis est. Et dum
 sit quidem bonum, non tamen esse potest et summum. In- 29
 corporeus autem vel incorporalis ideo dicitur Deus, ut spiritus
 5 credatur vel intellegatur esse, non corpus. Nam dum dicitur
 spiritus, eius significatur substantia. Immensus, quia cuncta 30
 concludit, ipse a nullo concluditur; sed omnia intra eius omni-
 potentiam coartantur. Perfectus dicitur quia nihil ei possit 31
 adici. Adtamen de consummatione alicuius facti perfectio dici-
 10 tur. Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus?
 Sed hoc vocabulum de usu nostro sumpsit humana inopia, 32
 sicut et reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est utcumque
 dici possit, quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit,
 sicut sunt et alia. Creator dictus pro totius mundi rebus ab 33
 15 ipso creatis. Nihil enim est quod non originem a Deo traxerit.
 Ipse et unus, quia dividi non potest, vel quia nihil aliud esse
 potest quod tantundem capiat potestatis. Haec igitur, quae 34
 de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem propter unam
 et coaeternam substantiam, sive in Patre, sive in Filio eius uni-
 20 genito in forma Dei, sive in Spiritu sancto, qui unus Spiritus est
 Dei Patris et Filii eius unigeniti. Sunt et quaedam vocabula 35
 ex usu nostro ad Deum sumpta, de membris nostris, sive de
 inferioribus; et quia in propria natura invisibilis et incorporeus
 est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species adscri-
 25 buntur, ut more locutionis nostrae facilius se ipsum insinuet: ut
 quia omnia videt, dicatur oculus; et propter quod audit omnia,
 dicatur auris; pro eo autem quod avertitur, ambulat; pro eo
 quod spectat, stat. Sic et in ceteris horum similibus ab huma- 36

1 creature <i>T</i> (<i>non V</i>)	2 summum quia <i>C</i>	3 quidem] qui <i>T</i> ¹
(<i>non V</i>) potest esse <i>K</i>	4 Deus <i>om. K</i>	5 credatur] dicatur <i>K</i>
dic. est (<i>delet.</i>) spir. est sign. substantiam <i>K</i>	7 potentiam <i>K</i> (<i>non A</i>)	
8 coartatur <i>T</i> (<i>non V</i>)	quia] quod <i>C</i> (<i>non A</i>)	ei <i>om. C</i> ¹
tamen <i>K</i>	10 est perf.] imperfectus <i>K</i>	12 qu. in id <i>K</i>
<i>T</i> : ineffabilis <i>K</i> ¹	13 quoniam] quae <i>B</i>	15 trax. et ipse et <i>T</i> ² (<i>non</i>
<i>V</i>)	16 es. al. po. <i>TV</i>	19 eius <i>om. K</i>
quia <i>T</i> (<i>non V</i>)	Spiritus <i>om. B</i> ¹	22 sive] vel <i>K</i>
ante corr. (<i>non V</i>): efficientes <i>K</i>	adscribentur <i>C</i> ¹	24 efficientis <i>T</i>
Sicut et <i>K</i>		28 expectat <i>K</i>

- nis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut est obliviscens et memorans. Hinc est quod et Propheta dicit (Ierem. 51, 14): 'Iuravit Dominus exercituum per animam suam': non quod
- 37 Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Nam et facies Dei in Scripturis sanctis non caro, sed divina cognitio 5 intellegitur, eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione dicitur Deo (Psalm. 80, 4): 'Ostende nobis faciem tuam': ac si dicatur: 'Da nobis cogni-
- 38 tionem tuam.' Sic et vestigia Dei dicuntur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur, ad perfectum vero omnipotens repe- 10 ritur, dum in futurum facie ad faciem quibusque electis prae-sentabitur, ut ipsam speciem contemplentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum
- 39 dicitur. Nam et situs et habitus et locus et tempus in Deum non proprie, sed per similitudinem translate dicuntur; quippe 15 (Psalm. 99, 1) 'sedere super Cherubin' dicitur, quod est ad-situm; et (Psalm. 104, 6): 'Abyssum tamquam vestimentum amictus,' quod est ad habitum; et (Psalm. 102, 28): 'Anni tui non deficient,' quod ad tempus pertinet; et (Psalm. 139, 8):
- 40 'Si ascendero in caelum, tu ibi es,' quod ad locum. Nam et 20 in Propheta (Amos 2, 13): 'Plaustrum portantis fenum' species ad Deum dicitur. Et haec omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiae eius.

- II DE FILIO DEI. Multis etiam modis Christus appellari in scripturis invenitur divinis. Nam ipse Dei Patris Unigenitus 25 filius, dum esset aequalis Patri, propter salutem nostram formam servi accepit. Proinde quaedam nomina in illo ex divinitatis substantia, quaedam ex dispensatione susceptae humanitatis
- 2 adsumpta sunt. Christus namque a chrismate est appellatus,

2 est quod *om.* *K* et *om.* *T¹* (*non V*) 4 sed hoc *BTV*: sed
quod *K*: sed que *C¹* nostrum *na.* affectum *K* 5 sanctis *om.*
K¹ 6 eandem *C¹* qua] quia *BCT* 10 repperietur *C* 12 ut
in ipsa specie contemplatur *K* 14 dicuntur *C* in deo *K* (*non A*)
17 abyssum] ab ipso *K* (*non A*): ad ipsum *C¹* 18 quod est] quidem *K*
(*non A*) ab habitu *K* (*non A*) 20 ibi *BTV*: illic *CK* loc. manet
in proph. *BCD* 27 nomina . . . eius nomen (*viii.* 22) *desunt in M*
in illo] illa *B* 29 esse appellatus *K*

hoc est unctus. Praeceptum enim fuerat Iudaeis ut sacrum conficerent unguentum, quo perungi possent hi qui vocabantur ad sacerdotium vel ad regnum: et sicut nunc regibus indumentum purpurae insigne est regiae dignitatis, sic illis unctio

5 sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat; et inde Christi dicti a chrismate, quod est unctio. Nam chrisma 3 Graece, Latine unctio nuncupatur, quae etiam Domino nomen adcommodavit facta spiritalis, quia Spiritu unctus est a Deo Patre, sicut in Actibus (4, 27): 'Collecti sunt enim in hac
10 civitate adversus sanctum Filium tuum, quem unxisti': non utique oleo visibili, sed gratiae dono, quod visibili significatur unguento. Non est autem Salvatoris proprium nomen Christus, 4 sed communis nuncupatio potestatis. Dum enim dicitur Christus, commune dignitatis nomen est; dum Iesus Christus, 15 proprium est vocabulum Salvatoris. Christi autem nomen 5 nusquam alibi omnino nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno ubi Christus prophetabatur, et unde venturus erat. Messias autem Hebraice dicitur, Graece Christus, Latina autem 6 locutione unctus. Iesus Hebraice, Graece σωτήρ, Latine autem 7 salutaris sive salvator interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus salutifer venit. Etymologiam autem nominis huius etiam 8 Evangelista significat, dicens (Matth. 1, 21): 'Vocabis nomen eius Salvator, quia ipse salvum faciet populum suum.' Sicut enim Christus significat regem, ita Iesus significat salvatorem. 25 Non itaque nos salvos facit quicumque rex, sed rex Salvator. 9 Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat, sicut potuit, quando voluit. Emmanuel ex Hebraeo 10

2 unguentum] unctum C¹ possint KT 3 regibus] Romanis
Lactant. inst. 4, 7, 6 4 sic] sed K 5 et exinde K 6 dicti om.
K unctionem K 9 actibus KT¹ ut vid. V: actibus dicitur B¹:
actibus apostolorum legitur C: actibus apostolorum scribitur T² enim
om. K 11 qu. invisibili K 12 autem BKV: ergo CT propr.
Salv. K 14 commune . . . Christus om. K (non A) Iesus om. A
15 propr. vocab. TV 18 autem loc. om. K 19 Ies. autem hebr.
T² (non V) 20 pro eo . . . venit om. B 21 sal. venit] saluti pre-
venit T (non V) autem] enim BC huius] eius B 22 dicens
om. K 23 Salvator] salvatorem B quia] quod B 24 significans
re. C regem . . . sign. om. T¹ (significat om. T²)

- in Latinum significat ‘nobiscum Deus,’ scilicet quia per Virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, ut terrenis viam salutis ad caelum aperiret. Ad divinitatis
11 substantiam quae pertinent ista sunt: Deus, Dominus. Deus autem dictus propter unitam cum Patre substantiam. Dominus **5**
12 propter servientem creaturam. Deus autem et homo, quia Verbum et caro. Vnde et bis genitus dicitur, sive quia Pater eum genuit sine matre in aeternitate, sive quia mater sine patre in tem-
13 pore. Unigenitus autem vocatur secundum divinitatis excellen-
 tiam, quia sine fratribus; Primogenitus, secundum susceptionem **10**
 hominis, in qua per adoptionis gratiam fratres habere dignatus est,
14 quibus esset primogenitus. Homousion Patri ab unitate sub-
 stantiae appellatur. Substantia enim vel essentia Graece οὐσία
 dicitur, ὁμο- unum. Vtrumque igitur coniunctum sonat una sub-
 stantia. Hoc enim vocatur Homousion, quod est (Ioann. 10, **15**
30): ‘Ego et Pater unum sumus,’ hoc est, eiusdem cum Patre
15 substantiae. Quod nomen etsi scriptum in sanctis litteris non
 inveniatur, in assertionem tamen totius Trinitatis defenditur, quia
 datur ratio unde recte dici ostendatur; sicut et Pater in illis
 libris nusquam Ingenitus legitur, sed tamen dicendus esse atque **20**
16 credendus non dubitatur. Homoeusion, similis substantiae,
 quia qualis Deus, talis est et imago eius. Invisibilis Deus et
17 imago invisibilis. Principium, eo quod ab ipso sint omnia, et
18 quia ante eum nihil. Finis, vel quia dignatus est in fine tem-
 porum humiliter in carne nasci et mori, et iudicium novissimum **25**
 ipse suscipere, vel quia quidquid agimus ad illum referimus. Et
 cum ad eum pervenerimus, ultra quod quaeramus non habemus.
19 Os Dei est, quia Verbum eius est. Nam sicut pro verbis, quae
 per linguam fiunt, saepe dicimus illa et illa lingua, ita et pro

1 latinam *K* 4 quae] quem *C*¹ 5 unitatem *T*: unicam *delt.*
 7 bis gen.] virginitus *C*¹ 9 vocatus *ut vid. C* exc. et quia *T*²
 11 adoptionem (-obt-) gratiae (-tie) *BCT* 13 appellatus *ut vid. T*
 14 ὁμο-] homo (omo) *codd.* utraque *C*¹ 21 Homousion *codd. : corr.*
delt. 22 et (prius)] etiam *K*: om. *T* 23 ab om. *T*¹ sunt *T*
 24 Finis om. *K* dignatu *T* temporum] saeculorum *K* 25 in carne
 om. *K* 26 quia om. *T* 28 dei quia *K* 29 fiunt *ex fuerunt ut*
vid. T pro verbo dei *C*: verbum *K*

Dei verbo os ponitur, quia mos est ut ore verba formentur.
 Verbum autem ideo dicitur, quia per eum Pater omnia condidit, **20**
 sive iussit. Veritas, quia non fallit, sed tribuit quod promisit. **21**
 Vita, quia creavit. Imago dicitur propter parem similitudinem
5 Patris. Figura est, quia suscipiens formam servi operum vir- **22**
 tutumque similitudine Patris in se imaginem atque immensam
 magnitudinem designavit. Manus Dei est, quod omnia per **23**
 ipsum facta sunt. Hinc et dextera propter effectum operis
 totius creaturae, quae per ipsum formata est. Brachium, quia
10 ab ipso omnia continentur. Virtus, pro eo quod omnem **24**
 potestatem Patris in semetipso habeat, et omnem caeli terrae-
 que creaturam gubernet, contineat atque regat. Sapientia, pro **25**
 eo quod ipse revelet mysteria scientiae et arcana sapientiae.
 Sed tamen cum sit Pater et Spiritus sanctus sapientia et virtus
15 et lumen et lux, proprie tamen his nominibus Filius nuncu-
 patur. Splendor autem appellatur propter quod manifestat. **26**
 Lumen, quia inluminat. Lux, quia ad veritatem contem-
 plandam cordis oculos reserat. Sol, quia inluminator. Oriens, **27**
 quia luminis fons et inlustrator est rerum, et quod oriri
20 nos faciat ad vitam aeternam. Fons, quia rerum origo est, vel **28**
 quod satiat sitientes. Ipse quoque A et Ω. Alpha enim litteram
 nulla praecedit; prima est enim litterarum, sicut et Filius Dei;
 ipse enim se principium Iudaeis interrogantibus esse respondit.
 Vnde et Iohannes in Apocalypsi proprie ipsam litteram ponens
25 ait (22, 13): ‘Ego sum A et Ω, primus et novissimus.’ Primus,
 quia ante eum nihil est. Novissimus, quia iudicium novissi-
 mum ipse suscepit. Mediator, quia inter Deum et hominem **29**
 medius constitutus est, ut hominem ad Deum perduceret; unde

1 ora verba <i>T</i>	3 tribuet <i>CT</i>	promittit <i>K</i>	4 quia a <i>T</i>
<i>ante corr.</i>	parem] patrem <i>T</i> : om. <i>K</i>	6 similitudinem <i>codd.</i>	
8 hunc <i>T</i>	10 ab ipso] per ipsum <i>K</i>	11 semetipsum <i>BCT</i> : se	
ipso <i>K</i>	creat. cae. ter. <i>K</i>	13 mist. sap. et arch. sci. <i>K</i>	14 virtus
lum. <i>C</i>	15 tamen] in <i>K</i>	omnibus <i>B</i> ¹	16 nuncupatur <i>K</i> (<i>non</i>
<i>A</i>)	17 quia (<i>prim.</i>)] quod <i>K</i> (<i>non A</i>)	18 inl. est <i>K</i> : inluminatur	
<i>C</i> ¹ <i>T</i>	21 quod] quia <i>CK</i> (<i>non A</i>)	litera nulla <i>K</i> : litterarum	
nulla <i>C</i>	22 est lit. <i>K</i>	sicut fil <i>B</i>	24 unde ioh. <i>K</i> in Apoc.
om. <i>K</i> (<i>non A</i>)	26 iud. novissimus <i>K</i>	27 suscipiet <i>Arv.</i>	

- 30 et illum Graeci *μεσίτην* vocant. Paracletus, id est advocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem, sicut de eo dicit Iohannes (1 Ep. 2. 1): 'Advocatum habemus apud Patrem Iesum
 31 Christum iustum.' Paracletus autem Graecum est, quod Latine dicitur advocatus. Quod nomen et Filio et Spiritui sancto 5 adscribitur, iuxta quod et Dominus in Evangelio ait (Ioann. 14, 16): 'Rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis.'
 32 Intercessor autem ideo vocatur, quia pro culpa nostra removenda curam gerit, et pro abluendis nostris criminibus curam
 33 inpendit. Sponsus, quia descendens de caelo adhaesit Eccle- 10 siae, ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una. Angelus dicitur propter adiunctionem paternae ac suae voluntatis. Vnde [et] apud Prophetam (Esai. 9, 6) 'magni consilii angelus'
 34 legitur, dum sit Deus et Dominus angelorum. Missus dicitur eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum, unde et 15 idem dicit (Ioann. 16, 28): 'Ego a Patre exii, et veni in hunc mundum.'
 35 Homo autem dicitur quia natus est. Propheta, quia futura revelavit. Sacerdos, quia pro nobis hostiam se obtulit. Pastor, quia custos. Magister, quia ostensor. Nazarenus vero a loco. Nazareus a merito, id est sanctus sive mundus, 20
 36 quia peccatum non fecit. Siquidem et de aliis inferioribus rebus nominum species ad se trahit Christus, ut facilius intellegatur. Dicitur enim Panis, quia caro. Vitis, quia sanguine
 37 ipsius redempti sumus. Flos, quia electus. Via, quia per ipsum ad Deum inus. Ostium, quia per ipsum ad Deum in- 25 gredimur. Mons, quia fortis. Petra, quia firmitas est credentium. Lapis angularis, vel quia duos parietes e diverso, id est de circumcisione et praeputio, venientes in unam fabricam Ecclesiae iungit, vel quod pacem in se angelis et hominibus

1 Paracletus autem grecum est id est *B* (ex § 31) 2 sicut et de *BC*
 4 Par. au. grece latine adv. *K* 5 adv. dicitur *B* nomine et fi. *K*
 6 adscivitur *K* 8 ideo] idem *T* movenda *K*¹ (pro amov.?)
 10 inpendet *KT* de *K*: ae *BC*¹: e *T* 13 et hab. *CK*: om. *BT*
 mag. cons. om. *T* 16 dicit] dicitur *T* 18 qui fut. *B* se hostiam
 (ost-) *CT* 19 tulit *T* nazarenus *B*: -reus *CKT* 21 de om.
K 22 traxit *C* 23 enim] autem *BK* qu. ex sang. *K* 24 via
 qui per *C*: via per *B*¹ 25 ipsum (prius)] eum *T* ad dominum
 ingr. *B* 28 de om. *T*

facit. Lapis offensionis, quia veniens humilis offenderunt in 40
 cum increduli homines, et factus est petra scandali, sicut dicit
 Apostolus (1 Corinth. 1, 23): 'Iudaeis quidem scandalum.'
 Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima 41
 est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est. Nam 42
 et Christus Agnus pro innocentia; et Ovis propter patientiam;
 et Aries propter principatum; et Haedus propter similitudinem
 carnis peccati; et Vitulus pro eo quod pro nobis est immolatus; 43
 et Leo pro regno et fortitudine; et Serpens pro morte et sa-
 10 pientia; idem et Vermis, quia resurrexit; Aquila, propter quod 44
 post resurrectionem ad astra remeavit. Nec mirum si vilibus
 significationibus figuretur, qui usque ad nostrarum passionum
 seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Qui dum sit 45
 Dei Patris coaeternus ante saecula Filius, postquam venit pleni-
 15 tudo temporis, propter salutem nostram formam servi accepit,
 et factus est Filius Dei hominis filius. Vnde et quaedam de 46
 illo in Scripturis secundum formam Dei, quaedam secundum
 formam servi dicuntur. Quorum, exempli gratia, duo quaedam
 commemorantur, ut singula ad singula referantur. Secundum
 20 formam enim Dei de se ipso dixit (Ioann. 10, 30): 'Ego et
 Pater unum sumus': secundum formam servi (Ioann. 14, 28):
 'Quoniam Pater maior me est.' Homines autem minus intelle- 47
 gentes quid pro quid dicatur, ea quae propter formam servi
 dicta sunt volunt transferre ad formam Dei; et rursus ea quae
 25 dicta sunt ut ad se invicem personae referantur, volunt nomina
 esse naturae atque substantiae, et faciunt errorem in fide. Sic 48
 autem Dei filio coniuncta est humana natura, ut ex duabus sub-
 stantiis fieret una persona. Solus igitur homo pertulit crucem,

2 dixit AK 4 autem om. K (non A) 5 Nam agnus et ovis pro
 inn. et aries prop. pri. KO (non A) Nam chr. agn. T¹ 8 et
 (prim.) om. K (non A) 10 idem] item C (non A) propter om. CT
 quod] qui C¹ (quia C²) 12 figuratur K qui usque] cuius K (non A)
 13 seu] sue T (i.e. suae) Qui cum B: Quia dum C¹ 16 fil. dei hom.
 fi. AB: fil. hom. K: hom. fil. CT Inde qu. BT 19 ad singulare
 C¹ 20 enim om. AK: ante form. T dei deus de T² de ipso
 B¹K¹ 23 quid pro quo A dicitur T 24 fort. et rursus ea
 quae Dei sunt 25 nomine K 26 Sic . . . persona om. K
 28 fieret] fuerit A

49 sed propter unitatem personae et Deus dicitur pertulisse. Hinc est quod scribitur (1 Corinth. 2, 8): 'Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent.' Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suae naturae permansione, sed ex nostra 5 susceptione.

III DE SPIRITU SANCTO. Spiritus sanctus ideo praedicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit, et substantiam eius habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit quam quod ipse 2 est Pater. Spiritus autem dictus secundum id quod ad aliquid 10 refertur spiratus; et spirans utique spiritu inspirans est, et ex eo appellatus Spiritus est. Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem et Filium, 3 quod eorum spiritus sit. Nam et hoc nomen, quod Spiritus dicitur, non secundum id quod refertur ad aliquid, sed secun- 15 dum id quod aliquam naturam significat. Omnis enim incorporea natura spiritus in Scripturis sacris appellatur, unde non tantum Patri et Filio et Spiritui sancto, sed omni rationali 4 creaturae et animae hoc vocabulum congruit. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. 20 Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tamquam sanctitas coessentialis et consubstantialis amborum. 6 Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filii suspicentur. Ideo non praedicatur ingenuus, ne duo 25 7 Patres in ipsa Trinitate credantur. Procedens autem dicitur testimonio Domini dicentis (Ioann. 16, 12): 'Multa adhuc

1 et de. di. et pert. *K* (*non A*) Hinc quod scribitur *A*: Hinc
scriptura *K* 3 ergo] enim *AK* 4 sed ex . . . permans. *om. K*
(*non A*): sed ex . . . human. *om. B*¹ 5 permansiones (*in ras.*) *T*²
(*in marg.* perferens) 7 Ideo praed. sp. sa. *K* (*non A*) 8 quia]
qui *T* eius] eorum *BC* (*non A*) 10 Spir. sanctus au. *BC* dicitur
C: dictus est *K* id *om. T* ad *om. B*¹*C*¹ 11 spirans et spirans
C (*non A*): spirans *T* 12 spir. propr. *K* (*non A*): spir. sanctus est
propr. *C* 15 non semper sec. *B* (*marg.*) *C* id quod . . . secundum
om. C ad *om. T* sed *om. T* 17 unde et non *T* ante corr. 20 san-
ctitatis *T* 22 vocatus *K* 25 suscipiantur *K* ne] non *B*
26 credamus *C* 27 Domini] dei *K*

habeo quae vobis loquar, sed non potestis illa modo audire.
 Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, et de meo
 accipiet: ille vobis indicabit omnia.' Hic autem non solum
 natura procedit, sed semper ad peragenda opera Trinitatis in-
 5 desinenter procedit. Hoc autem interest inter nascentem 8
 Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod Filius ex uno
 nascitur, Spiritus sanctus ex utroque procedit; et ideo dicit
 Apostolus (Rom. 8, 9): 'Qui autem Spiritum Christi non
 habet, hic non est eius.' Spiritus sanctus ex opere etiam et 9
 10 angelus intellegitur. Dictum est enim de illo (Ioann. 16, 13):
 'Et quae ventura sunt adnuntiabit vobis'; et utique angelus
 Graece, Latine nuntius interpretatur. Vnde et duo angeli
 apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur,
 quos intellegimus Filium et Spiritum sanctum, nam Pater num-
 15 quam legitur missus. Spiritus sanctus, quod dicitur Paracletus, 10
 a consolatione dicitur; παράκλησις enim Latine consolatio
 appellatur. Christus enim eum Apostolis lugentibus misit,
 postquam ab eorum oculis ipse in caelum ascendit. Consolator 11
 enim tristibus mittitur, secundum illam eiusdem Domini sen-
 20 tentiam (Matth. 5, 4): 'Beati lugentes, quoniam ipsi consola-
 buntur.' Ipse etiam dixit (Matth. 9, 15): 'Tunc lugebunt filii
 sponsi, cum ab eis ablatus fuerit sponsus.' Item Paracletus, 12
 pro eo quod consolationem praestet animabus, qui gaudium
 temporale amittunt. Alii Paracletum [dicunt] Latine oratorem
 25 vel advocatum interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit;
 ipse docet; per ipsum datur sermo sapientiae; ab ipso sancta
 Scriptura inspirata est. Spiritus sanctus ideo septiformis nun- 13
 cupatur, propter dona quae de unitatis eius plenitudine par-

1 modo illa C 2 procedet T 3 autem] enim C 4 procedet T
 sed om. T¹ 5 procedet T: preceedit K² 12 int. nunt. K (non A)
 duo] hi K In marg. non naturaliter apparuerunt sed per subiectam
 creaturam figurate T² 13 appellatur] est K 17 eum om. T lug.
 apost. B 19 enim] autem K (non A) mittetur T eiusdem
 om. K (non A) 22 ablatus CKT: sublatus AB abl. fu. ab eis K
 (non A) 23 praestat (pre-) AK qui] quae CK 24 tem-
 poralem BKT par. dicunt lat. BC latini K 25 dicet
 ipsetocet (corr. ipse docet) T 27 Ideo Spir. sa. BK²: Ideo Spir.
 K¹ 28 unitas C¹: unita B

- ticulatim quique, ut digni sunt, consequi promerentur. Ipse enim Spiritus sapientiae et intellectus : Spiritus consilii et fortitudinis : Spiritus scientiae et pietatis : Spiritus timoris
- 14 Domini. Spiritus autem principalis in Psalmo quinquagesimo legitur, ubi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem 5 intellexerunt ideo quia scriptum est (Ioann. 4, 24) : 'Deus Spiritus est.' Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur restare ut spiritus sit. Intellegunt enim ibi nonnulli Trinitatem significari : in Spiritu principali Patrem : in Spiritu recto Filium :
- 15 in Spiritu sancto Spiritum sanctum. Spiritus sanctus ideo 10 donum dicitur, eo quod datur. A dando enim donum est nuncupatum. Notissimum est enim Dominum Iesum Christum, cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in caelum, dedisse Spiritum sanctum, quo credentes inpleti linguis omnium
- 16 gentium loquebantur. In tantum autem donum Dei est, in 15 quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est : apud nos donum est ; sed sempiternae Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis, prout vult, gratiarum
- 17 dona. Nam et prophetias quibus vult inperit, et peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur. 20
- 18 Spiritus sanctus inde proprie caritas nuncupatur, vel quia naturaliter eos, a quibus procedit, coniungit et se unum cum eis esse ostendit, vel quia in nobis id agit ut in Deo maneamus, et ipse
- 19 in nobis. Vnde et in donis Dei nihil maius est caritate, et nul-
- 20 lum est maius donum Dei quam Spiritus sanctus. Ipse est et 25 gratia, quae quia non meritis nostris, sed voluntate divina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem unicum Dei Ver-

1 digne T sint C¹ ipse ex corr. T 4 Domini] dei K (non A)
autem om. B 6 ideo] in deo K : in domino B Deus] dominus
C¹ 7 enim] hic erit T¹ : autem K videtur] unde T² 8 sit]
est T¹ intellegent K : ita agunt T enim] ergo C 11 don.
dei dic. K (non A) enim om. K (non A) nunc.] appellatum K
(non A) 12 enim om. K 13 asc. ad cae. K 14 quo] quod T
15 autem om. T¹ : enim K 16 eis] ei K Deum] eum K¹ T²
17 autem] enim T² nos autem do. BCT sed om. B 19 vult
om. B¹ 20 vult] volet T 21 inde om. K car. propr. K (non
A) 22 et se ex corr. T esse om. K (non A) 23 deum T (non
A) 24 in (prius) om. T¹ nullum] nili K (non A) 25 maius
est K (non A) 27 verbum] verum C¹

bum proprie vocamus nomine Sapientiae, cum sit universaliter
 et Spiritus sanctus et Pater ipse sapientia, ita Spiritus sanctus
 proprie nuncupatur vocabulo Caritatis, cum sit et Pater et Filius
 universaliter caritas. Spiritus sanctus Digitus Dei esse in libris **21**
 5 Evangelii apertissime declaratur. Cum enim unus Evangelista
 dixisset (Luc. 11, 20): 'In digito Dei eicio daemonia': alius
 hoc idem ita dixit (Matth. 12, 28): 'In spiritu Dei eicio dae-
 monia.' Vnde et digito Dei scripta est lex, data die quinquage-
 simo ab occisione agni, et die quinquagesimo venit Spiritus
 10 sanctus a passione Domini nostri Iesu Christi. Ideo autem **22**
 digitus Dei dicitur, ut eius operatoria virtus cum Patre et Filio
 significetur. Vnde et Paulus ait (1 Cor. 12, 11): 'Haec autem
 omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout
 vult.' Sicut autem per baptismum in Christo morimur et re-
 15 nascimur, ita Spiritu signamur, quod est digitus Dei et spiritale
 signaculum. Spiritus sanctus idcirco in columbae specie venisse
 scribitur, ut natura eius per avem simplicitatis et innocentiae
 declararetur. Vnde et Dominus (Matth. 10, 16): 'Estote,' inquit,
 'simplices sicut columbae.' Haec enim avis corporaliter ipso
 20 felle caret, habens tantum innocentiam et amorem. Spiritus **23**
 sanctus inde nomine ignis appellatur, pro eo quod in Aposto-
 lorum Actibus per divisionem linguarum ut ignis apparuit, qui
 et insedit super unumquemque eorum. Propterea autem diver- **24**
 sarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur
 25 fidelium eruditioni populorum. Quod vero supra singulos **25**
 sedisse memoratur, id causa est, ut intellegatur per plures non
 fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus, sicut fere ignibus
 mos est. Hanc enim habet naturam ignis accensus, ut quanti **26**

2 ita BT: et K: ita et C	3 karitatis T	5 evang. . . . cum
om. C ¹	7 idem ita CK: identidem T ex corr.: idem B	8 lex est
BCT	10 autem om. A	11 Dei om. AK
A)	12 significatur C ¹	unde pau. K (non A)
(non A)	13 omnia] eadem K (non A)	14 renascimur] resurgimur
K (non A)	15 Spir. sancto sign. B	qui est K
B	unde et Dom. om. T ¹	18 declaratur
serpentes et T ²	19 avis] ab his C ¹	post inquit add. prudentes sicut
propter CT	23 Propter T	ipso om. K
causae C	25 eruditione BCT	21 pro eo]
	intelligamus K	26 id] hec T
	28 ignis T	

ad eum, quanti ad 'crinem purpurei splendoris' aspexerint, tantis visum suae lucis inperiat, tantis ministerium sui muneris
 27 tribuat, et ipse nihilominus in sua integritate permaneat. Spiritus sanctus nomine aquae appellatur in Evangelio, Domino clamante et dicente (Ioann. 7, 38): 'Si quis sitit, veniat ad me et bibat. 5 Qui credit in me, flumina aquae vivae fluent de ventre eius.' Evangelista autem exposuit unde diceret. Secutus enim ait: 'Hoc enim dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes
 28 in eum.' Sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua quae significat Spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est: aqua 10 Spiritus invisibilis est. Ista abluit corpus, et significat quod fit in anima: per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima
 29 mundatur et saginatur. Spiritus sanctus ideo unctio dicitur, Iohanne testante apostolo, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus 15 sanctus aquis. Unde et Dominus oleo exultationis, hoc est
 30 Spiritu sancto, legitur fuisse unctus. Sed et Iohannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat dicens (1 Ep. 2, 27): 'Et vos,' inquit, 'unctionem quam accepistis ab eo, permaneat in vobis; et necesse non habetis ut aliquis doceat vos: sed sicut 20 unctio eius docet vos de omni re.' Ipse est enim Spiritus sanctus unctio invisibilis.

IV DE TRINITATE. Trinitas appellata quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi Triunitas; ut memoria, intellegentia et voluntas, in quibus mens habet in se quandam imaginem 25 divinae Trinitatis. Nam dum tria sint, unum sunt, quia et
 2 singula in se manent et omnia in omnibus. Pater igitur et Filius et Spiritus sanctus trinitas et unitas. Idem enim unum,

1 quam. crin. purpure splend. T crinen^{ex} crimen B 2 tant. vis. . . . in p. om. B¹ misterium T sui mun. tr.] luminis prebeat K (non A) 3 suae int. B 6 flum. de ven. eius fluent aq. vi. K 7 enim] vero K (non A) 8 quam T 11 invis. ista K abluet T sanctificat B 12 san. spir. B 13 et sag. om. AK 15 loquori B¹ 17 fuisse legitur CT 18 san. spir. CT 19 vos inquit om. K quam om. T 21 ipse enim AK 22 unct. est inv. K (non A) 23 appellatur B 24 quasi trinitas B: quasi unitas C¹ int. vol. K 25 habens K in sequendam im. T 26 dum] dua C¹ sint om. B: sunt T¹ quia sing. se B¹

idem [et] tria. In natura unum, in personis tria. Vnum pro-
 pter maiestatis communionem, tria propter personarum proprie-
 tatem. Nam alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus : 3
 sed alius quidem non aliud, quia pariter simplex pariterque
 5 incommutabile bonum et coaeternum. Pater solus non est de 4
 alio ; ideo solus appellatur ingenitus. Filius solus de Patre est
 natus ; ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de
 Patre et Filio procedit ; ideo solus amborum nuncupatur
 spiritus. In hac Trinitate alia appellativa nomina, alia propria 5
 10 sunt. Propria sunt essentialia, ut Deus, Dominus, Omnipotens,
 Inmutabilis, Immortalis. Et inde propria, quia ipsam substan-
 tiam significant qua unum sunt. Appellativa vero Pater et 6
 Filius et Spiritus sanctus, Ingenitus et Genitus et Procedens.
 Eadem et relativa, quia ad se invicem referuntur. Cum enim
 15 dicitur Deus, essentia est, quia ad se ipsum dicitur. Cum vero
 dicitur Pater et Filius et Spiritus sanctus, relative dicuntur,
 quia ad se invicem referuntur. Nam Pater non ad se ipsum, 7
 sed ad Filium relative dicitur, quia est ei filius : sic et Filius
 relative dicitur, quia est ei pater : sic et Spiritus sanctus, quia
 20 est Patris Filiique spiritus. His enim appellationibus hoc si- 8
 gnificatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia
 qua unum sunt. Proinde Trinitas in relativis personarum
 nominibus est ; deitas non triplicatur, sed in singularitate est ;
 quia si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem. Nomen 9
 25 autem deorum in angelis et sanctis hominibus ideo pluraliter
 dicitur, propter quod non sint merito aequales. De quibus 10
 Psalmus (81, 6) : 'Ego dixi : Dii estis.' De Patre autem et
 Filio et Spiritu sancto propter unam et aequalem divinitatem

1 idem et tria *K* : idem tria *CT* : idem et *B*¹ in nat. . . . tria *om.*
*K*¹ personis] persona *T*² 4 qu. pater simp. *K* 5 est *om.*
*T*¹ de alio] et *K* (*non A*) 6 ideo *om.* *A* ing.] unigenitus *T*
 7 ideo . . . genitus *om.* *T* sanct. de *T* 9 al. sunt propria *B*
 10 dom. deus dom. *T* 11 inde] ideo *K* 12 qua] quia *CK* 13 in-
 gen. gen. *K* 14 qui ad se *C*¹ 18 quia est ei . . . dicitur *om.* *K*
 (*non A*) 19 quia] quod *K* (*non A*) sic spir. *AB* 20 patri
 filioque *T* ; patris filii quia *C* 21 referantur *K* 22 qua] quia *CT*
 23 sed in . . . tripl. *om.* *C*¹ 24 indicimus *T*

non nomen deorum, sed Dei esse ostenditur, sicut ait Apostolus (1 Cor. 8, 6): 'Nobis tamen unus Deus,' vel sicut voce divina dicitur (Marc. 12, 29): 'Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est,' scilicet ut et Trinitas sit, et unus Dominus Deus sit.

- 11 Fides apud Graecos de Trinitate hoc modo est: una οὐσία, ac 5
si dicat una natura aut una essentia: tres ὑποστάσεις, quod
12 resonat in Latinum vel tres personas vel tres substantias. Nam
Latinitas proprie non dicit de Deo nisi essentiam; substantiam
vero non proprie dicit, sed abusive; quoniam vere substantia
apud Graecos persona intellegitur, non natura. 10

- V DE ANGELIS. Angeli Graece vocantur, Hebraice mala-
choth, Latine vero nuntii interpretantur, ab eo quod Domini
2 voluntatem populis nuntiant. Angelorum autem vocabulum
officii nomen est, non naturae. Semper enim spiritus sunt,
3 sed cum mittuntur, vocantur angeli. Quibus ideo pictorum 15
licentia pinnas faciunt, ut celerem eorum in cuncta discursum
significent, sicut et iuxta fabulas poetarum venti pinnas habere
dicuntur, propter velocitatem scilicet. Vnde et Scriptura sacra
dicit (Psalm. 104, 3): 'Qui ambulat super pinnas ventorum.'
4 Novem autem esse ordines angelorum sacrae Scripturae testan- 20
tur, id est angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, prin-
cipatus, potestates, cherubim et seraphim. Quorum officiorum
5 vocabula cur ita dicta sint, interpretando exequimur. Angeli
vocantur propter quod de caelis ad adnuntiandum hominibus
6 mittuntur. Angelus enim Graece, Latine nuntius dicitur. Arch- 25
angeli Graeca lingua summi nuntii interpretantur. Qui enim
parva vel minima adnuntiant, angeli; qui vero summa, arch-
angeli nuncupantur. Archangeli dicti eo quod primatum

4 scilicet om. K et ut trin. K 6 ipostasis C: ipostasis B:
ipotasis KT 7 personas vel om. T¹ 8 dicitur T essentia
KT 9 non om. C¹ dici BT: dicitur C vere ex vero C 10 ap.
Gr. secl. Schwarz 11 hebraice ex hebrei B he. dicuntur ma. T
malaoth BCT: molooth K 13 nuntient K vocabula BC 16 facit
C 17 significet C 18 scilicet om. K (non A) 20 sac. et scrip. C¹:
sacra scriptura K testatur B¹K 21 princ. et pot. C 23 ita] it K
dicta CT: distincta BK sunt T exequemur T¹: exsequamur
K² Ang. vero vo. K ante corr. 25 mittantur C vel Ἄγγελος enim
26 Gr. ling. om. K (non A) 27 summa T 28 archangeli dicti
... cognovisset (§ 8) desunt in K (in quo novus quaternio a § 9 incipit)

teneant inter angelos ; ἀρχός enim Graece, Latine princeps interpretatur. Sunt enim duces et principes, sub quorum ordine unicuique angelorum officia deputata sunt. Nam quia arch-
 7 angeli angelis praesunt Zacharias propheta testatur dicens (2, 3):
 5 'Ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et angelus alius egrediebatur in occursum eius, et dixit ad eum : Curre, loquere ad puerum istum dicens : Absque muro habitabitur Hierusalem.' Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam
 8 potestates superiores inferiores disponerent, nullo modo hoc,
 10 quod homini diceret angelus, ab angelo cognovisset. Quidam
 9 autem archangelorum privatis nominibus appellantur, ut per vocabula ipsa in opere suo quid valeant designetur. Gabriel
 10 Hebraice in linguam nostram vertitur fortitudo Dei. Vbi enim potentia divina vel fortitudo manifestatur, Gabriel mittitur.
 15 Vnde et eo tempore, quo erat Dominus nasciturus et trium-
 11 phaturus de mundo, Gabriel venit ad Mariam, ut illum adnuntiaret qui ad debellandas aerias potestates humilis venire dignatus est. Michael interpretatur, Qui sicut Deus. Quando
 12 enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archangelus mitti-
 20 tur. Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere quod facere potest Deus. Raphael interpretatur curatio vel
 13 medicina Dei. Vbicumque enim curandi et medendi opus necessarium est, hic archangelus a Deo mittitur ; et inde medi-
 14 cina Dei vocatur. Vnde et ad Tobiam idem archangelus
 25 missus oculis eius curationem adhibuit, et caecitate deter-
 15 visum ei restituit. Nominis enim interpretatione et angeli officium designatur. Vriel interpretatur ignis Dei, sicut legimus
 16 apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum desuper, et inpluisse quod praeceptum est. Throni autem et
 30 dominationes et principatus et potestates et virtutes, quibus

5 al. ang. C 7 habitatur T 10 dicerent C¹ 11 privatis] supra
 vatis T 12 suo om. T valeat T 13 convertitur B (non A)
 14 manifestabitur TB (non A) 15 quod T dom.] Iesus K (non A)
 16 venit] mittitur K 19 mira eius virt. sit B 20 ex om. T 23 hic]
 huic K (non A) 25 missus] mittitur AK oculos C¹ adhibet K
 26 ei om. BT int. ex ang. officio K

universam caelestem societatem Apostolus conplectitur, ordines angelorum et dignitates intelleguntur; et pro hac ipsa distributione officiorum alii throni, alii dominationes, alii principatus, alii potestates dicuntur, pro certis dignitatibus quibus invicem
17 distinguntur. Virtutes angelicae quaedam ministeria perhiben- **5**
 tur, per quos signa et miracula in mundo fiunt; propter quod
18 et Virtutes dicuntur. Potestates sunt, quibus virtutes adversae subiectae sunt, et inde Potestatum nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo
19 noceant quantum cupiunt. Principatus sunt hi qui angelorum **10**
 agminibus praesunt. Qui pro eo, quod subditos angelos ad explendum ministerium divinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alii sunt qui administrant, alii qui adstant, sicut et per Danielum dicitur (7, 10): 'Milia milium ministrabant ei, et decies milies centena milia adsistebant ei.' **15**
20 Dominationes sunt ii qui etiam Virtutibus et Principatibus praeeminent, qui pro eo, quod ceteris angelorum agminibus
21 dominantur, Dominationes vocantur. Throni sunt agmina angelorum, qui Latino eloquio sedes dicuntur; et vocati Throni quia illis conditor praesidet, et per eos iudicia sua disponit. **20**
22 Cherubin autem et ipsi sublimes caelorum potestates et angelica ministeria perhibentur; qui ex Hebraeo in linguam nostram interpretantur scientiae multitudo. Sunt enim sublimiora agmina angelorum, qui pro eo, quod vicinius positi divina scientia ceteris amplius pleni sunt, Cherubin, id est plenitudo scientiae, **25**
23 appellantur. Ipsa sunt illa duo animalia super propitiatorium arcae ficta ex metallo, propter significandam angelorum prae-
24 sentiam, in quorum medio ostenditur Deus. Seraphin quoque similiter multitudo est angelorum, qui ex Hebraeo in Latinum ardentes vel incendentes interpretantur. Qui idcirco ardentes **30**

1 ordines]	ordinationes T	§ 17 om. T ¹	5 angelica B	9 eor.
potestatibus K	mundum B	13 nam et al. B	14 sicut per K	
15 ei om. C ¹	ei] illi C	17 praeminent (prem-) BKT	20 quia	
in illis K	21 cacl. subl. K (non A)	et evangelica C ¹	22 misteria	
T ¹	in lingua nostra K (non A)	23 interpretatur C ¹ K	enim]	
autem K	24 vicinis T	25 sunt pleni K	26 duo an. il.	
C	supra K	propitiatorium B	27 ficta T	29 quia ex C ¹

vocantur, quia inter eos et Deum nulli angeli consistunt; et
 ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis luminis
 claritate divini inflammantur. Vnde et ipsi velant faciem et **25**
 pedes sedentis in throno Dei; et idcirco cetera angelorum turba
 5 videre Dei essentiam plene non valent, quoniam Cherubin eam
 tegit. Haec igitur vocabula agminum angelorum ita sunt **26**
 specialia ordinum singulorum, ut tamen sint ex parte communia
 omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorundam angelo-
 rum ordine specialiter designentur, tamen per Psalmistam
 10 (79, 2): 'Qui sedes super Cherubin,' dicitur. Sed ideo isti **27**
 ordines angelorum privatis nominibus appellantur, quia hoc
 ipsud officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cum
 sint omnibus communia, proprie tamen haec nomina suis or-
 dinibus deputantur. Vnicuique enim, sicut praedictum est, **28**
 15 propria officia sunt iniuncta, quae promeruisse eos in mundi
 constat exordio. Nam quia angeli et locis et hominibus prae-
 sunt, per Prophetam testatur angelus dicens (Daniel. 10, 13):
 'Princeps regni Persarum restitit mihi.' Vnde apparet nullum **29**
 esse locum cui angeli non praesint. Praesunt enim et auspiciis
 20 operum omnium. Hic est ordo vel distinctio angelorum, qui **30**
 post lapsum malorum in caelesti vigore steterunt. Nam post-
 quam apostatae angeli ceciderunt, hi perseverantia aeternae
 beatitudinis solidati sunt. Vnde et post caeli creationem in
 principio reperitur (Genes. 1, 6, 8): 'Fiat firmamentum, et
 25 vocatum est firmamentum caelum.' Nimirum ostendentes quod **31**
 post ruinam angelorum malorum hi, qui permanserunt, firmi-
 tatem aeternae perseverantiae consecuti sunt, nullo iam lapsu

1 nul. alii ang. AB 2 quantum A¹BK vicinus C cons.] sita
 sunt K (non A) 4 sedentes K 5 dei ess. vid. K (non A) videri
 B valet BCK 6 teget TC¹ ita sunt. . . singulorum om.
 K 8 dum ad t. K¹ 9 ordines BCT 10 sedet T; sedit
 C 13 omnibus] omnia C propria ~~detta~~ haec] et C nomina]
 omnia T 14 enim] etiam C (non A) est om. T 16 exordium
 BCT 17 per om. T dic. ang. K (non A) 19 cui non pr. K¹; cui non
 pr. ang. K² (non A) et auspiciis BT: ut auspicient K: et aspicient C¹
 20 distinctio] dictio K 22 perseverantiam K 23 solidati] vocati T
 et post cae. cre. om. T 24 princ. . . . firm. et om. B¹ repetitur CT
 25 ostendentes codd. 26 malorum om. K remanserunt T

- aversi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent nisi eum a quo creati sunt. Quod autem duo Seraphim in Esaia (6, 2) leguntur, figuraliter Veteris et Novi Testamenti significationem ostendunt. Quod vero faciem et pedes Dei operiunt, quia 5 praeterita ante mundum et futura post mundum scire non possumus, sed media tantum eorum testimonio contemplanur.
- 33 Singuli senas alas habent, quia de fabrica tantum mundi, quae in sex diebus facta sunt, in praesenti saeculo novimus. Quod clamat ter Sanctus alter ad alterum, Trinitatis in una divinitate 10 demonstrat mysterium.

- VI DE HOMINIBVS QVI QVODAM PRAESAGIO NOMEN ACCEPERVNT. Plerique primorum hominum ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita prophetice indita sunt vocabula, ut aut futuris aut praecedentibus eorum causis convenient. 15
- 2 In quibus tamen manente spiritali sacramento, nunc tantum ad litteram intellectum historiae persequimur. Vbi autem etymologiae interpretationem non attigimus, solam ipsam in Latino etymologiam posuimus. Quod autem unum nomen Hebraicum aliter atque aliter interpretatur, hoc secundum accentuum et 20 litterarum evenit diversitatem, ut in variis significationibus nomina commutentur. Adam, sicut beatus Hieronymus tradit, homo sive terrenus sive terra rubra interpretatur. Ex terra enim facta est caro, et humus hominis faciendi materies fuit.
- 5 Eva interpretatur vita sive calamitas sive vae. Vita, quia origo 25 fuit nascendi: calamitas et vae, quia praevaricatione causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas.

2 dulce *corr. ras.* duce *T*: ducem *K* 5 vero *om.* *K*¹ Dei] ei
deff. 6 et fut. . . non poss. *om.* *T* 7 testimonia *KT* conpro-
 bamur *B* 8 quae sex *K* 10 clamat ter] clamantes *C* 11 demon-
 strant ministerium *C*¹ 13 hominum] omnium *C*¹ ex *om.* *T*
 16 nuc *B* tantum] tamen *T* 17 persequemur *CT* 18 attingimus
 (att., *BCK* latinum *codd.* 20 accentum (acc-) *C*¹*KT* 21 diversi-
 tate *BT* 23 sive (*alt.*)] vel *K* 24 homini fac. materiae *K*
 25 sive] si *K*¹ sive] aut *K* (*non A*) vae *om.* *C*¹ Vita . . .
 vae *om.* *K* (*non A*) 26 vae] aciae *C*¹ quia ex quae *A* prevarica-
 tionem *BC*: per prefaricationem *T*: praevaricationis *A* 27 A cad. . .
 cal. *om.* *K* (*non A*)

Alii autem dicunt : ob hoc Eva vita et calamitas appellata, quia 6
 saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis et mortis,
 quod est vae. Cain possessio interpretatur, unde etymologiam 7
 ipsius exprimens pater eius ait (Genes. 4, 1) : 'Cain, id est, Pos-
 5 sedi hominem per Deum.' Idem et lamentatio, eo quod pro
 interfecto Abel interfectus sit, et poenam sui sceleris dederit.
 Abel luctus interpretatur, quo nomine praefigurabatur occiden- 8
 dus. Idem et vanitas, quia cito solutus est atque subtractus.
 Seth interpretatur resurrectio, eo quod post fratris interfe- 9
 10 ctionem natus sit, quasi resurrectionem fratris ex mortuis susci-
 tare. Idem et positio, quia posuit eum Deus pro Abel. Enos 10
 iuxta propriae linguae varietatem homo vel vir dicitur. Et con-
 grue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est (Genes.
 4, 26) : 'Tunc initium fuit invocandi nomen Domini' ; licet
 15 plerique Hebraeorum arbitrentur quod tunc primum in nomine
 Domini et in similitudine eius fabricata sint idola. Enoch 11
 dedicatio. In ipsius enim nomine civitatem postea aedificavit
 Cain. Cainan lamentatio vel possessio eorum ; sicut enim Cain 12
 possessio, ita derivatum nomen, quod est Cainan, facit possessio
 20 eorum. Matusalam interpretatur mortuus est. Evidens etymo- 13
 logia nominis. Quidam enim eum cum patre translatus fuisse,
 et diluvium praeterisse putaverunt. Ob hoc signanter trans-
 fertur : mortuus est, ut ostenderetur non vixisse eum post dilu-
 vium, sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim
 25 octo homines in arca diluvium evaserunt. Lamech percussit. 14
 Iste enim percussit et interfecit Cain : quod etiam ipse postea
 perpetrasset uxoribus confitetur. Noe requies interpretatur, pro 15
 eo quod sub illo omnia retro opera quieverunt per diluvium.

1 cal. est app. K 3 vae] evae B 4 cain id est BK : canet id est
 C¹T² : canet T¹ : om. A 5 per intersectionem abel K (non A)
 6 dedit B 7 quo nom.] quomine B¹ 8 unitas C¹ quia] qui T
 9 Sedh B : Sed C interpretatur om. K (non A) 10 quasi] quia
 si C¹ susc.] repararet K (non A) 16 sint] sunt BT 18 vel]
 et K 19 derivativum K est om. AK 20 fort. mortuus est. Est
 evidens 21 cum patre om. AK 22 put. et ob hoc B 24 cataclis-
 mum C¹T 25 dil. in arca evas. B 26 iste] ipse BC 28 omnia
 om. K (non A) opere T

- Vnde et pater eius vocans nomen eius Noe dixit (Genes. 5, 29):
16 'Iste requiescere nos facit ab omnibus operibus nostris.' Sem
 dicitur nominatus, quod nomen ex praesagio posteritatis accepit.
 Ex ipso enim patriarchae et apostoli et populus Dei. Ex eius
 quoque stirpe et Christus, cuius ab ortu solis usque ad occasum 5
17 magnum est nomen in gentibus. Cham calidus, et ipse ex prae-
 sagio futuri cognominatus. Posteritas enim eius eam terrae par-
 tem possedit, quae vicino sole calentior est. Vnde et Aegyptus
18 usque hodie Aegyptiorum lingua Kam dicitur. Iapheth latitudo.
 Ex eo enim populus gentium nascitur; et quia lata est ex genti- 10
 bus multitudo credentium, ab eadem latitudine Iapheth dictus
19 est. Canaan filius Cham interpretatur motus eorum. Quod
 quid est aliud nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est
20 pro opere eius, maledictus est. Arfaxat sanans depopulationem.
21 Chus Hebraice Aethiops interpretatur; a posteritate sui generis 15
22 nomen sortitus. Ab ipso enim sunt progeniti Aethiopes. Nem-
 broth interpretatur tyrannus. Iste enim prior arripuit insuetam
 in populo tyrannidem, et ipse adgressus est adversus Deum
23 impietatis aedificare turrem. Heber transitus. Etymologia eius
 mystica est, quod ab eius stirpe transiret Deus, nec perseveraret 20
 in eis, tralata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti
24 Hebraei. Phaleg divisio, cui pater propterea tale nomen in-
 posuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra divisa est.
25 Thara exploratio ascensionis. Melchisedech rex iustus. Rex,
 quia ipse postea imperavit Salem. Iustus, pro eo quod dis- 25
 cernens sacramenta Legis et Evangelii, non pecudum victimas,
26 sed oblationem panis et calicis in sacrificio obtulit. Loth
 declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum

4 patr. prophetae et apost. C	5 et] est C	6 nomen est T: est
nomen eius B	ex om. K	7 eius om. C ¹
aegyptorum K	linguam T	9 hodie] die C ¹
K	10 eo] quo K	11 ab] iafeth latitudo T
14 opera T	15 ezobs T	16 eziopes T
adgressus est om. K ¹	20 quod] quo T	18 populos BT
AC	22 Fares C	21 sunt enim
(prms)] ductus C ¹	posuit K	24 accensiones C ¹
26 Evang.] egelii C ¹	27 panem K	iustus
ficiu BC: sacrificio primum T	28 declinas C ¹	sacri-
		consentit K

inlicita carnis incendia declinavit. Moab ex patre. Et totum **27**
 nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita
 filia de patre. Ammon, cuius causa nomen redditur filius **28**
 populi mei, sic derivatur, ut ex parte sensus nominis, ex parte
5 ipse sit sermo. Ammi enim, a quo dicti sunt Ammonitae,
 vocatur populus meus. Sarai interpretatur princeps mea, eo **29**
 quod esset unius tantummodo domus materfamilias. Postea
 causa nominis inmutata, ablata de fine I littera, dicitur Sara,
 id est princeps. Omnium quippe gentium futura princeps
10 erat, sicut et Dominus pollicitus fuerat ad Abraham (Gen. 17,
 16): 'Dabo tibi ex Sara filium, et benedicam ei, et erit in gentes,
 et reges populorum erunt ex ea.' Agar advena, vel conversa. **30**
 Fuit enim. [complexui Abrahae advena causa generandi data,
 quae post contemptum, angelo increpante, conversa est ad
15 Saram.] Cethura thymiana. Ismahel interpretatur auditio **31, 32**
 Dei; sic enim scriptum est (Genes. 16, 11): 'Et vocavit nomen
 eius Ismahel, quia exaudivit eum Deus.' Esau trinomius est, **33**
 et ex propriis causis varie nuncupatur. Dicitur enim Esau, id
 est rufus, ob coctionem scilicet rufae lentis ita appellatus, cuius
20 edulio primogenita perdidit. Edom autem ob ruborem corporis
 dictus est, quod Latine sanguineus dicitur. Seir vero, quod
 fuerit hispidus et pilosus; quando enim natus est, totus sicut
 pellis pilosus erat. Atque idem tribus nominibus appellatur: **34**
 Esau, id est rufus: Edom, id est sanguineus: Seir, id est pilo-
25 sus, quia non habuit lenitatem. Rebecca patientia, sive quae **35**
 multum acceperit. Lia laboriosa, utique generando. Plurimos **36**
 enim dolores quam Rachel fecunditate pariendi experta est.
 Rachel interpretatur ovis. Pro ea enim Iacob pavit oves Laban. **37**

1 inl. ca. om. T¹ 3 de] ex K nominis Arev. 5 Ammi] amon
 CK 6 voc. pop. m. om. K (non A) vocantur C¹ 7 po. cau. om. K
 (non A) 8 I] una K 10 sicut dom. C 11 tibi ex ti K filium]
 semen K (non A) gente C¹ 13 compl. . . . ad Saram hab. CTU:
 om. ABDK: aegyptia H 14 cont. ab ang. U 15 Ce. th. interpre-
 tatur K (non A) int. om. K (non A) 16 vocabit C: voca B
 18 nuncupatus BT 20 roborem KT 22 spidus T totus om. K
 (non A) 23 erat om. K (non A) idem om. K (non A): fort.
 inde trinominibus A 24 id est (terl.) om. K (non A) 25 qui B

- 38 Zelpha os hians. Bala inveterata. Dina transfertur in causam.
 39 Iurgii enim in Sichimis causa extitit. Thamar amaritudo pro
 viris mortuis. Item et commutans. Mutavit enim se in habitu
 40 meretricis, quando cum socero suo concubuit. Phares divisio,
 ab eo quod diviserit membranula secundarum, divisoris, id est 5
 phares, sortitus est nomen. Vnde et Pharisaei, qui se quasi
 41 iustos a populo separabant, divisi appellabantur. Zara frater
 eius, in cuius manu erat coccinum, interpretatur oriens; sive
 quia primus apparuit, sive quod plurimi ex eo iusti nati sunt, ut
 in libro Paralipomenon continetur, Zara, id est oriens, appella- 10
 42 tus est. Iob in Latinum vertitur dolens; et recte dolens, pro-
 pter percussione[m] carnis et passiones dolorum. Calamitates
 43 enim suas nominis etymologia praefiguravit. Pharaonomen
 est non hominis, sed honoris, sicut et apud nos Augusti appel-
 lantur reges, cum propriis nominibus censeantur. Exprimitur 15
 autem in Latino Pharaon denegans eum, utique Deum, sive dis-
 44 sipator eius. Populi enim Dei fuit afflictor. Iannes marinus,
 sive ubi est signum. Cessit enim et defecit signum eius coram
 signis Moysi; unde et dixerunt magi (Exod. 8, 19): 'Hic digi-
 45 tus Dei est.' Mambres mare pellicium sive mare in capite. 20
 46 Denique Moyses interpretatur sumptus ex aqua. Invenit
 eum ad ripam fluminis expositum filia Pharaonis, quem colli-
 gens adoptavit sibi; vocavitque nomen eius Moysen, eo quod
 47 de aqua sumpsisset eum. Aaron mons fortitudinis inter-
 pretatur, propter quod turibulum accipiens in medio supersti- 25
 tum et interemptorum obviam stetit, et ruinam mortis quasi

1 os iens BCT: oriens K 3 idem BT: eadem C 5 membra
 nullam C¹ divisoris T: divisionis Hieronymus id est] inde et
 B 6 faris B: fares CKT unde far. B 7 apopolos K: apostolo
 C¹ 9 ut] et T 10 in om. K (non A) Zara... app. est om.
 K (non A) 11 est om. T dolens (alt.) om. CT 12 perc. carn.
 et passionem carnis et passionis dolorem K (non A) passionis B¹
 calamitatis B¹C 14 sicut enim et T: sicut K angusta C¹
 16 autem] enim B den.] denudans Arev. 17 marinus] marsus K
 (non A) 18 sig. eius cor. enim signis Moy. ces. et def. signum eius K
 (non A) 19 hic om. B 20 pellicosum K (pro perliquosum?):
 pellucidum Arev. 21 inv. enim eum B 23 adportavit T eo]
 ego C¹ 25 superstitum B: supraestitum (subp-, -pre-) C¹KT
 26 obiam (ovi-) TC

quidam mons fortis exclusit. Eleazar Dei adiutorium. Balac 48
 praecipitans, sive devorans. Balaam vanus populus. Phinees 49
 ori parcens. Transfixit enim pugione Zambri cum scorto
 Madianitide, et Domini furorem placavit, ut parceret. Zambri 50
 iste lacesiens vel amaricans. Proprie enim nomen ab
 amaritudine figuratum, quod peccando amaricaverit populum.
 Raab latitudo, vel fames, sive impetus. Iosue interpretatur 51
 salvator. Ipse enim in figura Christi populum a deserto
 salvavit, et in terram repromissionis induxit. Caleph quasi 52
 cor, aut canis. Othoniel tempus eius Deus, vel responsio 53
 Dei. Aoth gloriosus. Barach fulgurans. Debbora apis vel
 loquax. Apis, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans
 adversus Sisaram, quo perempto cecinit canticum; inde lo-
 quax. Iahel ascensio. Gedeon experimentum iniquitatis 54
 eorum. Frequentibus enim documentis informatus est quali
 praesagio contra hostes futuram victoriam expediret, ex quo
 futuro experimento etymologiam nominis sumpsit. Abime-
 lech pater meus rex. Tola vermiculum, vel coccinum. Iair 55
 inluminans. Iephte aperiens, vel apertus. Esebon cogita-
 tio, sive vinculum maeroris. Abdo servus eius. Samson sol 56
 eorum, vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, et libera-
 vit Israel de hostibus. Dalila paupercula, vel situla. Booz in
 fortitudine, [sive] in quo robur. Noemi, quam interpretare 57
 possumus consolatam, eo quod marito et liberis peregre mortuis,
 25 nurum Moabitidem in consolatione sua tenuit. Ruth inter- 58
 pretatur festinans. Alienigena enim erat ex populo gentili,

1 mons *om.* T 2 deforans T 3 pugionem C¹KT: pugioni B
 scortu KT: scurtu C¹ 4 Zambri stella cessiens B: Zambri stela-
 cescens C¹ 5 iste *om.* K nom. amaritudinis figuratur K 6 peccato
 K amaricavit (*add. in marg.* populum dei) B 7 famis BKT
 seu K interp. *om.* K (*non A*) 8 figuram BT 11 Bar. fulg.
om. K (*non A*) Deborra apix K 12 quia] quod B 14 adensio
 C¹ 16 quo *om.* B 17 nominis *om.* T 18 Tola . . . inlum. *om.* B¹
 20 memoris B: messoris K 21 eorum *om.* K (*non A*) U² (*non V*)
 enim *om.* B 22 Dalila . . . robur *om.* K (*non A*) 23 sive hab.
 BCU: *om.* T: vel A qua K 24 possimus B quod a marito C
 25 interp. *om.* K (*non A*)

- quae relicta patria festinavit transire in terram Israel, dicens
socrui suae (Ruth 1, 16): 'Quocunque perrexeris, pergam.'
- 59 Anna gratia eius interpretatur, quia, dum prius esset sterilis
natura, postremo Dei gratia fecundata est. Heli Deus meus.
- 60 Ophni discalciatus. Filius enim fuit Heli electus in ministerium 5
sacerdotii, cuius amissionem suo expressit vocabulo. Apostolus
enim ait (Ephes. 6, 15): 'Calciati pedes in praeparationem
61 Evangelii pacis.' Et Propheta (Isai. 52, 7): 'Quam speciosi
pedes qui adnuntiant pacem!' Iste ergo discalciatus interpre-
tatur, ut eius nomine Veteris Testamenti sacerdotium a veteri 10
62 populo significaretur ablatum. Phinees frater Ophni os mutum
interpretatur, quo significatur sacerdotii veteris et doctrinae
silentium. Samuel nomen eius Deus. Iessai insulae sacrifi-
63 cium, vel incensum. Saul petitio [interpretatur]. Notum est
enim quomodo Hebraeorum populus eum sibi regem petierit, 15
et accepit non secundum Deum, sed secundum suam volunta-
64 tem. David fortis manu, utique quia fortissimus in proeliis fuit.
Ipse et desiderabilis, in stirpe scilicet sua, de qua praedixerat
Propheta (Agg. 2, 7): 'Veniet desideratus cunctis gentibus.'
- 65 Salomon tribus nominibus fuisse perhibetur. Primum vocabu- 20
lum eius Salomon dicitur, id est pacificus, eo quod in regno
eius pax fuerit. Secundum nomen Ididia, eo quod fuerit dile-
ctus et amabilis Domino. Tertium vocabulum eius Coheleth,
quod Graece appellatur Ecclesiastes, Latine Contionator,
66 quod ad populum loqueretur. Jonathan columbae donum. 25
67 Absalon patris pax per antiphrasin, eo quod bellum adversus

1 rel. patr. sua AC: relicto patre K transire om. K (non A)
2 socrus T: socerae K (non A) 4 postremum B 5 Heli fuit K
(non A) ministerio K 6 sacerdotis C apostolorum B 7 pre-
paratione BK 9 adnuntient C ergo] enim BC 11 fratre
C¹ T motum C¹ 12 quod C¹ TK (non A) significat K vet.
testamenti et B 13 Samuel... Deus om. K (non A) insule K: in
sole ABC T 14 interp. om. K (non A) interp. pet. T 15 quo-
modo] quoniam K (non A) petiit K 16 non] nomen non B
17 for. ma.] fortissimum T quia] quod B fortis mum T 19 veniat
K 20 trib. nom.] trinomius K (non A) 23 voc. eius om. K (non
A) 25 a populo B¹ 26 patrie C¹ pax] vox K ad-
versum T

patrem gessisset, sive quod in ipso bello David pacatum fuisse
legitur filio, adeo ut etiam magno cum dolore extinctum plangeret.
Roboam latitudo populi, et ipsud per antiphrasin, quod decem 68
tribubus ab eo separatis, duae tantum ei relictæ sint. Abia 69
5 pater Dominus, vel pater fuit. Asa tollens, sive sustollens.
Iosaphat Domini iudicium. Ioram, qui est excelsus. Achazias
adprehendens Dominum. Athalia tempus Domini. Ioas 70
spirans, vel Domini robur. Amasias populum tollens. Ozias 71
fortitudo Domini. Azarias auxilium Domini. Ozias autem
10 ipse est qui Azarias duplici nomine. Iste est qui, illicitum
sibi sacerdotium vindicare conatus, lepra in fronte percussus
est. Ioatham est perfectus. Pulchram etymologiam nominis. 72
Fecit enim rectum in conspectu Domini, et portam templi
aedificavit excelsam. Achaz adprehendens. Ezechias fortis 73
15 Dominus. Manasse obliuioſus. Per multa enim scelera et
sacrilegia reliquerat et oblitus fuerat Deum. [sive quod oblitus
est Deus peccatorum illius.] Amon fidelis vel onustus. Iosias, 74
ubi est incensum Domini, propria etymologia nominis. Iste
[est] enim qui simulacra conbussit. Ioachaz robustus. Ioachim, 75
20 ubi est praeparatio. Eliachim Dei resurrectio. Ieconias prae-
paratio Domini. Sedechias iustus Domini. Ieroboam iudica- 76
tio sive causa populi, vel, ut quidam aiunt, divisio interpretatur,
pro eo quod in regno eius divisus sit populus Israel, et prae-
cisus a regno stirpis David. Divisionis enim populi causa iste
25 extitit. Zambri psalmus vel canticum meum. Omri crispans 77

1 egisset *K* ipso] illo *C* David] dixerunt *K* (*pro dd, i. e.*
David) pactum *C*¹: peccatum *K* 2 plangerent *C*¹: plangerit
K 3 quod] ut *K* (*non A*) 4 tribubus *C* (*non A*) eo] eis *K*
(*non A*) sep.] set parentis *C*¹ sunt *ABC*¹ Abia ...
fort. Domini (§ 71) *om. K* 5 tolles *C*: dolens *AB* sust.] sustinens
C (*non A*) 71 deprehendens *C* (*non A*) 8 robur *ex* rubor *AT*:
solus *C*¹ 9 Ozias autem ... Azarias *om. K* autem *om. B* (*non*
A) 10 est *om. K* (*non A*) illicitus *B*: illicite *K* (*non A*)
12 pulchre *K* 14 Achaz] Achazias (*Aca-*) *BK* 15 domini *K*
per] prae *K* vel permulta deliquerat Schwarz, fort. recte 16 dei
TU sive ... illius hab. *CT*²*U*: *om. BKT*¹ 17 sit *C* honestus
(*on-*) *codd.* 18 Domini] dei *K* 19 est *om. BK*: hab. *CT* qui
om. K 20 Eliachim Dei] hebraice in deo *K* (*non A*) 22 veluti
B: vel *T* 24 reg. in stir. *C*¹ 25 Za. vel ps. *K* meum *BT*: vel
hymnum (*ym-*) *CK* ombri *C*: umbri *K*

- 78 meus. Achab frater patris. Iezabel fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem: sed melius, ubi est sterquilinium. Praecipitata enim deorsum comederunt carnes eius canes, sicut praedixerat Helias (4 Reg. 9, 37): 'Et erunt,' inquit, 'carnes Iezabel sicut stercus 5 super faciem terrae.' Ochozias adprehendens Deum. Iehu ipse, vel est. Ioatha robustus. Sella umbra eius, vel petitio. 80 Manahem consolans. Paceas aperiens. Nabuchodonosor prophetia lagunculae angustae, sive prophetans istiusmodi signum, pro somnio scilicet futurorum quod vidisse narratur, et Daniel interpretatus est; sive sessio in agnitione angustiae, pro 10 81 his qui in captivitatem ab eo ducti sunt. Zorobabel apud Hebraeos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus: zo iste, ro magister, babel proprie Babylonium sonat; et efficitur nomen Zorobabel, iste magister de Babylone. In Babylone enim ortus est, ubi et princeps gentis Iudaeae extitit. 15

- VII DE PATRIARCHIS. Quorundam patriarcharum etymologiae notandae sunt, ut sciamus quid in suo vocabulo resonant. Nam plerique eorum ex causis propriis nomina acceperunt. Patriarchae interpretantur patrum principes. 'Αρχός enim Graece 2 princeps est. Abram primum vocatus est pater videns populum, 20 propter Israel scilicet tantum. Postea appellatus est Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur in nomine, sed subauditur, iuxta illud (Genes. 17, 5): 'Erit nomen tuum 3 Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.' Isaac ex 25 risu nomen accepit. Riserat enim pater, quando ei promissus est, admirans in gaudio. Risit et mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa 4 nomen accepit Isaac; interpretatur enim risus. Sciendum

2 sed] sicut B praecipitat K 3 canes] carnes C¹ 8 labuncule C¹ 9 somnium K 10 sensio C¹ 11 Zor. proprie apud T 12 compositum K 13 zo iste robabel (*delet.*) ro ma (*sic*) babel propr. K: zo sterobus magister. Babel propr. T efficiatur B 14 in bab. est ortus ubi K (*non A*) 15 iude ext. T: iudex ext. B 17 quod C¹ T Nam om. B 18 propr. cau. C patriarcha interpretatur pa. princeps K 21 appellatur C 23 autem] hoc B 24 subaudiatur T 25 pater K 26 acc. et ris. C¹ pater] mater KT¹

autem quod quattuor in Veteri Testamento absque ullo
 velamine nominibus suis, antequam nascerentur, vocati sunt :
 Ismahel, Isaac, Salomon et Iosias. Lege Scripturas. Iacob sub- 5
 plantator interpretatur, sive quod in ortu plantam nascentis fra-
 tris adprehenderit, sive quod postea fratrem arte deceperit.
 Vnde et Esau dixit (Genes. 27, 36) : 'Iuste vocatum est nomen
 eius Iacob, subplantavit enim me ecce secundo.' Israel vir 6
 videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota
 nocte luctatus vicit in certamine angelum, et oriente lucifero
 benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus
 est, sicut et ipse ait (Genes. 32, 30) : 'Vidi Dominum et salva
 facta est anima mea.' Ruben interpretatur visionis filius. Sic 7
 enim, quando eum peperit Lia, vocavit nomen eius Ruben dicens
 (Genes. 29, 32) : 'Quia vidit Deus humilitatem meam.' Simeon 8
 interpretatur auditio. Sic enim dixit Lia, quando peperit eum
 (Genes. 29, 33) : 'Quia exaudivit me Deus.' Levi additus. Dixit 9
 enim Lia, quando peperit eum, non ambigens de amore viri
 (Genes. 29, 34) : 'Nunc mecum erit vir meus, quia peperit ei
 tres filios.' Iudas confessio dicitur. Quando enim peperit eum 10
 Lia, laudem Domino rettulit dicens (Genes. 29, 35) : 'Nunc super
 hoc confitebor Domino,' et ob id vocatus est Iudas. A confes-
 sione itaque nomen eius [est] dictum, quod est gratiarum actio.
 Issachar interpretatus est merces. Is quippe dicitur est, sacher 11
 merces. Hoc autem ideo, quia mandragoris filii Ruben introi-
 tum viri, qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Vnde et
 dum natus est, dixit Lia (Genes. 30, 18) : 'Dedit Deus merce-
 dem meam.' Zabulon interpretatur habitaculum. Sextum enim 12
 hunc filium genuerat Lia : propterea iam secunda dixit (Genes.
 30, 20) : 'Habitabit mecum vir meus.' Vnde et filius eius vo-

1 autem] enim C¹ 3 et ozias BT : ozias K leges C¹ 4 quod]
 quae B in horta (corr. ortu) suo plan. C 7 ecce om. K 10 app.
 Isr. sicut K 13 peperit om. T¹ 14 quia] quod B : om. C
 16 quia] quod B 18 quia] quod B 21 id] hoc K 22 est hab.
 BK : om. CT 23 int. om. K (non A) : -tur Arev. is (his) quippe di.
 est (om. B) isacar (-ch-) ABCT : hachar quoque di. saca K 24 hoc
 au. id.] propter hoc K (non A) quia] quod B 25 qui] quia C¹
 28 generat K Lia gen. B iam om. T 29 habitavit (ab-) BKT

- 13 catus est habitaculum. Nephtalim. De conversione, sive con-
 paratione causa nominis eius est. Vnde et dixit Rachel, cum
 eum peperisset ancilla eius Bala (Genes. 30, 8): 'Habitare me
 14 fecit Deus habitationem cum sorore mea.' Dan interpretatur
 iudicium. Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina 5
 eius (Genes. 30, 6): 'Iudicavit me Dominus, et exaudiens
 dedit mihi filium.' Causam nominis expressit, ut ab eo quod
 15 iudicasset Dominus, filio ancillae iudicii nomen inponeret. Gad
 ab eventu, sive procinctu vocatus est. Quando enim peperit
 eum Zelpha, dixit domina eius Lia: In fortuna, id est quod 10
 16 dicitur, in procinctu vel eventu. Aser beatus dicitur. Dum
 enim peperisset eum Zelpha, dixit Lia (Genes. 30, 13): 'Beata
 ego, et beatificant me mulieres': et ab eo, quod beata dicatur,
 17 ex etymologia nominis beatum vocavit. Ioseph ab eo, quod
 sibi alium addi mater optaverat, vocavit augmentum. Hunc 15
 Pharaon Zaphanath appellavit, quod Hebraice absconditorum
 repertorem sonat, pro eo quod obscura somnia revelavit et
 18 sterilitatem praedixit. Tamen, quia hoc nomen ab Aegypto
 ponitur, ipsius linguae debet habere rationem. Interpretatur
 ergo Zaphanath Aegypto sermone salvator mundi, eo quod 20
 19 orbem terrae ab inminente famis excidio liberarit. Benjamin
 interpretatur filius dexteræ, quod est virtutis. Dexteræ enim
 appellatur iamin. Mater quippe eius moriens vocaverat nomen
 eius Benoni, id est filius doloris mei. Pater hoc mutavit, filium
 20 dexteræ nominans. Manasses dictus ab eo, quod sit pater 25
 eius oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur ob-
 21 livio. Ephraim, eo quod auxerit eum Deus; et ex hoc voca-
 bulo in linguam nostram transfertur augmentum.
- VIII DE PROPHETIS. Quos gentilitas vates appellant, hos no-

1 conversatione K	2 est om. K	3 anc. balla B	4 habitatione
BCT	6 et exaudivit et de. K (non A)	8 iudicansset C: iudicasset	
se T	9 seu K (non A)	10 fortune T	quod dic. om. K (non A)
13 dicatur] dicitur K	14 ex om. K	beatam B	17 sonant C ¹
18 Tamen] Nam et tunc non K (non A)		quia] quod B	20 ergo]
enim B	sal. mun. aeg. serm. K	21 terrae] mundi K (non A)	
liberaret BK	22 quod virt. B ¹	23 matre	quia pro eo mor. K (non A)
vocavit K	24 Benoni] beniamin C ¹ K	27 ex] ab B	29 Quod
T	gentiles K: gentilitates corr. -litas A	appellat B	

stri prophetas vocant, quasi praefatores, quia porro fantur et de
 futuris vera praedicunt. Qui autem [a] nobis prophetae, in
 Veteri Testamento videntes appellabantur, quia videbant ea
 quae ceteri non videbant, et praespiciebant quae in mysterio
 5 abscondita erant. Hinc est quod scriptum est in Samuele 2
 (1 Reg. 9, 9): 'Eamus ad videntem.' Hinc Esaias (Esai.
 6, 1): 'Vidi,' inquit, 'Dominum sedentem super thronum
 excelsum et elevatum.' Et Ezechiel (1, 1): 'Aperti sunt caeli
 et vidi visiones Dei.' Quorundam autem prophetarum etymo- 3
 10 logiae nominum adnotandae sunt. Vocabula enim eorum satis
 ostendunt quid in futuris factis dictisque suis praenuntiassent.
 Helias interpretatur Dominus Deus. Ex futuri igitur praesagio 4
 sic vocatus. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadrin-
 gentis sacerdotibus Baal, invocato nomine Domini descendit de
 15 caelo ignis super holocaustum. 'Quod cum vidisset omnis
 populus, cecidit in faciem suam et ait: Dominus ipse est Deus'
 (3 Reg. 18, 39). Ex hac igitur causa tale prius nomen accepit, 5
 pro eo quod per eum postea cognoverit populus Dominum
 Deum. Idem et fortis Dominus interpretatur, vel propter quod
 20 interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab adversi-
 tatem toleravit. Helisaeus Domini salus interpretatur; voca- 6
 bulum autem et idem ex futuri praesagio suscepit. Denique et
 multas virtutes fecit et famem pellens populum a morte salvavit.
 Nathan dedit, sive dantis. Esaias interpretatur salvator Domini. 7
 25 Et merito; Salvatorem enim universarum gentium eiusque
 sacramenta amplius quam ceteri praedicat. Ieremias excelsus 8
 Domini, pro eo quod dictum est ei (Ierem. 1, 10): 'Constitui
 te super gentes et regna.' Ezechiel fortitudo Dei. Daniel 9

1 prevatores *T*: prof. *dett.* quia] quod *BK* fantur *om.* *K*¹ 2 a
 hab. *CK*: *om.* *BT* prophetarum *om.* *K* (*non A*) 3 appellantur *K*
 quia] quod *B* 4 ceteri... quae *om.* *C* praespiciebant *B*: prospicie-
 bant *T*: praesciebant *K* ministerio *BC*¹ *T* 5 Hic *T* 6 hinc et
 es. *T* 9 etymologiam nom. adnotanda *K* 11 qui in futurum *K*
 pronuntiassent *C* 13 sicut vocatur *C* 16 cecidit] cedet *K*
 18 Dominum *om.* *K* (*non A*) 20 interfecit *K*: interfecet *C* eodem
*C*¹ 21 sal. int. . . sancti spiritus (§ 36) *desunt in D* (*folio amisso*)
 22 au. idem *B* 23 morte] fame *T* sanavit *K* 24 salus dom. int.
 Dom. et mer. *om.* *A* 25 eius sacr. *K* 26 predicant *B*

iudicium Dei, sive quia in presbyterorum iudicio sententiam
divinae examinationis exhibuit, dum reperta eorum falsitate
Susannam ab interitu liberavit; sive quod visiones et somnia,
quibus per singula quaedam et aenigmata futura monstrabantur,
sagaci mente discernens aperuit. Hic et desideriorum vir appel- 5
latus est, quia panem desiderii non manducavit et vinum con-
10 cupiscentiae non bibit. Ozee salvator, aut salvans. Dum
enim iram Dei in populum Israel ob crimen idolatriae prophe-
tasset, domui Iudae salutem pronuntiavit. Propter quod Eze-
chias rex Iuda, sublatis idolis, quos praecedentes reges consecra- 10
verant, templum Domini purgasse ac purificasse monstratur.
11 Iohel Dominus Deus, sive incipiens Deo, vel fuit Dei. Haec
12 enim eius vocabulum resonat etymologia incerta. Amos po-
pulus avulsus. Prophetia enim eius ad populum fuit Israel, quia
iam avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus 15
13 a regno stirpis David. Nahum gemens, sive consolator. In-
crepat enim civitatem sanguinum, et post eversionem illius
consolatur Sion dicens (Nahum 1, 15): 'Ecce super montes
14 pedes evangelizantis et adnuntiantis pacem.' Habacuc am-
plexans; qui vel ex eo, quod amabilis Domini fuit, vocatur 20
amplexatio, vel quod in certamen cum Deo congreditur, ample-
xantis, id est luctantis, sortitus est nomen. Nullus enim tam
audaci voce ausus est Deum ad disceptationem iustitiae provo-
care, cur in rebus humanis et mundi istius tanta rerum versatur
15, 16 iniquitas. Micheas, quis hic, vel quis iste? Sophonias specu- 25

1 iud. sive *K*¹ quia] quod *K* in] inter *T* iudicium *K*
4 singula] signa *C*² (*non H*): sigla *Arev.*, fort. recte aen.] ignota *K*
monstrabatur *K* 5 hic des. *BK* 6 quia] quod *B* 9 iudaea *C*¹
10 consecraverunt *C*¹: conservaverunt *K* 11 Domini *om.* *K* ac] et
K demonstratur *B* 12 hoc *K* 13 vocabolo *K* 14 a populo *K*:
a populum *C*¹ quia] quod *B* 16 gemens] gemen *T ante corr.*:
germen *T ex corr.* *BCK* consolatus *B* 18 consolatus *B*
19 evang. pacem et adnuntis (*sic*) bona *T (non H)*: evangelizantium
pacem *K* 20 qui vel *T*: quia (? qui) vel quod *A*: quia vel *BCK*
domino *K* 21 congr.] ingrederetur *K* 22 sort. nom. *K* 23 post
deum eras. est vidisse in *T* 24 versatur *BCT*: versetur *AK* § 15 In
fine add. comminatur Samariae ob causam simulacrorum illo modo, quod
(*leg. quo*) Eliu dicitur, quis (qui *U*) est iste involvens sententias *CT*² *U*:
om. *ABKT*¹ ob hanc cau. *C* mo. de quo Hel. *C* 25 specula
Arev.

lum, vel arcanum Domini interpretatur. Vtrumque ad pro-
 phetam convenit; ipsi enim sciunt mysteria Dei. Vnde et ad
 Ezechiel dicitur (3, 17): 'Speculatorem te posui.' Et alibi
 (Amos 3, 7): 'Non faciet Dominus quicquam, nisi revelaverit
 5 servis suis prophetis.' Abdias servus Domini. Sicut enim 17
 Moyses famulus Domini et apostolus servus Christi, ita iste
 legatus ad gentes missus venit et praedicat, quae prophetali
 digna sunt ministerio et servitute: inde servus Domini. Ionas 18
 interpretatur columba, sive dolens. Columba pro gemitu,
 10 quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter
 tristitiam, quam habuit de salute Ninivitarum, vel propter hede-
 ram subito arescentem, cuius umbraculo tegebatur contra solis
 ardorem. Ipse est et Amathi, Sareptanae viduae filius, ut 19
 Iudaei adfirmant, quem resuscitavit Helias, matre postea ad
 15 eum dicente (3 Reg. 17, 24): 'Nunc cognovi quia vir Dei es
 tu, et verbum Dei in ore tuo est veritatis.' Ob hanc causam
 ipsum puerum Amathi vocitatum. Amathi enim ex Hebraeo in
 Latinam linguam veritas dicitur; [et] ex eo quod verum Helias
 locutus est, ille, qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritatis.
 20 Zacharias memoria Domini. Septuagesimo enim anno desola-
 tionis templi conpleto, Zacharia praedicante, memoratus est
 Dominus populum suum, iussuque Darii reversus est Dei popu-
 lus, et reaedificatum est et urbs et templum. Aggaeus in Latino 21
 festinus et laetus resonat. Destructum enim templum aedifi-
 25 candum prophetat, et post luctum captivitatis regressionis laeti-
 tiam praedicat. Malachias interpretatur angelus Domini, id est 22
 nuntius. Quidquid enim loquebatur, quasi a Domino essent

2 ipse B misterium K inde T ad Ez. KT: ezechiel
 C: ezechieli B 4 facit K 5 Domini] dei K enim] et K
 6 Domini] dei B is. leg.] intellegatus C¹ 7 venit C¹K: videt BHT
 8 misterio T: in misterio K 10 fuit] fecit C¹ au. quando vel prop. T
 13 est Ama. K ut] et B 15 quia] quod K (non A) 16 veritas B
 (non A) ob hanc . . . vocit. om. K: Am. voc. om. A 18 dic. et ex
 BK 19 veritas B 20 enim om. T 22 populo suo BT: populi sui
 C 23 reedif. urbs T¹: reedif. est urbs T²: reaedicata urbis (ut vid.) C¹
 24 festinus B 25 prophetet T laet. pred. reversionis K (non A)
 26 ang. Dom. int. K (non A) id est nun. om. K (non A)

- mandata, ita credebantur; et inde ita eius nomen Septuaginta transtulerunt dicentes (Malach. 1, 1): 'Adsumptio verbi Domini
 23 super Israel in manu angeli eius.' Esdras adiutor. Nehemias consolator a Domino. Quodam enim praesagio futuri nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutorium et consolationem 5 omni illius populo redeunti ad patriam. Nam et templum Domini iidem reaedificaverunt, et murorum ac turrium opus
 24 ipsi restauraverunt. Ananias gratia Dei. Idem et Sidrac lingua Chaldaea, quod interpretatur decorus meus. Azarias
 25 auxilium Domini. Idem et Abdenago, quod in Latinum vertitur serviens taceo. Misahel, qui populus Domini. Ipse et
 27 Misac, quod interpretatur risus vel gaudium. Ahia frater meus. Semeia audiens Dominum. Asaph [congregans]. Ethan [robustus sive ascensus]. Idithun transiliens eos, sive saliens eos.
 28 Quosdam enim inhaerentes humo, curvatos in terram, et ea 15 quae in imo sunt cogitantes, et in rebus transeuntibus spem
 29 ponentes transilivit canendo iste, qui vocatur transiliens. Eman accipiens, vel formido eorum. Ethan robustus. Barachia benedictus Domini, vel benedictus Dominus. Olda districtio, sive diverticulum. Iudith laudans, vel confitens. Hester absconsa. 20
 30 Zacharias [memoria Domini, ob hoc quod canit (Luc. 1, 72):
 31 'Memorare testamenti sancti sui']. Iohannes [baptista, Domini gratia, eo quod sit limes prophetiae, praenuntius gratiae, sive initium baptismatis, per quod gratia ministratur]. Hi sunt prophetae
 32 Veteris Novique Testamenti, quorum finis Christus, cui dicitur 25 a Patre (Ierem. 1, 5): 'Et prophetam in gentibus posui te.'
 33 Prophetiae autem genera septem sunt. Primum genus ecstasis, quod est mentis excessus; sicut vidit Petrus vas illud summissum

2 adsumpto verba T 4 futurorum K 6 illi CK redeuntis BT
 8 item B 11 quia pop. C¹ 12 Ahia] Azarias B 13 congregans
 hab. CT (vel T²): om. ABK rob. si. asc. hab. CT (vel T²): om. ABK
 14 sive] vel K 15 humo] homo C¹ 16 ima T¹ 18 Eth. rob. om.
 K Ethan] eman ABCT 19 Dominus om. K¹ 20 confidens BK
 21 mem. Dom. hab. CKOT²U: om. AB¹T¹ ob hoc . . . sui hab.
 CT²U: om. ABKOT¹ 22 bapt. (baptisma A) hab. ABCHOT²U: om.
 KT¹ Domini gratia (gratia dei K) hab. CKOT²U: om. ABT¹ 23 eo
 quod . . . prophetiae hab. COT²U: om. ABKT¹ praenunt. . . . mini-
 stratur hab. CT²U: om. ABKOT¹ 25 fines Christi T: finis Christus
 est C 26 et om. K 28 excelsus T

de caelo in stupore mentis cum variis animalibus. Secundum 34
 genus visio; sicut apud Esaiam dicentem (Esai. 6, 1): 'Vidi
 Dominum sedentem super solium excelsum.' Tertium genus
 somnium; sicut Iacob subnixam in caelo scalam dormiens
 5 vidit. Quartum genus per nubem; sicut ad Moysen et
 ad Iob post plagam loquitur Deus. Quintum genus vox de 35
 caelo; sicut ad Abraham sonuit dicens (Genes. 22, 12):
 'Ne inicias manum tuam in puerum.' Et ad Saulum in via
 (Act. 9, 4): 'Saule, Saule, quid me persequeris?' Sextum 36
 10 genus accepta parabola; sicut apud Salomonem in Proverbiis,
 et apud Balaam, cum evocaretur a Balac. Septimum genus
 repletio sancti Spiritus; sicut pene apud omnes prophetas.
 Alii tria genera visionum [esse] dixerunt. Vnum secundum 37
 oculos corporis; sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre,
 15 et Moyses ignem in rubo, et discipuli transfiguratum Dominum
 in monte inter Moysen et Heliam, et cetera huiusmodi. Alterum 38
 secundum spiritum, quo imaginamur ea quae per corpus senti-
 mus; sicut vidit Petrus discum illum submitti de caelo cum
 variis animalibus, et sicut Esaias Deum in sede altissima non
 20 corporaliter, sed spiritaliter vidit. Non enim Deum forma cor- 39
 pore circumterminat, sed quemadmodum figurate, non proprie
 multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur. Tertium 40
 autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque
 illa parte animae qua corporalium [rerum] imagines capiuntur,
 25 sed per intuitum mentis quo intellecta conspicitur veritas
 sicut Daniel praeditus mente vidit quod Balthasar viderat cor-
 pore, sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiam in
 errorem mittunt. Omnia tamen haec genera Spiritus sanctus

3 exelselsum *T* 4 in caelum *C* 5 ad] per *T* 6 ad *om.* *K*
 8 puero *BK* 11 evoc.] expelleretur *T*¹ 12 spir. san. *C* 13 Alia *C*¹
 esse hab. *BCT*²: *om.* *AKT*¹ 14 Abr. tr. vidit *A* viros *om.* *K*¹
 15 rubro *B*¹ 17 quo] quod *C*¹ imaginantur *K* (*non A*): imaginum
T per] secundum *K* (*non A*) 18 subm.] committi *T* cum var.
 an. *om.* *K* (*non A*) 19 Deum] dominum *CK* 20 spiriliter *T* 22 et.
 figurati *K* 23 quo *Schwarz* 24 ulla *K* qua] quae *C*¹: neque *K*
 rerum hab. *CK*²*T*: *om.* *BK*¹ 25 quod *BC*¹: *secl.* *Schwarz* conspiciun-
 tur *B*¹*T* 26 praeditus (pre-) *C*¹*T* 27 influctuosa *C*¹ 28 spiritu
 sancto moderantur *K*

41 moderatur. Habere autem prophetiam non solum bonus, sed etiam et malus potest. Nam invenimus Saulem regem prophettasse. Persequebatur enim sanctum David, et inpletus Spiritu sancto prophetare coepit.

IX DE APOSTOLIS. Apostoli missi interpretantur. Hoc enim 5 eorum nomen indicat. Nam sicut Graece ἄγγελοι, Latine nuntii vocantur, ita Graece Apostoli, Latine missi appellantur. Ipsos enim misit Christus evangelizare per universum mundum, ita ut quidam Persas Indosque penetrarent docentes gentes, et facientes in nomine Christi magna et incredibilia miracula, ut adtestanti- 10 bus signis et prodigiis crederetur illis in his quae dicebant et viderant. Habent autem plerique ex his causas suorum vocabulorum. Petrus a petra nomen accepit, hoc est a Christo, super quem est fundata Ecclesia. Non enim a Petro petra, sed Petrus a petra nomen sortitus est, sicut non Christus a Christiano, 15 sed Christianus a Christo vocatur; ideoque ait Dominus (Matth. 16, 18): 'Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam,' quia dixerat Petrus: 'Tu es Christus filius Dei vivi'; deinde ei Dominus: 'Super hanc,' inquit, 'petram,' quam confessus es, 'aedificabo ecclesiam meam.' Petra enim 20 erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus est Petrus. Cephas dictus eo quod in capite sit constitutus Apostolorum; κεφαλὴ enim Graece caput dicitur, et ipsud nomen in Petro Syrum est. Simon Bar-iona in lingua nostra sonat filius columbae, et est nomen Syrum pariter et Hebraeum. 25 Bar quippe Syra lingua filius, Iona Hebraice columba; utroque sermone dicitur Bariona. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon,

1 prophitia *K* bonos *K*¹ 2 etiammet *T* malos *C*¹ 4 sancto *om. T* Post proph. coep. sequuntur in *T* (non *U. A*) haec fere: Invenitur siquidem spiritus prophetiae in Anna sacerdote pro Christo dixisse: 'Expedit unum mori quam ut tota gens pereat.' Et in uxore Pilati: 'Multa passa sum hac nocte pro viro.' Licet in alia comparetur parte, id est in diaboli astutiis, ut Christum subtraheret a mortis patibulo. 6 ind. grece *K* nam . . . appellantur *om. K*: nuntii . . . Latine *om. A* 7 vel Graece ἀπόστολοι 10 incred.] inaudita *K* (non *A*) 11 docebant *K* (non *A*) et viderent *T*: *om. K* (non *A*) 12 causis *T* 14 sed a petra petrus *K* (non *A*): *om. B*¹ 16 sed christiano *T* 19 pet. ad quam *B* 20 es] erat *K* 26 Syra lingua *om. K* (non *A*) 27 acc.] accipiunt dici *T*² in ras.

id est Petrus, filius sit Iohannis, iuxta illam interrogationem
(Ioh. 21, 15): 'Simon Iohannis, diligis me?' et volunt scriptorum
vitio depravatum, ut pro Bar-Iohannem, hoc est filium Iohannis,
Barione scriptum sit, una detracta syllaba. Iohanna autem
5 interpretatur Domini gratia. Et fuisse Petrum trinomium: 6
Petrum, Cephan, et Simon Bariona: Simon autem Hebraice
interpretatur audiens. Saulus Hebraeo sermone temptatio dici- 7
tur, eo quod prius in temptatione Ecclesiae sit versatus. Per-
secutor enim erat: inde nomen habet istud, quando perseque-
10 batur Christianos. Postea mutato nomine de Saulo factus est 8
Paulus, quod interpretatur mirabilis, sive electus. Mirabilis,
vel quia multa signa fecit, vel quia ab oriente usque ad occasum
evangelium Christi in omnibus gentibus praedicavit. Electus, 9
sicut in Actibus apostolorum Spiritus sanctus dicit (13, 2):
15 'Segregate mihi Barnaban et Paulum ad opus, quod elegi eos.'
Latino autem sermone Paulus a modico dictus, unde et ipse ait
(1 Cor. 15, 9): 'Ego autem sum minimus omnium aposto-
lorum.' Quando enim Saulus, superbus, elatus; quando Paulus,
humilis, modicus. Ideo sic loquimur: 'paulo post videbo te,' 10
20 id est post modicum. Nam quia modicus factus est, ipse dicit:
'Ego enim sum novissimus [omnium] apostolorum,' et (Eph.
3, 8): 'Mihi minimo omnium sanctorum.' Cephas autem et
Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, ut essent etiam ipso
nomine novi, sicut Abraham et Sarra. Andreas frater Petri 11
25 carne, et cohaeres gratia. Secundum Hebraeam etymologiam
interpretatur decorus, sive respondens; sermone autem Graeco
a viro virilis appellatur. Iohannes quodam vaticinio ex merito 12

2 scripturam vi. depravatam B	3 pro om. K: per T	bario-
hanna B: vario iohannam T	filius B	4 bariona BK
Petrum om. T	6 petrus caephas K	et Simon om. B
dictus est K (non A)	8 ecclesia B	conversatus B (non A)
persecutorem B ¹	9 inde] ideo A	habebat C
om. K	14 sanc. spir. T	15 quod] ad quod B
B	dictus] appellatus K	19 De eo AK
sanctorum om. K (non A)	21 enim sum] minimus T	omnium hab.
CT: om. AB	22 autem] enim T (non A)	24 novi om. K ¹ : nivi K ²
25 carnes C ¹	gratiae C	26 interpretatur om. K ¹ (non A)
27 app.] vocatur K (non A)	quidam B	

nomen accepit. Interpretatur enim, In quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum ceteris Apostolis dilexit

13 Iesus. Iacobus Zebedaei a patre cognominatur, quem relinquens cum Iohanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt filii tonitru, qui etiam Boanerges ex firmitate et magnitudine 5 fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedaei, frater Iohannis, qui post ascensionem Domini ab Herode manifesta-

14 tur occisus. Iacobus Alphaei ob distinctionem prioris cognominatus, qui dicitur filius Zebedaei, sicut iste filius Alphaei.

15 Cognomentum igitur ambo a patre sumpserunt. Iste est Iacobus minor, qui in Evangelio frater Domini nominatur, quia Maria uxor Alphaei soror fuit matris Domini, quam Mariam Cleophae Iohannes evangelista cognominat, a patre, sive a gentilitate familiae, aut quacumque alia causa ei nomen inponens. Alphaeus autem Hebraeo sermone in Latino exprimitur millesi- 15

16 mus, sive doctus. Philippus os lampadarum, vel os manuum. Thomas abyssus, vel geminus, unde et Graece Didymus appellatur. Bartholomeus filius suspendentis aquas, vel filius suspendentis me. Syrum est, non Hebraeum. Matthaeus in Hebraeo donatus exprimitur. Idem et appellatus Levi ex tribu a qua 20 ortus fuit. In Latino autem ex opere publicani nomen accepit, quia ex publicanis fuit electus et in apostolatum translatus.

18 Simon Cananeus ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galileae Cana, ubi aquas Dominus mutavit in vinum. Ipse est qui in alio evangelista scribitur Zelotes. Cana quippe zelum 25

19 interpretatur. Iudas Iacobi, qui alibi appellatur Lebbaeus, figuratum nomen habet a corde, quod nos diminutive corculum possumus appellare; ipse in alio evangelista Thaddaeus scribitur, quem ecclesiastica tradit historia missum Edessam ad

20 garum regem. Iudas Iscariotes vel a vico in quo ortus est, vel 30

1 nomine *K* 5 ex infirmitate *C*¹ 6 iac. alfei (*eras.*) fi. zeb.
 fratre *T* 9 filius (*prius*) *om.* *B*¹ 10 cognominatum ig. *T* ambo *ex*
 ab eo *T* 11 nuncupatur *K* 12 quem maria cl. *K* 14 qualicumque
K 16 velox manum *T* 18 filius (*prius*) *om.* *T*¹ aquis *B* susp.
 si me *C*¹ 19 non Hebr. *om.* *K* (*non* 1) in] ex *K* 20 et *om.* *T*
 Levi] pre ut vid. *K*¹ : del. *K*² quo *CK* 21 op. puplico *K* 22 tr.
 est *B* 24 ubi *om.* *B*¹ 29 missum *om.* *K*¹ 30 natus est vel a tr. *K*

ex tribu Issachar vocabulum sumpsit, quodam praesagio futuri
 in condemnationem sui. Issachar enim interpretatur merces,
 ut significaretur pretium proditoris quo vendidit Dominum,
 sicut scriptum est (Matth. 27, 9): '[Et] acceperunt mercedem
 5 meam, triginta argenteos, pretium quod adpretiatus sum ab eis.'
 Matthias, qui inter Apostolos sine cognomine solus habetur, in- 21
 terpretatur donatus, ut subaudiatur pro Iuda. Iste enim in
 locum eius electus est ab Apostolis, cum pro duobus sors
 mitteretur. Marcus excelsus mandato, utique propter Evange- 22
 10 lium Altissimi, quod praedicavit. Lucas ipse consurgens, sive 23
 ipse elevans [eo quod elevaverit praedicationem Evangelii post
 alios]. Barnabas filius prophetae, vel filius consolationis. 24

DE RELIQUIS IN EVANGELIO NOMINIBVS. Maria inlumi- x
 natrix, sive stella maris. Genuit enim lumen mundi. Sermone
 15 autem Syro Maria domina nuncupatur; et pulchre; quia Domi-
 num genuit. Elisabeth Dei mei saturitas, vel Dei mei iura- 2
 mentum. Magdalena turris. Martha inritans, [vel] provocans. 3
 Sermone autem Syro interpretatur dominans. Nathanael donum 4
 Dei [quia dolus, id est simulatio, dono Dei in eo non fuit].
 20 Zebedaeus donatus, sive fluens iste. Zacchaeus iustus, sive iustifi- 5
 catus, aut iustificandus. Syrum est nomen, non Hebraeum.
 Lazarus adiutus [eo quod sit a morte resuscitatus]. Herodes 6
 pellicius, gloriosus. Caiphas investigator, aut sagax, aut vomens 7
 ore. Inique enim ore suo iustum condemnavit, quamvis hoc
 25 mysterio prophetali adnuntiasset. Pontius declinans consilium, 8
 utique Iudaeorum. Accepta enim aqua lavit manus suas dicens
 (Matth. 27, 24): 'Innocens ego sum a sanguine iusti huius.'

3 quo] quod C¹ Dominum] Deum B 4 et hab. BC: om. KT
 5 argenteis K 6 qui interpretatur apostolus K: om. C: qui om. B¹
 8 duabus T 9 excelso K (non A) 11 ipse om. B levans
 C eo quod . . . alios hab. CT: om. BDK 14 enim om. K (non A)
 15 Maria om. K (non A) 17 vel hab. CK: om. B¹ T 19 quia . . . fuit
 hab. CTU: om. BDK dono dei om. U 21 aut . . . Hebraeum
 om. K 22 eo . . . resusc. hab. CTU: om. BK sit] se C¹ susci-
 tatus T 23 pell. glor. clara ethimologia C: pellis gloria K in-
 vestigatus T aut (alt.) vel K 24 iniquo C 25 ministerio
 K ad adnuntiassent T 27 innocens om. K¹ iusti om. K
 (non A)

9 Pilatus os malleatoris [quia dum Christum ore suo et iustificabat
10 et condemnabat, more malleatoris utraque ferit]. Barabba filius
magistri eorum; absque dubio Iudaeorum magistri, qui est
diabolus, homicidiorum auctor, qui usque hodie regnat in eis.

XI DE MARTYRIBVS. Martyres Graeca lingua, Latine testes 5
dicuntur, unde et testimonia Graece martyria nuncupantur.
Testes autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi
passiones sustinuerunt, et usque ad mortem pro veritate certa-
2 verunt. Quod vero non testes (quod Latine utique possemus),
sed Graece martyres appellamus, familiarius Ecclesiae auribus 10
hoc Graecum verbum sonat, sicut multa Graeca nomina quae
3 pro Latinis utimur. Martyrum primus in Novo Testamento
Stephanus fuit, qui Hebraeo sermone interpretatur norma, quod
prior fuerit in martyrio ad imitationem fidelium. Idem autem
ex Graeco sermone in Latinum vertitur coronatus; et hoc 15
prophetice ut, quod sequeretur in re, vaticinio quodam futuri
prius in vocabulo resonaret. Passus est enim, et quod vocabatur
accepit. Stephanus enim corona dicitur; humiliter lapidatus,
4 sed sublimiter coronatus. Duo sunt autem martyrii genera,
unum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam 20
multi hostis insidias tolerantes, et cunctis carnalibus desideriis
resistentes per hoc, quod se omnipotenti Deo in corde macta-
verunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiam si
persecutionis tempus existeret, martyres esse potuerunt.

XII DE CLERICIS. Cleros et clericos hinc appellatos, quia 25
Matthias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus
ordinatum. Κληρος enim Graece sors vel hereditas dicitur.

1 malleatorum *K* quia . . . ferit *hab. CTU*; *om. BDK* more
TU et iustificat et condemnat *C (non U)* 2 ferit *T (non U)*
3 Iud. magister *K* 4 homicidii (*ex homm-*) *K* 6 et *om. C*
vel Graece μαρτύρια 7 vocantur quod pr. *K (non A)* 9 Quod . . .
app. *om. K (non A)* possumus *A*: possumus *B* 10 hoc Gr. ver. Eccl.
aur. *K* 11 si. et mu. *BC* 12 Martir *T* 13 serm. Hebr. *K* 15 ex]
et *BCT* 16 prophetico *T* quidam *B¹* 17 in voc. . . passus
om. T sonaret *B* et] ut *C¹* 19 sed] et *C* 21 multas *C¹*
(*non A*) hostis *om. K (non A)* carnibus *B¹* 22 per] pro *K*
23 qui . . . potuerunt *om. T¹* 24 per resurrectionis tempore *ut vid. T²*
existerent *C¹*: exteterit *A*: extetissent *K* potuissent *K (non A)*
26 apostolum *T¹ ut vid.*

Propterea ergo dicti clerici, quia de sorte sunt Domini, vel **2**
quia Domini partem habent. Generaliter autem clerici nuncu-
pantur omnes qui in ecclesia Christi deserviunt, quorum gradus
et nomina haec sunt: ostiarius, psalmista, lector, exorcista, **3**
5 acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter, episcopus. Ordo **4**
episcoporum quadripartitus est, id est in patriarchis, archi-
episcopis, metropolitanis atque episcopis. Patriarcha Graeca **5**
lingua summus patrum interpretatur, quia primum, id est apo-
stolicum, retinet locum; et ideo, quia summo honore fungitur,
10 tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus et Ale-
xandrinus. Archiepiscopus Graeco vocabulo quod sit summus **6**
episcoporum. Tenet enim vicem apostolicam et praesidet tam
metropolitanis quam episcopis ceteris. [Metropolitani autem **7**
a mensura civitatum vocati.] Singulis enim provinciis prae-
15 eminent, quorum auctoritati et doctrinae ceteri sacerdotes
subiecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet.
Sollicitudo enim totius provinciae ipsis commissa est. Omnes **8**
autem superius designati ordines uno eodemque vocabulo epi-
scopi nominantur, sed inde privato nomine quidam utuntur,
20 propter distinctionem potestatum quam singulariter acceperunt.
Patriarcha pater principum. Ἀρχων enim princeps. Archiepi- **9, 10**
scopus princeps episcoporum. Metropolitanus. Episcopatus **11**
autem vocabulum inde dictum, quod ille, qui superefficitur,
superintendat, curam scilicet subditorum gerens. Σκοπεῖν enim
25 Latine intendere dicitur. Episcopi autem Graece, Latine specu- **12**
latores interpretantur. Nam speculator est praepositus in Ec-

1 quia] quod BC 2 Deum partem C 6 quadripartita C¹
7 metropolitans BCT 10 tal. nom.] talione T 11 Gr. voc.] Greca lingua
K (non AD) sit om. D 12 arceepiscoporum C¹ 13 Metrop. . .
voc. hab. CTU Mon.: om. BDGKO Rem. 14 vocantur C Mon. (non U)
singuli C (non U) enim om. T (non U) preminet (prae-) B Voss. 82
15 auctoritate et doctrina K 16 reliquis episcopis nil K (non A)
18 autem om. K (non A) 19 inde] ideo BC 21 vel ἀρχός: arcon
(-ch-) codd. Arciepiscopi principes K 22 post episc. add. patriarcha
et archiepiscopus et alii cī (i. e. clerici?) episcopi Trin. Metr. AKT
Rem. Trin.: sicut metr. BDGO: metr. a mensura civitatum C Mon. (om.
a): metr. mensura civitatem U Episcopus O 23 autem om. K
(non A) i. ductum T ante corr.: inductum A 24 en. in lat. T
25 autem om. K (non A)

clesia ; dictus eo quod speculatur, atque praespiciat populorum
13 infra se positorum mores et vitam. Pontifex princeps sacer-
dotum est, quasi via sequentium. Ipse et summus sacerdos,
ipse pontifex maximus nuncupatur. Ipse enim efficit sacerdotes
atque levitas : ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit : ipse **5**
14 quod unusquisque facere debeat ostendit. Antea autem ponti-
fices et reges erant. Nam maiorum haec erat consuetudo, ut
rex esset etiam sacerdos vel pontifex. Vnde et Romani impe-
15 ratores pontifices dicebantur. Vates a vi mentis appellatos,
cuius significatio multiplex est. Nam modo sacerdotem, modo **10**
16 prophetam significat, modo poetam. Antistes sacerdos dictus
ab eo quod ante stat. Primus est enim in ordine Ecclesiae, et
17 supra se nullum habet. Sacerdos autem nomen habet con-
positum ex Graeco et Latino, quasi sacrum dans ; sicut enim
rex a regendo, ita sacerdos a sacrificando vocatus est. Consecrat **15**
18 enim et sanctificat. Sacerdotes autem gentilium flamines dice-
bantur. Hi in capite habebant pilleum, in quo erat brevis virga
desuper habens lanae aliquid. Quod cum per aestum ferre
19 non possent, filo tantum capita religare coeperunt. Nam nudis
penitus eos capitibus incedere nefas erat. Vnde a filo, quo **20**
utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Verum festis
diebus filo deposito pilleum inponebant pro sacerdotii eminentia.
20 Presbyter Graece, Latine senior interpretatur, non pro aetate, vel
decrepita senectute ; sed propter honorem et dignitatem, quam
21 acceperunt, presbyteri nominantur. Ideo autem et presbyteri **25**
sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut episcopi, qui licet
sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent ; quia
nec chrismate frontem signant, nec Paracletum Spiritum dant,
quod solis deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demon-

1 co om. K speculator AB¹KT : speculetur C perspiciat
A : praesciat K 2 pos. infra se K (non A) 3 et om. B¹ : est
T 8 vel] et K 10 modo (alt.) om. T proph. modo po. sign.
K (non A) 12 enim est K (non A) 15 sanctificando B est
om. K 16 enim om. K 18 lancum C¹K 19 possent BC : possint
K : possunt T capite relegare BK coeperint B 20 eos pen.
eos K penitus in ras. T² ut vid. 22 depositum B 23 non modo
pro C 24 hon. vel dignitate K 25 nuncupantur B 26 si. et epi. K
quia lic. T 29 epi. deb. K (non A)

strat. Vnde et apud veteres idem episcopi et presbyteri fuerunt,
 quia illud nomen dignitatis est, hoc aetatis. Levitae ex nomine **22**
 auctoris vocati. De Levi enim levitae exorti sunt, a quibus
 in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi
 5 Graece diacones, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote
 consecratio, ita in diacono ministerii dispensatio habetur. Hypo- **23**
 diacones Graece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic
 appellantur, quia subiacent praeceptis et officiis levitarum.
 Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et
 10 levitis superponendas altaribus deferunt. Hi apud Hebraeos
 Nathanei vocantur. Lectores a legendo, psalmistae a psalmis **24**
 canendis vocati. Illi enim praedicant populis quid sequantur,
 isti canunt ut excitent ad conpunctionem animos audientium;
 licet et quidam lectores ita miseranter pronuntiant, ut quosdam
 15 ad luctum lamentationemque compellant. Idem etiam et pro- **25**
 nuntiatores vocantur, quod porro adnuntiant. Tanta enim et
 tam clara erit eorum vox, ut quamvis longe positorum aures
 adimpleant. Cantor autem vocatus quia voce modulatur in **26**
 cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea
 20 docti homines Latine dicere potuerunt, praecentor et succentor.
 Praecentor scilicet, qui vocem praemittit in cantu. Succentor **27**
 autem, qui subsequenter canendo respondet. Concenter autem **28**
 dicitur, quia consonat: qui autem consonat nec concinit, nec
 concenter erit. Acolythi Graece, Latine ceroferarii dicuntur, **29**
 25 a deportandis cereis, quando legendum est Evangelium, aut
 sacrificium offerendum. Tunc enim accenduntur luminaria ab **30**
 eis et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem
 tempore rutillet, sed ad signum laetitiae demonstrandum, ut sub

1 unde . . . aet. post § 20 U 2 quia et illud K (non A) est om. A
 hoc ABT: non CK 3 de levi enim BT: de nomine levi CK²: de
 nomine K¹ 4 misteria exp. K 7 quos] quod C quia id. T
 10 superponendis K 12 canendo B 13 canent BC¹T 14 quedam
 T ut quodam B ante corr. 17 aure T 18 quod K vocem C
 21 quia B voce K 22 qui subs. . . Conc. autem om. B sub-
 sequen* K¹ 23 quia] qui K cons.] an concinit? an. non
 cons. BCK 24 ceroferarii T: ceroferarii C¹K 25 ad AT depor-
 tando K (non A) qu. Evan. legitur K (non A) 26 offertur K (non
 A) acceduntur B 27 effugendas T

- typo luminis corporalis illa lux ostendatur de qua in Evangelio legitur (Ioh. 1, 9): 'Erat lux vera, quae inluminat omnem hominem venientem in hunc mundum.' Exorcistae ex Graeco in Latino adiurantes sive increpantes vocantur. Invocant enim super cathecumenos, vel super eos qui habent spiritum in- 5 mundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum ut egrediatur ab eis. Ostiarii idem et ianitores, qui in Veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur eum immundus in omni re. Dicti autem ostiarii, quod praesint ostiis templi. 33 Ipsi enim tenentes clavem omnia intus extraque custodiunt, 10 atque inter bonos et malos habentes iudicium fideles recipiunt, respuunt infideles.

- XIII DE MONACHIS. Monachus Graeca etymologia vocatus, eo quod sit singularis. *Monás* enim Graece singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit 15 in turba qui solus est? Plura sunt autem genera monachorum. 2 Coenobitae, quos nos In commune viventes possumus appellare. 3 Coenobium enim plurimorum est. Anachoritae sunt qui post coenobialem vitam deserta petunt et soli habitant per deserta; et ab eo, quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine 20 nuncupantur; sed anachoritae Heliam et Iohannem, coenobitae 4 Apostolos imitantur. Eremitae hi sunt, qui et anachoritae, ab hominum conspectu remoti, eremum et desertas solitudines ap- 5 petentes. Nam eremum dicitur quasi remotum. Abba autem Syrum nomen, significat in Latino pater, quod Paulus Romanis 25 scribens exposuit dicens (8, 15): 'In quo clamamus: Abba pater': in uno nomine duabus usus linguis. Dicit enim abba Syro nomine patrem, et rursus Latine nominat itidem patrem.

- XIV DE CETERIS FIDELIBVS. Christianus, quantum interpretatio

3 Exorcista <i>K</i>	4 adiuratores <i>B</i>	6 eum et egrediebatur <i>C</i> ¹
8 egrederetur <i>B</i>	eum] in eo <i>K</i>	9 presunt <i>T</i> ¹
10 int. ex utraque <i>B</i>	15 si singularis vel sol. <i>K</i> (<i>non A</i>)	ostii <i>T</i>
singularis esse debet <i>K</i> (<i>non A</i>)	17 Cynobitarum <i>K</i>	16 sol. est]
imit. <i>om.</i> <i>B</i> ¹	Heliam . . . Graecum est (xiv. 10) Liber VIII Finit	21 sed . . .
in folio interposito hab. <i>A</i>	22 cynobitae <i>del. ante an. K</i>	24 autem
<i>om.</i> <i>T</i>	25 quod <i>om.</i> <i>B</i>	27 dicit . . . patrem <i>om.</i> <i>K</i> (<i>non A</i>)
28 patrem <i>secl. Schwarz</i>	idem <i>CT</i> : idem <i>B</i> : id est <i>A</i>	

ostendit, de unctione deducitur, sive de nomine auctoris et
 creatoris. A Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut
 a Iuda Iudaei. De magistri quippe nomine cognomen sectato-
 ribus datum est. Christiani autem olim a Iudaeis quasi oppro-
 5 brio Nazaraei vocabantur, pro eo quod Dominus noster atque
 Salvator a vico quodam Galileae Nazaraeus sit appellatus. Non
 se autem gloriatur Christianum, qui nomen habet et facta non
 habet. Vbi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille
 est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans
 10 sicut et ille ambulavit a quo et nomen traxit. Catholicus
 universalis sive generalis interpretatur. Nam Graeci universale
 καθολικόν vocant. Orthodoxus est recte credens, et ut credit
 5 [recte] vivens. Ὁρθῶς enim Graece recte dicitur, δόξα gloria
 est : hoc est vir rectae gloriae. Quo nomine non potest vocari,
 15 qui aliter vivit quam credit. Neophytus Graece, Latine novellus
 et rudis fidelis, vel nuper renatus interpretari potest. Catechu-
 7 menus dictus pro eo, quod adhuc doctrinam fidei audit, necdum
 tamen baptismum recepit. Nam κατηχούμενος Graece auditor
 interpretatur. Conpetens vocatus, quia post instructionem fidei
 20 conpetit gratiam Christi ; inde et a petendo conpetentes vocati.
 Laicus popularis. Λαός enim Graece populus dicitur. Pros-
 9, 10 elytus, id est advena et circumcisis qui miscebatur populo
 Dei, Graecum est.

1 ded.] dicitur BK	4 ol. iudei K	qu. ob obproprio B
7 factum CK	9 est om. K : post Chr. B	ostendet KT
universalem C : grece universe T		11 gr.
ortho (-to) codd.	doxo codd.	13 recte hab. CK : om., BT
17 dictus CT : dicitur BK	audet K	16 et] est C
Graece om. K (non A)	19 int. vel instructus K (non D)	Con-
petentes vocantur qui K	20 conpetet T : conpetunt K	unde B
conpetens T	vocantur K	

LIBER VIII

DE ECCLESIA ET SECTIS

1 DE ECCLESIA ET SYNAGOGA. Ecclesia Graecum est, quod
in Latinum vertitur convocatio, propter quod omnes ad se
vocet. Catholica, universalis, ἀπὸ τοῦ καθ' ὅλον, id est secun-
dum totum. Non enim sicut conventicula haereticorum in
aliquibus regionum partibus coartatur, sed per totum terrarum 5
2 orbem dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus adprobat
ad Romanos dicens (1, 8): 'Gratias ago Deo meo pro omnibus
vobis, quia fides vestra adnuntiatur in universo mundo.' Hinc
et universitas ab uno cognominata est, propter quod in unitatem
colligitur. Vnde Dominus in Evangelio (Luc. 11, 23): 'Qui 10
3 mecum non colligit, spargit.' Cur autem Ecclesia cum una sit,
a Iohanne septem scribuntur, nisi ut una catholica septiformi
plena Spiritu designetur? Sicut [et] de Domino novimus dixisse
Salomonem (Proverb. 9, 1): 'Sapientia aedificavit sibi domum
et excidit columnas septem,' quae tamen septem una esse non 15
ambigitur, dicente Apostolo (1 Timoth. 3, 15): 'Ecclesia Dei
4 vivi, quae est columna et firmamentum veritatis.' Inchoavit
autem Ecclesia a loco ubi venit de caelo Spiritus sanctus, et
5 inplevit uno loco sedentes. Pro peregrinatione autem praesenti
Ecclesia Sion dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longi- 20
tudine posita promissionem rerum caelestium speculetur; et
6 idcirco Sion, id est speculatio, nomen accepit. Pro futura vero
patriae pace Hierusalem vocatur. Nam Hierusalem pacis visio
interpretatur. Ibi enim absorpta omni adversitate pacem, quae
7 est Christus, praesenti possidebit obtutu. Synagoga Graece con- 25
gregatio dicitur, quod proprium nomen Iudaeorum populus

3 convocet *K*: vocat *Harl. extr.* 4 in *om. B¹* 5 coartantur *T*
6 dilatata *C* Quo *C¹* 8 vobis *om. C* adn.] praedicatur *K*
Harl. extr. (non A) 11 Cur] Quomodo *K (non A)* 12 ad iohannes
T 13 et hab. *BT: om. CK* 18 a *om. K* 20 ecclesiae *K* di.
pro eo *K* 21 speculatur *K* specularetur *C (non Harl. extr.)* 23 voc.
Nam Hier. *om. KC¹ (non A Harl. extr.)* 24 aborta *T ante corr. B*
25 obtutum *CT: obtutus A (non Harl. extr.)* Gr. latine cong. *B*

tenuit. Ipsorum enim proprie synagoga dici solet, quamvis et ecclesia dicta sit. Nostram vero Apostoli numquam synagogam 8 dixerunt, sed semper ecclesiam, sive discernendi causa, sive quod inter congregationem, unde synagoga, et convocationem, 5 unde ecclesia nomen accepit, distet aliquid; quod scilicet congregari et pecora solent, quorum et greges proprie dicimus; convocari autem magis est utentum ratione, sicut sunt homines.

DE RELIGIONE ET FIDE. Dogma a putando philosophi 11 nominaverunt, id est, 'hoc puto esse bonum,' 'hoc puto esse 10 verum.' Religio appellata, quod per eam uni Deo religamus 2 animas nostras ad cultum divinum vinculo serviendi. Quod verbum compositum est a relegendo, id est eligendo, ut ita Latinum videatur religio sicut eligio. Tria sunt autem quae 3 in religionis cultu ad colendum Deum in hominibus perqui- 15 runtur, id est fides, spes, caritas. In fide, quid credendum; in spe, quid sperandum; in caritate, quid sit amandum. Fides 4 est qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valemus. Nam credere iam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen fidei inde est dictum, si omnino fiat quod dictum est aut 20 promissum. Et inde fides vocata, ab eo quod fit illud quod inter utrosque placitum est, quasi inter Deum et hominem; hinc et foedus. Spes vocata quod sit pes progrediendi, quasi 5 'est pes.' Vnde et e contrario desperatio. Deest enim ibi pes, nullaue progrediendi facultas est; quia dum quisque peccatum 25 amat, futuram gloriam non sperat. Caritas Graece, Latine 6 dilectio interpretatur, quod duos in se liget. Nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei et proximi; de qua Apostolus

1 ipso *T* et *om.* *BC* 2 Nostram] Nam *CDKO* (*non A Harl. extr.*)
 vero *om.* *CK* (*non OA Harl. extr.*) 3 disc. cau. inter sin. et conga-
 tionem unde et synagoga convocata aeclesia nom. acc. *O* 4 inter] in *B*
 unde est sin. *T*: sin. *K* (*non A*) 5 distat *K* 6 proprium *T* 7 uten-
 dum *codd.* hom. sunt *A* (*non O Harl. extr.*) 8 a^{aput.} *T*¹: a disput.
*T*² 9 hoc... bonum *om.* *KO* (*non A*) 12 religando *B* id est
 a ligendo *T* 14 ad colendo Deo *K*: a colendo Deum *B*¹ omnibus *T*
 17 quia *B* id est quod *K* 18 non *om.* *K* 19 ductum *T* 20 fit]
 sit *K* 22 spes progr. *T* 23 pes (*pr.*) *om.* *B*¹ et *om.* *T*
e om. *C* 24 progrediendi ibi fac. *B* est *om.* *K* 25 amat]
 manat *C*¹ 26 liget] inliget *T*²: inligit *B*

7 (Rom. 13, 10) 'Plenitudo', inquit, 'legis dilectio.' Maior est autem haec omnibus, quia qui diligit et credit et sperat. Qui autem non diligit, quamvis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus 5 accipi solet.

III DE HAERESI ET SCHISMATE. Haeresis Graece ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque id sibi eligat quod melius illi esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici, et Epicurei et Stoici, vel sicut alii qui perversum dogma cogitantes 10 arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. Inde ergo haeresis, dicta Graeca voce, ex interpretatione electionis, qua quisque arbitrio suo ad instituenda, sive ad suscipienda quaelibet ipse sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec eligere 15 quod aliqui de arbitrio suo induxerit. Apostolos Dei habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt. Itaque etiamsi angelus de caelis 20 aliter evangelizaverit, anathema vocabitur. Secta a sequendo et tenendo nominata. Nam sectas dicimus habitus animorum, ac instituta circa disciplinam vel propositum, quem tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quam ceteri. 25 Schisma ab scissura animorum vocata. Eodem enim cultu, eodem ritu credit ut ceteri; solo congregationis delectatur discidio. Fit autem schisma cum dicunt homines, 'nos iusti sumus,' 'nos sanctificamus immundos,' et cetera similia. Superstitio dicta eo quod sit superflua aut superinstituta observatio. Alii dicunt a senibus, quia multis annis superstites per aetatem

1 legis caritas id est dil. *K* (non *A*) 2 haec] his *A* 3 faciat b.
K: b. faciet *A* 9 illi] sibi *O* est vid. *K* Ac. Ep. St. *K* 10 alii
per. *B*: aliqui perversa *K* 11 dic. Gr. dicta vel voce *A* 12 quas
T: quia *BK* 13 sive susc. *C*: om. *T* qu. et ipse *B* eligit *BT*
14 el. et quod *K* 15 aliquid *T*: aliquis *CK* 16 quod induerunt *T*
18 caelo *K* 19 a sectando *CK* 21 praepositum *C* 22 sequitur
B 23 eundem *T* ante corr. en. cul. eod. om. *C* 24 creditur
cet. *K* 25 nos iussimus nos sa. *T*: nos sa, *K*: sa. *B*¹ 27 super-
statuta *B*

delerant et errant superstitione quadam, nescientes quae vetera
 colant aut quae veterum ignari adsciscant. Lucretius autem 7
 superstitionem dicit superstantium rerum, id est caelestium et
 divinorum quae super nos stant; sed male dicit. Haereti-
 5 corum autem dogmata ut facile possint agnosci, causas eorum
 vel nomina demonstrare oportuit.

DE HAERESIBVS IYDAEORVM. Iudaei confessores inter- IV
 pretantur. Multos enim ex his sequitur confessio, quos antea
 perfidia possidebat. Hebraei transitores dicuntur. Quo nomine 2
 10 admonentur ut de peioribus ad meliora transeant, et pristinos
 errores relinquant. Pharisei [negant Christum venisse nec 3
 nulla in rebus praedictis communicant] [Pharisei et Saducaei
 inter se contrarii sunt. Nam Pharisei ex Hebraeo in Latinum
 interpretantur Divisi, eo quod traditionum et observationum,
 15 quas illi δευτερήσεις vocant, iustitiam praeferunt. Vnde et divisi
 vocantur a populo, quasi per iustitiam.] Saducaei [negant resur- 4
 rectionem, dicentes dictum esse in Genesi (3, 19): ‘Dudum
 terra es, et in terram ibis.’] [Sadducaei interpretantur iusti.
 Vindicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem
 20 negant, et animam interire cum corpore praedicant. Hi quinque
 tantum libros Legis recipiunt, Prophetarum vaticinia respuunt.]
 Essei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem 5
 abstinentiam. [Galilaei dicunt Christum venisse et docuisse eos
 ne dicerent dominum Caesarem neque eius monitis uterentur.]
 25 Masbothei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in 6
 omni re sabbatizare. Genistae [praesumunt quoniam de genere 7

1 vera B¹ 2 colunt K adsciscunt K 3 superstantiam C
 5 dogma K: docma T possit BC agnosci om. K §§ 1-2 om.,
 ceteris sic dispositis, 5, 6, 3, 4, 7-10 KM (non A) 8 sequetur D ante
 corr. 9 quae B (non ADG) 11 negant... communicant hab. KM:
 om. ABCDGT 12 et Sad. . . per iustitiam hab. ABCDGT: om. KM
 13 intra C¹ (non D) 14 traditionem et observationem D 15 deuterensis
 BDT: deuterosis C 16 negant . . . ibis hab. KM: om. ABCDGT
 18 interp. . . respuunt hab. ABCDGT: om. KM 19 sint A (non D)
 20 quique C¹: qui D 21 vatitionio D 22 Prima efnei d. Chr. docuisse
 i. o. a. K (non AD) efnei BKTU Mon.: ephnei Rem.: esnei D: esenei C
 23 Gal. . . uter. hab. KM: om. ABCDGTU 25 Masbonei AK:
 Marbonei BCDTU 26 praes. . . sunt hab. KM: om. ABCDTU

- Abrahae sunt] [dicti eo quod de genere Abrahae esse gloriantur. Nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique relinquentes uxores suas Babylonicis mulieribus adhaeserunt: quidam autem Israeliticis tantum coniugiis contenti, vel ex eis geniti, dum reversi essent de Babylonia, diviserunt se ab omni 5
- 8 populo et adsumserunt sibi hoc nomen iactantiae.] Meristae appellati eo quod separent Scripturas, non credentes omnibus Prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus illos prophetasse.
- 9 [Meris enim Graece.] Samaritae [qui in locum, Israhel captivo abducto in Babyloniam, translati sunt, venientes in terram 10 regionis Samariae, ex parte Israhelitarum consuetudinem, quam per sacerdotem reductum didicerunt, tenent, ex parte gentilem, quam in nativitatis suae terra habuerunt. Nam in observationibus suis a Iudaeis omnino separantur, quorum superstitio proculdubio omnibus nota est.] [Samaritae dicti quod Legem 15
- 10 solam custodiant. Nam Prophetas non recipiunt.] [Herodiani. Haec haeresis temporibus Salvatoris surrexit. Hi Herodem
- 11 magnificabant, dicentes ipsum esse Christum]. Hemerobaptistae [qui cotidie corpora sua et domum et supellectile lavant] [eo quod cotidie vestimenta sua et corpora lavent.] 20
- V DE HAERESIBVS CHRISTIANORVM. Quidam etiam haeretici, qui de Ecclesia recesserunt, ex nomine suorum auctorum nuncupantur; quidam vero ex causis quas elegentes instituerunt.
- 2 Simoniani dicti a Simone magicae disciplinae perito, cui Petrus in Actibus apostolorum maledixit, pro eo quod ab Apostolis 25 Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset. Hi dicunt creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam.
- 3 Menandriani a Menandro mago, discipulo Simonis nuncupati;

1 dicti . . . iactantiae hab. ABCDTU: om. KM esse se gl. CD
(non U) 4 coniugibus T contenti (-mpti) BCDU (T incert.)
vel ex om. B¹ 7 app. eo quod om. K (non DU) separant K
(non DU) 9 meris enim Graece (nihil amplius) hab. ABCDTU: om.
K: μέρος enim Gr. portio dicitur dett. qui in . . . nota est hab. KM:
om. ABCDTU 15 dicti . . . recipiunt hab. ABCDTU: om. KM
solam legem B: l. solem C¹ 16 Herodiani . . . Christum hab. KM:
om. ABCDTU 19 qui . . . lavant KM: eo quod . . . lavent ABCDTU
22 qui om. T 24 magie (-ae) CT 25 eo om. C¹ 26 emereri K
27 sed a virtute . . . non a Deo (§ 3) om. B¹

qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum asserunt. Basi- 4
 lidiani a Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum
 Iesum abnegavit. Nicolaitae dicti a Nicolao, diacono ecclesiae 5
 Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est
 5 a Petro; qui propter pulchritudinem relinquens uxorem, ut qui
 vellet eam uteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut
 invicem coniugia commutarentur. Quos Iohannes in Apoca-
 lypsi inprobat dicens (2, 6): 'Sed hoc habes, quod odisti facta
 Nicolaitarum.' Gnostici propter excellentiam scientiae se ita 6
 10 appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum
 et malum Deum suis dogmatibus fingunt. Carpocratiani a Car- 7
 pocrate quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse
 tantum, et de utroque sexu progenitum. Cerinthiani a Cerintho 8
 quodam nuncupati. Hi inter cetera circumcisionem observant;
 15 mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prae-
 dicant. Vnde et Graece Chiliastae, Latine Miliasti sunt appel-
 lati. Nazaraei dicti, qui dum Christum, qui a vico Nazaraeus 9
 est appellatus, filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris Legis
 custodiunt. Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim 10
 20 Graece ὄφεις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in
 paradiso induxisse virtutis cognitionem. Valentiniani a Valen- 11
 tino quodam Platonico sectatore vocati, qui αἰῶνας, id est saecula
 quaedam, in originem Dei creatoris induxit; Christum quoque
 de Virgine nihil corporis adsumpsisse, sed per eam quasi per
 25 fistulam transisse adseruit. Apellitae, quorum Apelles princeps 12
 fuit, qui, creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris
 Dei faciens, Deum legis Israhel illum igneum adfirmans, dixit
 Christum non Deum in veritate, sed hominem in phantasia

1 non deo T¹ adseruit (ass-) BC 3 abnegant K 5 ut vel-
 let K 6 utere uteretur B 13 utroque C¹ 16 militasti K:
 militia isti C¹: Millenarii Arev. 17 dici K qui dum BK: quia
 dum CT 20 ὄφεις] ofi (offi) codd. 21 virtutes K cognitione B a
 valentiniano C¹ 22 Platonicae Tertull. de praescr. haer. 30 voc.
 que onas T 25 qu. auctor Ap. C: qu. apellenes K 26 nescioque
 ingloriosum T 27 legis et Isr. Tertull. de praescr. haer. 34 post
 adfirmans inculcata sunt appellitae (-te) quorum auctor apelles qui
 BC DK: auctor apelles qui T: qui U 28 sed hominem om. T

13 apparuisse. Archontiaci a principibus appellantur, qui uni-
 versitatem, quam Deus condidit, opera esse archangelorum de-
 14 fendunt. Adamiani vocati, quod Adae imitentur nuditatem;
 unde et nudi orant, et nudi inter se mares feminaeque con-
 15 veniunt. Caiani proinde sic appellati, quoniam Cain adorant. 5
 16 Sethiani nomen acceperunt a filio Adam, qui vocatus est Seth,
 17 dicentes eundem esse Christum. Melchisedechiani vocati pro
 eo, quod Melchisedech sacerdotem Dei non hominem fuisse,
 18 sed virtutem Dei esse arbitrantur. Angelici vocati, quia angelos
 19 colunt. Apostolici hoc sibi nomen ideo praesumpserunt, quod 10
 nihil possidentes proprium, nequaquam recipiunt eos qui ali-
 20 quid in hoc mundo utuntur. Cerdoniani a Cerdone quodam
 21 nominati; qui duo contraria principia adserunt. Marcionistae
 a Marcione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma
 secutus, alterum bonum, alterum iustum Deum adseruit, tam- 15
 22 quam duo principia creatoris et bonitatis. Artotyritae ab obla-
 tionem vocati. Panem enim et caseum offerunt, dicentes primis
 hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium
 23 fuisse celebratam. Aquarii appellati, eo quod aquam solam
 24 offerunt in calice sacramenti. Severiani a Severo exorti vinum 20
 non bibunt: Vetus Testamentum et resurrectionem non re-
 25 ciipiunt. Tatiani a Tatiano quodam vocati, qui et Encratitae
 26 dicti, quia carnes abominantur. Alogii vocantur tamquam sine
 Verbo. Λόγος enim Graece verbum dicitur. Deum enim
 Verbum non credunt, respuentes Iohannis evangelium et Apo- 25
 27 calypsin. Cataphrygiis nomen provincia Phrygia dedit, quia
 ibi extiterunt. Auctores eorum Montanus, Prisca et Maximilla
 fuerunt. Hi adventum Spiritus Sancti non in Apostolis, sed
 28 in se traditum adserunt. Catharoe propter munditiam ita se

1 quia CT 2 quam] quod K 3 adtae C¹ 4 orant] erant B
 6 nomen] nominati K¹ 8 melch. hunc sac. K 9 arbitrabantur B¹
 qui T: quod K 11 recipientes eos K 13 nominato C¹ ad-
 seruit C 16 creatoris] creationis Arrv. Artoteritae (-co-, -te)
 codd. ab ob.] ablatione C¹ 17 primus T 18 omnibus C¹ et
 fr. ov. T¹ 23 dicte C¹ quia] quod K abuminant K
 tamquod K 24 enim om. C¹ 25 iohanne C¹ 26 Catafrigis
 K (pro-ges?) pr. afragia B: provinciae a frigia K quia]
 quod K 27 maxilla T¹ 28 fuerunt om. K

nominaverunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant paenitentibus veniam peccatorum: viduas, si nupserint, tamquam adulteras damnant: mundiores se ceteris praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quam mundos
 5 vocarent. Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt, qui dixit 29 non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium. Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam 30 non natam introducens, Deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et deam adseruit; quos Apostolus inprobat,
 10 elementis servientes. Manichei a quodam Persa extiterunt, qui 31 vocatus est Manes. Hic duas naturas et substantias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare adseruit. Testamentum Vetus respuunt: Novum ex parte recipiunt. Anthropomorphitae dicti pro eo, quod simpli- 32
 15 citate rustica Deum habere humana membra, quae in divinis libris scripta sunt, arbitrantur; *ἄνθρωπος* enim Graece, Latine homo interpretatur: ignorantes vocem Domini, qui ait (Ioh. 4, 24): 'Spiritus est Deus.' Incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur. Heraclitae ab Hera- 33
 20 clio auctore exorti. Monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna caelorum parvulos habere non credunt. Nova- 34 tiani a Novato Romae urbis presbytero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere, haeresim instituit, nolens apostatas suscipere, et rebaptizans baptizatos.
 25 Montani haeretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus 35 latuerunt; qua occasione se a catholicae Ecclesiae corpore diviserunt. Ebionitae ab Ebione dicti. Hi semiiudaei sunt, 36

2 viduas] in duas K 3 nomen] in omnem T: non K 4 sic co. T
 6 Chr. non sem. fu. B 7 quadam B 8 non natatam K
 natu de eum corporavit T 10 extiterant B¹ 13 adserunt et test.
 AK 14 post recipiunt add. Canomiani (leg. An-) id est qui (quia B)
 latine sine lege dicuntur BD (non AU) 18 spir. sanctus est incorp.
 nec mem. K 19 distinguuntur K ab om. T Hieracitae ab
 Hieraca Arev. (ex Aug. de haeres. 47), recte, nisi Isidori error subest
 22 urbis romae K exorti om. K 23 conatur BT ut vid. 25 quod
 in temp. K 26 quo K 27 post dicti add. sive a paupertate. Christum
 enim per profectum solum virum iustum putant effectum. Vnde con-
 petenter ebionei pro paupertate intellegentiae appellati (comp- C) sunt
 CUT² (non AD)

- et ita tenent Evangelium ut Legem carnaliter servant : adversus
37 quos ad Galatas Apostolus scribens invenitur. Photiniani a
 Photino Gallograeciae Sirmiae episcopo nuncupati, qui Ebioni-
 tarum haeresim suscitans adseruit Christum a Maria per Ioseph
38 nuptiali coitu fuisse conceptum. Aeriani ab Aerio quodam 5
 nuncupati sunt. Hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.
39 Aetiani ab Aetio sunt vocati. Idemque Eunomiani, ab Eunomio
 quodam dialectico, Aetii discipulo, ex cuius nomine magis in-
 notuerunt : dissimilem Patri asserentes Filium et Filio Spiritum
 sanctum. Dicunt etiam nullum inputari peccatum in fide 10
40 manentium. Origeniani Origene auctore exorti sunt, dicentes
 quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus
 Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse,
 et pro diversitate peccatorum de caelis usque ad terras diversa
 corpora quasi vincula meruisse, eaque causa factum fuisse 15
41 mundum. Noetiani a quodam Noeto vocati, qui dicebat
 Christum eundem esse et Patrem et Spiritum sanctum, ipsam-
 que Trinitatem in officiorum nominibus, non in personis ac-
 cipiunt. Vnde et Patripassiani vocantur, quia Patrem passum
42 dicunt. Sabelliani ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cuius 20
 discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime
 innotuerunt ; unde et Sabelliani vocati sunt. Hi unam per-
43 sonam Patris et Filii et Spiritus sancti astruunt. Ariani ab
 Ario Alexandrino presbytero orti sunt, qui coaeternum Patri
 Filium non agnoscens, diversas in Trinitate substantias adseruit, 25
 contra illud quod ait Dominus (Ioh. 10, 30) : 'Ego et Pater
44 unum sumus.' Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano
 episcopo dicti sunt, negantes Deum esse Spiritum sanctum.

1 ut] et T¹ 2 invehitur *Tertull. de praescr. haer.* 33 4 adseruit
 BCT: addidit (-ded-) AK Chr. maria C¹: Chr. amari T¹
 5 Arriani ab arrio K 6 sacri sacrificium T 7 ab eunominio K:
 ab unomio T 8 etio K 9 patrias B filios sp. B: filius sp.
 K: filium (corr. -io) spiritu T 10 inputare BK fidei B 11 Orig.
 ab Orig. B 12 filium C¹ pat. vid. K san. Spir. CT 14 de K:
 a T: ae C¹: e B divisa T 16 Noetani B a om. C¹
 17 in ipsamque T 18 non pers. CT 19 quia] quod K 21 disci-
 pulus K 23 astr.] adserunt K (non A) Arriani codd. 25 adserunt
 KT 26 contra] non T 27 Pacedoniani T

Apollinaristae ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum **45**
 corpus tantummodo sine anima suscepisse. Antidicomaritae **46**
 appellati sunt pro eo, quod Mariae virginitati contradicunt, ad-
 serentes eam post Christum natum viro suo fuisse conmixtam.
5 Metangismonitae ideo tale nomen acceperunt, quia *ἄγγος* Graece **47**
 vas dicitur. Adserunt enim sic esse in Patre Filium, tamquam
 vas minus intra vas maius. Patriciani a quodam Patricio nun- **48**
 cupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam
 dicunt. Coluthiani a quodam Colutho nominati, qui dicunt **49**
10 Deum non facere mala, contra illud quod scriptum est (Isai.
 45, 7): 'Ego Deus, creans mala.' Floriani a Florino, qui e **50**
 contrario dicunt Deum creasse male, contra id quod scriptum
 est (Genes. 1, 31): 'Fecit Deus omnia bona.' Donatistae a **51**
 Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam
15 pene Africam sua persuasione decepit, adserens minorem
 Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et re-
 baptizans catholicos. Bonosiaci a Bonoso quodam episcopo **52**
 exorti produntur, qui Christum filium Dei adoptivum, non pro-
 prium adserunt. Circumcelliones dicti eo, quod agrestes sint, **53**
20 quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam.
 Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac
 vita discedentes martyres nominentur. Priscillianistae a Priscil- **54**
 liano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Mani-
 chaeorum permixtum dogma composuit. Luciferiani a Lucifero **55**
25 Sirmiae episcopo orti, qui episcopos catholicos, qui Constantii
 persecutione perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea
 correcti redire in catholicam delegerunt, damnantes, sive quod

2 Ante-codd. 3 contradicti sunt T ads. . . conm. del. in T
5 Metangisnominate C¹T (B¹ n. l.): Metangeosmonitae K angeos
 (-gios) codd.: ἄγγελος Aug. de haeres. 58 7 magis B 8 condida K
9 Colitiani . . . colito codd. 10 male T 11 Deus] Dominus BCT
 Floriniani dett. 12 creans T male K: mala BCT id om. B
14 quodam om. B totam] tam B¹ 15 africa suam K 17 Bonosiati
 K 19 Circumciliones CT: Circoncilianes B sunt BT 20 quoto-
 pitas K supradicti BK 23 agnosticorum T 24 permixto BK
25 sirm. ab episc. AK Sirmiae] Sardiniae Arev. episcopos]
 episcopus ut vid. C qui (alt.) om. ABKT constantino AK
26 perfidiam K consitientes T 27 damnatis K

- crediderunt, sive quod se credidisse simulaverant ; quos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tamquam Petrum post fletum negationis. Hanc illi matris caritatem superbe accipientes eosque recipere nolentes ab Ecclesiae communione recesserunt et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere 5
 56 meruerunt. Iovinianistae a Ioviniano quodam monacho dicti, adserentes nullam nuptiarum et virginum esse distantiam, nulumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen.
 57 Elvidiani ab Elvidio nominati, qui dicunt post natum Christum
 58 alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse. Paterniani a 10 Paterno quodam exorti [qui] inferiores corporis partes a diabolo
 59 factas opinantur. Arabici nuncupati, eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimum
 60 utrumque resurgi. Tertullianistae dicti a Tertulliano presbytero Africanæ provinciae, civitatis Carthaginensis, animam inmor- 15 talem esse, sed corpoream praedicantes, et animas hominum
 61 peccatorum post mortem in daemones verti putantes. Tessa-rescaecatitae dicti, quia xiv luna pascha cum Iudaeis obser-vandum contendunt. Nam τέσσαρες quattuor significat, et δέκα
 62 decem. Nyctages a somno nuncupati, quod vigilias noctis 20 respuant, superstitionem esse dicentes iura temerari divina,
 63 qui noctem ad requiem tribuit. Pelagiani a Pelagio monacho exorti. Hi liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt, di-
 64 centes sufficere voluntatem ad implenda iussa divina. Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam 25 Virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo adseruit genetricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis : nec unum Christum in verbo Dei et carne credidit, sed separatim

1 cred. sive quod *om. AK* se *om. B (non A)* simulaverunt
 ABK 2 cath. in mat. *K (non A)* recipit *B* 3 ancille
 ma. *C¹* superbi *K (B ex corr.)* 4 eos *B* 6 Ioviniste a
 ioviano *T* docti *C¹* 7 nuptiarum *codd.* 9 ab elvidiano *K*
 (non *A*) 11 ex. qui inf. *om. AK* : qui *om. T* inferis *T* a *om.*
T 16 sed est cor. *K* 17 vervi ut vid. *T* Tesseres quae
 decatitae *K* : Tesseresdecatitae (-te, *T*-tiae *C*) *BCT* 21 respuant *K*
 iure *B* temerare *BC¹ (T ante corr. ?)* 23 etorti *C¹* 24 sufficit
C¹ 25 be. semper virg. *K (non A)* 26 adserunt *B¹* 27 facere *T*
 28 tradidit *B*

atque seiunctim alterum filium Dei, alterum hominis praedi-
cavit. Eutychiani dicti ab Eutychē Constantinopolitano abbate, 65
qui Christum post humanam adsumptionem negavit adsistere de
duabus naturis, sed solam in eo divinam adseruit esse naturam.
5 Acephali dicti, id est sine capite quem sequuntur haeretici. 66
Nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti sunt. Hi
trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in
Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius
persona naturam praedicant. Theodosiani et Gaianitae appel- 67
10 lati a Theodosio et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis
in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati
episcopi. Hi errores Eutychis et Dioscori sequentes Chalcedo-
nense concilium respuunt: ex duabus unam in Christo naturam
adserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam
15 contendunt. Agnoitae et Tritheitae a Theodosianis exorti sunt; 68
ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia perversitati, a qua
exorti sunt, id adiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura,
quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes
Christi personam in Esaia loquentis (63, 4): 'Dies iudicii in
20 corde meo.' Tritheitae vero vocati, quod sicut tres personas
in Trinitate, ita quoque tres adstruunt Deos esse, contra illud
quod scriptum est (Deuteron. 6, 4): 'Audi, Israel; Dominus
Deus tuus Deus unus est.' Sunt et aliae haereses sine auctore et 69
sine nominibus: ex quibus aliae triformem putant esse Deum:
25 aliae Christi divinitatem passibilem dicunt: aliae Christi de
Patre nativitati initium temporis dant: aliae liberationem homi-
num apud inferos factam Christi descensione [non] credunt:

1 se. in alt. <i>AK</i>	fil. Dei alt. <i>om. AB¹K</i>	2 ab auctice <i>C¹</i>
3 post] pro <i>K</i> (<i>non A</i>)	existere <i>B</i> (<i>non A</i>)	5 cap. dicti <i>B</i>
quem seq. haer. <i>secl. Arev.</i>	9 personam <i>BKT</i>	10 gaiani <i>K</i>
11 sunt <i>om. K</i>	12 euticesis <i>T</i> : euticetis <i>BC</i>	14 adseruit <i>T</i>
quem <i>B¹</i> : quae <i>K</i>	15 Gnoitae (-te) <i>BC²T</i> : Genoitae <i>C¹</i> : Cognoitae	16 gnoitae (-te) <i>codd.</i>
<i>K</i> tritoitae (-te) <i>codd.</i>	16 gnoitae (-te) <i>codd.</i>	ignobantia <i>T</i>
quia <i>om. K</i>	perversitate <i>CK</i>	dicti (<i>delet.</i>) a <i>K</i>
divinas <i>K</i>	20 tritoitae <i>BCK</i>	21 adinstruunt <i>K</i> : adtrahunt <i>C¹</i>
22 au. Isr. <i>om. B¹</i>	25 Chr. de patris de patris nativitati (<i>corr. -tem</i>)	
<i>K</i> : Chr. de patri nativitate <i>T</i>	26 hom.] omnium <i>Arev.</i>	27 de-
scensionem (disci-) <i>BK</i>	non hab. <i>BCK</i> : <i>om. T</i>	

aliae animam imaginem Dei negant : aliae animas converti in daemones et in quacumque animalia existimant : aliae de mundi statu dissentiunt : aliae innumerabiles mundos opinantur : aliae aquam Deo coaeternam faciunt : aliae nudis pedibus ambulant :
70 aliae cum hominibus non manducant. Haec sunt haereses **5** adversus catholicam fidem exortae, et ab Apostolis et a sanctis Patribus vel Conciliis praedamnatae : quae dum in se multis erroribus divisae invicem sibi dissentiant, communi tamen nomine adversus Ecclesiam Dei conspirant. Sed et quicumque aliter Scripturam sanctam intellegit quam sensus Spiritus **10** sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de Ecclesia non receserit, tamen haereticus appellari potest.

VI DE PHILOSOPHIS GENTIVM. Philosophi Graeca appellatione vocantur, qui Latine amatores sapientiae interpretantur. Est enim Philosophus qui divinarum et humanarum [rerum] **15** scientiam habet, et omnem bene vivendi tramitem tenet.
2 Nomen Philosophorum primum a Pythagora fertur exortum. Nam dum antea Graeci veteres sophistas, id est sapientes, aut doctores sapientiae semetipsos iactantius nominarent, iste interrogatus quid profiteretur, verecundo nomine philosophum, **20** id est amatorem sapientiae se esse respondit, quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur. Ita deinceps posteris placuit ut, quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere, non nisi philosophus vocaretur. Idem autem philosophi triplici genere **25** dividuntur : nam aut Physici sunt, aut Ethici, aut Logici.
4 Physici dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe Graece **5** φύσις vocatur. Ethici, quia de moribus disputant. Mores

1 imaginem] in ignem K Dei n.] denegant B 2 existunt C¹
 3 innum.] in mirabilibus K 5 Haec erunt C¹ 6 ab om. B apos. vel
 a K 7 praedamnante C¹; perdamante T 8 dissentiunt B 14 post
 interpretatur (sic) iterum hab. greca appellatione philosophi vocantur K
 (non A) 15 rerum hab. post et) A : (post hum.) BCK : om. T 18 ante
 K 19 iactantius T¹ 20 profeceretur K : profitetur T¹ 21 qu.
 sapientem K 22 adrogantis simul C¹ 23 ad om. C¹ 24 vel
 sibi aliis videtur C 26 aut (prim.)] ad C¹ 27 quippe om. K (non A)
 28 ethis codd. (etiam A)

enim apud Graecos ἡθη appellantur. Logici autem, quia in 6
 natura et in moribus rationem adiungunt. Ratio enim Graece
 λόγος dicitur. Divisi sunt autem et hi in haeresibus suis,
 habentes quidam nomina ex auctoribus, ut Platonici, Epicurei,
 5 Pythagorici: alii a locis conventiculorum et stationum suarum,
 ut Peripatetici, Stoici, Academici. Platonici a Platone philo- 7
 sopho dicti. Hi animarum creatorem esse Deum, corporum
 angelos asserunt; per multos annorum circulos in diversa cor-
 pora redire animas dicunt. Stoici a loco dicti. Porticus enim 8
 10 fuit Athenis, quam ποικίλην στοὰν appellabant, in qua picta
 erant gesta sapientium atque virorum fortium historiae. In
 hac porticu sapientes philosophabantur, ex quo et Stoici dicti
 sunt. Graece enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus
 Zenon instituit. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. 9
 15 Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes: 'Sic ille
 nocens erit qui paleas furaverit quam qui aurum; qui mergum
 occiderit quam qui equum. Non enim animal crimen, sed
 animus facit.' Hi etiam animam cum corpore perire dicunt, 10
 animam quoque. Virtutem continentiae esse negant. Affectant
 20 gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos. Acade- 11
 mici appellati a villa Platonis Academia Athenarum, ubi idem
 Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur; sed, sicut faten-
 dum est multa incerta et occulta esse, quae voluit Deus intelli-
 gentiam hominis excedere, sic tamen plurima esse quae pos-
 25 sint et sensibus capi et ratione comprehendendi. Hanc sectam 12
 Arcesilaus Cyrenaicus philosophus repperit; cuius sectator

1 appellatur *T* Loica *K* 2 naturis *BCT* 3 autem *om. K* (*non*
A) et hi] ethici *CK*: et ethnici *Klussmann*, *excerpt. Tertull. p. 19*
 4 habent *K* (*non A*) auct. suis ut *K ante corr. (cum Tertull. apol. 3)*
 7 corporeum *T* 8 a. et per *C*: a. post *dett.* 10 f. in *Ath. C*¹
 quem *T*: *om. BK* 12 philosophabantur *B*: philosophantur *K*: philophan-
 bantur *C* ex qua *K* 13 sextam *C*¹: sentam ut *vid. T* 15 esse
om. K 16 quia pal. *T* furatur *K* 18 fecit *T* animum *BC*¹
 18 an. quoque per. cum corp. *K* (*non A*) corp. *om. D* 19 animam]
 amant *Arev.*, *fort. recte* quoque *om. K* (*non A*) virtute *K* esse
 negant (*nec.*) hab. *ABCDK*: *om. T* (*Arev.*) 20 fatentur *T* 21 ap-
 pellantur *K* 22 dicebat *B* 23 Deus] Dominus *B* 24 si tamen *K*
 possunt *B*: possent *K* 25 sensus *BK* (*non D*) capi et ratio *D*: et
 ratione *CK*: pie traditione *T*: penetratione *B* 26 cui *B*: *om. T*

- fuit Democritus, qui dixit tamquam in puteo alto, ita ut
13 fundus nullus sit, ita in occulto iacere veritatem. Peripatetici
 a deambulatione dicti, eo quod Aristoteles auctor eorum deamb-
 ulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam
 animae esse aeternam: de reliquo magna ex parte mortalem. **5**
14 Cynici ab immunditia inpudentiae nuncupati. Contra humanam
 enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos
 erat, censentes licitum honestumque esse palam cum uxore
 concumbere, quia coniugium iustum est, publice id praedi-
 cantes agendum, ut canes in vicis vel plateis. Vnde et a cani- **10**
 bus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque
15 traxerunt. Epicurei dicti ab Epicuro quodam philosopho ama-
 tore vanitatis, non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi porcum
 nominaverunt, quasi volutans in caeno carnali, voluptatem cor-
 poris summum bonum adserens; qui etiam dixit nulla divina **15**
16 providentia instructum esse aut regi mundum. Sed originem
 rerum atomis, id est insecabilibus ac solidis corporibus adsigna-
 vit, quorum fortuitis concursuibus universa nascantur et nata
 sint. Adserunt autem Deum nihil agere: omnia constare cor-
 poribus: animam nihil aliud esse quam corpus. Vnde et **20**
17 dixit: 'Non ero, posteaquam mortuus fuero.' Gymnosophistae
 nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari,
 adhibentes tantum genitalibus tegmina. Gymnasium enim ex
 eo dictum est, quod iuvenes nudi exercebantur in campo, ubi
 pudenda sola tantum operiunt. Hi et a generando se cohibent. **25**
18 Theologi autem idem sunt qui et Physici. Dicti autem Theo-
 logi, quoniam in scriptis suis de Deo dixerunt. Quorum varia
 constat opinio, quid Deus esset dum quaererent. Quidam

1 fuit om. K¹ ut] et C¹ 2 occulto K 4 particulae K 5 mor-
 tali K 6 nominati B 7 prop. ire coniug. K (non A) 9 iustum
 om. K (non A) 10 vel] aut K (non A): et in T et om. K (non A)
 11 nomenque om. K (non A) 13 percum C¹ 14 cenu (-na?) T
 corporum BC 16 origine BK 17 verum C¹ 18 nota T
 19 autem om. B 21 postquam K 23 gymnasium Arev. (ex XVIII.
 xvii. 2): gymno (gi-, ge-, -ne) codd. 24 dictum om. K (non A)
 iubentus K (non A) exercentur BC (cum XVIII. xvii. 2) 25 sula K
 (non A) 26 dic. au. theol. om. CK (non A) 27 scripturis CK
 28 esset quidam K¹: esset et dum quaererent quidam K² queret ut vid. T

enim corporeo sensu hunc mundum visibilem ex quattuor ele-
 mentis Deum esse dixerunt, ut Dionysius Stoicus. Alii vero
 spiritaliter intellexerunt mentem esse Deum, ut Thales Mile-
 sius. Quidam animum in omnibus commanentem et lucidum, 19
 5 ut Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem,
 ut Plato. Quidam mentem solutam, ut Cicero. Quidam et
 spiritum et mentem, ut Maro. Inventum enim solummodo
 Deum, non ut invenerunt, exposuerunt, quia evanuerunt in
 cogitationibus suis. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti
 10 sunt. [Item] Platonici quidem Deum curatorem et arbitrum et 20
 iudicem asserunt. Epicurei otiosum et inexercitatum. De
 mundo autem Platonici adfirmant incorporalem; Stoici corpo-
 ralem; Epicurus atomis; Pythagoras ex numeris; Heraclitus
 ex igni. Vnde et Varro ignem mundi animum dicit, proinde 21
 15 quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis.
 Quam vanissime: 'Qui cum est,' inquit, 'in nobis, ipsi sumus:
 cum exit, emorimur.' Ergo et ignis cum de mundo per fulgura
 proficiscitur, mundus emoritur. Hi philosophorum errores 22
 etiam et apud Ecclesiam induxerunt haereses. Inde αἰῶνες et
 20 formae nescio quae, inde apud Arium Trinitas nominis, et apud
 Valentinum Platonius furor. Inde Marcionis Deus melior de 23
 tranquillitate: ab Stoicis enim venerat; et ut anima interire
 dicatur, Epicurus observatur; et ut carnis restitutio negetur, de
 vana omnium philosophorum schola sumitur; et ubi materia
 25 cum Deo aequatur, Zenonis disciplina est; et ubi quid de
 igneo Deo legitur, Heraclitus intervenit. Eadem materia apud
 haereticos et philosophos volutatur, idem retractatus implicantur.

1 enim om. K (non A) corporeum sensum AK 2 ut Dion.
 Sto. om. T 4 animam K commeantem Arev. (cf. Lact. inst. 1, 5,
 17) 5 incomm. om. K (non A) 6 qu. spir. T 7 varo B¹: varro B²
 9 se om. B (non A) 10 Item hab. CK: om. B¹ T De. cur. qui. K:
 quidam cur. A et iud. ass. om. K (non A) 11 ass.] dixerunt T
 13 Epic. ex at. dett. 15 gubernat B 16 quam . . . nobis add. in
 marg. T 17 exiit C (cum codd. Tertull. ad nat. 2, 2) per] pre T
 18 emor.] et mor. T 20 inde] deinde B trinis nomini T
 22 ab histiciis C¹ et ut an.] ut an. K 23 et ut car.] ut car. K
 24 vana] una Tert. praescr. haer. 7 et ubi] ut ubi C¹ 27 idem et
 retr. CK: id est retractus B implicatur BT: replicantur K: om. A

- VII DE POETIS. Poetae unde sint dicti, sic ait Tranquillus (de poet. 2): 'Cum primum homines exuta feritate rationem vitae habere coepissent, seque ac deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi, utriusque magnificentiam 2 ad religionem deorum suorum excogitaverunt. Igitur ut tem- 5 pla illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque eorum et verbis inlustrioribus et iucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quae ποιότης dicitur, poema vocitatum est, eiusque fictores 10 3 poetae.' Vates a vi mentis appellatos Varro auctor est; vel a viendis carminibus, id est flectendis, hoc est modulandis: et proinde poetae Latine vates olim, scripta eorum vaticinia dicebantur, quod vi quadam et quasi vesania in scribendo commoverentur; vel quod modis verba conecterent, viere antiquis 15 pro vincere ponentibus. Etiam per furorem divini eodem erant 4 nomine, quia et ipsi quoque pleraque versibus efferebant. Lyrici poetae ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, id est a varietate carminum. Vnde et lyra 5 dicta. Tragoedi dicti, quod initio canentibus praemium erat hircus, quem Graeci τράγος vocant. Vnde et Horatius (A. P. 220): 20 Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum. Iam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem 6 fictis. Comoedi appellati sive a loco, quia circum pagos agebant, quos Graeci κόμης vocant, sive a comisatione. Solebant 25 enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici

1 sunt K (non A) sicut ait K (non A) 2 exutam K veritate T: feritatem C¹K 3 nosse] non se T: se B¹ 4 sermone K utrique K: utrisque BC 5 regionem B¹ 7 elo. quietam (pro eloquioque etiam?) quasi T: eloquium quasi K (non A) angustiore BC¹: -rem K 8 inlustribus K 10 ποιότης] poetas ABCT: -tis K vocatum B¹ (non A) ei. victores T: eius quae victoris B 11 appellatus A: appellantur K 12 videndis T: vientis B¹ carnibus B plentendis Goetz. et Schoell. ad Varr. L. L. 7, 36 13 latini K ol. est (pro et?) scr. T 14 vesania dicebantur in scrib. conmov. B vesaniam K 15 conecterentur (conn-) BC antiqui K 16 vincere CK per] super K: pro B¹ 18 po. dicti apo T ληρεῖν] lirin codd. (cf. III. xxii. 8) a om. K 21 vile certant ab hyrcō K 22 sunt et exc. B 23 ad] aut K: a T¹ imagine K 24 Comici C: Comihi T marg. 26 cibos K (non A) aud. ex stud. K

privatorum hominum praedicant acta ; tragici vero res publicas
 et regum historias. Item tragicorum argumenta ex rebus
 luctuosis sunt : comicorum ex rebus laetis. Duo sunt autem 7
 genera comicorum, id est, veteres et novi. Veteres, qui et ioco
 5 ridiculares extiterunt, ut Plautus, Accius, Terentius. Novi, qui
 et Satirici, a quibus generaliter vitia carpuntur, ut Flaccus,
 Persius, Iuvenalis vel alii. Hi enim universorum delicta cor-
 ripiunt, nec vitabatur eis pessimum quemque describere, nec
 cuilibet peccata moresque reprehendere. Vnde et nudi pin-
 10 guntur, eo quod per eos vitia singula denudentur. Saturici 8
 autem dicti, sive quod pleni sint omni facundia, sive a satura-
 tate et copia : de pluribus enim simul rebus loquuntur ; seu ab
 illa lance quae diversis frugum vel pomorum generibus ad tem-
 pla gentilium solebat deferri ; aut a satyris nomen tractum, qui
 15 inulta habent ea quae per vinolentiam dicuntur. Quidam 9
 autem poetae Theologici dicti sunt, quoniam de diis carmina
 faciebant. Officium autem poetae in eo est ut ea, quae vere 10
 gesta sunt, in alias species obliquis figurationibus cum decore
 aliquo conversa transducant. Vnde et Lucanus ideo in nume-
 20 ro poetarum non ponitur, quia videtur historias composuisse,
 non poema. Apud poetas autem tres characteres esse dicendi : 11
 unum, in quo tantum poeta loquitur, ut est in libris Vergilii
 Georgicorum : alium dramaticum, in quo nusquam poeta lo-
 quitur, ut est in comoediis et tragoediis : tertium mixtum, ut est
 25 in Aeneide. Nam poeta illic et introductae personae loquuntur.

1 pu. reg. *K*¹ : pu. et regnum *T* ante corr. 2 ex rebus . . . genera (§ 7)
om. T 4 id est *om. K* (*non A*) veteris *K* veteres *om. K*
 (*non A*) iocu (-ca ?) rid. *T* : ioca redicutores *B*¹ 5 ut] et *B*¹
Acc. et Ter. C 6 a] ex *K* : e *BC* 7 enim *om. K* (*non A*)
 8 vetabatur *B*¹ *K* pessime *B* 9 colibet (*i. e.* quolibet) *T* : cuiuslibet
C prehendere *C* 10 vita *T* denudentur *B*¹ 11 dicun-
 tur *B* sunt *BT* 12 sef ab *T*¹ ut vid. : sed ab *BK* ex corr. 14 gen-
 tium *K* solebant *BKT* 15 multa *B* habente *K* (*non A*) vio-
 lenti**a *T* Quaedam *B*¹ 16 theologici *CK* : theologi *BT*
 17 autem *om. K* 18 aliis *B* oblicis quis fig. *C*¹ 19 transducunt
B : traducat *Lactantii inst.* 1, 11, 25 *codd. aliquot* inun vero *C*¹
 21 cataractes *B*¹ 22 vergiliis *T* 23 numquam *K* 24 ut in Aen.
B : est in Aen. *T* : ut est Aen. *C* 25 aedem *B*¹ : aeneidos (en-) *CK*
 ill. intr. *B*¹ loquitur *C*¹

- VIII DE SIBYLLIS. Sibyllae generaliter dicuntur omnes feminae vates lingua Graeca. Nam *σιῶς* Aeolico sermone deos, *βουλῆν* Graeci mentem nuncupant, quasi dei mentem. Proinde igitur, quia divinam voluntatem hominibus interpretari solebant,
- 2 Sibyllae nominatae sunt. Sicut enim omnis vir prophetans vel 5 vates dicitur vel propheta, ita omnis femina prophetans Sibylla vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli
- 3 est. Decem autem Sibyllae a doctissimis auctoribus fuisse traduntur. Quarum prima de Persis fuit; secunda Libyssa; tertia Delphica in templo Delphii Apollinis genita, quae ante 10 Troiana bella vaticinata est, cuius plurimos versus operi suo
- 4 Homerus inseruit. Quarta Cimmeria in Italia; quinta Erythraea nomine Herophila in Babylone orta, quae Graecis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Troiam, et Homerum mendacia scripturum. Dicta autem Erythraea, quia in eadem 15 insula eius inventa sunt carmina. Sexta Samia, quae Phemonoe
- 5 dicta est, a Samo insula, unde fuit cognominata. Septima Cumana, nomine Amalthea, quae novem libros adtulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscripta. Ipsa est et Cumaea, de qua Vergilius (Ecl. 4, 4):

20

Vltima Cumaei venit iam carminis aetas.

- Dicta autem Cumana a civitate Cumas, quae est in Campania,
- 6 cuius sepulchrum in Sicilia adhuc manet. Octava Hellespontia in agro Troiano nata, quae scribitur Solonis et Cyri fuisse temporibus; nona Phrygia, quae vaticinata est Ancyrae, decima 25
- 7 Tiburtina, nomine Albunea. Quarum omnium carmina efferruntur, in quibus de Deo et de Christo et gentibus multa scripsisse manifestissime conprobantur. Celebrrior autem inter ceteras ac nobilior Erythraea perhibetur.

2 Graeca *om. K* sios] nos *K*: *σιους codd. Lactantii inst.* 1, 6, 7 deus *BCK* *βουλῆν*] belen (-em) *codd.* 3 deum *T* (*gen. plur.?*) 5 enim *om. K* 7 vocabulis *C¹ T* 8 sybyllis *K* doctoribus *B* 9 libica *B* 10 Delphida (-is) *Lactantii codd. aliquot* 12 instituit *K* erithriana mine *K*: eritrimea nomine *A* 13 Herophile *Lactant.* 15 scripturarum *C¹* 19 in *om. T* erat *B¹* con. Ro. dec. *K* 22 cumis *dett.* in camcapinia *T* 23 adhuc manet *om. B¹* 25 est *om. K* 26 tiburtim *BKT*: -ti *C*: Tiburs (-tis?) *Lactant.* offeruntur *K*: et feruntur *Lactant.* 27 in] ex *K* 28 au. erat int. *K* in cet. hanc nob. *C¹*

DE MAGIS. Magorum primus Zoroastres rex Bactrianorum, IX
quem Ninus rex Assyriorum proelio interfecit: de quo
Aristoteles scribit quod vices centum milia versuum ab ipso
condita indiciis voluminum eius declarentur. Hanc artem 2
5 multa post saecula Democritus ampliavit, quando et Hippocrates
medicinae disciplina effloruit. Apud Assyrios autem magicae
artes copiosae sunt testante Lucano (6, 427):

Quis noscere fibra
facta queat, quis prodat aves, quis fulgura caeli
servet, et Assyria scrutetur sidera cura?

Itaque haec vanitas magicarum artium ex traditione angelorum 3
malorum in toto terrarum orbe plurimis saeculis valuit. Per
quamdam scientiam futurorum et infernorum et vocationes
eorum inventa sunt aruspicia, augurationes, et ipsa quae di-
15 cuntur oracula et necromantia. Nec mirum de magorum 4
praestigiis, quorum in tantum prodire maleficiorum artes ut
etiam Moysi simillimis signis resisterent, vertentes virgas in
dracones, aquas in sanguinem. Fertur et quaedam maga 5
famosissima Circe, quae socios Vlixis mutavit in bestias. Le-
20 gitur et de sacrificio quod Arcades deo suo Lycaeο immolabant,
ex quo quicumque sumerent in bestiarum formas converte-
bantur. Hinc apparet non esse in toto dubium, quod nobilis 6
ille poeta scribit de quadam femina, quae magicis artibus ex-
cellebat (Virg. Aen. 4, 487):

25 ‘Haec,’ inquit, ‘se carminibus promittit solvere mentes
quas velit, ast aliis duras inmittere curas;
sistere aquam fluminis, et vertere sidera retro;

1 Bac. fuit quem C¹ 2 int. proc. K (non A) 3 scripsit K 4 in-
dicibus Plin. N.H. 30, 4 5 po. sae. mu. K (non A) 6 magnae B
7 luca B¹ 9 fata Luc. quisque prod. C¹ 10 servit K: eruet B¹
assurias C¹ 11 traductione C¹ 13 quendam B et invocationes B
inf. evocationes. Eorum inventa Arev. 14 sunt astrologia et haruspicina
et auguratio et ipsa Lactant. 2, 16, 1 16 prodire C¹T 17 similibus
C 18 mala K (non A) 19 circaea K: circeae T: circaeae B: circe
et C¹ 20 et om. T imm. Lyc. B: Lyc. immolabat K 22 appareret
T non om. T¹ vel totum 23 scribit C: scribet K: scripsit BT
25 carm. se C 26 qu. vellet velle K: quam vellet C¹ alis du. in me
inmit. K 27 fluviis dett. (cum Virg.)

nocturnosque ciet manes; mugire videbis
sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.'

- 7 Quid plura, si credere fas est, de Pythonissa, ut prophetae Samuelis animam de inferni abditis evocaret, et vivorum praesentaret conspectibus; si tamen animam prophetae fuisse credamus, et non aliquam phantasmaticam inlusionem Satanae
8 fallacia factam? Prudentius quoque de Mercurio sic ait (1 con. Symmach. 90):

Traditur extinctas sumpto moderamine virgae
in lucem revocasse animas,
ast alios damnasse neci.

10

Et post paululum adiecit:

Murmure nam magico tenues excire figuras,
atque sepulchrales scite incantare favillas.
Vita itidem spoliare alios ars noxia novit.

15

- 9 Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi et elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis
10 interimunt. Vnde et Lucanus (6, 457):

Mens hausti nulla sanie polluta veneni
incantata perit.

20

- Daemonibus enim adcitis audent ventilare, ut quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine utuntur
11 et victimis, et saepe contingunt corpora mortuorum. Necromantii sunt, quorum praecantationibus videntur resuscitati 25 mortui divinare, et ad interrogata respondere. Νεκρός enim Graece mortuus, μαντεία divinatio nuncupatur: ad quos sciscitandos cadaveri sanguis adicitur. Nam amare daemones sanguinem dicitur. Ideoque quotiens necromantia fit, cruor aqua

2 subpendibus K discindere T 3 ut] aut B propheta
C¹ T: profetis A 4 presentare T 6 phantasmaticam (fa-) BCT:
-cum K inlusionem CK: -ne BT 7 fallacia (-tia) BCKT
facta K 9 tr. hic ex. KT¹: tr. hinc ex. B 11 at C¹ alias K
damnassam T¹ 12 adiecit] sic ait C 14 scite] istice T fabellas C¹
15 vitam K 18 s. nullo veni C¹ 19 luca A 20 austa ABCK
22 adscitis T² 23 perimit B¹ 24 invictimis B 26 enim om. K
27 scissitando his cad. sanguinis T 28 cadaveris dett. dicitur T
ex corr.: dicunt BK: dicuntur C 29 et ideo K

miscitur, ut cruore sanguinis facilius provocentur. Hydro- 12
 mantii ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquae in-
 spectione umbras daemonum evocare, et imagines vel ludifica-
 tiones eorum videre, ibique ab eis aliqua audire, ubi adhibito
 5 sanguine etiam inferos perhibentur sciscitari. Quod genus 13
 divinationis a Persis fertur adlatum. Varro dicit divinationis
 quattuor esse genera, terram, aquam, aerem et ignem. Hinc
 geomantiam, hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam dictam.
 Divini dicti, quasi deo pleni: divinitate enim se plenos adsi- 14
 10 mulant et astutia quadam fraudulenta hominibus futura con-
 iectant. Duo sunt [autem] genera divinationis: ars et furor.
 Incantatores dicti sunt, qui artem verbis peragunt. Arioli vocati, 15, 16
 propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, et
 funesta sacrificia offerunt, iisque celebritatibus daemonum re-
 15 sponsa accipiunt. Haruspices nuncupati, quasi horarum in- 17
 spectores: dies enim et horas in agendis negotiis operibusque
 custodiunt, et quid per singula tempora observare debeat homo,
 intendunt. Hi etiam exta pecudum inspicunt, et ex eis futura
 praedicunt. Augures sunt, qui volatus avium et voces inten- 18
 20 dunt, aliaque signa rerum vel observationes improvisas homini-
 bus occurrentes. Idem et auspices. Nam auspicia sunt quae
 iter facientes observant. Dicta sunt autem auspicia, quasi 19
 avium aspacia, et auguria, quasi avium garria, hoc est avium
 voces et linguae. Item augurium, quasi avigerium, quod aves
 25 gerunt. Duo sunt autem genera auspiciorum: unum ad oculos, 20
 alterum ad aures pertinens. Ad oculos scilicet volatus; ad
 aures vox avium. Pythonissae a Pythio Apolline dictae, quod 21
 is auctor fuerit divinandi. Astrologi dicti, eo quod in astris 22

1 colore CT revocarentur K Ydromantia K 2 aqua insp. T
 3 umbris B et vocare T 4 ibique . . . audire om. T 5 suscitari C¹
 6 varra div. qu. dicit B 8 dictam om. B¹ 11 autem hab. CT: om.
 BK 12 qui rem K: an quia rem? 14 celebrantibus B 15 Auru-
 spices T: Ar- BCK 17 quid] que B 18 Hi . . . praedicunt om. K¹
 19 praedicant B¹C¹ ex B 20 alique T homines BT (et fort. Isid.)
 21 quae] qui B 22 au. sunt B: sunt C qu. av. a. om. K 23 au-
 spicia BCTUV (non Trin.) 24 linguas codd. idem K 25 au. sunt
 B: sunt K auspiciorum C¹: aus picorum T 27 aure (i. e. -em?)
 vox T Pitones C¹T a pito T dicti B 28 his codd.
 dicti om. K

- 23 auguriantur. Genethliaci appellati propter natalium considera-
tiones dierum. Geneses enim hominum per duodecim caeli
signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus,
eventa praedicare conantur, id est, quis quale signo fuerit
24 natus, aut quem effectum habeat vitae qui nascitur. Hi sunt 5
qui vulgo Mathematici vocantur; cuius superstitionis genus
Constellationes Latini vocant, id est notationes siderum, quo-
25 modo se habeant cum quisque nascitur. Primum autem idem
stellarum interpretes magi nuncupabantur, sicut de his legitur
qui in Evangelio natum Christum adnuntiaverunt; postea hoc 10
26 nomine soli Mathematici. Cuius artis scientia usque ad
Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativi-
27 tatem alicuius de caelo interpretaretur. Horoscopi dicti, quod
horas nativitatis hominum speculantur dissimili et diverso fato.
28 Sortilegi sunt qui sub nomine fictae religionis per quasdam, 15
quas sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur,
aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.
29 Salisatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quaecumque
partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste signifi-
30 care praedicunt. Ad haec omnia pertinent et ligaturae execra- 20
bilibus remedium, quae ars medicorum condemnat, sive in
praecantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscumque
31 rebus suspendendis atque ligandis. In quibus omnibus ars
daemonum est ex quadam pestifera societate hominum et ange-
lorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt a Christiano, 25
et omni penitus execratione repudianda atque damnanda.
32,33 Auguria autem avium Phryges primi invenerunt. Praestigium

1 Genethliaci B: Genethiatici T: Genetiati K app.] dicti B¹ con-
siderationem di. B: consideratione siderum K 2 genus K (non A)
hominum om. T signa caeli B: signa K (non A) 4 praedicere
dett. 8 habeat BKT cumque na. B¹ 9 nuncupantur sed
sicut K 10 qui om. K nato Christo abnuntiaverunt K 12 edita
C¹ T 14 orans T ante corr. diversu T fato dett.: fatu BC¹ T:
factu K 16 quas] quam C¹: om. T vocantur B prof.]
proferunt K (non A) 17 ut qu. scripturam T 18 qu. m. K (non
A): m. qucum B¹ 19 salierent C¹ K 20 praedicant C¹ Ad
om. T 22 vel om. T 23 atque] aut K alligandis C 25 ex.
mal. K (non A) evitanda T 26 pen. et ex. C¹ rep.] vitanda K
(non A)

vero Mercurius primus dicitur invenisse. Dictum autem
 praestigium, quod praestringat aciem oculorum. Aruspicinae 34
 artem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Tages. Hic
 ex toris† aruspicinam dictavit, et postea non apparuit. Nam 35
 5 dicitur fabulose, arante quodam rustico, subito hunc ex glebis
 exiluisse et aruspicinam dictasse, qua die et mortuus est. Quos
 libros Romani ex Tusca lingua in propriam mutaverunt.

DE PAGANIS. Pagani ex pagis Atheniensium dicti, ubi x
 exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus et pagis gentiles lucos
 10 idolaque statuerunt, et a tali initio vocabulum pagani sortiti
 sunt. Gentiles sunt qui sine lege sunt, et nondum crediderunt. 2
 Dicti autem gentiles, quia ita sunt ut fuerunt geniti, id est, sicut
 in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis servientes et
 necdum regenerati. Proinde gentiles primitus nuncupantur: 3
 15 ipsi dicuntur Graece Ethnici. Ethnici ex Graeco in Latinum
 interpretantur gentiles. *Eθvos enim Graece gens dicitur. Post 4
 fidem autem non debere vocari gentes sive gentiles eos qui ex
 gentibus credunt; sicut post fidem dici iam non potest Iudaeus,
 testante Paulo Apostolo et dicente iam Christianis (1 Cor. 12, 2):
 20 'Quoniam cum gentes essetis,' hoc est, infideles. Apostatae 5
 dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum
 cultum et sacrificiorum contaminationem revertuntur. Est
 autem nomen Graecum.

DE DIIS GENTIVM. Quos pagani deos asserunt, homines xi
 25 olim fuisse produntur, et pro uniuscuiusque vita vel meritis coli
 apud suos post mortem coeperunt, ut apud Aegyptum Isis,

2 prestingit T acies CT Aruspiciae K 3 ar. autem pr. C¹
 tragis K: stages BT: targes C¹ 4 ex horis C: exoriens Arev.: ex ore
 alii: exortus alii 5 arantem K: rante C¹ ex gl.] exilebi T 8 Ath.]
 ethenien T dic. ubi orti B: dic. orti K (non A) 9 ibi om. K
 (non A) enim om. B et opacis ubi gent. K (non A) 10 a om.
 K (non A) voc. om. K (non A) 11 nondum] non K 12 quia]
 qui T 13 desc.] fuerunt K (non A) 14 gentilis K primus C¹
 nuncupatur B¹T: nuncupabantur C 15 Ethnici ex... dicitur om. K
 (non A) 17 vocare B 18 crediderunt B iam om. T 19 ap. Pau.
 T 20 cum om. K¹T¹ 22 cultu K contaminatione revertuntur T
 contaminatione KT: -nes C vertuntur K 24 Quos autem pa. A
 homines... unius om. A 25 vitae K vel om. A¹K 26 ut ap.
 om. A: quia ap. K isis T: misis ex missis K

apud Cretam Iovis, apud Mauros Iuba, apud Latinos Faunus,
2 apud Romanos Quirinus. Eodem quoque modo apud Athenas
 Minerva, apud Samum Iuno, apud Paphos Venus, apud Lemnos
 Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delos Apollo. In quorum
 etiam laudibus accesserunt et poetae, et compositis carminibus **5**
3 in caelum eos sustulerunt. Nam quorundam et inventiones
 artium cultu peperisse dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano
 fabrica. Ab actibus autem vocantur, ut Mercurius, quod merci-
4 bus praeest; Liber a libertate. Fuerunt etiam et quidam viri
 fortes aut urbium conditores, quibus mortuis homines, qui eos **10**
 dilexerunt, simulacra finxerunt, ut haberent aliquod ex imagi-
 num contemplatione solacium; sed paulatim hunc errorem
 persuadentibus daemonibus ita in posteris inrepsisse, ut quos
 illi pro sola nominis memoria honoraverunt, successores deos
5 existimarent atque colerent. Simulacrorum usus exortus est, **15**
 cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effi-
 gies, tamquam in caelum receptis, pro quibus se in terris dae-
 mones colendi supposuerunt, et sibi sacrificari a deceptis et
6 perditis persuaserunt. Simulacra autem a similitudine nuncu-
 pata, eo quod manu artificis ex lapide aliave materia eorum **20**
 vultus imitantur in quorum honore finguntur. Ergo simulacra
 vel pro eo quod sunt similia, vel pro eo quod simulata atque
7 conficta; unde et falsa sunt. Et notandum quod Latinus ser-
 mo sit in Hebraeis. Apud eos enim idolum sive simulacrum
 Semel dicitur. Iudaei dicunt quod Ismael primus simulacrum **25**
8 luto fecerit. Gentiles autem primum Prometheum simulacrum
 hominum de luto finxisse perhibent, ab eoque natam esse
 artem simulacra et statuas fingendi. Vnde et poetae ab eo

1 Fau. appellatur ap. K 3 pavos BT: paphum (-f-) CK 6 et]
 ad K 7 cultum C perisse B: reperisse K 8 actu K 9 et
 om. T 10 orbium C¹ mortales K 11 fixerunt T 12 sed] d**
 C¹ 13 persuadentes T in] ut B 15 exorsus B 16 con-
 stituerunt B¹: constituetur C¹ 18 col. . . . sacrif. om. B¹ et sibi
 ficari T 19 perdiditatis T sim. sunt nunc. B 20 alia vero
 mat. C¹ 22 pro om. K sunt sim. om. T: sunt om. B¹ 24 enim
 om. K dolum B¹ 25 simulacro K 26 lutum K¹ simulacra
 hom. BC: simulacrum hominis Lactant. inst. 2, 10, 12 27 natum B
 28 simula B¹

homines primum factos esse confingunt figurate propter effigies.
 Apud Graecos autem Cecrops, sub quo primum in arce oliva 9
 orta est, et Atheniensium urbs ex Minervae appellatione nomen
 sortita est. Hic primus omnium Iovem appellavit, simulacra 10
 5 repperit, aras statuit, victimas inmolavit, nequaquam istiusmodi
 rebus in Graecia umquam visis. Idolatria idolorum servitus 11
 sive cultura interpretatur. Nam λατρεία Graece, Latine servitus
 dicitur, quae quantum ad veram religionem adinet, nonnisi uni
 et soli Deo debetur. Hanc sicut in pia superbia sive hominum 12
 10 sive daemonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit, ita pia humili-
 tas vel hominum vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat,
 et cui debetur ostendit. Idolum autem est simulacrum quod 13
 humana effigie factum et consecratum est, iuxta vocabuli inter-
 pretationem. Εἶδος enim Graece formam sonat, et ab eo per
 15 diminutionem idolum deductum aequè apud nos formulam facit.
 Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde 14
 idolatria omnis circa omnem idolum famulatus et servitus.
 Quidam vero Latini ignorantes Graece inperite dicunt idolum
 ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturae cultum
 20 divini nominis invexit. Daemonas a Graecis dictos aiunt, quasi 15
 δαίμονας, id est peritos ac rerum scios. Praesciunt enim futura
 multa, unde et solent responsa aliqua dare. Inest enim illis 16
 cognitio rerum plus quam infirmitati humanae, partim subtilio-
 ris sensus acumine, partim experientia longissimae vitae, partim
 25 per Dei iussum angelica revelatione. Hi corporum aeriorum
 natura vigent. Ante transgressionem quidem caelestia corpora 17
 gerebant. Lapsi vero in aeriam qualitatem conversi sunt, nec
 aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere permissi

1 figurae C 2 are ol. T: arte in oliba C¹ 3 o. est et haniensium
 urbis T 4 sort. est om. T 5 istimodi K 7 sive om. T nam
 idolatria Gr. C¹ 8 quantum] quam K¹ 10 sibi] sive C¹ 11 sanct.
 ang. K (non A) 12 autem om. T¹ 15 diminutionem C¹: divinationem
 KM idolorum M: idodum (ex-lum ut vid.) T² dictum KM
 atque (ad-) CKM (non A) faciunt KM 16 Ideo K (non A)
 19 quo diab. B 21 δαίμονας] demnas B: demnas C¹ K: demonas T
 praesciunt] sciunt Lactant. inst. 2, 14, 6 23 infirmitate B sub-
 tiliores (pro-ris?) K: -ri BCT 26 vigente K quidam T
 28 priora T permissi CDT: perpassi BK

sunt, qui eis quasi carcer est usque ad tempus iudicii. Hi sunt
 18 praevaricatores angeli, quorum Diabolus princeps est. Diabolus
 Hebraice dicitur deorsum fluens, quia quietus in caeli culmine
 stare contempsit, sed superbiae pondere deorsum corruens ceci-
 dit. Graece vero diabolus criminator vocatur, quod vel crimi- 5
 na, in qua ipse inlicit, ad Deum referat, vel quia electorum
 innocentiam criminibus fictis accusat; unde et in Apocalypsi
 voce angelica dicitur (12, 10): 'Proiectus est accusator fratrum
 nostrorum, qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac
 19 nocte.' Satanus in Latino sonat adversarius, sive transgressor. 10
 Ipse est enim adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper
 sanctorum virtutibus contraire nititur. Ipse et transgressor,
 quia praevaricator effectus in veritate, qua conditus est, non
 stetit. Idem et temptator, quia temptandam iustorum inno-
 20 centiam postulat, sicut in Iob scribitur. Antichristus appella- 15
 tur, quia contra Christum venturus est. Non, quomodo quidam
 simplices intellegunt, Antichristum ideo dictum quod ante
 Christum venturus sit, id est post eum veniat Christus. Non
 sic, sed Antichristus Graece dicitur, quod est Latine contrarius
 21 Christo. 'Αντί enim Graece in Latino contra significat. Christum 20
 enim se mentietur, dum venerit; et contra eum dimicabitur;
 et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis eius evangelium
 22 solvat. Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes
 veteris legis caerimonias restaurare temptabit. Sed et ille
 Antichristus est qui negat esse Deum Christum. Contrarius 25
 enim Christo est. Omnes enim, qui exeunt de Ecclesia et ab
 23 unitate fidei praeciduntur, et ipsi Antichristi sunt. Bel idolum

1 ad] in K	hi sunt . . . pr. est om. T ¹	5 diabolus om.
K (non A)	6 inlicita CK	ad Dominum B vel] ut B
7 unde in B	9 nostri om. A	10 sive . . . advers. om. K (non A)
11 ipse enim A	12 nititur B	14 inn. iust. B
16 vent. non T	vent.] futurus K ² (non A)	15 appellatus K
om. B ¹	Antichr. . . Chr. om. K (non A)	18 veniet T
Graece om. B	in Lat.] latine K (non A)	19 sed
enim CT	mentitur K	20 enim om. K (non A)
dimicabit Lactant. inst. 7, 19, 6	dum BCT: cum K	21 enim se BK: se
ille T	22 veritas B ¹	et contra verum
25 Dominum A	26 enim om. K (non A)	23 sonat C ¹
Christi est BT	27 et ipsi om. K (non A)	24 sed
		est Chr. K:

Babylonium est, quod interpretatur vetus. Fuit enim hic Belus
 pater Nini, primus rex Assyriorum, quem quidam Saturnum
 appellant; quod nomen et apud Assyrios et apud Afros postea
 cultum est, unde et lingua Punica Bal deus dicitur. Apud
 5 Assyrios autem Bel vocatur quadam sacrorum suorum ratione
 et Saturnus et Sol. Belphegor interpretatur simulacrum igno- 24
 miniae. Idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super
 montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum.
 Fuit autem de Lampsaco civitate Hellesponti, de qua pulsus 25
 10 est; et propter virilis membri magnitudinem in numero deorum
 suorum eum Graeci transtulerunt, et in numen sacraverunt
 hortorum; unde et dicitur praeesse hortis propter eorum
 fecunditatem. Belzebub idolum fuit Accaron, quod interpre- 26
 tatur vir muscarum. Zebub enim musca vocatur. Spurcissi-
 15 mum igitur idolum ideo virum muscarum vocatum propter
 sordes idolatriae, sive pro immunditia. Belial * *. Behemoth 27
 ex Hebraea voce in Latina lingua animal sonat, propter quod
 de excelsis ad terrena cecidit, et pro merito suo ut animal bru-
 tum effectus sit. Ipse est et Leviathan, id est serpens de
 20 aquis, quia in huius saeculi mare volubili versatur astutia.
 Leviathan autem interpretatur additamentum eorum. Quorum 28
 scilicet, nisi hominum quibus in paradiso semel culpam prae-
 varicationis intulit, et hanc usque ad aeternam mortem cottidie
 persuadendo adicit vel extendit? Quaedam autem nomina 29
 25 deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas
 conantur traducere, eaque in causis elementorum composita
 esse interpretantur. Sed hoc a poetis totum fictum est, ut deos
 suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac dedecoris infamia
 plenos fuisse historiae confitentur. Omnino enim fingendi
 30 locus vacat, ubi veritas cessat. Saturnus origo deorum et totius 30

1 hic om. T¹ Belus] verus C¹ 2 primus om. T 3 numen
 Schwarz 5 autem om. B¹ quidam B¹ 8 mont. fogor CKT
 9 autem] enim B pul. est propt. K 11 numen Arev. : nomine
 codd. 13 Belzebu C¹ KT accaror K 14 zebul BKT 15 vir K
 17 lingua om. AK 19 sit ipse om. K (non A) 23 et hanc] ac K
 24 persuadendum K 25 vanas ex unas T 27 interpretatur K 28 suos
 om. B dedecoros K in fama T 29 fingendi C¹ 30 ut ver. cesset K

- posteritatis a paganis designatur. Hunc Latini a satu appella-
tum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium pertineat rerum, vel
31 a temporis longitudine, quod saturetur annis. Vnde et eum
Graeci Cronos nomen habere dicunt, id est tempus, quod filios
suos fertur devorasse, hoc est annos, quos tempus produxerit, 5
in se revolvit, vel quod eo semina, unde oriuntur, iterum re-
32 deunt. Hunc Caeli patris abscidisse genitalia dicunt, quia
nihil in caelo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquit,
propter agriculturam significandam, vel propter annos et tem-
pora, quod in se redeant, vel propter sapientiam, quod intus 10
33 acuta sit. In aliquibus autem civitatibus Saturno liberos suos
apud gentiles inmolabant, quod Saturnum poetae liberos suos
34 devorasse solitum tradiderunt. Iovis fertur a iuvando dictus,
et Iuppiter quasi iuvans pater, hoc est, omnibus praestans.
Hunc et privato titulo Iovem Optimum dixerunt, dum fuisset 15
35 incestus in suis, inpudicus in extraneis. Quem modo taurum
fingunt propter Europae raptum; fuit enim in navi cuius in-
signe erat taurus: modo Danaes per imbrem aureum appetisse
concubitum; ubi intellegitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse
corruptam: modo in similitudine aquilae, propter quod puerum 20
ad stuprum rapuerit: modo serpentem, quia reptaverit, et
36 cygnum, quia cantaverit. Et ideo non figurae istae sunt, sed
plane de veritate scelera. Vnde turpe erat tales deos credi,
37 quales homines esse non debeant. Ianum dicunt quasi mundi
vel caeli vel mensuum ianuam: duas Iani facies faciunt, propter 25
orientem et occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem
et Ianum geminum appellant, ad quattuor mundi partes hoc
referunt, vel ad quattuor elementa sive tempora. Sed dum hoc

1 designantur C¹ appellati fuerunt K (non A) 2 statio T² rer.
pert. K (non A) vel temporum long. K 4 Κρόνος . . . qui est idem
χρόνος id est *Lactant. inst.* 1, 12, 9 nom. hab. di.] vocant K (non A)
5 deforasse T proxerit C¹ 6 revolvit CK: resolvit BT oritur B¹ T
10 redeant] credunt K 11 In aliquod (i. e. -quot) T 12 imm. aput
gent. K (non A) quod] quo B¹ 13 dictus] dici C¹ 16 incertus C¹
18 fuerat C (non A) Danaes] dans T¹ 20 modo in . . . rap. om. B¹
sim. fuisse aq. K (non A) 21 ad stuprum om. AK 22 signum T
23 scelere T¹ unde et tur. K 24 debent K Ia. dictum T
25 vel (alt.) om. BT 26 quadriformem K¹

fingunt, monstrum, non deum faciunt. Neptunum aquas mundi 38
 praedicant; et dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans.
 Vulcanum volunt ignem; et dictus Vulcanus quasi volans can- 39
 dor, vel quasi volicanus, quod per aerem volat. Ignis enim e
 5 nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eum praecipi- 40
 tatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Id-
 circo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod
 fulmina de imo aere nascentur. Claudus autem dicitur Vulca- 41
 nus, quia per naturam numquam rectus [est] ignis, sed quasi
 10 claudus eiusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in
 fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia
 sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest. Pluton 42
 Graece, Latine Diespiter vel Ditis pater; quem alii Orcum
 vocant, quasi receptorem mortium. Vnde et orca nuncupatur
 15 vas quod recipit aquas. Ipse et Graece Charon. Liberum a 43
 liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo
 per eius beneficium emissis seminibus liberentur; quod idem
 Liber muliebri et delicato corpore pingitur. Dicunt enim mu-
 lieres ei adtributas et vinum propter excitandam libidinem.
 20 Vnde et frons eius pampino cingitur. Sed ideo coronam viteam 44
 et cornu habet, quia cum grate et moderate vinum bibitur,
 laetitiam praestat; cum ultra modum, excitat lites, id est quasi
 cornua dat. Idem autem et Lyaeus ἀπὸ τοῦ λύειν, quod multo
 vino membra solvantur. Iste et Graece Διώνυσος a monte
 25 Indiae Nysa, ubi dicitur esse nutritus. Ceterum est et Nysa
 civitas, in qua colitur idem Liber, unde Nysaeus dictus est.

2 qu. subtonans *K* 4 qu. volucanus *C*¹ volet *CK* 5 prae-
 citatam *C*¹: praecipatum *K* 6 are *T*¹ terris *B* flamen *T*
 are *T*¹ candit *C*¹ 8 flumina *T* nascuntur *BT* autem
om. *T* 9 est hab. *BK*; *om.* *C*¹*T* 10 specie notumque *T*: species
 vel motus *K* (*non A*) 11 eundem *om.* *K* (*non A*) augurem *A*
 13 Dis pater *edd. Lactantii inst.* 1, 14, 6 al. Orc.] melior *K* (*non*
A) 14 vocant *om.* *K*¹ (*non A*) preceptorem *T* (*non U*): rep-
 torem *A* orca] ossa *K* 15 recepit *CK*¹ a lib. dicunt quasi
K (*non A*) 16 in quo eunde *C*¹ 17 sem. libenter *T* id. libri
B 19 adtributa sed vinum excit. *C*¹ 21 qu. congrate *K* 22 id
 qu. *K* 23 cor invadat *C*¹*K* λύειν] ilieim (-ein) *codd.* 24 solvantur
C 25 nisa *C*¹: nisae (-se) *KT*: niso *B* cet. est nisa *B* 26 dicitur
K (*non A*)

- 45 Mercurium sermonem interpretantur. Nam ideo Mercurius
quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat
inter homines medius. Ideo et ἑρμῆς Graece, quod sermo, vel
interpretatio, quae ad sermonem utique pertinet, ἑρμηνεία dici-
46 tur. Ideo et mercibus praeesse, quia inter vendentes et ementes 5
sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pinnas, quia citius
verba discurrunt. Vnde et velox et errans inducitur : alas eius
in capite et in pedibus significare volucrum fieri per aera ser-
47 monem. Nuntium dictum, quoniam per sermonem omnia
cogitata enuntiantur. Ideo autem furti magistrum dicunt, quia 10
sermo animos audientium fallit. Virgam tenet, qua serpentes
48 dividit, id est venenā. Nam bellantes ac dissidentes interpre-
tum oratione sedantur ; unde secundum Livium legati pacis
caduceatores dicuntur. Sicut enim per fetiales bella indice-
49 bantur, ita pax per caduceatores fiebat. Hermes autem Graece 15
dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, Latine interpret ; qui ob virtutem
multarumque artium scientiam Trimegistus, id est ter maximus
nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, haec
ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum
50 genus et perspicax habeatur. Martem deum belli esse dicunt, 20
et Martem appellatum quia per viros pugnatur, ut sit Mars
mas ; licet et tria sint genera consuetudinum, sicut Scytharum,
ubi et feminae et viri in pugna eunt : Amazonum, ubi solae
feminae : Romanorum aliarumque gentium, ubi soli mares.
- 51 Item Martem quasi effectorem mortium. Nam a Marte mors 25
nuncupatur. Hunc et adulterum dicunt, quia belligerantibus
52 incertus est. Quod vero nudo pectore stat, ut bello se quisque

1 Mercurius sermo int. *K* (non *A*) interpretatur *A*¹*C*¹*K* 2 quasi]
quia *B* qu. medicurrens quod *K* : dicitur appellatus quod *A*
current *C*¹ 3 medios *K*¹ qu. in sermone et interpretatione *K*
5 praeest *K* 7 discurrunt *K* eius] enim *B* 8 aeras *G*¹ : aerem
B : aera enim *K* 10 nuntiantur *T* magistri *B* 11 animas
*C*¹ 13 sedeantur *K* 14 praefecti ales *B* abella *T* (pro ad b. ?)
inducebantur *del.* : inducebantur (-cib- *K*) *codd.* 15 per *om.* *K* fiebant
K dic. Gr. *B* 17 scientia *add.* *K*² ter *om.* *K* 18 est *om.*
*K*¹ cur] quare *C* 20 essent *C* 21 sit mas martis *K* (non *A*)
22 lic. tr. *T* : et lic. tr. *K* (non *A*) sunt *B*¹ 23 ubi fem. *A* 24 soli
om. *K* (non *A*) 26 et de ad. *T* 27 incertum *T*

sine formidine cordis obiciat. Mars autem apud Thracos
 Gradivus dicitur, eo quod in bello gradum inferant qui pu-
 gnant, aut quod in pigre gradientur. Apollinem quamvis divina- 53
 torem et medicum vellent, ipsum tamen etiam Solem dixerunt,
 5 quasi solum. Ipsum Titan, quasi unum ex Titanis, qui adver-
 sus Iovem non fecit. Ipsum Phoebum, quasi ephebum, hoc 54
 est adolescentem. Vnde et sol puer pingitur, eo quod cottidie
 oriatur et nova luce nascatur. Pythium quoque eundem
 Apollinem vocari aiunt a Pythone immensae molis serpente,
 10 cuius non magis venena quam magnitudo terrebat. Hunc 55
 Apollo sagittarum ictibus sternens nominis quoque spolia re-
 portavit, ut Pythius vocaretur. Vnde et ob insigne victoriae
 Pythia sacra celebranda constituit. Dianam quoque germanam 56
 eius similiter lunam et viarum praesidem aiunt. Vnde et vir-
 15 ginem volunt, quod via nihil pariat. Et ideo ambo sagittas
 habere finguntur, quod ipsa duo sidera de caelo radios usque
 ad terras emittant. Dianam autem vocatam quasi Duanam,
 quod luna et die et nocte appareat. Ipsam et Lucinam adse- 57
 verant, eo quod luceat. Eandem et Triviam, eo quod tribus
 20 fungatur figuris. De qua Vergilius (Aen. 4, 511):

Tria virginis ora Dianae,

quia eadem Luna, eadem Diana, eadem Proserpina vocatur.

Sed cum Luna fingitur (Prudent. 1 con. Symm. 363):

Sublustris splendet amictu.

25 cum subcincta iacit calamos, Latonia virgo est:

cum subnixa sedet solio, Plutonia coniux.

Latonia autem Diana, eo quod Latonae fuerit filia. Cererem, 59

1 mors *B* tracos *T*: gracos *C*¹: grecos *BK* 2 gradivus
 an grand- incert. *T*: gradibus *C*¹ inferunt *BT*¹ ut vid. 3 domi-
 natorem *K* (*non A*) 4 velint *K* 5 quasi] qua *T* ad-
 versum *BC* 7 adulescentum *T*: quasi ad. *K* 9 Apoll. om. *K* ad-
 (*non A*) voc. ai.] vocant *K* (*non A*) 10 veneria *C*¹ terrebat
K (*non A*) 11 iactibus *K*: histibus *A* huius nom. quo. *C*:
 his quo. nomen et *K* (*non A*) 13 Pythia om. *K* (*non A*) 14 simi-
 liter om. *K* (*non A*) varum *T* aiunt om. *K* (*non A*) 15 virg.
 eam vol. quia *K* (*non A*) 15 volunt om. *B*¹ ambas *C*¹ *T* 16 fin-
 gunt *CT* duo om. *B*¹ 18 lu. die *K* 20 fingatur *CK* 22 quia]
 qui *CT* 24 sublustris sp. *C*¹: cum lustris sp. *B*: sublustris pendet *T*
 amictu] am *B*¹ 26 se. et so. *C* 27 latona *T* qu. latonis *K* fil. fu. *B*

id est terram, a creandis frugibus adserunt dictam, appellantes
eam nominibus plurimis. Dicunt etiam eam et Opem, quod
60 opere melior fiat terra: Proserpinam, quod ex ea proserpian
61 fruges: Vestam, quod herbis vel variis vestita sit rebus, vel a
vi sua stando. Eandem et Tellurem et Matrem magnam fin- 5
gunt, turritam cum tympano et gallo et strepitu cymbalorum.
Matrem vocatam, quod plurima pariat; magnam, quod cibum
gignat; almam, quia universa animalia fructibus suis alit. Est
62 enim alimentorum nutrix terra. Quod simulacrum eius cum
clavi fingitur, quia tellus hieme clauditur, vere aperitur ut 10
fruges nascantur. Quod tympanum habet, significare volunt
63 orbem terrae. Quod curru vehi dicitur, quia ipsa est terra
quae pendet in aere. Quod sustinetur rotis, quia mundus
rotatur et volubilis est. Quod leones illi subiciunt mansuetos,
ut ostendant nullum genus esse tam ferum quod non subigi 15
64 possit aut superari ab ea. Quod in capite turritam gestat coro-
nam, ostendit superpositas terrae civitates quasi insignitas turri-
bus constare. Quod sedes finguntur circa eam, quia cum om-
65 nia moveantur, ipsam non moveri. Quod Corybantes eius
ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significetur omnes 20
pro terra sua debere pugnare. Quod gallos huic deae ut servi-
rent fecerunt, significant qui semine indigeant, terram sequi
66 oportere; in ea quippe omnia reperire. Quod se apud eam
iactant, praecipitur, inquiunt, ut qui terram colunt ne sedeant;
semper enim esse quod agant. Cymbalorum autem aereorum 25
sonitus, ferramentorum crepitus in colendo agro: sed ideo aere,
quod terram antiqui aere colebant, priusquam ferrum esset in-

2 Opem] operem T	3 oper T ¹	4 Vestitam B	qu. in erbis
T ¹ vestia sit T ¹ : vesta sit T ²	a via K	6 gallis Arev.	et
strep. . . . voc. om. B	7 et matrem voc. T	8 alat K	est . . .
nutrix om. K (non A)	9 simulacri eius cla. K	10 figitur BK:	14 quo
perfigitur C ¹ ver B	12 ve. di.] vehitur K (non A)	17 potestates	
leon. B: quia leon. K	15 es. terrae tam BC	17 potestates	
del. ante civitates K	quas ins. turr. constat Serv. ad Aen. 3,		
113 18 constat T	sedens T	fingitur B	cum] ca K
19 Quod . . . min. om. T ¹	21 quod om. K	22 feminae del. ante	
semine K	23 reperiri dell.	24 qui om. C ¹	ne deant T ¹
25 aereorum om. B ¹	26 co. argo T: colendos agros B: colendos est		
agros C et ideo B	27 quod . . . aere om. K (non A)	ant. quia ac. B	

ventum. Eandem Vestam et ignem esse perhibent, quia terram **67**
 ignem habere non dubium est, ut ex Aetna Vulcanoque datur
 intellegi. Et ideo virginem putant, quia ignis inviolabile sit
 elementum, nihilque nasci possit ex eo, quippe qui omnia quae
 5 arripuerit absumat. Ovidius in Fastis (6, 291): **68**

Nec tu aliud Vestam quam vivam intellege flammam;
 nataque de flamma corpora nulla vides.

Propterea et virgines ei servire dicuntur, eo quod sicut ex vir-
 gine, ita nihil ex igne nascatur. Iunonem dicunt quasi ianonem, **69**
 10 id est ianuam, pro purgationibus feminarum, eo quod quasi
 portas matrum natorum pandat, et nubentum maritis. Sed
 hoc philosophi. Poetae autem Iunonem Iovis adserunt soro-
 rem et coniugem: ignem enim et aerem Iovem, aquam et ter-
 ram Iunonem interpretantur; quorum duorum permixtione
 15 universa gignuntur. Et sororem dicunt quod mundi pars est; **70**
 coniugem, quod commixta concordat. Vnde et Vergilius
 (Georg. 2, 325):

Tum pater omnipotens fecundis imbribus aether
 coniugis in gremium descendit.

20 Minerva apud Graecos Ἀθήνη dicitur, id est, femina. Apud **71**
 Latinos autem Minervam vocatam quasi deam et munus
 artium variarum. Hanc enim inventricem multorum ingenio-
 rum perhibent, et inde eam artem et rationem interpretantur,
 quia sine ratione nihil potest contineri. Quae ratio, quia ex **72**
 25 solo animo nascitur, animumque putant esse in capite et cere-
 bro, ideo eam dicunt de capite Iovis esse natam, quia sensus
 sapientis, qui invenit omnia, in capite est. In cuius pectore **73**

1 Vestam] vero tam K (non A) quia] quam K 4 poscit T
 5 adsumat *codd.*: *corr. dett.* 6 aliud] liat T intellegi K: in intel-
 lige B 7 nata de T videns C¹ 8 eis T dicunt BT 9 nasci-
 tur K: nascuntur T Dicunt iononem KM (non A) iaionem
 T 10 propug**ibus B¹ fem. et quod *dett.* 11 natorum KMU:
 naturam T: notorum B: natura C¹: an natis? maritus TM
 12 autem *om.* B 13 enim *om.* K 14 interpretatur K 15 pars sit K
 16 concordat C: cordat T: cordatum dat B *ex corr.*: corda tundit K:
 condat D 18 ait tum C: at tum K facundis imb. a terra T 20 athe-
 nas *codd.* 21 autem *om.* K manus B *ex corr.* KT 22 artiarum var.
 T 23 interpretatur K 25 animum put. K cap. in cer. K
 1182 Z

- ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic est omnis prudentia, quae confundit alios, et inperitos ac saxeos conprobat : quod et in antiquis Imperatorum statuis cernimus in medio pectore
- 74 loricae, propter insinuandam sapientiam et virtutem. Haec Minerva et Tritonia dicitur. Triton enim Africae palus est, 5 circa quam fertur virginali apparuisse aetate, propter quod Tritonia nuncupata est. Vnde et tanto proclivius dea credita, 75 quanto minus origo eius innotuit. Pallas autem dicta vel ab insula Pallene in Thracia, in qua nutrita est ; vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρν, id est ab hastae concussione ; vel quod Pallan- 10 tem gigantem occiderit. Venerem exinde dicunt nuncupatam, quod sine vi femina virgo esse non desinat. Hanc Graeci Ἀφροδίτην vocant propter spumam sanguinis generantem.
- 77 Ἀφρὸς enim Graece spuma vocatur. Quod autem fingunt Saturnum Caelo patri genitalia abscidisse, et sanguinem fluxisse 15 in mare, atque eo spuma maris concreta Venus nata est, illud aiunt quod per coitum salsi humoris substantia est ; et inde Ἀφροδίτην Venerem dici, quod coitus spuma est sanguinis, quae
- 78 ex suco viscerum liquido salsoque constat. Ideo autem Venerem Vulcani dicunt uxorem, quia Venerium officium nonnisi 20 calore consistit, unde est (Virg. Georg. 3, 97) :

Frigidus in Venerem senior.

- 79 Nam quod Saturnus dicitur patri Caelo virilia amputasse, quae in mare cadentia Venerem creaverunt, quod ideo fingitur quia
- 80 nisi humor de caelo in terram descenderit, nihil creatur. Cupi- 25 dinem vocatum ferunt propter amorem. Est enim daemon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus est et inrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur.

2 quod in K 3 statuisset C 4 loricae C 5 palus] pulsus C¹
 6 quem T 7 procl.] cupidus K 8 vel ob T 12 vi] viro K
 esse virgo AB 13 Ἀφρ.] afrodin BCK: anfrondin T 14 Ἀφρὸς]
 afrodin BCK: anfrondin T 16 mari codd. eo om. K (non A) :
 ex Arev. ill. autem ai. K (non A) : ill. agunt C 17 coitus B :
 coitu* (-s?) T: coitos K (non A) humeris A: maris K 18 Ἀφρ.]
 afrodin codd. 19 liquodo B¹: aliquo modo K (non A) 20 non sine
 B 22 in venere frig. K (non A) 23 quem in ma. candentia T
 28 notabilis T 29 falcem . . . falcem C¹

Sagittam, quia amor cor vulnerat ; facem, quia inflammat. Pan 81
dicunt Graeci, Latini Silvanum, deum rusticorum, quem in
naturae similitudinem formaverunt ; unde et Pan dictus est, id
est omne. Fingunt enim eum ex universali elementorum specie.
5 Habet enim cornua in similitudinem radiorum solis et lunae. 82
Distinctam maculis habet pellem, propter caeli sidera. Rubet
eius facies ad similitudinem aetheris. Fistulam septem cala-
morum gestat, propter harmoniam caeli, in qua septem sunt
soni et septem discrimina vocum. Villosus est, quia tellus con- 83
10 vestita est tagitventibust. Pars eius inferior foeda est, propter
arbores et feras ut pecudes. Caprinas ungulas habet, ut solidi-
tatem terrae ostendat, quem volunt rerum et totius naturae
deum ; unde Pan quasi omnia dicunt. Isis lingua Aegyptiorum 84
terra appellatur, quam Isin volunt esse. Fuit autem Isis regina
15 Aegyptiorum, Inachis regis filia, quae de Graecia veniens Aegypti-
os litteras docuit, et terras colere instituit ; propter quod et terram
eius nomine appellaverunt. Serapis omnium maximus Aegypti- 85
orum deus. Ipse est Apis rex Argivorum, qui navibus transve-
ctus in Aegyptum, cum ibidem mortuus fuisset, Serapis appella-
20 tus est ; propterea quia arca, in qua mortuus ponitur, quam
sarcophagum vocant, σαρπὸς dicitur Graece, et ibi eum venerari se-
pultum coeperunt, priusquam templum eius esset instructum.
Velut σαρπὸς et Apis, Sorapis primo, deinde una littera commu-
tata Serapis dictus est. Apis fuit apud Aegyptios taurus Serapi 86
25 consecratus, et ab eo ita cognominatus, quem Aegyptus instar
numinis colebat, eo quod de futuris daret quaedam manifesta
signa. Apparebat enim in Menphis. Quem centum antistites

2 grece latine K 3 dictum K 5 cornu K (non A) 8 sept.
sint C¹ 10 agita v. A : agitata v. C (non D) an a viventibus? feta
B¹ 11 ungules T ut] et C¹ 12 ostenderet T 14 quam... esse
om. K (non A) 15 egyptorum T inachi dett. (sed cf. I. III. 5) 16 in
litt. C¹ §§ 85-9 om. KM. Contuli ABCT 17 maximum T (non U)
18 transsecutus A in aepto B 20 propter quia T qua] co (i. e. quo)
T quam om. A 21 foros (ex so-?) A : sacros B ibi eum CU:
ibidem A (B¹ n. l.) : ibi cum T 23 soros A : soror BC¹ T et apiscor
aphis T : sed apis sorapis (-aph-) ABC¹ prima A 24 dic. est]
dicitur A 25 star numnis A : inly tar nominis C¹ 27 in mensis A

- prosequerentur et repente velut lymphatici praecanebant.
- 87 Huius capitis imaginem sibi in eremo Iudaei fecerunt. Fauni
a fando, vel ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quod voce, non signis osten-
dere viderentur futura. In lucis enim consulebantur a paganis,
- 88 et responsa illis non signis, sed vocibus dabant. Genium autem 5
dicunt, quod quasi vim habeat omnium rerum gignendarum,
seu a gignendis liberis; unde et geniales lecti dicebantur a
- 89 gentibus, qui novo marito sternebantur. Haec et alia sunt
gentilium fabulosa figmenta, quae interpretata sic habentur, ut
- 90 ea non intellecta damnabiliter tamen adorent. Fatum autem 10
dicunt esse quidquid dii fantur, quidquid Iuppiter fatur. A
fando igitur fatum dicunt, id est a loquendo. Quod nisi hoc
nomen iam in alia re soleret intellegi, quo corda hominum
nolumus inclinare, rationabiliter possumus a fando fatum appel-
- 91 lare. Non enim abnuere possumus esse scriptum in litteris 15
sanctis (Psalm. 61, 12): 'Semel locutus est Deus: duo haec
audiui,' et cetera. Quod enim dictum est, 'semel locutus est,'
intellegitur immobiliter, hoc est incommutabiliter est locutus:
sicut novit incommutabiliter omnia quae futura sunt, et quae
- 92 ipse facturus est. Tria autem fata fingunt in colo et fuso 20
digitisque filum ex lana torquentibus, propter tria tempora:
praeteritum, quod in fuso iam netum atque involutum est:
praesens, quod inter digitos neentis traicitur: futurum, in lana
quae colo implicata est, et quod adhuc per digitos neentis ad
- 93 fusum tamquam praesens ad praeteritum traiciendum est. Parcas 25
κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quod minime parcant. Quas tres
esse voluerunt: unam, quae vitam hominis ordiatur; alteram,

1 persequerentur A	percanebant T	4 videretur C
enim om. A	consulabantur B	5 vocis T
B	quasi] si T	7 genitales A
fab. C	sic .. intellecta om. T	8 qui] quo C ¹
intellectis C ¹	11 effantur K	10 ea] eis C ¹ : om. A
13 solere T: solveret CK	14 possumus B: possemus CK	est loq. K
T	17 quod est dic. sem. K (non A)	15 annuere
A) est loc. . . . incomm om. B ¹ C ¹	loc. est K (non A)	18 inmob. hoc est om. K (non
sive K (non A)	20 colore fu. B	19 sicut]
K: venientis C ¹	trahitur B	21 filo CKT: fila B
(non A)	ad] et A	23 netentis
CK	ordinatur K	25 praesens om. K
	26 quia min. K (non A)	27 hominibus

quae contexat ; tertiam, quae rumpat. Incipimus enim cum
 nascimur, sumus cum vivimus, desiimus cum interimus. For- 94
 tunam a fortuitis nomen habere dicunt, quasi deam quandam
 res humanas variis casibus et fortuitis inluentem ; unde et
 5 caecam appellant, eo quod passim in quoslibet incurrens sine
 ullo examine meritorum, et ad bonos et ad malos venit. Fatum
 autem a fortuna separant : et fortuna quasi sit in his quae for-
 tuitu veniunt, nulla palam causa ; fatum vero adpositum sin-
 gulis et statutum aiunt. Aiunt et tres Furias feminas crinitas 95
 10 serpentibus, propter tres affectus, quae in animis hominum
 multas perturbationes gignunt, et interdum cogunt ita delin-
 quere, ut nec famae nec periculi sui respectum habere permit-
 tant. Ira, quae vindictam cupit : cupiditas, quae desiderat
 opes : libido, quae appetit voluptates. Quae ideo Furiae
 15 appellantur, quod stimulis suis mentem feriant et quietam esse
 non sinant. Nymphas deas aquarum putant, dictas a nubibus. 96
 Nam ex nubibus aquae, unde derivatum est. Nymphas deas
 aquarum, quasi numina lympharum. Ipsas autem dicunt et
 Musas quas et nymphas, nec innerito. Nam aquae motus
 20 musicen efficit. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. 97
 Nymphas quippe montium Oreades dicunt, silvarum Dryades,
 fontium Hamadryades, camporum Naides, maris Nereides.
 Heroas dicunt a Iunone traxisse nomen. Graece enim Iuno 98
 "Hpa appellatur. Et ideo nescio quis filius eius secundum
 25 Graecorum fabulam ἥρως fuit nuncupatus ; hoc videlicet velut
 mysticum significante fabula, quod aer Iunoni deputetur, ubi
 volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti
 animas defunctorum, quasi ἀηρώας, id est viros aërios et caelo

2 desimus *KT* : desumus *BC* : desinimus *dett.* (*cum codd. Lactantii*
inst. 2, 10, 20) 4 casibus *om.* *K* (*non A*) inducentem *K*
 (*non A*) 6 et ad ma. et ad bo. *B* 8 veniant *C* ven. ut nul. *T*
 factum *T* 9 statum *C¹T* aiunt *om.* *K* 10 effectus *BCT*
 aff. qui *dett.* 13 ira] ita *K* 15 fer. men. *K* (*non A*) 17 nam ex
 nub. *om.* *B¹* (*non A*) 18 nomina *BC¹* 19 quas et *BC* : quas *K* : quasi
T namque mo. *C¹* 20 efficit *B* 22 camp. Ham. font. Nai.
Arce. (*non A*) Ner.] naraides *K* : naides *BCT* 24 "Hpa
om. *K* 25 fabolas *K* (*non A*) velut] vel *C* 27 acroas *Isid.*
 quo mine *C¹* 28 quasi] quos *T* ἀηρ.] eroas *codd.*

- 99 dignos propter sapientiam et fortitudinem. Penates gentiles dicebant omnes deos quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus, id est in secretis. Hi dii quomodo
- 100 vocabantur, vel quae nomina habuerint, ignoratur. Manes deos mortuorum dicunt, quorum potestatem inter lunam et 5 terram asserunt; a quibus et mane dictum existimant; quos putant ab aere, qui *μανός*, id est rarus est, manes dictos, sive quia late manant per auras, sive quia mites sunt, inmanibus contrarii, nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait eos *κατ' ἀντίφρασιν* dici manes, hoc est mites ac modestos, cum sint 10
- 101 terribiles et inmanes, ut Parcas, ut Eumenides. Larvas ex hominibus factos daemones aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur terrere parvulos et in angulis garrere
- 102 tenebrosis. Lamias, quas fabulae tradunt infantes corripere ac
- 103 laniare solitas, a laniando specialiter dictas. Pilosi, qui Graece 15 Panitae, Latine Incubi appellantur, sive Inui ab ineundo passim cum animalibus. Vnde et Incubi dicuntur ab incumbendo, hoc est stuprando. Saepe enim improbi existunt etiam mulieribus, et earum peragunt concubitum: quos daemones Galli Dusios vocant, quia adsidue hanc peragunt immunditiam. 20
- 104 Quem autem vulgo Incubonem vocant, hunc Romani Faunum ficarium dicunt. Ad quem Horatius dicit (C. 3, 18, 1):

Faune, Nympharum fugientium amator,
per meos fines et aprica rura
lenis incedas.

25

1 dig. quasi prop. *K* (non *A*) fort. dicunt *C*¹ (cf. ad 4) dic. gent. *K* (non *A*) 2 doli *C*¹ 3 penetrabilibus *codd.*
qui voc. vel quo nom. *T* 4 ign. dicunt *A* (cf. ad 1, 5): ignorantur
BT 5 dicunt *om.* *A* di. mort. *B* 7 ab aere] habere *codd.*
est qui ra. *T* 9 contrario *BCK* 11 Par. autem enidas *T*
12 daem.] deos *K* (non *A*) fuerunt *AK* 13 in *om.* *T* gulos *B*¹
14 Limias *K* 16 invii *BCK*: invia *T* ad in. *K* 17 ad inc. *K*
18 enim *om.* *K* 19 pergunt *T*¹ 20 disios *C*¹ vocant *KT*: nuncupant
ABC qui ads. *B* inm. per. *K* 22 vicarium *K* 23 fugientum
Horat. 24 africa *T* rora *C*¹

LIBER IX

DE LINGVIS, GENTIBVS, REGNIS, MILITIA, CIVIBVS, AFFINITATIBVS

DE LINGVIS GENTIVM. Linguarum diversitas exorta est in 1
aedificatione turris post diluvium. Nam priusquam superbia
turris illius in diversos signorum sonos humanam divideret
societatem, una omnium nationum lingua fuit, quae Hebraea
5 vocatur; quam Patriarchae et Prophetae usi sunt non solum in
sermonibus suis, verum etiam in litteris sacris. Initio autem
quot gentes, tot linguae fuerunt, deinde plures gentes quam
linguae; quia ex una lingua multae sunt gentes exortae. Lin- 2
guae autem dictae in hoc loco pro verbis quae per linguam
10 fiunt, genere locutionis illo quo is qui efficit per id quod effici-
tur nominatur; sicut os dici solet pro verbis, sicut manus pro
litteris. Tres sunt autem linguae sacrae: Hebraea, Graeca, 3
Latina, quae toto orbe maxime excellunt. His enim tribus
linguis super crucem Domini a Pilato fuit causa eius scripta.
15 Vnde et propter obscuritatem sanctarum Scripturarum harum
trium linguarum cognitio necessaria est, ut ad alteram recur-
ratur dum siquam dubitationem nominis vel interpretationis
sermo unius linguae adtulerit. Graeca autem lingua inter 4
ceteras gentium clarior habetur. Est enim et Latinis et omni-
20 bus linguis sonantior: cuius varietas in quinque partibus dis-
cernitur. Quarum prima dicitur κοινή, id est mixta, sive
communis quam omnes utuntur. Secunda Attica, videlicet 5
Atheniensis, qua usi sunt omnes Graeciae auctores. Tertia
Dorica, quam habent Aegyptii et Syri. Quarta Ionica, quinta
25 Aeolica, †quas Αἰολιστὶ locutos dixerunt.† Et sunt in obser-

3 dividerat *T* (et *Isid.* ?) 4 natione *K* 6 initio] itio *C*¹ 7 fu.
tot. lin. *K* (*non A*) 9 quae] quia *C* 10 illo quo . . . pro litteris *om.*
K (*non A*) per illud *B*: pro eo *Schwartz* 16 ut alt. *C*¹ *T* 17 dum]
tum *dett.* siqua *B* 18 inter] in *K* (*non A*) 19 en. lat. *T* 20 de-
cernitur *T* 21 κοινή] coenodo (concedo *C*) *codd.* 24 quem hab.
BT Syri] phiri *C*¹: Siculi *Arev.* 25 quas eolisti locutos dixerunt
*BC*¹ *T*: qua se colistas locuti (*corr.* o) s d. *K* (? locuti *K*¹, -tos *K*²) *fort.*
Ἰαστί et *Αἰολιστί*

vatione Graecae linguae eiusmodi certa discrimina ; sermo enim
 6 eorum ita est dispersus. Latinas autem linguas quattuor esse
 quidam dixerunt, id est Priscam, Latinam, Romanam, Mixtam.
 Prisca est, quam vetustissimi Italiae sub Iano et Saturno sunt
 5 usi, incondita, ut se habent carmina Saliorum. Latina, quam
 sub Latino et regibus Tusci et ceteri in Latio sunt locuti, ex
 7 qua fuerunt duodecim tabulae scriptae. Romana, quae post
 reges exactos a populo Romano coepta est, qua Naevius, Plau-
 tus, Ennius, Vergilius poetae, et ex oratoribus Gracchus et
 Cato et Cicero vel ceteri effuderunt. Mixta, quae post im- 10
 perium latius promotum simul cum moribus et hominibus in
 Romanam civitatem inrupit, integritatem verbi per soloecismos
 8 et barbarismos corrumpens. Omnes autem Orientis gentes in
 gutture linguam et verba concludunt, sicut Hebraei et Syri.
 Omnes mediterraneae gentes in palato sermones feriunt, sicut 15
 Graeci et Asiani. Omnes Occidentis gentes verba in dentibus
 9 frangunt, sicut Itali et Hispani. Syrus et Chaldaeus vicinus
 Hebraeo est in sermone, consonans in plerisque et litterarum
 sono. Quidam autem arbitrantur linguam ipsam esse Chal-
 daeam, quia Abraham de Chaldaeis fuit. Quod si hoc recipitur, 20
 quomodo in Danielo Hebraei pueri linguam, quam non noverant,
 10 doceri iubentur? Omnem autem linguam unusquisque homi-
 num sive Graecam, sive Latinam, sive ceterarum gentium aut
 audiendo potest tenere, aut legendo ex praeceptore accipere.
 Cum autem omnium linguarum scientia difficilis sit cuiquam, 25
 nemo tamen tam desidiosus est ut in sua gente positus suae
 gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est nisi
 animalium brutorum deterior? Illa enim propriae vocis cla-
 morem exprimunt, iste deterior qui propriae linguae caret
 11 notitiam. Cuiusmodi autem lingua locutus est Deus in prin- 30

5 habet *K*¹: habeant *T* 6 tusciae ceteri *C*¹: tusciae ceteris *K* in
 latino *T* 8 cepta *K*: gesta *BCT* 9 po. ex *B* 11 latius] latinus *T*
 13 vel Orientes et gutt. in ling. *T* 14 lingua *K* 15 mediterranei *C*¹
 16 Asiani] anani *T* vel Occidentis 18 serm. et cons. *K* 21 Hebraci
 om. *K* 22 docere *C*¹ iuebantur *K* 24 audiendum po. teneri a.
 legendum *K* 25 difficile sit e. nosse ne, *K* (non *A*) 26 nemo] nomen
*B*¹ 27 putandum *K* 28 illa] ille (*i. e.* illae?) *B* 30 autem om. *K*

cipio mundi, dum diceret: 'Fiat lux,' inveniri difficile est. Nondum enim erant linguae. Item qua lingua insonuit postea exterioribus hominum auribus, maxime ad primum hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter sonuit vox
 5 dicentis Dei: 'Tu es Filius meus dilectus'; ubi a quibusdam creditur illa lingua una et sola, quae fuit antequam esset linguarum diversitas. In diversis quippe gentibus creditur quod eadem lingua illis Deus loquatur quam ipsi homines utuntur, ut ab eis intellegatur. Loquitur autem Deus hominibus non
 10 per substantiam invisibilem, sed per creaturam corporalem, per quam etiam et hominibus apparere voluit, quando locutus est. Dicit etiam Apostolus (1 Cor. 13, 1): 'Si linguis hominum loquar et angelorum.' Vbi quaeritur qua lingua angeli loquantur; non quod angelorum aliquae linguae sint, sed hoc per
 15 exaggerationem dicitur. Item quaeritur qua lingua in futurum 13 homines loquantur: nusquam reperitur. Nam dicit Apostolus (1 Cor. 13, 8): 'Sive linguae, cessabunt.' Ideo autem prius de 14 linguis, ac deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exortae sunt.

20 DE GENTIVM VOCABVLIS. Gens est multitudo ab uno prin- 11 cipio orta, sive ab alia natione secundum propriam collectionem distincta, ut Graeciae, Asiae. Hinc et gentilitas dicitur. Gens autem appellata propter generationes familiarum, id est a gignendo, sicut natio a nascendo. Gentes autem a quibus
 25 divisa est terra, quindecim sunt de Iaphet, triginta et una de Cham, viginti et septem de Sem, quae fiunt septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duae; totidemque linguae, quae per terras esse coeperunt, quaeque crescendo provincias et insulas inpleverunt. Filii Sem quinque singulari- 3

1 venire C¹ diff. esset T ante corr. 2 enim om. BK 6 illam
 linguam unam et solam K 7 quippe] autem T 8 quam... ut. om. T
 9 non om. K 12 di. enim apostolis C¹ 13 loquerer T 15 futuro
 K 17 autem om. K: au. et T 18 dei. gen. CT cap. 11 (Nominum
 Semiticorum formae secundum Arev. plerumque sunt redditae codicum
 discrepantia neglecta) 21 natio T¹ 22 distinctam K hic C¹
 23 generationem K 24 sicut... nasc. om. B¹ a quibusdam K¹

ter gentes singulas procreaverunt. Quorum primus Elam, a quo Elamitae principes Persidis: secundus Assur, a quo Assyriorum pullulavit imperium: tertius Arphaxat, a quo gens Chaldaeorum exorta est: quartus Ludi, a quo Lydii: quintus
 4 Aram, a quo Syri, quorum metropolis fuit Damascus. Filii 5
 Aram, nepotes Sem, quattuor: Hus et VI et Gether et Mes. Hus Traconitidis conditor, qui inter Palaestinam et Coelesyriam tenuit principatum, unde fuit Iob, secundum quod scriptum est (Iob 1, 1): 'Vir erat in terra Hus': secundus VI, a quo Armenii: tertius Gether, a quo Acarnanii sive Curiae: quartus 10
 5 Mes, a quo sunt hi qui vocantur Maeones. Posteritas Arphaxat filii Sem; Heber nepos Arphaxat, a quo Hebraei; Iectam filius Heber, a quo Indorum orta est gens; Sale filius Iectam, a quo
 6 Bactriani, licet eos alii Scytharum exules suspicantur. Ismael filius Abraham, a quo Ismaelitae, qui nunc corrupto nomine 15
 7 Saraceni, quasi a Sarra, et Agareni ab Agar. Nabaioth filius Ismael, a quo Nabatheï, qui ab Euphrata in mare Rubrum
 8 inhabitant. Moab et Ammon filii Loth, a quo Moabitae et
 9 Ammonitae. Edom filius Esau, a quo Idumaei. Haec sunt gentes quae de Sem stirpe descendunt, possidentes terram 20
 10 meridianam ab ortu solis usque ad Phoenices. Filii Cham quattuor, ex quibus ortae sunt gentes haec: Chus, a quo Aethiopes progeniti; Mesraim, a quo Aegyptii perhibentur
 11 exorti. Phut, a quo Libyi. Vnde et Mauretaniae fluvius usque in praesens Phut dicitur, omnisque circa eum regio 25
 12 Phuthensis. Chanaam, a quo Afri et Phoenices et Chananaeo-
 13 rum decem gentes. Item ex nepotibus Cham filii Chus, nepotes Cham sex. Filii Chus: Saba et Hevila, Sabatha,

4 lidi *T*¹ (lidiis *ut vid.* *T*²): ludia *K*: lud *BC* 5 quorum] quo *C*¹
 6 ul gether *C* 7 inter] in *T* coelem (quo-) siriam *codd.* (siriae *B*:
 syriamque *K*) 8 us nomine iob sec. *Bern. extr.* 10 carmeni *codd.*
 (-mini *Bern. extr.*) cariae (-ie) *codd.* (ctiam *Bern. extr.*) 12 nepos]
 filius *T*² 14 suscipientur *C* 17 in mari rubro *C* 18 a quibus *C*
 20 possident *K* 22 hac gentes *Bern. extr.*: haec *om. T* 23 primo-
 geniti *B* 25 omnis autem ci. *K* 28 nepotes . . . Chus *om. T*: fil.
 Chus *om. K*

Rhegma, Seba, Cuza. Saba, a quo progeniti et appellati 14
 Sabaei, de quibus Vergilius (Georg. 2, 117):

Solis est thurea virga Sabaeis.

Hi sunt et Arabes. Hevila, a quo Getuli in parte remotioris 15
 5 Africae heremo cohaerentes. Sabatha, a quo Sabatheni, qui 16
 nunc Astabari nominantur. Rhegma vero et Seba et Cuza 17
 paulatim antiqua vocabula perdidierunt, et quae nunc a veteribus
 habeant ignorantur. Filii Rhegma, Saba et Dadan. Hic Saba 18
 per Sin litteram scribitur in Hebraeo; ille autem superior Saba
 10 per Samech, a quo appellatos Sabacos: interpretatur autem
 nunc Saba Arabia. Dadan, a quo gens est Aethiopiae in 19
 occidentali plaga. Filii Mesraim Labaim, a quo Libyi, qui
 quondam Phuthaei vocabantur. Casloim, a quo Philistiim, 20
 quos veteres Ἀλλοφύλους, nos modo corrupte Palaestinos
 15 vocamus. Ceterae sex gentes ignotae sunt, quia bello Aethio- 21
 pico subversae usque ad oblivionem praeteritorum nominum
 pervenerunt. Filii Chanaam undecim, ex quo Chananaeorum 22
 decem gentes, quorum terram his expulsis Iudaei possiderunt.
 Quorum primogenitus Sidon, a quo Sidones. Vnde et urbs
 20 eorum in Phoenice Sidon vocatur. Secundus Cheth, a quo 23
 Chetaei. Tertius Iebus, a quo Iebusaei, quorum fuit Hieru-
 salem. Quartus Amorrhaeus, a quo Amorrhaei. Quintus
 Gergesaeus, a quo Gergesaei. Sextus Hevaeus, a quo Hevaei.
 Ipsi sunt Gabaonitae, a civitate Gabaon, qui supplices venerunt
 25 ad Iesum. Septimus Aracaeus, qui Arcas condidit oppidum 24
 contra Tripolim in radicibus Libani situm. Octavus Sinaeus,
 a quo Sinaei. Nonus Aradius, a quo Aradii sunt, qui Aradum
 insulam possiderunt angusto fretu a Phoenicis litore separatam.
 Decimus Samareus, a quo Syriae nobilis civitas, quae vocatur 25
 30 Coeles. Vndecimus Amathaeus. Haec sunt gentes de stirpe

1 seba cuza T: raba cuza C: caba caza K: sabacuta B: saba cuza
 Rem. Mon.: Sabathaca Arev. (cum Hieronymi edd.) 4 partem
 codd. 5 her. coh.] herimoque sedentes K 6 saba et c. codd.:
 Sabathaca Arev. (cum Hieronymi edd.) 7 et] hacc C¹ a] pro
 dett. 8 ignoratur T et saba T 11 nunc om. B est om. K
 12 a quibus B 15 quinque g. ignoratae K quia CT:
 quae a BK Bern. extr. 18 decem T: XII. K qu. ter] quibus K
 pulsus T 29 aque voc. T

Cham, quae a Sidone usque ad Gaditanum fretum omnem
 26 meridianam partem tenent. Item tribus filiorum Iafeth. Filii
 igitur Iaphet septem nominantur: Gomer, ex quo Galatae, id
 27 est Galli. Magog, a quo arbitrantur Scythas et Gothos traxisse
 28 originem. Madai, a quo Medos existere putant. Iavan, a quo 5
 29 Iones, qui et Graeci. Vnde et mare Ionium. Thubal, a quo
 Iberi, qui et Hispani; licet quidam ex eo et Italos suspicentur.
 30 Mosoch, ex quo Cappadoces. Vnde et urbs apud eos usque
 31 hodie Mazaca dicitur. Thiras, ex quo Thraces; quorum non
 32 satis inmutatum vocabulum est, quasi Tiraces. Filii Gomer, 10
 nepotes Iaphet. Aschanaz, a quo Sarmatae, quos Graeci
 33 Reginos vocant. Riphath, a quo Paphlagones. Gotorna, a
 34 quo sunt Phryges. Filii Iavan Elisa, a quibus Graeci Elisaei,
 qui vocantur Aeolides. Vnde et lingua quinta Graece Αἰολίς
 35 appellatur. Tharsis, a quo Cilices, ut Iosephus arbitratur. 15
 36 Vnde et metropolis civitas eorum Tharsus dicitur. Cethim, a
 quo Citii, id est Cyprii, a quibus hodieque urbs Citium nomina-
 37 tur. Dodanim, a quo Rhodii. Haec sunt gentes de stirpe
 Iaphet, quae a Tauro monte ad aquilonem mediam partem
 Asiae et omnem Europam usque ad Oceanum Britannicum 20
 possident, nomina et locis et gentibus relinquentes; de quibus
 postea inmutata sunt plurima, cetera permanent ut fuerunt.
 38 Nam multarum gentium vocabula partim manserunt, ita ut
 hodieque appareat unde fuerant derivata, sicut ex Assur Assyrii,
 ex Heber Hebraei: partim vero temporis vetustate ita mutata 25
 sunt, ut vix homines doctissimi antiquissimas historias per-
 scrutantes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines gentium
 39 potuerunt reperire. Nam quod ex filio Cham, qui vocatur Mes-
 raim, Aegyptii sunt exorti, nulla hic resonat origo vocabuli, sicut

2 tenit C¹ Item] Igitur K 3 igitur om. K (non Ovet. extr.)
 5 existere] extirre ut vid. (vix extare) T (non Ovet. extr.) putabant T
 6 qui] quid K 7 et ex eo Ital. K 8 ex] a K 9 ex] a K 12 Coturna
 K 14 grece eolis (greceoles K) codd. 16 eor. civ. T 17 hodie
 urbs C¹ 19 quae a] quia BT 21 loc. a gent. Bern. extr. 22 inmuta
 T 24 odic app. T fuerunt BC 25 muta T 27 omnium]
 hominum T 28 Nam quo K: Namque Bern. extr. vocabatur B:
 vacabatur Bern. extr. 29 nullis... vocabolis K

nec Aethiopum, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere
qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plura
tamen gentium mutata quam manentia vocabula apparent ;
quibus postea nomina diversa dedit ratio. Namque Indi ab
5 Indo flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit.
Seres a proprio oppido nomen sortiti sunt, gens ad Orientem 40
sita, apud quos de arboribus lana contextitur. De quibus est
illud :

Ignoti facie, sed noti vellere Seres.

10 Gangaridae populi sunt inter Assyrios Indosque, habitantes 41
circa Gangen fluvium. Vnde etiam Gangaridae nuncupati sunt.
Hircani dicti a silva Hircania, ubi sunt plurimae tigres. Ba- 42,43
ctriani Scythae fuerunt, qui suorum factione a sedibus suis pulsi
iuxta Bactron Orientis fluvium consederunt, ex cuius vocabulo
15 et nomen sortiti. Huius gentis rex fuit Zoroastres, inventor
magicae artis. Parthi quoque et ipsi ab Scythis originem tra- 44
hunt. Fuerunt enim eorum exules, quod etiam eorum vocabulo
manifestatur. Nam Scythico sermone exules 'parthi' dicun-
tur. Hi, similiter ut Bactriani, domesticis seditionibus Scythia
20 pulsi solitudines iuxta Hircaniam primum furtim occupaverunt,
deinde pleraque finium etiam virtute obtinuerunt. Assyrii ab 45
Assur filio Sem vocati, gens potentissima, quae ab Euphrate
usque ad Indorum fines omnem in medio tenuit regionem. Medi 46
a rege suo cognominati putantur. Namque Iason, Peliaci regis
25 frater, a Peliae filiis Thessalia pulsus est cum Medea uxore sua ;
cuius fuit privignus Medus rex Atheniensium, qui post mortem
Iasonis Orientis plagam perdomuit, ibique Mediam urbem con-
didit, gentemque Medorum nomine suo appellavit. Sed inveni-
mus in Genesi quod Madai auctor gentis Medorum fuit, a quo
30 et cognominati, ut superius dictum est. Persae a Perseo rege 47
sunt vocati, qui e Graecia Asiam transiens, ibi barbaras gentes

1 dicitur <i>K</i>	pertineri <i>K</i>	2 plurima <i>BCT</i>	6 nomine <i>K</i>
12 dicti sunt a <i>K</i>	plurimi <i>BC</i> ¹	15 sort. sunt hu. <i>K</i>	16 ab]
ex <i>B</i>	17 horum voc. <i>T</i>	18 sciticorum serm. <i>T</i>	partici <i>T</i> : parti* <i>B</i> ¹
19 ut] a <i>T</i>	24 namque] nam <i>K</i>	25 filius <i>K</i>	26 predignus
<i>C</i> ¹	27 ubique <i>T</i>	28 inveniemus <i>BT</i>	31 qui et <i>T</i> : que <i>C</i> ¹

- gravi diuturnoque bello perdomuit, novissime victor nomen
subiectae genti dedit. Persae autem ante Cyrum ignobiles
fuerunt, et nullius inter gentes loci habebantur. Medi semper
48 potentissimi fuerunt. Chasdei, qui nunc Chaldaei vocantur, a
49 Chased filio Nachor fratris Abrahae cognominati sunt. Sabaei 5
dicti ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod est supplicari et venerari, quia
divinitatem per ipsorum tura veneramus. Ipsi sunt et Arabes,
quia in montibus Arabiae sunt, qui vocantur Libanus et Antili-
50 banus, ubi tura colliguntur. Syri a Surim vocati perhibentur,
qui fuit nepos Abraham ex Cethura. Quos autem veteres 10
Assyrios, nunc nos vocamus Syros, a parte totum appellantes.
51,52 Hebraei vocati sunt ab Heber, qui pronepos fuit Sem. Israelitae
vero ab Israel filio Isaac. Nam patriarcham Hebraeorum
fuisse Israel, a quo duodecim Iudaeorum tribus Israelis voca-
bulum sortitae sunt. Iudaeis autem scissura decem tribuum 15
nomen inposuit. Nam antea Hebraei sive Israelitae nuncupa-
53 bantur. Ex quo autem in duo regna Dei populus est divisus,
tunc duae tribus, quae de stirpe Iuda reges habebant, Iudaeo-
rum nomen sortitae sunt. Reliqua pars decem tribuum, quae
in Samaria regem sibi constituit, ob populi magnitudinem 20
54 pristinum nomen retinuit Israel. Samaritanorum gens sumpsit
exordium ab Assyriis, qui transmigrati habitaverunt in Samaria,
qui Latine interpretantur custodes, eo quod captivato Israel isti
55 in terram regionis eorum ad custodiam conlocati sunt. Phoenix,
Cadmi frater, de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus, apud 25
Sidonem regnavit, eosque populos ex suo nomine Phoenices,
56 eamque provinciam Phoeniciam nuncupavit. Sidones autem a

1 victor] doctor *T* 2 subiecto *B* 3 habeantur *T* 4 voc. fuerunt
a *K* 5 sunt *om.* *K* 6 supplicare *det.* 7 ipsorum] suam *K* (*non*
A Bern. extr.) 8 quia] qui *T* montes *BCT* vocatur *BT*
9 colligitur *T* 12 voc. sunt *om.* *K* (*non A Bern. extr.*) 13 vero
om. *K* (*non A*) filio . . . Israel *om.* *K* (*non A Bern. extr.*) 15 tri-
bus *codd.* 16 no, in p. *B Bern. extr.* : in p. no. *K* : nomina in p. *AC* :
nominati in p. *T* israel (srael) *BT* nuncupantur *K* 17 Dei
om. *K* pop. div. *T* 18 de] ex *K* 19 sortiti *BKT* tribus *K*
quae Sam. *B* 23 latine *om.* *K* (*non A Bern. extr.*) isti *om.* *K*
(*non A Bern. extr.*) 24 regionis *om.* *K* (*non A Bern. extr.*) 27 autem
om. *K*

civitate quae vocatur Sidon traxisse vocabulum perhibentur.
 Saraceni dicti, vel quia ex Sarra genitos se praedicent, vel sicut 57
 gentiles aiunt, quod ex origine Syrorum sint, quasi Syriginae.
 Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt et Ismaelitae,
 5 ut liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar a
 filio Ismaelis. Ipsi Agareni ab Agar; qui, ut diximus, per-
 verso nomine Saraceni vocantur, quia ex Sarra se genitos glo-
 riantur. Philistaei ipsi sunt Palaestini, quia P litteram sermo 58
 Hebraeus non habet, sed pro eo Phi Graeco utitur. Inde
 10 Philistaei pro Palaestinis dicuntur, a civitate utique sua. Idem
 et Allophyli, id est alienigenae, ob hoc, quia semper fuerunt
 inimici Israel, et longe ab eorum genere ac societate separati.
 Chananei appellati de Chanaam filio Cham, quorum terram 59
 Iudaei possiderunt. Ex cuius origine fuit Emor, pater Sichem,
 15 a quo Amorrhaei sunt nuncupati. Aegyptii ab Aegypto quo- 60
 dam rege vocati sunt. Nam antea Aerii dicebantur. Inter-
 pretantur autem lingua Hebraica Aegyptii adfligentes, eo quod
 adflixerint Dei populum, priusquam divino auxilio liberarentur.
 Armenius ex Thessalia unus de numero ducum Iasonis, qui ad 61
 20 Colchos profecti sunt, recollecta multitudine, quae amisso rege
 Iasone passim vagabantur, Armeniam condidit, gentique ex
 suo vocabulo nomen dedit. Limes est Persicus, qui Scythas ab 62
 eis dividit, Scythia cognominatus, a quo limite Scythae a quibus-
 dam perhibentur vocati, gens antiquissima semper habita. Hi
 25 Parthos Bactrianosque; feminae autem eorum Amazonum regna

2 dicti . . . praed. vel om. *K* (non *A Bern. extr.*) quia] quod *A*
 (non *Bern. extr.*) geniti *C*¹ sicut] ut *K* (non *A Bern. extr.*)
 3 quod om. *K* (non *A Bern. extr.*) sunt *K* (non *A Bern. extr.*)
 4 hi per. sol. hab. *K* (non *A*): hii perambulant sol. *Bern. extr.* Ipsi
 sunt . . . gloriantur om. *K* (non *A Bern. extr.*) 8 ipsi sunt] quasi *K*
 (non *A*) 9 ut utitur ut de Phil. *B* 10 item *B* 11 ad hoc *B*¹: om.
K 12 a soc. *C*¹: et soc. *K* 13 horum *K* 14 pater] filius *K* (non
A) 15 quadam *B*: quondam *K* (non *A*) 16 reges voc. *C*¹: rege
 suo voc. *A* sunt om. *K* (non *A*) interpretabantur *T*
 17 autem om. *K* (non *A*) hebraea *K* Aeg. ante interp. *K* (non
A) eo quod] quia *K* (non *A*) 18 adflixerunt *B*: adfligebant *K*
 pop. Dei *K* liberaretur *delt.* 20 quia am. *B* 21 vagabatur *C*:
 vaga (*sic*) *T* gentisque *T* ex om. *K* 23 cognominantur
*C*¹ 25 autem om. *B*

- 63 condiderunt. Massagetae ex Scytharum origine sunt. Et dicti Massagetae quasi graves, id est fortes Getae. Nam sic Livius argentum grave dicit, id est massas. Hi sunt, qui inter Scythas
- 64 atque Albanos septentrionalibus locis inhabitant. Amazones dictae sunt, seu quod simul viverent sine viris, quasi ἄμα ζῶν, 5 sive quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum iactus impediretur, quasi ἄνευ μασθῶν. Nudabant enim quam adusserant mammam. Has Titianus Vnimammās dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἄνευ μαστοῦ, id est sine mamma. Has iam non esse, quod earum partim ab Hercule, partim 10 ab Achille vel Alexandro usque ad internicionem deletae
- 65 sunt. In partes Asiaticae Scythiae gentes, quae posteros se Iasonis credunt, albo crine nascuntur ab adsiduis nivibus; et ipsius capilli color genti nomen dedit. Et inde dicuntur Albani. Horum glauca oculis, id est picta, inest 15 pupilla, adeo ut nocte plus quam die cernant. Albani autem
- 66 vicini Amazonum fuerunt. Hugnos antea Hunnos vocatos, postremo a rege suo Avares appellatos, qui prius in ultima Maeotide inter glaciale Tanaim et Massagetarum inmanes populos habitaverunt. Deinde perniciousis equis Caucasi rupi- 20 bus, feras gentes Alexandri claustra cohibente, eruperunt, et orientem viginti annis tenuerunt captivum, et ab Aegyptiis atque
- 67 Aethiopibus annum vectigal exegerunt. Troianorum gens antea Dardana a Dardano nominata. Nam Dardanus et Iasius fratres e Graecia profecti; ex his Iasius ad Thraciam, Dardanus 25 ad Phrygiam pervenit, ibique primus regnavit. Post quem

2 libidus a. g. d. T: livies (i. e. Libyes) a. g. dicunt K (sed cf. Serv. ad Aen. 6, 862, nisi revera haec a Servio aliena et ex Isidori codice sumpta)
 3 massam K¹ 4 locis K: iugis BCTU 5 dic. sunt om. K (non A) ζῶν] zoin codd. 7 ictus impedirentur K μασθῶν C: μαστο K: mazoi T quam] quod B 8 has . . . mamma om. B¹ titianus animam dic. C¹
 9 anes mazos codd. 10 ab Herc. part. om. K (non A) 11 deletae C¹
 12 posteris K 13 crediderunt K ob ABT¹: om. K adsimiles K 17 amazonis BT Vgnos ACT: ut nos B: hunos K hunnos K: unnos BT: unos AC 18 avares K: abares CT: albares B: aberes A app.] nuncupatos K (non A) 21 ubi fer. gen. Al. cl. cohibent Arev. (ex Hieronym. Epist. 30, 8) ruperunt T 22 vigintimannis T: .xxi. annum K capt. om. T 23 annum vectigales egerunt T 24 nominata om. K (non A) nam] tam T 26 postquam B

filius eius Ericthonius, deinde nepos eius Tros, a quo Troiani
 nuncupati sunt. Galatae Galli esse noscuntur, qui in auxilium 68
 a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo parta victoria divi-
 serunt; sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci,
 5 nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae nuncupantur. Graeci 69
 ante Thessali a Thessalo, postea a Graeco rege Graeci sunt
 nuncupati. Nam Graeci proprie Thessali sunt. Lapithas 70
 autem gentem Thessaliae fuisse aiunt, circa Penion amnem
 olim inhabitantem, a Lapitha Apollinis filia nuncupatos. Sicyonii 71
 10 Graeci sunt nuncupati, a Sicyone rege. Hi primum Agialei
 vocabantur, a rege Agealeo, qui primus Sicyonis imperavit; a
 quo et Agealea civitas nuncupata est, quae nunc Peloponensis
 vocatur a Pelope rege suo. Ipsi sunt et Arcades, ab Arcade
 rege Iovis et Callistae filio dicti. Danaï a Danao rege vocati. 72
 15 Idem et Argivi, ab Argo conditore cognominati. Postquam
 autem rex Graecorum Apis mortuus est, huic filius Argus suc-
 cessit in regnum, et ex eo Argivi appellati sunt; qui etiam ab
 eis post obitum [ut] deus haberi coepit, templo et sacrificio
 honoratus. Achaei, qui et Achivi, ab Achaeo Iovis filio dicti. 73
 20 Pelasgi nominati, quia cum velis passis verno tempore ad- 74
 venisse Italiam visi sunt, ut aves. Primo enim eos Varro
 Italiam adpulisse commemorat. Graeci vero Pelasgos a Iovis
 et Larissae filio perhibent dictos. Myrmidones fuerunt Achilli 75
 25 astutiam, quasi *μύρμηκες*, id est formicae. Eratosthenes autem
 dicit dictos Myrmidonas a Myrmidone duce, Iovis et Eury-
 medusae filio. Cecropi Atheniensium regi successit Cranaus, 76

2 nunc. sunt *om.* *K* (*non A*) qui] quibus *K* 3 parta *T*: peracta
ECK 4 inde *B* 5 Gall.] grecorum *K* 6 tesalia (*corr.* tess-) a *T*
 7 sunt The. *K* (*non A*) 8 autem] am *K*: hoc est *B* pelion *CK*
 10 nuncupati *K*: -tus *B*¹ a sicionio r. *ECT*: a sicioni origine *A*
i.e. Aeg-: agalilei *T*¹ hi prim. . . a rege *om.* *B*¹ 11 vocabuntur *C*:
om. *K* (*non A*) agialeo *BK* primum *K* 12 agilea nun. civ. quae
K (*non A*) 13 voc. post suo *K* (*non A Bern. extr.*) suo . . . rege *om.* *A*
 16 autem *om.* *B* 17 ab ei *K* 18 ut hab. *CK*: *om.* *BT* 21 primos
T 22 an vero a Pelasgo? 23 filios *BT* perhibentur *B*¹ 26 dicit
 dictos] dicit *ex* dicti *K* eorimose *B*: eurimo *K* 27 Cecropis *B*¹ *T*
 granus *codd.* (-nis *B*)

cuius filia Atthis nomen et regionis et gentis dedit. Et ex ea
77 Attici cognominati, qui sunt Athenienses. Ion, vir fortis, ex
78 suo nomine eosdem Athenienses vocavit Iones. Macedones a
 nomine Emathionis regis antea Emathii nuncupati sunt : postea
79 Macedones dicti. Epirotae a Pyrrho Achilli filio prius Pyr- 5
 rhidae, postea vero Epiro rege . . . ad Italiam transire prae-
80 sumpserunt. Dorus Neptuni et Ellepis filius fuit, unde Dori
 et originem et nomen ducunt. Sunt autem pars Graeciae
 gentis ; ex quibus etiam cognominata est tertia lingua Grae-
81 corum, quae Dorica appellatur. Lacedaemones a Lacedae- 10
 mone Semelae filio dicti. Hi diu perseverantes in bellum
 contra Messenios, veriti ne diuturnitate proelii spem prolis
 amitterent, praeceperunt ut virgines eorum cum iuvenibus domi
 relictis concumberent ; sicque ex promiscuo virginum concu-
 bitu iuvenes de incertis parentibus nati ex nota materni pudoris 15
 Spartani vocati sunt. Nam ipsos esse Spartanos, quos et
82 Lacedaemonios. Thraces ex filio Iaphet, qui vocatus est
 Thiras, et orti et cognominati, ut superius dictum est, perhi-
 bentur ; licet gentiles eos ex moribus ita dictos existimant, quod
 sint truces. Saevissimi enim omnium gentium fuerunt, unde 20
 et multa de eis fabulosa memorantur : quod captivos diis suis
 litarent, et humanum sanguinem in ossibus capitum potare
 soliti essent. De quibus Vergilius (Aen. 3, 44):

Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum ;

83 quasi crudelium et avarorum. Istrorum gens originem a Col- 25

1 atetis *T* 2 actici *T* 3 Ath.] macedones *K* 4 emationis *C*:
 macionis *BKT* emaci *BC*: amati *T*: macci *K* nun. sunt *om.*
K 5 Mac. dic. a Macedone rege Deucalionis materno (-ni *C*¹*U*) nepote
CU prius *om.* *K* (*non A*) 6 epiro re. *A*: pyrrho re. *K*
lacunam signavi tr. pr.] transierunt *K* (*non A*) 7 Do. orig. *K*
8 autem *om.* *B* 11 diu] duo *B* 13 admitterent *B* d. relictos
codd. (dormire lectos *B*) 14 virginu *K*: virginarum *B*¹*T*: virginum
 et maritarum *C* 16 Spartani] Parthenii *Arev.* 17 Laced. affirmant
 (*om. C Mon.*) Spartanos vero propter repentinos adversus Cadmum, quasi
 de terra contractos et ex (et ex *om. U*) omni parte conflictos (-fluitos *C*¹
Mon.), ita vocatos *CU Mon.*: lacedaemones nulli dubium est *Bern. extr.* (*non*
Rem. Trin.) ex tira fil. *K* (*non A*) qui . . . Th.] vocati *K* (*non A*)
18 et cogn. . . perhib.] sunt *K* (*non A Bern. extr.*) 21 multas *d*
 e. fabulas *K* captivorum *K* 22 portare *BT* 24 fugere *B*
25 quasi . . . avar. *om. K* (*non A*) Col.] locis *T*

chis ducit, qui missi ad Argonautas persequendos, ut a Ponto intraverunt Istrum fluvium, a vocabulo amnis, quo a mari recesserunt, appellati sunt. Romani a Romuli nomine nuncupati, 84 qui urbem Romam condidit gentique et civitati nomen dedit.

5 Hi antea a Saturno Saturnii, a Latino Latini vocati sunt. Nam Latinus Italiae rex fuit, qui ex suo nomine Latinos appellavit, qui postea Romani nuncupati sunt. Hi et Quirites dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quod semper hasta utebatur, quae Sabinorum lingua curis dicitur. Italus quoque et Sabinus et 85

10 Sicanus fratres fuerunt, ex quibus nomina populis inposita et regionibus sunt. Nam ab Italo Itali, a Sabino Sabini, a Sicano Sicani cognominati sunt, qui et Siculi, id est Sicilienses. Tusci 86 Italiae gens est a frequentia sacrorum et turis vocata, id est ἀπὸ τοῦ θυσιάζειν. Vmbri Italiae gens, sed Gallorum veterum pro-

15 pago, qui Appenninum montem incolunt; de quibus historiae perhibent eo quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerint, [et ob hoc] Ὀμβρίους Graece nominatos. Marsi gens 88 Italiae dicta a comite Liberi Marsya, qui usum illis vitium ostendit; et ob hoc illi statuam fecerunt, quam postea Romani

20 victis Marsis tulerunt. Marsos autem Graeci Oscos vocant, quasi ὄφσκους, quod multas serpentes habeant, et ὄφis serpens dicatur. Inlaesos autem esse carminum maleficiis. Inhabitantes autem plagam Appennini montis simul cum Vmbris. [Alexander historiographus ait: 'Vulscos quidam appellatos aiunt a

2 Ist.] strum deum ut vid. T¹ am. qua mari concesserant T
3 a romolo nuncupantur K (non A) 4 quia C ded. nom. K (non A)
5 ante BCK saturnii K: -ni ACT: nomine saturnii B nam
om. K (non A) 7 post ut vid. T nun. s. Rom. K dic. sunt qu.
T² 8 quod semper] qu*****em T¹ 9 cyris K Italus T
quoque om. K (non A) 10 pop. et reg. inp. sunt K 11 nam om. K (T¹
n. l.: nam T² in ras.) ab ab It. T 12 cogn. om. K (non A) qui
et Sic. id est (idem et B) Sicil. BK: idem (idē D) et Sicil. CDT 13 gen
corr. gens T 14 θυς,] tissiazin (-im, ticci-) codd. genus T 15 qua
App. T 16 eo quo C¹ 17 et ob hoc hab. BDK (cf. XIV. iv. 21): om.
CT 18 dicti K (non A) quia usum ex quia sum K (non A) 19 quem
propterea Rom. K (non A) 20 Oscos] uscos T: tuscus BK: om. C
21 Ὀφ.] οφεκούς BK: οθσκός C¹: οφικός (vix οφσκός) T: vix Ὀπικούς quasi
Ὀφικούς (sed cf. codd. Servii ad Aen. 7, 730) 23 Alex. . . . dictos post
IV. vii. 34 hab. TUV: om. BCKM. Huc dubitanter transtuli

Vulscō Antiphatae Laestrygonis filio. Fabius quoque Sicolicis
 89 profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos'] Gothi a Magog
 filio Iaphet nominati putantur, de similitudine ultimae syllabae,
 quos veteres magis Getas quam Gothos vocaverunt; gens fortis
 et potentissima, corporum mole ardua, armorum genere terri- 5
 bilis. De quibus Lucanus (2, 54):

Hinc Dacus premat inde Getes occurrat Iberis.

90 Daci autem Gothorum soboles fuerunt, et dictos putant Dacos,
 quasi Dagos, quia de Gothorum stirpe creati sunt. De quibus
 ille (Paulinus ad Nicetam 17):

Ibis arctos procul usque Dacos.

91 Bessi barbari fuerunt, qui a multitudine bovum sic vocati cre-
 duntur. De quibus quidam (Paulin. ad Nic. 243):

Qui colit terrae medio vel ille

divitis multo bove pileatus

accola ripae.

92 Gipedes pedestri proelio magis quam equestre sunt usi, ex hac

93 causa vocati. Sarmatae patentibus campis armati inequitabant
 prius quam eos Lentulus Danubio prohiberet; atque inde ob

94 studio armorum Sarmatae nuncupati existimantur. Lanus flu- 20
 vius fertur ultra Danubium, a quo Alani dicti sunt, sicut et
 populi inhabitantes iuxta Lemannum fluvium Alemanni vocan-
 tur. De quibus Lucanus (1, 396):

Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.

95 Langobardos vulgo fertur nominatos proluxa barba et numquam 25

96 tonsa. Vindilicus amnis ab extremis Galliae erumpens, iuxta

1 siccolcis (*pro sic, Colcis?*) *U* 2 vulscō *TUV* §§ 89-114 *Contuli*
etiam A a gog *T*¹ 3 put. dissimilitudine *A* 7 decus *BCT*:
 deus *A* inde geote succurrat (*su ex corr.*) *T*: intis occ. *A*: inde gentes
 occ. *K*: indigentes occ. *C* 9 dagos] dacios *K* (*non Bern. extr.*)
 quod et (*expunct.*) e Goth. *A* 11 arctos *codd.* (-us *K*) 12 a om. *K*
 15 divitiis *C*: dividitis *T* multi *A* 17 Gipedes *codd.* s. usu *T*:
 usi s. *K*: usi *B* et a cau. voc. sunt *A*: et ex hac cau. ita voc. *B*: et
 ex ac cau. voc. *K*: ex hac (ac) causa ita voc. *CT* 18 petentibus *C*¹
 19 proberent *CT* ob] ab *A* 20 existimant *T* 24 deseruere]
 servire *K*: om. *A* cavo] coacto *K* 25 Languebardos *ABT*:
 Langobardos *CK* nusquam *A*² 26 Vindilicus *ABT*: Vand-
 ilicus *K*: uuandalicus *C* gallis *T*

quem fluvium inhabitasse, et ex eo traxisse nomen Vandali
 perhibentur. Germanicae gentes dictae, quod sint inmania 97
 corpora inmanesque nationes saevissimis duratae frigoribus;
 qui mores ex ipso caeli rigore traxerunt, ferocis animi et semper
 5 indomiti, raptu venatuque viventes. Horum plurimae gentes
 variae armis, discolores habitu, linguis dissonae, et origine
 vocabulorum incertae; ut Tolosates, Amsivari, Quadi, Tuungri,
 Marcomanni, Bruteri, Chamavi, Blangiani, Tubantes; quorum
 inmanitas barbariae etiam in ipsis vocabulis horrorem quendam
 10 significat. Suevi pars Germanorum fuerunt in fine Septentrionis. 98
 De quibus Lucanus (2, 51):

Fundit ab extremo flavos aquilone Suevos.

Quorum fuisse centum pagos et populos multi prodiderunt.
 Dicti autem Suevi putantur a monte Suevo, qui ab ortu initium
 15 Germaniae facit, cuius loca incoluerunt. Burgundiones quon- 99
 dam, a Romanis subacta interiori Germania, per castrorum
 limites positi a Tiberio Caesare in magnam coaluerunt gentem,
 atque ita nomen ex locis sumpserunt; quia crebra per limites
 habitacula constituta burgos vulgo vocant. Hi postea rebelles
 20 Romanis effecti plus quam octoginta milia armatorum ripae
 Rheni fluminis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt. Sa- 100
 xonum gens in Oceani litoribus et paludibus inviis sita, virtute
 atque agilitate habilis. Vnde et appellata, quod sit durum et
 validissimum genus hominum et praestans ceteris piraticis.
 25 Franci a quodam proprio duce vocari putantur. Alii eos a 101
 feritate morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis
 mores inconditi, naturalis ferocitas animorum. Brittones quidam 102

1 et om. *A* uuandali *BC*: uuandili *T* 2 Germaniae *ABCT*
 quia s. minia co. *K* 3 sevissimi *K* 4 feroces *ABK* 5 ho. pl. gen.
 om. *T*¹ 7 tolerates *CT*: collarates *B* amisi (*ex -ci*) vari *A* tungi
A: turungri *CT*¹ 8 Arcomanni *T* bructeri *B* camaso *T*²
 blangiannii *B*: blanciani *K* 9 in om. *K* errorem *T*: terrorem *C*
 12 aquilene *T* 14 or. solis in. *K* 15 fecit *K* quodam *K*
 16 romanas *C*¹ germanie *T* 17 coalere *K*: caluerunt *A*: col- *BT*
 19 vul. bur. *K* postea] praeterea *KC*¹ 20 romani *K* 21 et om. *A*
 Saxorum *A* 22 genus *BCT* oceanum *K* pal. invicta vir. *A*
 24 val.] agilissimum *K* pir. om. *A* (*non U*) 25 duce propriae (*i. e.*
 -rie) *K* 26 nuncupari *K* enim om. *K* 27 Britones *A*
 (*non Bern. extr.*)

Latine nominatos suspicantur, eo quod bruti sint, gens intra Oceanum interfuso mari quasi extra orbem posita. De quibus Vergilius (Ecl. 1, 67):

Toto divisos orbe Britannos.

- 103 Scotti propria lingua nomen habent a picto corpore, eo quod 5
aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate
104 adnotentur. Galli a candore corporis nuncupati sunt. Γάλα enim
Graece lac dicitur. Vnde et Sibylla sic eos appellat, cum ait
de his (Virg. Aen. 8, 660):

Tunc lactea colla

10

auro inneotuntur.

- 105 Secundum diversitatem enim caeli et facies hominum et colores
et corporum quantitates et animorum diversitates existunt.
Inde Romanos graves, Graecos leves, Afros versipelles, Gallos
natura feroces atque aciores ingenio pervidemus, quod natura 15
106 climatum facit. Galli autem Senones antiquitus Xenones dice-
bantur, quod Liberum hospitio recepissent; postea X in S
107 litteram commutata est. Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenaeum,
a quo sunt cognominati Vaccei, de quibus creditur dixisse poeta
(cf. Virg. Aen. 4, 42):

20

Lateque vagantes Vaccei.

Hi Pyrenaei iugis peramplam montis habitant solitudinem.
Idem et Vascones, quasi Vaccones, C in S litteram demutata.

- 108 Quos Gnaeus Pompeius edomita Hispania et ad triumphum
venire festinans de Pyrenaei iugis deposuit et in unum oppi- 25
dum congregavit. Vnde et Convenarum urbs nomen accepit.
109 Hispani ab Ibero amne primum Iberi, postea ab Hispalno

1 gens sint A: sunt g. BC (non Bern. extr.) 4 tolos C¹T brit-
tanos codd. 5 Scoti K Bern. extr. (non M) a prop. KM (non
Bern. extr.) habet C¹ a] e T 6 vario K (non Bern. extr.)
7 adnotantur T sunt om. K (non Bern. extr.) 8 Sib.] Virgilius
Arev. appella A 11 innecto K 12 enim] autem B fac.
omnium T 15 feroces in ras. T² pervidimus AK quod]
quia K 16 Xen.] xenones (zo-) codd. 17 quod] quia A hos-
pitium (osp-) KT posteaque C X] z codd. 21 lataque A
vacantes AK 22 post solit. add. Baceos invictos a nulla gente victos
T² 24 Quos genus C¹: quod (ex quos A) genus AT 26 urbis C
accipit A 27 Spania ab T¹ a libero K ab ispalno ispana
cog. A

Hispani cognominati sunt. Galleci a candore dicti, unde et **110**
 Galli. Reliquis enim Hispaniae populis candidiores existunt.
 Hi Graecam sibi originem adserunt. Vnde et naturali ingenio
 callent. Siquidem post finem Troiani belli Teucrum morte **111**
 5 Aiakis fratris invisum patri Telamoni, dum non reciperetur in
 regnum, Cyprum concessisse, ibique urbem nomine antiquae
 patriae Salamina condidisse, inde ad Galleciam profectus et
 positis sedibus ex loco genti nomen dedisse. Astures gens His- **112**
 paniae, vocati eo, quod circa Asturam flumen septi montibus
 10 silvisque crebris inhabitent. Cantabri gens Hispaniae a voca- **113**
 bulo urbis et Iberi amnis, cui insidunt, appellati. Horum ani-
 mus pertinax et magis ad latrocinandum et ad bellandum, vel
 ad perpetiendum verbera semper parati. Celtiberi ex Gallis **114**
 Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio Celti-
 15 beria. Nam ex flumine Hispaniae Ibero, ubi considerunt, et
 ex Gallis, qui Celtici dicebantur, mixto utroque vocabulo Celti-
 beri nuncupati sunt. Afri appellati ab uno ex posteris Abrahae, **115**
 qui vocabatur Afer, qui dicitur duxisse adversus Libyam exerci-
 tum, et ibi victis hostibus considisse, eiusque posteros ex no-
 20 mine atavi et Afros et Africam nuncupasse. Poeni autem **116**
 Carthaginenses sunt a Phoenicibus nuncupati, qui cum Didone
 profecti sunt. Tyrios vero a Tyria urbe Phoenicum nominatos, **117**
 de qua profecti sunt et in Africae litus venerunt. Getuli Getae **118**
 dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscen-
 25 dentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis
 venerant, derivato nomine Getuli cognominati sunt. Vnde

1 Galleti *A* : Calleti *K* : Galleci *B* 3 et a natali (*corr.* -turali) *T*
 4 gallum *corr.* vallent *A* Siquidem *om.* *A* belle *A* mortem
codd. 5 invisum] invidiosum *T*² *marg.* patre *ABT* et
 elamon *T* tum non receperit *K* 6 orbem *C*¹ 7 salamina
 incond. *A* (*pro* -nam cond-) galatiam *K* : gallentiam *A* et p.]
 expositis *ABT* : expositus *C* 9 voc. ab eo *K* sturam *CT* :
 isturiam *A* : histura *K* secti *C*¹ : serti *T* : septem *K* 10 inhabitant
AK 11 insident *Schwarz* appellatur *AK* 12 pellandum *A*
 13 perpediendum *BK* Celt. et Gall. *A* 14 Celt. nam et *C*¹ *T* :
 celtiberiana ex *K* 16 qui] qua *C*¹ 23 post qua *del.* dictum est *K*
 25 gentis (*corr.* -ti *ut vid.*) *ven. T* : genti suae *K* (*non A*) 26 venerunt *C*
 dirivativo *K* (*non A*) cognominata *K*¹

et opinio est apud Gothos ab antiqua cognatione Mauros con-
119 sanguinitate propinquos sibi vocare. Africam autem initio ha-
 buere Libyes, deinde Afri, post haec Getuli, postremum Mauri
120 et Numides. Mauri et Numidae, ut Afri putant, sic sumpserunt
 exordium et vocabulum. Nam postquam in Hispania Hercules 5
 interiit, et exercitus eius conpositus ex variis gentibus, amisso
 duce, passim sibi sedes quaerebant, ex eo numero Medi et
 Persae et Armenii navibus in Africam transvecti proxima mari
121 loca occupavere. Sed Persae, dum materiam in agris pro con-
 struendis domiciliis non invenirent, et ignara lingua commer- **10**
 cium prohiberet, per patentes agros et diversas solitudines vaga-
 bantur, et a pabulationibus vagabundis semetipsos propria
 lingua Numides appellaverunt, id est sine oppido vagos et
122 errantes. Medi autem cum Libyis se miscuerunt, qui proxima
 Hispania inhabitabant; quorum nomen paulatim Libyes corru- **15**
 pere, barbara lingua Mauros propter Medos appellantes, licet
 Mauri ob colorem a Graecis vocentur. Graeci enim nigrum
 μαῦρον vocant. Aestifero quippe calore afflati speciem atri
123 coloris ducunt. Massylia civitas Africae est, non longe ab
 Atlante et hortis Hesperidum; a qua civitate Massyli vocati **20**
 sunt, quos nos corrupte Massulos vocamus, de quibus Vergilius
 (Aen. 4, 483):

Hic mihi Massylae gentis monstrata sacerdos.

124 Gaulalum gentes sunt a meridie usque Oceanum Hesperium
 pervagantes. His nomen Gauloe insula dedit, quae est iuxta **25**
125 Aethiopiam, ubi nec serpens nascitur neque vivit. Garamantes
 populi Africae prope Cyrenas inhabitantes, a Garamante rege
 Apollinis filio nominati, qui ibi ex suo nomine Garama oppidum

1 ab ant. om. *K* (non *A*) 2 vocari *K*¹ initium habere *K*
 4 su. et exord. et voc. *T* 6 int. ex. *C* 7 qu. sed ex *B*¹: qu. et ex *K*
 et persi *codd.* (et om. *C*) 8 et Ar.] meni *T*¹: armeni *C* 10 invenis-
 sent *K*: invenerunt *T* 11 vacabantur *BK* vag. a pab. *C* 13 numi-
 das *K* 14 qui] quia *KT* proximi *T* 15 corrube *T* 17 vocan-
 tur *C* (fort. recte) 18 quippe] quia propter *K* (non *A*) 19 dicunt *B*¹ *T*
 Massilia *CK*: Masila *B*: Masila *K* 24 hisperiam pervacantes
K 25 gauloen *BC*: gaulonem *T*: gaula *K* 28 garamina
 opp. *K*

condidit. Sunt autem proximi gentibus Aethiopum. De quibus Vergilius (Ecl. 8, 44) :

Extremi Garamantes.

Extremi autem, quia saevi et a consortio humanitatis remoti.

5 Hesperii vero sunt, qui circa Hispaniam commorantur. Nam 126
Hispania Hesperia. Aethiopes dicti a filio Cham, qui vocatus 127
est Chus, ex quo originem trahunt. Chus enim Hebraica lin-
gua Aethiops interpretatur. Hi quondam ab Indo flumine con- 128
surgentes, iuxta Aegyptum inter Nilum et Oceanum, in meridie
10 sub ipsa solis vicinitate insiderunt, quorum tres sunt populi :
Hesperi, Garamantes et Indi. Hesperi sunt occidentis, Gara-
mantes Tripolis, Indi orientis. Trochoditae gens Aethiopum, 129
ideo nuncupati, quod tanta celeritate pollent ut feras cursu pe-
dum adsequantur. Pamphagi, et hi in Aethiopia sunt : quibus 130
15 esca est quidquid mandi potest et omnia fortuitu gignentia ;
unde et appellati. Ichthyophagi, quod venando in mari valeant, 131
et piscibus tantum alantur. Hi post Indos montanas regiones
tenent, quos subactos Alexander Magnus piscibus vesci pro-
hibuit. Anthropophagi gens asperrima sub regione Siricum sita, 132
20 qui quia humanis carnibus vescuntur, ideo anthropophagi
nominantur.

Itaque sicut his, ita et ceteris gentibus per saecula aut a
regibus, aut a locis, aut a moribus, aut ex quibuslibet aliis causis
inmutata vocabula sunt, ita ut prima origo nominis eorum tem-
25 porum vetustate non pateat. Iam vero hi qui Antipodae dicun- 133
tur, eo quod contrarii esse vestigiis nostris putantur, ut quasi
sub terris positi adversa pedibus nostris calcant vestigia, nulla
ratione credendum est, quia nec soliditas patitur, nec centrum

1 proxime *T* 4 autem *om. K* et *om. C¹* a *om. K*
6 Hisp. Hesp. dicitur *AB* : Hispani (ispania *C*) ab Hesp. dicti *C¹K*
10 solis civitate *T* (*Heliopolim dicit!*) 11 Hesp. *om. C¹* et indiae *B*
12 Trogodie *B¹* : Trogoditae *C* : Trocoditae (-te) *KT* 16 u. et appel-
lantur *K* : et u. appellantur *C¹* quod] quia *K* 18 tenent] traent
C¹ quos] quod *T* : quo *C* vesceri *C¹* 19 Serum *Arev. (ex*
Solin. 15, 4) 20 quia qui *C¹* 21 nominantur *BCDT* : dicuntur *K* :
vocantur *A* 22 vel a reg. *K* 23 aliis] talibus *K* 27 sub
terris] subterius *K* adversus *T* 28 centrum] gentium *ut vid. T¹*

terrae ; sed neque hoc ulla historiae cognitione firmatur, sed
 134 hoc poetae quasi ratiocinando coniectant. Titanas autem quos-
 dam in Graecia ferunt fuisse robustos et excellentes viribus
 populos, quos ferunt fabulae ab irata contra deos terra ad eius
 135 ultionem creatos. Vnde et Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, 5
 id est ab ultione, quod quasi ulciscendae matris Terrae causa in
 deos armati existerent, quos fabulae a Iove bello fuisse supera-
 tos atque extinctos fingunt, propter quod e caelo iactis fulminibus
 interierunt.

III DE REGNIS MILITIAEQVE VOCABVLIS. Regnum a regibus 10
 dictum. Nam sicut reges a regendo vocati, ita regnum a regi-
 2 bus. Regnum universae nationes suis quaeque temporibus
 habuerunt, ut Assyrii, Medi, Persae, Aegyptii, Graeci, quorum
 vices sors temporum ita volutavit ut alterum ab altero solveretur.
 Inter omnia autem regna terrarum duo regna ceteris gloriosa 15
 traduntur : Assyriorum primum, deinde Romanorum, ut tem-
 3 poribus, et locis inter se ordinata atque distincta. Nam sicut
 illud prius et hoc posterius, ita illud in oriente, hoc in occidente
 exortum est : denique in illius fine huius initium confestim fuit.
 Regna cetera ceterique reges velut adpendices istorum habentur. 20
 4 Reges a regendo vocati. Sicut enim sacerdos a sacrificando,
 ita et rex a regendo. Non autem regit, qui non corrigit. Recte
 igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Vnde
 et apud veteres tale erat proverbium : ‘ Rex eris, si recte facias :
 5 si non facias, non eris.’ Regiae virtutes praecipuae duae : 25
 iustitia et pietas. Plus autem in regibus laudatur pietas ; nam
 6 iustitia per se severa est. Consules appellati a consulendo,
 sicut reges a regendo, sicut leges a legendo. Nam cum Romani

1 nulla h. c. firmanur C¹ 3 robustas B¹ 4 ab] ob K (fort.
 recte) ad om. C¹ 6 ulciscendo T 7 extiterent T¹ (pro -runt?) 8 e
 BC : de K : om. T 9 interierint K¹ 12 quisque KC¹ 13 persi codd.
 14 temp. volitavit T 15 autem om. K duo om. K 16 vel primo
 ut] aut T (corr. I²?) 17 et] ita Schwarz dist. sunt C sicut et ill.
 K 18 or. et hoc T² 19 den. ill. C confestim om. T¹ fuit ut reg.
 C¹ 21 sanctificando BCT 24 si recta T ficias B : facies A (non D)
 25 facies ABC (non D) 26 plus . . . pietas om. B 27 per se vera C¹ T
 28 sicut . . . regendo om. K (non A) sicut . . . legendo om. T¹

regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia
 binosque consules sibi fecerunt. Nam fastum regium non
 benivolentia consulentis, sed superbia dominantis erat. Hinc
 igitur consules appellati, vel a consulendo civibus, vel a regendo
 5 cuncta consilio. Quos tamen ideo mutandos per annos singulos 7
 elegerunt, ut nec insolens diu maneret, et moderatior cito succur-
 reret. Inde autem duo pares, quia unus rem civilem, alter rem
 militarem administrabant. Regnaverunt autem annis quadrin-
 gentis sexaginta septem. Proconsules suffecti erant consulibus, 8
 10 et dicti proconsules eo quod vicem consulis fungerentur, sicut
 procurator curatori, id est actori. Exconsules autem dicti, quod 9
 iam a consulatu exierint, sive discesserint peracto vicis suae
 anno. Dictatores quinto anno post reges expulsos Romani sibi 10
 creaverunt, dum gener Tarquinii ad iniuriam soceri vindicandam
 15 ingentem adversus Romam collegisset exercitum. Hi quin- 11
 quennii temporis imperio utebantur. Plus enim erant honore
 quam consules, qui annuas potestates tenebant. Et dicti dicta-
 tores, quasi principes et praeceptores. Vnde et magistri populi
 nominabantur. Vnde et edicta dicuntur. Caesarum nomen a 12
 20 Iulio coepit, qui bello civili commoto primus Romanorum sin-
 gularem optinuit principatum. Caesar autem dictus, quod caeso
 mortuae matris utero prolatus eductusque fuerit, vel quia cum
 caesarie natus sit. A quo et imperatores sequentes Caesares
 dicti, eo quod comati essent. Qui enim execto utero exime-
 25 bantur, Caesones et Caesares appellabantur. Iulius autem dic- 13
 tus, quia ab Iulo Aeneae filio originem duxit, ut confirmat
 Vergilius (Aen. i, 288):

Iulius, a magno demissum nomen Iulo.

i regem <i>T</i> : regnum <i>C</i> ¹	superbiam <i>C</i>	ferent <i>C</i> ¹	2 sibi
<i>om.</i> <i>K</i>	fastu regio <i>K</i> : festum regium <i>T</i>	3 boni volentia <i>B</i> ¹ <i>T</i>	
consules sed sup. dampnantis <i>C</i> ¹	4 a rendo <i>B</i> ¹	7 inde] in	
deo <i>C</i> ¹	alte rem <i>T</i> ¹ : alteram <i>C</i> ¹	8 administrabat <i>BCT</i>	10 fin-
gerentur <i>T</i> : fugerentur <i>C</i> ¹	11 curatoris id est actoris <i>K</i>	12 exie-	
rent <i>C</i> ¹ : exierunt <i>K</i>	discesserent <i>C</i> ¹ : discesserunt <i>K</i>	14 ad	
iuriam <i>C</i> ¹	15 Hi <i>om.</i> <i>C</i> ¹	19 ed.] dicta <i>T</i>	20 commotus <i>K</i>
romanum <i>TC</i>	22 vel quod <i>BT</i>	24 exacto <i>codd.</i>	26 qui <i>BC</i> ¹ ab
iulio <i>BKT</i>	dixit <i>C</i> ¹	ut] et <i>T</i>	28 dimisso <i>B</i> ¹ nomine <i>K</i>
iulio <i>T</i>			

- 14 Imperatorum autem nomen apud Romanos eorum tantum prius
fuit apud quos summa rei militaris consisteret, et ideo impera-
tores dicti ab imperando exercitui: sed dum diu duces titulis
imperatorii fungerentur, senatus censuit ut Augusti Caesaris
hoc tantum nomen esset, eoque is distingueretur a ceteris gen- 5
tium regibus; quod et sequentes Caesares hactenus usurpaverunt.
- 15 Solet enim fieri ut primi regis nomen etiam reliqui possideant,
sicut apud Albanos ex Silvii nomine omnes reges Albanorum
Silvii appellati sunt; sicut apud Persas Arsacidae: apud
16 Aegyptios Ptolomei; apud Athenienses Cecropidae. Augustus 10
ideo apud Romanos nomen imperii est, eo quod olim augerent
republicam amplificando. Quod nomen primitus senatus
Octavio Caesari tradidit, ut quia auxerat terras, ipso nomine et
17 titulo consecraretur. Dum autem idem Octavianus iam Caesar
et imperator appellaretur, vel Augustus, postea vero dum ludos 15
spectaret, et pronuntiatum esset illi a populo ut vocaretur et
Dominus, statim manu vultuque averso indecoras adulationes
repressit et Domini appellationem ut homo declinavit, atque in-
sequenti die omnem populum gravissimo edicto corripuit, Domi-
numque se post haec appellari ne a liberis quidem suis permisit. 20
Fuit autem filius A[c]tiae, quae nata est de sorore Iulii Caesaris.
- 18 Reges autem ob hanc causam apud Graecos βασιλεῖς vocantur,
quod tamquam bases populum sustinent. Vnde et bases co-
ronas habent. Quanto enim quisque magis praeponitur, tanto
19 amplius pondere laborum gravatur. Tyranni Graece dicun- 25
tur. Idem Latine et reges. Nam apud veteres inter regem et
tyrannum nulla discretio erat, ut (Virg. Aen. 7, 266):

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

1 Imperatorem C¹ autem om. K 2 ap. quod C¹ res A
3 exerc. summa rei militaris sed K (non A) diu duces] iudices K
5 eo quod KB 6 quia et K 8 luanos (corr. al-) exilui T: Alb. exilbi
C¹ 9 si. et ap. Pers. K 12 primus BT 13 octaviano (ex hoct-) C
auserat KT: auferant B 16 expectaret codd. (etiam A) illi esset
K (non A) prae-nuntiatum B 18 app.] vocationem K (non A)
19 edicto] dictu B: dicto C 20 appellari (ex -ti) post suis K (non A)
praemisit B¹ 21 actiae (-ie) codd. 23 cor. habent BCK: coronabant
T 24 quisquis K 25 prodere C¹ 26 inter] enim K 28 pacis
om. B¹ erat B

Fortes enim reges tyranni vocabantur. Nam tiro fortis. De qualibus Dominus loquitur dicens (Proverb. 8, 15): 'Per me reges regnant et tyranni per me tenent terram.' Iam postea in 20 usum accedit tyrannos vocari pessimos atque improbos reges, 5 luxuriosae dominationis cupiditatem et crudelissimam dominationem in populis exercentes. Princeps et dignitatis modo 21 significatur et ordinis, sicut est illud Vergilianum (Aen. 9, 535):

Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
pro primus. Dictus autem princeps a capiendi significatione, 10 quod primus capiat, sicut municeps ab eo quod munia capiat. Dux dictus eo quod sit ductor exercitus. Sed non statim, qui- 22 cumque principes vel duces sunt, etiam reges dici possunt. In bello autem melius ducem nominari quam regem. Nam hoc nomen exprimit in proelio ducentem. Vnde et Vergilius (Aen. 15 10, 370):

Ducis Evandri.

Sallustius (Hist. 4, frag. 7 M.): 'Quo cupidius in ore ducis se quisque bonum.' Non dixit 'in ore consulis.' Monarchae 23 sunt, qui singularem possident principatum, qualis fuit Alexander 20 apud Graecos, et Iulius apud Romanos. Hinc et monarchia dicitur. Μονὰς quippe singularitas Graeco nomine, ἀρχὴ principatus est. Tetrarchae sunt quartam partem regni tenentes: 24 nam τέτταρα quattuor sunt; qualis fuit apud Iudaeam Philippus. Patricii inde vocati sunt, pro eo quod sicut patres filiis, ita pro- 25 videant reipublicae. Praefecti dicti, quod praetoria potestate 26 praesint. Praetores, idem qui et praefecti, quasi praepositores. 27 Praesides vero dicti, qui alicuius loci tutelam praesidialiter 28 tenent. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tri- 29 buunt. Chiliarchae sunt qui mille praesunt, quos nos millenarios 30

2 per me regnant et B ¹	3 per metent terr. C	5 damnationem
B ¹ 6 exercendis B ¹	7 illud om. K	8 contegit lampadam
turnos K	9 primos K	autem om. K
do K	10 pr. accipiat C	m. capiunt C ¹ : muni accipiat K
11 non om. K	12 princeps KT	17 sese BCK
21 monos codd.	arcia (-ch-) codd.	22 est om. K
23 tetra codd. (terra C ¹)	24 filios K	providente T
26 perfecti K	27 quia C ¹	28 quot T
		tribuant C
		20 Gr. Iul. K
		tenens B ¹
		25 Perfecti K ¹

- 31 nuncupamus; et est Graecum nomen. Centuriones dicti, eo quod centum praesint militibus; sicut quinquagenarii, quia in capite sunt quinquaginta militum; sicut decani, ab eo quod
 32 decem militibus praeferuntur. Miles dictus, quia mille erant ante in numero uno, vel quia unus est ex mille electus. Romulus autem primus ex populo milites sumpsit et appellavit. Liber
 33 vero primus militiae ordinem docuit. Miles aut ordinarius dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius est, qui per ordinem militat, nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris. Est enim gregarius, id est humilis militiae. Extraordinarius vero, 10
 34 qui ob virtutem promovetur ex ordine. Emeriti dicuntur veterani solutique militia, qui iam in usu proelii non sunt, et quia mereri militare dicitur, ab stipendiis scilicet quae merentur. Idem et veterani dicuntur, quia iam in usu proelii non sunt, sed post
 35 multos militiae labores quietis suffragium consequuntur. Equestres milites dicti quod equo sedeant. Item militat ille in
 36 equestri ordine. Tirones dicuntur fortes pueri, qui ad militiam delegantur atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione nativitatis, sed aspectu et validitudine corporis existimantur. Vnde et tirones dicti, quique antequam sacra- 20
 37 mento probati sint, milites non sunt. Romanae autem militiae mos fuit puberes primos exercere armis. Nam sexto decimo anno tirones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Vergilius (Aen. 7, 162):

Et primo flore iuventus.

25

- 38 Servos sane numquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Hannibalis tempore, cum post Cannense proelium in tanta necessitate fuissent Romani, ut ne liberandorum quidem

1 et... nom. om. K (non A) nom. Gr. T 2 ce. praesunt ABC:
 praesunt ce. K qui in K 3 ab om. K 4 dicitur C 5 antea B
 7 Mil. autem ord. K 12 solitque T militiae (-tie) C¹KT
 13 dicuntur C¹ stip. licet C¹ 14 quia... sunt om. T qui K
 iam corr. ex quam B 16 equos K: ego C¹ idem K militant C¹
 17 quia militiam C¹ 18 regendis K 19 sed ab asp. K: sed ex asp. BT
 20 quique] qui C: quia Schwarz 21 pr. sunt B¹T' sint C¹
 22 primos] plurimos B exerceri BC 23 quo] quod C¹: quos K
 solo om. K 25 primefores T primaevio fl. Virg. 26 nisi] si C¹
 28 ut nec K

servorum daretur facultas. Desertores vocati eo, quod desertis 39
 militaribus officiis evagantur. Hi in alios numeros militiae no-
 men dare prohibentur, sed si non magni temporis culpam con-
 traxerint, caesi numeris suis restituuntur. Sed et qui deserunt
 5 exercitum ad hostes transeunt et ipsi desertores vocantur.
 Conscripti milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo 40
 qui eos ducturus est, sicut transcripti vocantur cum de alia in
 aliam legionem transeunt; et inde transcripti, quia nomina dant,
 ut transcribantur. Optiones dicti, quod sint electi. Nam 41
 10 optare eligere est, sicut est illud (Virg. Aen. 3, 109):

Optavitque locum regno,

id est elegit. Excubitores dicuntur, pro eo quod excubias sem- 42
 per agunt. Sunt enim ex numero militum et in porticibus excu-
 bant propter regalem custodiam. Excubiae autem diurnae sunt,
 15 vigiliae nocturnae. Vnde et vigiles. Velites erant apud Ro- 43
 manos genus militiae, a volitando vocati. Lecti enim agili-
 tate iuvenes cum armis suis post terga equitum consedebant,
 et mox cum ad hostes ventum esset, equis desiliebant, et con-
 tinuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos advecti
 20 fuerant, dimicantibus, hostem perturbabant. Ab his igitur
 velitibus elephanti quondam Hannibalis retro acti, cum regi iam
 a suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto necabantur.
 Castra sunt ubi miles steterit. Dicta autem castra quasi casta, 44
 vel quod illic castraretur libido. Nam numquam his intererat
 25 mulier. Militia autem a militibus dicta; aut a multis, quasi 45
 multitia, quasi negotium multorum; aut a mole rerum, quasi
 moletia. Legio sex milium armatorum est, ab electo vocata, 46

1 darentur C¹ desertus C¹ 2 evacantur K: evagabantur C
 3 nomen mag. T 4 traxerint C sui C¹ sed qui T 7 docturus
 T 8 transeant B 11 regnum KT 13 aiunt T sunt enim ex
 T² in ras. 14 diurn. vig. (om. sunt) K 17 c. a. s. posterga eq. cum
 armis suis cons. K (non A) 18 cum] u (sic) A (pro ut?): om. K
 hostem Orosii (4, 18, 10) codd. esset] fuisset BC 19 per om. C¹
 20 proturb. Orosii codd. 21 velitibus ex vel ictibus B¹ cum rege a suis
 T 22 possint K negabantur K 23 milites CK steterunt K
 24 vel] eo B 25 militibus BK: milibus C¹T 26 negotio K qu.
 moleatia B: qu. moleatica CK 27 Leg. ex militum K¹ a
 delectu Arev.

quasi lecti, id est armis electi. Proprie autem Macedonum
 47 phalanx, Gallorum caterva, nostra legio dicitur. Legio habet
 sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, tur-
 48 mas ducentas. Centuria est pars exercitus in centenos milites
 49 divisa. Vnde et qui his praesunt centuriones dicuntur. Sub- 5
 centuriati vero sunt, non qui in prima, sed qui in secunda cen-
 turia sunt, quasi sub prima centuria: tamen structi etiam ipsi
 et in speculis positi in bello sunt; ut si prima defecerit, isti,
 quos sub se diximus, laborantibus primis subveniunt. Vnde
 et ad insidiandum ponitur subcenturiatus, quasi armis dolosis 10
 50 instructus. Manipulus ducentorum est militum. Manipuli
 autem dicti sunt milites, sive quia bellum primo manu incipie-
 bant, sive quod antequam signa essent, manipulos sibi, id est
 fasciculos stipulae vel herbae alicuius pro signis faciebant, a
 quo signo manipulares milites cognominati sunt. De quibus 15
 Lucanus (1, 296):

Convocat armatos extemplo ad signa maniplos.

51 Turma triginta equites sunt. Romani enim equites in una tribu
 trecenti fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur
 52 et fiebant turma. Cohors quingentos milites habet. Tria sunt 20
 53 militiae genera: sacramentum, evocatio, coniuratio. Sacra-
 mentum, in quo post electionem iurat unusquisque miles se non
 recedere a militia, nisi post completa stipendia, id est, militiae
 tempora; et hi sunt qui habent plenam militiam. Nam viginti
 54 et quinque annis tenentur. Evocatio, dum ad subitum bellum 25
 non solum miles sed et ceteri evocantur. Vnde etiam consul sole-
 bat dicere: 'Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.'
 55 Coniuratio, quae fit in tumultu, quando vicinum urbis pericu-
 lum singulos iurare non patitur, sed repente colligitur multitudo

1 au. lingua Mac. K²C 2 Leg. autem hab. C: Leg. hoc hab. K (non
 A) 4 centones mil. B¹ 7 qu. suprema cent. K stricti BCT
 9 sub se] subesse K: sub secunda C¹ primus C¹ subveniant C
 10 insuandum C¹ 11 ante militum del. numerus K 12 milites del.
 Schwarzs primum K accipiebant K 13 manibus si. id est fasculos
 K 14 pro signis] pronis T 17 vocat K exemplo KT 18 aequitas
 C¹ 19 dabuntur C¹ 20 fiebat B: fiebantur T 25 tenetur C¹T
 26 vocantur K 27 salvam om. T¹ 28 orbis C¹

et tumultuosa in ira conflatur. Haec et tumultuatio dicitur. In acie autem istae fere formae sunt : exercitus, classis, nodus, 56 cuneus, alae, cornua, agmen ; quae formas et nomina ab ipsis rebus, de quibus translata sunt, mutuuntur. Acies dicta, quod 57 5 ferro armata sit et acumine gladiatorum. Exercitus multitudo ex 58 uno genere, ab exercitatione belli vocata. Cuneus est collecta 59 in unum militum multitudo. Vnde propter quod in unum coit, ipsa coitio in unum cuneus nominatus est, quasi couneus, eo quod in unum omnes cogantur. Classes dictae propter divi- 60 10 sionem exercitus, qui postea manipuli dicti sunt. Vnde et Vergilius (Aen. 2, 30) :

Classibus hic locus, hic acies certare solebant.

Iam postea et classica navium dicta. Nodus proprie est densa 61 peditum multitudo, sicut turma equitum. Nodum autem dic- 62 tum pro difficultate, quod vix possit resolvi. Alae in exercitu 63 triginta equites esse dicuntur. Alae autem equites ob hoc dicti, quia tegunt pedites alarum vice. Cornua vocantur extremitas 64 exercitus, quod intorta sit. Agmen dicitur cum exercitus iter 64 facit, ab agendo vocatum, id est eundo. Plautus (Most. 562) : 65 'Quo te agis?' Ipse est enim exercitus ambulans. Nam agmen dicitur, quod in longitudine directum est, quale solet esse cum exercitus portis procedit. Quidquid fuerit aliud, abusive dicitur.

DE CIVIBVS. De imperiis militiaeque vocabulis ex parte IV dictum est ; deinceps civium nomina summatim subiungimus. Cives vocati, quod in unum coeuntes vivant, ut vita communis 2

1 tumultuose Schwarz 2 In agatiae A 3 ante cuneus del. fumus
ut vid. T quae forma sed (formas ed C¹) no. AC¹ : sed omnia K
4 mutantur AK 5 et] ad K mult. unde propter quod ex K (non
A) (cf. § 59) 7 coit et in ip. A 8 coitio] collectio K (non A) in
unum om. K (non A) nom.] nuncupatus corr. vocatus A coneus
KT 10 quae B 12 lo. est hic BT 13 classica] classis Arev.
14 eq. tur. K (non A) 15 propter difficultatem B 16 ob] sub K : ab T
18-21 cum ex. . . dicitur post solet esse K (non AD) 19 vocatur T
(non U) 20 malim quo tu agis? (cf. Class. Rev. 19, 110) ag. et ipse B
21 qu. in long. . . esse bis scripsit K (primum quia in long., deinde quod
in long.) 22 portis protis proc. C¹ aliud] tali ut K (non A) ab.
dic. om. A 25 deinde T subiungemus C

- 3 et ornatior fiat et tutior. Domus unius familiae habitaculum est, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Est autem domus genus, familia, sive coniunctio viri et uxoris. Incipit autem a duobus, et est nomen Graecum.
- 4 Nam familia est liberi ex liberis legibus suscepti, a femore. 5 Genus aut a gignendo et prognerando dictum, aut a definitione certorum prognatorum, ut nationes, quae propriis cognationibus
- 5 terminatae gentes appellantur. Populus est humanae multitudinis, iuris consensu et concordia communione sociatus. Populus autem eo distat a plebibus, quod populus universi cives sunt, 10 connumeratis senioribus civitatis. [Plebs autem reliquum vulgus sine senioribus civitatis.] Populus ergo tota civitas est; vulgus vero plebs est. Plebs autem dicta a pluralitate; maior est enim numerus minorum quam seniorum. Populus vero
- † σουχναμοις † dicitur, id est † σιτοασις †. Vnde et populus dic- 15 tus est. Graece autem populus λαὸς dicitur, a lapidibus. Vulgus est passim inhabitans multitudo, quasi quisque quo vult. Tribus dicuntur tamquam curiae et congregationes distinctae popu-
lorum, et vocatae tribus ab eo quod in principio Romani trifarie fuerunt a Romulo dispersiti: in senatoribus, militibus et plebibus. 20 Quae tamen tribus nunc multiplicatae nomen pristinum retinent.
- 8 Senatui nomen aetas dedit, quod seniores essent. Alii a sinendo dictos accipiunt senatores. Ipsi enim agendi facultatem dabant.
- 9 Senatusconsultus a consulendo et tractando est dictus, quod sic
- 10 fit ut consuleat et nocere non possit. Patres autem, ut Sallustius 25 (Cat. 6) dicit, a curae similitudine vocati sunt. Nam sicut

1 fuit C¹ totior C¹: tuitior T
 tecta dicunt C liberis B¹ 5 nam om. K: nam δώματα greci
 6 aut] autem B: om. K ex liberi K suscepta f. T
 C¹K: aut a definitionum B: aut a divinatione T aut diffinitione (diff.)
 castrorum B propugnatorum C¹ 8 terminata K 9 consen-
 sum et concordis C¹ sociatos C¹ 10 universis K 11 connu-
 meratus B¹ civitatis om. TC plebs . . . civ. hab. ABT: om.
 C¹K 13 vero] ero C¹ 15 σουχναμοις B: σοναμο C¹: συχναμοις K:
 σουχναμοις (ex -μος) T ducitur C σιτος ποασις B: cito σπολσις C:
 cito aciae K: cito cito acie T dic. gr. C 16 autem] enim B 18 pop.
 unde dicta tribus et voc. trib. B 21 quam tantum trib. K (non A)
 pristinum om. K (non A) 22 aliasenendo dictus B¹ 23 accipiunt
 om. B 25 consoleat K

patres filios suos, ita illi rempublicam alebant. Patres con- **11**
 scripti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset,
 nomina eorum praesenti populo in tabulas aureas contulit,
 atque inde patres conscripti vocati. Primi ordines senatorum **12**
 dicuntur inlustres, secundi spectabiles, tertii clarissimi. Iam
 inferius quartum aliquod genus non est. Quamvis autem sena-
 toria quisque origine esset, usque ad legitimos annos eques
 Romanus erat; deinde accipiebat honorem senatoriae dignitatis.
 Censores apud veteres Romanos erant. Est enim nomen cen- **13**
 soris dignitas iudicialis. Censere enim iudicare est. Item
 censores sunt patrimoniorum iudices, a censu aeris appellati.
 Iudices dicti quasi ius dicentes populo, sive quod iure disceptant. **14**
 Iure autem disputare est iuste iudicare. Non est autem iudex,
 si non est in eo iustitia. Praesides rectores provinciae sunt, **15**
 dicti quod praesunt. Praetores autem quasi praeceptores **16**
 civitatis et principes. Idem et quaestores quasi quaesitores, eo
 quod quaestionibus praesunt. Consilium enim et causa apud
 eos est. Proceres sunt principes civitatis, quasi procedes, quod **17**
 ante omnes honore praecedant. Vnde et capita trabium, quae
 eminent extra parietes, proceres dicuntur, eo quod primo pro-
 cedant. Hinc ad primores facta translatio, quod a cetera mul- **18**
 titudine prominent. Tribuni dicti quod plebi vel iura vel opem
 tribuunt. Constituti sunt autem sexto anno post reges exactos.
 Dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi
 tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit, qui eorum
 libertatem tuerentur, et eos adversus iniuriam nobilitatis de-
 fenderent. Vnde et defensores dicti, eo quod plebem sibi com-
 missam contra insolentiam improborum defendant. At contra

1 alebant] egebant T

5 expectabiles *codd.*

12 qu. iuro disc. B: qu. iures disc. K

14 doctores *corr.* du- C

19 honores K

proces BKT

22 prominent BK: preminent (prae-) TC (i.e. praeeminent)

iu. K vel opem *om.* T¹

26 defendunt K: -dent B

2 quia] qui BK

6 autem] enim BK

16 id. sunt et K

13 autem (*prius*) enim B

17 quaestionibus K

capitum tribuum T

proced. primo K (*non A*)

24 sen. cons. K

25 tribunos] tribuens K

decem] inter K

11 aeris *om.* K

20 patrietes T

21 a] d ut vid. T: ad B¹

plebium

- 19 nunc quidam eversores, non defensores existunt. Numerarii
 20 vocati sunt, quia publicum nummum aerariis inferunt. Functi,
 ab eo quod fungantur officio et honore aliquo dicti. Hinc et
 defunctos mortuos dicimus, qui conpleverunt vitae officia ; nihil
 21 enim iam faciunt. Municipes sunt in eodem municipio nati, 5
 ab officio munerum dicti, eo quod publica munia accipiunt.
 Munia enim officia sunt. Vnde et immunes dicuntur, qui
 22 nullum gerunt officium. Municipales originales cives et in loco
 23 officium gerentes. Decuriones dicti, quod sint de ordine curiae.
 Officium enim curiae administrant. Vnde non est decurio, qui 10
 24 summam non intulit vel curiam participavit. Curiales autem
 idem et decuriones. Et dicti curiales, quia civilia munera pro-
 25 curant et exequuntur. Principales, magistrati et duumvirales
 curialium officiorum ordines sunt. Principales dicti, quod primi
 26 sint magistratibus. Magistrati vero, quod maiores sunt reliquis 15
 27 officiis. Duumvirales * *. Tabellio vocatus eo quod sit por-
 titor tabellarum. Idem exceptor, idem et scriba publicus,
 28 quia ea tantum, quae gestis publicantur, scribit. Burgarii a
 burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta bur-
 gos vulgo vocant. Vnde et Burgundionum gentis nomen in- 20
 haesit, quos quondam subacta Germania Romani per castra
 29 disposuerunt, atque ita nomen ex locis sumpserunt. Collegiati
 dicuntur, quod ex eorum collegio custodiisque deputentur, qui
 facinus aliquod commiserunt. Est enim sordidissimum genus
 30 hominum patre incerto progenitum. Privati sunt extranei ab 25
 officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti con-
 trarium, et dicti privati quod sint ab officiis curiae absoluti.

1 nunc] cum C¹ aversores K (non A) Numinarii K (non A):
 Nunc aerarii B 2 n. aerarii K: numerariis C¹ 3 fungatur KT
 officii et h. T: officium exore (suprascr. h) K 6 munerum] numeri K
 (non A) eo quod om. K (non A) publicam C¹ mu. enim pu. K (non
 A) accipiant B acc. mu. en. om. K: acc. mu. om. A 8 nullis g.
 officiis T locum BCT 12 civilia] curialia Schwarz 13 exe-
 guntur C¹: exercentur K dumvirales ex K: dum civiles B
 14 ordine K 15 maiore B sint K (non AU) 16 Dumvirales
 CT: om. K (non AU) port.] fortior K 17 tabularum B
 sceptor BKT et om. K 18 qui ea KT 20 burgundionorum
 genti^a (-tis K²) K 22 ita om. K 26 magistrarum (corr. -orum) B
 27 off. et curis soluti (delet.) abs. K

Mercennarii sunt qui serviunt accepta mercede. Idem et 31
 barones Graeco nomine, quod sint fortes in laboribus. *Bapús*
 enim dicitur gravis, quod est fortis. Cui contrarius est levis, id
 est infirmus. Publicani appellantur conductores vectigalium 32
 5 fisci, vel rerum publicarum, sive qui vectigalia publica exigunt,
 vel qui per negotia saeculi lucra sectantur. Vnde et cognomi-
 nati sunt. Vilicus proprie villae gubernator est. Vnde et a 33
 villa vilicus nomen accepit. Interdum autem vilicus non guber-
 nationem villae, sed dispensationem universae domus Tullio
 10 interpretante significat, quod est universarum possessionum et
 villarum dispensatorem. Actores idem et curatores ab agendo 34
 et curando vocati. Procuratores vero, eo quod vice curatoris 35
 fungantur, quasi propter curatores, sicut proconsul pro consule.
 Coloni sunt cultores advenae, dicti a cultura agri. Sunt enim 36
 15 aliunde venientes atque alienum agrum locatum colentes, ac
 debentes condicionem genitali solo propter agri culturam sub
 dominio possessoris, pro eo quod his locatus est fundus. Coloni
 autem quattuor modis dicuntur. Nam coloni aut Romani sunt,
 aut coloni Latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruris privati.
 20 Inquilini vocati quasi incolentes aliena. Non enim habent pro- 37
 priam sedem, sed in terra aliena inhabitant. Differt autem 38
 inter inquilinum et advenam. Inquilini enim sunt qui emigrant,
 et non perpetuo permanent. Advenae autem vel incolae
 adventicii perhibentur, sed permanentes; et inde incolae, quia
 25 iam habitatores sunt, ab incolendo. Indigenae sunt inde geniti, 39
 et in eodem loco nati, ubi inhabitant. Incola autem non in- 40
 digenam, sed advenam indicat. Peregrini dicti eo quod ignoran- 41

2 grece *T* *βapús*] bare *CK*: bari *T*: baria *B* 3 est co. *K*:
 co. (*om.* est) *A* 4 infirmis *T* 5 exegunt *K* 6 qui]
 quia *B* 7 propriae *BC¹K* villae] linguae *C* ante corr. a
om. *T¹* 9 dispensationum *T* 10 interpretantes *C¹* quod un.
 . . . dispensator est (*ē*) *B* (*B²?*) possessionem *C¹* 12 eo quo *C¹*
 13 funguntur *BT* qu. pr. cur. *om.* *K* (*non A*): qu. pro curatore
Schwarz si. et consul pro consule *K* (*non A*) 14 Colones
K enim] autem *T* 15 atque] et quia *B* hanc deventes *C¹*:
 ac dependentes *T* 17 possessorum *K* 18 col. . . sunt *om.* *K* (*non*
A) 19 aut lat. *T* (*non A*) auxiliares *T*: auxiliares *C¹*
 20 alienam *C¹* 21 Defert *B¹* 22 inquilini enim *T¹* migrant *K*
 24 adventii *B¹* inde *om.* *K* 26 habitant *K* 27 dicti *om.* *K* (*non A*)

tur eorum parentes, a quibus orti existunt. Sunt enim de
42 longinqua regione. Urbani vocabantur, qui Romae habitabant.
Qui vero in ceteris locis, oppidani. Nam sola urbs Roma,
43 cetera oppida. Famuli sunt ex propria servorum familia
orti. Servi autem vocabulum inde traxerunt, quod hi, qui 5
iure belli possint occidi a victoribus, cum servabantur, servi
44 fiebant, a servando scilicet servi appellati. Ancillae a susten-
taculo vocatae. Ἀγκών enim Graece cubitus dicitur. Vnde et
45 anconem dicimus. Mancipium est quidquid manu capi sub-
dique potest, ut homo, equus, ovis. Haec enim animalia 10
statim ut nata sunt, mancipium esse putantur. Nam et ea,
quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium
46 esse, quando capi sive domari coeperint. Ingenui dicti,
quia in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti.
Vnde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. 15
47 Libertus autem vocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo
servitutis addictus. Libertorum autem filii apud antiquos
libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero liber-
48 tinus aut a liberto factus, aut possessus. Manumissus dicitur
quasi manu emissus. Apud veteres enim quotiens manu mitte- 20
bant, alapa percussos circumagebant, et liberos confirmabant;
49 unde et manumissi dicti, eo quod manu mitterentur. Dediticii
primum a deditione sunt nuncupati. Deditio enim dicitur
quando se victi aut vincendi hostes victoribus tradunt: quibus
haec origo nominis fuit. Dum quondam adversus populum 25
Romanum servi armis sumptis dimicassent, victi se dederunt,
50 comprehensique varia turpitudine affecti sunt. Ex his quidam
postea a dominis manumissi, propter suppliciorum notas, quas

1 exorti sunt K 3 urbs (ex urb) est Ro. C 6 occ. auctoribus
K cum servantur C¹: conservabantur BKT (non A) 9 ancone
di. codd. subdique] aut subdi CK 10 ovis om. T enim] autem
K 11 nam ea q. CT (ea ex et) 13 ca. dominari B¹: ca. et domani K
ceperunt (corr. coop-) C 14 non om. C¹ liberi C¹ 17 autem
om. K 18 de liberatis T 19 an poss. B¹ 20 quasi] qui K
mittebantur K 21 al. perc. circ. om. B¹ 23 deditio] dediticius
K 24 vincti aut vinciendi Arev. 25 quodam B¹: quando K
26 sumptis] victis T (vi- ex corr.) vincti Arev. se ded.] sederunt C¹
27 quidem B 28 ad hominis C¹T

manifeste perpassi sunt, ad dignitatem civium Romanorum non pervenerunt. Latini ante Romam conditam apud Latinos fie- 51
bant, numquam per testamentum, sed per epistolam libertatem
sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex
5 testamento aliquid capere, nec suos heredes facere poterant,
cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe
Romana effecti sunt. Dicti autem cives Romani, quia testa- 52
mento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur.
His primum aditus erat in urbe Roma commorari; ceteris
10 autem libertis prohibebatur ne vel in urbe Romana vel infra
septimum ab urbe miliarium commanerent.

DE ADFINITATIBVS ET GRADIBVS. Heredis nomen inpo- V
suit census aeris. Solvet enim tributum auctoris. In hoc
enimvero vocabulo prima successio est hereditatis et generis,
15 ut sunt filii et nepotes. Proheres est, qui loco heredis fungitur, 2
quasi pro herede. Est enim aut institutus, aut substitutus.
Pater est, a quo initium nascitur generis. Itaque is pater- 3
familias vocitatur. Pater autem dictus eo quod patratiōe per-
acta filium procreat. Patratiō enim est rei veneriæ consum-
20 matiō. Lucretius (4, 1129):

Et bene patra patrum.

Genitores autem a gignendo; et parentes quasi parientes. 4
Idem et creatores. Crementum enim est semen masculi, unde 5
animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores
25 parentes dicuntur. Mater dicitur, quod exinde efficiatur aliquid. 6
Mater enim quasi materia; nam causa pater est. Pater familias 7
autem dictus, quod omnibus in familia sua positis servis tamquam
pater filiis patria dilectione consulit, servorumque condicionem
a filiorum affectu non discernit, sed quasi unum membrum

2 Lat.] Liberti *K* (non *A*): Latini liberti *Arev.* 4 unde *K* 5 potue-
rant *K* 6 Rom. po. ci. *A* 8 redicuntur *K* 9 additis *K*
10 ne vel ur. *K* roma *CT ut vid.* intra *dett.* 11 commanere *K*
13 solvit *K* enim *om. T¹* 14 enimvero *K*: enim *B¹CT*: enim viri *B³*
15 ut sint *C* Proheredis *C¹K* heredis] heris *K² (K¹ n. l.)*
17 itaque patresfam. *T*: inde autem paterfam. *K* (non *A*) 18 dicitur
eo *T¹* 21 parta patrum *Lucr.* 23 cremtum *K* un. et an. et
T 25 aliquid *om. T¹* 28 consuluit *T* 29 fil. affectio *K*

amplectit. Hinc enim exortum est nomen patri familias. Qui
autem inique dominantur in servis, hoc se nomine nequaquam
8 reputent appellari. Matrem familias inde vocari, quia per quan-
dam iuris sollemnitatem in familiam transit mariti. Tabulae
enim matrimoniales instrumenta emptionis suae sunt. Alias 5
sicut matrona est mater primi pueri, id est quasi mater nati, ita
mater familias illa est quae plures enixa est. Nam familia ex
9 duobus esse incipit. Avus patris pater est, ab aevo dictus, id
est ab antiquitate. Proavus avi pater est, quasi prope avum.
Abavus proavi pater [est], iam longe ab avo. Atavus abavi 10
10 pater. Tritavus atavi pater, quasi tetravus, id est quartus super
avum. Sed tritavus ultimum cognationis nomen est. Familia
11 enim oritur a patre, terminatur in tritavo. Filius et filia a
familia dicti sunt; ipsi enim primi in ordine nascentium existunt.
Vnde et Cornelia familia stirps ipsa omnis a Cornelio orta. 15
12 Familia autem a femore. Femore enim genus et stirps osten-
ditur. Nam familia pro servis abusive, non proprie dicitur.
13 Stirps ex longa generis significatione vocatur. Gnatus dictus
quia generatus. Vnde et per G scribitur. Suboles eo quod
14 substitutio sit generis. Quadripertitus est autem ordo filiorum, 20
ita: unigenitus, primogenitus, medius, novissimus. Primo-
genitus, ante quem nullus. Vnigenitus, post quem nullus.
Medius, inter omnes. Novissimus, post omnes. Idem et
minimus, a monade. Novissimus autem propter quod novus,
15 quia ceteri praecedendo antiquiores existunt. Quattuor etiam 25
modis filii appellantur: natura, imitatione, adoptione, doctrina.

1 amplectitur B: amplectatur K enim] autem B: om. K (non A)
est ex. nom. K (non A) patrisfamiliae K 2 in om. B 3 se
putent C¹: putent BC²: repetent T¹ 4 iuris] auris K maritim
C¹ tabula en. matrimonialis K 5 alia C¹ 6 est et ma. C 8 esse
om. T pater patris K 9 prope savum T 10 proavi] atavi T
est hab. CK: om. BT At. ab. pa. om. T¹ 11 abavi C¹
tertavus T¹: tretavus C¹T²: tritavus K supra atavum T 12 triavus
T ultimus K 13 a (pr.) om. T 15 stirpis codd. (etiam A) ip.
st. A 16 femur en. codd.: corr. Arev. et ex est ut vid. T: est
et K: ex B stirpis codd. 18 Stirpis BT ex om. T
teneris C¹ 20 est et ordo om. T¹ (non U): autem (eras.) est or. A
22 antequam BT unig. . . null. om. A¹K postquam B¹T
23 idem] ideo K 24 menimu K 25 ceteris T precidendo T

Natura, veluti quum dicuntur filii Abrahae Iudaei. Imitatione,
 ut ipsius Abrahae fidem imitantes ex gentibus, dicente Evan-
 gelio (Luc. 3, 8): 'Potens est Deus de lapidibus istis suscitare
 filios Abrahae'; veluti sicut eosdem Iudaeos Dominus filios
 5 esse dicit diaboli; a quo non nati, sed quem fuerant imitati.
 Adoptione quoque, quod humana consuetudine nulli licet ne- 16
 scire, vel sicut nos Deo non natura, sed adoptione dicimus:
 'Pater noster, qui es in caelis.' Doctrina, sicut Apostolus filios
 suos appellat eos quibus Evangelium praedicavit. Filii autem 17
 10 ideo in legibus liberi appellantur, ut isto vocabulo secernantur
 a servis; quia sicut servus in potestate est domini, sic filius in
 potestate est patris. Inde etiam filio fit emancipatio, ut sit
 liber a patre, sicut fit servo manumissio, ut sit liberatus a domino.
 Item liberi dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam 18
 15 filii ex libero et ancilla servilis condicionis sunt. Semper enim
 qui nascitur deteriore parentis statum sumit. Naturales autem 19
 dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit,
 non honestas coniugii. Idem et pueri a pube. Adoptivus 20
 20 filius est, qui aut patre iusto, aut avo, aut proavo, cuius pote-
 state per mancipationem est traditus in alienam potestatem, qui
 utriusque fert nomen, ut Fabius Aemilius, vel Scipio Paulinus.
 Gemini sunt non duo tantum simul nati, sed etiam plures. De 21
 geminis autem uno abortu, alter, qui legitime natus fuerit, Vopi-
 scus nominatur. Posthumus vocatur eo quod post humationem 22
 25 patris nascitur, id est post obitum. Iste et defuncti nomen
 accepit. Sic enim lex voluit, ut qui de defuncto nascitur, defuncti
 nomine appelletur. Nothus dicitur, qui de patre nobili et de matre 23

1 quum *om.* *K*¹ dicimus *T* 2 ipsi *T* 3 potens] potest *C*¹
 4 vel uti (ut) . . . imitati *om.* *K* eosdem *om.* *A*¹ 5 esse *om.* *A*¹:
 post dicit *A*² fuerant] sperant *B* 6 quod] quam *B* nullus
T: nullius *K* licet *om.* *C*¹ 7 sed sola adopt. *K*: sed optione *C*
 11 dom. sui sic *B*¹ 12 filius manc. *K*¹ 14 dicti *om.* *A*¹ quia] qui
A ex *corr.* (ex quia?) nam] libertini *A*¹*K*: nam lib. *A*² 15 ex
 li. et *om.* *A*¹ 16 deteriore parente *K* 20 per mancipatione *KT*
 quia utr. *T* 21 Aem.] eusebius *B*: Aemilianus *Arev.* paulus *C*
 22 na. sim. *BC* 23 unum ab. *B*: uno abortu *C*¹*K* 25 istet d. *C*¹
 26 de *om.* *C* de def. no. *T*: def. nomen *K* 27 nob. et de patre (*corr.*
ma-) ign. *K*: nob. et nobili (*corr.* ign-) matre *B*: nob. et matre ign. *C*

- ignobili gignitur, sicut ex concubina. Est autem hoc nomen
 24 Graecum et in Latinitate deficit. Huic contrarius spurius, qui
 de matre nobili et patre ignobili nascitur. Item spurius patre
 incerto, matre vidua genitus, velut tantum spurii filius; quia
 muliebre naturam veteres spurium vocabant; velut ἀπὸ [τοῦ] 5
 25 σπόρου, hoc est seminis; non patris nomine. Eosdem et Favonios
 appellabant, quia quaedam animalia Favonio spiritu hausto con-
 cipere existimantur. Vnde et hi, qui non sunt de legitimo
 matrimonio, matrem potius quam patrem sequuntur. Latine
 26 autem spurii quasi extra puritatem, id est quasi immundi. Nepos 10
 est, qui ex filio natus est. Dictus autem nepos quasi natus
 post. Primum enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus
 enim substitutionis est. Hinc et posteritas, quasi postera aetas.
 Nepos autem utriusque sexus est. Nam ut neptis dicamus in
 27 iure est propter discretionem successionis admissum. Pronepos 15
 est, qui ex nepote conceptus natusque est. Et dictus pronepos,
 quasi natus porro post. Ex hoc quoque gradu incipit vocari et
 progenies, quasi porro post geniti. Nam filii et nepotes non
 28 sunt progenies, quia non est in eis longa posteritas. Sicut au-
 tem inferius longe editi progenies dicuntur, ita superius proavi, 20
 atavi qui et progenitores appellantur, quasi porro generantes.
 29 Pronepos dictus, quia prope nepotem. Abnepos, quia seiungitur
 a nepote. Est enim inter illum et nepotem pronepos. Adnepos
 30 abnepotis filius. Trinepos adnepotis filius, quia post nepotem
 31 quartus in ordine est, quasi tetranepos. Minores autem non 25
 dicimus, nisi quotiens graduum deficit nomen, ut puta filius,
 nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi isti gradus

3 ign. et nasc. B¹ idem K 4 quia] quam K 5 puriom K (pro
 σπόριον?) velut om. K τοῦ hab. K: om. BCT 6 nomen T
 Eosd. effabonios T 7 appellant K austu K 8 cipere C¹
 9 patrem] matrem C¹ latini B 10 quasi (prius) om. K (non A)
 id est] vel T 11 qui] quasi K est om. K 12 pr. enim filium
 K 13 substitutionis T 14 in om. K 15 amissam B¹: amissum C¹
 16 ex nep. natus est T 17 quoque] que A: om. K 18 quasi . . . gen.
 om. C¹ 20 inferi B¹ edit C¹ dic. prog. B 21 et avi q.
 K: atavique dett. 22 dictos C¹ quasi B sei. ad nepotem C¹
 23 atnepos K 24 adneptis C¹: abneptis T 25 qu. tretanepos C¹
 26 gradum K: gradu T 27 atnepus K: om. C trinepotis T

defecerint, merito iam dicimus minores, sicut et maiores dicimus, post patris, avi, proavi, abavi, atavi, tritavique vocabulum.

DE AGNATIS ET COGNATIS. Agnati dicti eo, quod acce- VI
dant pro natis, dum desunt filii. Qui ideo prius in gente agno-
5 scuntur, quia veniunt per virilis sexus personas, veluti frater
eodem patre natus, vel fratris filius neposve ex eo; item patruus.
Cognati dicti, quia sunt et ipsi propinquitate cognationis 2
coniuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per feminini
sexus personas veniunt, nec sunt agnati, sed alias naturali iure
10 cognati. Proximus, propter proximitatem sanguinis appellatus. 3
Consanguinei vocati, eo quod ex uno sanguine, id est ex uno 4
patris semine sati sunt. Nam semen viri spuma est sanguinis
ad instar aquae in scopulos conlisae, quae spumam candidam
facit, vel sicut vinum nigrum, quod in calice agitatum spumam
15 albentem reddit. Fratres dicti, eo quod sint ex eodem fructu, 5
id est ex eodem semine nati. Germani vero de eadem genetrice 6
manantes; non, ut multi dicunt, de eodem germine, qui tan-
tum fratres vocantur. Ergo fratres ex eodem fructu, germani
ex eadem genetrice manantes. Vterini vocati, quod sint ex 7
20 diversis patribus, et uno utero editi. Nam uterus tantum mu-
lieris est. Quattuor autem modis in Scripturis divinis fratres 8
dici: natura, gente, cognatione, affectu. Natura, ut Esau et
Iacob, Andreas et Petrus, Iacobus et Iohannes. Gente, ut
omnes Iudaei fratres inter se vocantur in Deuteronomio (15,
25 12): 'Si autem emeris fratrem tuum, qui est Hebraeus.' Et
Apostolus (Rom. 9, 3): 'Optabam,' inquit, 'ego Anathema
esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secun-
dum carnem, qui sunt Israhelitae.' Porro cognatione fratres 9

2 patres *B* abavi *om.* *K* 3 accidunt *B* 5 virili s. *BT*: virilem
sexum *K* 6 ve *Gaius Inst.* 1, 156: vel *codd.* it. patrus *T*
8 habetur *K* femini *C*¹ *T* 11 ex (*alt.*) *om.* *BC* 12 patri *C*¹ sati
K: nati *BCT* sunt *om.* *B* 13 speculos consolis aquae *C*¹
16 semine *om.* *C* veri *T* 18 fr. eodem fructus (*corr.* -tu) *C* 20 et]
ut *C*¹ nam *om.* *K* (*non A*) 22 dici *T*: dicti *A* (fr. d. in scr. div.)
BU: dicuntur *CK* cognitione *C*¹ 23 Iac. et Ioh. *om.* *BK* (*non AU*)
24 fratres *om.* *B*¹ 25 tuum *om.* *T* et paulus Apost. *K*: paulus et (*ex-*
punct.) Apost. *C* (*non A*) 26 inquit ego *om.* *K* (*non AU*) 27 a Christo
usque carnem *A*: a Chr. p. f. m. (*om.* qui . . . car.) *K* 28 cognatio *B*¹

vocantur, qui sunt de una familia, id est patria ; quas Latini
 paternitates interpretantur, cum ex una radice multa generis
 turba diffunditur. Et in Genesi dixit Abraham ad Loth (13,
 8): 'Non sit rixa inter me et te et inter pastores tuos et pas-
 tores meos, quia omnes fratres nos sumus.' Et certe Loth non
 10 erat frater Abrahæ, sed filius fratris eius Aram. Quarto modo
 affectu fratres dici, qui in duo scinduntur: spiritale et commune.
 Spiritale, quo omnes Christiani fratres vocamur, ut (Psalm. 133,
 1): 'Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in
 unum.' In commune, cum et omnes homines ex uno patre
 nati pari inter nos germanitate coniungimur, Scriptura loquente
 (Isai. 66, 5): 'Dicite his qui oderunt vos: Fratres nostri vos
 11 estis.' Germana ita intellegitur ut germanus, eadem genetrice
 12 manans. Soror autem, ut frater. Nam soror est ex eodem
 semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis ha-
 13 beatur. Fratres patruales dicti, eo quod patres eorum germani
 14 fratres inter se fuerunt. Consobrini vero vocati, qui aut ex
 sorore et fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi con-
 15 sororini. Fratruales autem materteræ filii sunt. Sobrini
 16 consobrinorum filii. Tius Graecum est. Patruus frater patris
 est, quasi pater alius. Vnde et moriente patre pupillum prior
 17 patruus suscipit, et quasi filium lege tuetur. Avunculus est
 matris frater, cuius nomen formam diminutivi habere videtur,
 18 quia ab avo venire monstratur. Amita est soror patris quasi
 alia mater. Matertera est soror matris, quasi mater altera.
 19 Socer est, qui filiam dedit. Gener est, qui filiam duxit. Gener

1 vocabitur C¹ fam. una B pareria C¹ latine T 2 una rad.
 multa radice mu. gc. C¹ 3 turba om. B¹ 4 te et int. meos et tuos quia
 K (non A): te et int. p. meos et p. tuos B: te et int. p. tu. et inter p. m.
 C 5 omnes om. K (non A) 7 dici (ex dicit K) BCK: dicti AT
 duos B: duos C¹ scinditur K (non A) 9 hab. . . un.] et cetera K
 (non A) 10 omnes om. K 11 pari] patri CT: om. K coniungimus
 T 13 ita] igitur T 15 quod] quae B agnationis C¹ habetur B¹
 16 Fratres BT: Fratrum filii CK 17 quia aut C¹ T: quia B ex
 sor.] exorare C¹ 18 et fr.] aut ex fr. T consoroni B: consobrini T:
 consobrini C¹ 19 exobrini KC¹ 20 gr. nomen est C 21 mor.]
 discedente B 22 suscepit B¹ K est om. A 23 fr. ma. KC (mat)
 (non A) hab. vid.] habetur K¹ (non A) 25 alt. ma. AB: alia ma.
 K 26 est om. K (non A) de.] duxit B est om. K (non A)

autem dictus, quod adsciscatur ad augendum genus. Socer
 autem et socrus, quod generum vel nurum sibi adsociant.
 Vitricus [est], qui uxorem ex alio viro filium aut filiam habentem **20**
 duxit. Et dictus vitricus quasi novitricus, quod a matre super-
5 ducatur novus. Privignus est qui ex alio patre natus est; et **21**
 privignus dici putatur quasi privigenus, quia prius genitus.
 Vnde et vulgo antenatus. Vocabula a gente haec videntur de- **22**
 clinata: genitor, genetrix, agnati, agnatae, cognati, cognatae,
 progenitores, progenetrices, germani, germanae. ITEM DE **23**
10 PRAEDICTIS AFFINITATIBVS. Auctor mei generis mihi pater est,
 ego illi filius aut filia. Patris mei pater mihi avus est, ego illi
 nepos, aut neptis. Patris mei avus mihi proavus est, ego
 illi pronepos, aut proneptis. Patris mei proavus mihi abavus
 est, ego illi abnepos, aut abneptis. Patris mei abavus mihi
15 atavus est, ego illi adnepos, aut adneptis. Patris mei atavus
 mihi tritavus est, ego illi trinepos, aut trineptis. DE PATRIVIS. **24**
 Patris mei frater mihi patruus est, ego illi fratris filius, aut filia.
 Patru mei pater mihi pater magnus est, ego illi filii, aut filiae
 fratris filius, aut filia. Patru mei avus mihi propatruus est, ego
20 illi filii, aut filiae aut nepos, aut neptis. Patru mei proavus
 mihi adpatruus est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia.
 DE AMITIS. Patris mei soror mihi amita est, ego illi fratris filius, **25**
 aut filia. Amitae meae mater mihi amita magna est, ego illi
 filiae fratris filius, aut filia. Amitae meae avia mihi proamita
25 est, ego illi nepotis aut neptis filius, aut filia. Amitae meae
 proavia mihi abamita est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut
 filia. DE AVUNCVLIS. Matris meae frater mihi avunculus est, **26**
 ego illi sororis filius, aut filia. Avunculi mei pater mihi avun-
 culus magnus est, ego illi filii sororis filius, aut filia. Avunculi

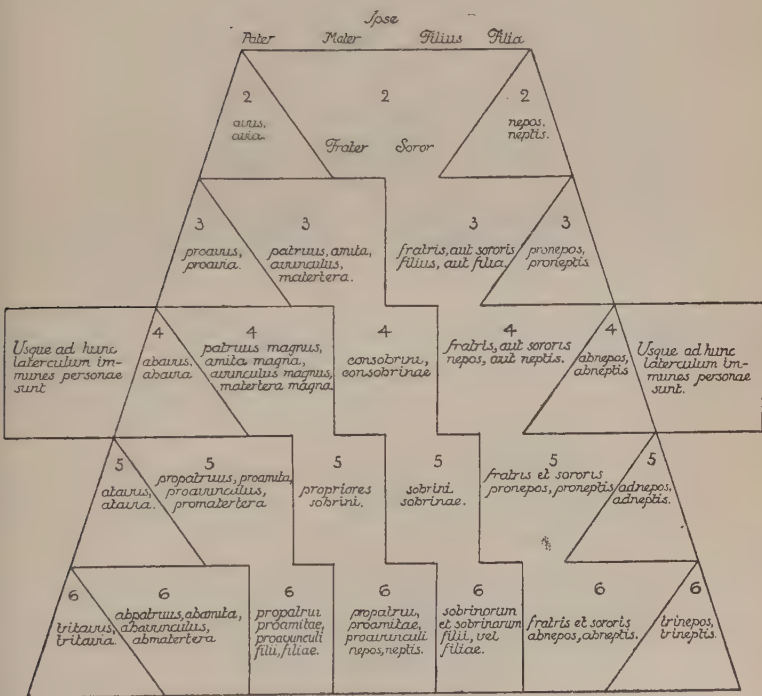
1 adsciscatur T socerum socr. K¹ 2 adsociant B: adsociat T:
 adsociabit (corr. -vit) C 3 est hab. BCU: om. AKT ex om. K¹
 4 novitricus T 5 et om. K¹: ut C¹ 6 dictus put. C quia]
 quasi KT: vel quasi Arev. 7 andenatus B: antea natus C a
 gente om. K (non A) §§ 23-29 Varias lectiones codicum plerumque com-
 memorare nolui. Stemma I hab. A² (imperfect.) C (imperfect.) T Stemma
 II hab. CKU Stemmata II et I (hoc ordine) hab. BD Stemmata I,
 II, III hab. G

ISIDORI

mei avus mihi proavunculus est, ego illi filii nepos, aut neptis.
Avunculi mei proavus mihi abavunculus est, ego illi neptis filius,
27 aut filia. DE MATERTERIS. Matris meae soror mihi matertera
est, ego illi sororis filius, aut filia. Materterae meae soror mihi
matertera magna est, ego illi sororis nepos, aut neptis. Aviae 5
meae soror mihi abmatertera est, ego illi pronepos sororis, aut
pronepotis. Proaviae meae soror mihi promatertera est, ego
illi neptis filius, aut filia.

Stemmata dicuntur ramusculi, quos advocati faciunt in genere, 28 cum gradus cognationum partiuntur, ut puta ille filius, ille pater, ille avus, ille agnatus, et ceteri, quorum figurae haec :

STEMMA I

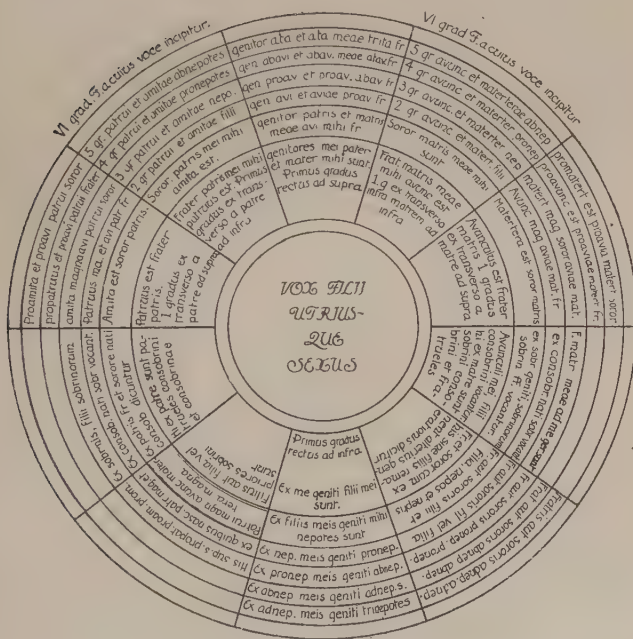
§ 28 St. . . . fig. haec om. D 1 quos] quod C 2 patiuntur KT
utpote C: puta (om. ut) TU pat. avus ille agnatus et cognatus et
cet. T 3 cetera CK fig. haec esse debent CK: figura est T

STEMMA II

[illegible]

Haec consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus 29
dirimens usque ad ultimum gradum subtraxerit, et propinquitas
esse desierit, eam rursus lex matrimonii vinculo repetit, et quo-
dam modo revocat fugientem. Ideo autem usque ad sextum
5 generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex
aetatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propin-
quitas generis tot gradibus terminaretur.

STEMMA III

§ 29 Haec cons. . . termin. ante § 23 CK 3 vinculum CK (non A)
repetet BTU (non A) quodammodo] quemadmodum C 5 sicut
om. K

VII DE CONIUGIIS. Vir sexum significat, non coniugium, nisi
 2 adieceris vir eius. Maritus vero etiam sine adiectione coniugem
 sonat ; et a mare maritus, quasi mas. Est enim nomen primae
 positionis, quod facit in diminutione masculus, in derivatione
 3 maritus. Sponsus ab spondendo vocatus. Nam ante usum
 tabellarum matrimonii cautiones sibi invicem emittebant, in
 quibus spondebant se invicem consentire in iura matrimonii,
 4 et fideiussores dabant. Vnde admissum est ut sponsum dica-
 mus virum, ab spondendo, et sponsam similiter. Ceterum pro-
 prie spondere velle est. Ergo sponsus non quia promittitur, 10
 5 sed quia spondet et sponsos dat. Arrabo dicta, quasi arra
 bona. Quod enim datur pro coniugio, bene datur, quia coniu-
 gium bonum est. Quod vero causa fornicationis aut adulterii,
 6 malum est, idcirco arrabo non est. Dicta autem arra a re, pro
 qua traditur. Est autem arra non solum sponsio coniugal-
 15 sed etiam pro qualibet promissa re, ut aut reddatur aut con-
 7 pleatur. Proci nuptiarum petitores, a procando et petendo
 8 dicti. Pronuba dicta, eo quod nubentibus praeest, quaeque
 nubentem viro coniungit. Ipsa est et paranympa. Nam
 nympa sponsa in nuptiis ; et nympa pro lavationis officio, quod 20
 9 et ad nomen nubentis adluditur. Coniuges appellati propter
 iugum, quod inponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim
 nubentes subici solent, propter futuram concordiam, ne sepa-
 rentur. Coniuges autem verius appellantur a prima desponsa-
 tionis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur coniugal-
 25 cubitus ; sicut Maria Ioseph coniux vocatur, inter quos nec

2 coniugium K 3 a marte T 4 quod] quae B¹ masc. et in der.
 B: om. T 5 spondo BK 6 tabellarius K cautionem K
 emitabant T (pro im-?) 7 in] iu T¹ ius T² 8 et fide et iussos T
 10 sponderi puellae est Serv. ad Aen. 10, 79 promittit K 11 dat
 sua voluntate C (non AU) qu. ar. bo. om. K (non A) quia si C¹
 12 enim] est K (non A) 14 ar. arra bono non K (non A) : arra bon T
 (non U) Di. est au. B 16 etiam et pro AC re prom. K : prom.
 (om. re) CT (vid. infra) ut aut redd. aut co. ACK : data ut co. B :
 reddant aut co. T 17 Proti nuptiarum B¹ a om. C¹ procando ut
 vid. T¹ (cf. X. 214) : precando (praec-) CKT² : pretando B¹ 19 virum
 K est] et T ante corr. 20 quod] quia B 21 ad om. C¹ con-
 iungentes C¹ 25 quaevis C¹ : quodvis B int. eos adh. T : adh. (om.
 int. eos) C¹

fuerat nec futura erat carnis ulla commixtio. Nuptae dictae, **10**
 quod vultus suos velent. Translatum nomen a nubibus, quibus
 tegitur caelum. Vnde et nuptiae dicuntur, quod ibi primum
 nubentium capita velantur. Obnubere enim cooperire est.
5 Cuius contraria innuba, hoc est innupta, quae adhuc vultum **11**
 suum non velat. Vxores vocatae, quasi unxiores. Moris enim **12**
 erat antiquitus ut nubentes puellae simul venirent ad limen
 mariti, et postes, antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis
 et oleo unguerent. Et inde uxores dictae, quasi unxiores :
10 quae ideo vetabantur limina calcare, quod illic ianucae et coeant
 et separentur. Matrona est quae iam nupsit, et dicta matrona, **13**
 quasi mater nati, vel quia iam mater fieri potest, unde et
 matrimonium dictum. Distinguitur autem inter matronam et
 matrem, et matrem et matremfamilias. Nam matronae, quia
15 iam in matrimonium convenerunt : matres, quia genuerunt :
 matresfamilias, quia per quandam iuris sollemnitatem in familiam
 mariti transierunt. Monogamus dictus, quia uni tantum nupsit. **14**
 Μόνον enim apud Graecos unum dicitur, γάμος nuptiae inter-
 pretantur. Digamus autem et trigamus a numero uxorum vo- **15**
20 catus, quasi duabus, vel tribus maritus. Vidua vocata, quod **16**
 cum viro duo non fuerit, nec circa consortium alterius viri post
 mortem coniugis primi adhaeserit. Nam quae alteri post mor-
 tem prioris viri nupserint, viduae non dicuntur. Item vidua

1 erat] est C ¹	ulla] illa T	dicuntur B	di. eo quod K
2 translatus T	3 nuptae (-te) KT	4 velentur K	5 Cui K in-
nubiba C ¹	6 velet T ante corr.	qu. uxiores T ante corr. : qu.	
unxores Servius ad Aen. 4, 45 ⁸	8 potes T ante corr.	ornarentur	
B	9 et] e K	10 utebantur T	limen K illae B
12 vel om. K	iam om. K	14 et matrem om. BC ¹ K	nam
om. K (non A)	15 iam om. BK (non A)	matrimonio K	ma.
qu. gen. om. K (non A)	16 in familia matri K (non A)	17 unius	
BCT	18 ap. Gr. om. B ¹	γάμος n. i. om. K (non A)	19 Dicamus et
A : Bigammus au. vel K	uxorem C ¹	vocatur C ¹ K : vocantur	
(sic) A	20 qu. . . . mar. om. K (non A)	maritis B ¹	21 duo
non fu. T ² ut vid. : duo fu. ABCKT ¹	fuerit T ¹ ut vid. : -int ABCKT ²		
ut vid.	quae autem nec ci. K (non A)	vi. quae post K (non	
A)	22 coni. . . . mortem om. K (non A)	adh.] deserit T ² (T ¹	
n. l.)	23 nupserit T	it. viduae vocatae K (non A)	

dicta, quod sola sit, nec circa consortium viri coniugalia iura
 17 custodiat. Fratris uxor fratrissa vocatur. Mariti frater levir
 dicitur. Duorum inter se fratrum uxores ianetrices vocantur,
 quasi eandem ianuam terentes, vel per eandem ianuam iter ha-
 18 bentes. Viri soror galos appellatur. Sororis vir speciale nomen 5
 19 non habet, nec uxoris frater. Matrimonium est nubilum
 20 iusta conventio et condicio. Coniugium est legitimarum per-
 sonarum inter se coeundi et copulandi nuptiae: coniugium
 dictum quia coniuncti sunt, vel a iugo quo in nuptiis copu-
 21 lantur, ne resolvi aut separari possint. Conubium autem non 10
 a nupta, sed a nubendo formatum. Dicitur autem conubium,
 cum aequales in nuptias coeunt, ut puta cives Romani, pari
 utique dignitate. Conubium autem non est, cum civis Romanus
 cum Latina iungitur. Quotiens autem conubium non est, filii
 22 patrem non sequuntur. Hymenaeus dicitur a quodam Hy- 15
 menaeo, qui primus prospere usus est nuptiis, vel ἀπὸ τοῦ ὕμνος,
 23 quae membrana virginitatis est claustrum. Contubernium est
 ad tempus coeundi conventio; unde et tabernaculum, quod
 24 modo huc, modo illuc praefigitur. Repudium est quod sub
 25 testimonio testium vel praesenti vel absenti mittitur. Divortium 20
 est quotienscumque dissoluto matrimonio alter eorum alteras
 nuptias sequitur. Divortium autem dictum a flexu viarum, hoc
 26 est, viae in diversa tendentes. Frivolum est cum eo animo
 separantur, ut rursum ad se invicem revertantur. Nam frivolus
 est velut quassae mentis et fluxae, nec stabilis. Proprie autem 25
 27 frivola vocantur fictilia vasa inutilia. Tribus autem ob causis

1 solae sint <i>K</i> (non <i>A</i>)	circa] ira <i>K</i> (non <i>A</i>)	2 custodiant <i>K</i>
levis <i>B</i> ¹	3 ianetrices <i>K</i>	5 glos <i>edd.</i> app.] dicitur <i>C</i>
om. <i>T</i>	nobilium <i>CKT</i>	7 iuxta <i>T</i>
conjug. <i>T</i>	9 vel] ve <i>K</i>	quod <i>C</i> ¹ : om. <i>T</i>
10 aut] et <i>T</i>	11 ad nubendo <i>B</i>	in om. <i>BU</i>
dim. <i>etc.</i> (vi. 17) in <i>A</i> (non in <i>D</i>)	12 in om. <i>T</i>	post di. au. co. <i>seq.</i> formam
paratique <i>inc.</i> <i>T</i>	13 non om. <i>T</i> ¹	17 quem me. <i>B</i> ¹
<i>T</i>	20 vel abs. om. <i>K</i> (non <i>D</i>)	21 quotiens diss. <i>T</i>
<i>DK</i>	variarum <i>B</i> ¹	hoc . . . tend. om. <i>K</i> (non <i>D</i>)
23 vias <i>codd.</i> (et <i>Isid.</i> ?)	diversos ut vid. <i>T</i> ¹ (non <i>D</i>)	24 autem om.
rentur <i>T</i>	fribulum <i>K</i>	25 ve. quasi se mentis <i>T</i>
et fl. <i>K</i> : effluxae <i>C</i> ¹ : et effl. <i>BT</i>	stabiles <i>BK</i>	26 ob <i>B</i> ¹ <i>TU</i> : om.
<i>C</i> : e <i>K</i> : ab <i>det.</i>		

ducitur uxor : prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi
(1, 28) : ' Et benedixit eos,' dicens : ' Crescite et multipli-
camini ' : secunda causa adiutorii, de qua ibi in Genesi dicitur
(2, 18) : ' Non est bonum esse hominem solum ; faciamus ei
5 adiutorium simile ' : tertia causa incontinentiae, unde dicit
Apostolus, ut (1 Cor. 7, 9) : ' Qui se non continet, nubat.' In 28
eligendo marito quattuor spectari solent : virtus, genus, pulchri-
tudo, sapientia. Ex his sapientia potentior est ad amoris
affectum. Refert haec quattuor Vergilius de Aenea, quod his
10 Dido impulsus est in amorem eius (Aen. 4, 11-14) :

Pulchritudine :

Quam sese ore ferens !

Virtute :

Quam forti pectore et armis !

15 Oratione :

Heu quibus ille

iactatus fatis, quae bella exhausta canebat !

Genere :

Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.

20 Item in eligenda uxore quattuor res inpellunt hominem ad 29
amorem : pulchritudo, genus, divitiae, mores. Melius tamen si
in ea mores quam pulchritudo quaeratur. Nunc autem illae
quaeruntur, quas aut divitiae aut forma, non quas probitas
morum commendat. Ideo autem feminae sub viri potestate 30
25 consistunt, quia levitate animi plerumque decipiuntur. Vnde
et aequum erat eas viri auctoritate reprimi. Proinde et veteres
voluerunt feminas innuptas, quamvis perfectae aetatis essent,
propter ipsam animi levitatem in tutela consistere.

1 dicitur C ¹ KT	3 sec. est cau. K (non D)	dicitur om. K
(non D)	4 fac. . . . sim. om. K	5 adiutorem D sim. sui B
causa om. K (non D)	incontinentia C	6 Ap.] paulus K (non D)
7 expectari codd.	8 ex his. . . Pulc. om. D	est pot. K
T	ref. autem h. K	9 effectum
12 quem dett. (non D)	o. referens K	
14 qua se forte B	16 eu BDT : e C ¹ K	17 iactus T ¹ factis C ¹
18 gen. ut cre. D	19 una C ¹	20 uxore om. K
(non D) autem om. KM (non D)	23 querentur K (non M) : que ferun-	22 quaeritur K
tur T	24 commendat C	§ 30 om. M
27 volunt T	25 animi] enim T ¹	

LIBER X

DE VOCABVLIS

1 ORIGO quorundam nominum, id est unde veniant, non pene omnibus patet. Proinde quaedam noscendi gratia huic operi interiecimus.

DE QVIBVSDAM VOCABVLIS HOMINVM. Licet origo nominum, unde veniant, a philosophis eam teneat rationem, ut per 5 denominationem homo ab humanitate, sapiens a sapientia nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens; tamen claret alia specialis in origine quorundam nominum causa, sicut homo ab humo, unde proprie homo est appellatus. Ex quibus exempli gratia quaedam in hoc opere posuimus. 10

A

2 Aeros, vir fortis et sapiens. Auctor ab augendo dictus. Auctorem autem feminino genere dici non posse. Nam quaedam sunt quae in feminino flecti non possunt, ut cursor. Actor, **3** ab agendo. Alumnus ab alendo vocatus, licet et qui alit et qui 15 alitur alumnus dici potest; id est et qui nutrit et qui nutritur; **4** sed melius tamen qui nutritur. Amicus, per derivationem, **5** quasi animi custos. Dictus autem proprie: amator turpitudinis, quia amore torquetur libidinis: amicus ab hamo, id est, a catena caritatis; unde et hami quod teneant. Amabilis 20 autem, quod sit amore dignus. Amasius, eo quod sit pronus **6** ad amorem. Astutus ab astu vocatus, quod est callidi et cauti

1 Or. . . . interiec. om. MC¹ 5 veniat BCK philophilis B 6 homo] hominum K (non A) 8 hominum T 10 gratia] causa B sap. et for. T² 13 autem om. C T¹ (non W): om. AIKT²U ut vid. V 16 di. al. pot. A 17 tam. mel. B 18 animi ABC: amicitiae (-ti-, -ie) IKTW lib. om. KC¹A (non I) 19 hamo] amore T² qu. AKV: un. et adimi qu. C¹: un. etiam qu. T: un. et amicos U: inde etiam hii qu. W: inde et ami qu. BI teneat B 21 Amasius . . . ad am. om. AKUV (non W) 22 vocatur AC (non IUW) cati K (non AUUV)	2 nascendi B huic] huius K teneant C per den. om. T¹ 7 quia] quam A claret] de re A 12 Aeros . . . sap. om. T¹ (non A) 14 Act. ab ag.] Auctor ab augendo 15 et qui alit om. K (non A) nutritur BT¹: nutrit CIK autem om. A amator . . . 20 a om. A un. et ami qu. AKV: un. et adimi qu. C¹: un. etiam qu. T: un. et amicos U: inde etiam hii qu. W: inde et ami qu. BI teneat B 21 Amasius . . . ad am. om. AKUV (non W) 22 vocatur AC (non IUW) cati K (non AUUV)
--	---

nominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere. Argu-
 tus, quia argumentum cito invenit in loquendo. Acer, in unam-
 quamque formam vegetus ac nimius. Alacer, a velocitate et
 cursu, quasi diceret aliger. Armiger, quod arma gerat. Alacris,
 5 laetus : alacer, gestiens et [nullius] rei novitate turbatus. Agilis,
 ab agendo aliquid celeriter, sicut docilis. Aemulus, eiusdem 7
 rei studiosus, quasi imitator et amabilis. Alias inimicus inveni-
 tur. Aequus est secundum naturam iustus dictus, ab aequitate,
 hoc est ab eo quod sit aequalis ; unde et aequitas appellata, ab
 10 aequalitate quadam scilicet. Aequaevus, ab eo quod sit alteri
 aequalis aevo, id est coaetaneus. Adrogans, eo quod multum
 rogetur, et ille fastidiosus sit. Audax proprie pro adrogante
 ponitur. Animosus, quod sit animis et viribus plenus. Ani-
 matus, quasi animo auctus, quasi animo firmatus. Aelatus, pro 8
 15 eo quod se ipsum super mensuram suam eleve, dum magnus
 sibi videtur de his quae agit. Adtollens, quod se eleve et
 erigat. Ambitiosus, quod honores ambiat. Avidus dictus ab 9
 avendo ; avere enim cupere est. Hinc et avarus. Nam quid
 est avarum esse ? progredi ultra quam sufficit. Avarus ex eo
 20 dictus, quod sit avidus auri, et numquam opibus expleatur, et
 quantum plus habuerit tantum plus cupiat, Flacci super hoc
 concordante sententia, qui ait (Epp. 1, 2, 56) :

Semper avarus eget.

Et Sallustius (Cat. 11, 3) : 'quod neque avaritia e copia, neque
 25 inopia minuatur.' Amarus a sapore translatus nomen habet. 10
 Est enim insuavis, nec novit quemquam ad consortium suum
 aliqua invitare dulcedine. Adulter, violator maritalis pudoris,
 eo quod alterius torum polluat. Anceps, huc et illuc fluctuans 11

1 fortiter om. U (non VW) aliquid om. T¹W (non UV) 2 qui arg.
 A (non W) 3 for. viget Iscanius alacer (corr. Al-) A 4 aliger] aliter
 T Arm. . . . ger. om. T (non AW) 5 alacriter C¹ : alacriter BIK
 nullius om. T (non I) 8 aequitate] aequalitate dett. 10 Aequaevus
 . . . coaet. om. K Aequus A 11 id est] idem A 12 rogatur A :
 roget B 13 animis] nimis T¹ virtutibus K 14 firmatur C¹
 15 eo om. C supra B suam om. K (non A) 16 vid. et
 de C¹ er. et el. B adlevet K (non A) 20 auri] avari T
 21 quanto amplius A tanto AC 22 concordantes C¹ 24 quod]
 quam B vel avaritiae co. : avaritiae co. T 27 dulc. om. A

- ac dubius istud an illud capiat, et in qua parte declinet anxius. Atrox, quod sit tetrus moribus. Abstemius, a temeto, id est vino, quasi abstinens a vino. [Adfinis.] Ablactatus, quod
 12 sit a lacte ablatus. Aeger, quod agatur infirmitate vel tristitia ad tempus. Aegrotus, quod sit aeger frequentius, sicut iratus 5 et iracundus. Aerumnosus a rumine dictus, quod per inopiam
 13 miser factus esuriat et sitiatur. Auspex, eo quod avium auspicia intendat, sicut auceps quod aves capiat. Astrosus ab astro
 14 dictus, quasi malo sidere natus. Aenormis, eo quod normam et mensuram excedat. Abactor est fur iumentorum et peco- 10
 15 rum, quem vulgo abigeum vocant, ab abigendo scilicet. Atratus et albus: ille a veste nigra, iste ab alba. Advena, eo quod aliunde adveniat. Alienigena, quod alieni generis sit, et non eius ubi est. [Item] Alienigena, qui ex alia gente
 16 genitus est, et non ex ea ubi est. Accola, eo quod adveniens 15 terram colat. Agricola, a colendo agro, sicut silvicola. Adsecula, eo quod sequatur aliquem lucris causa. Assiduus dicebatur apud antiquos qui assibus ad aerarium expensum conferendis erat, et in negotiis quoque publicis frequens; unde et
 18 per S, non per D scribendus est. Adparitor nominatus, quod 20 appareat et videatur et praesto sit ad obsequium. Adtentus, ut aliquid audiens teneat. Adtonitus, veluti furore quodam instinctus atque stupefactus; dictus autem adtonitus a tonitruum strepitu, quasi tonitruo obstupefactus et vicino fulgori

1 an illat C¹ capit K: cupit B declinat K anxius om. K:
 nov. lemma ACTW 2 a temeto B: antemeto K 3 Adf. hab. C¹ T:
 om. BIK quod] quia C 4 sit] est T¹ ablactatus C¹ Ager
 C¹ 5 quia sit B 6 iracundi B a rumen eo dic. A 7 Aruspex
 (ex Al-) A 8 quod (alt.)] quo T Astrosius T 9 male T
 10 excedit B (non A) Abactor C¹ 11 ambigeum T: abieciunium A:
 abiiec*** B: abilegium C: abiiecium ut vid. K Atram iste albus
 T² (T¹ n. l., Atromus?): Atramus et alb. BC¹ I: Atratus et abatus A:
 Atruus et alb. K 12 veste] verne C¹ 13 Alien. . . . est om. C¹ al.
 gen. T¹: alienae gentis B: alienae regionis KT² ID (sed aliene ex aliege)
 14 item BIT²: iter C¹: om. AKT¹ 15 Accola . . . colat om. AK
 (non U) 16 Agr. . . . silv. post obsequium (§ 18) T sivicula A
 18 assibus] assiduus T² ad aestrium exp. A: ad aerarii expensam
 rec. compendies (corr. -dis) erat A 20 scribendum B (non A)
 quod app. om. A 21 praestus sit A 22 audiat K (non A)
 23 tonitruum str. T: tonitruo str. B 24 tonitruo obst. AK: tronitruo
 obst. B: tonitruo obst. C: tonitruo abst. T et] aut K (non A)

aut tactu proximus. Adlectus, quod sit palam electus. Abactus, **20**
 quod sit ab actu remotus. Abortivus, eo quod non oriatur,
 sed aboriatur et excidat. Adoptivus, quia est optatus palam
 in filium. Ambo, ab eo quod est *ἄμφω*, nomen de Graeco **21**
5 Latinum factum, littera tertia demutata. Alius [e multis dici-
 tur]. Alter [vero e duobus]. Aequimanus appellatur utraque
 manu gladium tenens.

B

Beatus dictus quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod **22**
10 vellet et nihil patiando quod nolle. Ille autem vere beatus
 est qui et habet omnia quae vult bona, et nihil vult male. Ex
 his enim duobus beatus homo efficitur. Bonus a venustate **23**
 corporis creditur dictus: postea et ad animum translatus nomen.
 Eum autem dicimus bonum cui non praevallet malum: eumque
15 optimum qui peccat minimum. Benignus est vir sponte ad **24**
 benefaciendum paratus et dulcis adloquio. Non autem multum
 distat benignus a bono, quia et ipse ad benefaciendum videtur
 expositus. Sed in eo differt quia potest bonus esse et tristior,
 et bene quidem facere et praestare quod poscitur, non tamen
20 suavis esse novit consortio; benignus autem sua cunctos novit
 invitare dulcedine. Beneficus a benefaciendo alteri dictus; unde **25**
 et beneficentia vocatur, quae proximo prode est. Benivulus, **26**
 quia bene vult. Non tamen dicimus benevolus, sicut nec male-
 volus. Saepe enim ex duabus partibus compositum nomen aut
25 priorem aut sequentem litteram corrumpit. Nam benevolentia
 absurdum sonat. Blandus, dulcis et invitans ad familiaritatem **27**

1 aut] a B prius C¹ 2 actu] aucto A Abort. . . . fil.
 om. C¹ 3 ab. excedat A quia] eo quod B (non Reg.) est
 ortus in K: est exortatus in T² (T¹ n. l.) (non AD Reg.) 4 nomen
 e gr. (corr. nomine gr.) A 5 in lat. ABG Rem. fac. est A (non
 G) Alius . . . duobus hab. CTU Mon.: om. K: Alius alter (cett. om.)
 ABDGI Reg. Rem. e (prius)] de ut vid. T¹: et ut vid. U¹ 6 du.
 vocatur CT²U Rem. Aequimanus . . . tenens om. T app. qui
 utraque manum (corr. -nu) gladium incunctanter utitur C (non Reg. Rem.)
10 vellet AB²C¹IT: vellet B¹C²: vellit K et ni. . . . no. om. K
 nollet ABI: nolet TC¹: nolit C² 11 qui et] et qui C vult (alt.)
 om. T 12 vestate B¹: nustate C¹ 13 ad om. T 18 quia]
 quod B tristitior C¹ 20 novit esse K: est nobis A 21 ad
 benefaciendum B 22 beneficientia T 23 dic. benovulus C¹

ISIDORI

- 28 sui. Brutus, quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudentia. Vnde et ille Iunius Brutus ex sorore Tarquinii Superbi genitus, cum eundem casum timeret quem frater inciderat, qui ob divitias et prudentiam ab avunculo fuerat occisus, utilem temporis stultitiam simulavit. Vnde etiam Brutus est 5
29 cognominatus, dum vocaretur Iunius. [Burrus.] Balbus a balando potius quam loquendo dictus. Verba enim non explicat. Inde et blaesus, quia verba frangit. Bucco, garrulus, quod ceteros oris loquacitate, non sensu exsuperet. Biliosus, 30
31 quod sit semper tristis, ab humore nigro qui bilis vocatur. Ba-burrus, stultus, ineptus. Biothanatus, quod sit bis mortuus. *Θάνατος* enim Graeco sermone mors dicitur.

C

- 32 Clarus, a caelo, quod splendeat. Vnde et clara dies pro splendore caeli. Celsus a caelo dictus, quod sit sublimis et 15
33 altus, quasi caelestis. Castus primum a castratione nuncupatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari qui perpetuam
34 libidinis abstinentiam pollicebantur. Caeles dictus, quia iter sibi facit ad caelum. Caelebs, conubii expers, qualia sunt numina in caelo, quae absque coniugiis sunt. Et caelebs dictus 20
35 angelus. Continens non solum in castitate dicitur, sed et in cibo et potu, in ira quoque et vexatione mentis et detrahendi libidine. Et continens, quod se a multis malis absteineat.
36 Clemens, misericors, ab eo quod cluat, id est protegat et tuea- 25
37 tur, sicut solet patronus clientem. Concors a coniunctione cordis est appellatus. Nam sicut consors dicitur qui sortem

3 timerent B 4 ab. om. T 6 voca*** T¹ Burrus C: Burrus
rulus (pro rufus) et niger T: om. BIK Reg. a balando B¹: ab aldo A
8 inde et om. K (non A) 9 quod] quia B uris B¹: orsi K
sexu K exuperit K 10 Bobarrus K: Boburrus M 11 Botha-
natus K quod sit B: quid sit T: quod est CIK 14 pro] prop-
ter C 16 pri. a cast. primum B 19 Caelebs . . . beatus post
angelus T qualia] quia C¹ nomina codd. 20 qui B coniugii
KT (non I) cebs B 22 dicitur om. C 23 po. et ira T 24 libi-
dinem KC¹ quia se B abstineant K 26 Consors a coniu-
gatione T (non I)

iungit, ita ille concors dicitur qui corde iungitur. Contionator. 38
 Consolator, adlocutor. Et inde dictus consolator, quod soli se
 adplicat cui loquitur, et solitudinem levat adloquio suo. Hinc
 et solacium. Consultus est qui consulitur; cui contrarius est 39
 5 inconsultus, qui non accipit consilium. Constans dictus quod 40
 undique stat, nec in aliquam partem declinari potest. Confi-
 dens, quod sit in cunctis fiducia plenus. Vnde et Caecilius
 (246):

Si confidentiam adhibes, confide omnia.

10 Cautus a cavendo dictus. Callidus, fraudulentus, quia celare 41
 novit, et male peritus. Callidum autem veteres non pro astuto
 tantum, sed etiam pro astute docto ponebant. Hunc et versu-
 tum, ab eo quod animum cito vertat. Cupidus a capiendo mul- 42
 tum, id est accipiendo, vocatus. Clamosus, quasi calamosus, a
 15 calamo; scilicet quod sonet. Calumniator, falsi criminis accusa-
 tor; a calvendo, id est frustrando et decipiendo, dictus. Calcu- 43
 lator, a calculis, id est lapillis minutis, quos antiqui in manu
 tenentes numeros conponebant. Conpilator, qui aliena dicta 44
 suis praemiscet, sicut solent pigmentarii in pila diversa mixta con-
 20 tundere. Hoc scelere quondam accusabatur Mantuanus ille
 vates, cum quosdam versus Homeri transferens suis permiscuis-
 set et compiler veterum ab aemulis diceretur. Ille respondit :
 'Magnarum esse virium clavam Herculi extorquere de manu.'
 Contumax, ab eo quod contemnat. Chromaticus, quia non con- 45
 25 funditur nec colorem mutat. Graece enim *χρωμα* color vocatur.
 Contumeliosus, quia velox est et tumet verbis iniuriae. Conten- 46

1 corde iun.] cor iungit *T*: sorte iungitur *B* (*non AI*) Cont.
om. B¹K (*non AI*): Cont. multitudinis adlocutor *CT²* (*non U*) 2 Cons.
 unius (-nus) adl. *CT²* (*non U*) 3 cui] qui *BIT* adloquia *K*
 4 consolatur *B* est *om. C* 5 inconsolatus *K* quia *K* non
om. T¹ dic. est qu. *C* quod] qui *B* 7 cilicius *codd.* (civilis
A: cilicius *M*) 9 si *om. MT* (*non ADIU*) adhibes (adi-) *ABCD*:
 adhibens (adi-) *KM*: habes (ab-) *ITU* 10 a caute eundo *T²* quia]
 qui *B* 12 astuda et docto *K* et *om. T* 13 ab *om. C* cap.]
 cupendo *K* 14 Cl. qu. clamosus *T¹* 15 quod] quia *B* § 43 *om. K*
 (*non A*) 17 quas *B*: quod *T* 19 permiscet et sicut *B* solet
 pigmenta *K* 21 homeris suis (*om. transf.*) *K* permiscuis sed ut
 comp. *C¹* 23 clavem *B* 24 quia] quod *B* 25 greci . . . vocant *K*
 26 quia] quod *B* tum. in ver. *K*

- tiosus ab intentione vocatus, qui non ratione aliquid, sed sola
 47 pertinacia vindicat. Contemptibilis, vel quia contemptui habilis,
 48 vel quia contemptus et vilis, id est sine honore. Crudelis, hoc
 est crudus, quem Graeci *ὀμδν* appellant per translationem, quasi
 49 non coctus nec esui habilis. Est enim asper et durus. Carni- 5
 fex, quod carnem afficiat. Crucarius, eo quod sit cruce dignus.
 Collega a conligatione societatis et amicitiae complexu dictus.
 50 Coaetaneus, quasi conpar aetatis. Complex, quia uno peccato
 vel crimine alteri est adplicatus ad malum; ad bonum vero
 51 numquam dicimus complicem. Consors, eo quod ad eum pars 10
 pertinet bonorum. Nam sortem veteres pro parte ponebant.
 Consors ergo, quod sit communis sorte, sicut dissors dissimilis
 52 sorte. Celer appellatus a celeritate, quia quod usus exigit velo-
 cius facit. Confinalis, ab eo quod sit genere vel loco adfinis.
 53 Colonus a colonia vel ab agro colendo dictus. Cognitor a cog- 15
 noscendo causam dictus.

- Curator, quod curam ferat pueris, qui adhuc eius aetatis sunt
 ut negotia sua satis administrare non possint. Clientes prius
 54 colientes dicebantur, a colendis patronis. [Captus.] Captivus
 dicitur quasi capite deminutus; ingenuitatis enim fortuna ab 20
 eo excidit, unde et ab iuris peritis capite deminutus dicitur.
 55 Colomis a columna vocatus, eo quod erectus et firmissimus sit.
 56 Comtus a coma dictus, quod sit formosus capillis, vel quia
 57 comam nutrit. Calamistratus, a calamistro, id est aco ferreo in
 calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur, ut crispi 25

1 qui] quia T 2 Cont. id est A¹: Cont. qui contemnet vilis id est
 A²: Cont. vel quia contemptui abilis id est C¹: Cont. vel quia contentus
 et vilis id est K cont. hab.] contemnet viavilis B: contentus avilus D
 3 onere K hoc] id B 5 erui abilis C¹: est biabilis B 6 quod]
 quia B efficiat Arev. (ex Don. ad Hec. 441) 8 Complexus K quia]
 quod B 9 ad bonum om. T 10 eum om. A 11 pertineret C¹
 12 consors ergo . . . diss. sorte post facit (§ 52) ABCDIK discors B¹:
 discor T 13 sortis T quia] qua T quod] quam B¹ 14 Conf.
 eo B 18 Clien. . . patro. om. B¹ colientes prius C 19 Captus
 hab. A (in fine § 53) CI: om. B¹KT 20 dictus AB fort. enim BCI:
 enim om. T ab eo om. T 21 ab] ad KT peritus BT
 22 colomna C¹K fortissimus B §§ 56-57 post § 58 T
 23 capillus T 24 a quo fer. C¹ 25 fecto T: facta B

sint : quem in cinere calefacere solent qui capillos crispant, ut
 calamistrati sint. Corpulentus, quod sit corpore validus et lentis 58
 carnibus. Crassus, a sagina corporis, a creando carnes. Come-
 sor, a comedendo satis. Est enim gulae ac ventri immoderate
 5 deditus. Caupo, pessimus de vino aquam faciens. Candidus 59
 [bonus, candens].

Canus dictus a candido ; et candidus quasi candor datus.
 Studio enim accedit candor. Nam album vocari natura est.
 Crispus. Clodus. Curvus. Caecus appellatus, quod careat 60
 10 visum. Est enim luminibus amissis. Caecus est qui utroque
 oculo non videt. Caducus a cadendo dictus. Idem lunaticus 61
 eo quod [certo lunae tempore patiat]. Confusus a confes-
 sione sceleris appellatus. Inde et confusio. Convulsus dicitur, 62
 cui sua vi aliqua adimuntur. Vnde et convulsa navis, cui
 15 eminentia vi tempestatis adimuntur, ut Vergilius (Aen. 1, 383):

Vix septem convulsae undis,

quasi mutilatae. Consumptus, totus sumptus et devoratus. 63
 Conciliatrix ob societatem flagitiosae consensionis dicta, eo
 quod intercurrat alienumque nundinet corpus. Hanc etiam et
 20 lenonem vocant. Circumforanus, qui advocationum causa cir- 64
 cum fora et conventus vagatur. Collegiatus. Carpentarius.

D

Dominus per derivationem dictus, quod domui praesit. Diser- 65
 tus, doctus, a disserendo dictus: disposite enim disserit. Doctus,
 25 a dicendo. Inde et dictor. Docilis, non quod sit doctus, sed quia 66

1 quem] quam *codd.* (et in marg. scriba saec. ixⁱ adscripsit stram Varro
 fingit in *K*. Cf. *Charis.* 1, 80, 12) in crine *C* quia cap. ut
 vid. *T* ante corr. 3 Crassus . . . carn. om. *T* 5 facit *K* (non *A*)
 Candidus om. *K* (non *A*) 6 bonus, candens hab. *T*: om. *ABCIK*
 8 accedet *T*: accidit *B* 9 Crispus om. *T*: Crispus, Clodus, Curvus
 om. *K* caret *T* 10 visum *A* (-su *BCT*): lumen *K* est (alt.)
 om. *C* 11 idem] id est *K* 12 eo quod . . . pat. hab. *CT*: om.
K: certo . . . pat. om. *BI* confessione *BCI*: confusione *KT*
 14 sua vi] suave *K*: sua *C* cui] cuius *B* 15 ut] unde *B* 17 multi
 late *K* 18 flagiosae *C* 19 quod om. *T* alienum et nund. *B*
 20 leonem *BC*¹ 21 circumferat *B* vocatur *BK*: vagatus *C*
Coll. Carp. om. *K* (non *A*) 23 domui om. *C*¹ 25 dicendo etiam *AI*
 inde et dictor do. *CKTI* (Do. nov. lemm.): dictus inde et dicitur do. *A*:
 dictus inde et dictor do. *B*: inde et doctor do. *Arev.*

doceri potest : est enim ingeniosus et ad discendum aptus. Disci-
67 pulus a disciplina dictus : disciplina autem a discendo vocata.
 Dispensator vocatur, cui creditur administratio pecuniarum. Et
 ideo dispensator quia prius qui dabant pecuniam non numera-
68 bant eam, sed adpendebant. Dives ab aere vocatus. Decorus, 5
 perfectus, a decem. [Dulcis.] Decens, conpositus, a numero
69 decem dictus. Hinc et decorus et decibilis. Directus, eo quod
 in rectum vadit. Dilectus a diligentia. Haec sunt enim signa
70 diligendi. Delibutus, de oleo unctus, ut athletae solent, vel
 in cereumate pueri. Hinc et (Ter. Phorm. 856) 'delibutum 10
 gaudio,' id est perfusum vel plenum. Delicatus, quod sit deliciis
71 pastus, vivens in epulis et nitore corporis. Defessus, semper
 infirmus, quasi diu fessus. Debilis, quod per bilem factus sit
 fragilis. Bilis enim humor est afficiens corpus. Decolor, quod
72 desit illi color. Desperatus vulgo vocatur malus ac perditus 15
 nec iam ullius prosperae spei. Dicitur autem per similitudinem
 aegrorum qui affecti et sine spe deponuntur. Consuetudo
 autem erat apud veteres ut desperati ante ianuas suas conloca-
 rentur, vel ut extremum spiritum redderent terrae, vel ut possent
 a transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant 20
73 morbo. Degener, aut ignobilis, aut quod sit inpari genere, aut
74 si dum sit genere optimo natus, inhoneste tamen vivit. De-
 crepitus, quod morti propior quasi ad mortis tenebras vertat,
 sicut crepusculum tempus noctis. Alii dicunt decrepitum non
 qui senectute avulsus est, sed qui iam crepare desierit, id est 25
75 loqui cessaverit. Depretiatius, ab eo quod sit vilis nec aliquo
 pretio dignus. Dirus, praeparcus et teter, quasi divina ira in
 id actus. Nam dirum dicitur quod divina infertur ira. Alias

1 possit B est om. T dicendum K 2 disciplina au. T
 3 vocatus K 4 quia] pecuniarum T adnumerabant B 5 ab
 aere] habere T¹ : ab habere dett. 6 Dulcis om. BT : hab. CIK 8 in
 om. K sig. dil. Diligens C¹ 10 certamate A : certamine dett. :
 ceromate Arev. 12 epula T Defensus C¹ 16 illius K
 an dic. au. depositus per? 18 ut disperanti A : ut dum desperati K
 19 spiritum] usum AK 20 laboraverunt CK 22 opt. gen. C
 23 quia B mortis propior K : mortis propior B¹C¹T fort. recte
 vertit K 25 qui (alt.)] si C id est . . . cess. om. T

ETYMOLOGIARVM LIB. X

dirus, magnus. Dehiscens, valde hiscens. Hic enim 'de' au- 76
gentis est, ut (Ter. Heaut. 825): 'deamo te, Syre.' Despiciens,
eo quod deorsum aspiciat vel contemptui habeat. Dolosus, in-
sidiosus vel malignus, ab eo quod deludat. Vt enim decipiat,
5 occultam malitiam blandis sermonibus ornat. Dubius, incertus; 77
quasi duarum viarum. Delator dictus eo quod detegit quod
latebat. Dilator, quia differt ad proferendum. Desidiosus,
tardus, piger, a desidendo vocatus, id est valde sedendo. Idem
et resides a residendo. 'De' enim hic augmentis est. Delerus, 78
10 mente defectus per aetatem, ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, vel quod a recto
ordine et quasi a lira aberret. Lira est enim arationis genus,
cum agricolae facta semente dirigunt sulcos, in quos omnis
seges decurrit. Demens, idem qui amens; id est sine mente, 79
vel quod diminutionem habeat mentis. Desipiens, eo quod
15 minus sapere incipit quam quod solebat. Damnatus et dam- 80
nabilis: quorum prior iam addictus est, sequens potest addici.
Degulator, quod gulae sit deditus.

E

Eloquens, profusus eloquio. Exertus, in loquendo expe- 81
ditus. Exerere enim proferre vel expedire est. Eruditus, quia
non rudis, sed iam doctus. Expertus, multum peritus. 'Ex' 82
enim hic pro valde ponitur. Expers vero, qui est extra peritiam
et intellectum. Exornatus, valde ornatus. 'Ex' enim pro
valde ponitur, sicut excelsus, quasi valde celsus, et eximius,
25 quasi valde eminens. Efficax dictus, quia nullam difficultatem 83
habet in qualibet re facienda. Hinc et efficiens a faciendo

1 Discens *K* (*non A*): Desciens *T*² scens *C*¹: sciens *B*¹*KT*:
saepe *A* 2 ut] *om. TBI*: est *D* de, desire *T*¹: de amore desiderare
*BC*¹*DI* (*non A*) 3 asp.] aspiciens *B* 4 eludat *B*: *om. K* 5 maliti-
tiam *T* **nat *T*¹: sonat *T*² qu, inc. *T* 6 deteget *BKT*
7 quia] quod *BC* profundum *C*¹ 9 resides *T*: residens *BCIK*
10 aetates *B* ληρεῖν] leran *T*: leram *BCK* quod] quia *B* 11 est
om. B aratione *K*: orationis *C*¹ 12 facto *B* quos omnisulco
seges *T*: quo sulco omnes seges *K* 13 idem qui a. *A*: idemque a.
BCKT 14 habet *T*: abet et *C*¹ 16 est *om. C* potest] iam *B*
adici *K* 19 fusus *K* 20 quia] quasi *C*: tamquam *T*² 21 sed etiam *C*¹
22 hic *om. T* quia est *an* qui aest *inc. T* 23 ex . . . pon, *om. K* (*non*
A) 24 qu, val, cel, *om. C* et *om. K* 25 difficultam *B* 26 hinc
om. B

- dictus. Exspes, quod sit sine spe. Expers, quia extra partem ;
 84 caruit enim partem. Exsors, quia extra sortem est. Exul,
 quia extra solum suum est ; quasi trans solum missus, aut extra
 solum vagus. Nam exulare dicuntur, qui extra solum eunt.
 85 Extorris, quia extra terram suam est ; quasi exteris. Sed pro- 5
 prie extorris, cum vi expulsus et cum terrore solo patrio eiectus ;
 86 et extorris, ex terra sua pulsus. Extorris, extra terram, aut
 87 extra terminos suos, quia exterretur. Exterminator, non ille
 qui vulgo dicitur ἀφανισθῆναι, sed qui deicit et expellit a ter-
 minis civitatis. Exterminatus, ab eo quod sit extra terminos 10
 suos eiectus. [Sic et] Externus, eo quod sit alienae terrae.
 88 Egens et egenus, sine gente et sine genere indigentes. [Egenus.]
 Exiguus, multum egens. 'Ex' enim pro valde ponitur. Exilis,
 89 tenuis, quod possit quamvis per angustum exire. Exesus, quia
 percomesus ; est enim aridus, tenuis, exilis. Exhaustus, quia 15
 consumptus est et inanis effectus. Exsanguis, quod sit extra san-
 90 guinem. Exanimis est mortuus. Exanimis autem et exanimus
 dicimus, sicut unanims et unanimis, inermus et inermis, et hoc
 91 nostro arbitrio subiacet. Exustus dicitur de quo nihil superest ;
 quasi valde ustus. 'Ex' enim pro valde ponitur. Exosus ab 20
 odio dictus. Nam antiqui et odi dicebant et osus sum. Hinc
 est exosus, quo utimur, licet iam osus non dicimus. Exitiosus,
 eo quod multis exitio sit. Executor, ab exequendo. Idem et
 92 exactor. Effractor, quod sit expugnator claustrorum. Effe-
 ratus, mente ferina effectus et ultra humanum modum excedens. 25
 Effrenatus, ab eo quod sit praeceps et pronus et sine freno
 93 rationis. Eunuchus Graecum nomen est, quod est spado.

1 Expers B sit] est T 2 quia] qui B 4 exul redicuntur K
 6 pario C¹ 7 an et exteris? ex terra] exera C¹ 8 quia] quae
 K 11 sic et hab. BCIU: om. KT 12 et genus C¹ sine (prius)]
 extra K indigens C: enneas (ut vid., pro egenus) ind. A: indige**
 lectionem T¹ Egenus hab. CIT (de A cf. supra): om. BK: Eg.
 inops T² 13 egenus B: gerens C¹ 14 exire sive sine illis C
 quia] quasi B 15 ten. et ex. TC (-liis C¹) quia] qui T
 18 inermus et om. K (non A) 21 nam ant. om. K (non A) odi
 cebant B¹ et osus sum A: eos usus K 22 lic. osus quo utimur licet
 T dicamus BTCT. Exostiosus T 23 et om. KC 24 Effrac. eo
 quod B

ETYMOLOGIARVM LIB. X

Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent et emittunt, sed ad gignendum inanem atque invalidum. Effeta ab eo, quod sit frequenti fetu exhausta. 94 Partus enim eam adsiduus debilem reddit.

5

F

Facundus dictus, quia facile fari possit. Facetus, qui iocos 95 et lusus gestis et factis commendat, a faciendo dictus. Frugalis a fruge nominatus, id est a fructu vel parsimonia, sive, ut alii volunt, a modestia et temperantia. Fenerator, qui pecuniam 96 deponit apud debitorem, quasi fenoris actor : nam fenus pecunia est. Fenerator autem Latine dicitur et qui dat mutuum et qui accipit. Flamines, pontifices idolorum. Felix dicitur qui felicitatem dat, felix, qui accipit : et felix, per quem datur felicitas, ut felix tempus, felix locus. Fidelis, pro eo quod fit ab eo id 98 quod dicit vel promittit bonum. Facilis, a faciendo, nec tardus. Firmus, unde et formosus. Fortis, quia fert adversa vel quaecumque acciderint : sive a ferro, quod sit durus nec molliatur. Formosus a forma dictus. Formum enim veteres calidum et 99 fervens dixerunt. Fervor enim sanguinem movet, [et] sanguis pulchritudinem. Foedus nomen habet ab hirco et haedo, 100 F littera addita. Hunc veteres in gravi significatione ponebant, ut (Virg. Aen. 2, 502) :

Sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignes. Fragilis dictus eo quod facile frangi potest. Fessus, quasi fissus, 101 nec iam integer salute : est autem generale. Dicimus enim fessus animo, ut (Virg. Aen. 8, 232) :

Ter fessus valle resedit ;

et fessus corpore, quod magis est proprium ; et fessus rerum a

2 mittunt <i>KC</i>	3 Effecta <i>KC</i> ¹	4 partis <i>K</i>	6 Fecundus ut
vid. <i>K</i> qu. ex fac. <i>C</i> ¹	qui] quia <i>T</i>	8 est fruc. <i>C</i>	9 modesti et
t. <i>K</i> : modestiae t. <i>BCI</i>	10 auctor <i>B</i>	12 Flam. pont. idol. om. <i>KUV</i>	
(non <i>AI</i>)	14 ut] et <i>T</i>	fit pro eo quod dat vel <i>B</i>	id] in <i>T</i>
firmosus <i>C</i> ¹	§ 99 ante Firmus (§ 98) <i>T</i> ¹	18 formo <i>Arev.</i>	formam <i>KT</i>
19 et hab. <i>BCIT</i> ² ut vid. : om. <i>KT</i> ¹ ut vid.	20 Foedus . . . ignes om. <i>T</i> ¹		
et ab h. <i>BCI</i>	24 qu. a facile <i>C</i> ¹	27 ter] inter <i>B</i>	28 et fessus]
effessus <i>T</i>	quod] quia <i>B</i>	et fessus] efesus <i>C</i> ¹	

102 casu venientium. Fatigatus, quasi fatis agitatus. Formidolosus a formo, id est sanguine, dictus, cum se a cute vel a praecordia fugiens contrahit sanguis. Nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit formidinem, unde est illud (Virg. Aen. 3, 30):

5

Gelidusque coit formidine sanguis.

Formidolosus autem cum sit timidus, et timendum significat.

- 103 Fatuus ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, neque quod alii dicunt intellegit. Fatuos origine duci quidam putant a miratoribus Fatuae, Fauni uxoris fatidicae, eosque 10 primum fatuos appellatos, quod praeter modum obstupefacti
- 104 sunt vaticiniis illius usque ad amentiam. Fautor, ab eo quod faveat et consentiat. Fictor appellatus a fingendo et componendo aliquid, sicut capillos mulierum lenit et pertractat, unguis 15 et nitidat. Fallax, quod fando, id est loquendo, decipiat. Fer-
- 105 vidus, iracundus. Ira enim inflamat. Frendens, quod minando frangat dentes et conprimat. Fremens. Ferox, ab eo
- 106 quod feritatem exerceat, ut bestia. Fur a furvo dictus est, id est a fusco. Nam noctis utitur tempore. Factiosus, inter opprobria, cum seditiosum accipi volumus: cum vero gratiosum 20 ac potentem et quasi magnae factionis. Facinorosus a facti commissio nominatus: facit enim quod alteri noceat. [Femellarius, feminis deditus, quem antiqui mulierarium appellabant]. Flagitiosus, eo quod frequentius flagitet atque adpetat libi-
- 108 dinem. Furcifer dicebatur olim qui ob levi delicto cogeatur 25 ad hominis ignominiam, magis quam supplicii causa, furcam circa viam ferre, praedicans peccatum suum, et monere ceteros

1 factis ag. K: satis ag. T 2 dictus om. C 6 genitusque K
9 originem codd. dici K: ducere dett. 10 Fauni] fatu uni T
fatidici K 11 primo K favos B quod] qui B 14 capilli
codd. lenit om. T¹ 15 fando T: faciendo BIK: fauciendo C¹
17 Fremens om. K: Fremens prestrepens (sic) irascens T (pre. ir. T²?)
ab om. B 18 est (prius) om. K 19 utitur T¹ 20 viro gratioso K
21 ac om. C an est quasi? 22 nocet AB Femell. . . . appell.
hab. CT: om. ABIKU Eadem in marg. add. man. rec. in T (ad
§ 96) V (ad § 101) 23 deditus C¹ 24 Flagiosus K (non A)
25 levi om. C¹: leve (et delictum) dett. 26 ab omnii gnominiam K: ad
omnis ignominiae C magis om. B¹ 27 morere K

ne qui simile peccarent. Futilis, vanus, superfluous, loquax. 109
Et est metaphora a vasis fictilibus, quae cassa et rimosa non
tenent quae inieceris. Fornicarius. Fornicatrix est cuius cor- 110
pus publicum et vulgare est. Haec sub arcuatis prostrabantur,
5 quae loca fornices dicuntur, unde et fornicariae. Vergilius
(Aen. 6, 631):

Atque adverso fornice.

Fecunda a fetu dicta, quasi fetunda. Est enim partu frequens. 111
Feta. Flens, quasi lacrimas fluens. Fugitivus nemo recte
10 dicitur nisi qui dominum fugit. Nam si parvulus puer a nutrice
aut ab schola discessit, fugitivus non est.

G

Gloriosus a frequentia claritatis dictus, pro C G littera 112
conmutata. Gloriosus a laurea dictus quae datur victoribus.
15 Gnarus, sciens; cui contrarius ignarus, nesciens. Gravis,
venerabilis. Vnde et contemptibiles leves dicimus. Gravis
pro consilio et constantia dictus, quia non levi motu dissilit,
sed fixa constantiae gravitate consistit. [Grandis. Gracilis.] 113
Grandaeus, quod sit grandis aevo. Gratus, gratiam servans.
20 Sed gratus tantum animo: gratissimus et animo et corpore
dicitur. Gratificus, ab eo quod gratis faciat bonum. Gratosus,
quod plus unicuique quam meretur tribuit. Garrulus proprie 114
dicitur, qui vulgo verbosus appellatur. Accedente laetitia nec
valentes nec volentes tacere. Sumtum nomen a graculis avibus,
25 qui inopportuna loquacitate semper strepunt necusquam quiescunt.
Ganeo, luxuriosus, et quamquam in occultis locis et subterraneis,
quae γάρεια Graeci vocant. Glutto, a gula, id est gulosus.

1 nequis *K*: neque *C*¹ similiter *B* peccaret *K* Fugilis
BKT 2 causa *T*¹ 3 Fornicarius *om.* *BK* (*non AI*) 8 dic. est
qu. *C* 9 Feta *om.* *KT*¹ (*add. in marg. cum glossa T*²): *hab. ABCIU*
11 discesserit *B* fug. non est *om.* *K* (*non AU*) 13 dictus *om.* *K* (*non*
A) 15 ign. id est nesc. *B* (*non A*) 17 const.] substantia *B*
18 fixa] fida *B* Grandis, Gracilis *hab. BCI*: *om. KT*¹ 20 grat. est
(*del.*) et an. *K* et corp. et an. *B* 21 quod] qui *K* 22 merentur
K, *fort. recte* tribuet *KT* 23 nec valens nec volens *C*: nec valen-
ter nec volenter *K*: nec volenter nec valenter *A* (*non I*) 24 sumtus *T*
a grac.] agricolis *K* 25 usque *B* 26 quemquam *T* 27 quae] quem
B gantia *C*¹: gangia *T*: gania *BK* Gluttus *K*

H

- 115** Humilis, quasi humo adclinis. Honorabilis, quasi honore
116 habilis, hoc est aptus. Honestus, quod nihil habeat turpitudinis. Nam quid est honestas nisi honor perpetuus, id est quasi honoris status? Humanus, quod habeat circa homines 5 amorem et miserationis affectum. Vnde et humanitas dicta,
117 qua nos invicem tuemur. Habilis, quod sit ad habendum commodus atque aptus. Honerosus plus est quam honeratus, sicut scelerosus quam sceleratus. Hirsutus, ab eo quod sit
118 hirtus et pilis horridus. Hypocrita Graeco sermone in Latino 10 simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palam ostendit. Ὑπὸ enim falsum, κρίσις iudicium interpre-
119 tatur. Nomen autem hypocritae tractum est ab specie eorum qui in spectaculis contacta facie incedunt, distinguentes vultum caeruleo minioque colore et ceteris pigmentis, habentes simula- 15 cra oris lintea gipsata et vario colore distincta, nonnumquam et colla et manus creta perungentes, ut ad personae colorem pervenirent et populum, dum [in] ludis agerent, fallerent; modo in specie viri, modo in feminae, modo tonsi, modo criniti, anuli et virginali ceteraque specie, aetate sexuque diverso, ut 20
120 fallant populum, dum in ludis agunt. Quae species argumenti translata est in his qui falso vultu incedunt et simulant quod non sunt. Nam hypocritae dici non possunt, ex quo foras
121 exierint. Humatus, quod sit humo tectus, id est sepultus.

I

25

- 122** Ingeniosus, quod intus vim habeat gignendi quamlibet artem. Inventor dictus [eo] quod in ea quae quaerit invenit. Vnde et ipsa quae appellatur inventio, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat nisi quia invenire est in id venire

2 adclinus B honori *Arev., fort. recte* 6 dicta *om.* TC 7 ad
om. T 8 *i. e.* Onerosus . . . oneratus 9 sicut] sive T sceleratur
 C¹ 10 pili sordidus T in *om.* T latinum BCT 11 bonus
 K 12 pal. ost.] simulat B 13 illorum B 14 contexta B 16 et
 var. col. dis. *om.* K (*non* A) varia C¹ 17 ut] et T 18 in l.
 BCIK: laudis T 19 modo fem. B 20 anuli (*i. e.* anulī) K: anili BI:
 anoli CT virginaria C¹ 21 argumentis B 23 foris C 26 quo
 K (*non* A) 27 artem] rem B eo hab. AK: *om.* BCIT quod
 ea C venit B 28 quae appellaturque inv. T 29 quod al. T¹

ETYMOLOGIARVM LIB. X

quod quaeritur? Interpres, quod inter partes medius sit **123**
 duarum linguarum, dum transferet. Sed et qui Deum [quem]
 interpretatur et hominum quibus divina indicat mysteria,
 interpret vocatur [quia inter eam quam transferet]. Iuridicus **124**
 5 [quia legum iura dicit]. Indoles proprie est imago quaedam
 futurae virtutis. Iustus dictus quia iura custodit et secundum
 legem vivit. Innox, quod non noceat: innocuus, cui nocitum **125**
 non sit. Sed apud veteres utrumque indifferens est. Ilaris
 Graecum nomen est. Iocundus, eo quod sit semper iocis
 10 aptus et hilaritati; a frequentia, sicut iracundus. Iocosus, iocis
 usus. Inclitus Graecum nomen est. Nam κλυτὸν Graeci **126**
 gloriosum dicunt. Inlustris nomen notitiae est, quod clareat
 multis splendore generis, vel sapientiae, vel virtutis; cuius
 contrarius est obscure natus. [Idoneus.] Incolomis a columna **127**
 15 nomen habet, quasi erectus, fortis et stabilis. Inmarcescibilis,
 incorruptus et sempiternus; quod sit sine marcere atque
 languore. Intemeratus, incorruptus et nulla temeritate vio-
 latus. Infirmus, quia sine forma. Inbecillus, quasi sine baculo **128**
 fragilis et inconstans. Inanis, levis. Inconstans, quia non est
 20 stabilis, sed quod placet ei rursus displicet. Iactans vel arro- **129**
 gans est, quia maiorum institutis non adquiescit, sed propriam
 quandam viam iustitiae et sanctitatis inquit. Iracundus dictus
 quia accenso sanguine in furorem compellitur; †ur† enim flamma
 dicitur, et ira inflammat. Incentor, ab eo quod incendat atque **130**
 25 inflammet. Incentor, quia prava suggestionem ad vitia cor alio-

1 medium *T* 2 transfert *A* fort. recte sed qui *A* deum *K*:
 deum quem *CT* (*pro* deumque?): deum di quem *A*: inter deum quem *BI*
 3 vel interpretator homines *B* 4 quia... trans. hab. *AKT*: om. *BCIUV*
 transferret *A* an ea qua (*i. e.* quae) tr.? 4 Inridicus *U*: Iudicus
AK: om. *T*¹ (*non V*) 5 quia... dicit hab. *CT*² (*marg.*) *UV*: om. *ABIKT*¹
 6 qui iura *B* 7 leg. custodit (*eras.*) vivit *T* nocet *T* 8 Ilas *K*
 9 nomen (*om.* est) *T*: nominum *C*¹ Iocundus habeo *T* (*i. e.* ab eo)
 10 ac freq. *B* 11 usur *C* nomen *om.* *B* nam *om.* *K* 12 claret *I*
 13 cuius] cui *BC* 14 Idoneus hab. *BCI*: om. *KT* 17 Intemperatus *K*
 18 quia] quasi *C* (*non A*) formo *T*¹: formo id est sine calore *CT*²
 Inbecillis *BC* quasi] quia *A* 19 quia] quod *B* (*non A*) 22 dic.
 quod *B* 23 πῦρ *recc.* § 130 post purgetur (§ 131) *K* (*non A*) 24 In-
 centor *Schwarz* 25 Incentor *om.* *A* quia] qui *B* ad]
 ut *A*

- 131 rum succendit, et persuadendo inflammat. Inexpiabilis, quod numquam expiatur, numquam purgetur. Inlaudabilis, non quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruit. Iratus, 5
 132 ira actus. Impius, quia sine pietate religionis est. Iniquus proprie dictus quia non est aequus, sed inaequalis est. Inter 5
 impium autem et iniquum hoc distare nonnumquam solet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius. Impius namque pro infideli ponitur: et dictus impius quod sit a pietate religionis alienus. Iniquus vero dicitur pro eo quod non est aequus sed pravis operibus maculatur, vel [si] Christiani- 10
 133 tatis nomine censeatur. Inimicus, quia non amicus, sed adversarius. Duae autem res inimicos faciunt: fraus et terror.
 134 Terror, quod timent. Fraudes, malum quod passi sunt. Invidus dictus ab intuendo felicitatem alterius. Invidiosus est qui ab alio patitur invidiam. Invisus, odiosus, ob invidia et 15
 135 zelo dictus. Intestabilis, cuius testimonium non valet et quod dixerit inritum inprobatumque sit. Infamis, non bonae famae.
 136 Inprobus dictus quod instat etiam prohibenti. Inportunus, inquietus; quia non habet portum, id est quietem. Vnde et inportuni quasi in naufragium cito feruntur. Infrenis, hoc est 20
 qui frenis non regitur, ut (Virg. Aen. 4, 41):

Numidae infreni.

- 137 Infrendens proprie est inter se conprimens dentes. Nam et frendere significat dentibus frangere, unde nefrendes infantes, qui necdum dentes habent. Ingluviosus a gula et voracitate 25
 138 dictus. Ingloriosus, quod sit sine gloria, id est sine triumphis. Item inglorius inmemor gloriae. Informis, ingens, non quod

3 quia (*alt.*) qui C (*non A*) meruit BK: meretur CT 4 quia] qui BI 5 sed inaeq. inter C 6 numquam sol. B¹ 9 pro quod A
 10 maculatus B vel I: vel si CT (*ex* vel si *ex*): ne BK¹² 11 nomen K censeat T qui B inim. est sed B (*non A*) 12 inimicum fa. B 13 terror *om.* T fraudis *codd.* (-des A) mali ACKT (*non I*)
 14 ab invidendo felicitati B est] dictus B 15 pat. iniuriam B ab inv. C: obvidia B¹ 16 cuius] cui K (*non A*) non *om.* B
 19 quia *ex* quod A 20 inopportuni C¹ Infr. . . infreni *post* habent (§ 137) T 21 qui non fr. non reg. B¹ reg. et humidae C¹
 24 significant BC¹ nefrendens C¹ 27 idem ingloriosus K

non habeat formam, sed quod ultra formam magnitudinem
 habeat. Inveterator, eo quod sit multi veterisque usus in **139**
 malitia. Inmanis, quia non bonus sed crudelis, [atque] terribilis.
 Manum enim bonum dicitur. Vnde et κατ' ἀντίφρασιν dii
 5 Manes, minime boni. Inmunis, minime munificus, ut est in **140**
 proverbio veteri: 'Inmunem cives odere sui.' Item immunis,
 qui non facit munia, id est officio non fungitur. Est enim
 omni privilegio vacuus. Indemnis, eo quod sine damno vivat, **141**
 et sine ulla culpa atque periculo. Iners, sine arte, et ob hoc
 10 ne operis quidem ullius. Inermis, vel sine arma, vel sine viri-
 bus. Nam semper arma pro viribus [accipiuntur]. Ignavus, **142**
 ignarus viae, id est rationis et vitae. Ignarus, non gnarus, id
 est inscius, id est sine naribus. Olfecisse enim veteres scisse
 dicebant. Ignarus autem duo significat, vel qui ignorat, vel
 15 qui ignoratur. Ignarus qui ignorat. Inmemor, qui oblitus **143**
 est: perdidit enim memoriam. Inscius, quia sine scientia est.
 Idiota, inperitus, Graecum est. Inperitus, sine peritia. In- **144**
 consultus, ab eo quod non accipiat consilium. Inconsultus,
 quia est sine consilio et inscius rerum atque ignarus. Ineptus,
 20 apto contrarius est, quasi inaptus. Inops, qui sine terra est: **145**
 opem enim terram intellegimus, quia opem fert fructificando.
 Alii inopem intellegunt non sepultum, inhumatum, cui nec
 inane absenti surrexit tumultum. Ignobilis, eo quod sit ignotus **146**
 et vilis et obscuri generis, cuius nec nomen quidem scitur.
 25 Ircosus, quia sudore corporis foetido putet. Ignotus, ignobilis,
 vel ex improviso veniens. Improvisus dictus eo quod subito sit **147**
 et non porro ante visus. Index, proditor ab indicando. Indi-

1 non om. T¹ sed ul. K (non A) magn. habet AC 2 Inveteratus
 K m. veteres quod A: multiferisque T 3 militia B quia] quod A
 atque KT²: et BI: om. CT¹ ut vid. 6 it. inmanis K 9 et si ul. K
 (non A) 10 operi TC ull. aptus (abt-) CT² ut vid. sine armis B
 11 accip. hab. ABC: om. KT 12 ignarus . . . vitae om. A (non DI)
 et om. K non] nam T 13 insc. vel sine BDI (non A) scire
 A (non DI) 14 duos A (non D) 15 qui ignorat] autem (del.)
 duo (del.) T (non AD) 16 perdit CK quia] qui K 18 accipit
 A 19 qui est C 20 qu. inaltus T (pro-abt-) 21 ferat B
 22 int. qui non sep. T 23 in. habenti B: inanem abs. K tumultus
 BIK: -lis T 24 ne nom. T¹ 25 pudet B¹ 26 vel inp. C¹ dictus]
 dicitur A subito C¹

- gena vocatus quod inde sit genitus, id est in eodem loco natus.
- 148** Inpudens, eo quod ab eo pudor et pudicitia procul abest. Inpudicus a podice vocatus. Putorem enim foetorem dicit. Incestus, propter illicitam conmixtionem vocatus, quasi incestus; sicut qui virginem sacram, vel adfinitatis suae proxima-
149 mam stupraverit. Internicida est qui falsum testamentum fecit et ob id hominem occidit. Infitiator, negator, quia non fatetur
150 sed contra veritatem mendacio nititur. [Inpostor.] Inter-
151 ceptor proprie dicitur qui inter duos de medio tollitur. Insidiosus, quod insidiat. Nam proprie insidere est dolose aliquem expectare. Vnde et insidiae nominatae sunt. Incincta, id est sine cinctu; quia praecingi fortiter uterus non permittit.
152 Investis, id est sine veste; nondum enim habet stolam; quod est signum maritalis virginitatis. Iscurra vocatur quia causa escae quempiam consecratur.

15

K

- 153** Katholicus, universalis: Graecum enim est. Karus Graecum nomen est, sicut et caritas, unde et caristia.

L

- 154** Luculentus, ab eo quod sit lingua clarus et sermone splendidus. Lector dicitur a legendo, id est percurrendo. Vnde et navis dicitur legere quicquid transit. Nam 'legit,' transit, praeterit, ut (Virg. Aen. 3, 127):

Crebris legimus freta concita terris.

Item lector, a colligendo animo quae legit, quasi collector: 25 sicut illud (Virg. Ecl. 3, 92):

Qui legitis flores.

1 vocatur K 2 Imp. ab eo quod pud. B procul] longe B
 3 Inpudicus] Inputens K (non A) potice K (non A): pudore BI
 putorem ACK: poderem T: pudorem BI: paedorem Arev. fedorem K
 dicimus A 6 facit C 7 Infatsator (-tra-?) T: Insidiator A
 negotiator (-oci-) BK (non A) qui AK 8 mendacium codd.
 (etiam A) Inpostor hab. BCIA (-terum): om. KT 10 insideat
 C dolorem K 12 praecincti A for (sic) K 10 uter C¹
 premitit T 13 Investus K 14 signo K esci causa B
 17 enim est om. T (non A) 18 sicut car. K Karistia sacrificium K:
 car. Karistia gratia CT² 23 praeterita chebris B 25 idem K
 animo ex amo T 27 legitus fl. ut vid. T¹: legis fl. T²

Loquax non est eloquens. Laetus [a latitudine]. Locuples, **155**
 quasi locis plenus, et possessionum plurimarum possessor,
 quemadmodum docet Tullius de Republica in libro secundo
 (16): 'multaque editione ovium et boum, quod tunc erat res
 5 in pecore et in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi et
 locupletes vocabantur.' Liberalis dictus ab eo quod libenter **156**
 donet nec murmuret. Largus. Longus a linea dictus, propter
 quod sit porrectus. Longaevus, quasi longi aevi et longi
 temporis. Longanimis, sive magnanimis, eo quod nullis pas- **157**
 10 sionibus perturbatur sed ad universa sustinenda patiens est.
 Cui contrarius est pusillanimis, angustus et in nulla tribulatione
 subsistens, de quo scribitur (Proverb. 14, 17): 'Pusillanimis
 vehementer insipiens.' Levis ob inconstantiam vagationis ap- **158**
 pellatus, quia levi motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat.
 15 Lubricus, ab eo quod labitur. Labens, interdum velox, ut
 (Virg. Aen. 11, 588):

Labere, nympha, polo,
 et (Virg. Aen. 4, 223):

Labere pinnis.

20 Cursu enim lapsus celerior est. Latro, insector viarum, a latendo **159**
 dictus: Aelius autem 'latro est,' inquit, 'latero ob latere, insidiator
 viae.' Lanista, gladiator, id est carnifex, Tusca lingua appellatus,
 a laniando scilicet corpora. Lacessor per translationem dictus **160**
 a canibus vel a feris, quae solent lacerando provocare. Leno,
 25 conciliator stupri, eo quod mentes miserorum blandiat. et
 deliniendo seducat. Libidinosus, ab eo quod facit quod libet.

1 non est elegens *K*: im (sic) est eligens *A*: om. *B* a lat. hab.
CT: om. *ABIK* 4 multaeque dictione *Cic.* (non *ADIU*) bovum
C: bovium *B*: bonum *KA* (non *DI*) 5 pectore *ADT* 7 Largus
 om. *K* (non *A*): Lar. munificus humanus *T*² a lin.] alienus *T*
 8 qu. sit lon. *K* long. ae.] longaevi *C*¹: longivi *B* 9 ma-
 gnanimus *C* eo] et *CU* 10 perturbetur *C* sustinendo *T*
 11 cont. pus. *K* ang. . . pus. om. *B*¹ in om. *TU* 12 pusillanimus *T*
 13 vacationis *K* 20 lapsu *T* insector *K*: ins. est *C* 21 melius
B ab *C* (non *A Rem.*), fort. recte latae *C* (non *A Rem.*) 23 alienando *K*
 (non *A*) Lacerisor *C*¹ 24 laterando *C*¹ Lenon *codd.* 25 qu.
 aliorum men. mis. *A* 26 delinendo *C*¹: deliendo *T*: liniendo (li. ex
 corr.) *A* quae lib. *B*

ISIDORI

Libidinosus a Libero, qui puellarum [corpore pingitur]. Luxuriosus, quasi solutus in voluptate: unde et membra loco mota luxa dicuntur. Lascivus, quod sit laxus, id est solutus et vanus.

- 161** Lymphaticus, quod aquam timeat, quem Graeci ὑδροφόβην dicunt. Lymphaticus proprie dicitur qui vitium ex aqua contrahit, cuius vitium est huc atque illuc cursare, aut a fluore aquae sumpto vitio. Sed poetae iam hoc genus nominis pro furiosis usurpant. [Languidus.] Luridus, quod sit pallidus, a loro dictus, quod huiusmodi habeat cutem. Leprosus a pruritu nimio ipsius scabiae dictus, unde et per P scribi debet. **163** Luscus, quod lucem ex parte sciat, sicut luscitiosus, qui vesperi nihil videt. Luscus coclites dixerunt antiqui, unde et Cyclopas Coclites legimus dictos, quod unum oculum habuisse perhibentur. Lotus, lautus, id est mundus. Lupa, meretrix, a rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros et adprehendat. **15**

M

- 164** Misericors a conpatiendo alienae miseriae vocabulum est sortitus: et hinc appellata misericordia, quod miserum cor faciat dolentis aliena miseria. Non autem occurrit ubique haec etymologia; nam est in Deo misericordia sine ulla cordis **20** **165** miseria. Mactus, magis auctus gloria; et est nomen tractum a sacris. Quotiens enim tus aut vinum super victimam fundebatur dicebant: 'Mactus est taurus vino vel ture'; hoc est **166** cumulata est hostia et magis aucta. Munificus dicitur vel quia alicui multa munera dat, vel quia munus suum, id est officium **25** **167** quod debet, adinplet: sic et munifex, quia munera fert. Ma-

1 liberos *C¹D*: -ris *B* corp. ping. hab. *TUXC*: om. *ABDK*
 2 loca *K* 3 Lasc. . . . va. om. *K* (non *A*) luxus (-xs-) *BCU*
 4 idrophobam *C*: idrobobam *B*: ydropolam *K*: idrophobam *T* 5 dicunt] vocant *X* pro. dicunt (-tur?) *C¹* 6 cursare (-sure?) *T*: cursus
BC: currere *K* aut a fl. *BC¹* 7 hoc iam *T* 8 Lang. hab.
BC: om. *KT* Ludus *T¹* pallus *C¹* 9 lora *K* 10 debeat
T: debent *B* (non *A*) 11 lucet *C* lusciliosus *BCT*: luscosus *K* 12 lus. quos coel. *B* 13 oculum om. *K* (non *A*) 14 lau.] lauatus *C¹* 18 hic *K* appellatam misericordiam *CT* 19 alienam miseriam *CT* autem om. *C* haec om. *K*: ante ubique *B*
 20 nam] non *B* 21 et nom. *K* 23 dicebatur *CT* magtus *T*
 24 qui al. *T¹BC* 25 qui mun. *B* 26 quo deb. *K* qui mun. *B*
 Magnus. Magnanimis *C*

gnanimis, ab eo quod sit magni animi et magnae virtutis. Cui contrarius est pusillanimis. Magnificus a magna faciendo vocabulum traxit. Mansuetus, mitis vel domitus, quasi manu 168 adsuetus. Modestus dictus a modo et temperie, nec plus quicquam nec minus agens. Mitis, lenis et mansuetus et cedens inprobitatibus et ad sustinendam iniuriam tacens, quasi mutus. Mutus, 169 quia vox eius non est sermo, nisi mugitus: vocalem enim spiritum per nares quasi mugiens emittit. Memor, vel qui memoria tenet, vel quia memoria tenetur. Magister, maior in statione: 170 nam †steron† Graece statio dicitur. Minister, minor in statione, sive quia officium debitum manibus exequitur. Maximus, aut 171 meritis, aut aetate, aut honore, aut facundia, aut virtute, aut omnibus magis eximius. Maior. Minor, minimus, a numero monadis, quod post eum non sit alter. Modicus, parvus, sed 172 abusive; ceterum rationabilis. Moderatus, a modo scilicet et temperamento. Mediocris, quod modicum illi sufficiat. Miser 173 proprie[dicitur] eo quod omnem felicitatem amiserit. Secundum autem Ciceronem proprie mortuus, qui in Tusculanis (1, 5) miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserunt vitam. 174 Miserabilis, quod sit miseriae habilis. Mestus, naturaliter tristis, non casu. Est enim a natura animi et mentis, unde et mestus. Mendicus dictus quia minus habet unde vitam degat: sive quia 175 mos erat apud antiquos os claudere egenum et manum extendere, quasi manu dicere. Mendax, quod mentem alterius 176 fallat. Malignus, quia malitiae votum vel opus peragit. Malus

1 magnanimi *T* et *BCI*: sed *T*: vel *K* 7 est nec sermoni
sed mu. *K*: sermonis in (*ut vid.*) mu. *A* 8 quia *T* mem. (*prius*)
memoriam *B* 10 στερεόν *Arev.*, sed cf. 15, 4, 5 †sterio† statio, et fort.
Corp. Gloss. Lat. 2, 187, 61 statio, †στηροπα† 11 exsequatur *B* Max.
... mag. exim. post alter *ABCIU*: iterat. post vitam (§ 173) *K* Max.]
minimus *K* (*non AK iterat.*) 12 hon.] ore *K* (*non AK iterat.*)
aut om.] an (*ut vid.*) omnibus *A* 13 maius eximius *T*: magis et
maximus *A* (*ex-me*) *BKU* (*ex-mis*): magis et eximius *C* (*non I*) Maior.
Minor om. *T* 14 monadiis *K* aliter *AK* 15 rationabile *C*
17 dic. eo *K*: ideo *B* (*pro d. eo?*): eo *CITU* 18 mort. est qui *K* 19
am. iam *K* (*non A*) 20 abilis *codd.* 21 mentis et animi *B* 22 dictus
om. *B* habeat *T* 23 os claud. et *C*: ore laudare *K*: ducere *A* (*non I*)
manu ext. *K* (*non A*) 24 fall. alt. *B* 26 μέλαν ... et om. *T*

- melancholici appellantur homines qui et conversationem humanam refugiant et amicorum carorum suspecti sunt. Malitiosus, deterior malo, quia frequenter malus. A malo autem peior
- 177** dicitur: a bono deterior. Melior dictus quasi mollior: non durus aut ferreus: nam melius quasi mollius. Minax, a facie oculorum, quando furiose ardescunt, ut amplius videns pertimescat. Minator et monitor. Sed monitor dicitur cum praenuntiat bona: minator, cum nuntiat adversa. Mulcator, eo quod blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio a mulso, id est quod acceptum lenire solet fauces dolentis
- 178** aut oppletum sordibus stomachum. Metatores appellantur qui castra designant, a metiendo scilicet. Lucanus (1, 382):
- Hesperios audax veniat metator in agros.
- Mollis, quod vigorem sexus enervati corpore dedecoret, et
- 180** quasi mulier emolliatur. Macer, a macie: et macies a moechia, eo quod inmoderata libido macros faciat. Mancus, manu ancus.
- 181** Moribundus, morientis similis: sicut vitabundus, viventi similis. Quando enim dicimus moriturus est, vere moriturus est: moribundus autem non vere, sed veri similis morientis est.
- 182** Meretrix dicta eo quod pretium libidinis mereatur. Inde et meritoriae tabernae: nam et milites, cum stipendia accipiunt,
- 183** mereri dicuntur. Morio [a morte vocatus, eo quod non vigeat intellectu]. Mulio dictus a mulis, eo quod praesidet isdem vehiculis.

N

- 184** Nobilis, non vilis, cuius et nomen et genus scitur. Nubilis,

1 melancolia K quia et K: qui ad B: quia C1 4 dicitur om. B
 bono] bo K 5 a facie BCIT: ab acie K 6 pert.] perardescant K
 7 pronuntiat BK 9 a decl. K 12 designata mentiendo T
 13 espericae K aut adveniat T 14 quid C1 enervati B dedecore
 BKT 15 muliere molliatur T moechia Arev.: macia BCIX:
 macie TU 16 fac. sive a maceratione CUX 17 morientis ITU: -ti
 BCK viventis K: -ti BCITU 18 morit.] moribundus B vere mor.
 est om. K (non A) 19 autem om. K vere] vivere K 20 unde
 BC 21 meretori B stipendiis K 22 a morte . . . intell. hab.
 CTUX: om. ABDGIK 23 praesit K idem T ante corr. 24 Post
 vehiculis add. Manifestum dicitur quod in manu est promptu (-ti C, -tum
 X) CUX (non ADG) 26 et generis T: egenus K sciatur C

ETYMOLOGIARVM LIB. X

ad nubendum habilis. Nemo ab homine tractum, id est ne homo, quod est pro nullo; nullus autem quasi ne ullus. Nullus, ne ullus. Nihili conpositum est ex nil et hilo. Hilum autem 185 Varro ait significare medullam eius ferulae quam Graeci ἀσφό- 5 δελον vocant; et sic dici apud nos nihilum quomodo apud Graecos οὐδὲ γρῦ. Nequam a malo plerique distingunt, alium 186 perniciosum, alium nugam existimantes; ut ait Munatius: 'Hic adulescens nequam, non malus,' id est nugax, non perniciosus. Alii confundunt, quasi utrumque unum idemque significant.

10 Nequam ex eo quod nec quicquam sit, id est ex eo quod nihil 187 sit, veteres dictum [esse] voluerunt. Neuter, neque ille neque iste; quasi diceret ne uterque. Nefarius, non dignus farre, quo 188 primo cibi genere vita hominum sustentabatur. [Alias nefarius nec dicendus.] [Nutritor, quasi nutu eruditor.] Nefandus, id 15 est nec nominandus quidem. Nuntius est [et] qui nuntiat et 189 quod nuntiatur, id est ἄγγελος καὶ ἀγγελία. Sed nuntius ipse homo genere masculino: id vero, quod nuntiat, genere neutro, ut hoc nuntium et haec nuntia. Nazaraeus, id est sanctus 190 Dei. Nazaraeus olim dicebatur qui sanctam comam nutriebat 20 et nihil contaminatum conspiciebat, abstinens se a vino omni- que sicera, quae mentem ab integra sanitate pervertit. Nugas 191 autem Hebraeum nomen est. Ita enim in Prophetis est expo- situm, ubi dicit Sophonias (3, 4): 'Nugas, qui a lege reces- serunt,' ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium lingua- 25 rum esse matrem. Nugigerulus appellatus ab eo quod sit 192 turpis nuntius. Neglegens, [quasi] nec legens. Nepos dictus 193 a genere quodam scorpionum qui natos suos consumit, excepto

1 a nubendo B tractus KT 2 Null. ne ull. om. B 3 Nicil T
ex nehetilo C¹ illum au. C¹ 4 feruntae C¹ quam . . . voc. om. K
(non A) 5 et si T 6 οὐδὲ γρῦ Arev. : videtoi KTU: vedetoi A : videto
BI: videtoti C: videton X al. pern. om. C¹ 7 nugacem dett.
monatius BIKM: monantius T: monacius C 8 fugax codd. non om.
BCIT¹ 10 Nequitiam T²X 11 esse hab. BCIX: est T: om. AK
12 nec ut. BK 13 sustinebatur T: sustinebantur C¹ Al. nef. nec
dic. hab. BCU: om. IKT 14 Nutr. . . , erud. hab. CTUVX: om. BIK
15 nec] ne T(non UV) quid. nec dicendus X et hab. BCT²:
om. KT¹ 20 consp.] accipiebat C 22 est] et C¹ 23 recesserant
BK 24 possemus K 25 appellatur K 26 quasi hab. CT: om.
ABIK nec legens om. ABI: nec eligens CT²

ISIDORI

eum, qui dorso eius insiderit; nam rursus ipse qui servatus fuerit consumit patrem: unde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt nepotes dicuntur. Hinc quoque nepotatio
194 pro luxuria ponitur, qua certe quaeque res consumuntur. Niger, quasi nubiger: quia non serenus, sed fusco opertus. Vnde et 5 nubilum diem tetrum dicimus.

O

195 Orthodoxus, rectae gloriae. Orator ab ore vocatus, a pero-
196 rando nominatus, id est dicendo; nam orare dicere est. Obau-
 diens, ab aure, eo quod audiat imperantem. Ospes, quod 10
 inferat ostio pedem. Ospes, facilis, aptus et ostio patens: unde
197 et ospitalis homo dicitur. Osor, inimicus, ab odio dictus, sicut
 amator ab amore; et est generis communis. Odibilis, odio
 aptus. Obsitus, obsessus, id est undique insidiis convallatus.
198 Obscenus, impurae libidinis, a vitio Obscorum dictus. Obtunsus, 15
 hebetior et obclusior, quasi ex omni parte tunsus. Obnixus,
 contranixus et conabundus. Obnexus, quia obligatus est nexi-
199 bus culpa. Oblectator, quasi cum lacte, cum fraude, ut
 Terentius (Andr. 648):

Nisi me lactasses amantem.

20

Vnde et oblectare dictum est. Obtrectator, malignus et qui obstringillando officiendoque non sinat quempiam progredi et
200 augescere. Orbus, quod liberos non habet; quasi oculis
 amissis. Opifex, quod opus faciat aliquod. Opilio [custos
 ovium] [ovium pastor quasi ovilio].

25

P

201 Prudens, quasi porro videns. Praespicias est enim et incer-

1 quo dor. T dorsum K: -su T¹ 2 consumet CT quia T
 3 quaque B 8 Orth. rec. glo. post dicere est T periorando T 9 id
 est] inde T 11 fac. apertus B 13 comm. Osor qui odit et ab aliis
 oditur C (non AIUVX) Odilis K: Odhbilis A ut vid. 14 habtus
 K: habitus C: abitus TI vallatus B 15 obscuro BCIK dicitur
 K 16 obcl.] obtunsior B Obnixus] Obnexus B 17 contra-
 nexus B Obnexus] Obnixus T: Obnoxius BCI est obl. B:
 oblicatus (om. est) K 21 oblactere C dictus B qui om. C¹
 22 efficiendo non C¹ sinant ut vid. T¹ pergrederi ut vid. T
 24 facit T Opil. ante Opif. B (non I): Obilio A: om. K cus. ov.
 hab. A 25 ov. pas. qu. ov. hab. CTX qu. obilio C¹ 27 perspicax B

torum praevidet casus. Patiens dictus a pavendo. Pavere enim ferire est. Percutitur enim et tolerat. Perfectus, cui nihil iam adici potest. Huic nomini apud Grammaticos comparatio non adicitur, quia si dixeris : ' Ille perfectior est,' iste perfectus non erit. Pulcer ab specie cutis dictus, quod est pellis : postea transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, ut (Virg. Aen. 1, 589) :

Os humerosque deo similis.

aut in capillis, ut (Virg. Aen. 1, 589) :

10 Namque ipse decoram
caesariem.

aut in oculis, ut (Virg. Aen. 1, 591) :

Laetos oculis adflarat honores.

aut in candore, ut (Virg. Aen. 1, 592) :

15 Quale manus addunt ebori decus.

aut in lineamentis, ut (Cic. Verr. 2, 36) : ' Te multo plus figura et lineamenta hospitis delectabant,' aut in proceritate, ut Turnus (Virg. Aen. 11, 683) :

Vertitur in mediis, et tota vertice supra est.

20 Pellax a perliciendo. Perspicax, splendidus, eo quod perluceat. 204
[Perpetuus]. Perennis, ab eo quod sit perpetuus annis. Prae- 205
sul vocatus quia praeest sollicitudine. Praepositus appellatus
eo quod sit subiectorum ac famulantium ordinator vel rector.
Patroni a patribus dicti sunt, quod huiusmodi affectum clienti-
25 bus exhibeant ut quasi patres illos regant. Paedagogus est cui 206
parvuli adsignantur. Graecum nomen est ; et est compositum
ab eo quod pueros agat, id est ductet et lascivientem refrenet
aetatem. Praesens dictus quod sit prae sensibus, id est coram 207

1 an pavens dic. a paviendo. Pavire enim? 7 in vultus T: inultu K
8 humerisque d. C¹: humeros quod eo K ante corr. similes B
11 caesaream K ante corr. 13 lae.] lectis T adflaret K 16 ut te]
ute K multum B 17 et niamenta C¹ ospitiis T: aspitiis C¹
declinabant B 19 medus ut vid. T¹ 20 perliciendo codd. Prae-
spicax (Pre-) CKT 21 Perp. hab. AB (ante Persp.) CI: om. KT
annus T² 22 quia] quod A 23 qu. sub. ac fantium ord. A: qu.
sit sub. hoc ordinantium famulator K vel] ac T² 25 exiebant T
qui parvulis ads. T: cui parvulus adsignatur K (non A) 27 agit K
(non A) ductet CT: ducit K: doceat AB 28 prae s.] presentibus T

oculis, qui sensus sunt corporis. Prior, quod primus sit ordine :
 208 et primus quasi praeminens. [Primus. Postremus.] Potens,
 rebus late patens : unde et potestas, quod pateat illi quaque
 velit, et nemo intercludat, nullus obsistere valeat. Praeopimus,
 209 prae ceteris opibus copiosus. Pecuniosus : Tullius primum eos 5
 dictos refert qui plurimam habuissent pecuniam, id est pecora.
 Ita enim et antiqui eos appellabant ; paulatim autem per
 210 abusionem nomen aliud devolutum est. Pervicax proprie
 dicitur qui in proposito suo ad victoriam perseverat. Antiqui
 enim vicam dicebant quam nos victoriam. Credo quod inde 10
 211 dicatur herba vicia, id est victorialis. Pernix a pernitendo
 tractum est : id est in conatibus perseverando. Alii pernicem
 velocem intellegunt pedibus. Nam pernicitas pedum est, ut
 (Virg. Aen. 11, 718):

Pernicibus ignea plantis :

15

sicut celeritas pinnarum est, ut (Virg. Aen. 3, 243) :

Celerique fuga sub sidera lapsae.

212 Piger, quasi pedibus aeger. Est enim tardus ad incedendum :
 quod nomen per usum transiit ad animum. Pernox, pervigi-
 lans nocte. [Perseverans.] Pertinax, inpudenter tenens, quasi 20
 213 pertinens. Petulans nunc quidem pro audace et inprobo poni-
 tur : olim autem acerbi flagitatores et proprie argentariorum
 [coactorum] pueri, quod pretia rerum crebrius et asperius
 214 exigebant, a petendo petulantes vocati. Procax, proprie idem
 quod petax. Nam procare est petere ; unde et petitores nu- 25
 215 ptiarum proci dicuntur. Prodigus, sumtuosus atque consumtor,
 qui omnia porro agit et quasi proicit. Profugus proprie dicitur
 qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. Pere-

1 oculos *K* 2 Prim. Post. hab. *ABCI* : om. *KT* 3 qu. patet
T qua vel. *K* : quaeque valet *B* 4 valet *T* 5 vel Pecuniosus
 (ita dett.) 7 per ab. om. *K* (non *A*) 8 ab. in nom. *C* (non *A*)
 Pervicax *T* 9 praeposito *B* 10 vigam *T* : viciam *BCI* : vitia *K*
 victoriam] vicam *B* 11 vitia *BK* : cia *T*¹ pertinendo *K*
 12 est (*prius*) om. *K* 17 fuga] figura *K* 18 Peger *K* 19 tr. et
 animam *T*¹ : tr. et ad animam *C* 20 Persev. hab. *ABCI* : om. *KT*
 qu. pert. om. *T* 21 pertenens *C* 23 coact. hab. *CIT* : om. *AB*
 coact. . . . rerum om. *K* (non *A*) quod] qui *B* 24 a om. *T*
 petulanter *K* 25 petitiones pr. duntur (*corr.* dicuntur) *T* 27 qui]
 quia *B* 28 vacatur *K* fugatur *C*

grinus, longe a patria positus, sicut alienigena. Proiectus, 216
quasi longe et procul iactatus; sicut et produxit, quasi porro
illum duxit; et provocavit, quasi porro illum vocavit. Proiectus,
porro eiectus ac proiectatus, unde et (Virg. Aen. 3, 699):

5 Proiectaque saxa;
id est porro iactata. Proscriptus, cuius bona palam et aperte 217
scribuntur. Praescriptus ordinem significat, sicut et praescri-
ptiones apud iurisconsultos. Procinctus, expeditus et armatus; 218
unde et 'in procinctu', id est cum belli causa arma sumebant.

10 Praecinctus, eo quod ante se ponat aliquid, quo praecingitur.
Vnde et de Domino dictum est (Iohann. 13, 5): 'Praecinctus
est linteo, et lavit pedes discipulorum suorum.' Praedo est 219
qui populando alienam provinciam invadit: praedo ab abigendo
praedas dictus; et praedo qui praedam habet. Praedator, hoc
15 est cui de praeda debetur aliquid. Plagiator, ἀπὸ τοῦ πλαγίου, 220
id est oblico, quod non certa via grassatur sed pelliciendo dolis.
Piratae sunt praedones maritimi, ab incendio navium transeun-
tium quas capiebant dicti. Nam πυρά ignis est. Pugillator, 221
qui de manu in manu nummorum aliquid subtrahit. Peculator,
20 pro eo quod sit pecuniae publicae defraudator. Proditor,
pro eo quod detegit. Item proditor perditor, ut (Virg. Aen.
1, 252):

Vnius ob iram
prodimur.

25 Perfidus, quia fraudulentus est et sine fide, quasi perdens fidem. 222
Periurus, quia perpere iurat, id est male iurat. Periurus autem

1 aliena T¹: alienigenena C¹ 2 prod. s^t quasi B¹ 3 voc.] pro-
vocavit T 4 praeiactatus BCIK 5 proiectaquexa C¹ 6 cid est
C¹: quasi B (non I) Proiectus corr. Praejectus ut vid. B cuius
... scrib. om. C¹ 7 scribunt T (non A) 9 u. et procincto cum B
10 quo] pro B 13 inv. prov. T fort. recte 14 Praedator] cf.
Serv. ad Aen. 3, 222 15 cui] qui AK (non I) an devehitur?
16 obligo CK via] vi C¹ graditur K sed] et T
18 capiunt B (non I) pira T: pyro (pi-) BCIK: πῦρ recc. 19 numm.]
unum horum K 20 pro eo om. C¹: propter B (non AI) 21 de-
teget C¹ idem AK: et item T perditor] per K: om. A 24 pro-
dimus (ex per-) K 25 Perfides T ante corr. quasi] quia T
26 Periurus qui T peiurus C¹

- 223 in verbo R non habet. Nam peiuro et deiero dicimus. Prae-
varicator, malae fidei advocatus, et qui vel in accusando nocitura,
vel in defendendo profutura praetereat aut inutiliter dubieque
ponat mercedis gratia licet corruptus. Cicero: 'Quid enim
224 tam praevarum?' id est valde varum. Pellax, dolosus et fallax, 5
a pelle, id est vultu. Foris enim, ut fallat, arridet, sed nequi-
tiam intus gerit. Profanus, quasi porro a fano. Sacris enim
225 illi non licet interesse. Parricida proprie dicitur interfector
parentis, quamvis quidam veteres hunc parenticidam dixerunt,
quoniam parricidium et homicidium quocumque intellegi possit, 10
226 cum sint homines hominibus pares. Persecutor non semper
pro malo intellegitur; unde et persecutus, perfecte secutus.
227 Publicanus est qui vectigalia publica exigit. Vel qui per
publica negotia saeculi lucra sectantur, unde et cognominati
228 sunt. Peccator a pelice, id est meretrice vocatus, quasi peli- 15
cator; quod nomen apud antiquos tantum flagitiosum signifi-
cabat, postea transiit hoc vocabulum in appellationem omnium
229 iniquorum. Prostitutae, meretrices a prosedendo in meritoriis
vel fornicibus. Pelex apud Graecos proprie dicitur, a Latinis
concuba. Dicta autem a fallacia, id est versutia, subdolositate 20
230 vel mendacio. Procurvus, quasi per longum curvus. Pavidus
est quem vexat trepidatio mentis. Habet cordis pulsationem,
cordis motum. Nam pavere ferire est, unde et pavementum.
231 Petro autem et rupex a durtia saxorum nominantur. Pusil-
lanimis, pusillo animo. Petulcus dictus ab adpetendo; unde 25

1 peiero et degero *B*: peioro et degero *T*: peiuro et peioro *K*: peigero
(corr. peg-) et degero *C* Praev. a ma. *T* 2 advocatur *K* quia
T nocitur *K* 4 mercedes *ut vid.* *T*: -de *B*: -dem *IK* scilicet
Arev.: *vix* liquet corruptus *T*: obrutus *C* (non *I*) 5 idem va. va.
est *K* Pallax *BIK* 6 fallat] fallax *T* 8 illi *om.* *K* (non *A*) Parre-
K: Parra- *T*: Patri- *B* (non *I*) 9 parentum *B* (non *I*) dixerint *BC*
10 hom. in quoc. *C* 11 partes *C* 12 persecutus] -tor *BI*: secutor
(ex -tur) *C* 1 perfectè ex prof- *K* secutus ex -ti *K* 14 saec.]
scilicet *K* (non *A*) sectatur *CK* cognominatus est *K* 16 flagitio-
sos *K* 17 appellatione *codd.* (etiam *IU*) 18 presedendo *C ante corr.*
23 motum] metum *K* pavire *recc.* 24 Petra *BCDGIX* (non *A*):
Petrae (-re) *TW* (non *UV*) rupes *ABCGIKWX* (non *UV*) nomina-
tur *CDI* Pus. . . an. *om.* *C* (non *AUX*) Pus. a pus. *B*
(non *I*)

etiam et meretrices petulcas vocamus. [Productus.] [Pisinnus.]

Q

Quaestor a quaerendo dictus, quasi quaesitor. Quaestuosus. 232
 5 Querimoniosus. Querulus, quia querellam infert. Quietus, 233
 quod sit ipse sibi animo securus, neminem tangens.

R

Religiosus ait Cicero (Deor. Nat. 2, 72) a relegendo appellatus; 234
 qui retractat et tamquam relegit ea quae ad cultum divinum per-
 10 tineant. Hi sunt dicti religiosi ex relegendo, tamquam ex elegen-
 doelegantibus, ex diligendo diligentes, ex intellegendo intellegentes.
 Rationator dictus vir magnus; quia de omnibus rebus, quas esse 235
 mirabiles constat, possunt reddere rationem. Retractor, repeti-
 tor; nam retractare est repetere quod omiseras. Resipiscens, eo 236
 15 quod mentem quasi post insaniam recipit, aut quia resapit qui
 sapere desierat. Castigat enim se ipsum dementiae, et confirmat
 animum suum ad rectius vivendum, cavens ne iterum corruat.
 Repentinus, a repente. Repens autem et adverbium et nomen 237
 potest esse. Robustus, fortis, validus; a fortitudine roboreae
 20 arboris appellatus. Rapidus, velox pedibus. Raptor, eo quod
 corruptor. Inde et rapta eo quod corrupta. Reus a re, de qua 238
 obnoxius est, et reatum a reo [est] nuncupatum. Reus maie-
 statis primum dictus qui adversus rempublicam aliquid egisset,
 aut quicumque hostibus consensisset. Dictus autem reus ma-
 25 iestatis, quia maius est laedere patriam quam civem unum.
 Postea etiam et ii rei maiestatis dicti sunt qui adversus maiesta-

1 petulcas] -cus T Prod. Pi. hab. ABCIU: om. KMT Prod. quasi
 porro ductus CU Pirinus A: Pisinnus a pusione CU: Pisinus a posione
 X 4 Questus K: Quaesitor corr. -st- ut vid. A Quaest. Quer. om. K
 (non A): Quest. quer. Schwarz 6 sit om. K 8 ab elegendo T
 appellatos T¹ non AU) 9 tamq. velociter que ad U 10 tamq. ex
 legendo C: om. A: tamq. ex el. el. om. K 12 quia] qui B (non A)
 13 constant K (non A) posse C (non A) Retractor B¹ 14 omiserat
 T 15 recepit K quia] qua T 16 desiderat BIT dementia B
 18 a repetente T 19 robore TC 20 Rapt. . . corr. post nuncupatum
 (§ 238) K 21 corr. C: corr. est BIT: corr. sit K re de] rete K
 22 obnoxius K reatu K est hab. BIK: om. T: bis hab. C (est a reo
 est) 24 aut] ut T 25 maius eius l. T 26 maiestatem] -tes B

tem principis egisse viderentur, vel qui leges inutiles reipublicae
 239 detulerant, vel utiles abrogaverant. Rixosus a rictu canino
 dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, et iurgio
 delectatur, et provocat contententem. Rusticus dictus quod
 rus operetur, id est terram.

5

S

- 240 Sapiens dictus a sapore; quia sicut gustus aptus est ad
 discretionem saporis ciborum, sic sapiens ad dinoscentiam rerum
 atque causarum; quod unumquodque dinoscat, atque sensu
 veritatis discernat. Cuius contrarius est insipiens, quod sit 10
 241 sine sapore, nec alicuius discretionis vel sensus. Studiosus.
 Sanctus a veteri consuetudine appellatus eo quod hi, qui purifi-
 cari volebant, sanguine hostiae tangebantur, et ex hoc sancti
 242 nomen acceperunt. Sincerus, quasi sine corruptione, cui con-
 trarius insincerus, vitiatus, corruptus. Supremus, summus, ab 15
 eo quod superemineat. Vnde et 'Supreme Pater' dicimus.
 [Suavis.] Sublimis ab altitudine vocatus honoris. Nam pro-
 prie sublime dicitur quod in alto est, ut (Virg. Aen. 1, 259):
 Sublimemque feres ad sidera caeli.
- 243 Speciosus, ab specie vel aspectu; sicut formosus a forma. 20
 Sollers, quod sit sollicitus in arte et utilis. Sollers enim apud
 antiquos dicebatur, qui erat omni bona arte instructus. Te-
 rentius (Eun. 478):

Adulescentem sollertem dabo.

- 244 Superstitiosos ait Cicero (Nat. Deor. 2, 72) appellatos 'qui totos 25
 dies precabantur et immolabant, ut sibi sui liberi superstites
 essent.' Sollicitus, quia sollers et citus atque inrequietus.

2 detulerunt *K* adr. *C*¹: abrogaverunt *K* ritu (-to) *codd.*
 5 id est] de *K* 7 aptus] apastus *T*¹: a pastu *T*² 8 discretionis *K*
 a dinoscentia *K* 9 quod] quo *BCI* 10 discernant *T* 11 sapore]
 pare *T*¹ alicui *KT* discretioni vel sensu *K* Studiosus *om.* *T*:
 St. quasi studiis (ist-) curiosus *CUX* (*non I*) 12 Sa. autem a *U* (*non*
I) purificare *IKT* 13 sancti nonem *C*: sanctionem *T*
 14 Sinc. . . . corr. *post* dicimus *T* 15 insencerius *C*¹ 16 supremere
 p. *T*¹ (s. partes *T*²): supraemae (-ppr-) partes *BIK*: super me pater *X*
 17 Suavis *hab. BCIX*: *om. KT* 19 feris *K*: ferens *BCIT* 20 Spec.
 . . . forma *om.* *T*¹ 25 Superstitiosus *BIT* appellatur *B*: -tor *C*¹
 qui] quia *T* 26 precabatur *BI* immolabat *BI* liberis *C*¹
 27 sollers et *om. K* (*non A*) inrequietus *C*¹

Sedulus familiare verbum Terenti; hoc est sine dolo: alias
 adsiduus. Sodales dicuntur qui ad symbolum convenire con- 245
 sueverunt, quasi suadentes. Ipsi et socii dicuntur propter
 periculi aut operis societatem, quasi in una caliga et in uno
 5 vestigio manentes. Stultus, hebetior corde, sicut quidam ait 246
 (Afran. 416):

Ego me esse stultum existimo: fatuum esse non opino,
 id est obtunsis quidem sensibus, non tamen nullis. Stultus est
 qui per stuporem non movetur iniuria; saevitiam enim perfert
 10 nec ultus est, nec ulla ignominia commovetur dolore. Segnis, 247
 id est sine igni, ingenio carens. 'Se' autem sine significat, ut
 sedulus sine dolo. Securus, quasi sine cura; id est frigidus,
 per quod inutiles accipimus. Stupidus, saepius stupens. Su- 248
 perbus dictus quia super vult videri quam est; qui enim vult
 15 supergredi quod est, superbus est. Susurro de sono locutionis 249
 appellatus, quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur de alte-
 ro detrahendo. Seditiosus, qui dissensionem animorum facit et 250
 discordias gignit, quam Graeci διάστασιν dicunt. Severus, quasi
 saevus verus; tenet enim sine pietate iustitiam. Simulator di- 251
 20 citur a simulacro; gestat enim similitudinem eius, quae non est
 ipse. Suasor [a suadendo quem vult decipere]. [Studiosus.] 252
 Scrupulosus, animi minuti et asperi. Scrupo est enim arena
 durior. Sacrilegus dicitur ab eo quod sacra legit, id est furatur.
 Sicarius vocatur quia ad perpetrandum scelus telis armatus est.
 25 Sica enim gladius est, a secando vocatus. Scaevus, sinister 253
 atque perversus, ἀπὸ τοῦ σκαίου. Est enim pessimi et crudelis

2 simbola *T* 3 suad. alias quasi sedales quod simul sedeant *CT²UVX*
 (non *AI*) ipsi et *om.* *T*: et *om.* *I* 4 unam caligam (-ll-) *codd.*
 5 et betior *T*: et ebetior *C¹* ait] agit *T* 7 factuum *T¹* (non *UX*):
 factum *KM* (non *ADI*) opino *K*: opinor *ABCDIT* (ex -nior) *UX*
 9 perferet *T* 10 ullo *B* (non *I*) ignominiae *BKG* (non *I*) 14 quia]
 quod *B* videre *KT* 16 quia] qui *B* (non *I*) 17 detraendum *T*
 18 quam] quem *B* 19 saevus] servus *B*: satis *CK* (non *I*) 20 e.
 quae (que) *CIKTUV*: e. et usque *A*: e. quod *B* 21 a suad. . . decip.
om. *T¹* ut vid.: hab. *ABIKT²UV*: in sua sorte trahens *C* (pro in suam
 sortem tr.) Stud. hab. *T* (add. quasi studis curiosus *T²*) *UV*: *om.*
ABCIK 22 muniti *T*: nuti *B* scrupor *A*: an scrupum?
 23 dicitur *om.* *T¹* furator *T* 24 vocatur *om.* *K* (non *A*) quia
IT: qui *AC*: qua *K*: quod *B* 25 ad sec. *B* 26 ἀ. τ. σ. *om.* *IK*

- animi. Scenicus, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est. Scorta, quod a Graecis quoque σκῦτη vocabantur : quo
 254 defricantur pelles quibus corruptela fit. Spurcus, quod sit in-
 purus. Scelerosus, sceleribus plenus ; ut lapidosus locus et
 255 arenosus. Plus est autem scelerosus quam sceleratus. Sator, 5
 seminator vel pater, a semine. Scurra, qui sectari quempiam
 solet cibi gratia. A sequendo igitur inde scurras appellatos.
 Idem assecla, a sequendo. Satelles, quod adhaereat alteri, sive
 256 a lateris custodia. Suffectus, in loco alterius suppositus, quasi
 suffactus. Vnde et consulem suffectum dicimus eum qui pro 10
 257 alio substituitur. Secundus, quia secus pedes : et tractus est
 sermo a sequentibus servis pedisequis. Vnde et secunda for-
 tuna dicitur, quod secundum nos est, id est prope nos. Inde
 et res secundae, id est prosperae. Secundae autem a sequendo
 258 sunt dictae. Stipulator, promissor. Stipulare enim promittere 15
 259 est, ex verbis iurisperitorum. Sanus, a sanguine, quia sine pal-
 260 lore est. [Sospes.] Subtilis ab extenuatione dictus. Sequester
 dicitur qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ
 μέσος dicitur, apud quem pignera deponi solent. Quod vo-
 cabulum ob sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, 20
 261 utraque pars fidem sequatur. Sessilis, quod non videtur stare,
 sed sedere. Surdus, a sordibus humoris aure conceptis ; et
 quamvis multis casibus accidat, nomen tamen aeger ex prae-
 262 dicto vitio retinet. Siccus, quod sit exsucus ; sive per anti-

2 quod] quo *K* (non *A*) quodque *T* σκῦτη] scite (-thae,
 -tae) *codd.* vocabatur *B*¹ (non *A*) qui effricantur *B*: quod efr.
AI 3 quibus] cuius *ABK* (non *I*) 5 plus au. *T* 6 Scur. . .
 ass. a seq. *om. T* 7 civi *codd.* appellatas *B* 8 idem ad secula
C: idem saecula (se-?) *A*: idem et saccula (se-) *BI*: id est et ad scelera *K*
 a seq.] adsequendo *K* (non *A*) adheret *C* 9 lateri cust. *K*
 11 quia] qui *A*: quasi *B* (non *I*) tractatus *T* 12 serv. ped.] equis pedis
 equis *K* (non *A*) 13 quod] quia *B* (non *A*) sec. non est *TC*¹ inde]
 unde *AB* (non *I*) 16 iurisper. qui etiam stipulum firmum appellaverunt
UXC (non *AI*) 17 est *om. K* (non *A*) Sospes hab. *ABCIU*: *om.*
*KT*¹: Sospes colonis sanus *T*² Inter Sosp. et Subt. add. Salus a sale
 nomen accepisse putatur *CUX* (non *AI*) 17 extenuatione *K* (non *A*)
 18 certaminibus *B* (non *I*) 20 sequendum *C*¹ 21 Sessilis . . . dictus
 (§ 263) *om. T* 23 quamvis] quasnis *K* 24 tenet *K* Sic.
 quasi s. unctus *A* (non *I*)

phrasin, quod sit sine suco. Sepultus dictus est eo quod sit sine palpatione, vel sine pulsu, id est sine motu. Saio ab exi- 263
gendo dictus. Sutor a suendis pellibus nominatus. Subulcus, porcorum pastor ; sicut bubulcus, a cura boum.

5

T

Tutor, qui pupillum tuetur, hoc est intuetur ; de quo in con- 264
suetudine vulgari dicitur : 'Quid me mones? Et tutorem et
paedagogum olim obrui.' Testes dici quod testamento adhi- 265
beri solent ; sicut signatores, quod testamentum signent. Te- 266
10 tricus, mons in Sabinis asperrimus. Vnde et tristes homines
tetricos dicimus. Taciturnus, in tacendo diuturnus. Trutina- 267
tor, examinador, ex iudicii libra perpendens recta ; translatione
a trutina, quae est gemina ponderum lances. Tristis. Tenax, 268
nummi cupidior, quod teneat. Interdum et pertinax. [Tru- 269
15 culentus.] Torvus, terribilis, eo quod sit torto vultu et turbu-
lento aspectu, ut : 'torva leaena,' et (Virg. Aen. 3, 677) :

Cernimus adstantes nequiquam lumine torvo.

Turbidus, terribilis. Teter, ob obscura tenebrosaue vita. 270
Teterrimus, pro fero nimium. Tetrum enim veteres pro fero
20 dixerunt, ut Ennius (Ann. 607) : 'tetros elephantos.' Terri-
bilis, quia terrorem habet et timetur. Tergiversator, quod 271
animum quasi tergum vertat huc et illuc, nec [facile] qualis sit
intellegitur. Temulentus a temeto, id est vino, dictus. Ti- 272
midus, quod timeat diu, id est sanguine ; nam timor sanguinem
25 gelat, qui coactus gignit timorem. Turpis, quod sit informis et 273
torpeat.

V

Vir, a virtute. Vtilis, ab utendo bene sua, vel quod bene 274
quid utere possit ; sicut docilis, quod doceri possit. Verus, a 275

1 sit om. C 2 vel pulsu K : v. s. p. est C Salo B : Sagio dett.
3 a suendo K : abesuendis T 6 suetudine C¹ 8 dicti C 10 in
samnis B (non I) 11 diurnus K : diurnis (corr. -nus) C 12 ex] et
K (non A) 13 laces C¹ (non A) Tristis om. K (non A) 14 quod]
quem B (non I) Truc. hab. ABCIU : om. KT¹ : Truc. crudelis inmanis
seuus T² 16 ut] et T turba le. K 18 ob om. T : ab BCI
20 teros eleuantos K (non MAI) Terribilem KM (non AI) 22 facile
hab. BIT : om. ACK 23 intellegatur K (non A) autemeto id es T
24 diu suspectum 29 doc. qui do. T docere C¹

- veritate; hinc et verax. Maior est veritas quam verus,
276 quia non veritas a vero, sed verus a veritate descendit. Veri-
 dicus, quia verum dicit et veritatis adsertor est. Verecundus,
277 quia verum factum erubescit. Venustus, pulcher, a venis, id
 est sanguine. [Viridis, vi et suco plenus, quasi vi rudis.] ⁵
 [Vivens, vivus.] Varius, quasi non unius viae, sed incertae
 mixtaeque sententiae. Versutus, eo quod eius mens in quo-
 libet actu ad quamlibet fraudem facile vertitur; unde et ver-
278 sutia dicitur contorta sententia. Plautus (Epid. 371):
 Versutior [est] quam rota figularis. 10
279 [Vilis, a villa; nullius enim urbanitatis est.] Versipellis, eo quod
 in diversa vultum et mentem vertat. Inde et versutus et callidus.
 Violentus, quia vim infert. Vecors, mali cordis et malae con-
280 scientiae. Vagus, quia sine via. Vanus a Venere etymologiam
 trahit. Item vanus inanis, falsus, eo quod memoria evanescat. 15
281 Vesanus, non probe sanus. Vinolentus, qui et satis bibit et
 difficile inebriatur. Vexatus, id est portatus; ab eo quod est
 veho, vecto, vexo, ut vexasse sit portasse. Veneficus, eo quod
282 venenum mortis causa paravit, aut praestitit, aut vendidit.
 Vector, quasi vehitor. Est autem vector et qui vehit et qui 20
 vehitur. Venator, quasi venabulator, a venatione scilicet, quo
 bestias premit. Quattuor autem sunt venatorum officia: vesti-
 gatores, indagatores, alatores, pressores.

2 a viro *K* Verid. . . . erub. om. *B* (non *I*) Veridictus *C*¹
 5 est a sang. *K* (non *A*) Viridis . . . rudis hab. *T* (qu. vi ru. in ras.)
UVW et (post vivus) *CX*: om. *ABIK* vi rudis] viridis *C* 6 Vivens
 vivus hab. *ABCIUV*: om. *KT* 7 huius *A* 9 torta *K* (non *A*)
 10 est hab. *BCIT¹U²IV*: om. *AKU¹V* figuralis *AT*: figuralis *B*
 (non *I*) 11 Vilis . . . urb. est hab. *C* (ante Varius, § 277) *T*: om.
ABIKUVX urb. est Vivus *C* 13 vim] viam *T* inferit *K*
 mali consc. *T* conscientia *K* 15 idem *K* memoriae (-ie) ev.
KT: -riam ev. *B* (non *I*) 16 non prove *TI*: non pro *U*: porro
AC¹KB² (*B¹ n. l.*) quia et *C*¹ 18 vecto om. *B* (non *I*) 19 paruit
T 20 qu. veitior *C*¹ quia vehit *K* 21 quo] quod *K* (non *I*)
 22 bectias *C*¹ ventorum off. *C*¹

OXFORD CLASSICAL TEXTS

GREEK

- AESCHYLUS. G. G. A. Murray
ANTONINUS. J. H. Leopold
APOLLONIUS RHODIUS. R. C. Seaton
ARISTOPHANES. F. W. Hall, W. M. Geldart
 I. *Ach., Eq., Nubes, Vesp., Pax, Aves.* Second edition
 II. *Lys., Thesm., Ran., Eccl., Plutus, Fragmenta.* Sec. ed.
ARISTOTLE. I. Bywater, F. G. Kenyon
 De Arte Poetica. Second edition
 De Caelo
 Ethica
 Atheniensium Respublica
BUCOLICI GRAECI. U. v. Wilamowitz-Moellendorff
DEMOSTHENES
 I. *Orationes I-XIX.* S. H. Butcher
 II. i. *Orationes XX-XXVI.* S. H. Butcher
 II. ii. *Orationes XXVII-XL.* W. Rennie
 III. *Or. XLI-LXI; Proœmia; Epistulae.* W. Rennie
EURIPIDES. G. G. A. Murray
 I. *Cyc., Alc., Med., Heracl., Hip., Andr., Hec.*
 II. *Suppl., Herc., Ion, Tro., El., I.T.* Third ed.
 III. *Hel., Phoen., Or., Bacch., Iph. Aul., Rhesus*
HELLENICA OXYRHYNCHIA *cum Theopompi et*
 Cratippi fragmentis. B. P. Grenfell, A. S. Hunt
HERODOTUS. K. Hude. Second edition
 I (Books I-IV), II (Books V-IX)
HOMER
 I-II. *Iliad.* D. B. Monro, T. W. Allen
 Books I-XII. Second edition
 Books XIII-XXIV. Third edition
 III-IV. *Odyssey.* T. W. Allen
 Books I-XII. Second edition
 Books XIII-XXIV. Second edition
 V. *Hymns, &c.* T. W. Allen
HYPERIDES. F. G. Kenyon
LONGINUS. A. O. Prickard. Second edition

[illegible]

PRINTED IN U.S.A.

111. *aa Q. F., aa M. Brut., fragm.*
ORATIONES. A. C. Clark and W. Peterson
I. *Rosc. Am., I. Pomp., Clu., Cat., Mur., Cael.* Clark
II. *Pro Milone, Caesarianae, Philippicae.* Clark. Ed. 2
III. *Verrinae.* Peterson. Second edition
IV. *Quinct., Rosc. Com., Caec., Leg. Agr., Rab. Perduell.,
Flacc., Pis., Rab. Post.* Clark
V. *Post Reditum, De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov.
Cons., Balb.* Peterson
VI. *Tull., Font., Sull., Arch., Planc., Scaur.* Clark

3 2400 00304 3050

LATIN (*cont.*)

CICERO (*cont.*)

RHETORICA. A. S. Wilkins

I. *De Oratore*

II. *Brutus*, &c.

HORACE. E. C. Wickham. Ed. 2. H. W. Garrod

ISIDORI ETYMOLOGIAE. W. M. Lindsay. Two vols.

LIVY. R. S. Conway and C. F. Walters

Books I-V

Books VI-X

Books XXI-XXV

Books XXVI-XXX. R. S. Conway and S. K. Johnson

LUCRETIUS. C. Bailey

MARTIAL. W. M. Lindsay

NEPOS. E. O. Winstedt

OVID, *Tristia*, *Epistulae ex Ponto*, &c. S. G. Owen

PERSIUS and JUVENAL. S. G. Owen. Second ed.

PHAEDRUS, *Fabulae*. J. P. Postgate

PLAUTUS. W. M. Lindsay

I. *Amphitruo-Mercator*

II. *Miles Gloriosus-Fragmenta*

PROPERTIUS. J. S. Phillimore. Ed. 2

STATIUS

Silvae. J. S. Phillimore. Second edition

Thebais and *Achilleis*. H. W. Garrod

TACITUS

Annales. C. D. Fisher

Historiae. C. D. Fisher

Opera Minora. H. Furneaux

TERENCE. W. M. Lindsay and R. Kauer. Second ed.

TIBULLUS. J. P. Postgate. Ed. 2

VELLEIUS PATERCULUS. R. Ellis

VIRGIL. Sir Arthur Hirtzel

APPENDIX VERGILIANA. R. Ellis

GTU Library

2400 Ridge Road

Berkeley, CA 94709

For renewals call (510) 649-2500

All items are subject to recall

OXFORD UNIVERSITY PRESS

Amen House

Warwick Square

London, E.C. 4

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

